INSTITUTUL NAŢIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
"COSTIN C. KIRIŢESCU"

TEZAUR

Volumul XXXI

Academia Română

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
“COSTIN C. KIRIȚESCU”

TEZAUR

1994

vol. XXXI

Centrul de Informare
şi Documentare Economică

Bucureşti, România

Editor: Valeriu IOAN-FRANC

Redactori: Adelina BIGICĂ, Haritina BUŞTIUC, Ortansa CIUTACU,
Mircea FÂŢĂ, Dorina GHEORGHE, Paula NEACŞU,
Mihaela PINTICĂ, Aida SARCHIZIAN, Ovidiu SÎRBU

Culegere text: Mirela AGAPI, Carmen DIŢULESCU

Prezentare grafică, machetare şi tehnoredactare: Luminiţa LOGIN, Nicolae LOGIN,
Mihaela PINTICĂ, Victor PREDA

Toate drepturile asupra acestei ediţii aparţin Institutului Naţional de Cercetări Economice
“Costin C. Kiriţescu”. Reproducerea, fie şi parţială şi pe orice suport, este interzisă
fără acordul prealabil al editorului, fiind supusă prevederilor legii drepturilor de autor.

ISBN 978-973-159-163-6 Apărut 2014

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI
ECONOMICE “COSTIN C. KIRIȚESCU”

TEZAUR

1994
vol. XXXI

ACADEMIA ROMÂNĂ

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR
volumul XXXI

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 8/1994 _____ 1

PROBLEME ACTUALE ALE RELANSĂRII ACTIVITĂȚII ECONOMICE

INTRODUCERE 7

Capitolul 1

DECLINUL PRODUCȚIEI ŞI PRINCIPALELE CAUZE ALE ACESTUIA ÎN CONDIȚIILE TRANZIȚIEI 8

1.1. Aspecte semnificative ale evoluției economiei româneşti n condițiile tranziției 8
1.2. Evoluții recente în țările europene aflate în tranziție 11
1.3. Principalele cauze ale declinului producției în condițiile tranziției României spre economia de piață 15

Capitolul 2

ADAPTAREA OBIECTIVELOR STRATEGICE ALE AGENȚILOR ECONOMICI LA CERINȚELE STABILIZĂRII ŞI RELANSĂRII CREŞTERII ECONOMICE 22

2.1. Necesitatea adaptării obiectivelor strategice ale firmelor la noile condiții ale tranziției 24
2.2. Noile obiective ale firmelor în tranziție la economia de piață 27
2.2.1. Dezvoltarea pieţelor, diversificarea producției şi maximizarea profitului 29
2.2.2. Construirea noilor strategii de firmă şi controlul realizării acestora 37
2.3. Rolul planificării strategice în cadrul adaptării agenților economici la cerințele stabilizării şi relansării creşterii economice 43
2.3.1. Planificarea strategică a firmei 43
2.3.2. Planul de afaceri - instrument al planificării strategice 46

Capitolul 3

POSIBILITĂȚI DE RELANSARE A ACTIVITĂȚII AGENȚILOR ECONOMICI PRIN PROMOVAREA MANAGEMENTULUI STRATEGIC 49

3.1. Percepția la nivel microeconomic a unor elemente ale politicilor guvernamentale m economia românească 49
3.2. Managementul strategic - modalitate de integrare a întreprinderilor într-un mediu economic dinamic 54

Capitolul 4

MECANISMUL RATEI DOBÂNZII ŞI IMPACTUL SĂU ASUPRA DINAMICII PROCESELOR ECONOMICE 65

4.1. Aspecte teoretice privind rata dobânzii 65
4.2. Rata reală a dobânzii ca instrument de stimulare a creşterii economice 68
4.3. Unele implicații privind sistemul financiar-bancar 72

Capitolul 5

UTILIZAREA RATEI DOBÂNZII ŞI A CURSULUI DE SCHIMB PENTRU STABILIZAREA MACROECONOMICĂ ÎN CONDIȚIILE SPECIFICE ROMÂNIEI 76

5.1. Echilibrarea balanței de plăți ca obiectiv al politicii macroeconomice 76
5.2. Condițiile specifice României 78
5.3. Scenarii privind politicile ratei dobânzii şi cursului de schimb 82

Capitolul 6

FLUIDIZAREA PROCESELOR ECONOMICE PRIN FUNCȚIONAREA MECANISMELOR BURSIERE 97

6.1. Rolul burselor în economiile moderne 97
6.1.1. Caracteristicile pieţelor bursiere 98
6.1.2. Relația dintre piața bursieră şi piața reală 100
6.1.2.1. Influența pieței bursiere asupra pieței reale 100
6.1.2.2. Sensibilitatea pieței bursiere 104
6.1.2.3. Rigiditatea pieței reale 109
6.2. Bursa în economiile de tranziție 110
6.2.1. Bursele de mărfuri 111
6.2.2. Bursele de valori 113

Capitolul 7

NECESITATEA UNUI SISTEM COMUNICAȚIONAL ÎN SPRIJINUL RELANSĂRII ECONOMICE 116

7.1. Strategia comunicării - componentă a mecanismului de relansare economică 116
7.2. Specificitatea sferei administrației publice pentru comunicare 118
7.3. Specificitatea comunicării pentru instituțiile publice 122

LISTA LUCRĂRILOR PUBLICATE ÎN COLECȚIA INSTITUTULUI DE ECONOMIE A INDUSTRIEI (INSTITUTUL DE CERCETARE A RELAȚIILOR INTERRAMURI ŞI A STRUCTURILOR INDUSTRIALE) - "STUDII DE ECONOMIE INDUSTRIALĂ" 132

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 9-10/1994 _____ 139

PIAŢA MUNCII ÎN ROMÂNIA - ocupare, flexibilitate, dezvoltare umană

INTRODUCERE 155

Capitolul 1

FLEXIBILITATEA PIEŢEI MUNCII: MOTIVAŢIE, TIPOLOGIE, APLICAŢII 159

1.1. Piaţa muncii: moment de bilanţ 160
1.2. Flexibilitatea pieţei muncii. De ce? Capcane şi dileme ale flexibilităţii 173
1.3. Flexibilitate, cum? Tipologia flexibilităţii 179
1.4. Repere ale relansării ocupării şi ale flexibilizării pieţei muncii 185
Note şi referinţe bibliografice 191
Anexe 196

Capitolul 2

POLITICI DE STIMULARE A CREĂRII DE NOI LOCURI DE MUNCĂ 203

2.1. Dimensiunile politicilor de ocupare şi creare de locuri de muncă 203
2.2. Evaluarea politicilor de ocupare a forţei de muncă în România după primii ani de tranziţie 204
2.3. Politici de stimulare a creării de noi locuri de muncă 226
2.3.1. Determinante monetar-financiare ale politicilor economice şi de ocupare a forţei de muncă 226
2.3.2. Combaterea inflaţiei - condiţie primară indispensabilă pentru politicile de stimulare a creşterii economice şi a ocupării forţei de muncă 237
2.3.3. Schiţă pentru politici posibile de stimulare a ocupării forţei de muncă 245
Anexe 251

Capitolul 3

REAJUSTĂRI STRUCTURALE - OCUPARE ŞI MOBILITATE A FORŢEI DE MUNCĂ 266

3.1. Piaţa forţei de muncă - scenă principală de desfăşurare a procesului de reajustări structurale 266
3.2. Mobilitatea structurii ocupaţionale a forţei de muncă în cursul perioadei de tranziţie (1990-1992) 270
3.3. Influenţa modificării legăturilor din interiorul sistemului economic asupra posibilităţilor de ocupare a forţei de muncă 278
3.4. În loc de concluzii 288
Anexe 292

Capitolul 4

DIMENSIUNI REGIONALE ALE PIEŢEI MUNCII ÎN ROMÂNIA 297
4.1. Argumente pentru o gestionare descentralizată a pieţei muncii..... 297
4.2. Caracteristici teritoriale ale ofertei de forţă de muncă 298
4.2.1. Dimensiunea cantitativă a ofertei 298
4.2.2. Evoluţia posibilă a ofertei de muncă la nivel regional 301
4.2.3. Dimensiunea calitativă a ofertei de muncă. Deosebiri..... 302
4.3. Caracteristici teritoriale ale cererii de forţă de muncă 305
4.3.1. Aprecieri generale 305
4.3.2. Diferenţe regionale în dotarea cu factori de producţie..... 305
4.4. Diferenţe regionale ale structurii de ocupare a forţei de muncă..... 309
4.4.1. Particularităţi regionale ale ocupării în agricultură 309
4.4.2. Coordonate teritoriale ale ocupării în industrie 312
4.4.3. Diferenţe regionale privind ocuparea în servicii..... 315
4.5. Repere ale unei politici regionale de ocupare 317
Note bibliografice 319

Capitolul 5

FLEXIBILITATEA SALARIALĂ..... 320
5.1. Flexibilitate salariată: concept, forme de manifestare 320
5.2. Flexibilitatea salarială în perioada de tranziţie - o necesitate pentru România?..... 326
5.3. Elemente de flexibilitate în politica salarială actuală. Carenţe, Rezultate 328
5.3.1. Salariile şi echilibrele macroeconomice..... 328
5.3.2. Formarea salariilor - un proces la criză? 340
5.3.3. Moderarea creşterii salariale. Intenţii şi efecte 342
5.3.4. Efecte ale garantării în plată a salariului minim 346
5.3.5. Negocierile salariate. Partenerii sociali - factori activi ai restructurării şi flexibilităţii pieţei muncii?..... 352
5.4. Încotro - în planul politicii salariale?..... 353
5.4.1. Argumente în favoarea iminenţei schimbării..... 353
5.4.2. Către o nouă politică salarială..... 360
Note bibliografice 365
Anexe 369

Capitolul 6

FORMAREA PROFESIONALĂ – MECANISM AL FLEXIBILITĂŢII PIEŢEI MUNCII. POSIBILITĂŢI ŞI LIMITE 378
6.1. Consideraţii introductive 378
6.2. Coordonate legislative-instituţionale ale formării profesionale 380
6.3. Formarea profesională în acţiune..... 381

6.4. Priorităţi ale pilotării formării profesionale 396
6.4.1. Descentralizare. Modulare, individualizare 397
6.4.2. Convergenţa acţiunii actorilor sociali. Parteneriat. Cofinanţare 397
6.4.3. Promovarea unor noi dispozitive (mecanisme) de formare profesională 399
6.4.4. Formarea formatorilor 400
6.4.5. Adaptări legislativ-instituţionale 400
Note bibliografice 401
Anexe 402

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 11/1994 _____ 387

PROPRIETATEA ÎN TEORIA ŞI PRACTICA ECONOMICĂ - abordări conceptuale

CUVÂNT ÎNAINTE 410

1. ESENŢA PROPRIETĂŢII. CONFRUNTĂRI DE IDEI ÎN JURUL ACESTEIA ... 413
1.1. Proprietatea ca raport natural 413
1.2. Proprietatea ca raport social de voinţă 417
1.3. Proprietatea ca raport economic 419
1.4. Definirea conceptului de proprietate 422

2. PROPRIETATEA SUB RAPORT ISTORIC 424
2.1. Tipuri şi forme istorice de proprietate. Delimitări teoretico-metodologice 426
2.2. Proprietatea comună şi privată - tipuri fundamentale de proprietate în societate 426
2.3.Concepţii despre tipuri şi forme de proprietate 427
2.4. Proprietatea comună primitivă - Eva străbună a proprietăţii 428

3. PROPRIETATEA SOCIALISTĂ. CRIZA EI CONTEMPORANĂ - CRIZĂ DE LEGITIMITATE ISTORICĂ SAU DE CONCEPŢIE? 432
3.1. Proprietatea socialistă - o abatere de la istorie? 432
3.2. Faptele - cartea de vizită a ideilor 433
3.3. Criza proprietăţii socialiste - criză de concepţie 434
3.4. China: Un nou model de proprietate socialistă? 441

4. PROPRIETATEA PRIVATĂ. LOCUL ŞI IMPORTANŢA EI ÎN PROGRESUL SOCIETĂŢII 451
4.1. Mica şi marea proprietate privată 451
4.2. Legitimitatea socială a actualei proprietăţi private 454
4.3. Forţele şi limitele interne ale proprietăţii private 459
4.4. Proprietatea privată se transformă astăzi structural? 462
4.5 Tehnostructura şi proprietatea 464
4.6. Proprietatea şi libertatea. Interes individual şi general 471

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 12/1994 _____ 457

POLITICI FISCAL-BUGETARE ORIENTATE SPRE RELANSAREA ECONOMICĂ

Capitolul 1

RELANSAREA ECONOMICĂ ÎN PERIOADA DE TRANZIŢIE 482
1.1. Starea economiei 482
1.2. Conceptul de relansare economică 485
1.3. Specificul relansării în perioada de tranziţie 487
1.4. Factorii, condiţiile, obiectivele şi alternativele relansării economice în procesul tranziţiei 490
1.5. Agentul economic în procesul relansării economiei 492

Capitolul 2

STRUCTURI ALTERNATIVE ALE POLITICILOR FISCAL-BUGETARE ORIENTATE SPRE SPORIREA PRODUCŢIEI ŞI CREŞTEREA PROFITULUI AGENŢILOR ECONOMICI 503
2.1. Conexiuni Intre agregatele fiscal-bugetare şi influenţele acestora asupra mecanismului financiar al agenţilor economici 503
2.2. Cicluri şi circuite financiare declanşate de alternativele politicii bugetar-fiscale şi efectele lor asupra mecanismului financiar al agentului economic, solvabilitate, lichiditate, capacitate de plată 508
2.3. Strategia agenţilor economici în condiţiile alternativelor de politici bugetar-fiscale; realizarea obiectivelor propuse (profit şi rentabilitate) ... 511

Capitolul 3

ECHILIBRUL BUGETAR DINAMIC – CERINŢĂ ESENŢIALĂ A RELANSĂRII ECONOMIEI ÎN PERIOADA DE TRANZIŢIE 517
3.1. Echilibrul economic în perspectiva schimbării 517
3.2. Echilibrul bugetar dinamic în cadrul echilibrului economic 519
3.3. Concepţii referitoare la deficitul bugetar 521
3.4. Realizări privind echilibrul bugetar în primii patru ani ai tranziţiei 524
3.5. Datoria publică şi finanţarea deficitului bugetar 526
3.6. Alternative ale politicii deficitului bugetar în perspectivă 530
3.7. Reconsiderarea deficitului bugetar în cadrul circuitului financiar global... 533

Capitolul 4

MECANISMELE FISCALE ALE RELANSĂRII ECONOMIEI LA NIVEL MICROECONOMIC 537
4.1. Mediul fiscal al activităţii agentului economic 537
4.2. Efectele translaţiei fiscale asupra comportamentului agenţilor economici 539

4.3. Efectele microeconomice ale impozitelor 540
4.4. Evoluţia fiscalităţii în perioada 1990-1993 541
4.5. Cerinţe ale adecvării comportamentului agenţilor economici la condiţiile economiei de piaţă 545
4.6. Impactul fiscalităţii asupra relansării economice 546

Capitolul 5

POLITICI BUGETARE ADECVATE SUSŢINERII RELANSĂRII ECONOMIEI 549
5.1. Consideraţii generale privind politica bugetară..... 549
5.2. Coordonatele politicii bugetare în condiţiile relansării economiei..... 551
5.3. Aspecte privind politica bugetară în perioada 1991-1993 552
5.4. Concluzii şi propuneri alternative privind politica bugetară în vederea relansării economice 556

Capitolul 6

INTEGRAREA ŞI ARMONIZAREA POLITICILOR ŞI INSTRUMENTELOR FISCAL-BUGETARE ÎN ANSAMBLUL POLITICILOR ECONOMICE VIZÂND RELANSAREA..... 559
6.1. Relansarea sistemului economic global 559
6.2. Interdependenţa dintre instrumentele relansării 560
6.3. Politica fiscal-bugetară..... 560
6.4. Politica monetară 563
6.5. Politica valutară..... 566
6.6. Politica preţurilor şi salariile 567

Concluzii..... 569

INDEX DE AUTORI..... 573

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 8/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE A INDUSTRIEI

PROBLEME ACTUALE ALE RELANSĂRII ACTIVITĂȚII ECONOMICE

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

Colectiv de autori:

Dr. Alexandru MIHĂILESCU (cap. 1)
Roxana BOB – cercetător principal gradul III (Cap. 2)
Valentin LAZEA – cercetător principal gradul III (Cap. 5)
Radu ŞERBULESCU – cercetător principal gradul III (Cap. 6)
Mihaela CIMPOEAŞU – cercetător (Cap. 4)
Lucica CRĂCIUN – cercetător (Cap. 3)
Alina GHIŢĂ – cercetător (Cap. 2)
Doina TĂTARU – cercetător (Cap. 7)

SUMAR

INTRODUCERE 7

Capitolul 1

DECLINUL PRODUCȚIEI ŞI PRINCIPALELE CAUZE ALE ACESTUIA ÎN CONDIȚIILE TRANZIȚIEI 8

1.1. Aspecte semnificative ale evoluției economiei româneşti n condițiile tranziției 8
1.2. Evoluții recente în țările europene aflate în tranziție 11
1.3. Principalele cauze ale declinului producției în condițiile tranziției României spre economia de piață 15

Capitolul 2

ADAPTAREA OBIECTIVELOR STRATEGICE ALE AGENȚILOR ECONOMICI LA CERINȚELE STABILIZĂRII ŞI RELANSĂRII CREŞTERII ECONOMICE 22

2.1. Necesitatea adaptării obiectivelor strategice ale firmelor la noile condiții ale tranziției 24
2.2. Noile obiective ale firmelor în tranziție la economia de piață 27
2.2.1. Dezvoltarea pieţelor, diversificarea producției şi maximizarea profitului 29
2.2.2. Construirea noilor strategii de firmă şi controlul realizării acestora 37
2.3. Rolul planificării strategice în cadrul adaptării agenților economici la cerințele stabilizării şi relansării creşterii economice 43
2.3.1. Planificarea strategică a firmei 43
2.3.2. Planul de afaceri - instrument al planificării strategice 46

Capitolul 3

POSIBILITĂȚI DE RELANSARE A ACTIVITĂȚII AGENȚILOR ECONOMICI PRIN PROMOVAREA MANAGEMENTULUI STRATEGIC 49

3.1. Percepția la nivel microeconomic a unor elemente ale politicilor guvernamentale m economia românească 49
3.2. Managementul strategic - modalitate de integrare a întreprinderilor într-un mediu economic dinamic 54

Capitolul 4

MECANISMUL RATEI DOBÂNZII ŞI IMPACTUL SĂU ASUPRA DINAMICII PROCESELOR ECONOMICE 65

4.1. Aspecte teoretice privind rata dobânzii 65
4.2. Rata reală a dobânzii ca instrument de stimulare a creşterii economice 68
4.3. Unele implicații privind sistemul financiar-bancar 72

Capitolul 5

UTILIZAREA RATEI DOBÂNZII ŞI A CURSULUI DE SCHIMB PENTRU STABILIZAREA MACROECONOMICĂ ÎN CONDIȚIILE SPECIFICE ROMÂNIEI 76

5.1. Echilibrarea balanței de plăți ca obiectiv al politicii macroeconomice 76
5.2. Condițiile specifice României 78
5.3. Scenarii privind politicile ratei dobânzii şi cursului de schimb 82

Capitolul 6

FLUIDIZAREA PROCESELOR ECONOMICE PRIN FUNCȚIONAREA MECANISMELOR BURSIERE 97

6.1. Rolul burselor în economiile moderne 97
6.1.1. Caracteristicile pieţelor bursiere 98
6.1.2. Relația dintre piața bursieră şi piața reală 100
6.1.2.1. Influența pieței bursiere asupra pieței reale 100
6.1.2.2. Sensibilitatea pieței bursiere 104
6.1.2.3. Rigiditatea pieței reale 109
6.2. Bursa în economiile de tranziție 110
6.2.1. Bursele de mărfuri 111
6.2.2. Bursele de valori 113

Capitolul 7

NECESITATEA UNUI SISTEM COMUNICAȚIONAL ÎN SPRIJINUL RELANSĂRII ECONOMICE 116

7.1. Strategia comunicării - componentă a mecanismului de relansare economică 116
7.2. Specificitatea sferei administrației publice pentru comunicare 118
7.3. Specificitatea comunicării pentru instituțiile publice 122

LISTA LUCRĂRILOR PUBLICATE ÎN COLECȚIA INSTITUTULUI DE ECONOMIE A INDUSTRIEI (INSTITUTUL DE CERCETARE A RELAȚIILOR INTERRAMURI ŞI A STRUCTURILOR INDUSTRIALE) - "STUDII DE ECONOMIE INDUSTRIALĂ" 132

INTRODUCERE

Prezenta lucrare, ca şi cele elaborate de acelaşi colectiv de cercetare începând cu anul 1990, abordează unele aspecte ale restructurării mecanismului economic, în concordanță cu cerințele tranziției la economia de piață.

Dintre aspectele examinate în anii anteriori menționăm următoarele: privatizarea, privita ca o condiție fundamentală a trecerii la economia de piață; trăsăturile esențiale şi tipologia economiilor de piață; concurența în economie şi reforma sistemului de prețuri; punerea sub control a creşterii prețurilor, cu ajutorul unor instrumente economice; necesitatea creării unor instituții specifice economiei de piață (bursele de mărfuri şi de valori); realizarea unor politici economice (comerciale şi fiscale) adecvate cerințelor trecerii la economia de piață, relația întreprindere-piață şi rolul marketingului strategic în contextul actual; deschiderea spre economia mondială ca factor de refacere şi îmbunătățire a funcționalității economiei naționale; mecanismul ratei de schimb; riscul economic şi posibilități de protejare a agenților economici la risc.

În cadrul prezentei lucrări sunt examinate unele dintre problemele de a căror soluționare depinde crearea unor condiții favorabile promovării reformei şi relansării activității economice.

În primul rând, în lucrare, sunt relevate o serie de aspecte semnificative ale evoluției economiei româneşti în condițiile tranziției, precum şi ale altor economii naționale aflate în acelaşi proces, încercându-se a se desprinde principalele cauze ale declinului activității economice, înregistrat în această perioadă.

În al doilea rând, sunt examinate unele probleme care se pun la nivelul agenților economici, şi anume, cea a modului în care sunt adaptate obiectivele strategice ale întreprinderilor la cerințele specifice acestei perioade, precum şi posibilitățile de relansare a activității agenților economici, ce decurg din promovarea managementului strategic.

În al treilea rând, sunt abordate unele probleme care se pun la nivel macroeconomic şi anume: mecanismul ratei dobânzii şi impactul său asupra dinamicii fenomenelor economice, utilizarea ratei dobânzii şi a cursului de schimb pentru stabilizarea macroeconomică şi fluidizarea proceselor economice prin funcționarea mecanismelor bursiere.

În al patrulea rând, în lucrare sunt examinate unele aspecte de reformă a sistemului comunicațional în sprijinul reformei economice, aspecte care, în opinia noastră, au o relevanță deosebită în această perioadă în care transformările radicale din mecanismul economic propriu-zis trebuie să fie însoțite de schimbări atitudinale şi de mentalitate.

Capitolul 1

DECLINUL PRODUCȚIEI ŞI PRINCIPALELE CAUZE ALE ACESTUIA ÎN CONDIȚIILE TRANZIȚIEI

Prezentul capitol este astfel structurat încât, la început, atenția este concentrată asupra unor aspecte semnificative ale evoluției economiei româneşti în condițiile tranziției, în acest cadru, se fac referiri la o serie de indicatori privind produsul intern brut, ponderea sectorului privat în economie, consumul privat, rata şomajului şi volumul comerțului exterior.

În continuare, se încearcă punerea în evidență şi a modului în care evoluează, din punct de vedere economic, alte țări care parcurg acelaşi drum al tranziției; s-a urmărit folosirea, în acest scop, a aceloraşi indicatori folosiți şi âi cazul aprecierii evoluției economiei româneşti, pentru a se înlesni, în acest fel, realizarea unor eventuale comparații.

În finalul capitolului, se prezintă principalele cauze ale declinului activității economiei româneşti în condițiile tranziției, punându-se în evidență şi o serie de probleme a căror soluționare necorespunzătoare constituie o importanta cauză a declinului producției. Dintre aceste probleme, unele sunt examinate în capitolele următoare ale prezentei lucrări

1.1. Aspecte semnificative ale evoluției economiei româneşti în condițiile tranziției

În cele ce urmează, vom încerca să ne referim pe scurt la unele aspecte ale evoluției economiei româneşti în condițiile tranziției[1] aspecte care, de regulă, sunt abordate în studiile elaborate în ultimii ani, cu privire la țările aflate în tranziție spre economia de piață.

În primul rând, în ceea ce priveşte evoluția produsului intern brut, ca indicator sintetic principal ai întregii activități economice din țară, este de remarcat, potrivit datelor statistice oficiale[2] tendința de reducere accentuată a nivelului acestuia, după cum urmează:

---

[1] Informațiile necesare caracterizării evoluției economiei româneşti în condițiile tranziției provin din publicațiile Comisiei Naționale de Statistică (anuare şi buletine Sunare), precum şi din strategia de reformă economico-socială, care se află la baza Programului de guvernare actuală.

[2] După părerea noastră, se mențin unele neclarități cu privire la nivelul real al unor indicatori sintetici referitori la economia românească în anul 1989, an luat drept reper în analiza evoluției acesteia în perioada actuală de tranziție. Aşa cum este cunoscut, în ultimii ani de economie planificată, se ajunsese, în multe cazuri, la stabilirea unor sarcini de plan mai mari decât posibilitățile efective. Potrivit aprecierilor unor specialişti dat fostul CSP, partea

	1989 = 100		
	1990	1991	1992
(PIB) Produsul intern brut	92,6	80,0	67,9

Dintre ramurile economiei, industria a înregistrat ce! mai pronunţat declin (în trei ani, o reducere totală cu 48,4% a PIB realizat de această ramură), iar circulaţia mărfurilor şi alte servicii au cunoscut reducerile cele mai mici.

În al doilea rând, ponderea sectorului privat a crescut în economia românească, aşa cum atestă datele referitoare la indicatorii din tabelul următor:

	1989	1990	1991	1992
PIB	12,0	15,5	21,5	28,0
Populaţia ocupată	26,7	27,1	34,1	36,6
Investiţii	1,9	4,3	8,4	10,5
Vânzări de mărfuri	-	0,8	21,9	44,9
Export	-	0,3	18,5	26,1
Import	-	0,7	14,7	32,3

Deşi a cunoscut o creştere continuă *în* perioada tranziţiei, ponderea sectorului privat este încă minoritară în economie, acest sector neputând încă să influenţeze, într-un mod hotărâtor, mersul întregii economii naţionale, în sensul stopării declinului economic şi al creării premiselor favorabile relansării creşterii economice.

În al treilea rând, ca reflex al declinului întregii activităţi economice, consumul final al populaţiei s-a redus treptat, ajungând ca în anul 1992 să fie cu

de resurse a balanţelor materiale avea, în mute cazuri, acoperire reală într-o proporţie de cea 50%, ceea ce înseamnă că şi gradul real de îndeplinire a unor astfel de sarcini de plan trebuia să fie corespunzător acestei proporţii, însă el era declarat ca fiind muls mai mare. De altfel, în anii dinainte de 1990, o serie de date statistice ce ilustrau reducerea nivelului producţiei fizice industriale intrau în flagrantă contradicţie cu datele ce arătau o evoluţie ascendentă a indicatorilor economici sintetici. De exemplu, potrivit indicatorilor valorici, ansamblul producţiei realizate în industria construcţiilor de maşini şi prelucrării metalelor a înregistrat o creştere considerabilă în ultimele două decenii de economie planificată, ajungând în anul 1989 să fie mai mare cu 43% decât în 1980 şi cu cca 200% decât m 1970. În schimb, dotele statistice referitoare la producţia fizică arată că dintr-un total de 40 tipuri de produse importante (având împreună o pondere covârşitoare în totalul producţiei ramurii), la 8 tipuri de produse {printre care: tractoare, instalaţii de foraj, maşini de alezat şi frezat) nivelul producţiei din emul 1989 reprezenta sub un sfat din cel maxim realizat într-unul din anii anteriori, iar la 22 tipuri de produse - sub jumătate; de asemenea, la 24 din cele 40 tipuri de produse, volumul maxim s-a realizat într-unul din anii încadrau în perioada 1965-1980, ulterior (inclusiv în anul 1989) volumul anual al producţiei fiind mult mai redus.

22% mai mic decât în 1989. În cei trei ani de tranziție, veniturile totale reale ale populației s-au redus cu 8%, iar salariul mediu rea! cu 28,6%[1].

În al patrulea rând, ne referim la rata şomajului care în ultimii ani a cunoscut o creştere considerabilă, de la 3,0% în anul 1991 ia 8,4% în anul 1992, potrivit datelor oficiale. Această evoluție se datorează, în principal, declinului general ai activității economice, şi nu unei restructurări conştiente a acesteia sau aplicării de măsuri tehnico-organizatorice cu impact pozitiv asupra nivelului productivității muncii.

În al cincilea rând, ca urmare a politicii de reaşezare relativ liberă a prețurilor, într-o măsură din ce în ce mai mare sub acțiunea forțelor pieței, în condițiile declinului cantitativ al producției şi ofertei, economia românească a cunoscut, în ultimii trei ani, un proces inflaționist.

Astfel, prețurile bunurilor şi serviciilor destinate populației au crescut, în medie, cu 55,1% în 1990, cu 161,1% în 1991 şi cu 210,4% în 1992 (de fiecare dată, fată de media anului anterior).

În al şaselea rând, în condițiile declinului producției s-a produs diminuarea considerabilă a volumului schimburilor economice cu alte țări. Astfel, comparativ cu nivelul realizat în anul 1989, exportul s-a redus la 58,3% în 1990, la 41,0% în 1991 şi la 38,6% în 1992. În aceiaşi ani, importul s-a redus, de asemenea, însă într-o măsură mult mai mică, ajungând în anul 1992 să reprezinte 61,0% din nivelul anului 1989. În aceste condiții, în anii 1990,1991 şi 1992, soldul balanței comerciale şi soldul contului curent ai balanței de plăți externe a avut valori negative; în aceiaşi ani, datoria externă a tării a crescut de la 211 milioane dolari în 1990, la 1121 milioane dolari în 1991 şi la 2233 milioane dolari în 1992.

În ceea ce priveşte evoluția economiei româneşti în primele şapte luni ale anului 1993[2] apreciată după evoluția aceloraşi indicatori utilizați şi în analiza făcută pentru anii anteriori, credem ca se cuvine, în primul rând, a remarca tendința nouă care se conturează, de stopare a declinului producției.

Dacă ne referim la industrie, ramură care, în cei trei ani anteriori, a cunoscut cel mai pronunțat şi chiar accelerat declin al producției (o reducere cu 16,6% în 1990, cu 20,2% în 1991 şi cu 22,5% în 1992), trebuie arătat că, în primele şapte luni ale anului 1993, volumul producției acestei ramuri a fost cu doar 5% mai redus decât cel din perioada corespunzătoare anului 1992, iar în ultima tună (iulie) din această perioadă a anului 1993 volumul producției a fost

---

[1] Dacă ne referim la impactul acestor evoluții asupra calității vieții, trebuie, desigur, avute în vedere nu numai cantitatea şi calitatea bunurilor care pot fi cumpărate cu o anumită sumă de bani, dar şi faptul simplu, dar extrem de important (însă ignorat, de regulă, în studiile asupra calității vieții) de a fi sau a nu fi disponibile la vânzare, în orice moment, bunurile respective (astfel încât procurarea lor să comporte sau nu, pe lângă cheltuiala normală legată de prețuri, şi un consum suplimentar de timp şi de energie fizică şi nervoasă).

[2] La această perioadă se refereau cele mai recente date statistice, în momentul redactării acestei pani a lucrării.

cu 10% mai mare, decât în iulie 1992. De remarcat, de asemenea, că productivitatea muncii în industrie, pe primele şapte luni din 1993, era cu 3,8% mai mare decât în perioada ianuarie-iulie 1992, iar în luna iulie 1993 ea era cu 15,3% mai mare decât în iulie 1992.

În ceea ce priveşte agricultura, trebuie menționată, tot ca un aspect pozitiv important a! evoluției economiei româneşti în anul 1993, tendința nouă, de refacere a efectivelor de animale[1] după o perioadă de reducere a acestor efective.

Dintre fenomenele negative ce însoțesc, şi în acest an, evoluția economiei româneşti, este de menționat valoarea mare a stocurilor ia producători, care, raportată ia valoarea producției realizate, a ajuns să fie de 55,1% în iunie 1993 şi de 64,7% în iulie 1993. Acest fenomen este legat de decalajul existent între ritmul inflației şi rata dobânzii la împrumuturi, care, de multe ori, face să fie mai profitabilă amânarea vânzării mărfurilor, decât grăbirea acesteia, pentru a se beneficia de prețuri majorate (în pas cu inflația previzibilă pe ansamblul economiei) într-un ritm superior ratei dobânzii la împrumuturile bancare.

Aşa se explică, probabil, şi faptul, că în pofida unei reduceri mult mai mici a producției (în perioada ianuarie-iulie 1993, față de perioada corespunzătoare a anului 1992), volumul vânzărilor cu amănuntul a scăzut cu 25,8%.

De asemenea, rata şomajului a fost, în lunile iulie şi august 1993, de circa 9%, deci într-o uşoară creştere față de nivelul existent la sfârşitul anului 1992, şi anume de 8,4%. De remarcat este faptul că 1993 este primul an, din perioada de tranziție, în care creşterea şomajului nu mai are loc concomitent cu reducerea productivității muncii din industrie, ci, dimpotrivă, este însoțită (ca să nu spunem: determinată) de o creştere a acesteia.

În ceea ce priveşte evoluția schimburilor economice externe ale României, şi în perioada la care ne referim a anului 1993, s-au menținut aceleaşi tendințe nefavorabile, de scădere atât a importurilor, cât şi a exporturilor, însă mai accentuată a acestora din urmă, astfel încât deficitul balanței comerciale pe primele şapte luni ale anului 1993 a ajuns la 654,3 milioane dolari.

1.2. Evoluții recente în țările europene aflate în tranziție

Pe ansamblul acestor țări[2] în perioada 1990-1992, s-a înregistrat o reducere a produsului intern brut de peste 30%, din care circa zece puncte procen-

---

[1] Care se adaugă la un alt aspect important (dar, de regulă, neglijat atunci când se fac aprecieri cu privire la situația creşterii animalelor în agricultura românească) şi anume la câştigul pe plan calitativ, sub aspect biologic şi economic, realizat prin îngrijirea mult mai bună a animalelor în cadrul gospodăriilor țărăneşti, decât "la colectiv".

[2] Este vorba despre țările europene foste socialiste, iar principalele surse documentare folosite la aprecierea acestor evoluții sunt următoarele: UNIECE, Economic Survey of Europe Analyses Development of Transition Countries and Western Market Economies, Geneva, 1993; Reghina Crețoiu, Probleme ale tranziției la economia de piață în Bulgaria, în Probleme economice, nr. 30, CIDE, Bucureşti, 1993; Doina Răchită, Aspecte ale reformei

tuale numai în anul 1992. În spatele acestor date globale se ascunde însă o mare diversitate de situații, datorate, printre altele, ritmului şi gradului diferit în care reforma a fost promovată în diferite țări.

Dacă ne referim la anul 1992, remarcăm faptul că aceste reduceri ale PIB merg de la 27% în cazul R.F. Iugoslavia, la 4-6% în Ungaria şi chiar la o uşoară creştere în Polonia.

Datele privind producția industrială arată că relansarea a început în Polonia în al doilea trimestru al anului 1992, iar în Ungaria şi ta fosta Cehoslovacie declinul pare a fi fost oprit.

Considerabila a fost reducerea producției în țările membre ale CSI şi în cele baltice, în anul 1992, în Federația Rusă produsul material net a scăzut cu 19%, în Republica Belarus cu 11%, iar în Armenia cu peste 14%. În acelaşi an, în statele baltice foste membre ale URSS, reducerea producției a fost chiar mai accentuată decât în statele membre ale CSI şi anume cu 28% în Estonia, cu 35% în Lituania şi cu 44% în Letonia[1].

Semnele înviorării activității economice, în special în Polonia, sunt strâns legate de faptul că declinul investițiilor în capital fix s-a apropiat de sfârşit. Însă, în majoritatea țărilor est-europene aflate în tranziție, în anul 1992 investițiile s-au menținut în declin, dar într-un declin mai puțin accentuat decât în anul precedent. În Rusia, declinul investițiilor, în anul 1992, a fost de 45%, reduceri mari în acest domeniu înregistrându-se şi în celelalte țări membre ale CSI, ca urmare a dezordinii economice şi a incertitudinilor crescânde provocate de hiperinflație.

În ceea ce priveşte sectorul privat din țările aflate în tranziție, datele disponibile privind volumul de activitate arată o creştere rapidă a ponderii acestui sector în agricultură, construcții, comerț şi alte servicii. Ponderea activității din sectorul privat în totalul PIB-ului, în anul 1992, a ajuns la 20% în fosta Cehoslovacie (față de 9% în 1991) şi la 10% în Bulgaria (5% în 1991). Estimările, pentru Ungaria şi Polonia, ale aceluiaşi indicator, pentru anul 1992, se ridică la 25-35% şi, respectiv, 45-50%. În privința consumului privat, datele statistice sunt sărăcăcioase, însă unii indicatori semnificativi, cum sunt vânzările cu amănuntul şi veniturile reale pe persoană, arată că presiunea asupra consumului şi a calității vieții s-a accentuat. În această privința, excepție fac fosta Cehoslovacie şi Polonia, care, în anul 1992, au înregistrat o creştere a consumului

economice în Republica Federativă Cehă şi Slovacă, în Probleme economice, nr. 29, CIDE, Bucureşti, 1993.

[1] Aceste mari reduceri ale producției, într-un singur an, se datorează, în mare măsură, deficitului de resurse energetice, în condițiile înrăutățirii termenilor de schimb, ca rezultat al plății unor prețuri mai mari pentru petrolul rusesc, începând cu anul 1992. De asemenea, ele se datorează unor circuite productive {care actualmente trebuie să traverseze mai multe republici devenite politic independente) specia! concepute, la vremea respectivă, pentru a accentua la maximum dependența fiecărei republici, în special a celor încorporate în fosta URSS în anul 1940, de celelalte

privat. Reduceri foarte severe ale consumului privat au cunoscut Rusia şi celelalte ţări membre ale CSI.

În majoritatea ţărilor est-europene, rata şomajului a continuat să crească în anul 1992, deşi mai lent decât în anul anterior. Cea mai mare creştere s-a produs în Ungaria, unde rata şomajului aproape că s-a dublat în 1992, ajungând în decembrie 1992, la 12,3% din forţa de muncă. În această ţară, gradul de ocupare în întreprinderile mari s-a redus, din anul 1989 şi până în toamna anului 1992, cu aproape 40%. In Polonia, unde rata şi nivelul şomajului s-au dublat în cursul anului 1991, s-a produs o oarecare încetinire a deteriorării pieţei muncii în anul 1992, în special în a doua parte a acestui an. Totuşi, rata şomajului a ajuns, în această tară, la circa 14% din forţa de muncă. În contrast cu această evoluţie, în Cehia şi Slovacia s-a produs o reducere a ratei şomajului, de la 4,1% şi, respectiv, 11,8% la sfârşitul anului 1991, la 2,6% şi, respectiv,' 10,4% la sfârşitul anului 1992. Remarcabil este faptul că această îmbunătăţire a ocupării a avut loc concomitent cu reducerea gradului de ocupare a forţei de muncă în întreprinderile mari (cu circa 14% în aceeaşi perioadă).

În ţările care au făcut parte din fosta URSS şomajul este încă foarte redus, comparativ cu ceea ce era de aşteptat în condiţiile reducerii dramatice a producţiei. In aceste ţări, dar şi în alte ţări foste socialiste din Europa de Est, răspunsul iniţial al şomajului la declinul producţiei a întârziat datorită slabelor constrângeri bugetare, gradului redus de privatizare a economiei şi reducerii salariilor în termeni reali, ceea ce nu a fost de natură să încurajeze eliminarea excesului de forţă de muncă. Acest şomaj mascat se reflectă însă în pierderile de productivitate a muncii, în special în sectorul industrial.

O problemă majoră, pentru toate economiile aflate în tranziţie, constă în existenţa unor ritmuri înalte ale inflaţiei, care constituie un important obstacol în calea relansării economice. Totuşi, amploarea şi gravitatea acestei probleme variază în mod considerabil de la o ţară la alta. În anul 1992, ritmurile anuale ale inflaţiei s-au redus substanţial în unele ţări aflate în tranziţie. Astfel, în fosta Cehoslovacie şi Bulgaria aceste ritmuri s-au redus de la 50% şi, respectiv, 34% în anul 1991, la 11% şi, respectiv, 80% în anul 1992. În anul 1992, inflaţia a fost, de asemenea, relativ redusă în Ungaria (23%) şi Polonia (43%); în schimb, în Albania şi Slovenia ritmurile anuale ale inflaţiei; au fost de peste 200%, iar în R.F. Iugoslavia - de peste 9000% (în această din urmă ţară inflaţia s-a accelerat mult în anul în curs).

În Rusia şi în celelalte ţări membre ale CSI, impactul reformei preţurilor, declanşate în ianuarie 1992, a fost mult mai mare. decât cel scontat, dovedindu-se a fi greu de ţinut sub control. În ultimele luni ale anului 1992, în Rusia şi în majoritatea celorlalte ţări membre ale CSI, preţurile au crescut lunar cu circa 25%.

În contrast cu ţările membre ale CSI, ţările baltice au redus rapid inflaţia de la ritmuri lunare cu două cifre la începutul anului 1992, la ritmuri lunare de 3-5% spre sfârşitul aceluiaşi an, ca rezultat al politicilor monetare restrictive aplicate de aceste din urmă ţări.

În ceea ce priveşte comerțul exterior al țărilor aflate în tranziție, este de remarcat declinul general al acestuia, datorită reducerii, în general, a întregii activități economice şi destrămării relațiilor economice dintre țările europene foste socialiste. În republicile din fosta URSS, întreruperile şi chiar rupturile intervenite în legăturile economice interrepublicane, inflația rapidă şi crizele monetare şi de plăți au contribuit la reducerea schimburilor economice, nu numai cu țările din fostul CAER, dar si cu țările occidentale.

În acest context, de remarcat, ca una dintre cele mai semnificative evoluții, este creşterea exporturilor din unele țări europene aflate în tranziție (Bulgaria, Ungaria, Cehia şi Slovacia) către piețele occidentale. Această performanță arată că o gamă largă de bunuri realizate în aceste țări poate răspunde exigențelor de calitate ale piețelor occidentale, în pofida opiniilor contrare de acum câțiva ani. Încercarea, destul de reuşită, de a se compensa o parte din comerțul pierdut cu celelalte țări est-europene, cu cel realizat cu țările occidentale, reflecta o anumită capacitate de adaptare a unor exportatori din țările aflate în tranziție. De altfel, precauția Pieței Comune față de țările aflate în tranziție care şi-au exprimat clar intenția de a deveni membre cu drepturi depline ale acestei organizații, precauție datorată desigur mai multor considerente, dar reflectată şi în prevederile acordurilor de asociere, potrivit căror? urmează să se realizeze o reducere graduală a taxelor vamale în relațiile cu aceste țări, pune în evidență, indirect, şi un aspect care ne interesează în mod deosebit şi anume: în pofida folosirii unor mijloace tehnice şi a unor tehnologii mai puțin performante, o serie de produse şi servicii pot fi competitive datorită unor costuri salariale reduse. Prin urmare, pe termen scurt (până la asigurarea folosirii unor mijloace tehnice şi a unor tehnologii de fabricație performante, ceea ce comportă însă serioase eforturi investiționale, fiind, prin urmare, o chestiune de durată) principalul avantaj comparativ al țărilor europene aflate în tranziție derivă din folosirea unei forțe de muncă relativ bine calificată, dar modest salarizată.

În ceea ce priveşte perspectivele pe termen scurt ale economiilor aflate în tranziție, este dificil de făcut evaluări întrucât problemele cu care ele se confruntă sunt de ordin structural şi nu de ciclicitate.

Totuşi, unele aprecieri pot fi făcute pe baza previziunilor guvernamentale, neuitând însă că acestea au fost, în mod repetat, prea optimiste în ultimii ani. În cazul țărilor mai avansate în ceea ce priveşte reforma economică, previziunile indică o înviorare a activității economice, însă slabă şi ezitantă. Previziunile privind creşterea PIB în anul 1993 indică pentru Polonia un ritm de 3%, pentru Ungaria de 0-3%, iar pentru Cehia - de 1-3%. In Slovacia, este previzibilă reducerea şi în anul 1993 a PIB, deoarece, în această țară, evoluția PIB este mult mai dependentă de comerțul reciproc dintre cele două republici din cadrul fostei Cehoslovacii (comerț care s-a prăbuşit după separarea acesteia în două state independente), decât în Cehia.

În celelalte țări europene foste socialiste, cu excepția celor din CSI, este probabilă reducerea în continuare a producției, însă într-un ritm inferior celui din anul 1992.

Previziunile pentru țările din CSI, cu excepția Rusiei, nu sunt în general disponibile, şi chiar cele pentru Rusia sunt mai mult opinii ce exprimă speranțe subiective ale autorităților, decât previziuni propriu-zise. Stabilizarea economiei ruse este încă o problemă crucială şi urgentă, necesitând soluții privind controlul monetar, relațiile monetare şi valutare în cadrul CSI şi oprirea declinului dezastruos din comerțul interrepublican.

În fine, o considerabilă influență asupra perspectivelor pe termen scurt sau mai lung ale economiilor aflate în tranziție o are situația economică din țările dezvoltate. Aşa cum s-a mai arătat, unele dintre țările aflate în tranziție au beneficiat de posibilitatea creşterii rapide a exporturilor, în special spre țările occidentale. Acest lucru a fost facilitat de boom-ul importului în Germania în anii 1990 şi 1991 şi de reducerea barierelor de import în Europa de Vest şi în alte țări. Însă, în condițiile actualei recesiuni din țările dezvoltate, vor fi într-o mai mică măsură stimulate exporturile spre aceste țări, ceea ce nu este de natură a stimula relansarea economică a țărilor aflate în tranziție.

1.3. Principalele cauze ale declinului producției în condițiile tranziției României spre economia de piață

Din cele prezentate în subcapitolele anterioare rezultă că declinul producției este un fenomen comun tuturor țărilor care timp de decenii s-au caracterizat printr-un regim social-politic de tip totalitar şi o economie cu planificare centrală şi care, în prezent, parcurg un proces complex de democratizare şi de tranziție spre economia de piață. Între aceste țari există diferențe importante, însă nu atât în ceea ce priveşte amploarea declinului producției, cât în privința fazelor în care se află, la un moment dat, diferite economii naționale ce parcurg procesul tranziției. Acest defazaj are, la rândul său, o determinare multiplă, însă esențiale ni se par a fi două aspecte şi anume: situația mecanismului economic şi cea a structurilor economice existente în momentul declanşării procesului propriu-zis al tranziției, adică în anul 1989 sau în anii imediat următori.

Nu întâmplător, țări precum Polonia şi Ungaria sunt în prezent în situația de a reuşi oprirea declinului producției sau chiar de a cunoaşte un început de relansare a creşterii economice. După cum este cunoscut, în aceste țări, chiar şi în condițiile vechiului regim, de tip totalitar, încă cu relativ mulți ani în urmă, au existat preocupări concrete de flexibilizare a planificării centrale, ținându-se seama, într-o anumită măsură, de cerințele pieței. De exemplu, în aceste două țări, ca şi în fosta Iugoslavie, modificarea prețurilor, prin luarea în considerare, într-o anumită măsură (pentru un număr mai mic sau mai mare de produse, în mod diferit de la o țară la alta din cele menționate), a raportului dintre cerere şi ofertă, a devenit o practică înainte de anul 1989. Pe lângă experiența practică dobândită în acest domeniu, deosebit de important ni se pare faptul, că în aceste țări, declanşarea liberalizării prețurilor (de fapt, creşterea acestora) nu a fost asociată strict cu abandonarea vechiului sistem economic (în mod concret,

în aceste țări, cetățeanul de rând era deja lămurit că fenomenul creşterii prețurilor nu este specific noii situații create de abandonarea vechiului sistem social-politic şi tipului de economie aferent acestuia).

În schimb, în țările care anterior anului 1989 nu au aplicat nici o măsură de liberalizare a prețurilor, impactul psihologic al acesteia asupra populației a fost deosebit de puternic, ceea ce nu poate să nu se răsfrângă asupra atitudinii față de întregul proces al tranziției, proces care, în condiții de democrație, nu poate avansa fără un larg sprijin popular.

De asemenea, nu trebuie ignorat şi un alt aspect. În țările în care s-au făcut unii paşi concreți în direcția reformei, încă cu relativ mulți ani în urmă, a existat o anumită toleranță, din partea autorităților, față de existența unor diferite puncte de vedere cu privire la direcțiile de îmbunătățire a mecanismului de funcționare a economiei, astfel încât, în momentul prăbuşirii sistemului social-politic totalitar, au existat importante acumulări de ordin teoretic, care au facilitat fundamentarea întregului eşafodaj al procesului de tranziție.

În ceea ce priveşte structurile economice constituite în ultimele decenii, în țările foste socialiste, există, de asemenea, unele deosebiri importante care îşi pun pecetea asupra situației economice actuale a acestor țări şi asupra posibilităților de depăşire a crizei economice profunde în care acestea se află.

De exemplu, în cazul României structurile economice s-au constituit în condițiile unei orientări spre o dezvoltare cvasiautarhică şi ale unui comerț exterior orientat, în mare măsură, spre țări slab dezvoltate sau în curs de dezvoltare din Africa, Asia şi America Latină, cu potențial economic şi tehnico- ştiințific nesemnificativ şi cu o capacitate de plată redusă; în aceste împrejurări, economia românească nu a fost, în suficientă măsură, conectată ia principalele fluxuri de produse şi tehnologii care condiționează realizarea unor structuri economice moderne.

Într-un alt caz, al republicilor desprinse din fosta URSS, structurile economice sunt afectate profund de politica aplicată timp de decenii, de punere a fiecărei republici într-o dependență economică cât mai mare de restul economiei unionale.

În cazul Poloniei şi Ungariei, țări considerate relativ avansate în ceea ce priveşte realizarea reformei economice, structurile economice, deşi afectate de acțiunea unor factori comuni economiilor naționale ale țărilor foste socialiste, nu au fost totuşi afectate de factori cu acțiune nocivă de genul celor din cazurile menționate mai sus.

Revenind la economia românească care, desigur, ne interesează în primul rând, se poate arăta că declinul producției în condițiile tranziției se datorează unor cauze atât interne cât şi externe, prezentate în cele ce urmează.

A. Cauze interne

1. Existența unor structuri economice neviabile constituite în timp şi generate, în primul rând, de tarele economiei socialiste şi, în al doilea rând, de

"modelul" complet eronat aplicat în economia românească, în special în ultimul deceniu de dezvoltare planificată a acesteia, structuri a căror schimbare necesita, în principal, mari eforturi financiare, greu de suportat de o țară aflată într-o acută criză economică specifică tranziției. .

Atunci când vorbim despre tarele economiei socialiste ne referim la: lipsa de interes şi inițiativa a participanților Sa viața economică, în condițiile unei ponderi nesemnificative a proprietății private în economie; ignorarea importanței pieței şi, implicit, a nevoilor reale ale populației şi ale unităților economice; centralism excesiv, generator de birocratism, operativitate redusă în adoptarea deciziilor şi ineficientă economică; incapacitatea de a se asigura generarea şi asimilarea în ritm corespunzător a progresului tehnic.

În ceea ce priveşte "modelul" economic menționat mai sus, avem în vedere concepția fundamentată, în principal, pe ideea greşită a avantajelor gigantismului în economie şi pe iluzia posibilității dezvoltării cvasiautarhice a economiei, deşi experiența acumulată pe plan mondial indica necesitatea unei deschideri tot mai mari a economiei naționale spre piețele externe şi, în mod deosebit, spre cele ale țărilor dezvoltate, pentru a se putea beneficia de fluxurile de produse şi tehnologii care condiționează realizarea unor structuri economice moderne.

2. Situația efectivă a mecanismului economic şi stadiul în care se află dezbaterea de idei cu privire la necesitatea accentuării caracterului de piață al economiei, în momentul declanşării efective a tranziției.

Spre deosebire de măsurile adoptate în unele dintre țările foste socialiste, de fiexibilizare a planificării, ținându-se seama într-o mai mare măsură de acțiunea forțelor pieței, măsurile aplicate în România, mai ales în ultimii ani, corespundeau unei accentuări a caracterului centralist al planificării şi gestionării activității economice.

Totodată, ultimii ani ai acelei perioade s-au caracterizat printr-o lipsă aproape totală a posibilității de afirmare a altor puncte de vedere decât cele oficiale, cu privire la problemele fundamentale ale dezvoltării economice, ceea ce a făcut ca, din punct de vedere teoretic, în momentul prăbuşirii sistemului social-politic totalitar şi al începerii dezagregării mecanismului economic de tip socialist, să nu existe pregătirea necesară realizării unor transformări profunde, corespunzătoare, în mecanismul de funcționare a economiei româneşti.

Astfel, a trebuit să se pornească la schițarea procesului tranziției spre economia de piață, fără a-se dispune nici de o experiență practică privind aplicarea unor măsuri - chiar şi disparate - de reformă economică, dar nici de un suport de natură ideatică corespunzătoare.

3. Apariția după decembrie 1989 a unei puternice contradicții între forma de proprietate dominantă (cea de stat) şi liberalizarea bruscă a întregii vieți sociale şi politice a țării, în condițiile unei acute crize instituționale (vechile instituții şi mecanisme economice erau depăşite, dar cele noi fie că nu erau încă create, fie că nu erau suficient de funcționale).

Prăbuşirea instituţiilor statului totalitar a însemnat, practic, dispariţia instrumentelor cu care se asigura o anumită disciplină a muncii şi a producţiei (chiar dacă această disciplină se obţinea prin diverse presiuni, constrângeri şi intimidări) şi, implicit, funcţionalitatea de ansamblu a economiei naţionale, fără a fi fost încă construite şi puse în funcţiune instrumentele şi instituţiile economice specifice unei economii de piaţă, în cadrul unui stat de drept.

4. Soluţionarea cu mare dificultate şi cu un consum mare de timp a problemelor specifice tranziţiei la economia de piaţă.

Prima, ca importanţă, este problema privatizării, mai exact a ritmului în care se realizează acest proces, considerat de mulţi specialişti ca fiind mult prea lent. În ceea ce ne priveşte, ne vom referi aici doar la un singur aspect, de principiu, şi anume: este oare privatizarea un scop în sine sau doar un mijloc de atingere a unui anumit scop? În opinia noastră, întrucât experienţa mondială dovedeşte că nu există alternativă la preponderenţa proprietăţii private în economiile de piaţă, înseamnă că, în aceeaşi măsură în care constituirea economiei de piaţă este un scop în sine (practic de nimeni contestat), şi asigurarea preponderentei proprietăţii private este nu un mijloc, ci un scop în sine (de fapt un obiectiv mai concret, concordant cu obiectivul mai general, dar mai abstract al constituirii economiei de piaţă). Chestiunea în discuţie are importanţa sa, întrucât "retrogradarea" acestui proces, al privatizării, din categoria scopurilor în cea a mijloacelor, permite considerarea lui ca fiind de importanţă secundară. Şi aceasta în condiţiile în care menţinerea caracterului asistemic al economiei (nici socialistă, nici de piaţă), în special datorită nesoluţionării corespunzătoare a problemei proprietăţii, constituie o cauză importantă a declinului, a stagnării şi a dificultăţilor relansării creşterii economice. Nu insistăm aici asupra problemei privatizării, întrucât subiectul a fost abordat în mod special într-un studiu realizat de noi în anii anteriori. Ţinem doar să mai arătăm că, fără a nega importanţa măsurilor pe care statul le poate lua în vederea unei mai bune administrări şi conduceri a societăţilor comerciale cu capital preponderent de stat (cum ar fi, de exemplu, introducerea contractului de management ca instrument de întărire a responsabilităţii conducătorilor de întreprinderi), considerăm că în mod obiectiv, exista o limită în ceea ce priveşte îmbunătăţirea activităţii economice, care nu poate fi depăşită decât prin conferirea unei noi "personalităţi" sistemului economic, adică realizarea unei transformări radicale a structurii economiei pe forme de proprietate, astfel încât proprietatea privată să devină preponderentă.

A doua problemă, ca importanţă, este, după părerea noastră, cea a preţurilor, mai exact a elaborării şi aplicării unor instrumente economice care să determine agenţii economici, pe de o parte, să fie mai moderaţi în ceea ce priveşte preţurile outputurilor lor, iar pe de altă parte, să investească în activitatea economică, cel puţin profitul suplimentar realizat ca urmare a practicării unor preţuri (ale outputurilor) ce se înscriu într-o dinamica superioară celei a preţurilor inputuriior. Dacă acest lucru nu se poate realiza pentru toţi agenţii econo-

mici, el, după părerea noastră, trebuie totuşi să fie realizat în cazul întreprinderilor ce produc şi livrează produse în condiţii de monopol (o propunere privind un posibil instrument economic de acest gen s-a făcut în studiul intitulat "Restructurarea mecanismului economic *în* vederea creşterii funcţionalităţii economiei naţionale", elaborat de noi în anul 1992).

De asemenea, este vorba despre o serie de alte probleme, dintre care menţionăm pe cele care se pun în legătură cu modul de adaptare a obiectivelor firmelor la cerinţele actuale (ale tranziţiei ia economia de piaţă), pe cele ale managementului strategic al firmelor, precum şi pe cele care se pun în legătură cu mecanismele ratei dobânzii, cursului de schimb şi cu cele bursiere, probleme examinate în capitolele următoare ale prezentei lucrări.

B. Cauze externe

1. Transformările profunde realizate în viaţa social-politică din celelalte ţări europene foste socialiste, însoţite de o reformă economică radicală orientată, printre altele, şi spre restructurarea relaţiilor economice externe.

În mod frecvent, sunt formulate aprecieri potrivit cărora o cauză importantă a diminuării fluxurilor economice dintre aceste ţări, cu impact negativ asupra ansamblului vieţii lor economice, rezidă în desfiinţarea CAER-ului.

Însă, cel puţin în ceea ce priveşte România, astfel de aprecieri nu pot viza decât aspecte preponderent cantitative, referitoare la volumul schimburilor reciproce, la mărimea capacităţilor de producţie afectate realizării bunurilor ce constituiau obiect al acestor schimburi. Datorită lipsei unui mediu economic autentic concurenţial, precum şi standardelor tehnico-calitative practicate (inferioare celor din ţările dezvoltate), în sistemul CAER, cu cât o ţară membră se asigura de un segment mai mare de piaţă pentru un anumit produs, pe lângă avantajele aferente specializării şi economiei de scară, îşi asuma şi riscuri însemnate legate de concentrarea şi utilizarea unui volum mare de factori de producţie, fără însă a putea ţine pasul cu progresele înregistrate în domeniul respectiv de ţările dezvoltate. Totodată, în cazul ţării noastre, potrivit aprecierilor făcute de specialişti, la vremea respectivă, specializarea în cadrul CAER a însemnat, în bună măsura, trecerea la realizarea unui volum mare de produse energointensive şi material-intensive (produse ale chimiei de mare tonaj, vagoane de marfă, nave etc.), astfel încât bilanţul energetic (care ţine seama de consumurile cumulate de energie) ale afacerilor economice ale României, în cadrul CAER, nu era dintre cele mai avantajoase.

În opinia noastră, aceste precizări sunt necesare pentru a se înţelege, atunci când desfiinţarea CAER este considerată drept o cauză a declinului economiei româneşti, că o astfel de apreciere se referă la o situaţie de fapt, însă la una depăşită, fiind lipsite de sens nostalgiile cu privire la colaborarea de tip CAER. De altfel, credem că în cele arătate mai sus rezidă explicaţia faptului că, în general, ţările europene foste membre ale CAER şi-au reorientat relaţiile lor economice externe, acordând prioritate integrării în structurile europene şi, în mod deosebit, dezvoltării relaţiilor economice cu ţările dezvoltate.

2. Gravele conflicte militare din unele țări (Irak, fosta Iugoslavie) cu care România întreținea intense relații economice, inclusiv embargoul instituit de ONU, în ceea ce priveşte fluxurile comerciale cu țările respective.

Potrivit unor estimări, pierderile înregistrate de România, ca urmare a războiului din Irak, şi cele generate de reducerea schimburilor economice cu fosta Iugoslavie sunt de ordinul miliardelor de dolari.

3. Recesiunea economică din țările dezvoltate.

în Europa Occidentală, speranțele din ultima vreme într-o creştere mai rapidă a producției s-au dovedit nefondate. Deşi până şi cele mai pesimiste prognoze apreciau că se va produce o creştere mai rapidă a producției în anul 1992 (o creştere cu 1,5%) decât în anul 1991 (cu 1%), în realitate această creştere anuală nu a fost atinsă, ci chiar s-a înregistrat o diminuare a activității economice în semestrul II al anului 1992.

Şi în SUA ieşirea din recesiunea economică a fost lentă şi ezitantă, însă. la sfârşitul anului 1992, înviorarea economiei SUA a început să fie mai vizibilă.

Trăsătura generală a previziunilor pe termen scurt, făcute pentru economiile occidentale, în ultimii doi ani, constă în doza mare de risc. În mod deosebit, o importantă incertitudine planează asupra mărimii cu care influențează modificările ratelor efective de schimb asupra exporturilor nete şi a activității economice interne.

Se consideră, că în condițiile unor previziuni indicând numai o uşoară creştere a producției şi o creştere în continuare îngrijorătoare a şomajului, este necesară o politică macroeconomică mai strâns coordonată între principalele țări dezvoltate, având drept obiectiv redresarea producției şi îmbunătățirea ocupării forței de muncă. Un pas în această direcție a fost făcut de către statele membre ale CEE, în urma adoptării la întâlnirea de la Edinburg din decembrie 1992 a unui pachet de măsuri menite a stimula cererea de investiții. Dar aplicarea acestuia pare a fi lentă şi impactul total se aşteaptă să fie destul de modest. Mai mult, coordonarea strânsă a politicilor economice nu apare, în mod curent, în fruntea problemelor de pe agenda de lucru a grupului celor şapte.

De asemenea, o importantă incertitudine priveşte previziunile pentru viitoarea uniune monetară. Acordul de la Maastricht din decembrie 1991 a fost considerat drept stadiul culminant pentru o "Europă fără granițe". Totuşi, condițiile pentru convergență economică, până în anul 1997, sunt relativ severe şi, pentru respectarea lor, vor fi probabil necesare politici monetare şi fiscale destul de restrictive. Absența indicatorilor privind piața muncii, dintre criteriile de convergență, pare a nu încuraja inițiativele acestor țări de a stimula creşterea economică, aceasta rămânând destul de nesemnificativă în anii următori, într-un contrast evident cu optimismul care prevala la sfârşitul deceniului trecut şi cu care se anticipa o piață unică europeană care să intre in funcțiune la începutul anului 1993. Optimismul pentru "deceniul Europei", în mod paradoxal, nu s-a întărit, ci, dimpotrivă, s-a diminuat în perioada ce a urmai semnării tratatului de la Maastricht.

În mod evident, astfel de evoluții probabile ale economiilor occidentale nu sunt de bun augur pentru țările est-europene aflate în procesul tranziției la economia de piață.

Din cele expuse mai sus rezultă existența unei multitudini de cauze ale declinului producției în economia românească, a căror eliminare depinde de acțiunea nu numai a unor factori interni, ci şi a unora externi, în mare parte necontrolabili.

Dintre problemele economice, a căror soluționare necorespunzătoare constituie o cauză importantă a declinului producției, sunt de menționat în primul rând, cele privind privatizarea şi creşterea prețurilor, la care în prezenta lucrare nu ne vom mai referi, întrucât ele au fost examinate în mod distinct în lucrări elaborate de aceiaşi colectiv de cercetare, în anii anteriori. În al doilea rând, sunt o serie de probleme care se pun la nivelul întreprinderii, dintre care, în capitolele următoare, sunt examinate numai cele referitoare la fixarea obiectivelor activității firmelor şi managementul strategic în concordanță cu cerințele tranziției la economia de piață; de asemenea, sunt o serie de probleme care se pun la nivelul întregii economii, dintre care, în prezenta lucrare, sunt examinate cele referitoare la rata dobânzii, la cursul de schimb şi la mecanismele bursiere.

Capitolul 2

ADAPTAREA OBIECTIVELOR STRATEGICE ALE AGENȚILOR ECONOMICI LA CERINȚELE STABILIZĂRII ŞI RELANSĂRII CREŞTERII ECONOMICE

Tranziția la economia de piață s-a caracterizat, până în prezent, printr-o serie de evoluții contradictorii determinate de lipsa de concordanță între necesitatea accelerării procesului de reformă economică şi ritmul lent al apariției şi generalizării noilor mecanisme economice impuse de primatul pieței. Aceasta a determinat o frânare a activității economice, conducând, adesea, la declanşarea blocajului economico-financiar în sectorul industrial.

Procesul tranziției de la o economie de tip centralizat la economia de piață presupune, ca principală caracteristică, deplasarea inițiativei economice din mâinile statului în mâinile agenților economici. În măsura în care acest tip de inițiativă se atomizează, individualizându-se, asistăm ia accelerarea ritmului apariției şi dezvoltării cadrului concurențial, singurul favorabil creşterii gradului de interes al întreprinderilor pentru găsirea unor noi domenii de activitate, capabile să le asigure niveluri de productivitate şi rentabilitate corespunzătoare, bazate pe preocupări în direcția creării avantajului competitiv[1] pe piața națională şi internațională.

Concentrarea eforturilor în direcția stabilizării şi relansării economice presupune deci, nu o axare pe un consum suplimentar de resurse, ci, în primul rând, intensificarea acțiunilor de demonopolizare, menite să asigure: o structură adecvată a tipurilor de proprietate, capabilă să garanteze autonomia reală a agenților economici; o consolidare şi generalizare a cadrului concurențial, element hotărâtor pentru creşterea nivelului calității şi ofertei de produse şi servicii; o modificare a mentalității manageriale şi adaptării funcției de conducere la noile caracteristici ale relației întreprindere-piață. Numai într-un astfel de context, întreprinderile pot fi abordate ca ansambluri autonome, în continuă mişcare a structurilor lor, pentru a se înscrie într-o tendință de rentabilizare, iar spe-

---

[1] M.E. Porter. Competitive Advantage, New York, Free Press, 1985 p. 201-208. Pentru menținerea unei ponții pe o piață sau pentru creşterea succesului său. Întreprinderea trebuie să îşi construiască strategii de acțiune cu ajutorul cărora să poată valorifica abilitatea (ce! puțin la nivelul de dotare existent) de a crea şi susține un avantaj competitiv asupra celorlalți concurenți Avantajul competitiv trebuie condus şi administrat printr-un proces complex de identificare şi dezvoltare, cu metode specifice, a unor segmente de piață în care poate fi obținută o superioritate diferențială, pe termen mediu sau lung, a ofertei specializate a unei întreprinderi asupra concurenților săi direcți sau indirecți.

cializarea este privită din punctul de vedere al finalității proceselor de producție şi nu din cel al organizării tehnologice.

În procesul de transformare şi adaptare a mecanismelor şi structurilor economice la cerințele stabilizării şi relansării creşterii economice, întreprinderile sunt obligate să îşi propună noi obiective (dezvoltarea pieţelor, diversificarea producției, maximizarea profitului, îmbunătățirea comportamentului firmei în afaceri şi creşterea siguranței întreprinzătorului, asigurarea poziției de lider pe piața produsului etc.) şi să îşi însuşească noi metode, noi forme de organizare şi conducere, în măsură să le asigure nu numai continuitatea activității productive, ci, mai ales, revigorarea acesteia în condițiile amplificării complexității şi dinamismului mediului economic[1].

În acest context, marketingul[2] ca funcție de sine stătătoare a întreprinderii, este chemat să construiască strategii de aqiuni pe pieţele de materii prime şi de produse finite în care este implicată întreprinderea prin specificul ei de activitate. Dimensiunile eforturilor strategice sunt date de activitatea de prospectare a pieţelor şi a tendințelor acestora. Ea fundamentează şi orientează planificarea strategică a întreprinderii, asigurându-i dirijarea în funcție de trendurile pieţelor cărora li se adresează[3].

---

[1] Alvin Toffler, Şocul viitorului, Editura Politică. Bucureşti, 1973; Alvin Toffler, Al treilea val, Editura Politică, Bucureşti, 1983; Philip Kotler. Principles of marketing, Third Edition, Prentice- Hall Inc, Englewood Cliffs, New Jersey, 1986, p. 124-155 şi 372- 373; Guy Seraf, Dictionnaire methodologique du marketing, Les Editions d'Organisation, Paris, 1985, p. 11-72; Lloyd L. Byars, Strategic management, Planning implementation - Concepts and Cases, 2^{n} ed., Harper & Row, New York, 1987; Jean Pierre Frangel, Créteur d'entreprise: votre strategie de marketing, Les Editions d'Organisation, Paris, 1990, p. 9; John Old, Tony Shafto, Introduction to business economics, Stanley Tornes Publishers Ltd., 1990, p. 1-16.

[2] Eugene J. Kelley, Marketing: Strategie et fonctions, 1985, p. 19; H. Lovelock, Charles B. Weinberg, Marketing challanges: cases and exercices, McGraw-Hill Book Company, 1985; David N. Cravers, Strategic marketing, R.D.Irwin Inc. Homewood) Illinois, SUA, 1987; K.M. Eisenhardt, Making fast strategic decision in high velocity environnement, in Academy of Management Journal, nr. 36 (2), 1989, p. 543-576; Studii de economie industrială, nr. 96, Mecanismul economic în contextul pluralismului proprietății şi al autonomiei unităților industriale, cap. 4, Relația întreprindere-piață, editat de Institutul Național de Cercetări Economice - ICRISI, Bucureşti, 1991, p. 161-194; Studii de economie industrială, nr. 109, Transformări ale mecanismului economic în condițiile tranziției la economia concurențială) cap. 6, Marketing strategic în condițiile economiei de tip concurențial, ICRISI, 1990, p. 180-204.

[3] Problematica dificultăților cu care se confruntă agenții economici din țara noastră în elaborarea de strategii a constituit obiectul unor analize (bazate pe datele rezultate din anchetarea a 170 conducători de întreprinderi) realizate de autori m perioada 1990-1992 şi prezentate în Studii de economie industrială nr. 96/1991 ICRISI, capitolul 4 (Relația întreprindere-piață în etapa de tranziție la economia de piață), Studii şi cercetări, economice, nr. 12/1992, CIDE, capitolul 5 (Marketing strategic în contextul trecerii la economia de tip concurențial).

Astfel, planurile capătă un nou conținut fiind expresia coroborării ansamblului de eforturi materiale, umane şi financiare pentru obținerea unor rezultate aşteptate, prin satisfacerea cererii pe una sau mai multe piețe specifice. Construirea de noi strategii şi controlul competent al realizării acestora, prin intermediul instrumentelor de planificare strategică (programele de afaceri pe produs sau grupe de produse), poate determina micşorarea riscului ridicat de integrarea întreprinderii în sistemul concurențial, aflat în dezvoltarea inevitabilă şi creşterea rentabilității.

2.1. Necesitatea adaptării obiectivelor strategice ale firmelor la noile condiții ale tranziției

Etapa actuală a tranziției se desfăşoară sub semnele firave ale unui început de redresare economică[1] fapt care a determinat o serie de mutații *în* opiniile managerilor referitor ia viitorul firmelor pe care le conduc. Astfel, potrivit anchetei de opinie[2] efectuată în trimestrul al II-lea al anului 1993 de Comisia Națională de Statistică în rândul directorilor a peste 300 de firme din industria producătoare (constituiți într-un eşantion reprezentativ), 54% din cei chestionați apreciau situația firmei lor ca satisfăcătoare, iar pentru trimestrul al III-lea 65% estimau o creştere stabilă a producției. Cu prilejul anchetei au fost remarcate, însă, şi principalele impedimente care stau la baza limitării creşterii volumului producției: cererea insuficientă (manifestată mai pregnant în industria agroalimentară, industria bunurilor de larg consum şi industria de autovehicule); dificultățile financiare generate pe de o parte de blocajul financiar, iar pe de altă parte de accesul dificil la creditele bancare (efect al dobânzilor ridicate impuse de evoluția inflaționistă); lipsa de materii prime (se remarcă o scădere în ordinea importanței față de trimestru! precedent) şi accesul limitat la sursele de energie (ca urmare a creşterii semnificative a tarifelor). Cu toate acestea, peste 50% din cei intervievați estimau o creştere a gradului de utilizare a capacităților de producție la 70%, însoțită de tendința de normalizare a stocurilor de produse finite. Pe baza rezultatelor obținute a fost construit un indicator de încrede-

[1] Datele publicate în buletinele informative ale Comisiei Naționale de Statistică indicau la sfârşitul semestrului I 1993 un reviriment al indicatorilor economici, comparativ cu realizările aceleiaşi perioade din anul precedent Acest reviriment poate fi corelat cu plasarea României, în statisticile internaționale, pe locul 4 în rândul țărilor estice în ceea ce priveşte evoluția procesului de reformă economică, după Ungaria, Cehia şi Slovacia şi Polonia, dar înaintea Bulgariei, Rusiei şi Ucrainei (Ioan Georgescu, Mersul reformei economice în răsărit, Capital, nr. 9, 5 martie 1993, p. 3). Criteriul de punctaj se bazează pe elemente legate de: adaptarea, flexibilitatea şi capacitatea de plată a fiecărei țări Potrivit clasamentului elaborat pe baza scalei de risc construită de revista "Instituțional Investor" - indicatorul "Credit Rating" era în martie 1993 de 24,8 şi clasa România pe locul 68 în Iunie (Mariana Neguş, România pe piața interbancară, Capital, nr. 9, 5 martie 1993 p. 10.

[2] Comisia Națională de Statistică, Anchetă privind conjunctura economiei româneşti, trimestrul III 1993.

re, care pentru prima dată de la începutul efectuării acestui gen de anchete de opinie (trimestrul III -1990) se apropie de +15%. Ca efect al creşterii gradului de încredere, tot mai numeroase firme au putut lua decizii referitoare ia viitorul organizației lor în condițiile unor mutații semnificative în mediul extern şi intern sub aspectul pieţelor, produselor, tehnologiilor şi metodelor de producție, mediului de afaceri al firmei şi structurii firmei (figura 2.1).

Figura 2.1

Interrelații ale surselor schimbării mediului economic al firmei

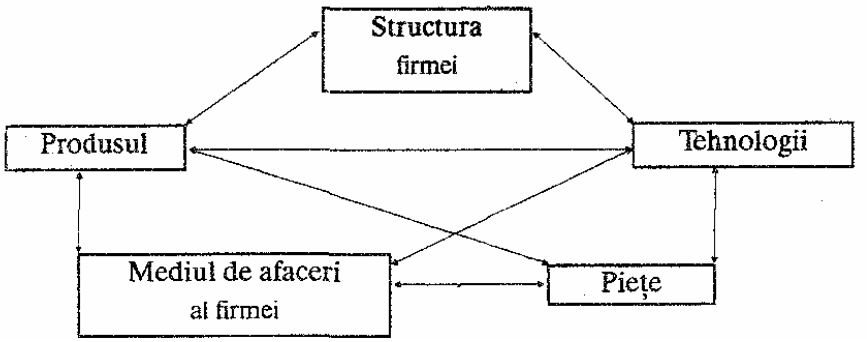

Trebuie evidențiat faptul, că în condițiile tranziției ia economia de piață, mediul extern al firmei se caracterizează printr-o mare complexitate, componentele sale având de cele mai multe ori tendințe divergente. O primă componentă a mediului economic extern o constituie forțele economice care se regăsesc exprimate sintetic prin indicatorii ce caracterizează starea generală a economiei, ca de exemplu: nivelul dobânzilor, rata şomajului, nivelul veniturilor consumatorilor. Ei devin factori cheie în definirea deciziilor de investiție de capital, de ocupare a forței de muncă şi de stabilire a prețurilor. Orientarea strategica a investițiilor de capital este determinată, în plus, de rata inflației şi rata de creştere a PNB. De remarcat este faptul că, în etapa actuală a tranziției, un mare număr de agenți economici au început să-şi construiască strategii specifice unei rate înalte a inflației.

Conturarea unui mediu concurențial influențează major orientarea obiectivelor strategice ale agenților economici. Dezvoltarea în economie a sectorului privat, implicarea lui directă pe diferitele segmente de piață, este o realitate care începe să definească, în prezent, creşterea cadrului concurențial, chiar în condițiile în care participanții nu au acces la informații pertinente referitoare la raportul cerere-ofertă sau la modificările cererii. Sunt create, astfel, premisele necesare ca obiectivele generale ale agenților economici să înregistreze o deplasare de la strategii de supraviețuire a întreprinderilor la strategii agresive bazate pe cucerirea segmentelor de piață. În acest context, dezvoltarea mediu-

lui concurențial depinde de: lupta pentru cucerirea şi menținerea de poziții pe piață pentru agenții existenți; tendințele de intrare pe piață a noi agenți economici; gradul de concentrare şi puterea furnizorilor, puterea de cumpărare a consumatorilor; presiunea exercitată de produsele substituente.

O caracteristică a dezvoltării cadrului concurențial o constituie dinamismul ofertei, în care procesele de schimbare a structurilor de ofertă sunt evidențiate prin apariția de noi produse sau substituirea de produse existente. O sursă a schimbării produselor o formează, în mod clar, noile tehnologii, dar acestea nu sunt în mod necesar singura sursă, întrucât presiunea care determină schimbarea poate veni şi pe alte căi. De regulă, noile produse apar ca răspuns la schimbările intervenite pe piață. Noi caracteristici ale produselor ar putea fi solicitate ca urmare a modificării naturii unor servicii, sub presiunea veniturilor, a modificării structurii firmelor, sub presiunea dezvoltării pieței interne, a pieței financiare etc.

În actuala etapă a tranziției asistăm la un proces de transformare a diferitelor piețe (de mijloace de producție, de bunuri de consum, de produse alimentare etc.) de la stadiul de piețe monopolizate la stadiul de piețe concurențiale. Este caracteristic procesul de apariție a noi concurenți cu putere economică în creştere, ce îi determină să aspire la obținerea unor cote de piață cât mai recompensatorii. De asemenea, este de remarcat creşterea gradului de diferențiere a produselor şi serviciilor, ca urmare a diversificării producției, importului şi exportului. Deşi cadrul legislativ nu este în măsură, încă, să creeze toate condițiile unor investiții semnificative de capital străin, totuşi, trebuie apreciat că diversificarea ofertei pe toate segmentele de piață este un efect al apariției şi dezvoltării de noi agenți economici în măsură să ofere produse cu nivel de fiabilitate ridicat. Există o serie de factori importanți care determină nivelul cererii pentru un produs. Pe lângă prețul produsului în sine se manifestă şi alți factori, precum prețurile altor bunuri substituibile sau complementare, veniturile şi gusturile consumatorilor. Trendurile tuturor acestor factori pot sprijini firmele în eforturile lor de previziuni a viitoarelor schimbări ale pieței şi de estimare a nivelurilor viitoare ale cererii.

Nu trebuie pierduta din vedere şi o altă componentă a mediului extern firmelor: forțele tehnologice. Ele exercită influențe pe mai multe planuri. Pe un prim plan, dezvoltarea tehnologică, în general, poate genera orientarea agenților economici către investițiile în noi tehnologii, cu performanțe ridicate. Pe un ai doilea plan, forțele tehnologice acționează prin intermediul concurenței. Dezvoltările tehnologice introduse de concurenții agenților indigeni, pe piața românească, se manifestă prin presiunea pe care prețurile acestora o exercită asupra prețurilor produselor româneşti similare. In ambele cazuri, introducerea de noi tehnologii asigură o utilizare mai eficientă a materiilor prime, cu efecte benefice asupra costurilor. Noile tehnologii nu conduc, însă, doar spre produse, ci spre noi metode de organizare structurală a producției. Dacă în trecut era marcantă tendința de orientare a metodelor de producție către exploatarea

economiilor de scară şi de încurajare a deplasării întreprinderilor către structuri mai dezvoltate, în ultimii ani dezvoltarea tehnologică a început să se orienteze către direcţii opuse. În acest, sens, aplicarea microtehnologiilor constituie un factor în creşterea numărului firmelor mici şi mijlocii.

Mutaţiile, care au loc în procesul tranziţiei, impun cu necesitate agenţilor economici orientarea către acele obiective strategice care să cuprindă dezvoltarea de noi pieţe, produse şi tehnologii, menite să conducă la stabilizarea şi relansarea creşterii economice.

2.2. Noile obiective ale firmelor în tranziţie la economia de piaţă

În majoritatea cazurilor, într-o economie de piaţă, valoarea activităţii unei întreprinderi este dependentă de structura economică ce caracterizează sectorul sau sectoarele cărora le aparţine. Specificitatea sectorului de apartenenţă nu este dată de tipurile de activităţi tehnologice, ci de caracteristicile pieţei care satisfac un anumit subdomeniu al nevoilor consumatorilor[1]. În consecinţă, valoarea sectorului este condiţionată atât de intensitatea variabilelor intrasectoriale care definesc piaţa, cât şi de intensitatea variabilelor extrasectoriale care definesc relaţiile dintre pieţele de referinţă şi pieţele colaterale[2].

Orice sector este definit, în primul rând, prin împărţirea pieţei în cote între participanţi, iar orice firmă îşi începe evaluarea viitorului său de la poziţia pe care o ocupă pe piaţă în raport cu alţi competitori[3]. Intensitatea concurenţei cu care se confruntă o întreprindere este determinată, printre altele, de numărul de competitori şi creşterea dimensiunii acestora, de creşterea dimensiunii pieţei, de nivelul investiţiilor de capital. La rândul lor, aceste elemente sunt condiţionate de gradul de maturitate a industriei de referinţă, de barierele puse în calea furnizorilor şi clienţilor (restricţii de natură economico-financiară, socială, conjuncturală) şi de topografia concurenţei. În ultimă instanţă, mărimea intensităţii concurenţei este dată de micşorarea raportului dintre dominatori (cei care deţin cote majore pe piaţă) şi dominaţi, iar punerea în practică a unor politici[4] menite să întărească poziţia firmei pe piaţă - manifestată prin creşterea cotei de piaţă - comportă riscuri pentru iniţiatori. Ele sunt surse de riscuri interne ale sectorului.

Asupra firmelor aflate în raporturi de concurenţă acţionează, însă, o serie de variabile extrasectoriale. Ele derivă din elasticitatea limitelor pieţei şi implicit

---

[1] David J. Rachman, Michel H. Mescon, Business Today, Fourth edition, Random House Inc, New York, 1985, p. 252- 340; Christian Cadiou, Le redeploiement stratégique de l'entreprise, Les Editions d'Organisation. Paris, 1990,p. 25-53.

[2] Studii de economie industrială, nr. 109, op. cu., p. 184-186.

[3] Constantin Florescu, coord., Marketing, Editura Marketer, Bucureşti, 1992, p. 64-80 şi 425-473.

[4] Printre acestea pot fi menţionate: preţuri de vânzare cât mai coborâte (care pot duce uneori la dumping), campanii publicitare intense şi implicit costisitoare, oferirea de noi produse.

ale sectorului, existând posibilitatea pentru furnizori şi clienţi de a migra dintr-un sector în altul Există patru variabile extrasectoriale: apariţia unor noi concurenţi, pericolul de substituire a specializărilor, hegemonia furnizorilor şi dominaţia clienţilor[1]. Importanţa relativă a acestor surse extrasectoriale asociate concurenţei intrasectoriale determină valoarea industriei.

Dar, deoarece, în toate sectoarele există o structură subiacentă sau un ansamblu de caracteristici economice şi tehnice, atunci, acestea vor determina jocul concurenţial şi, implicit, mişcări de reacţie. Trebuie precizat că fiecare sector posedă un potenţial limitat (deoarece jocul forţelor concurenţiale nu are aceeaşi intensitate pretutindeni), iar combinarea forţelor, în prezent, va determina în ultimă instanţă profitul potenţial al sectorului, întrucât ei este măsurat în termeni de randament pe termen lung al capitalului investit[2].

Concurenţa împinge nivelul randamentului capitalului investit spre nivelul plafon ai sectorului (nivel fără risc majorat de o primă de risc, legat de apartenenţa sectorială). Agenţii economici care prezintă un nivel inferior nivelului plafon vor fi nevoiţi să se retragă de pe piaţă. Jocul forţelor concurenţiale determină, deci, capacitatea firmelor de a menţine un randament superior, sau cel puţin egal nivelului plafonului (mediu pe sector).

În contextul coordonatelor prezentate, agenţii economici aflaţi în tranziţie la economia de piaţă se vor vedea din ce în ce mai mult obligaţi la fixarea unor obiective strategice capabile să conducă la maximizarea profitului, astfel încât acesta să devină compatibil cu randamentul optim a! capitalului investit şi să construiască strategii specifice menite să conducă la atingerea obiectivelor

---

[1] Apariţia de noi concurenţi are loc atunci când penetrarea pe piaţă este facilă sau când nivelurile de rentabilitate sunt ridicate comparativ cu celelalte pieţe colaterale. În asemenea situării, fiecare competitor, integrat pe piaţă, aduce cu sine o nouă capacitate de producţie, un potenţial de inovare mai mare sau tehnici de vânzare mai eficiente. Pentru concurenţii existenţi, fiecare din aceste elemente sporeşte riscurile de supracapacitate sau de degenerescentă a sectorului sau implicit a afacerilor. Orice inovaţie tehnologică a unui concurent, concretizată printr-un produs de substituţie, creează riscuri noi pentru ceilalţi competitori, deoarece le va limita preţurile, accelerând în acelaşi timp nevoia de investire. Consecinţa constă în declinul accelerat al vechilor tehnologii şi implicit pierderea cotelor de piaţă pentru posesorii lor.

Hegemonia furnizorilor constituie o altă sursă de risc a afacerilor. Prin creşterea preţurilor materiilor prime şi resurselor energetice, furnizorii pot diminua rentabilitatea unei activităţi productive sau pot antrena chiar eliminarea de pe piaţă a firmelor incapabile să suporte această creştere pe seama propriului preţ de producţie. Se poate ajunge, astfel, la aşa numitele "pieţe captive" pentru materii prime şi resurse energetice etc.

Dominaţia clienţilor poate genera o altă categorie de riscuri. Ea este caracterizată prin tendinţa cumpărătorilor de a forţa preţul în sensul diminuării, de a cere o calitate superioară în cadrul aceluiaşi preţ sau de a acţiona asupra sau în favoarea concurenţei Efectul va fi o presiune a pieţelor din aval asupra pieţelor din amonte şi implicit o deplasare a riscurilor din aval în amonte, prin presiuni puternice asupra costurilor ofertanţilor de pe pieţele din amonte.

[2] M.E. Porter, Competitive Strategy, New York, Free Press, 1990, p. 78-115.

propuse, contribuind astfel la concentrarea eforturilor de stabilizare şi relansare a creşterii economice.

2.2.1. Dezvoltarea pieţelor, diversificarea producţiei şi maximizarea profitului

În procesul de transformare şi adaptare a mecanismelor şi structurilor economice ia cerinţele stabilizării şi relansării creşterii economice, caracterizarea situaţiei unei întreprinderi (pe baza aprecierii corecte a potenţialului economico-financiar, tehnic, de cercetare-dezvoltare, managerial), presupune ca fiecare domeniu de bază al activităţii sale să fie supus unei analize care are drept scop identificarea şi evaluarea perspectivelor acestuia în funcţie de costurile prezente şi viitoare care se estimează că vor apare. In prezent, în faţa fiecărui domeniu de activitate productivă, cu specific industrial, stau două obiective strategice care pot permite stabilizarea şi relansarea creşterii economice: dezvoltarea pieţelor şi diversificarea producţiei (figura 2.2).

Figura 2.2

Obiective strategice ale firmei şi procesul selectării strategiilor

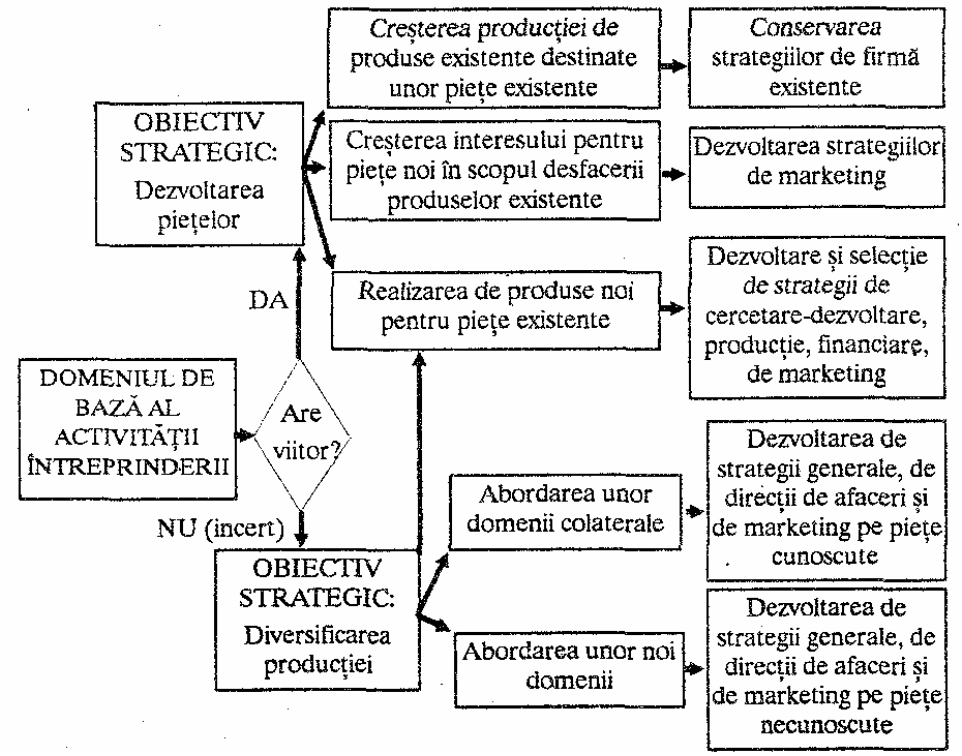

Opțiunea pentru dezvoltarea pieţelor este determinată de posibilitatea pe care agenții economici o au în perpetuarea unor condiții de piață favorabile pentru domeniul respectiv. Cazul cel mai fericit aparține situației în care există o piață specifică în continua dezvoltare şi, ca urmare, întreprinderea este obligată să manifeste preocupare pentru mărirea ofertei (componentă a unei strategii de consolidare a poziției pe piață). Cea de a doua situație, legată de dezvoltarea pieței unei firme, poate fi generată de stagnarea pieței de referință. În acest caz, se va pune problema stabilirii ca obiectiv a cuceririi unor noi piețe pentru produsul sau produsele existente în structura ofertei. Opțiunea pentru un asemenea obiectiv strategic care vizează unui sau mai multe domenii de activitate aparținând întreprinderilor industriale aflate în tranziție la economia de piață, permite reducerea riscului generat de dependența de o singură piață, utilizând în acelaşi timp capacitățile tehnice de producție existente de care dispun agenții economici respectivi. Ea implică, însă, asigurarea resurselor necesare expansiunii pe noi piețe. Cea de a treia opțiune strategică a dezvoltării o constituie crearea de noi produse pentru satisfacerea unor nevoi (cerințe) identificate pe pieţele existente. Comparativ cu celelalte două modalități de dezvoltare a pieţelor, însă, în acest caz, riscul economic creşte, întrucât diversificarea producției necesită eforturi costisitoare de cercetare-dezvoltare şi producție. Ele au toc în condițiile în care este menținută dependența de o singură piață. Există, totuşi, şi un element avantajos. El constă în faptul, că pentru noul produs, poate fi extins mixul de produs utilizat deja de întreprindere pe piața în discuție. Cu alte cuvinte, prin utilizarea în consum a produsului existent, a canalelor de distribuție, a suporturilor promoționale, a cercetării-dezvoltării, se pot crea condițiile obținerii unor avantaje competitive, pe o piață cunoscută[1].

Cel de al doilea obiectiv strategic, menit să asigure o direcție de orientare a activității întreprinderii spre relansare economică, îl constituie diversificarea producției. Acest obiectiv strategic presupune, însă, asumarea unui grad deosebit de risc pentru firmă, întrucât implica reorientarea agentului economic către domenii noi sau colaterale[2].

---

[1] Concomitent cu necesitatea integrării proceselor de producție şi de proiectare cu activitățile de marketing se impune existența unui echilibru permanent între elementele mixului de marketing: produs, preț, distribuție, promovare (figura 2.3).

Numai în acest mod întreprinderea este protejată de situații de genul orientării preponderente spre piață (se adaptează numai după nevoile consumatorilor) sau a orientării preponderent spre producție (se încearcă să se vândă numai produsele pe care firma doreşte să le producă).

[2] În economiile de piață obiectivul strategic de diversificare a producției este un obiectiv stabilit în mod frecvent Ei derivă din dinamismul pieţelor, din jocul diferit al cererii şi ofertei de la o piață la aha. În contextul industriei româneşti, opțiunea pentru diversificare incumbă asumarea unui risc foarte mare, întrucât prin aceasta se realizează o trecere de la o piață, care oferă un viitor incert, la o altă piață ce nu poate prezenta garanția manifestării, încă, total libere a tuturor factorilor săi Dacă în economiile de piață cu tradiție, diversificarea are la bază evoluția ascendentă a posibilităților financiare şi, ca urmare, a competitivității, în

Figura 2.3

Elementele mixului de marketing în interacțiune

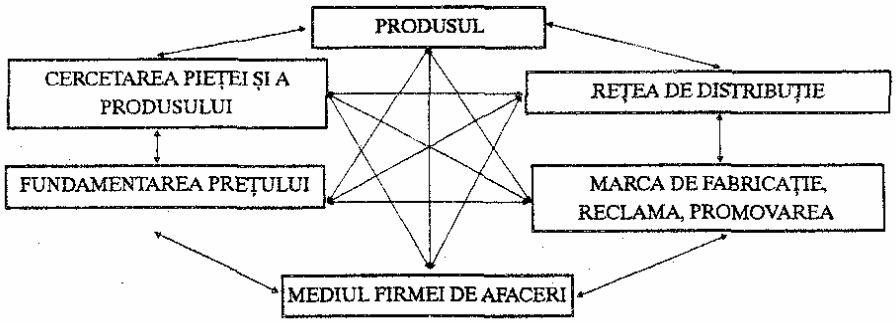

Sursa: John Old, Tony Shafto, op. cit. p.80

Diversificarea producției poate avea ca primă opțiune strategică abordarea unor domenii colaterale domeniului actual, de bază al întreprinderii. Ea are avantajul, că în mare parte, piețele, pe care întreprinderea urmează să acționeze, sunt, în bună măsură, cunoscute, deoarece, până în prezent, au avut statutul de piețe indirecte şi au constituit obiect de cercetare pentru eforturile de marketing ale agentului economic. Cea mai dificilă problemă a acestei opțiuni o constituie evaluarea costului diversificării producției, deoarece, în bună măsură, ea solicită o evaluare a fluxurilor viitoare, în condițiile evoluției incerte a etalonului bănesc, afectat de procesul inflaționist.

În ceea ce priveşte alegerea ca obiectiv strategic a diversificării producției, prin abordarea unor noi domenii de activitate pentru întreprindere, opțiunea implică riscurile cete mai mari, deoarece agentul economic este pus în situația de a acționa pe una sau mai multe piețe noi (despre care, în cele mai multe cazuri, nu posedă cunoştințe suficiente), de a asimila procese de cercetare-dezvoltare şi tehnologii noi şi, prin aceasta, de a valorifica, în mică parte, potențialul tehnic, productiv şi de inteligență pe care îl poseda. Angajarea la un nivel maxim posibil a resurselor de cercetare-dezvoltare, producție, financiare şi de marketing ale întreprinderii are loc în condițiile unui grad de incertitudine apreciabil.

Privite din punctul de vedere al analizei de produs (grupe de produse omogene) strategiile subordonate obiectivelor majore aie firmei sunt corelate cu evoluția acestuia pe curba ciclului de viață care rezultă din evoluția pieței la care se raportează. În tabelul prezentat în figura 2.4. sunt evidențiate domeniile

economia de tranziție românească ea nu poate avea la bază decât o strategie cel mult orientată, astfel încât să vizeze o stabilizare economică, atât timp cât resursele materiale şi de capital suni limitate.

funcționale ale întreprinderii şi modificările pe care ar urma să le suporte în funcție de poziționarea produselor pe una din cele patru faze ale ciclului lor de viață.

Privite din punctul de vedere al firmei, însă, întreprinderile trebuie să îşi bazeze strategiile referitoare la dezvoltarea pieţelor şi a produselor pe o opțiune clară referitoare la profit. Cu excepția cazurilor în care există un suport financiar extern, nici o firmă nu poate supraviețui prea mult fără profit. În acest context, obiectivul realizării profitului trebuie privit *în* primul rând prin prisma proporției sale, în al doilea rând prin dorința proprietarilor de a urmări exclusiv acest obiectiv în detrimentul altora[1] şi în al treilea rând prin prisma urmăririi profitului ca un efect sau o constrângere generată de restricțiile mediului.

În perioada actuală, economia românească tinde să evolueze către stadiul de economie concurențială, în ansamblul căreia funcționează şi o piață de tip concurențial.

Aceasta poate fi definită ca o piață în care produsele sunt oferite de un număr mare de firme mici şi mijlocii, care singure nu au o influență semnificativă asupra prețului. Pe o astfel de piață, firmele mici şi mijlocii pot obține pe termen lung suficient profit pentru a se menține, dar realizarea acestui profit le obligă la utilizarea resurselor cât mai eficient posibil. Prin urmare, pe o piață concurențială maximizarea profitului este o condiție de supraviețuire. De altfel, obținerea pe termen scurt de niveluri foarte ridicate de profit atrage după sine apariția pe piață a unor noi concurenți, iar oferta suplimentară adusă de aceştia exercită presiuni asupra nivelurilor de profit, impunându-se o scădere.

Procesul de demonopolizare a pieţelor româneşti este, însă, de mai lungă durată şi cei puțin încă o perioadă de timp pieţele semnificative de materii prime şi mijloace de producție sunt dominate de una sau mai multe firme de stat. În acest caz, maximizarea profitului nu este o condiție necesară pentru supraviețuirea pe piață, deoarece problemele care se pun pentru firme sunt legate de disputa' dintre proprietar şi manageri în exercitarea controlului asupra politicii financiare.

Pentru a obține cei mai mare profit posibil, orice firmă trebuie să producă la ace! nivel de producție pentru care venitul primit pentru ultima unitate produsă şi vândută este acelaşi cu costul producerii acelei unități. Cu alte cuvinte, condiția de bază a maximizării profitului constă în asigurarea egalității dintre venitul marginal şi costul marginal. Această încercare de egalizare conduce la prezumția, că dacă pe termen scurt firma o realizează în mod consecvent, atunci ea va atinge şi o maximizare a profitului pe termen lung.

Întrucât realizarea venitului marginal este impusă de condițiile de piață, ea solicită firmelor: dezvoltarea unor eforturi susținute m direcția cercetării pieței; identificarea permanentă a raportului cerere - ofertă (care condiționează

[1] Alte obiective ale firmei constau în: cucerirea de noi segmente de piață; consolidarea poziției pe piață; restructurarea producției etc.

nivelul preţului); obţinerea permanentă de informaţii despre produsele concurente; identificarea tendinţelor viitoare ale pieţei şi organizarea activităţilor de cercetare-dezvoltare în scopul îmbunătăţirii produselor existente sau crearea de noi produse substituente.

Figura 2.4

Evoluţia competenţelor domeniilor funcţionale ale întreprinderilor pe stadii ale ciclului de viaţă al produsului/pieţei

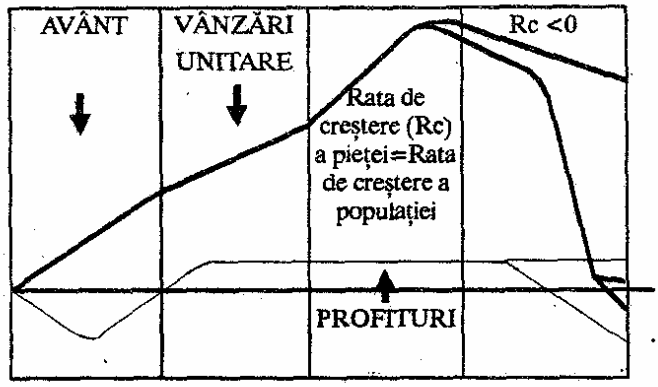

Domenii funcţionale / Etape ale ciclului de viaţă	Introducere	Creştere	Maturitate	Declin
0	1	2	3	4
Marketing	Resurse/Pricepere în crearea şi găsirea acceptului consumatorilor; acces avantajos la distribuţie	Pricepere în obţinerea recunoaşterii mărcii comerciale; găsirea de segmente noi de piaţă favorabile; reducerea preţului; consolidarea canalelor de distribuţie şi dezvoltarea de noi canale	Aptitudini pentru promovarea agresivă a produsului pe noi pieţe şi menţinerea pieţelor existente; flexibilitate în stabilirea preţului; abilitate în diferenţierea produselor şi păstrarea fidelităţii consumatorilor	Acces eficient la canalele şi pieţele selectate; fidelitate puternică a consumatorilor; imagine puternică a întreprinderii producătoare

0	1	2	3	4
Producție	Abilitatea de a extinde eficient capacitatea; număr limitat de proiecte; dezvoltarea standardelor	Abilitate în crearea unor noi variante de produs; costuri mai scăzute; atenție deosebită acordată calității produselor; extinderea capacității de producție (eventual prin subcontractare)	Îmbunătățirea produsului și reducerea costurilor; abilitatea de redimensionare a capacității de producție (împărțire sau reducere); relații avantajoase cu furnizorii	Abilitate în simplificarea liniei de produse; reconsiderarea nivelului costurilor și acordarea unor avantaje de cost în producerea sau distribuția produselor; control simplificat al inventarului
Financiar	Resurse pentru susținerea depășirii fluxului de numerar net și pierderile inițiale; posibilitatea de a utiliza eficient raportul creanțe/capital	Finanțarea unei extinderi rapide; resurse financiare pentru susținerea îmbunătățirii produsului	Generarea și redistribuirea intrărilor de numerar net; asigurarea unor sisteme de control eficiente a costului	Reutilizarea sau lichidarea echipamentului nefolosit; intensificarea acurateței sistemelor de control; diminuarea inițiativei manageriale
Personal	Flexibilitate în angajarea și pregătirea noilor manageri; existența unor noi angajați cu aptitudini în lansarea unor noi produse sau în penetrarea pe noi piețe	Asigurarea unui personal capabil și posibilitatea de mărire a acestuia; asigurarea unei forțe de muncă motivată și loială	Abilitatea în obținerea unor costuri eficiente; reducerea forței de muncă; creșterea eficienței	Capacitate în reducerea și realocarea personalului; avantaje de cost

0	1	2	3	4
Proiectare Cercetare Dezvoltare	Flexibilitate în concepția de proiectare	Aptitudini în dezvoltarea de noi caracteristici ale produselor și creșterea calității acestora	Costuri reduse; dezvoltarea de variante pentru produse diferențiale	Susținerea altor domenii de creștere
Domeniul funcțional cheie și de orientare strategică	Proiectare și marketing, penetrare pe piețe	Vânzare, lealitatea consumatorului, cota de piață	Eficiența producției, dezvoltarea de produse diferite.	Finanțe, acoperirea maximă a investiției

Sursa: Adaptat după John A Pearce II, R.B. Robinson Jr., Formulation and implementation of competitive strategy, 3 rd ed, R.D.Irwin, 1988 p. 217

Realizarea costului marginal este legată, însă, de controlul strict al condițiilor de producție şi, implicit, de tratarea costurilor fixe. Pe termen scurt, costurile fixe nu afectează maximizarea profitului, dar acest lucru nu este valabil şi pe termen lung, deoarece prin influența inflației toate costurile devin variabile. În acest caz, firmele trebuie să acționeze structurile lor prin dezvoltarea, în zona managementului, de activități specifice de actualizare a costurilor şi prețurilor în măsură să facă față condițiilor de piață.

Tranziția la economia de piață permite fiecărei firme să acționeze într-un mediu dinamic în care pentru supraviețuire este obligată să ia decizii, acum, în speranța unor posibile rezultate în viitor. Ca urmare, firma este nevoită ca alături de maximizarea profitului să ia în considerare şi alte obiective în scopul constituirii de strategii viabile în cadrul unui proces continuu de dezvoltare a profitului firmei. Orice proces de dezvoltare, înainte de a lua în considerare elementele externe proprii mediului, trebuie să se bazeze pe o foarte aprofundată analiză a factorilor interni care pot caracteriza potențialul firmei (figura 2.5). Între aceştia, locul, poate cel mai important, îl ocupă profitul[1]. În cadrul acestui proces o primă etapă, extrem de laborioasă, de precizia căreia depinde corectitudinea construirii strategiilor, o constituie identificarea factorilor interni care pot sta la baza definirii strategiei, precum şi evaluarea activităților specifice acestora. Rezultatele obținute trebuie, însă, comparate atât cu informații similare istorice pentru a se identifica eventualele tendințe de creştere, cât şi cu standardele interne de performanță pentru a se caracteriza stadiul, comparativ cu normativele de atins. Realizarea unor rezultate favorabile impune identificarea punctelor tari probabile pe care să se bazeze construirea strategiei.

[1] Alături de maximizarea profilului pot fi luate în considerare: maximizarea veniturilor din vânzări; maximizarea utilității managerilor; maximizarea ratei de creştere; adoptarea de modele comportamentale alternative etc.

Atunci când rezultatele comparației sunt nefavorabile, efortul, trebuie îndreptat către identificarea punctelor critice. De cele mai multe ori, însă, procesul de dezvoltare a profilului întreprinderii evidențiază şi punctele tari şi puncte critice pe care analiza ulterioară trebuie să le integreze în interdependența lor.

Figura 2.5

Etape ale dezvoltării profitului firmei şi a strategiei acesteia

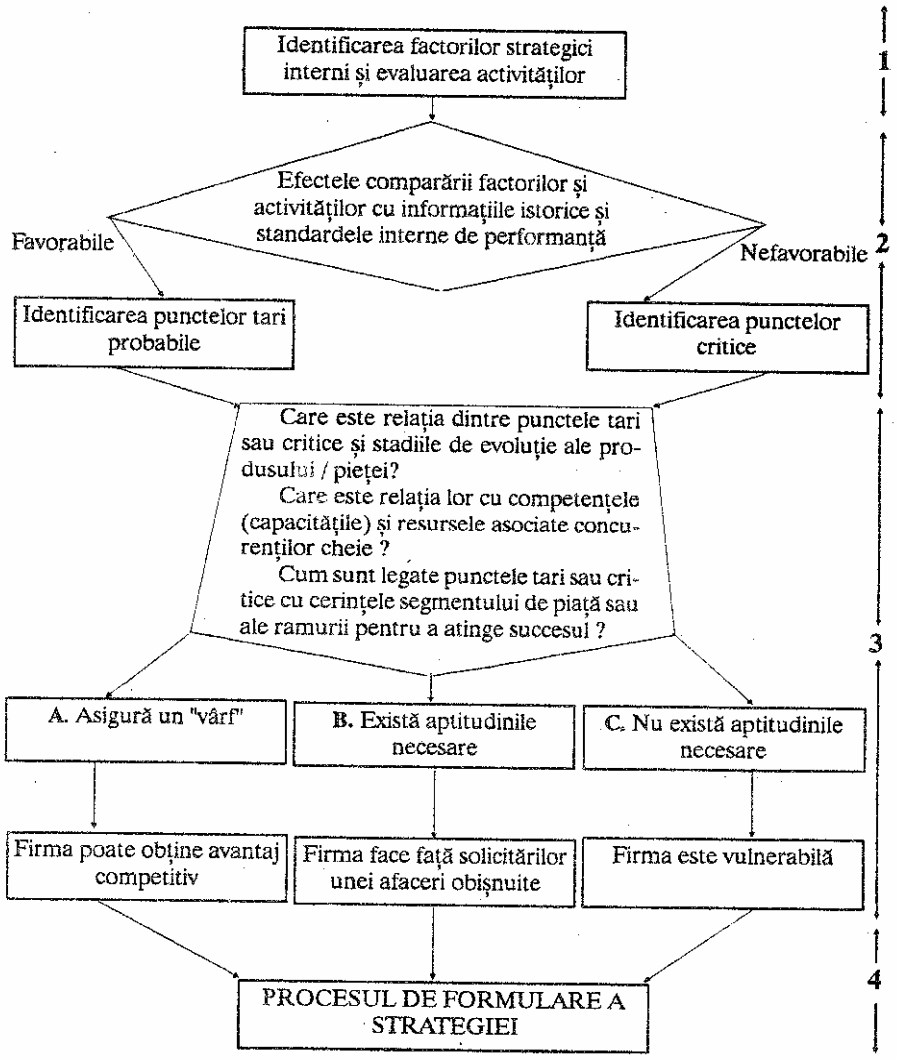

Dezvoltarea profilului oricărei firme este direct legată de evoluția segmentelor de piață (vechi sau noi) pe care urmează să se extindă cu produsele ei (vechi sau noi). Ca urmare, punctele-tari sau critice trebuie trecute prin trei filtre, şi anume:

- stadiile de evoluție ale produselor sau pieţelor;
- capacitățile şi resursele asociate lor pentru concurenții cheie;
- nivelurile cerințelor segmentelor de piață sau ale ramurii pentru realizarea succesului. Rezultatele ce vor fi obținute pot fi încadrate în trei categorii. O primă categorie ar fi aceea în care punctele tari sunt dominante şi creează posibilitatea unui avans față de concurență. Ele sunt în măsură să asigure potențial o strategie conducătoare de avantaj competitiv. În cea de a doua categorie se încadrează factorii care reprezintă un potențial important pentru întreprindere, dar, fiind tipici, viabili pentru orice competitor, nu reprezintă sursă de avantaj strategic. În cea de a treia categorie se încadrează factorii care sunt puncte critice şi reflectă lipsa resurselor, capabilităților şi priceperii în conducerea firmei pentru a concura eficient. Aceşti factori trebuie să stea ia baza construirii unor strategii care să surmonteze vulnerabilitatea actuală a întreprinderilor.

2.2.2. Construirea noilor strategii de firmă şi controlul realizării acestora

Evoluția procesului tranziției către stabilizare şi relansarea creşterii economice determină deplasări semnificative în structura mecanismelor care generează economia, iar acestea, la rândul !or, impun reorganizarea strategiilor agenților economici. Aşa cum am menționat, este imperios necesar ca agenții economici să treacă de la strategii de supraviețuire ia strategii de acțiune pentru crearea şi susținerea de avantaj competitiv. Procesualitatea trecerii impune, în primul rând, efectuarea unei analize strategice a factorilor mediului, a pieței, a competitivității în care sunt implicați aceştia şi care afectează atât direcțiile lor actuale de activitate, cât şi prognozele tendințelor referitoare la sferele lor de interes. Pe baza analizei menționate se poate trece, în al doilea rând, la gruparea obiectivelor şi formularea strategiilor de dezvoltare într-un orizont, de timp fezabil, generat de condițiile economice generale. În al treilea rând, se impune detalierea strategiilor, prin selectarea țintelor strategice pentru fiecare piață, definirea obiectivelor de marketing din punctul de vedere al dezvoltării, implementării şi conducerii strategiei, a poziționării pentru programul de marketing, în ordinea atingerii nevoilor țintă ale pieței.

Complexitatea procesului impune definirea şi sistematizarea componentelor strategiilor de firmă[1]. Astfel, orice strategie de firmă este caracterizată prin

[1] Aaker D.A., David A., - Developing Business Strategies, 3rd John Willey & Sons, Inc., 1992, p. 4.

şase componente, din care primele patru caracterizează orice afacere, iar ultimele două sunt specifice acelor afaceri care impun cooperarea. Ele sunt următoarele:

1. Piața produsului pe care concură afacerea. Scopul afacerii este definit prin produsele care sunt oferite sau care sunt selectate spre a fi oferite, prin pieţele care sunt vizate ca țintă, prin concurenții cu care urmează să intre în competiție şi prin nivelul său de integrare pe verticală.

2. Nivelul investițiilor. Trebuie evaluate alternativele de orientare a investițiilor având în vedere una sau mai multe opțiuni printre care enumerăm: creşterea sau intrarea pe piața produsului; păstrarea poziției existente; exploatarea afacerii prin minimizarea investiției sau reacoperirea a cât mai multe active prin lichidarea sau eliminarea afacerii.

3. Substrategiile pe domenii funcționale necesare concurării pe segmentul de piață selectat Componente ale strategiei de afaceri, substrategiile pe domenii funcționale pot fi: strategii de C&D (cum ar fi strategiile familiei de produse) sau strategii de marketing (strategia poziționării, strategia prețului, strategia promovării, strategia distribuției).

4. Activele şi capabilitatea managerială pentru realizarea strategiei, care să asigure avantaj competitiv susținut. Capabilitatea managerială strategică se referă ia coordonarea substrategiilor de domenii funcționale şi evaluarea corectă a costului şi fezabilității generării şi menținerii activelor şi capacităților care furnizează baza pentru obținerea unui avantaj competitiv susținut.

Cu rare excepții, însă, sunt puține firme orientate către o singură afacere. Marea majoritate sunt structurate pe direcții de afaceri, ceea ce înseamnă pe plan organizatoric un grup de divizii diverse - fiecare implicată în mai multe afaceri. La nivelul cel mai scăzut de agregare, aceasta înseamnă că un singur produs urmează a fi comercializat pe un segment de piață foarte îngust sau un set de variante de produs va fi vândut pe o piață obişnuită. In acest caz, apare conceptul de strategie de afaceri orientată pe direcții de afaceri care implică în plus:

5. Alocarea resurselor către direcțiile de afaceri. Resursele financiare interne sau externe, resursele materiale şi umane trebuie alocate cu precizie, iar acest proces de alocare poate deveni o decizie strategică cheie.

6. Dezvoltarea efectelor sinergice pe diferitele direcții de afaceri, care constă în orientarea eforturilor către obținerea de rezultate din direcții de afaceri care se susțin şi se completează reciproc.

În aceste condiții o strategie generală de afaceri ar urma să aibă trei componente mari: o decizie referitoare la orientarea investițiilor pe piața produsului, un sistem de substrategii pe domenii funcționale şi baza care oferă posibilitatea obținerii de avantaje competitiv (figura 2.6).

Figura 2.6

Componente ale strategiei de afaceri

STRATEGIE DE AFACERI		
DECIZIA DE ORIENTARE A INVESTIȚIEI PE PIAȚA PRODUSULUI în funcție de :	STRATEGII PE DOMENII FUNCȚIONALE	BAZA ASIGURĂRII DE AVANTAJ COMPETITIV
• aria de cuprindere a pieței	• produs	• active
• intensitatea investiției	• preț	• capacități
• alocarea resurselor către direcțiile de afaceri	• poziționare	• efecte sinergice
	• promovare	
	• distribuție	

Procesul de construire a strategiilor de afaceri se concentrează asupra mediului determinat de piața pe care acționează firma. Accentul nu se pune doar pe analiza resurselor interne, ci şi pe profunzimea înțelegerii mediului pieței, în mod particular a concurenților şi consumatorilor. Intenția este nu doar de a câştiga în condițiile curente, ci şi de a fi în măsură să anticipeze schimbările care pot avea implicații strategice. Procesul dezvoltat de construire a strategiilor de afaceri este evidențiat în figura 2.7.

În contextul în care mutațiile din mediul economic sunt foarte rapide este mai facil pentru firme să-şi apropie metode de conducere strategice adecvate condițiilor impuse de acest ritm. Identificarea şi continua dirijare a informațiilor necesare, a eforturilor pentru dezvoltarea flexibilității strategice, pot fi folositoare în intensificarea reacției firmei la schimbările mediului.

Domeniul informațiilor necesare este aria de incertitudine care afectează în cel mai înalt grad conducerea strategică. Ei impune adoptarea unei flexibilități strategice care implică existența unor opțiuni strategice în măsură să permită răspunsuri rapide şi adecvate la schimbările intervenite în mediu.

Figura 2.7

Procesul dezvoltat de construire a strategiilor de afaceri

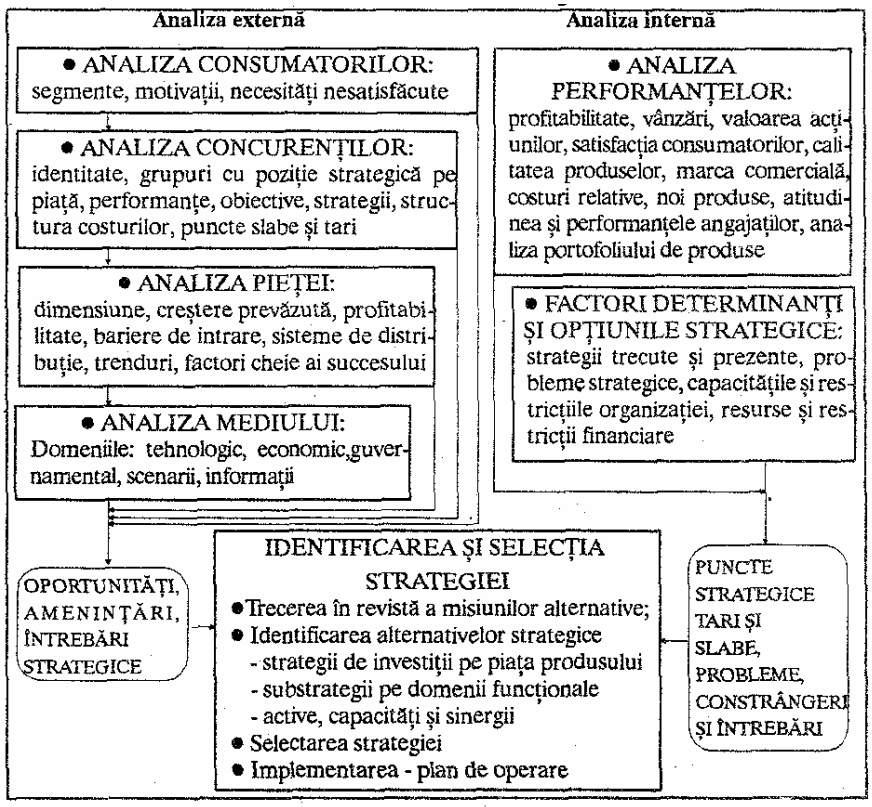

Conducerea strategică a pieței accelerează reconsiderarea variantelor strategice şi determină o viziune flexibilă pe termen lung, întrucât conducerea orientată doar pe termen scurt conduce, în mod frecvent, la erori strategice. Ca urmare a măririi flexibilității, creşte importanța deciziei de alocare a resurselor, deoarece este necesară trecerea de la alocarea resurselor prin metode contabile sau inerțiale ("la fel ca anul trecut"), la metode bazate pe oportunități. Un model cibernetic al conducerii strategice este prezentat în figura 2.8.

Figura 2.8

Modelul conducerii strategice

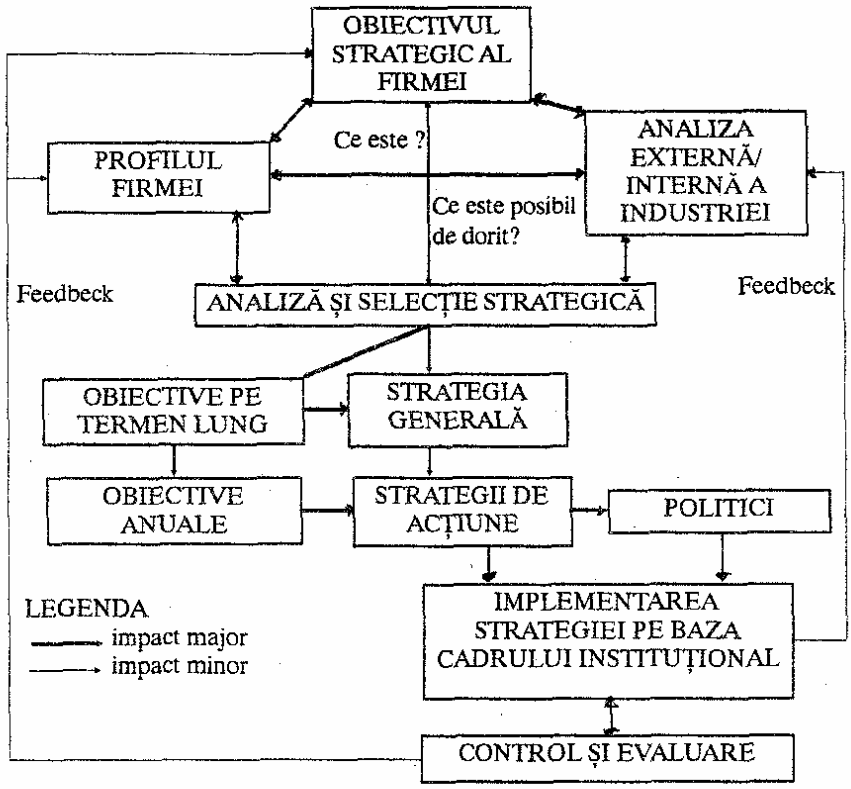

Sursa: Adaptat după John A. Pearce II, R.B. Robinson, Formulation and implementation of competitive strategy, 3rd ed, p. 51

Conducerea strategică furnizează metode care sprijină analiza strategică şi luarea deciziei. Conceptele, modelele şi metodelele pot fi disponibile permanent pentru a ajuta la colectarea şi analiza informaţiilor şi dirijarea deciziilor strategice dificile. Ea furnizează, totodată, un sistem de conducere şi control strategic prin concentrarea asupra activelor şi disponibilităţilor manageriale, dezvoltarea obiectivelor şi programelor asociate direcţiilor strategice. Cel mai important lucru este acela că conducerea strategică, prin sistemul de comunicare şi coordonare pe orizontală şi verticală, ajută firma să trateze schimbarea în condiţiile mişcării permanente a mediului.

Unul din obiectivele de bază ale conducerii strategice este acela al creşterii vânzărilor, a valorii adăugate, a profiturilor, a personalului şi resurselor. De

fapt, este chiar dificil de supraviețuit fără un scenariu de creştere, dat fiind faptul că oricare din concurenți poate, în orice moment, să aplice o strategie de atac care să determine scăderi în domeniile vulnerabile ale firmei. Ca urmare, devine imperios necesară construirea de strategii alternative bazate pe intercondiționarea produs-piață-relații de afaceri[1]. O imagine grafică a strategiilor bazate pe intercondiționări, cu atât mai necesare în contextul actual al tranziției, este prezentată în figura 2.9.

Figura 2.9

Strategii alternative de creştere

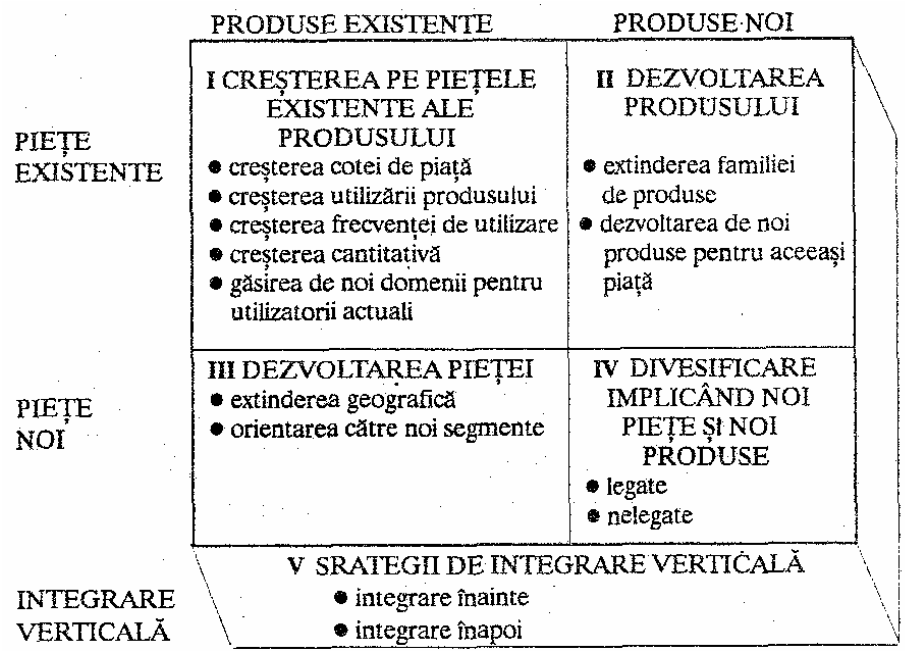

O primă modalitate activă de creştere se realizează pe piețele existente. Ea poate fi atinsă pe aceste piețe prin acapararea unei părți din vânzările celorlalți concurenți sau prin creşterea utilizării produsului de către consumatorii existenți, cu alte cuvinte, prin mărirea cotei de piață. Ea se poate baza pe tactici adecvate de reclamă, promovare sau de reducere a prețului (tactici care nu au, însă, efect pe termen mediu sau lung, datorită incertitudinilor mediului în care instabilitatea pieței devine un element important). Efecte favorabile de lungă durată nu se pot, însă, obține decât prin crearea unui avantaj competitiv

[1] Aaker D.A. - op. cit. p. 243.

susținut. El impune însă stimularea la un înalt nivel al capacităților şi resurselor firmei, în măsură să neutralizeze eforturile şi acțiunile concurenților.

O a doua strategie alternativă se bazează pe dezvoltarea produsului pe piețe existente. Aceasta include adăugarea de noi caracteristici produsului, extinderea familiei de produse, dezvoltarea unei noi generații de tehnologii sau dezvoltarea de noi produse pe piața existenta. Ea implică eforturi din partea departamentelor de marketing, cercetare-dezvoltare, producție şi management.

O a treia strategie alternativă se bazează pe extinderea pieței pentru produsele existente. Extinderea poate fi abordată în plan transversal (şi în acest caz este vorba de o extindere geografică) sau în plan longitudinal (prin cucerirea de noi segmente) Această formă de extindere implică eforturi susținute de marketing pentru identificarea de noi ținte, de valorificare a facilităților oferite de noile canale de distribuție, de identificare a preferințelor etc.

Cea de a patra categoria de strategii alternative se bazează pe opțiunea dezvoltării de noi produse, pe noi piețe, însă, este de remarcat la această grupă de strategii nivelul foarte mare de risc impus pe de o parte de incertitudinile pieței, iar pe de altă parte de gradul de control a! tehnologiilor.

Ultima categorie de strategii alternative este compusă din cele bazate pe integrarea verticala. Ea poate fi orientată înainte, atunci când firma doreşte să acopere activități de distribuție şi să se apropie prin aceasta de consumatorul final, sau înapoi, atunci când se doreşte obținerea controlului asupra surselor de aprovizionare.

Identificarea tipurilor de strategii alternative este esențială în orientarea procesului de planificare strategică.

2.3. Rolul planificării strategice în cadrul adaptării agenților economici la cerințele stabilizării şi relansării creşterii economice

Procesul planificării strategice poate fi privit ca un efort sinergic de realizare a avantajului competitiv prin intercondiționarea pe diferite niveluri de agregare a strategiilor întreprinderii. În cadrul acestuia apar interconexiuni care evidențiază relațiile de subordonare şi de integrare dintre: strategiile generale care au în vedere aria de cuprindere a afacerilor şi domeniile în care firma doreşte să intre sau să se mențină; strategiile direcțiilor de afaceri care sunt orientate spre câştiguri şi păstrarea avantajului competitiv şi strategiile de marketing care definesc şi atitudinea față de segmentele de piață şi caracterizează potențialul de poziționare pe piață.

2.3.1. Planificarea strategică a firmei

Planificarea de firmă este orientată, în contextul adaptării agenților economici la cerințele stabilizării şi relansării creşterii economice, către identificarea viitoarelor oportunități şi riscuri, determinarea direcțiilor generale, a obiecti-

velor şi strategiilor integrate într-un portofoliu de afaceri al firmei[1] dar şi spre conducerea, capacitarea şi eşalonarea resurselor pentru realizarea obiectivelor propuse. In condițiile în care mutațiile în mediu! economic sunt foarte rapide (şi de cele mai multe ori generatoare de blocaje pentru întreprinderi), procesul de planificare strategică îşi face cu greutate loc, deoarece de cele mai multe ori întreprinderile sunt silite să efectueze permanent modificări de ordin tactic şi nu strategic, motivate fiind de dorința de supraviețuire.

Ca procesualitate, planificarea strategică se desfăşoară potrivit diagrame: din figura 2.10, în care sunt indicate principalele cicluri ale procesului, precum şi nivelurile de responsabilitate implicate. Ea este concepută ca un sistem de procese iterative, unele din ele cu evoluție ciclică. De altfel, putem spune că procesul de planificare strategică se compune din cinci cicluri principale.

Primul ciclu (notat în figura 2.10 cu BI) constă în procesul de identificare, definire şi aprobare a obiectivelor şi strategiilor direcțiilor de afaceri. El sintetizează punctele de vedere ale coordonatorilor nivelurilor de execuție, componente ale direcțiilor de afaceri[2], precum şi ale coordonatorilor acestora. În cadrul acestuia sunt decise grupele de produse şi zonele de piață pe care firma urmează să ie abordeze. El constă astfel într-o identificare sistematică a oportunităților şi surselor de risc ce pot influența viitorul firmei în contextul stabilizării şi relansării creşterii economice.

Cel de al doilea ciclu (B2), care se desfăşoară la nivelurile direcțiilor de afaceri şi de execuție, este un proces de căutare şi de definire a unor programe coerente în vederea stabilirii unui mix de programe în măsură să valorifice, la un nivel cât mai ridicat, resursele materiale şi umane în condițiile realizării obiectivelor aprobate în primul ciclu.

Ciclul al treilea (B3), care încorporează şi ciclul precedent în iterațiile sale, are ca scop fixarea definitivă a obiectivelor firmei şi a strategiilor direcțiilor de afaceri care fac obiectul portofoliului de afaceri al firmei.

Ultimele două cicluri sunt cele mai complexe, deoarece ele se referă pe de o parte, la stabilizarea bugetelor pe direcții de afaceri pe baza cumulării bugetelor acțiunilor specifice fiecărei direcții de afaceri (B4), iar pe de altă parte, ia armonizarea acestora în cadrul bugetului general al firmei (B5).

Planificarea strategică abordează componentele afacerilor atât din punctul de vedere al produselor şi al pieților, cât şi din punctul de vedere al interacțiunii dintre direcțiile de afaceri. În procesul de identificare a performanțelor fie-

---

[1] Read, D.M. - Operationalizing strategic planning - in Strategic Management Journal, 1989, nr. 10 (6), p. 553-567; lean Charles Mathé, Politique generale de l'entreprise: analyse et management stratégiques, Economica, Paris, 1987.

[2] Prin direcție de afaceri înțelegem o grupă omogenă de produse sau servicii care are o piață bine definită, ocupă un loc important în organizarea internă tehnologică a firmei şi solicită o anumită cantitate din resursele financiare, materiale şi umane ale acesteia. În această accepțiune este evident că activitatea unei firme poate fi organizată pe mai multe direcții de afaceri.

cărei direcții de afaceri, are loc o combinare a oportunităților analizei de piață, cu capabilitățile financiare ale direcțiilor de afaceri.

Figura 2.10

Ciclurile procesului de planificare strategică

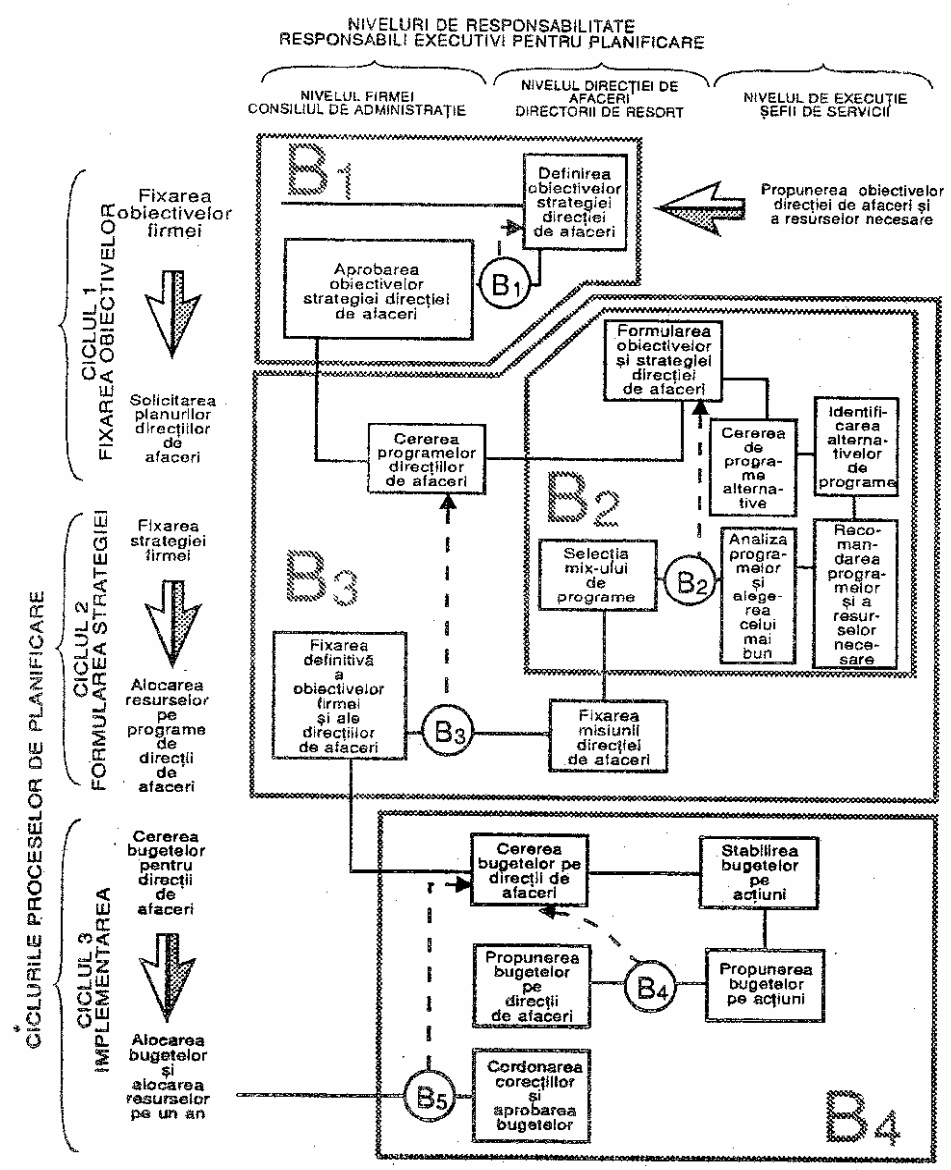

Un punct important de decizie în planificarea strategica îl constituie sincronizarea planurilor la diferite niveluri în asemenea manieră încât să se asigure o valorificare eficientă a resurselor financiare ale firmei. Instrumentul care realizează integrarea tuturor etapelor planificării strategice şi evidenţiază modul de valorificare a resurselor firmei este planul de afaceri.

2.3.2. Planul de afaceri - instrument al planificării strategice

Planul de afaceri este un concept nou apărut, legat de punerea în practică a obiectivelor strategice. El este un instrument de prezentare a obiectivelor, precum şi a modului de realizare a acestora. Prin urmare, el nu are un caracter strategic, ci este întocmit în vederea punerii în practică a strategiilor. El poate fi întâlnit la nivel de produs, de grupă de produse sau pentru fundamentarea investiţiilor de capital şi se poate elabora ca un instrument de planificare, ca document de vânzări sau ca ghid pentru direcţii de afaceri.

Planul de afaceri, care trebuie să se constituie ca schemă de acţiune logic construită pe baza unei gândiri de perspectivă asupra direcţiei de afaceri, va cuprinde în mod necesar obiectivele stabilite, etapele proiectate şi resursele pentru atingerea obiectivelor în etapele respective.

Este necesară întocmirea unui plan de afaceri, deoarece:

a) oferă o imagine de ansamblu asupra întregii afaceri care valorifică în înalt grad punctele strategice tari şi permite obţinerea de avantaj competitiv prin minimizarea riscului generat de punctele strategice critice (vezi figura 2.5);
b) permite evaluarea de noi idei de afaceri sau şansele de succes ale afacerilor în curs, iar dacă este bine întocmit poate da o imagine clară a fezabilităţii acestora:
c) este un instrument ce înlesneşte conducerea afacerii sau direcţiei de afaceri, dat fiind faptul că în el sunt cuprinse repere ale diferitelor etape, care exprimă în esenţă nivelurile de performanţă ce trebuie atinse sau care sunt căile de acţiune, dacă acestea nu sunt atinse;
d) permite comunicarea obiectivelor strategice, precum şi a modului lor de atingere, eventualilor parteneri de afaceri în cazul în care se doreşte o asociere sau a băncilor atunci când se solicită finanţare.

Pianul de afaceri trebuie să fie redactat într-o optică de marketing. Astfel, încă din stadiul de obiective, orientarea acestuia se face pornind de la piaţă către capacitatea resurselor potrivit cerinţelor pieţei. Printre obiectivele specifice pianului de afaceri enumerăm: nevoia ce va fi satisfăcută şi dimensiunile ei; modul în care va fi satisfăcută această nevoie şi cum se estimează obţinerea profitului; nivelul estimat al probabilităţii de succes şi justificarea acestuia; resursele necesare pentru realizarea satisfacerii nevoii, precum şi interesul pe care îl prezintă direcţia de afaceri pentru alţi investitori.

Planul de afaceri al direcției de afaceri îşi păstrează caracterul de document intern, atunci când este conceput pentru orientarea sau reorientarea firmei prin capacitarea tuturor resurselor interne ale acesteia sau devine document extern care cuprinde însă informații confidențiale, atunci când este conceput pentru atragerea de investitori asociați sau pentru solicitarea de credite din partea băncilor. Dacă este conceput însă pentru cea de a doua direcție atunci, datorită faptului că procesul de căutare de noi investitori sau de bancheri care rediteze respectiva direcție de afaceri este dificil, este necesar ca procesul de căutare să parcurgă două etape. O primă etapă este aceea a câştigării interesului pentru direcția de afaceri. În acest stadiu este suficient să fie distribuit potențialilor investitori sau bancheri un rezumat care să cuprindă: scopul planului, descrierea pe scurt a direcției de afaceri, probleme de oportunități şi strategie, analiza pieței, planul de cercetare-dezvoltare, echipa care va pune în practică planul şi informațiile financiare. Odată câştigat interesul acestora pentru continuarea negocierilor este necesară prezentarea in extenso a planului de afaceri. Acesta trebuie să cuprindă:

- descrierea firmei informații amănunțite privind bonitatea acesteia,
- produsele şi serviciile oferite cu referințe amănunțite la utilitatea, acestora şi valoarea pentru clienți, comparații cu produsele sau serviciile similare existente pe piață sau în curs de apariție, statutul de patentat (înregistrare marcă), dezvoltarea gamei de produse existente, prețuri;
- descrierea pieței - cu marcarea dimensiunilor întregii piețe, a pieței specifice produsului sau serviciului, precum şi a segmentului de piață obiectiv, evidențiindu-se, de asemenea, gradul de penetrare în viitor pe baza tendințelor de creştere a sectorului în prezent şi în viitor;
- concurența - care constă în descrierea tuturor produselor concurente şi a firmelor care le produc, identificarea caracteristicilor concurenților şi a punctelor lor slabe, compararea produselor şi/sau serviciilor cu evidențierea unicității produsului sau serviciului oferit de firma de referință;
- strategia de marketing - care cuprinde o analiză aprofundata a canalelor de distribuție cu posibilități de cointeresare pentru fiecare canal în parte, etapizarea activităților de marketing, vânzări previzionale (eventuale cicluri de vânzări) şi bugete necesare pentru realizarea acestora;
- planul de producție - cu explicații concise referitoare la modul în care va fi realizat produsul sau serviciul, stadiile procesului de producție cu evidențierea aspectelor legate de controlul calității, bugetul de producție şi planurile de rezervă, în caz de necesitate, eventualele calificări speciale necesare, livrări, echipamente şi subcontractanți;
- planul de cercetare-dezvoltare - cu evidențierea obiectivelor principale de cercetare-dezvoltare şi etapizarea lor, programarea în timp şi bu-

getul necesar, programe de C&D ale concurenților cu evidențierea avantajului competitiv, evoluția produsului pe curba ciclului de viață, protecția dreptului de proprietate intelectuală;

- probleme de organizare, personal şi dotare - ce cuprind schema de organizare, prezentarea persoanelor cheie, descrierea posturilor, planul de personal şi programare în timp a activităților, planuri de dotări pe termen scurt şi lung;
- planul financiar - cu prezentarea situației financiare curente, a elementelor de plăți sau încasări, a modului de control a costurilor, analizei pragului de rentabilitate pe tabelul costurilor de lansare a afacerii, a indicatorilor financiari, precum şi a previziunilor financiare (lichidități, fluxuri operative, bilanțuri);
- investiții şi structura proprietății - ce trebuie să cuprindă capitalul necesar şi modul său de utilizare, structura afacerii în prezent şi în viitor, modalitatea de recuperare a fondurilor pentru investitorii din afara firmei, elemente de stimulare a participării la' capital;
- riscuri şi probleme critice - care constă în descrierea riscurilor generate de depăşirea costurilor estimate, de întârzieri în programul de C&D şi în producție, de eventualele probleme create de furnizori sau distribuitori, de modificarea tendințelor în evoluția ramurii sau sectorului, de reduceri de preț competitive sau de capitalul insuficient.

Cea mai importantă condiție pe care planul de afaceri trebuie să o îndeplinească, în calitate de instrument al planificării strategice o constituie aplicarea lui ca program de execuție. În acest scop, la fiecare etapă pe care o parcurg activitățile prevăzute în plan, trebuie făcută o evaluare în vederea analizei abaterilor de la nivelurile de performanță prevăzute şi căutării de căi de remediere şi adaptare la noile condiții apărute pe de o parte, în sistemul mecanismelor economice, iar pe de altă parte, în condițiile concrete de piață şi de producție.

Capitolul 3

POSIBILITĂȚI DE RELANSARE A ACTIVITĂȚII AGENȚILOR ECONOMICI PRIN PROMOVAREA MANAGEMENTULUI STRATEGIC

În prezentul capitol se examinează posibilitățile de relansare a activității agenților economici, luându-se în considerare fenomenele care se manifestă în prezent în economia românească, dar şi noile constrângeri şi oportunități ce caracterizează contextul internațional.

Totodată, se propune aplicarea managementului strategic la nivelul agenților economici, ca o modalitate de adaptare la un mediu din ce în ce mai dinamic şi de integrare a acestora în procesul de relansare a economiei.

Aceste aspecte prezintă o importanță covârşitoare pentru întreprinderile româneşti aflate într-o perioadă de tranziție, situate într-un mediu concurențial în formare şi, implicit, în căutare de soluții pentru reducerea incertitudinii şi riscului care caracterizează mediul economic.

De asemenea, în vederea evaluării impactului politicilor guvernamentale (componentă majoră a mediului întreprinderii) asupra relansării activității întreprinderilor, s-a încercat pe baza unor chestionare, să se identifice dificultățile cu care se confruntă întreprinderile în ceea ce priveşte legislația actuală (cauzele care au generat situația respectivă) şi să se prezinte propuneri de soluționare a unora dintre problemele economice evidențiate.

3.1. Percepția la nivel microeconomic a unor elemente ale politicilor guvernamentale m economia românească

Dacă în trecut întreprinderile româneşti îşi desfăşurau activitatea într-un cadru instituțional structurat în condițiile dirijismului birocratic al economiei, în prezent, acestea capătă din ce în ce mai multă autonomie, având posibilitatea să gândească şi să-şi elaboreze propria lor politică şi dispunând de libertate de acțiune în administrarea fondurilor (dar, uneori, neavând capacitatea de a acționa).

S-au conturat unele elemente esențiale ale noului mecanism economico-financiar, cum ar fi1 restabilirea unor relații valorice mai fireşti în economie prin liberalizarea prețurilor şi a salariilor; modificarea gradului de socializare a proprietății prin derularea procesului de privatizare; restrângerea intervenției direc-

---

[1] Efecte ale mecanismului economico-financiar asupra activității industriale", Tribuna economică, nr. 51-52 decembrie 1992, p. 16-17.

te a statului şi promovarea controlului indirect care se concretizează mai ales în eliminarea sau reducerea reglementarilor ca mijloc de restricționare a pieților; deschiderea spre exterior a economiei prin liberalizarea relațiilor externe. Ineficienta şi desincronizarea unor reglementări adoptate în scopul instituirii economiei de piață au determinat în multe situații aplicarea incorectă şi incompletă a acestor reglementări la nivelul agenților economici, datorită atât dificultăților de însuşire a unui comportament specific economiei de piață cât şi dificultăților generate de disproporțiile structurale, de anomaliile reale ce caracterizează activitatea economică în ansamblul său.

Totodată, impactul politicilor guvernamentale la nivel microeconomic s-a dovedit a fi uneori neaşteptat sau mult mai intens decât era prevăzut, situația actuală caracterizându-se prin blocaj financiar, inflație, şomaj, înrăutățirea condițiilor sociale; se manifestă, de asemenea, următoarele fenomene:

- reducerea activității unor subramuri industriale (industria oțelului, de îngrăşăminte, a cimentului) care depindeau de importuri costisitoare de materii prime şi energie;
- impunerea unor prețuri nejustificat de mari de către mulți producători cu poziție de monopol şi forțarea consumului unor produse de calitate îndoielnică;
- existența unui mecanism (sistem) greoi de obținere a valutei, care a determinat întreprinderile să amâne plata datoriilor pentru a putea achiziționa valută forte; cu cât cursul de schimb s-a îndepărtat de echilibru, cu atât s-a accentuat lipsa de lichiditate necesară plății datoriilor;
- blocarea capacității de plată a agenților economici datorită circuitului actual al decontării documentelor de plată de către bănci care durează aproximativ 20-40 zile; totodată, prin aceasta se obligă clienții la cheltuieli suplimentare pentru dobânzile aferente creditelor pe care sunt obligați să le ia, datorită funcționării neperformante a sistemului bancar[1];
- acumularea arieratelor a determinat creşterea suplimentară apreturilor şi accentuarea incertitudinii ia nivelul agenților economici cu consecința scăderii nivelului producției reale şi amânării deciziilor investiționale necesare reluării în perspectivă a creşterii economice;
- constituirea şi confirmarea anticipărilor inflaționiste ale populației şi agenților economici, ca urmare a şocurilor periodice suferite de sistemul de prețuri (modificări structurale, liberalizări, eliminări parțiale ale subvențiilor etc), combinate cu indisciplina financiara la nivel microeconomic, se reflectă în rate înalte ale inflației şi conduc la deprecierea continuă a monedei naționale.

[1] O şansă pentru relansarea industriei, Adevărul, 9 septembrie 1993, p. 6.

În încercarea de a evidenția percepția la nivel microeconomic a unor elemente ale politicilor guvernamentale în economia românească, am considerat benefică sesizarea modului în care legislația actuală permite întreprinderilor să acționeze într-un mediu concurențial în formare, sau dimpotrivă, aceasta ou asigură, din punct de vedere juridic, toate condițiile necesare relansării activității agenților economici. În acest sens, a fost conceput un chestionar care este prezentat în anexa 3.1. În cadrul chestionarului au fost abordate probleme legate de dificultățile întâmpinate de întreprinderile româneşti în ceea ce priveşte legislația actuală în: domeniul prețurilor; încheierea de contracte cu parteneri interni şi externi; obținerea de credite în iei şi în valută; relațiile cu diverse instituții de stat sau foruri tutelare; activitatea de restructurare a activității industriale. Chestionarul adresat conducerii întreprinderilor din domenii diverse (industria construcțiilor de maşini, industria zahărului, industria alimentară, industria chimică) a permis evidențierea mai multor aspecte relevante, cum ar fi:

1. - **în domeniul prețurilor**: o creştere a prețurilor outputurilor, ca urmare a creşterii prețurilor inputurilor, a determinat o scădere a competitivității produselor româneşti pe piața autohtonă, în raport cu produsele străine (de exemplu, datorită taxelor vamale scăzute s-a importat acid citric care s-a vândut sub prețul acidului citric indigen), majorarea prețurilor la animale vii a determinat, pe de o parte, o scădere a cerem cantitative de produse din carne, respectiv o scădere a producției, iar pe de altă parte, o creştere substanțială a ofertei de la gospodăriile populației față de furnizorii de stat; existența, încă, a producătorilor unici, respectiv a furnizorilor pentru diverse matern prime şi materiale (negru de fum, oxid de zinc, vulcaciți plastifianți) determină practicarea unor prețuri ridicate, fără posibilitate de negociere.

2. - **în încheierea de contracte cu parteneri interni şi externi**: întreprinderile industriale care au fost implicate, prin mecanismul de repartiții, într-un angrenaj în care, datorită existenței diferitelor niveluri de intermediere dirijată, nu au reuşit să cunoască, întotdeauna, necesitățile reale ale utilizatorilor finali ai produselor lor, înregistrează în prezent, stocuri mari de produse (de exemplu, în industria zahărului); în ceea ce priveşte firmele particulare, acestea se confruntă cu neîncrederea manifestată, atât din partea societăților cu capital de stat, cât şi din partea partenerilor externi care au mari rezerve în încheierea de afaceri în România; referitor la aprovizionare, mulți furnizori nu doresc încheierea de contracte, ceea ce afectează de multe ori continuitatea producției beneficiarului; referitor la desfacere - export, în general, se lucrează pe bază de comenzi, ca urmare a faptului că partenerii externi, deocamdată, nu sunt interesați să încheie contracte comerciale; de asemenea, se înregistrează întârzieri mari în derularea livrărilor la export datorită, pe de o parte, operațiilor vamale ineficiente, iar pe de altă parte, circuitului bancar greoi care determină încasarea devizelor aferente exportului în termene anormal de lungi; multe întreprinderi întâmpină dificultăți în cunoaşterea pieței externe specifice, deplasarea specialiştilor români în străinătate fiind îngreunată, mai ales de necesitatea

obținerii unor aprobări din afara întreprinderilor; clauzele înscrise în contractele comerciale internaționale sunt foarte diverse, cum ar fi: clauza privind răspunderea pentru executarea cu întârziere, neexecutarea sau executarea necorespunzătoare a contractului; clauza privind condițiile de livrare, expediție, clauze privind modalitatea de plată (deschiderea de acreditive irevocabile sau plata prin transfer bancar), clauza privind garantarea calității mărfii, clauza de impreviziune (hard ship).

3. - **în obținerea de credite în lei şi în valută**: durata obținerii creditelor înregistrează valori diferite: de la o săptămâna până la două-trei luni, pentru creditele în lei necesare activității de producție, o lună pentru creditele pe termen scurt pentru completarea capitalului circulant; obținerea de credite din exterior este îngreunată de întârzierea cu care se obține garanția guvernamentală (de exemplu, opt luni pentru un credit extern obținut de "Tractorul" Braşov, din Germania); se întâmpină dificultăți în relațiile eu Banca în condițiile în care este necesară suplimentarea creditului inițial în funcție de majorarea cursului dolarului; rata dobânzii nu se negociază, ci este impusă, deoarece există o cerere mare de împrumuturi. În raport eu oferta; în ceea ce priveşte garantarea creditelor, această problemă este complexă fiind strâns legată de nevoia urgenta de clarificare a drepturilor şi obligațiilor ce apar în legătură cu administrarea .societăților comerciale, raporturi care au la bază, în ultimă instanță, drept ui de proprietate; referitor la întreprinderile particulare, acestea nu au suficient capital pentru a permite garantarea creditelor.

4. - **în relațiile cu diverse instituții de stat sau fonduri tutelare**: întreprinderile au primit informații de la Ministerul Industriilor privind organizarea de misiuni economice complexe, comisii mixte, târguri, expoziții etc.; s-au stabilit relații cu Fondul Proprietății Private în vederea elaborării unor studii de fezabilitate şi de restructurare a activității. precum şi pentru întocmirea la nivelul fiecărei întreprinderi a unui plan de afaceri necesar pentru obținerea finanțării externe în vederea elaborării studiului de evaluare a activelor: întreprinzătorii particulari, însă, de multe ori, se confruntă cu o reacție adversă, extrem de dură a structurilor administrației publice si ale diverselor grupuri de interese ale complexului economico-industrial.

5. - **în activitatea de restructurare a întreprinderii**: unele întreprinderi au beneficiat de asistență în cadrul programului PHARE, în ceea ce priveşte elaborarea unor studii de strategie şi restructurare pe termen scurt şi mediu feste cazul, de exemplu, ai Uzinelor "Tractorul" Braşov care pentru perioada 1994-1998 împreună cu firma Ernst & Young au pus bazele unui program susținut de Investiții pentru îmbunătățirea calității produselor şi pentru scăderea costurilor de producție); pentru alte întreprinderi, posibilitățile de restructurare a activității sunt mult mai restrânse, resursele interne fiind concretizate în fondul de amortizare care este inferior necesităților legate de restructurare; reevaluarea fondurilor fixe din anul 1992 nu este realistă, deformând imaginea vechimii fondurilor fixe.

Luând în considerare aspectele prezentate mai sus se pot desprinde câteva concluzii generale:

- în primii ani de reformă, noile condiții de piață au impus restructurări în beneficiul agenților economici cu activități mai profitabile şi au diminuat producția unor bunuri nerentabile;
- în contextul în care, însă, relevanța mecanismelor de piață este încă redusă, rolul lor autoregulator rămâne puțin semnificativ, consecință a faptului că răspunsul agenților economici la semnalele primite este lent şi nu de puține ori contradictoriu. Ca urmare, sunt serios stânjenite procesele de restructurare, de alocare a resurselor pe principiul maximizării eficienței şi de adaptare a ofertei la cerințele consumatorilor/utilizatorilor[1];
- în ceea ce priveşte întreprinderile "în criză", important este de menționat ca dificultățile financiare ale acestora nu sunt decât consecințe, înainte de a deveni cauze ale unui fenomen numit în literatura de specialitate[2] «"spirala infernală" a dificultăților financiare» (Anexa 3.2); trebuie revizuită axioma conform căreia dificultățile întreprinderii provin dio dificultățile sale financiare, întrucât are dificultăți comerciale, tehnice, sociale, manageriale. Această precizare este importantă, deoarece consideram că soluția de redresare nu constă, cum s-a crezut multă vreme, numai într-o refacere a fondurilor proprii, ci şi într-o "terapie" în profunzime (comercială, tehnică, socială, organizatorică şi managerială).

Referindu-ne la importanța problemei întreprinderilor aflate în dificultate, cât şi ia obiectivele principale ale perioadei de tranziție, relansarea industriei şi a investițiilor, ca factori ai redresării economice şi, implicit, ai succesului reformei, se poate aprecia că unul din instrumentele care dau contur îndeplinirii acestor deziderate[3] îl constituie contractul de management. Prin promovarea unui nou tip de management la nivelul întreprinderilor se va permite creşterea substanțială a cointeresării şi responsabilizării tuturor factorilor de decizie. Totodată, contractul de management se bazează pe o analiză temeinică a posibilităților de redresare a unităților economice, astfel încât să se asigure o fundamentare reală a obiectivelor şi criteriilor de performanță stabilite, urmărindu-se, în acelaşi timp, deplina afirmare a competenței şi a autonomiei manageriale.

Aplicarea sistemului de contracte de management în economia națională, ca o componentă importantă a măsurilor de reformă a întreprinderilor, ar

---

[1] Strategia de reformă economico-socială a Programului de guvernare, Bucureşti, 1993, p. A 28.

[2] Jean Pierre Thibaut, Le diagnostic d'entreprise, SED1FOR 1989, p. 311.

[3] Marin Voinea, Contractul de management. Tribuna economică nr. 5, februarie 1993, p. 8. Contractul de management a fost adoptat ca lege în octombrie 1993 (Monitorul Oficial al României nr. 244, 13 octombrie 1993).

putea să ofere şi alte garanţii[1], cum ar fi: transferul către guvern al unui anumit profit, siguranţa realizării producţiei şi a salariilor muncitorilor[2]. Contractul de management nu constituie, însă, unica variantă pentru a contracara vidul de autoritate născut în întreprinderile româneşti. Astfel, pe lângă locaţia managerială sau contractul de management, unii specialişti[3] au propus şi o altă cale, şi anume: concesionarea societăţilor comerciale prin care s-ar putea asigura exclusivitatea în administrare, durata relativ îndelungată a contractului, libertatea de acţiune a concesionarului (în limitele contactului), restituirea sau preluarea prin cumpărare la sfârşitul perioadei contractuale a întreprinderii negrevată de sarcini şi fără obligaţi: pentru investiţiile realizate.

Relansarea activităţii agenţilor economici presupune reconsiderarea rapidă a întregului potenţial, modernizarea nu numai tehnică ci, după cum s-a arătat, şi a metodelor de conducere şi de gestiune.

Complexitatea cauzelor care au determinat dificultăţile cu care se confruntă, în prezent, întreprinderile româneşti (fie că sunt de natură financiară, comercială, tehnică sau managerială) nu permite o tratare exhaustivă a posibilităţilor de eliminare a acestora şi, implicit, de relansare a activităţii economice, în aceiaşi timp, economia românească aflându-se într-un proces de transformări rapide, întreprinderile autohtone nu trebuie să neglijeze noile constrângeri şi oportunităţi care se manifestă în contextul internaţional precum şi faptul că acestea impun întreprinderilor utilizarea unor noi tehnici şi metode, de conducere şi de gestiune.

în acest sens, în continuare, plecând de la consultarea, în principal, a literaturii de specialitate, se încearcă prezentarea managementului strategic, ca o modalitate de integrare şi adaptare a întreprinderilor într-un mediu economic din ce în ce mai dinamic.

3.2. Managementul strategic - modalitate de integrare a întreprinderilor într-un mediu economic dinamic

În contextul actual de evoluţie rapidă a mediului, pentru o întreprindere, multe reguli generale devin inevitabil perimate. De aceea, practicarea managementului strategic devine o necesitate pentru succesul unei firme, care impune, pe de o parte, coordonarea tuturor resurselor, astfel încât să-i asigure avantajul competitiv, iar pe de altă parte, o clară percepere a constrângerilor şi oportunităţilor mediului care determină anumite alegeri strategice, traduse în

---

[1] Romulus Palade, Contracte de management în China, Capital, nr. 11, marne 1993, p. 18.

[2] Se pare că, în urma unor analize efectuate de diverşi specialişti (Romulus Palade, op. cit, p. 18) contractul de management s-a dovedit viabil în China, conducând, pentru întreprinderile în care a fost aplicat la creşterea profilurilor medii anuale, precum şi la un ritm mediu anual de creştere a salariilor de peste 14%.

[3] Gabriela Ungureanu, Contractul de management nu este unica variantă, Capital, nr. 2, 1992, p. 8.

scopuri specifice, în funcție de care vor fi reconsiderate produsele/piețele, metodele şi structurile.

Imperativul: "a se adapta pentru a supraviețui" continuă să rezide din realitatea economica ce plasează întreprinderea într-un mediu multiform în care se găsesc sursele sale de viață (clienți, finanțare, tehnologii...), şi care exercită asupra ei presiuni uneori destabilizante (concurenți, puteri publice, sindicate...), conferindu-i în aceiaşi timp un roi de pion activ. Astfel, întreprinderea poate dezvolta, cu fiecare sector al mediului o relație bilaterală care îi permite să înțeleagă, să prevadă, să se adapteze şi să supraviețuiască.

Complexitatea mediului întreprinderii poate fi pusă în evidență prin delimitarea strictă a relațiilor ei cu piața şi în afara pieței acesteia, ce poate fi reprezentată schematic, după cum urmează (figura 3.1 de la pag. 53).

Figura 3.1

Mediul întreprinderii

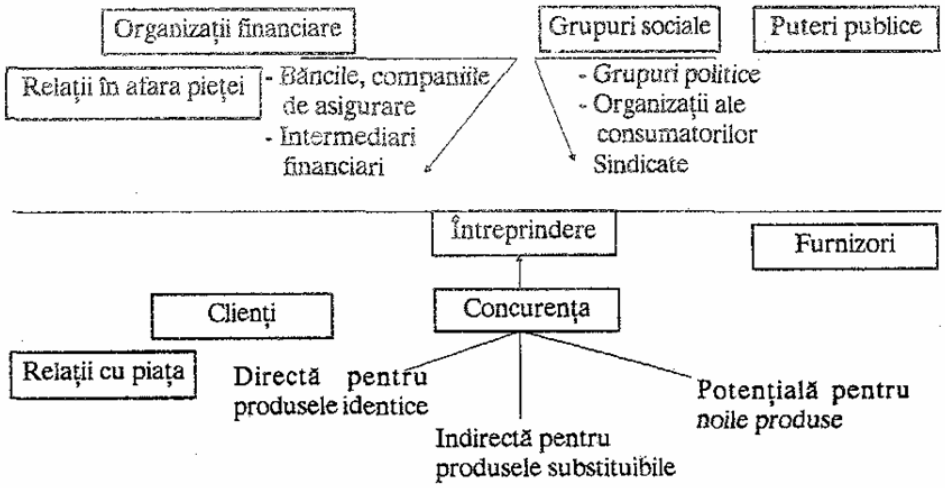

Sursa: Jean-Charles Mathé, Politique génèrale de l'entreprise, Analyse et management strategiques, Economica, Paris, 1987, p. 15

Numai într-un asemenea context se poate defini întreprinderea, existența acesteia depinzând strict de capacitatea sa de a-se adapta la un mediu care se schimbă. Această adaptare se realizează pe mai multe planuri complementare. Astfel, sub presiunea unei concurente care progresează, întreprinderea trebuie, de asemenea, să facă în aşa fel încât să progreseze în toate aspectele (calitate, productivitate etc.) activităților sale. Trebuie, totodată, să aibă în vedere gradul ridicat de înnoire a nevoilor, produselor şi pieților, modificându-şi în

mod oportun compoziția activităților sale (mai ales prin diversificare în ramuri noi). În aceiaşi timp, a se adapta mai înseamnă, pentru întreprindere, a-şi organiza munca ținând cont de noul context uman şi social, în condițiile în care societatea se schimbă în valorile sale, legile sale şi factorii săi de motivare.

Acest proces de adaptare nu este propus întreprinderii din motive etice, legale sau estetice..., ci el i se impune ca o necesitate de supraviețuire. Rezultă, deci, că reuşita întreprinderii provine dintr-un răspuns adaptat la constrângerile mediului. Începând cu aproximativ zece ani în urmă, s-au produs modificări noi ale mediului şi managementul trebuie să evolueze în acelaşi sens.

În cele ce urmează, se va încerca punerea în evidență a câtorva trăsături ale mediului economic actual Astfel, în condițiile în care comerțul internațional a crescut în ultimii 40 de ani de două ori mai rapid decât venitul mondial[1] o primă trăsătură a mediului economic constă" în internaționalizarea piețelor. Cauzele acestei tendințe ireversibile sunt; cauze tehnice, cum ar fi scăderea costurilor de transport, noile căi de comunicație (telex, telematica etc.); cauze culturale: omogenizarea progresivă a stilurilor de viață, de unde dezvoltarea "produselor mondiale" (de la Coca-Cola la ordinator); cauze politico-economice: pentru toate țările, în condițiile unui ritm alert al schimbărilor, care afectează bunurile, dar şi din ce în ce mai mult serviciile, tehnicile, capitalurile, oamenii, alegerea este între internaționalizare şi subdezvoltare. De asemenea, concurența a devenit implacabilă şi multiformă, mai ales ca urmare a creării şi dezvoltării industriilor naționale din țările în curs de dezvoltare, acestea având avantajul comparativ, generat mai mult de costul mai redus al forței de muncă.

O altă trăsătură a mediului economic constă în mutațiile tehnologice accelerate ce au loc în domenii cum ar fi: informatica, robotica, birotica. Acestea contribuie la manifestarea informaticii strategice, care aduce un avantaj concurențial, mai ales. oferind clientului un serviciu distinct care îl atrage sau îl fidelizează.

O nouă constrângere a mediului economic constă în creşterea continuă a exigențelor consumatorilor şi utilizatorilor paralei cu existența unor restricții ecologice. Astfel, consumatorii mai exigenți vor un răspuns specific nevoilor lor sau dorințelor lor, ceea ce conduce adesea la piețe fragmentate (numeroase modele, serii scurte...); vor serviciul adesea, ca un serviciu complet, dar uneori să aibă posibilitatea şi a unui autoserviciu: vor prețuri competitive, acceptând să plătească scump o concepție şi/sau imagine "haut de gamme" (care răspunde dorinței mai degrabă, decât nevoii); vor din ce în ce mai mult o calitate zero, fără defect, când este vorba de un component tehnic sau de un produs public[2].

---

[1] Octave Gélinier, Stratégie de l'entreprise et motivation des hommes, Les Editions d'Organisation, 1990, p. 20.

[2] Octave Gélinier. op. cit., p. 30.

La trăsăturile noului mediu economic, prezentate mai sus se mai pot adăuga următoarele: capital mai costisitor, dar mai mobil: valoarea adăugată pentru un produs (prin serviciile legate de acesta) se realizează terțiar. Totodată, noul mediu economic se caracterizează prin multiplicarea oportunităților pentru întreprinderile care ştiu să anticipeze şi să administreze modernizarea lor. Pentru acestea, schimbările sunt binevenite, deoarece pentru nevoile cunoscute, piețele stabilite sunt adesea saturate, cu perspective mediocre de rentabilitate şi de expansiune. În aceste condiții[1], schimbarea tehnică, comercială, legislativă sau chiar socială implică soluții noi care oferă celor mai abili ocazia de a dezvolta noi segmente de piață:

- intermediare sau finale;
- de proximitate sau internaționale, ceea ce presupune noi produse sau servicii;
- abordate prin diferențiere specializată sau prin "înmugurire" plecând de la cunoştințe (experiențe), sau prin diversificare;
- adesea, produse miniaturizate, chiar dematerializate sau personalizate ori însoțite de un tip de serviciu;
- la limită se furnizează produsul-sistem format din următoarele componente: materiale + brevete, mărci + însoțire de servicii (formare, baze de date, menținere...) care rezolvă problema unei nevoi complexe prin formularea unui răspuns (în acest mod). Acesta necesită, cei mai adesea noi procedee modernizate şi informatizate pentru producție, vânzare, finanțare etc. Încorporând noi tehnologii, noi structuri pentru o ofertă transformată. Ca o consecință, apar noi meserii inovatoare, noi specialități care lărgesc câmpul activităților, mai ales în ramuri ca informatica şi comunicațiile, dar şi în sectoarele clasice.

Aceste oportunități moderne sunt accesibile întreprinderilor care ştiu săşi administreze modernizarea lor, ceea ce presupune:

- perceperea mediului şi anticiparea strategică: viziune, reconsiderare, concepție tehnologică nouă;
- decizie antreprenorială: investiție cu riscuri pentru o înaltă rentabilitate potențială;
- leadership uman: să conducă evoluția - formarea personalului către noi meserii, să surmonteze rezistențele la schimbare, să facă să se adere la proiect;
- comunicarea externă şi internă;
- pilotaj al unei puneri în aplicare competitive pentru o strategie aleasă

Toate aceste aspecte trebuie avute în vedere, deoarece noile creneluri sunt rar accesibile fără mutarea structurilor, sarcinilor, managementului, întreprinderile modernizate devenind, astfel, vectorul noilor stiluri de conducere. Totodată, trebuie evidențiată caracteristica principală a mediului exterior al în-

[1] Octave Gélinier, Ibidem, p. 32.

treprinderii moderne, ce constă în dinamismul său tot mai accentuat, concretizat fa creşterea spectaculoasă a frecvenţei schimbărilor produse în cadrul lui. Luând în considerare această evoluţie continuă a mediului, precum şi competenţele întreprindem, I. Ansoff[1] a pus în evidenţă patru modele de dezvoltare strategică. Pentru o întreprindere şi pentru conducerea ei valorează mai mult să se orienteze către o reconciliere pentru a repera în ce condiţii fiecare model este cel mai potrivit. Astfel, conducerea unei întreprinderi va trebui să fie capabilă nu numai să aleagă tipul de gestiune corespunzător schimbărilor actuale, ci ea va trebui, de asemenea, să sesizeze când mutaţiile mediului necesită o modificare a gestiunii. Sintetic, condiţiile optimale pentru reuşita modelelor de gestiune se pot prezenta în tabelul de mai jos.

Tabelul 3.1

Concordanţa dintre modelul de gestiune ales şi evoluţia mediului

Modele	Evoluţia mediului			Competenţe ale întreprinderii
	Schimbare rapidă	Schimbare familiară	Ruptură	
Reactiv	Mai lentă decât reacţia întreprinderii	Recurentă	Puţin frecventă	Forţe tradiţionale utilizabile
Ad hoc	Comparabilă cu reacţia	Logică şi progresivă		Evoluţia progresivă a forţelor
Planificare pe termen lung	Mai rapidă decât reacţia			
Planificare strategică		Inedită	Frecventă	
Gestiune strategică				Competenţe inedite

Sursa: I. Ansoff, op. cit., p. 279

Se poate observa că:

- alegerea este determinată de către situaţia probabilă a mediului ca şi de către posibilitatea de a utiliza competenţele întreprinderii pentru a (stăpâni) conduce schimbarea;
- modelul reactiv este perfect când schimbarea este lentă, recurentă şi permite să se utilizeze forţele tradiţionale ale întreprinderii;
- managementul ad-hoc convine foarte bine unei evoluţii mai rapide a mediului;
- toate trei sunt inoperante când rupturile se anunţă frecvente;
- când sfidări strategice inedite necesita noi competenţe, întreprinderea are nevoie de management strategic.

[1] I. Ansoff, Stratégie de développement de l'entreprise, Les Edidons d'Organisation, Nouveaux Horizons, 1989, p. 279.

Considerentele teoretice prezentate pun în evidență necesitatea practicării managementului strategic la nivelul agenților economici. Acesta reprezintă o formă de conducere axată pe anticiparea schimbărilor şi modificărilor ce trebuie operate în cadrul organizației şi în interacțiunile acesteia cu mediul ei de existență, pentru a împiedica producerea situațiilor în care bunuri şi servicii oferite de organizație, fabricația şi vânzarea acestora, întreaga activitate desfăşurată să devină total depăşite, neconcordante cronic cu schimbările produse. Totodată, conducerea organizației trebuie să sesizeze momentul când strategia stabilită a devenit inadecvată mediului determinant a! acțiunilor sale, care s-a schimbat între timp în căutarea continuă a asigurării concordanței logice a strategiei urmate cu configurația reală a factorilor ce o determină. În aceasta rezidă, în fond, esența managementului strategic (MS)[1].

De asemenea, evoluția unei organizații spre practicarea MS este un proces treptat, în patru faze distincte, prezentate în tabelul 3.2 aşa cum a evidențiat studiul efectuat de trei specialişti de la McKinsey & Company - F. Gluck, S. Kaufman şi S. Walleck[2].

Pentru a realiza o mai bună clarificare noțională trebuie menționat faptul că după cum a şi rezultat din aspectele teoretice prezentate anterior, există diferențe între planificarea strategică şi managementul strategic, cel puțin din următoarele puncte de vedere[3].

1. Prin planificare strategică se adoptă decizii strategice optimale în timp ce managementul strategic caută să obțină rezultate: noi piețe, noi produse şi/sau noi tehnologii. Pentru a-i parafraza pe Peter Drucker, planificarea strategică este managementul prin planuri, managementul strategic este managementul prin rezultate.

2. Planificarea strategică este un proces analitic. Managementul strategic este un proces de acțiune la scara întreprinderii în întregime.

3. Planificarea strategică ține de parametrii comerciali, economici şi tehnologici. Managementul strategic lărgeşte câmpul de elemente luate în considerare, pentru a-i adăuga variabilele psihologice, sociologice şi politice. Astfel, planificarea strategică se preocupa de selecționarea activităților ce trebuie întreprinse, în timp ce managementul strategic, în afara acestora, se ocupă şi de cunoaşterea celor care sunt însărcinați să le realizeze.

4. Managementul strategic constă în: a formula strategii, a organiza competențele întreprinderii şi a organiza punerea în aplicare a acestor strategii şi competențe.

Într-o altă accepțiune[4], obiectivul managementului strategic este de a putea permite realizarea politicii sau proiectului strategic dorit de conducătorii în-

---

[1] Corneliu Russu, Management, Editura Expert, Bucureşti, 1993, p. 92.
[2] Corneliu Russu, op. cit, p. 95.
[3] I. Ansoff, op. cit., p. 282.
[4] Jean-Charles Mathé, Politique Génèrale de l'entreprise: Analyse et management strategiques, Economica, Paris, 1987, p. 217-218.

treprinderii. Acest lucru devine posibil prin mijloacele tehnice (capital şi investiții) şi umane (organizare) de care dispune întreprinderea. În acelaşi timp. se mai pot menționa, cel puțin, următoarele condiții necesare implementării MS: adaptarea structurii organizatorice la obiectivele stabilite cu luarea în considerare a modificărilor mediului, modernizarea sistemului informațional ş.a.

Tabelul 3.2

Evoluția unei organizații spre practicarea managementului strategic

	Faza I	Faza II	Faza III	Faza IV
	Planificarea financiară de bază	Planificarea bazată pe previziune	Planificarea orientată spre exterior	Managemen tul strategic
Eficacitatea planificării formale a afacerilor	Controlul operațional. Buget anual Focalizare funcțională	Planificare mai eficace pentru creștere Analiza mediului Previziuni multianuale. Alocarea statică a resurselor	Creșterea reactivității la piețe și competiție Analiza situației amănunțită și evaluarea competitivă. Evaluarea alternativelor strategice	Coordonarea tuturor resurselor astfel încât să asigure avantaj competitiv. Cadrul planificării determinat strategic. Procese de planificare creativă și strategică. Sistem de valori suportive și climat adecvat
Sistemul de valoare	Acoperirea bugetului	Prevederea viitorului	Gândirea strategică	Crearea viitorului

Sursa: F. Gluck. S. Kaufman, S. Walleck, Strategic Management for Competitive Advantage în: Harvard Business Review, July- August, 1980 (din Corneliu Russu, op. cit., p. 95)

De asemenea, MS trebuie considerat ca un mod de gestiune a întreprinderii, mai ales, datorită faptului că orice decizie operațională care nu este o decizie curentă este sistematic examinată într-o perspectivă strategică. O eventuala aplicare a MS în cadrul întreprinderilor româneşti ar trebui, înainte de toate, să ia în considerare atuurile acestui concept, dar şi limitele sale care pot apărea ca urmare a modului diferit de percepere a schimbărilor de către diferi-

tele întreprinderi. In acest sens teoria economică[1] cât şi practica, delimitează trei atuuri esenţiale ale conceptului de MS, şi anume; un cuplaj strâns între strategie şi operaţii, definirea strategiilor interne explicite şi urmărirea permanentă a concurenţei, dar şi o limită majoră: adaptarea defensivă la schimbare.

Considerăm că este importantă prezentarea mai multor detalii în legătură cu fiecare dintre aceste atuuri, dar şi cu privire la limita majoră a conceptului de MS.

Primul atu reprezintă, de fapt, o caracteristică a conceptului de MS, deoarece, prin definiţie, MS este un mod de gestiune care are ca prioritate de a asigura un cuplaj strâns între strategie şi operaţii. In măsura în care într-o întreprindere există o strategie explicită, este evident că o corelaţie puternică între strategie şi operaţii se impune. În caz contrar, procesul de formulare a strategiei[2] nu ar fi decât un pur exerciţiu de stil. Într-adevăr, o strategie exprimă o configuraţie a viitorului firmei. Ea trebuie, deci, pe de o parte, să fie realistă, adică accesibilă firmei, ţinând cont de situaţia sa actuală şi de resursele sale ce pot fi mobilizate, iar, pe de altă parte, să fie efectiv utilizata ca ghid ai deciziilor care angajează întreprinderea în viitor. Întrucât mediul în care firma activează evoluează rapid, într-un mod discontinuu şi puţin previzibil, deciziile ce privesc viitorul întreprinderii sunt din ce în ce mai frecvent luate de responsabilii operaţionali (persoanele însărcinate să le şi aplice în practică) în virtutea funcţiilor lor. Din această cauză, din clipa în care o strategie este considerată explicită, o corelaţie puternică între strategie şi operaţii se impune cu din ce în ce mai multă forţă. Se poate pune, însă, următoarea întrebare: în condiţiile actuale este cu adevărat fundamental pentru o întreprindere de a defini explicit strategia sa? Înainte de a prezenta mai multe argumente în favoarea acestei "teze", reamintim că principiul "finalităţii economice" al lui A.C. Martinet[3] o include explicit: "raţiunea de a fi a întreprinderii este mai întâi economica şi performanţa sa depinde fundamental de pertinenţa şi calitatea strategiei sale industriale".

La cele arătate mai sus se mai pot adăuga, ca argumente desprinse strict din realitatea obiectivă din prezent, următoarele:

- marile provocări tehnologice şi comerciale pe care mediul le lansează întreprinderilor impun o alegere riguroasă a strategiei, fără a se realiza în acest sens nici o risipă de energie şi mijloace. O strategie clar definită reprezintă un ghid precis pentru fixarea priorităţilor în materie de alocare a resurselor, mai ales cu cât acestea din urmă apar mereu

[1] Marie-Jose Avenier, Le pilotage strategique de 1 'entreprise, Presses du CNRS, 1988, p. 123.

[2] Aspecte semnificative ale strategilor şi obiectivelor strategice ce caracterizează întreprinderile româneşti in perioada actuală se prezintă în capitolul 2.

[3] A.C. Martinet, Management strategique:organisation et politique, Paris, MacGraw Hill, 1984,p. 85.

mai limitate față de multiplele nevoi de îmbunătățire a productivității muncii, de redezvoltare a activităților, de formare a forței de muncă;

- pentru a releva provocarea organizațională impusă de evoluțiile social-culturale, care se traduc prin aspirațiile oamenilor la o nouă formă de organizare a muncii (îmbogățirea cunoştințelor, rotația, automatizarea sarcinilor, de exemplu) devin esențiale creşterea participării lor la deciziile care îi privesc şi acordarea unei mai mari autonomii. Existența unor obiective clare, definite în cadrul procesului de elaborare a strategiei, permite ca deciziile luate în mod descentralizat să prezinte, totuşi, o anumită coerentă. Dacă, în plus, definirea acestor obiective se efectuează în mod participativ, motivarea şi mobilizarea participanților sunt considerabil întărite;
- actualmente, problema majoră a unei firme este de a şti să se adapteze la evoluțiile mediului său. Din acest punct de vedere, existența unei strategii explicite este un punct forte pentru întreprindere, deoarece, reamintind cuvintele lui E. Ader[1], "ea permite să influențeze prin anticipare evoluția mediului său, mai degrabă decât a se mulțumi de a reacționa" şi de "a diminua efectele de subminare a unei voințe excesive de a obține profit maximal pe termen scurt".

Cu condiția de a evita piedicile, de acum înainte bine cunoscute (de exemplu, excesul de formalizare a procesului de elaborare a strategiilor, adeziunea excesivă la o strategie devenită perimată din cauza evoluțiilor care au survenit în mediul întreprinderii), formularea explicită a unei strategii, dublată de o corelație puternică între strategie şi operații, apare deci, în condițiile actuale, ca un atu extrem de important al conceptului de MS.

Un alt atu, definirea strategiilor interne explicite, reprezintă, de asemenea, o caracteristică a conceptului de MS, deoarece, în definiția pe care o dă I. Ansoff[2] precizează că nu este vorba numai de a elabora strategii externe, ci, de asemenea, şi strategii interne, adică relative ia organizație, ia animarea activității şi/sau la atingerea obiectivelor întreprinderii. Se pune problema dacă actualmente este important pentru o întreprindere de a nu se limita la definirea strategiilor externe. Motivele sunt multiple:

- în condițiile unor profunde evoluții socio-culturale care s-au produs în ultimii ani, aşa cum s-a mai arătat, elaborarea unei strategii externe trebuie să fie însoțita în mod necesar de acțiuni de motivare şi de mobilizare a personalului întreprinderii;
- pentru a dispune de suplețea necesară capacității de a face față rupturilor care sunt susceptibile să intervină în mediul întreprinderii, este

[1] E. Ader, L 'analyse strategique et ses outils, Futuribles, nr. 72, decembrie, p. 4, în Marie-Jose Avenier, op. cit., p. 124.

[2] I. Ansoff, R. Declerk, R. Hayes, From strategic planning to strategic management, New York, Wiley, 1976, p. 2.

important ca oamenii să fie obişnuiţi cu schimbarea, să fie pregătiţi prin dezvoltarea polivalenţei lor, pentru a înfrunta situaţii din ce în ce mai complexe. Aceasta implică punerea în practică a unor strategii de pregătire a personalului, combinând formarea teoretică cu cea practică;

– evoluţiile tehnologice care au loc în numeroase sectoare impun, uneori, întreprinderii cerinţa de a-şi schimba tactica şi de a găsi noi produse. Ele conduc, în general, la modificarea sistemului productiv al întreprinderii şi implică aproape mereu structurarea, reprofilarea personalului său pe noi meserii, crearea de noi debuşee pentru absorbţia forţei de muncă disponibilizate. Rezultă, deci, că pentru a trece la mutaţii tehnologice în cadrul unei întreprinderi, se impune definirea unor strategii interne explicite.

Urmărirea permanentă a concurenţei constituie un alt atu al conceptului de MS, fiind, de fapt. un aspect operatoriu al acestuia şi se referă la faptul că într-o întreprindere în care se practică MS, responsabilii operaţionali se întreabă constant despre coerenţa deciziilor lor (altele decât cele de gestiune curentă) cu strategia unităţii lor, ca şi despre concordanţa acestei strategii cu situaţia unităţii (poziţia) în mediul său. Din această cauză., devine indispensabilă nevoia de a urmări în permanenţă, în fiecare întreprindere, evoluţiile mediului acesteia şi. În particular, mişcările concurenţilor săi, cu scopul de a depista cât mai repede orice indiciu ce permite să se întrevadă o schimbare a strategiei, deci să se reacţioneze în consecinţă.

Adaptarea defensivă în schimbare constituie limita majoră a conceptului de MS. Se poate pune totuşi întrebarea: tendinţa de a adopta o atitudine defensivă, mai degrabă decât una ofensivă, faţă de schimbare este specifică anumitor întreprinderi sau provine din modul în care MS este definit?

În MS, adaptarea ia evoluţiile mediului se presupune[1] că se realizează astfel încât se pot sesiza oportunităţile care se prezintă întreprinderii şi se pot contracara ameninţările cu care ea se confruntă. Operaţia care constă în interpretarea unui eveniment ca o oportunitate sau ca o ameninţare este o operaţie subiectivă: doi indivizi plasaţi în aceleaşi condiţii ar putea, conform temperamentului lor, să perceapă diferit acelaşi eveniment, unul ca o oportunitate şi altul ca o ameninţare. De fapt. un eveniment este adesea purtător, simultan, de oportunităţi potenţiale şi de potenţiale constrângeri (ameninţări). După cum individul este optimist sau pesimist, câştigător sau defetist, după cum se bucură de schimbare sau se teme de aceasta, se va acorda mai multă greutate aspectului ameninţării potenţiale, şi invers. În general, atitudinea va fi ofensivă în primul caz şi defensivă în cel de-al doilea caz.

Se poate spune, în condiţiile actuale în care se găseşte economia românească, că teama de schimbare (perturbatorul ordinii stabilite şi distrugătorul avantajelor obţinuţi), care a existat şi există pentru multe întreprinderi, implică o

[1] Marie-Jose Avenier, op. cit., p. 126.

tendință sistematică spre o adaptare defensivă la schimbare, mai degrabă decât una ofensivă. Acest lucru se datorează, în principal, (ca şi în Franța, de exemplu) faptului, că atunci când se produce un eveniment neaşteptat, există tendința de a nu se percepe decât părțile sale negative, adică amenințările potențiale de care acesta se dovedeşte purtător, acțiunile de adaptare în care se angajează întreprinderile tind natural să fie de tip defensiv.

Nu se întâmplă însă la fel şi în alte țări; în S.U.A., de exemplu, schimbarea este considerată ca o stare normală şi nu ca o stare patologică, mobilitatea profesională şi mobilitatea geografică sunt foarte importante şi este relevant faptul că punerea în practică a conceptului de MS nu mai are aceeaşi tendință sistematică spre o adaptare defensivă. De asemenea, acelaşi lucru se întâmplă şi în întreprinderea japoneză, mai ales din motive de ordin cultural. De fapt. filozofia inspirată din artele marțiale care constă în capacitatea (întreprinderii) de a se întări sistematic pentru a profita de situație şi pentru a exploata constrângerile sale, astfel încât să le poată transforma în atuuri, prezintă o deosebită importanță pentru cultura întreprinderii japoneze.

Atitudinea de adaptare defensivă la schimbare, mai degrabă decât cea ofensivă devine, în prezent, din ce în ce mai inabordabilă. Aceasta, deoarece, din regulile de luptă concurențială reiese, că pentru a reuşi, nu mai este suficient să ştii să te aperi, trebuie, de asemenea, să ştii să fii ofensiv.

Sintetic, pentru o întreprindere, a se adapta în mod ofensiv la evenimente, înseamnă a se strădui să exploateze evenimentele, să profite de acestea în vederea stabilirii unui avantaj durabil față de concurenții săi. Din momentul în care în unele întreprinderi se adoptă o atitudine de adaptare ofensivă la schimbare, concurenții lor, care continuă să se adapteze în mod defensiv, merg sigur spre eşec. De fapt, o întreprindere, profitând sistematic de exploatarea evenimentelor în vederea obținerii unui avantaj durabil față de concurenții săi. ajunge să transforme aceste evenimente în oportunități concrete pentru sine (acces privilegiat la materii prime, la canalele de distribuție, avantaje de cost etc.) şi în amenințări reale pentru concurenții săi.

Capitolul 4

MECANISMUL RATEI DOBÂNZII ŞI IMPACTUL SĂU ASUPRA DINAMICII PROCESELOR ECONOMICE

În cadrul procesului de tranziție către economia de piață, o importanță tot mai mare în asigurarea stabilității macroeconomice şi a relansării economice o au reformele vaste în sectorul financiar, prin schimbări profunde în managementul monetar şi în sistemul bancar. Acest proces implică o mai mare autonomie oferită băncii centrale, creşterea concurenței în cadrul sistemului bancar, crearea şi dezvoltarea pieței de capital şi de titluri de valoare, restructurarea sistemului financiar, pentru a face față întreprinderilor şi creditelor problemă şi implementarea unui sistem de supraveghere bancară eficient.

În cadrul pieței financiare, un rol important revine ratei dobânzii. Utilizarea ratei dobânzii ca instrument de politică financiar-monetară comportă valențe multiple şi doze adecvate în direcția investițiilor, temperării ori stimulării consumului, influențării cursului de schimb, a impulsionării producției de bunuri şi servicii şi în domeniul stabilității prețurilor.

4.1. Aspecte teoretice privind rata dobânzii

O funcție deosebit de importantă a unui sistem financiar, într-o economie de piață, constă în mobilizarea economiilor şi canalizarea lor spre cele mai eficiente tipuri de investiții. Deoarece controlul direct asupra creditului şi ratei dobânzii au condus la ineficientă şi proasta alocare a resurselor, în perioada de tranziție a fost începută reforma sistemului monetar, orientată spre folosirea mai activă a instrumentelor indirecte, de piață, pentru atingerea obiectivelor macroeconomice, prin folosirea lor pentru influențarea monedei, creditului şi ratelor dobânzii în mod indirect, prin modificări în condițiile de lichiditate ale băncilor comerciale şi ale altor instituții financiare.

Politica monetară este circumscrisă încercărilor autorităților de a influența masa monetară sau nivelul şi/sau structura ratelor dobânzii. Dar autoritățile nu le pot influența pe amândouă în acelaşi timp; ele pot controla ori masa monetară, ori rata dobânzii. Explicația este simplă; rata dobânzii este prețul banilor, pe când masa monetară este cantitatea de bani. Nu poți controla simultan atât prețui, cât şi cantitatea. Accentul pus pe controlul unuia ori altuia din aceste două elemente îi separă pe monetarişti (care pun accentul pe masa monetară) de keynesişti (ce pun accent pe controlul ratei dobânzii).

Ce este de fapt rata dobânzii? Aceasta, aşa cum s-a mai arătat, poate fi privită ca fiind prețul banilor, prețul pe care deținătorii de capital îl reclamă pentru a-şi amâna consumul din prezent, în schimbul altuia din viitor.

Există, în teoria economică, două principale teorii:

A. Teoria clasică, în care rata reală a dobânzii este determinată de către cererea şi oferta de fonduri de credit, oferta fiind determinată de nivelul economisirii, iar cererea de către dorința de a investi.

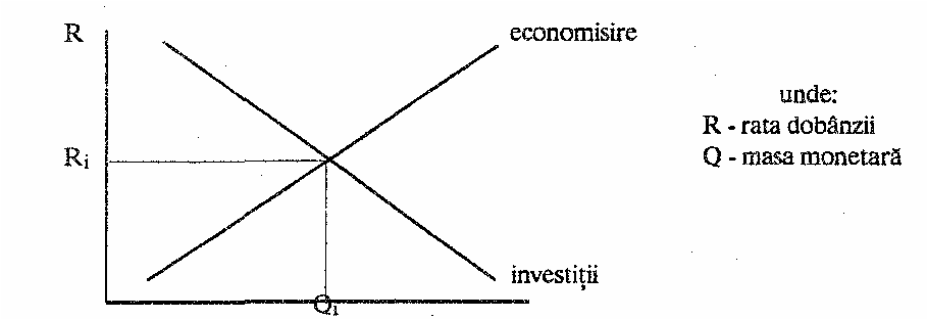

În această teorie, masa monetară nu are nici o influență asupra variabilelor reale cum ar fi economisirea şi investițiile, ci numai asupra nivelului prețurilor, şi deci nu are nici o influență asupra ratei reale a dobânzii.

Se argumentează că modificările în nivelul generai al ratei reale a dobânzii vor decurge din comportamentul de economisire şi investire al diverselor sectoare ale economiei. Comportamentul de economisire şi investire va fi afectat printre altele, de modificările !n expectativele inflaționiste şi de modificările în productivitatea bunurilor de investiții.

B. Teoria keynesiană a preferinței pentru lichiditate

După Keynes, există trei motive pentru deținerea de bani: motivul tranzacțional, precauționar şi speculativ.

Cele trei motive determină cererea de bani, care este reprezentată grafic sub forma preferinței pentru lichiditate (PL).

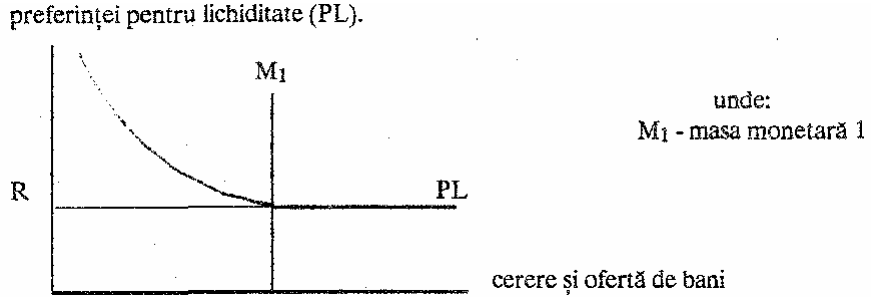

Modelul keynesian este un model valabil pe termen lung, în care modificările în masa monetară sunt reflectate în prețuri, pe când schema clasică este pe termen scurt, modificările în masa monetară reflectându-se în variabilele reale.

Keynesiştii cred într-un mecanism de transmisie indirectă[1], arătând că impactul politicii monetare va fi mare atunci când elasticitatea faţă de dobândă a cererii de bani este scăzută şi elasticitatea faţă de dobândă a cheltuielilor este mare.

Rata dobânzii este determinată de echilibrul dintre cerere şi ofertă. Dar, deoarece masa monetară este determinată de către stat, fiind deci inelastică, magnitudinea modificării este mai mare atunci când curba cererii de bani este mai abruptă, adică mai puţin elastică în funcţie de dobândă.

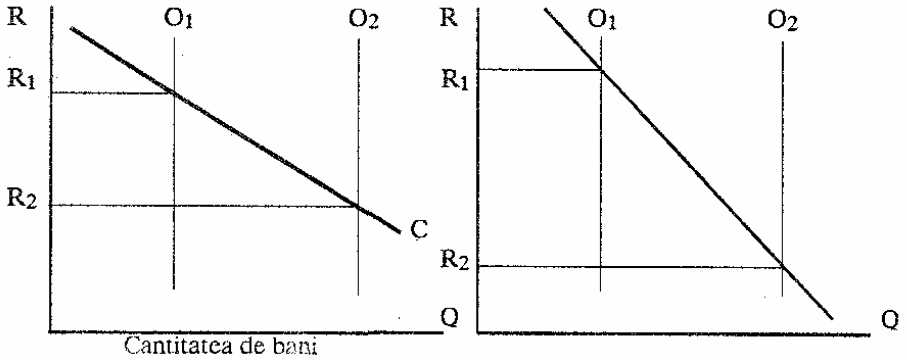

Deci politicile monetare sunt ineficiente atunci când în raport cu dobânda cererea de bani este foarte elastică şi/sau când cererea de bunuri este foarte inelastică.

Monetariştii cred însă în mecanisme de transmisie directe. Astfel, în teoria cantitativă reformulată a lui Friedman, echilibrul este exprimat sub formă de stocuri precum avuţia şi nu ca în modelul keynesian sub formă de fluxuri, precum venitul.

Astfel, potrivit teoriei lui Friedman:

a. există o cerere stabilă de bani;
b. statul reduce masa monetară;
c. apare un dezechilibru, cererea fiind mai mare decât oferta (C>O);
d. indivizii încearcă să-şi refacă balanţele monetare, cheltuind mai puţin pe bunurile pe care le cumpără în mod normai, ori cumpărând mai puţine active, ori vânzând din activele deţinute deja;
e. rezultă o ofertă în exces, atât pe piaţa de bunuri, *cât* şi pe cea de active;
f. cererea în exces de bani cauzată de politica monetară a fost transmisă pieţelor de bunuri şi de active ca o ofertă în exces;
g. oferta în exces determină ori scăderea preţurilor, ori a producţiei, ori a amândoura, în funcţie de elasticitatea ofertei.

[1] John Craven, Introduction to Economics, 2 nd Edition, Basil Blackwell Ltd, 1990.

Deci o micşorare a masei monetare duce la o scădere ori a preţurilor, ori a producţiei, ori a amândoura.

Friedman crede că producţia se modifică pe termen scurt şi preţurile pe termen lung.

Înţelegerea acestor teorii este necesară pentru înţelegerea politicilor monetare. De "o importanţa deosebită sunt instrumentele de control monetar, cu ajutorul cărora se urmăreşte realizarea obiectivelor dorite[1].

Astfel, instrumentele de control monetar sunt următoarele:

A. Instrumentele de intervenţie pe piaţă:

- rata scontului (rata de intervenţie), cu efect asupra ratelor dobânzii;
- folosirea operaţiilor de open-market, precum cumpărarea şi vânzarea de titluri de valoare.

B. Instrumente de constrângere de portofoliu, care constau în controale ale instituţiilor financiare impuse asupra structurii de portofoliu, cu scopul influenţării volumului şi/sau tipului de credit şi, deci, a creării de credit. Problema ridicată de aceste controale este că au un impact îngust şi deci distorsionant. Ele sunt: cerinţele privind rezervele, depozitele speciale, depozitele speciale adiţionale, "persuasiunea morală" şi controalele directe.

Or, în România, aceste instrumente monetare doar de acum se preconizează a fi introduse. Conform Băncii Naţionale[2], se urmăreşte finalizarea restructurării mecanismului de refinanţare, a cărei configuraţie se va caracteriza prin reintroducerea instrumentelor clasice de implementare a politicii monetare, şi de optimizare a lichidităţii sistemului bancar: rescontul, lombardul şi operaţiunile de open-market.

4.2. Rata reală a dobânzii ca instrument de stimulare a creşterii economice

Creşterea economică este dependentă, după modelul clasic Solow-Denison, de capital, muncă şi înnoire tehnologică. Dar formarea capitalului depinde de economiile create şi acestea, lâ rândul lor, depind de rata reală a dobânzii. Corelaţiile dintre rata economisirii şi rata reală a dobânzii, precum şi dintre rata investiţiilor şi rata reală a dobânzii sunt, totuşi, puternic influenţate de calitatea intermedierii financiare, de mobilizarea economiilor şi a investiţiilor financiare interne.

Un factor hotărâtor în stimularea economisirii îl constituie rata reală a dobânzii, or, în prezent, în România rata nominală a dobânzii este cu mult sub rata inflaţiei[3]. Acest lucru a influenţat mult volumul economiilor populaţiei (pe

---

[1] Potrivit legii lui Tinbergen, nu poţi atinge mai multe obiective decât cu tot atâtea instrumente independente.

[2] Buletin de informare al Băncii Naţionale, nr. 3/1993

[3] Astfel, in iunie 1993, rata inflaţiei era de 199% faţă de decembrie 1992, pe când rata de refinanţare practicată de Banca Naţională este de 80% situându-se la cel mai înalt nivel din sistem (vezi anexa 4.1.)

lângă motivul constituit de scăderea drastică a veniturilor reale). Astfel, volumul depozitelor la CEC ale populației (una din principalele forme-de economisire în trecut) a fost în 1991 față de 1989 doar de 121,12%, o creştere nesemnificativă față de scăderea puterii de cumpărare a monedei. În 1991 față de 1990, scăderea a fost nominală, de la 248 971 milioane lei în 1990, la 244 358 milioane lei în 1991 şi aceasta în condițiile unei inflații galopante. Ori, în condițiile în care atragerea de capital străin se desfăşoară lent, datorită unui complex de factori politici, economici şi sociali, atragerea economiilor interne este vitală pentru programele de relansare economică.

Deşi veniturile reale ale populației s-au redus, totuşi se poate afirma că există ia populație anumite disponibilități băneşti care, însă, datorită perspectivelor inflaționiste şi neîncrederii în moneda națională, sunt în prezent deținute, de preferință, în alte valute, ce prezintă mai multă stabilitate şi siguranță. Menținerea în continuare a unor rate reale negative ale dobânzii ar putea duce la dispariția CEC-ului şi, datorită poziției acestuia de principal furnizor de fonduri ieftine băncilor comerciale, la creşterea, oricum, a ratei reale a dobânzii practicate de acestea.

Acest proces obiectiv de atingere a unei rate reale pozitive a dobânzii ar putea avea loc, în opinia noastră, cu costuri mai scăzute, dacă nu ar fi tărăgănate.

În opinia noastră, o ajustare a valorii real pozitive a ratei dobânzii, care ar putea avea loc dintr-o dată, ar fi preferabilă unei ajustări graduale, deoarece ar permite întreprinderilor cunoaşterea exactă a situației lor şi o singură reajustare a prețurilor practicate, comparativ cu varianta de ajustare graduală a dobânzii şi a prețurilor, ce ar întări aşteptările inflaționiste ale populației, mărind, în consecință, inflația, mai mult decât ar face-o o ajustare "şoc", care ar oferi garanția unei oarecare stabilități în viitor a ratei dobânzii.

Introducerea unei rate real pozitive sau nule ar duce, inițial, la un şoc în întreaga economie. Întreprinderile debitoare vor reflecta acest cost sporit al creditului în prețuri; creşterea prețurilor se va răsfrânge într-o creştere a salariilor şi, deci, în stadiul inițial, într-o creştere a inflației. Dacă însă această trecere la o rată reală pozitivă a dobânzii va avea loc dintr-o dată, efectul asupra aşteptărilor privind evoluția inflației este probabil să nu fie la fel de mare ca în cazul în care s-ar ajunge în mod treptat la această rată pozitivă, în care caz s-ar eroda şi mai puternic încrederea populației în moneda națională.

După şocul inițial, s-ar face resimțite efectele pozitive. Prețurile vor fi cele reale, inclusiv prețui banilor. Eficiența investițiilor va putea fi apreciată în mod real, dat fiind faptul că împrumuturile vor fi date cu o dobândă real pozitivă care va trebui să fie acoperită din profituri şi nu doar din creşterea inflaționistă a prețurilor.

O dobândă real pozitivă ar descuraja o cerere prea mare de credit pentru capital de lucru, în condițiile în care, datorită inflației, întreprinderile sunt încurajate să se aprovizioneze excesiv (la prețurile mai scăzute) şi să formeze stocuri care aşteaptă prețuri de vânzare mai ridicate. Astfel, ele ar fi stimulate să-

şi desfacă produsele mai repede, ştiind că nu vor avea de câştigat din diferența dintre rata inflației şi rata dobânzii.

Pe termen mai lung, se vor face resimțite efectele pozitive. Astfel:

- o creştere a economiilor va duce la o creştere a nivelului investițiilor, cu condiția însă ca să crească şi optimismul agenților economici cu privire la viitoarele profituri;
- o sporire a economiilor va duce ia o reducere a cererii de bunuri de consum şi, implicit, la reducerea relativă a prețurilor acestora în raport cu alte bunuri, ceea ce, cumulat cu o sporire a volumului de investiții, va duce ia o creştere a producției de bunuri de investiții.

În controversa iscată în problema nivelului ratei dobânzii, unii economişti argumentează menținerea actualei rate reale negative a dobânzii, afirmând că, în condițiile în care majoritatea întreprinderilor de stat, subcapitalizate, recurg intens la credite bancare, în special pentru capital de lucru, o rată real pozitivă ar fi o povară insuportabilă ce le-ar sili sa dea faliment, ceea ce ar antrena o reacție în lanț în întreaga economie.

Astfel, se afirmă[1] că nu întotdeauna o dobândă reală negativă ar fi o nenorocire pentru economie, deoarece se poate realiza o redistribuire productivă a resurselor, insolvabilitatea temporară a agenților economici productivi urmând să fie depăşită printr-o austeritate generalizată, iar celor care pot opri declinul economic trebuie să li se furnizeze fără ezitare resursele naționale disponibilizate.

Însă nici o economie nu poate supraviețui cu o rată reală negativă a dobânzii deoarece, chiar dacă investițiile străine de capital ar fi importante, ele nu vor avea niciodată o pondere mai mult decât marginală; generarea investițiilor interne este singura capabilă să relanseze economia. O precondiție importantă însă pentru o economie sănătoasă este ca resursele atrase să fie în măsură să acopere cererea de fonduri. Numai printr-o rată real pozitivă (ori măcar nulă, la depozite) poate fi combătută tendința de tezaurizare în valută forte, ori de cheltuire imediată a oricăror disponibilități băneşti, pentru a evita deprecierea lor.

Există opinii[2] potrivit cărora ar trebui indexat împrumutul şi nu dobânda. Acest lucru s-ar putea realiza, după părerea noastră, şi prin permiterea exprimării acestor împrumuturi în dolari SUA, cu condiția unui curs de schimb real, ceea ce ar oferi garanții creditorilor că valoarea reală a banilor avansați nu va fi diminuată în momentul restituirii împrumutului.

Deşi o rată real pozitivă a dobânzii este necesară, ea nu trebuie să fie mare, tocmai pentru a stimula investirea[3].

---

[1] Victor Stoica - Politica monetară în perioada de tranziție, în Tribuna Economică, nr. 26/1993.

[2] Ilie Marinescu - Indexarea dobânzii sau indexarea împrumuturilor? în Tribuna Economică, nr. 17/1993.

[3] De fapt, legat de elasticitatea față de dobândă a investițiilor există controverse, unii economişti fiind de părere că această elasticitate este scăzută, investițiile fiind mult mai puternic influențate de către optimismul aşteptărilor firmei.

Este bineînțeles posibil ca, după atingerea unei rate real-pozitive a dobânzii, aceasta să continue să crească datorită:

- riscului unei rapide deprecieri a ratei de schimb;
- comportamentului oligopolist al instituțiilor financiare;
- cererii mai mari de credite față de ofertă;
- implementării unui mix inadecvat de politici macroeconomice.

După atingerea unei rate reale pozitive, este necesară menținerea acesteia la niveluri scăzute (prin intermediul instrumentelor aflate la îndemâna Băncii Naționale). O rată reală prea înaltă ar putea duce la o alocare excesivă a resurselor înspre proiecte cu o rată înaltă de profit, dar care implică un risc mare, în defavoarea proiectelor cu o rată mai modestă de profit, dar cu un risc mai redus, fenomen care ar avea efecte negative în economie.

O direcție importantă de acțiune ar putea consta în micşorarea cererii de credite, în special prin:

- capitalizarea întreprinderilor de stat, prin vânzarea de acțiuni, care ar reduce astfel cererea de credite curente[1];
- reducerea semnificativă a decontărilor în numerar, prin introducerea şi folosirea pe scară largă a instrumentelor moderne de decontare.

Inexistența unor instrumente moderne de credit comercial, cum ar fi trata, cambia, biletul de ordin, se reflectă în amploarea blocajului financiar, ce reprezintă de fapt un credit comercial forțat între întreprinderi. Combaterea acumulării de arierate între întreprinderi presupune, conform programului Guvernului din februarie 1993, luarea de măsuri constând în:

- transformarea arieratelor în titluri de credit negociabile, a căror valoare de piață să reflecte evaluarea solvabilității pe termen lung şi a eficienței respectivei firme;
- utilizarea factoring-ului, cu crearea de instituții independente specializate, ceea ce va fluidiza procesul de decontări între întreprinderi;
- descurajarea creării de arierate, prin impunerea de dobânzi superioare costului marginal al creditului[2].

Crearea pieței de capital[3], folosirea mijloacelor de plată adecvate unei economii de piață vor asigura fluiditatea circuitelor financiare între entitățile economice. De asemenea, atragerea fondurilor financiare disponibile, aflate la

---

[1] Creditele curente au reprezentat în 1991, 36,12% din totalul creditelor bancare acordate, iar, dintre aceasta, creditele acordate agenților economici pentru producție şi circulație au reprezentat 97, 92% (sau cca 35,38% din totalul creditelor bancare).

[2] Strategia de reformă a Programului de Guvernare, Guvernul României, februarie 1993.

[3] Importanța pieților de capital rezidă în faptul că ele asigură alocarea resurselor şi servesc drept creier al întregului sistem economic. Dacă ele nu-şi îndeplinesc bine această funcție, performanța întregului sistem economic este afectată. Cât de bine reuşesc ele să îndeplinească această funcție depinde de cât de bine îşi desfăşoară celelalte funcții înrudite: transferarea, împărțirea şi cumularea riscurilor şi producerea, diseminarea şi folosirea informațiilor.

populație, care sunt, în prezent, fie investite în bunuri materiale (sporind astfel consumul prezent), fie convertite în valută forte; această atragere, realizată atât prin practicarea unei rate a dobânzii ce acoperă inflația, cât şi printr-o ofertă diversificată de active financiare atrăgătoare denominate în lei (acțiuni, obligațiuni), va duce la apropierea dintre cererea şi oferta de bani, cu efecte benefice asupra economiei reale.

Aşa cum se observă, rata dobânzii nu poate fi separată de politica monetară şi de piața financiară. Mărimea şi dinamica ratei dobânzii pot influența repartizarea factorilor de producție, orientându-i către destinații care le oferă o folosire mai eficientă a acestora, putând, de asemenea, stimula populația să renunțe la anumite consumuri curente, ceea ce ar permite creşterea capitalului disponibil. Neluarea în considerare, în cadrul politicii de reformă, a acestei "piese" din imensul "puzzle" care este economia în tranziție, poate avea efecte nefavorabile.

Dat fiind faptul că structura actuală a dobânzilor din sistemul bancar este necorespunzătoare, mai ales prin poziția izolată a ratei de referință a dobânzii de refinanțare, situată la cel mai înalt nivel din sistem (vezi anexa 4.1), precum şi prin inerția dobânzilor pasive şi prin marja ridicată dintre dobânzile active şi cele pasive, este absolut necesar ca să fie luate măsuri ca:

- dobânda medie interbancară să se situeze peste nivelul dobânzii medii de refinanțare practicate de BNR;
- menținerea marjei dintre dobânda activă şi cea pasivă ia un nivel scăzut;
- creşterea rolului dobânzilor în procesul de alocare a resurselor.

4.3. Unele implicații privind sistemul financiar-bancar

Succesul politiciior de stabilizare şi al reformelor structurale care sunt în curs de implementare este strâns legat de dezvoltarea unui sistem eficient de intermediere financiară şi a piețelor de credit şi capital. În fața unei economii în tranziție stă nu numai sarcina liberalizării unui sistem financiar ce fusese anterior strict controlat, dar şi al reformării, ori creării chiar, a unor instituții necesare sprijinirii unei economii de piață. Succesul reformei va depinde, în ultimă instanță, de cât de eficient pot canaliza piețele financiare economiile înspre restructurarea vitală şi masivă a sectoarelor productive.

Țările est-europene sunt mult mai expuse decât țările dezvoltate riscului de a deveni instabile, atunci când parcurg o liberalizare financiară, datorită, printre altele, faptului că au piețe financiare subdezvoltate, că ie lipsesc instrumentele eficiente de politică monetară şi că au dificultăți în controlarea adecvată a sistemelor lor financiare.

Anterior anului 1990, întregul sistem bancar funcționa ca o singură bancă, în care tranzacțiile dintre întreprinderi erau efectuate automat prin debitarea şi creditarea conturilor lor bancare. Practic, Banca Națională administra grosul tranzacțiilor monetare ale întreprinderilor.

Primul pas al reformei bancare l-a constituit separarea funcțiilor de bancă centrală şi a celor de bancă comercială, în cadrul unor bănci diferite, Banca centrală având ca principală preocupare stabilitatea monedei şi a prețurilor, pe când băncile comerciale servesc ca intermediare între deținătorii de capital şi investitori, fiind supuse regulilor pieței. Astfel, în 1991, s-a trecut la crearea unui sistem bancar pe două niveluri, pe primul nivel aflându-se Banca Națională, care-şi asumă responsabilitățile tipice unei bănci centrale, pe cel de al doilea nivel aflându-se restul băncilor[1].

Totuşi, acest sistem financiar-bancar, aflat încă la început, nu este suficient adaptat cerințelor unei economii de piață. Printre factorii care au determinat aceasta, putem enumera[2]:

- nivelul redus de capitalizare al băncilor. Băncile româneşti sunt destul de mici, astfel, în topul primelor 1000 de bănci ale lumii pe 1992 figurează doar Banca Comercială Română, pe locul 801;
- cultura instituțională specifică este neformată şi atitudinile manageriale sunt grevate de lipsa de cunoştințe suficiente, precum şi de activitate practică în domeniul sistemului financiar-bancar modern;
- caracterul rudimentar al sistemului de decontări şi plăți ce se manifestă şi în perioada mare de timp necesară efectuării unei decontări între întreprinderi;
- infrastructura bancară subdezvoltată şi improprie deservirii unui număr mare de clienți. Pe lângă aceşti factori se mai pot enumera:
- existența unei rate a dobânzii reale-negative. ceea ce impietează asupra economisirii de active financiare reale denominate în lei, precum şi asupra activității unităților economice rentabile ce au disponibilități în bancă, în favoarea celor ce apelează la credite;
- volumul încă foarte mare al tranzacțiilor încheiate în numerar;
- inexistența unei piețe de capital[3] ce ar înlesni finanțarea agenților economici din surse nebancare, prin vânzarea de titluri de valoare,

[1] Deşi s-a înregistrat o creştere rapidă în numărul băncilor comerciale ca urmare a descentralizării sistemului bancar (în România la ora actuală sunt înregistrate 17 bănci), totuşi, concentrarea în sectorul bancar rămâne foarte înaltă, câteva mari bănci cu capital de stat dominând sectorul. Astfel, din totalul activelor băncilor comerciale din România la 31 decembrie 1991, de 2 289 672 milioane lei, primele patru bănci, toate de stat (BCR, BRCE, Banca Agricolă şi BRD) ocupau o pondere de 57,3%, în 1991 cea mai mare fiind BCR cu 33,85%. Băncile particulare (Ion Tiriac şi Dacia Felix) nu aveau decât o pondere de 0,72%, respectiv 0,11% din totalul patrimoniului de bilanț al băncilor comerciale. (Sursa: Anuarul Statistic al României, 1992)

[2] Strategia de reformă economico-socială a Programului de guvernare; Guvernul României 1993.

[3] Piețele de capital, în special cele de acțiuni şi obligațiuni ale întreprinderilor, ar aduce beneficii substanțiale prin mobilizarea şi canalizarea capitalului de risc, în timp ce i~ar reduce, de asemenea, costurile.

ceea ce-i sileşte să apeleze, într-o proporție mult prea mare, la credite bancare.

În aceste condiții, sistemul bancar nu îşi poate îndeplini rolul regulator în economie, intermedierea financiară este nesatisfăcătoare, contribuind ea însăşi la agravarea unor disfuncționalități, precum acumularea arieratelor şi adâncirea blocajului financiar, distorsionarea formării prețurilor, precum şi descurajarea proceselor investiționale.

Aplicarea, la sfârşitul anului 1991 a Legii nr. 80/1991, "privind decontarea prin compensare a plăților restante în economie", a dus la o realizare doar parțială a scopului urmărit, având însă consecințe negative, sporind presiunile asupra masei monetare, prin intermediul majorării creditului intern, urmările regăsindu-se în ultimă instanță, pe de o parte, în accentuarea procesului inflaționist, iar pe de altă parte, în diminuarea capacităților de creditare a unităților bancare din economie[1].

De asemenea, slaba calitate a portofoliilor bancare are următoarele consecințe:

- limitarea disponibilității băncilor de a recunoaşte creditele ca fiind neperformante, încurajând astfel creditarea în continuare a întreprinderilor slabe;
- privatizarea băncilor este amânată datorită dificultăților de atragere a investitorilor particulari, în special a celor străini;
- investițiile şi producția întreprinderilor rentabile se pot resimți negativ, deoarece băncile au avut tendința de a da credite ce permit mai degrabă, întreprinderilor nerentabile să-şi continue activitatea, decât celor potențial rentabile pe piața mondială să-şi extindă operațiunile.

De aceea, este necesară stimularea concurenței pe piața creditului şi eliminarea segmentării acestei piețe, inclusiv prin accelerarea privatizării sectorului bancar. Este, de asemenea, necesară înlăturarea cvasi-monopolul ui CEC-ului asupra atragerii economiilor populației, fapt ce ar duce la creşterea dobânzii pasive (bonificată la depozite) până la o rată reală pozitivă, element de o deosebită importanță în stimularea economisirii. Un prim pas în această direcție s-a făcut prin transferarea finanțării deficitului bugetar[2] pe anul 1992 de la Banca Națională la CEC; ca urmare a acestor măsuri, s-a produs o diminuare a resurselor din pasivul băncilor comerciale care proveneau din plasamentele CEC; aceste resurse au fost înlocuite cu refinanțarea de la Banca Națională, prin linii de credit curente cu dobândă de referință.

Pentru perfecționarea activității băncilor comerciale ar trebui să se acționeze, în principal, pe următoarele direcții:

---

[1] Dan Enache - Masa monetară corelată cu evoluția activității economice, factor de determinare a fenomenului inflaționist, în Buletin de informare al Băncii Comerciale Române - SA, nr. 4/1992, pag 19.

[2] Buletin de informare al Băncii Naționale, nr. 3/1993, p. 6.

- crearea de regulamente de supraveghere prudentă;
- îmbunătățirea structurii şi calității portofoliului de credite şi orientarea creditului spre sectoarele viabile şi profitabile;
- majorarea capitalului propriu al băncilor;
- reforma sistemului de plăți; îmbunătățirea sistemului de decontări, prin introducerea unor instrumente financiare specifice economiei de piața, care vor fluidiza circuitele monetare din economie;
- intensificarea acțiunii de atragere de noi disponibilități şi depozite de la agenții economici şi persoane fizice în lei şi în valută;
- creşterea numărului de bănci comerciale şi a densității rețelei lor în teritoriu;
- crearea de instituții de ierarhizare a bonității debitorilor şi clasificare a riscului titlurilor de credit ce vor fi comercializate.

Sistemul bancar ocupă un loc centrai într-o economie de piață, fiind pârghia prin care Banca Națională influențează, în funcție de obiectivele urmărite, economia reală. În prezent, obiectivul Băncii Naționale de optimizare a bazei monetare prin intermediul influențării rezervelor bancare presupune drept principiu crearea şi menținerea de către Banca Națională a României a unei crize de lichiditate excedentară în sistemul bancar, astfel încât, prin intermediul costului marginal al resurselor de refinanțare să poată fi reglat nivelul rezervelor bancare. Deoarece rezervele excedentare ale băncilor reprezintă baza lichidității din sistem, menținerea unei presiuni asupra acestor rezerve va da posibilitatea Băncii Naționale să păstreze sub control sursele de expansiune a depozitelor bancare şi, deci, a ofertei de bani din economie, utilizând drept instrument nivelul dobânzii percepute pentru accesul băncilor comerciale ia resursele de refinanțare.

Rata dobânzii, ca instrument de politică monetară, va ocupa un loc important în economie, mai ales după ce va fi atins acel stadiu în desfăşurarea reformei monetare în care se vor fi deblocat mecanismele de transmitere a impulsurilor politicii monetare către întregul sistem economic.

Oricum, în opinia noastră, folosirea ratei dobânzii pentru atingerea obiectivelor de politică monetară trebuie să ia în considerare şi alți factori interdependenți: cursul de schimb, rata inflației, fluiditatea circuitului monetar. Astfel, este necesară stoparea inflației şi creşterea încrederii populației în moneda națională, în paralel cu o rată real-pozitivă a dobânzii, care va trebui însă menținută la valori scăzute, în scopul stimulării procesului investițional.

Capitolul 5

UTILIZAREA RATEI DOBÂNZII ŞI A CURSULUI DE SCHIMB PENTRU STABILIZAREA MACROECONOMICĂ ÎN CONDIŢIILE SPECIFICE ROMÂNIEI

5.1. Echilibrarea balanţei de plăţi ca obiectiv al politicii macroeconomice

Un important obiectiv urmărit în cadrul programului de stabilizare macroeconomică în România constă în echilibrarea balanţei de plăţi, obiectiv negociat de oficialităţile române cu Fondul Monetar Internaţional şi agreat de acesta.

Dacă alte ţări în curs de dezvoltare au beneficiat de mai multă "îngăduinţă", echilibrarea balanţei de plăţi făcându-se printr-un deficit al contului curent, combinat cu un surplus ai contului de capital, acest lucru s-a datorat, în principal, faptului că investitorii de capital au apreciat drept atractive condiţiile de plasament oferite de ţările respective. Din păcate, în cazul României, din considerente politice, juridice, economice şi de altă natură, investitorii privaţi nu "se înghesuie" cu investiţii de capital, iar în acest caz singura modalitate de echilibrare a balanţei de plăţi o constituie apelarea la creditele FMI şi guvernamentale, care au marile dezavantaje de a fi limitate atât cantitativ, cât şi temporal. Din acest motiv, România nu prea are de ales, în cazul său echilibrarea balanţei de plăţi semnificând (dată fiind penuria de investiţii de capital) o echilibrare a contului curent.

Mai mult decât atât, în condiţiile slabei dezvoltări a serviciilor şi, în general, a activităţilor "invizibile", echilibrarea contului curent se rezumă, în cazul României, la echilibrarea Balanţei Comerciale. Datele din tabelul 5.1 sunt edificatoare în acest sens:

Tabelul 5.1

Extrase din balanţa de plăţi a României, pentru anii 1990-1992

- milioane dolari SUA -

Indicator	1990	1991	1992
- Contul curent (net)	- 3 254	- 1 028	- 1 522
din care:			
- Balanţa comercială	- 3 344	- 1 106	- 1 194
- Contul de capital (net)	+1 607	+1 136	+1 676

După cum este cunoscut, contul curent CA poate fi exprimat în mai multe modalități Cea mai răspândită dintre acestea este de a-l considera egal cu diferența dintre exporturi şi importuri, caz în care el se mai numeşte "export net".

(1) CA = EX-IM

Nu este un secret pentru nimeni că o îmbunătățire a contului curent CA are loc atunci când are loc o creştere a cursului de schimb E (o devalorizare a monedei naționale), o creştere a prețurilor (inflației) din alte țări P^x sau o scădere a prețurilor interne P. Concentrat, această funcție se poate scrie astfel:

(2) $CA = CA(\underset{+}{E}, \underset{+}{P^x}, \underset{-}{P})$

Desigur, în cazul devalorizării monedei naționale (a creşterii lui E), efectul pozitiv asupra contului curent CA se înregistrează cu un lag în timp, necesar pentru ca efectele cantitative să prevaleze asupra efectelor valorice (aşa-numita "curbă în formă de g"). De aceea, vom distinge între un orizont pe termen scurt şi un orizont pe termen mediu şi lung.

Dar contul curent CA poate fi exprimat şi ca o rezultantă a unor echilibre interne. Astfel, pornind de la expresiile venitului național Y şi ale cererii agregate AD, se ajunge, în echilibru, la o egalitate de tipul (5').

(3) $Y = C + S + T$

unde C = consumul populației

S = economisirea

T = taxele

(4) $AD = C + G + T + CA$

unde G = consumul guvernamental

I = investiții

(5) $Y = C + S + T = C + G + I + CA = AD$

(5') $CA = (S-I) + (T-G)$

De fapt, în relația (5') se arată faptul că CA poate fi exprimat ca fiind suma dintre deficitul (surplusul) sectorului guvernamental (T - G) şi deficitul (surplusul) sectorului privat (S - I).

în această accepțiune, orice deteriorare a deficitului guvernamental (de exemplu, prin reducerea impozitelor T) va duce la o deteriorare a contului curent CA, după cum orice îmbunătățire a bugetului privat (de exemplu, prin creşterea ratei dobânzii i) va duce la o îmbunătățire a contului curent.

În esență, se poate scrie:

(6) $CA = CA(\underset{+}{S}, \underset{-}{I}, \underset{+}{i}, \underset{+}{T}, \underset{-}{G})$

Din ecuațiile (2) şi (6) rezultă că există două variabile care pot influența, direct proporțional, creşterea contului curent: cursul de schimb E (la o creştere căreia îi corespunde o creştere a CA) şi rata dobânzii i (la o creştere căreia îi corespunde, de asemenea, o îmbunătățire a CA). O analiză superficială poate duce la părerea că utilizarea acestor două pârghii este echivalentă sau, într-o anumită măsură, chiar complementari.

În cele ce urmează, vom încerca să argumentam că o asemenea perspectivă este eronată şi că trebuie făcută distincție între cele două seturi de politiei (liberalizarea cursului de schimb versus liberalizarea ratei dobânzii).

Drept prim argument, vom arăta că relația de directă dependență dintre contul curent CA şi cursul de schimb nu este biunivocă. Cu alte cuvinte, atunci când cursul de schimb este cauza, iar contul curent este efectul reacția este direct proporțională: o creştere a lui E duce la creşterea lui CA (după un timp, necesar efectului în formă de J să se manifeste). Dar, atunci când contul curent este cauza, iar cursul de schimb este efectul, relația este invers proporțională (o creştere a CA de exemplu, datorată unei rate a dobânzii mai înaltă) duce la scăderea cursului de schimb E (deci la o apreciere a monedei naționale). Explicația este simplă şi constă în faptul că în cazul al doilea, cursul de schimb E are un rol echilibrelor, scăderea sa având darul să reducă un cont curent crescut artificial spre o presupusă poziție de echilibru inițial.

Prin urmare, o îmbunătățire a contului curent poate avea loc, atât prin măsuri valutare (manipularea cursului de schimb), cât şi prin măsuri monetare (manipularea ratei dobânzii i), dar efectele acestor măsuri asupra altor variabile economice (venit național, ocupație, inflație, deficit bugetar etc.) vor fi complet diferite.

Ajunşi în acest punct al expunerii, considerăm că este necesară stabilirea unei a doua funcții-obiectiv (în afară de echilibrarea balanței de plăți). În opinia noastră, având în vedere necesitatea etapei de stabilizare în economia românească, este de dorit ca respectiva funcție-obiectiv să fie reducerea inflației şi nu o funcție de genul creşterii venitului sau a ocupării forțe: de muncă (acestea sunt, într-o bună măsură, antitetice cu obiectivul reducerii inflației).

Conform celei de a doua funcții-obiectiv alese, se va stabili şi mixul monetar-fiscal adecvat atingerii ei. Conform axiomei postulate de Jan Tinbergen, numărul funcțiilor-obiectiv nu trebuie să-l depăşească pe cel al instrumentelor de intervenție (în cazurile de fală, două).

5.2. Condițiile specifice României

Aplicarea teoriei macroeconomice în cazul României trebuie să țină seama de o serie de particularități, pe care noi le-am grupat în trei paradoxuri şi patru ipoteze de bază.

Paradoxul 1. În condițiile României, o reducere a ratei dobânzii i nu duce la o creştere a cererii de lichiditate L, ci se manifestă aşa-numita "fugă de bani".

Explicația o constituie faptul că în condițiile particulare ale țării noastre, există o mare discrepanță între ratele dobânzii la credite i şi ratele dobânzii la active alternative i_a (valută, bunuri imobiliare etc.). De fapt, cererea de lichiditate L se poate exprima ca fiind

$$L = Y + (i - i_a) \qquad (7)$$

$$\qquad\quad + \qquad\quad +$$

Atunci când dobânda la credite scade puternic, devenind negativă în termeni reali, termenul ultim se negativizează, anulând eventuala creştere de venit Y şi făcând să scadă cererea de lichiditate.

Paradoxul 2. În țara noastră, efectul unei aprecieri a cursului de schimb E asupra ofertei agregate AS este ambiguu. Într-o economie "normală", o scădere a Sui E este echilibrata de o reducere a prețurilor interne - P (din relația S), *ceea ce* duce la o expansiune a ofertei agregate (figura 5.1).

Figura 5.1

Expansiunea ofertei agregate AS cauzată de o reducere a prețurilor interne

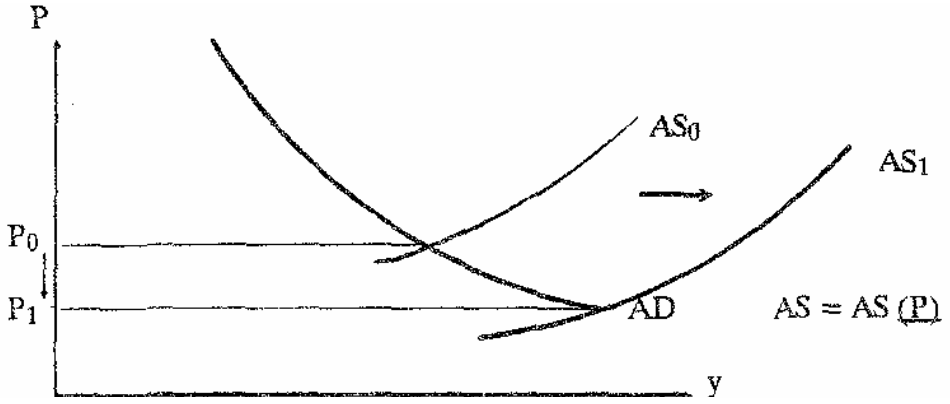

Dar, în cazul României, este mai probabil că efectul unui curs de schimb E scăzut este contracarat de o creştere a prețurilor importurilor P^x, neafectând deloc prețurile interne, care sunt inelastice în jos. În acest caz, curba AS nu se mută la dreapta, deci nu are loc o expansiune a ofertei agregate.

Paradoxul 3. În cazul României, efectul unei aprecieri a cursului de schimb E asupra cererii agregate AD este ambiguu. Într-o economie care porneşte de la o stare de echilibru, o scădere (apreciere) a lui E conduce la o deteriorare a contului curent CA, ceea ce, conform relației (4), duce la o diminuare (contracție) a curbei AD (figura 5.2).

Dar, în cazul țării noastre, care nu a pornit de la un echilibru, este posibil ca unei deteriorări a contului curent să îi corespundă o creştere a ofertei agregate AD, întrucât consumul populației, inițial nesaturat, creşte într-o asemenea măsură încât anulează, în relația (4), scăderea CA şi, per total, face să crească cererea agregată AD.

Cu alte cuvinte, chiar în cazul unui curs de schimb supraevaluat cererea agregată din România poate prezenta efecte expansioniste, datorate consumului nesaturat.

Figura 5.2

Contracția cererii agregare AD ca urmare a aprecierii cursului de schimb (cazul normal)

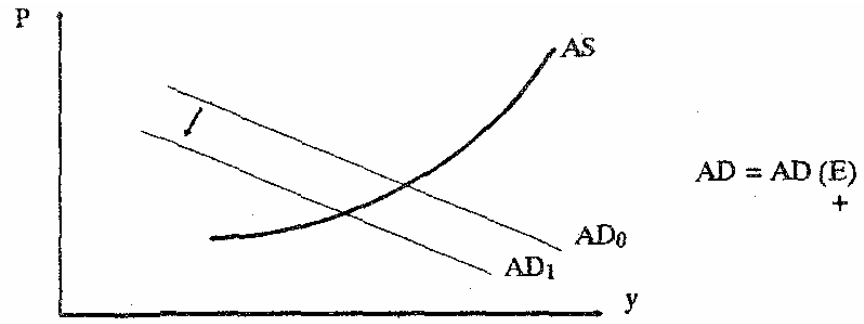

Ipoteza 1. În România, cea mai mare parte a deficitului bugetar este monetarizat (are loc o emisie de bani), întrucât celelalte surse de finanțare ale deficitului bugetar sunt fie în stadiu incipient (împrumutul non-bancar, hârtii de valoare), fie foarte limitate (resurse externe).

Ca urmare a acestui fapt, o deplasare expansionistă a curbei IS (datorată, de exemplu, relaxării fiscalității) va fi acomodată, în cazul țării noastre, de o deplasare tot expansionistă a curbei LM.

Ipoteza 2. În țara noastră, controlul ofertei monetare M^s/P este dificil, datorită atât unor dificultăți metodologice, cât şi datorită transformării eratice a arieratelor (credit furnizor) în monedă. Mecanismul prin care este influențată curba LM are drept pârghii de transmisie rata dobândii i şi cererea de bani L, mai degrabă decât oferta de bani M^s/P.

Ipoteza 3. La momentul prezentei expuneri (trimestrul III 1993), punctul de "echilibru" al economiei româneşti se găseşte în cadranul II, corespunzând unei rate negative a dobânzii, reale ia credite i, precum şi în partea corespunzătoare deficitului contului curent CA (deasupra si la dreapta liniei de echilibru al CA) (figura 5.3).

Ipoteza 4. Având în vedere că:

a) rata naturală a şomajului în țările dezvoltate ale Europei de Vest este de *6-8%* din totalul forței de muncă;
b) România parcurge un proces de ajustare structurală, care face necesară chiar depăşirea ratei naturale a şomajului vest-european;
c) economia paralelă utilizează o bună parte a forței de muncă disponibilizată de economia oficială, se poate afirma că România, cu un şomaj oficial de circa *10%* din totalul forței de muncă, nu stă tocmai rău adică se află ia punctul de intersecție al AD care este compatibil cu

aşa-numita NAIRU (non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment) (figura 5.4).

Figura 5.3

Fondul de echilibru (A) al economiei româneşti (1993)

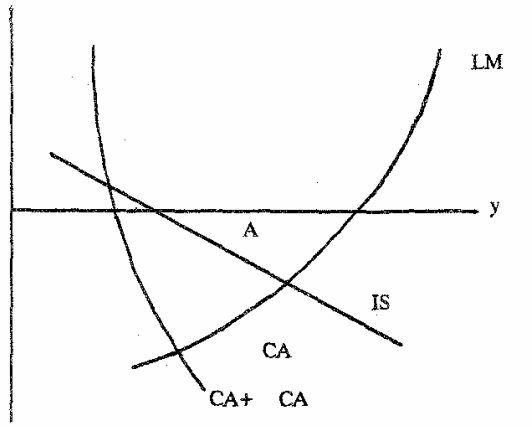

Luând în considerare toate cele de mai sus, să trecem la elaborarea scenariilor legate de liberalizarea ratei dobânzii, respectiv de liberalizare a cursului de schimb (E).

Figura 5.4

Poziția actuală a venitului (Y act) şi ocupații în economia românească (1993)

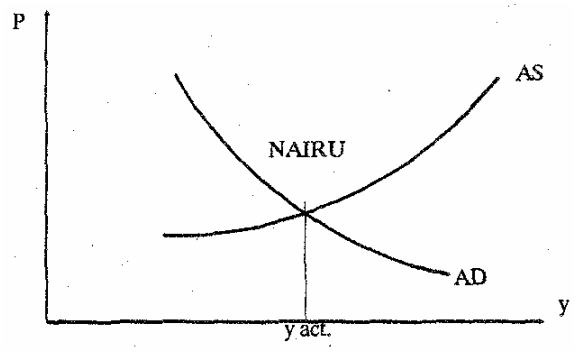

5.3. Scenarii privind politicile ratei dobânzii şi cursului de schimb

Scenariul 1: Liberalizarea ratei dobânzii

Funcțiile-obiectiv sunt cele precizate anterior, respectiv:

- obținerea unui echilibru al contului curent CA;
- reducerea ratei inflației.

Să presupunem că prin măsuri coerente, Banca Națională a României reuşeşte să impună întregului sistem bancar adoptarea unor dobânzi real-pozitive la credite[1]. Aşa cum se vede din relația (7), aceasta va duce ia creşterea cererii de lichiditate L. In condițiile menținerii constante a ofertei monetare M^s/P, aceasta apropiere a curbelor L şi M^s/P echivalează cu o contracție monetară, care va determina o mişcare de recul a curbei LM. Dar, să analizăm implicațiile pe rând. Figura 5.5. face legătura dintre piața monetară externă (cadranele I şi IV) şi piața monetară internă (cadranele II şi III), unde aceasta din urmă este rotită cu 90° în sensul acelor de ceasornic (retrograd).

Figura 5.5

Efectele liberalizării ratei dobânzilor

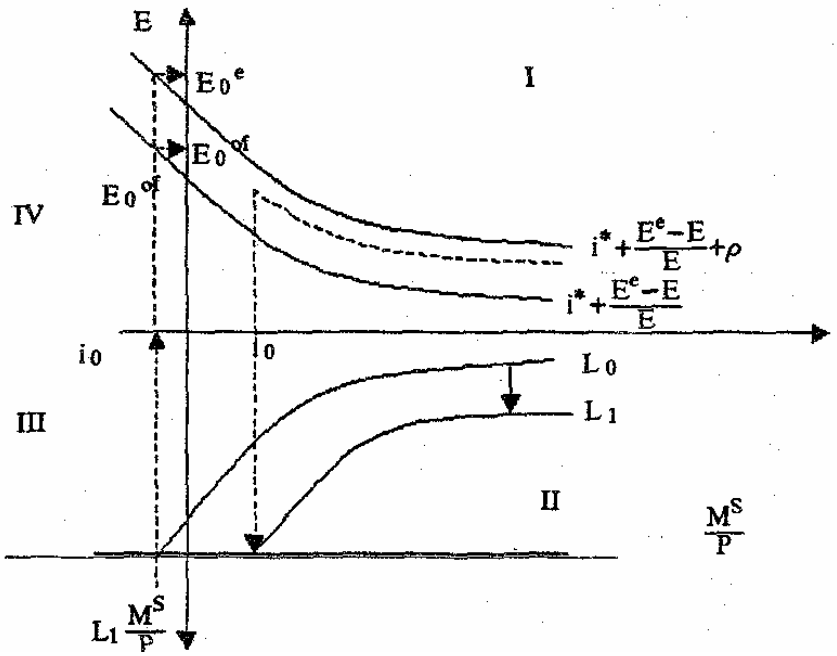

[1] A se vedea "Raportul privind eficiența utilizării instrumentelor de politică monetară", Direcția Credit şi Operații de Piață & Direcția Politică Monetară şi Studii, BNR, 09.09.1993.

La momentul inițierii măsurii (t_0), rata dobânzii la credite io este negativă în termeni reali, ca urmare a intersectării curbelor cererii (L) şi ofertei de bani (M^s/P) în cadranul III, în loc de cadranul II, cum ar fi fost firesc.

Această rată a dobânzii negative io duce, la intersecția cu curba randamentelor la depunerile în moneda străină, la determinarea unui curs valutar E_0, care poate fi oficial (supraevaluat) E^{of} şi, respectiv, liber E^1, diferența dintre cele două cursuri fiind dată de factorul de risc, luat în calcul de agenții economici.

Dacă rata dobânzii reuşeşte să ajungă la nivelul pozitiv i_1, atunci au loc următoarele fenomene:

- cererea de lichiditate L_0 creşte până la nivelul L_1;
- cursul de schimb oficial (controlat) scade la E;
- dorind să facă rost de mai multă lichiditate, **în condițiile nemodificării ofertei reale de bani**, cetățenii încep să vândă din activele alternative (valute, bunuri imobiliare, hârtii de valoare); în ultimă instanța, acestea ajung în posesia Băncii Naționale, care îşi îmbunătățeşte rezervele sale;
- din acelaşi motiv (dorința de lichiditate), agenții economici sunt nevoiți să-şi vândă stocurile fără mişcare, să-şi restructureze activitatea, renunțând la risipa de bani. De fapt, principalul merit al acestui scenariu este obligarea agenților din economia reală să caute soluții de restructurare;
- datorită creşterii rezervelor Băncii Naționale, se diminuează factorul de risc ρ perceput de public, astfel încât scade ecartul dintre cursul valutar oficial şi cel "la negru" (linia randamentelor la valute străine devine cea punctată).

Datele din tabelul 5.2 arată cum s-a împărțit deficitul contului curent din ultimii trei ani (1990-1992) în deficit al sectorului privat (S-I) şi deficit bugetar (T-G).

Tabelul 5.2

Împărțirea deficitului contului curent în domeniile public şi privat 1990-1992

Indicator	UM	1990	1991	1992
Deficitul contului curent	milioane US $	-3 254	- 1 028	- 1 522
Deficit bugetar	milioane US $	- 109	- 417	- 854
Ponderea deficitului bugetar în deficitul CA	%	3,34	40,62	56,12
Deficitul sectorului privat	milioane US $	- 3 145	- 611	- 668

Sursa: Calculat pe baza Rapoartelor anuale ale BNR

După cum se poate constata, deşi deficitul sectorului privat a crescut în 1992 faţă de anul precedent, totuşi, în termeni relativi, el a fost devansat de creşterea deficitului sectorului public.

O politică de stabilire a unei rate pozitive a dobânzii reale trebuie să ducă, aşadar, la echilibrarea contului curent printr-o inversare a deficitului din sectorul privat, astfel încât termenul (S-I) să devină pozitiv şi să contrabalanseze creşterea în continuare a deficitului sectorului public.

De ce este nevoie ca deficitul sectorului public *(T-G)* să crească fa continuare? Deoarece o contracţie a curbei LM depinde de o uşoară expansiune a curbei IS (figura 5.6).

Figura 5.6

Mixul macroeconomic: contracţia monetară puternică şi uşoară expansiune fiscală

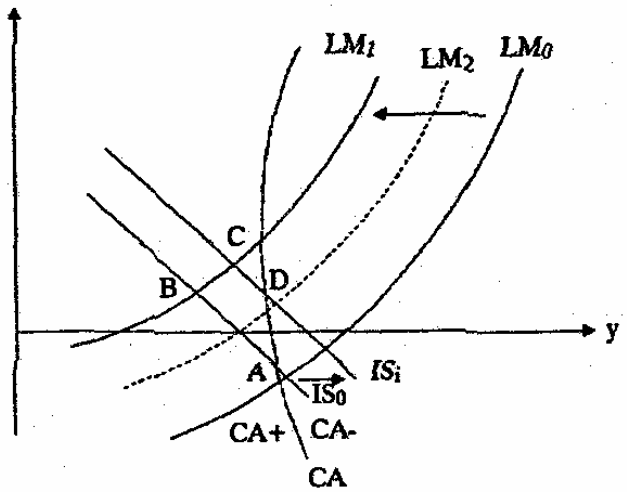

Trebuie amintit faptul că expansiunea fiscală, fiind finanţată, în principal, prin monetizare, duce la o uşoară expansiune de ajustare a curbei LM_1 până în poziţia LM_2.

Ceea ce se cere este calcularea tuturor acestor etape de o asemenea manieră încât punctul final D să se afle nu numai la o rată reală pozitivă a dobânzii, dar şi pe linia de echilibru a contului curent CA.

Sunt de remarcat o serie de aspecte specifice acestui scenariu.

a) Se favorizează sectorul privat (S-I) şi se defavorizează (în termeni bugetari) sectorul public (T-G);
b) Expansiunea curbei IS permite atingerea unui venit de echilibru Y_D nu cu mult inferior venitului iniţial Y_A;

c) Consecința cea mai importantă a scenariului este punerea creşterii economice pe baze autosustenabile, în condițiile în care populația şi agenții sunt încurajați să economisească moneda națională benevol;
d) Are loc o inversare a aşteptărilor depreciaționiste ale publicului şi o întărire a încrederii în leu şi în capacitatea BNR de a influența evenimentele;'
e) Legat de aceasta, se mută accentul de pe motivul speculativ al deținerii de monedă Spre motivele tranzacțional şi precauționar.

În ceea ce priveşte influența asupra inflației şi a nivelului de ocupare al forței de muncă, aceasta este redată în figura 5.7.

Figura 5.7

Influența scenariului 1 asupra inflației şi nivelului de ocupare

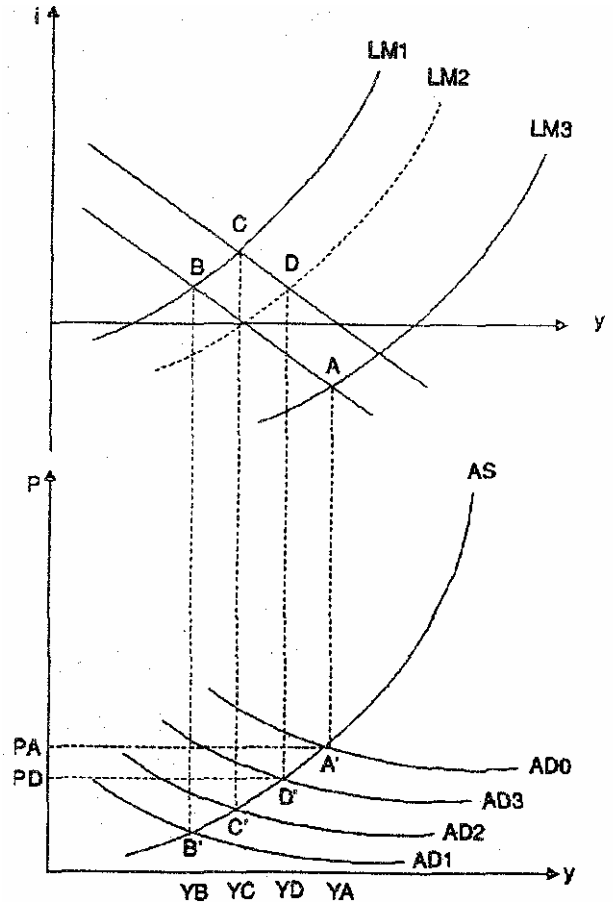

Am aplicat prezumțiile că o apreciere (scădere) a cursului de schimb E nu are drept efect, în cazul României, o creştere a ofertei agregate AS, iar îmbunătățirea contului curent CA (după un lag în timp) duce, în orice caz, la creşterea cererii agregate AD, de la AD_1 la AD_3 (indiferent dacă există un consum saturat sau nu).

Se constată în final o scădere a prețurilor interne la un nivel P_{DA}, deci inflația scade, cea de a doua funcție-obiectiv fiind îndeplinită. Şi aceasta, în condițiile în care şomajul nu a crescut prea mult şi nici venitul oficial nu a scăzut prea tare.

Funcțiile-obiectiv rămân cele precizate, adică:

- obținerea unui echilibru al contului curent CA;
- reducerea ratei inflației.

Prin definiție, cursul de schimb valutar de echilibru este cel care asigură echilibrarea contului curent, deci prima funcție-obiectiv este îndeplinită, teoretic, automat. Modalitatea prin care se stabileşte cursul de schimb valutar de echilibru este cea descrisă în figura 5.8. Pe etape, procesul decurge după cum urmează:

- într-o primă etapă, are loc fenomenul de overshooting, când cursul se depreciază (creşte) mai mult decât nivelul de echilibru, făcând - între altele - ca rata dobânzii (deja negativă) să scadă şi mai mult;
- într-o a doua etapă, cursul se reapreciază, aici existând trei posibilități;
  a) varianta I (pesimistă): reaprecierea are loc până la un nivel consistent cu o rată a dobânzii mai mică decât cea inițială;
  b) varianta II (moderată): reaprecierea se face până la un nivel consistent cu o rată a dobânzii egală cu cea inițială;
  c) varianta III (optimistă): reaprecierea se face până la un nivel consistent cu o rată a dobânzii superioară celei inițiale (figura 5.8, 5.9 şi 5.10), în care, pentru uşurință, s-a considerat că actualul curs "la negru" ar reflecta cursul de schimb "real", dar această simplificare nu efectuează *cu* nimic judecata de ansamblu).

Figura 5.8

Overshooting în varianta I

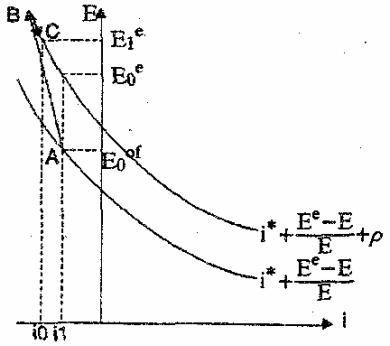

Figura 5.9

Overshooting în varianta II

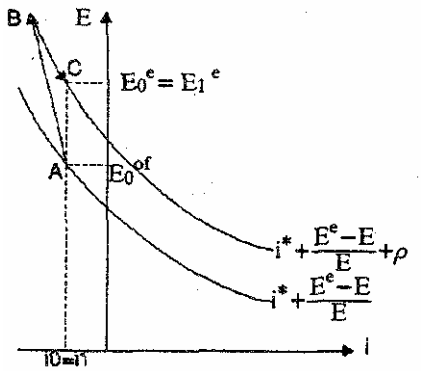

Figura 5.10

Overshooting în varianta III

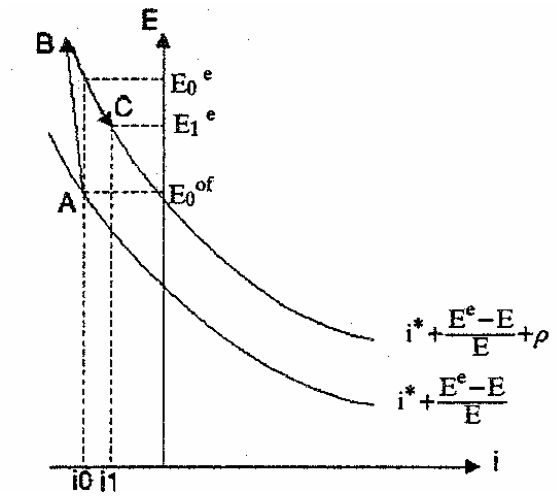

Desigur, ar mai putea fi luată în considerare, o a patra variantă (hiper-optimistă), în care, după depreciere, cursul de schimb s-ar reaprecia cu atât de mult încât nu numai că ar duce la o dobândă reală mai ridicată decât cea de pornire, ci. chiar la o dobândă real-pozitivă (figura 5.11).

Figura 5.11

Overshooting în varianta hiper-optimistă

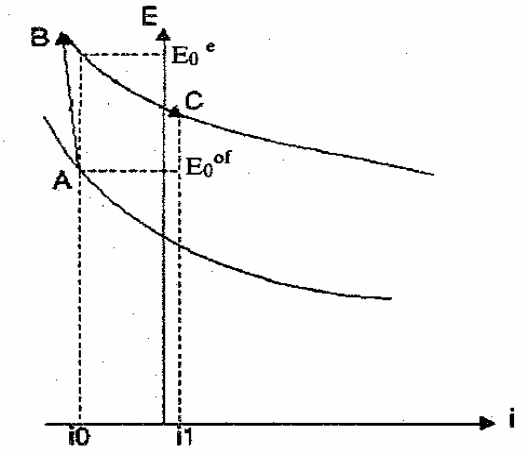

Figura 5.12

Rezultatele overshootingului în varianta pesimistă (restrângerea cererii de lichiditate L)

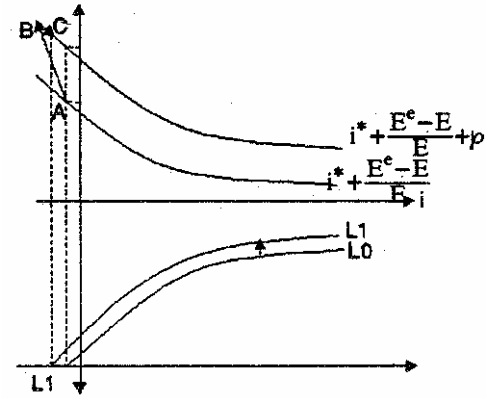

În continuare, vom analiza ce se întâmplă în fiecare din cele patru variante. În varianta pesimistă, rata dobânzii la credite devine încă şi mai negativă decât este, ducând la o reducere a cererii de lichiditate L (figura 5.12). Aceasta echivalează (în condițiile menținerii constante a ofertei de bani reale Ms/P cu o expansiune a curbei LM (figura 5.13).

Figura 5.13

Atingerea liniei de echilibru a contului curent (în varianta pesimistă)

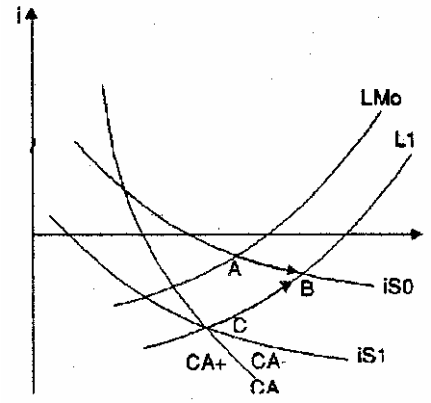

În această variantă, scăderea şi mai drastică a ratei dobânzii i face ca deficitul sectorului privat (S-I) să crească în continuare. De aceea, echilibrul contului curent CA poate fi extins numai printr-o foarte drastică comprimare fiscală (creşterea impozitelor T, scăderea cheltuielilor guvernamentale G).

Din punct de vedere al venitului creat şi al ocupării forței de muncă, rezultatul final este amiguu: nu se ştie dacă acestea cresc sau scad. În schimb, din punct de vedere al inflației, este sigur că aceasta creşte (vezi figura 5.14.). Creşterea, per ansamblu, a cursului de schimb E, se transmite, chiar dacă într-o mai mică măsură decât se crede de obicei, prețurilor interne, comprimând curba ofertei agregate până la nivelul AS_1.

Prin urmare, în această variantă a scenariului 2 (de altfel cea mai plauzibilă) există riscul ca funcția-obiectiv nr. 2 (şi anume, combaterea inflației) să nu fie satisfăcută. Mai mult decât atât, există riscul ca inflația să crească chiar în condițiile unei reduceri a outputului şi a unei creşteri a şomajului, în cazul în care contracția fiscală IS necesitată este mult mai mare decât expansiunea monetară LM.

Dar chiar în ipoteza că outputul va creşte şi şomajul se va reduce, aceasta reprezintă o creştere nesustenabilă, întrucât:

a) nivelurile reale ale dobânzii la credite au rămas negative, făcând neatractivă economisirea;
b) în aceste condiții, sectorul privat continuă să fie defavorizat, deficitul său (S-î) continuând să crească;
c) nu se modifică cu nimic aşteptările depredaționiste ale publicului;
d) agenții economici nu sunt motivați să îşi modifice comportamentul anterior (nu le este impusă restructurarea);

e) motivele speculative ale deținerii de bani continuă să prevaleze asupra celor tranzacționare şi precauționare.

Figura 5.14

Atingerea echilibrului final în varianta pesimistă

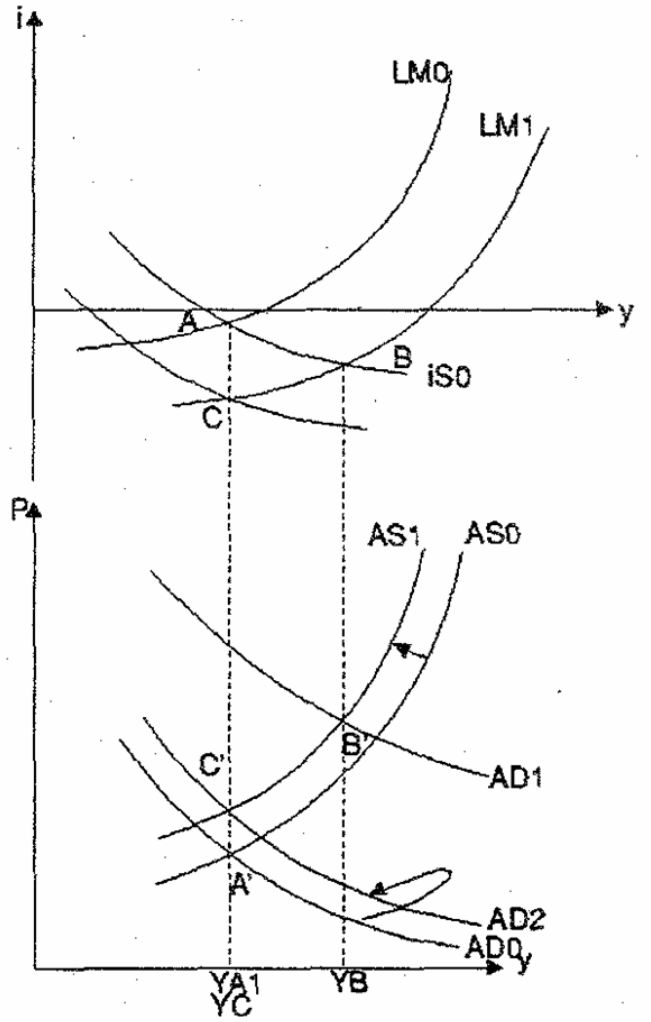

În varianta moderată, overshootingul cursului de schimb valutar are drept rezultat final revenirea la rata dobânzii inițială (figura 5.15). Efectul net este că lichiditatea L nu se modifică şi prin urmare curba LM nu cunoaşte vreo mişcare.

Totuşi, dat fiind că la o rată negativă a dobânzii, deficitul sectorului privat (S-I) continuă să crească, este nevoie de o puternică inversare a deficitului bugetului public (T-G) pentru a aduce contul curent la zero.

Figura 5.15

Rezultatele oversbootingului în varianta modernă

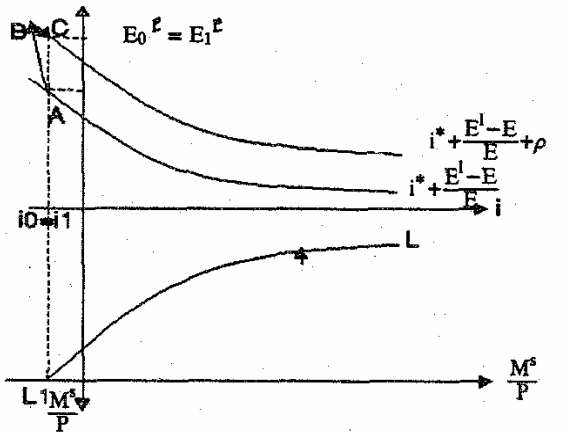

Aceasta se realizează prin contracția curbei IS (figura 5.16).

Figura 5.16

Atingerea echilibrului final in varianta modernă

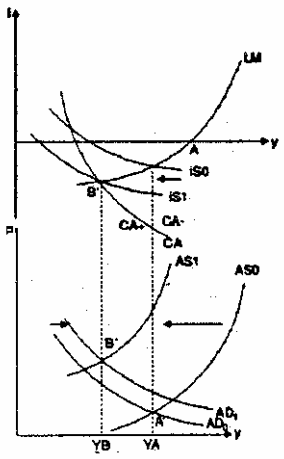

Efectele devalorizării (per total) a lui E asupra curbei ofertei agregate AS se traduc printr-o uşoară creştere a preţurilor interne (contracţia ofertei agregate); influenţa aceleiaşi devalorizări asupra cererii agregate AD constituie expansiunea acesteia (datorită îmbunătăţirii contului curent CA).

Punctul final de echilibru B' este, în orice caz, inflaţionist (deci nici în acest caz funcţia-obiectiv numărul 2 nu a fost îndeplinită).

Cât despre nivelul producţiei, aceasta a scăzut categoric, întrucât contracţia fiscală a fost mai mare decât expansiunea monetară (inexistentă).

La aceste constatări se pot adăuga toate celelalte aspecte negative legate de o rată a dobânzii negative, pe care le-am menţionat anterior.

În a treia varianta a celui de al doilea scenariu (varianta optimistă), lucrurile se petrec în maniera următoare:

- cursul de schimb de echilibru E se stabileşte la un nivel al ratei dobânzii superior celui iniţial, dar încă negativ (fig. 5.17);
- cererea de lichiditate L creşte uşor, cauzând o comprimare monetară a curbei LM. Întrucât rata dobânzii real-negativă face să persiste deficitul sectorului privat (S-I)<G, este nevoie de un excedent al bugetului public (T-G)>0 pentru a echilibra contul curent.

Acest lucru se realizează printr-o contracţie fiscală (fig. 5.18).

Datorită celor două comprimări (monetară şi fiscală), punctul de echilibru final corespunde unui output mult mai redus şi unui şomaj mult mai ridicat.

Creşterea (per total) a cursului de schimb se transmite curbei ofertei agregate AS, comprimând-o, iar curbei cererii agregate AD, în sensul expansiunii acesteia (per total).

Figura 5.17

Rezultatele overshootingu-lui în varianta optimistă

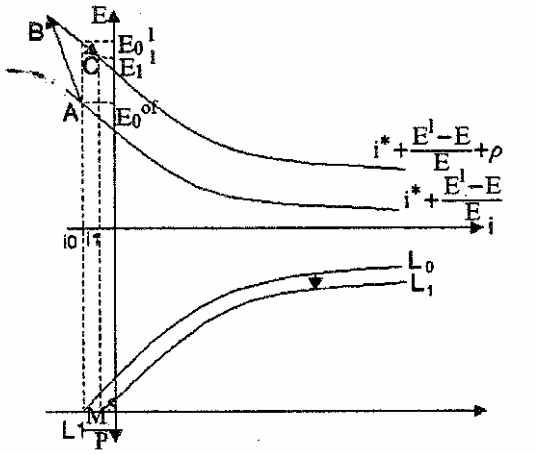

Figura 5.18

Atingerea echilibrului final în varianta optimistă

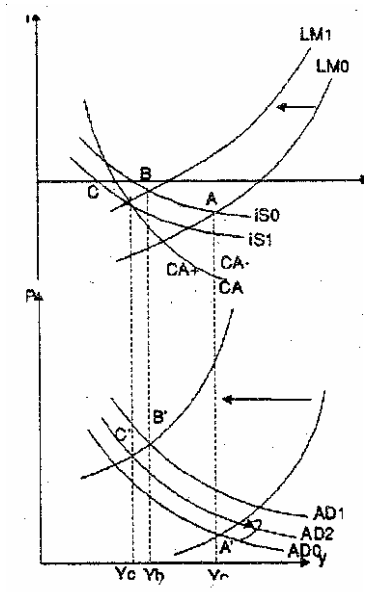

Punctul final *C'* este în mod cert atât un punct inflaționist, cât şi un punct de scădere a outputului (comparativ cu A').

La aceasta se adaugă toate celelalte considerente negative, deja cunoscute, În fine, varianta hiperoptimistă a scenariului 2, cea în care cursul valutar este lăsat liber, iar în echilibru el este consistent cu o rată pozitivă a dobânzii (figura 5.19), duce la următoarele rezultate:

- Cursul de schimb E, pe total, se depreciază (creşte);
- Curba cererii de lichiditate creşte, ducând la o comprimare monetară a curbei LM;
- Rata dobânzii reale, devenită pozitivă, duce la reechilibrarea bugetului sectorului privat (S-I) = 0; totuşi, această reechilibrare nu este suficientă pentru a asigura echilibru! contului curent CA;
- Este necesară atingerea unui echilibru şi de către bugetul public (T-G)=0, ceea ce provoacă o contracție a fiscalității (figura 5.20).

Cele două comprimări (monetară şi fiscală) fac ca punctul de echilibru final să corespundă unui output mult mai mic şi unui şomaj mult mai mare.

Creşterea (per total) a cursului de schimb E se transmite curbei AS, comprimând-o, şi curbei AD, făcând-o să cunoască o expansiune.

Punctul de echilibru final C este în mod cert un punct inflaționist, comparat cu punctul de pornire A, deci nici în această variantă nu se îndeplineşte cea de a doua funcție-obiectiv.

Figura 5.19

Rezultatele overchootingutui în varianta hiperoptimistă

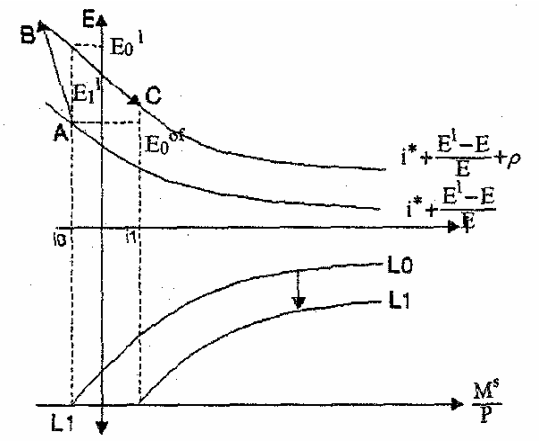

Figura 5.20

Atingerea echilibrului final

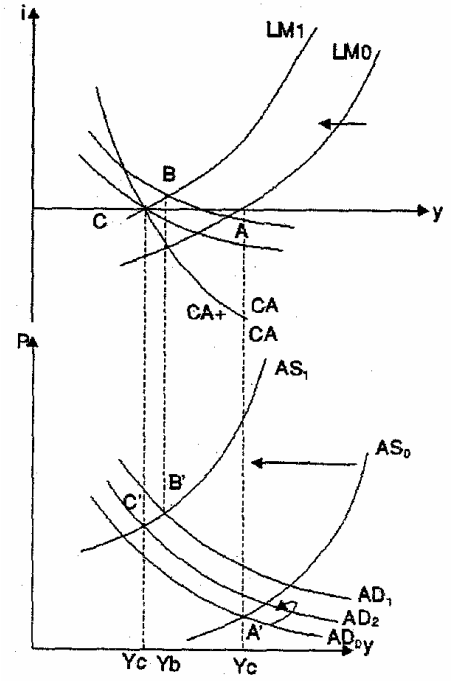

Recapitulând toate elementele celor două scenarii obținem situația prezentată în tabelul 5.3.

Din analiza tabelului 5.3 rezultă că cele mai bune rezultate, atât în termeni economici, cât şi politico-sociali, le obține liberalizarea ratei dobânzii, în condițiile menținerii sub control a cursului de schimb valutar.

Tabelul 5.3

Mixul politicilor ratei dobânzii şi cursului de schimb şi rezultatele lor în cele două scenarii

Indicator	Scenariu l 1 (liberalizarea ratei dobânzii)	Scenariul 2 (Liberalizarea cursului de schimb)			
		var I	var II	var III	var IV
Cont curent (CA)	echilibrat	echilibrat	echilibrat	echilibrat	echilibrat
Inflație	scade	crește	crește	crește	crește
Venit creat	scade puțin	ambiguu	scade	scade	scade
Ocupare a forței de muncă	scade puțin	ambiguu	scade	scade	scade
Ofertă agregată	constantă	scade	scade	scade	scade
Cerere agregată	scade	crește	crește	crește	crește
Politică monetară	contracție	expansiune	staționară	contracție	contracție
Politică fiscală(IS)	expansiune	contracție	contracție	contracție	contracție
Bugetul sectorului privat (S-I)	crește mult (surplus)	scade puțin (deficit)	scade puțin (deficit)	scade puțin (deficit)	crește puțin (echilibru)
Bugetul sectorului public (T-G)	scade puțin (deficit)	crește mult (surplus)	crește mult (surplus)	crește mult (surplus)	crește puțin (echilibru)

Variantele II, III, IV nu numai că nu duc la stoparea inflației, dar au un efect negativ şi în termenii ocupării forței de muncă şi a venitului național produs, deci practic ies din discuție. Rămâne în calcul varianta I a celui de al doilea scenariu, care este opusa scenariului prim, cu precizarea că efectul pozitiv scontat (creşterea venitului şi a ocupării) este ambiguu.

Tot acest tabel arată că o eventuală combinare a scenariului 1 cu oricare din celelalte scenarii este practic imposibilă, deoarece conduce la rezultate diferite şi pe căi total diferite (mixul monetar-financiar al scenariului 1 nu se mai repetă în nici unui din celelalte scenarii).

În concluzie, recomandăm ca echilibrarea contului curent să se facă prin metoda liberalizării ratei dobânzii, în condițiile menținerii unui curs valutar controlat.

Desigur, persistența unui curs valutar dual (oficial şi liber) are darul de a perpetua unele disfuncționalități din economie printre care cea mai mare pare a fi prosperarea economiei paralele. De aceea, această problemă va trebui abordată frontal mai devreme sau mai târziu. Pentru moment însă, este esențial să se înceapă numai cu politica ratei dobânzii, pentru că în primul rând este necesară modificarea aşteptărilor agenților economici. Aceştia trebuie induşi să-şi revadă aşteptările depreciaționiste, să dea mai multă importanță motivelor precauționar şi tranzacțional în locul celui speculativ, să îşi recapete încrederea în moneda națională, să înceapă să caute soluții de restructurare în economia reală. Abia după ce toate aceste atitudini se vor fi modificat (termen minim necesar pe 12-18 luni) se va putea aborda problema liberalizării cursului de schimb.

În încheiere, facem precizarea că toate ideile cuprinse în acest studiu reprezintă simple ipoteze, cu grad mai mare sau mai mic de verosimilitate. Înainte de aplicarea în practică a măsurilor propuse, este necesară verificarea riguroasă a datelor statistice existente şi a modului în care acestea concordă cu observațiile empirice expuse.

Capitolul 6

FLUIDIZAREA PROCESELOR ECONOMICE PRIN FUNCȚIONAREA MECANISMELOR BURSIERE

Forma elementară în care se realizează mişcarea economică este schimbul; transferul de bunuri, titluri, servicii etc. şi, corespunzător, fluxul reciproc de monedă poate fi considerat, dacă îl privim în ansamblul său, ca fiind chiar modul în care există sistemele economice.

Privit ca scop în sine, schimbul ne apare sub două aspecte: cel de obiectiv al politicii economice instituționalizale (guvernamentale) şi acela de act de măsurare a performanțelor agenților economici. În această ultimă ipostază, realizarea unei tranzacții este echivalentă cu plasarea într-o anumită poziție ierarhică a valorii capacităților intrinseci ale agenților economici părți în schimb, poziție raportată la scara ansamblului economic național.

Funcțional, ierarhizarea trebuie să beneficieze de condiția regulii (care dă criteriul de ordine) şi de condiția neutralității arbitrajului (care asigură aplicarea regulii). În economiile de piață, rolul de arbitru este jucat de bursele de mărfuri şi de valori. Accesul țărilor în tranziție la obiectivitatea judecăților economice după criteriul performanței individuale trece, prin urmare, prin rigorile creării de piețe bursiere proprii.

6.1. Rolul burselor în economiile moderne

Deseori, utilizarea noțiunii de bursă are ca referință fie un loc (o incinta, un spațiu desemnat) unde se desfăşoară un anumit gen de operațiuni (în speță, licitații), fie un ansamblu de reguli care gestionează mişcarea prețurilor sau tarifelor dintr-un sector mercantil (în expresii ca "bursa operelor de artă", de exemplu). La limită, s-ar putea aprecia chiar, că în fapt. orice activitate economică desfăşurată în regimul licitației, sub regulile unui sistem concurențial este una de natură bursieră; numai că există riscul suprapunerii înțelesului noțiunii de "piață" cu acela al noțiunii de "nursă" - lucru nu întotdeauna adevărat.

Mulți autori, acreditând o observație empirică, consideră că bursa este o "piață specială", dar o parte a pieței în ansamblul ei; rezultă deci că importanța bursei rezultă din poziția ocupata de aceasta în totalul tranzacțiilor desfăşurate. După alții, piața bursieră ar fi sinonimă cu piața operațiunilor la termen şi a celor speculative, operațiunile "spot" fiind specifice pieței fizice sau operațiunilor bancare obişnuite.

6.1.1. Caracteristicile pieţelor bursiere

Pentru a evita confuziile, se poate utiliza termenul de "bursă" ca desemnând, simultan, focul (sediul) unde se desfăşoară acte de comerţ specifice unei pieţe sau părţi de piaţă distinctă de piaţa "reală", precum şi ansamblu! regularităţilor care guvernează tranzacţiile pe această piaţă specială. Se cer totodată făcute câteva precizări:

a) Prin "loc" sau "sediu" nu se înţelege neapărat o reşedinţă imobiliară. Pieţele valutare şi pieţele electronice, de exemplu, au ca suport o reţea de relaţii între bănci de emisiune şi comerciale (în primul caz) sau o reţea de calculatoare, nefiind deci "rezidente" în sensul curent al cuvântului. Mai degrabă se poate vorbi de localizarea acestor pieţe în mediul creat de ansamblul relaţiilor de comunicaţii care fac posibilă transmiterea de mesaje cu caracter de preţ specifice obiectului tranzacţiei.

b) Regulile cărora se conformează actorii de pe aceste pieţe speciale nu sunt reductibile la licitaţie, la fel cum nu orice licitaţie va însemna piaţă bursieră; licitaţiile de antichităţi, opere de artă, contracte industriale sau de construcţii etc., chiar atunci când prezintă regularităţi semnificative, nu fac parte din pieţele de tip bursier.

c) Piaţa bursieră a unui anumit bun (marfă sau titlu) este unitară, indiferent dacă cotarea are loc la sediul unei singure burse (cazul cel mai des citat bursa aurului din Londra), sau în mai multe puncte ale globului (cum este, de pildă, cazul bumbacului, zahărului, cerealelor, lânii etc). Acest fapt este posibil deoarece între burse (în sensul citat) nu există relaţii de concurenţă, ci relaţii de cooperare (în cazul arbitrajului).

Pieţele bursiere, aşa cum rezultă din agregarea pieţelor parţiale, prezintă regularităţi care le fac distincte de pieţele fizice ale bunurilor reale sau de capital. Este evident, că o relaţie există (fiind vorba, în esenţă, de procesul de aceeaşi natură - economică - şi de aceeaşi speţă - circulaţia bunurilor); numai că relaţia o presupunem a nu fi de forma raportului parte-întreg, din următoarele motive:

1. Nu orice bun poate constitui obiect al tranzacţiei bursiere; în general, se consideră ca fiind aptă de a fi cotată o marfă care prezintă următoarele caracteristici:

- unităţile (diviziuni cantitative) sunt omogene;
- marfa este susceptibilă de standardizare şi clasificare;
- există o piaţă potenţială mare pentru produsul în speţă;
- oferta trebuie să poată fi îndreptată în mod natural spre piaţă, fluxurile să nu poată fi eventual restricţionate arbitrar;
- cererea şi oferta să fie nesigură (în caz contrar preţul are tendinţa de a se ajusta fără intervenţia mecanismelor de piaţă);
- mărfurile să nu fie perisabile[1].

[1] Thomas A. Hieronymus, Economics of Futures Trading, Commodity Research Bureau, I, New York, 1972, citat după J.B. Boer şi O.G. Saxon, Commoâiiy Exchanges and Futures Trading Harper and Brothers, 1948.

Condițiile enunțate nu pot fi îndeplinite de o foarte mare parte a produselor care circulă pe piață, în principal produsele manufacturate şi bunurile de echipament; acestea din urmă pot 'fi considerate ca operabile la bursă dacă avem în vedere forma specifică pe care o pot lua - anume capitalurile de investiții.

2. Utilitatea unui bun tranzacțional pe piețele bursiere este străină de natura sa fizică, fiind dată exclusiv de capacitatea de a constitui obiect al tranzacțiilor viitoare. Cu alte cuvinte, o marfă este cumpărată doar pentru a fi vândută, nu pentru a fi utilizată conform destinației sale "naturale"[1].

3. Comunicațiile la bursă prezintă câteva particularități:

- singura informație comunicată în cadrul unei tranzacții este prețul (acesta fiind singura variabilă negociabilă într-un contract de bursă);
- cererea şi oferta sunt comunicate prin difuziune (toți actorii beneficiază de o informație egală, informând la rândul lor egal pe toată lumea); nu există comunicare punctuală (confidențială) între actori.

Caracteristicile menționate conduc la două consecințe importante: prima, piețele bursiere sunt strict eficiente (conform criteriului lui Hurwicz - asupra căruia vom reveni); cea de a doua consecința este imposibilitatea teoretică a controlului pieței de către o persoană sau grup de persoane. Trebuie menționat că piețele reale nu prezintă cu necesitate aceste caracteristici, eficiența fiind o stare mai ales extremă, iar controlul pieței fiind modul obişnuit sub care se desfăşoară tranzacțiile.

4. În fine, ceea ce diferențiază foarte net piețele bursiere de piețele reale este caracterul regulat al tranzacțiilor, cu consecința sa imediată, caracterul rutinier al operațiunilor. Regularitatea este dată de faptul că tranzacțiile se desfăşoară riguros periodic, cotația de debut a unei şedințe fiind cea de închidere a şedinței precedente; reluarea operațiunilor are loc, prin urmare, în aceiaşi termeni în care s-au desfăşurat anterior toate tranzacțiile de acelaşi tip. Acest fapt face ca rutinele care intervin în tranzacții să reprezinte cea mai mare parte a volumului total de activitate.

Datorită faptului, că în cele mai multe cazuri, pe piețele reale comunicarea are un caracter punctual (de la emitent la receptor, direct), rutinele apar ca excepții de la regulă care, în acest caz, este cea a tranzacțiilor negociate. Caracterul repetitiv (regulat şi periodic) al tranzacțiilor nu este, deci, o condiție a funcționării acestor piețe.

Argumentele enumerate permit formularea unei concluzii cu caracter general: piețele bursiere şi cele reale[2] se deosebesc esențial, deci nu poate fi

---

[1] Ca o consecință a acestui caracter al bunurilor bursiere, apar două opinii divergente în legătură cu rolul burselor în viața economică: prima, considerând că specific burselor ar fi în mod exclusiv speculația (a cumpăra pentru a vinde), rezultă că acestea ar juca un rol nociv în viața economică, cu excepția funcției de regulator al prețurilor, cealaltă, considerând că singura tranzacție tipic bursieră este cea "la termen ", cele "la vedere " desfăşurându-se într-un singur act (nu se vinde un lucru cumpărat pe aceeaşi piață).

[2] Vom utiliza mai departe această denominație penau a nu apărea confuzii; piețele bursiere vor fi considerate acelea care întrunesc **cumulativ** condițiile 1-4.

vorba de o tratare în aceiaşi termeni a celor două entități. Din punctul de vedere al teoriei economice, piața bursieră pare a fi mai aproape de modelul concurenței perfecte (în principal, datorită axiomei de impersonalitate a comunicației - sinonim al relației de piață), dar este extrem de instabilă; dimpotrivă, piețele reale sunt, în general, stabile, însă, teoretic, sunt foarte departe de modelul pieței perfecte.

6.1.2. Relația dintre piața bursieră şi piața reală

Se poate spune că piața reală începe acolo unde se termină cea bursieră: o cumpărare "spot" care nu este urmată de vânzare aduce obiectul tranzacției la condiția unei utilizări concrete, alta decât cea de suport al valorii de schimb. Piața reală este, prin urmare, ilichidă, caracteristică opusă volatilității pieței bursiere.

Prezentate astfel, cele două entități economice apar ca fiind complet opuse, în realitate însă, nici piața reală nu este complet ilichidă, nici cea bursieră nu este total volatilă. Limitele în care oscilează aceste caracteristici sunt determinate de capacitatea reciprocă de influențare şi de sensibilitatea fiecăreia.

6.1.2.1. Influența pieței bursiere asupra pieței reale

a) Caracterul oarecum privilegiat al operațiunilor bursiere nu este de natură a scoate piețele acestea în afara sistemului economic național. În fapt, bursele funcționează concomitent cu piețele reale şi având acces la aceleaşi resurse; intrarea şi ieşirea de pe o piață pe alta este urmată de un flux invers de resurse echivalente (monedă contra marfă sau titluri).

Pe termen scurt, aşadar, relația dintre piața bursieră şi cea reală poate fi aproximativă ca un joc cu sumă nulă - în absența inflației, a variației ratei dobânzii şi a influenței progresului tehnic.

Să considerăm un produs vândut la termen pe o piață, al cărui preț este p . Prețul "spot" al aceluiaşi produs ia scadență este p şi este egal cu prețul pieței reale P_r. Înlăuntrul termenului produsul este vândut de n + 1 ori (de la indicele 0 la n), realizându-se k diferențe pozitive şi n-k+1 negative, a căror sumă este nulă. Fie i = 0,1...n , şi:

$$\sum_{i=0}^{k} \backslash \Delta p_i \backslash = \sum_{j=k+1}^{n-k+1} \backslash \Delta p_j \backslash \, , \sum_{i=0}^{n} \Delta p_i = 0$$

În condițiile în care P_{bo}, $P_{bo} = p_r$, capitalul antrenat în această afacere Qpbo* Qpr (Q - cantitatea), a realizat o mişcare dinspre piața bursieră spre piața reală la momentul tranzacției 0 şi una inversă la momentul n, fără a-şi modifica volumul. Dacă prețurile diferă vom avea, respectiv:

$p_{bo} > p_r$, Q (p_{bo} - p_r) > 0, o creştere a lichidității pe piața reală, piața bursieră în scădere.

$p_{bo} > P_r$, Q (p_{bo} - p_r) < 0, o scădere a lichidității pe piața reală, piața bursieră în creştere.

În interiorul pieței bursiere nu se câştigă şi nu se pierde decât în termeni relativi, întrucât totdeauna suma diferențelor realizate în tranzacții va fi nulă.

b) Un alt tip de influență între piața bursieră şi cea reală este exprimată prin funcționarea contractelor de protejare împotriva riscului de piață: hedging şi options.

În cazul hedging-ului, asigurarea riscului are loc pe principiul "mutării" riscului care decurge dintr-o fluctuație adversă de preț; această operațiune este posibilă întrucât variațiile de preț au acelaşi sens pe ambele piețe, dar valori diferite. În esență, hedgingul propune luarea unor poziții egale, dar opuse, pe piețele reale şi cele bursiere, astfel încât profitul obținut pe una din piețe să acopere pierderea pe cealaltă. Concret, o operațiune arată astfel[1].

- o rețea locală de magazine intenționează să cumpere o mare cantitate de pui congelați pentru a fi vânduți înaintea ultimului week-end al lunii iulie. Pentru a se asigura față de riscul majorării prețurilor înainte de cumpărarea puilor, firma va opera printr-un contract la termen pe piața bursieră la prețul cotat de 50,50 cenți/lbs. Schema operațiunii:

Piața reală	**Piața bursieră**
iulie	
Se anticipează cumpărarea de pui la prețul de 50,50 cenți/lbs	Se cumpără la bursă cantitatea necesară cu termen de livrare iulie la prețul de 50,50 cenți/lbs
iunie	
Se cumpără "spot" pe piața reală pui la 51,75 cenți/lbs Se scade câștigul realizat la bursă, de 1,30c/lbs	Se vinde contractul cumpărat anterior la prețul actual ("spot"), de 51,80 c/lbs
Preț realizat 50,45 c/lbs	Câștig 1,30 c/lbs

În cazul scăderii prețurilor, se inversează poziția pe piața bursieră[2]; în ambele situații, câştigul realizat permite ca operatorul să practice prețuri relativ constante sau, cel mult, cu fluctuații mici, fapt care este echivalent cu realizarea unei anumite stabilități a pieței reale tocmai prin volatilitatea pieței bursiere.

Tot aici sunt de remarcat două aspecte importante. Primul, faptul că operatorii de hedging nu sunt speculatori, iar operațiunea nu are scop speculativ (în sensul consacrat). Cei care apelează la acest instrument de asigurare sunt comercianți, companii, fermieri, producători mici şi mari etc, adică nu profesionişti ai bursei.

Al doilea aspect se referă la faptul, că prin această operațiune pot fi protejate prețurile unor bunuri care nu sunt cotate în mod uzual la bursă: de

[1] Exemplul este preluat din C. Fota, I. Roşu-Hamzescu, G. Ilinca, editura Mondo-ec, Craiova, 1992, p. 82-83.

exemplu, un panificator poate să-şi protejeze propriile preţuri operând "futures" la bursa de cereale.

Cazul opţiunilor este asemănător, ca efect, hedgingului, dar operează numai pe piaţa bursieră. Operaţiunea constă în cumpărarea dreptului de a vinde, (opţiunea "put") sau de a cumpăra (opţiunea "caii") la un preţ ferm un titlu sau o marfă, fără a fi şi obligat la aceasta; vânzătorul opţiunii se obligă în schimb să se supună deciziei cumpărătorului, oricare ar fi aceasta, cumpărând sau vânzând în mod obligatoriu la preţul stabilit, sau abandonând opţiunea la ordinul cumpărătorului. Preţul opţiunii (prima) este contravaloarea riscului în fiecare dintre cele două poziţii: cumpărătorul poate cel mult pierde contravaloarea primei, iar vânzătorul poate câştiga cel mult prima (figurile 6.1, 6.2).

Figura 6.1

Opţiunea „call”

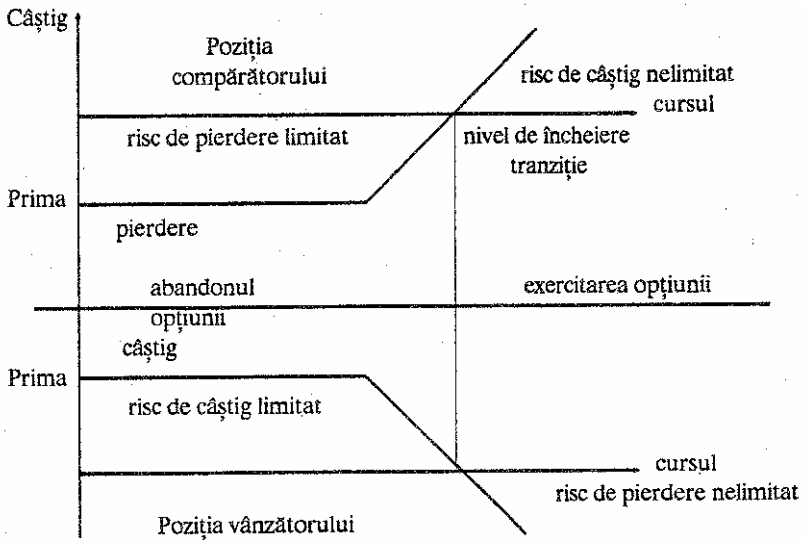

Efectul pe piaţa reală este acela, că protejându-se contra riscului de fluctuaţie a preţului, operatorul, adică cumpărătorul opţiunii, nu înregistrează costuri suplimentare mai mari decât valoarea primei, fapt care face ca, în cazul în care este producător sau comerciant, să practice preţuri mai mici decât cele ale pieţei.

Figura 6.2

Opțiunea „put”

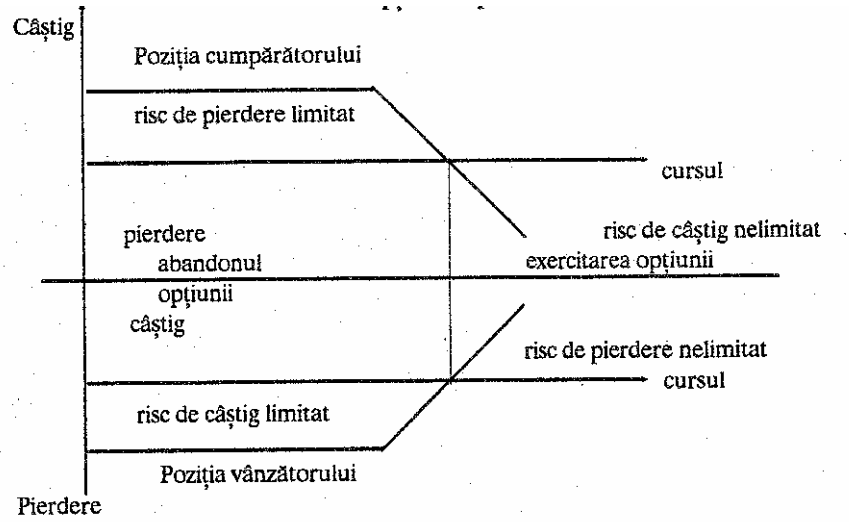

c) Ansamblul efectelor rezultate din funcționarea pieței bursiere asupra pieței reale este dificil de estimat, mai ales pentru faptul că mărimea unei cotații bursiere încorporează şi informațiile privitoare la speculațiile care au avut ca obiectiv tocmai acel nivel al cotațiilor. Într-o anumită măsură însă, un efect cumulat poate fi pus în evidență plecând de la faptul că o influență puternică poate fi transmisă de la piețele bursiere înspre cele reale atunci când volumul tranzacțiilor bursiere este suficient de mare, iar capitalizarea bursieră reprezintă o pondere semnificativă din PIB. Este evident, că odată ce majoritatea schimburilor se desfăşoară după regulile bursiere, acestea se vor răsfrânge şi asupra pieței reale, a cărei funcționare se apropie de aceea a pieței teoretice perfecte.

În ceea ce priveşte bursele de mărfuri, lucrurile sunt ceva mai clare, întrucât aproape tot comerțul mondial cu produse de bază se desfăşoară prin intermediul marilor burse specializate. Realizarea funcțiilor specifice bursei de mărfuri, în special cele de stabilire a nivelului de preț şi de finanțare a stocurilor de produse de bază, se extind, în mod practic, la scară mondială[1]; efectul asupra pieței reale nu mai necesită alte comentarii.

În schimb, bursele de valori sunt mai legate de o piață națională, reflectând mai pregnant specificul pieței reale a capitalurilor. Ideea că talia bursei

[1] Jalin Edwards, The Role of the Market in Reflecting World Prices and Trade, Kogan Page, New York, 1987.

influenţează piaţa reală se bazează pe faptul că mecanismele monetare generate de cererea de bani pentru motivul tranzacţiilor şi al speculaţiei sunt mai sensibile atunci când preferinţa pentru lichiditate are condiţii de realizare efectivă.

d) Trebuie totodată subliniată relativa independenţă a pieţei financiare faţă de piaţa reală, în sensul că mărimea relativă a sectorului bursier în ansamblu! mondial nu se corelează cu ponderea PIB al ţărilor respective în ansamblul mondial. Explicaţia este aceea, că în calculul PIB, piaţa bursieră se măsoară în termenii creării de valoare adăugată de serviciu financiar, adică în mărimi specifice pieţei reale; mărimea specifică pieţei bursiere (capitalizarea) nu se află la originea creării de valoare (sursa acesteia fiind volumul tranzacţiilor; (tabelul 6.1).

Tabelul 6.1

Principalele pieţe bursiere mondiale în anul 1990

Ţara	Capitalizarea bursieră (mild USD)	Ponderea în totalul capitalizării bursiere mondiale %	Ponderea în PIB mondial %	Volumul tranzacţiilor (mild. USD)
1	2	3	4	5
Japonia	4591,1	32,2	34,3	1291,9
SUA	1681,1	34,0	19,6	1362,7[x]
1	2	3	4	5
Marea Britanie	515,7	10,4	6,1	282,6
Germania	209,6	4,2	8,9	696,8[x]
Franţa	176,4	3,6	7,2	115,0
Elveţia	98,0	2,0	1,2	373,6[x]
Olanda	85,2	1,7	1,8	81,1

[x] Cuprinde numai tranzacţiile cu titluri străine.

Sursa: MSCI Perspective, nov. 1990, Geneva (în I. Popa, Bursa, Bucureşti, 1993, p. 234) - 23 Rapport de la COD (în B. Belletante, La Bourse, Hatier, Paris,1992, p. 227.

Se poate observa, din datele tabelului faptul că dinamismul pieţei bursiere nu se corelează cu mărimea capitalizării: relaţia cu piaţa reală este dată, în acest caz, de caracterul de "serviciu financiar" al activităţii desfăşurate de către bursă.

6.1.2.2. Sensibilitatea pieţei bursiere

Este bine cunoscut faptul că reacţiile pieţei bursiere fa evenimente de cea mai variată sursă sunt, adeseori, brutale. In bună măsură, aceasta se datorează unui factor subiectiv: grija de a nu pierde îi face pe mulţi dintre cei care

angajează operațiuni bursiere să fie pripiți în reacții, influențând în acest fel mersul tranzacțiilor[1].

Dacă eliminăm din analiză influența subiectivității asupra formării şi evoluției cursurilor, vom putea observa că piața bursieră este sensibilă la două tipuri de informație din surse externe[2]: informații care vizează capacitatea profesioniştilor bursei de a anticipa evoluția imediată şi în perspectivă a evenimentelor, şi informații care au ca obiectiv capacitatea de reacție a bursei propriu-zise.

a) Prima categorie de informații este de natură pur economică, în fapt orice informație care este redată (codificată) în limbaj economic. De exemplu, este ştiut faptul că în preajma şi în urma desfăşurării unui conflict militar activitatea bursieră scade, intensificându-se pe parcursul ostilităților: creşterea se datorează reducerii incertitudinii privind volumul şi distribuția comenzilor militare, precum şi consecințele conflictului.

Anticipările mişcărilor bursiere au la bază raționamentele echilibrului bugetar, ratei dobânzii şi ratei de schimb.

Echilibrul bugetar este un principiu în baza căruia sursele de formare şi destinațiile trebuie să se egaleze pentru orice resursă economica, indiferent că este în expresie reală ori nominală; dacă această cerință nu este realizată pe o anumită piață bursieră sau reală, apare o posibilitate de speculare (arbitraj între piețe) prin care se realizează mişcarea cursurilor către un nivel de echilibru.

Trebuie precizat faptul că asupra cotațiilor de bursă nu are nici o influență structura internă a surselor de formare şi nici destinațiile stabilite prin buget; piața reală este, în schimb, sensibilă la politica internă a firmei:

- piața bunurilor funcționează ca rezultat ai manifestării necesităților de consum, fie că este vorba de consum final sau intermediar, ori că destinația bunurilor este investiția sau consumul productiv. Din acest punct de vedere, efectele politicii de cheltuieli a unei firme se vor regăsi la nivelul piețelor reale de aprovizionare, respectiv de desfacere, pe care acționează cererea şi oferta firmei respective.
- piața titlurilor pe care cotează firma considerată nu este, în schimb, sensibilă la modificările pe care le înregistrează piețele reale, ci doar la mărimea părții de profit destinata plății dividentelor. Pe piața secundară, valoarea unei acțiuni C_n - în anul n de la emisiune - este dată de relația:

$$C_n = C_0^{n+m}(1+i)^n - \sum_{k=1}^{n} D_k (1+i)^{n-k}$$

[1] Acest fapt este observabil, in special, în centrele bursiere noi, în care lipsa profesionalismului operatorilor este un factor oarecum obiectiv. În țările de tradiție bursieră (Marea Britanie, Statele Unite, Franța, Germania) a fost limitat accesul la operațiuni amatorilor de speculații şi celor fără pregătire corespunzătoare, tocmai pentru a asigura o stabilitate cotațiilor, în sensul că acestea nu mai sunt, astfel, supuse presiunilor speculative generate de informam incorect evaluate. Un exemplu elocvent îl constituie evoluția cotațiilor la bursa de valori, din Budapesta (subcap. 6.2.2.).

[2] J.K. Galbraith, Breve histoire d'une euphorie financiare, Seuil, Paris, 1991.

unde C_0 - valoarea de emisiune a acțiunii

D_k - dividendele plătite în fiecare perioadă

k-1,..., n. i - randamentul anual al plasamentului.

Valoarea totală a firmei nu este, de asemenea, dependentă nici de structura resurselor bugetare ale firmei. Conform teoremei Modigliani-Miller[1], valoarea totală a firmei şi de volumul total al dividendelor plătite:

$V_a = B + P(X-B)(1 + r))$

B - volumul total al creditelor în sursele bugetare

P - volumul total al fondurilor proprii (acțiuni de primă emisiune, pe piața primară)

X - totalul veniturilor firmei

r - rata dobânzii la fondurile împrumutate.

Se observă că singura variabilă din expresie este X - nivelul veniturilor; expresia *X - B (1 + r)* este valoarea reziduală a veniturilor, după plata serviciului dobânzii, destinată plății dividendelor. Dacă îrnprumutul B este realizat prin emisiuni de obligațiuni, r este rata de randament nominală a obligațiunii şi, de asemenea, nu afectează valoarea de piață a firmei.

Echilibrul ratei dobânzii are efect asupra valorii actualizate a obligațiunilor, pe piața secundară. Variația cursului obligațiunilor tinde să ajusteze indicele real al dobânzii la împrumutul obligatar, la indicele dobânzii nominale practicate pe piață, după relația:

$$P_0 = \sum_{k=1}^{n} \frac{C_k}{(1+r)^k} + \frac{R}{(1+r)^n}$$

unde P_0 – valoarea unei obligațiuni la data cumpărării

Ck - valoarea cuponului de încasat în anul k

r - rata dobânzii la împrumutul obligatar

R - valoarea de piață în anul de scadență a împrumutului

n - numărul de ani până ia scadență.

Există două situații de analizat:

– când cupoanele anuale sunt constante, iar valoarea de piață în anul scadenței nulă, avem:

$$P_0 = \frac{C}{(1+r)} \left(\frac{1}{(1+r)^{n-1}} + \frac{1}{(1+r)^{n-2}} + \ldots + \frac{1}{(1+r)} + 1\right)$$

la limită, pentru un număr infinit de ani până la amortizare completă, relația devine:

$$P_o = \frac{C}{r}$$

adică rata dobânzii actualizată este egală, cu rata dobânzii de piață. In acest caz, măsura sensibilității pieței obligațiunii la rata dobânzii nominale este dată de derivata prețului obligațiunii în raport cu dobânda nominală,

$$\frac{dP}{dr} = \frac{-C}{r^2}$$

[1] Notațiile sunt preluate după Paul Milgrom, John Roberts, Economics, Organisations and Management, Prentice Hall, 1992, p. 456.

Variația prețului obligațiunii în funcție de prețul inițial al emisiunii va fi:

$$\frac{dP}{d_o} = \frac{dP}{dr}\frac{dr}{P_0} = \frac{-C}{r^2}\ \frac{rdr}{C} = \frac{-dr}{r}$$

În cazul când, de exemplu, dobânda nominală este 8% pentru împrumutul obligatar, iar dobânda pieței este de 10%,

$$\frac{dP}{P_0} = -\frac{10-8}{10} = \frac{-2}{10} - 20\%$$

Deci la o rată de creştere a dobânzii de numai două procente, prețul obligațiunii scade 20 de procente.

– cazul când obligațiunea este fără cupon anual, prețul actual este dat de relația:

$$P_0 = \frac{R}{(1-r)^n}$$

iar variația va fi:

$$\frac{dP}{dr} = \frac{-R}{(1+r)^{n+1}}$$

Volatilitatea pieței este deci:

$$\frac{dP}{P_0} = \frac{dP}{dr}\ \frac{dr}{P_0} = \frac{-nR}{(1+r)^{n+1}}\ \frac{(1+r)^{n+1}dr}{R} = -\frac{ndr}{1+r}$$

Cu alte cuvinte, cu cât termenul de rambursare este mai îndepărtat, cu atât volatilitatea cursului este mai mare; la un termen de cinci ani şi o variație a ratei dobânzii de *2%* scăderea cursului va fi de două ori mai mică decât în cazul unui termen de zece ani;

$$\frac{dP}{P_0} = \frac{5\times 0{,}02}{1+0{,}1}\times 100 = 9{,}09\% \ ;\ \frac{dP}{P_0} = \frac{10\times 0{,}02}{1+0{,}1}\times 100 = 18{,}18\%$$

Echilibrul monetar de pe piață se traduce la nivelul pieței bursiere prin încorporarea nivelului ratei inflației în stabilirea nivelului cotației. Întrucât anticipările inflaționiste sunt întotdeauna însoțite de un coeficient ridicat de risc, şi analiza efectelor deprecierii monedei în evoluția cursurilor este supusă unei anumite incertitudini, problema revine la a determina o corelație între variația valorii activelor pe piață şi variația ofertei de monedă, în condițiile în care ajustarea cursurilor tinde să apropie nivelul ratei dobânzii nominale de cel al dobânzii reale.

Arbitrajul monedă - titluri pe piața de valori are ca mecanism preferința pentru lichiditate, manifestată prin creşterea cursului titlurilor în ipoteza anticipării unei scăderi a ratei dobânzii şi reciproc - scăderea cursului la anticiparea unei creşteri a ratei dobânzii. Dacă ținem seama şi de efectul ratei dobânzii asupra valorii obligațiunilor şi acțiunilor, rezultă că mecanismul de ajustare specific pieței bursiere este gestiunea portofoliului.

Un portofoliu de active este alcătuit din acțiuni (active cu risc ridicat) şi obligațiuni (active cu risc redus) în proporțiile a şi 1-a. Rentabilitatea totală a portofoliului este:

$R = aR_m + (l-a)r$

unde R_m - rentabilitatea medie a acțiunilor

R - rentabilitatea totală a portofoliului

r - dobânda la obligațiuni.

Creşterea preferinței pentru lichiditate este corespunzătoare unui spor al ponderii obligațiunilor în portofoliu; proporția acțiuni - obligațiuni este optimă dacă asigură un maxim de profit cu un minim de risc (ca în reprezentarea grafică din figura 6.3).

b) Cea de a doua categorie de informații, care vizează capacitatea de reacție a bursei, este de natură pur tehnică; în mod normal, orice bursă are o capacitate limitată de a răspunde la necesitățile de comunicare rapidă, atât în interiorul bursei, cât şi în comunicările cu exteriorul.

- comunicațiile interne cuprind, în principal, capacitățile de prelucrare a informațiilor legate de operarea tranzacțiilor încheiate pe parcursul unei şedințe, precum şi modul specific de tratarea rutinelor de licitare, încheiere, consemnare şi compensare.
- comunicațiile externe cuprind tehnica de transmitere a mesajelor între profesioniştii care operează în ring şi clienții pe care aceştia fi reprezintă. Capacitatea rețelei de telefoane, telexuri şi faxuri este calculată să fie suficientă pentru un număr limitat de transmiteri însă, aşa cum s-a dovedit m practică, insuficientă în cazurile când apar situații extreme (cazul crahului bursier din 1986 este, din acest punct de vedere, elocvent).

Capacitatea sistemelor proprii bursei de a transmite şi prelucra informații este direct proporțională cu viteza de reacție a pieței bursiere, acest parametru fiind unul caracteristic fiecăreia. Efectul pe care îl are viteza de reacție asupra funcționării pieței bursiere este de natura anticipărilor raționale: oricât de riguros ar fi stabilite, din punctul de vedere ai raționamentelor, diminuarea vitezei de reacție a operațiilor determină invalidarea corectitudinii anticipărilor.

Figura 6.3

Portofoliul optimal

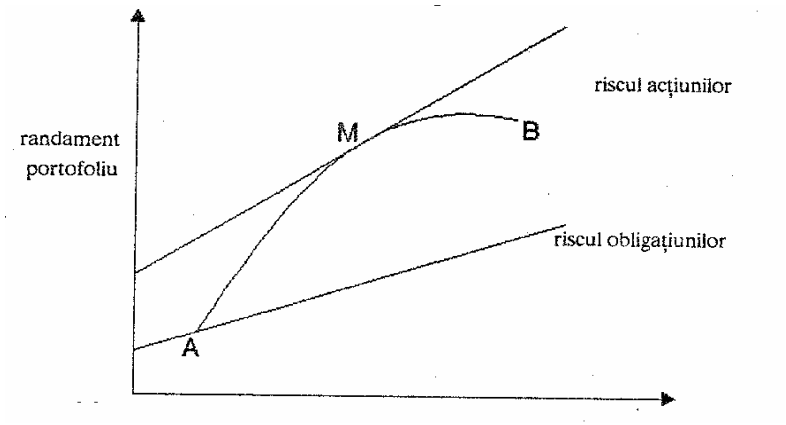

6.1.2.3. Rigiditatea pieței reale

Formarea prețurilor pe piața reală are ca bază, în ultimă analiză, aceleaşi informații şi utilizează aceleaşi raționamente ca şi pe piața bursieră. Deosebirea constă în aceea că valoarea de semnificație a anticipărilor raționale este mult mai mică pentru piața reală, din mai multe motive:

- în primul rând, limitele în care funcționează piața reală sunt mult mai flexibile în ceea ce priveşte rigoarea stabilirii şi modificării prețurilor, a volumului tranzacțiilor şi dirijării fluxurilor ofertei etc. Piața reală este prin excelență un mediu negociat, în care nici cerințele de omogenitate, standarde, libertate a fluxurilor nu sunt necesare. Comunicațiile pe aceste piețe sunt, în bună măsură, punctuale, cu un pronunțat caracter confidențial. 'Toate aceste caracteristici fac ca să devină posibilă politica de preț a firmei ca manieră specifică de formare a prețului. Astfel, anticipările raționale ale agenților economici, alții decât cei implicați direct într-o înțelegere de preț, au o mult prea mică importanță în formarea prețului, aceştia jucând rolul de "price taker" pentru cea mai mare parte a deciziilor care nu îi implica;
- în al doilea rând, pe piața reală apar consecințele stabilizatoare ale operațiunilor de reducere a riscului, desfăşurate pe piețele la termen (hedging, options). Pentru agenții economici devine posibil ca, utilizând adecvat şi într-o succesiune anumită operațiile acestea, să-şi poată formula o strategie de intrări de materii prime şi, concomitent, de vânzări a propriei producții, pentru un an întreg. În acest fel, agentul economic este scutit de evoluțiile adverse ale prețului, neavând nevoie să-şi reformuleze datele politicii proprii în funcție de evoluțiile curente.
- în al treilea rând, piața reală, fără a fi independentă de cea bursieră, nu prezintă aceleaşi variații nici ca amplitudine, nici ca sens. Faptul se datorează caracterului "spot" al prețului pieței reale care, spre deosebire de cel al pieței la termen, este mai puțin volatil şi, între două niveluri la momente diferite, încorporează un volum oarecare de variații ale prețului de bursă. Întrucât însă suma variațiilor prețului de bursă este nulă, pe piața reală nu este nevoie să se anticipeze toate evoluțiile, semnificația acestora fiind nulă. În relația sa cu piața bursieră, piața reală utilizează informația prețului de bursă şi generează informații utilizate de bursă în evoluția cotațiilor. Există, aşadar, o condiționare reciprocă a funcționării celor două piețe, chiar dacă aceasta are loc pe fondul unei "independențe relative. Din punct de vedere al cantității de informație utilizată şi generată, cele două piețe sunt fundamenta! deosebite, ceea ce face ca şi comportamentul lor să fie diferit în raport cu acelaşi eveniment:
  - piața bursieră este informațional eficientă, întrucât în alocarea resurselor sale utilizează maximum de informație disponibilă şi co-

munică minimum de informație (în speță, una singură - prețul). Piața reală, dimpotrivă, tinde către o ineficientă informațională, prin aceea că utilizează un minim de informație (prețul) pentru a genera un volum mare de date. Acest criteriu de eficiență (criteriul lui Hurvicz) conduce la concluziile următoare, care se referă la forma de eficiență a pieței;

- piața reală este o piață slab eficientă, întrucât aşteptările relevante se bazează pe informația de preț disponibilă egal pe piață; piața bursieră este o piață tare eficientă, întrucât aşteptările relevante se bazează pe informații egal disponibile, precum şi confidențiale (accesibile numai operatorilor profesionişti).

În consecință, ecartul între valorile reale şi nominale ale variabilelor economice (prețul, în speță) este semnificativ pe piața reală şi nul pe piața bursieră. Altfel spus, anticipațiile raționale ajustează cursul bursier până la nivelul său real, în timp ce prețul pieței reale se îndepărtează de la acesta cu o mărime egală cu anticipația.

6.2. Bursa în economiile de tranziție

În mod necesar, abandonarea modelului economiei planificate a impus înlocuirea instanței centrale de repartiție a bunurilor cu instituția similară specifică economiei de piață. Debutul procesului de creare a burselor în Europa Centrală şi de Est a avut loc oficial prin deschiderea burselor de valori de la Belgrad şi Ljubliana, în decembrie 1989, apoi la Budapesta (martie 1990), Zagreb, Varşovia. După alte opinii însă, primele burse în această zonă au reapărut în 1987 în fosta URSS, unde au fost organizate licitații de produse de bază (la Moscova, bursa de materiale de construcții).

Problema momentului apariției burselor în economiile post planificate devine importantă dacă este pusă în discuție sub aspectul relației piață bursieră - piață reală. Din această perspectivă, există două posibilități de abordare: prima pune problema priorității dintre consolidarea relațiilor de piață şi apariția burselor ca instituții specifice, cea de a doua pune problema direcționării evenimentelor de natura raportului piață reală - piață bursieră în sensul desfăşurării după legitățile anterior descrise.

a) Formulată în termenii priorității, problema momentului apariției bursei poate avea două soluții: fie piața bursieră este considerată un fenomen de sine stătător, iar organizarea burselor ca o problemă de strategie a politicii economice a guvernului – inițiativa privată având un roi precumpănitor anticipativ, fără a fi consecința unor necesități imperative; fie piața bursieră este rezultanta maturizării relațiilor de piață în economie, apariția instituției consfințind un proces de transformări structurale şi înscriindu-se ca o necesitate a momentului.

Este dificil de optat pentru o soluție, mai ales pentru motivul că cercetarea istorică nu ne ajută foarte mult: în secolul al XV-lea, când se consideră că

au apărut bursele, nu se poate afirma că relațiile de piață erau solid ancorate în economia timpului; pe de altă parte, majoritatea operațiunilor bursiere, la vedere sau la termen, datează din aceeaşi perioadă de debut a funcționării burselor. Ca urmare, apariția şi dezvoltarea pieței bursiere nu pare să se supună unei cerințe legată de ansamblul relațiilor de piață.

b) Pare mai plauzibil să considerăm, că piețe de tip bursier funcționează deja în economiile post planificate, înființarea burselor de mărfuri şi de valori având scopul de a dirija desfăşurarea tranzacțiilor după regulile consacrate.

6.2.1. Bursele de mărfuri

a) Abandonarea metodei dirijiste de conducere economică nu a avut loc concomitent cu punerea în operă a unor instrumente şi instituții apte să asigure dirijarea fluxurilor de bunuri şi capital după criterii eficiente. Într-o anumită măsură, acest fapt se justifică prin aceea ca generalizarea relațiilor de piață este un proces de durată, în timp ce economia trebuie să funcționeze fără întreruperi. Pe de altă parte însă, dirijarea fluxurilor se face, în absența instrumentelor de constrângere, pe baza relațiilor de natura "pieței paralele": fie că este vorba de relații personale, menținute prin tradiție între furnizori şi beneficiari cunoscuți din perioada planificată; fie că este vorba de intersecția unor relații vechi cu interese private, mai noi. Aceste tipuri de reiații diminuează eficiența alocării, deoarece criteriul preț funcționează în subsidiar, nu exclusiv.

Relațiile de piață vor trebui să înlocuiască, aşadar, relațiile de tipul "parafei" mai degrabă decât pe cele de tip planificat. În acest efort, burselor de mărfuri le revine un rol important, în primul rând de ordin informațional: caracterul pronunțat confidențial al comunicării în regimul balanțelor materiale (dirijarea fluxurilor prin determinări univoce) conduce la o cvasiblocare a mecanismelor de alocare la abandonarea sistemului. Capacitatea de a crea fluxuri noi, fără restricția comunicării, depinde de cantitatea de informație disponibilă în sistem, funcție realizată de bursa de mărfuri.

Nu este, de altfel, întâmplător faptul că cele mai multe burse de mărfuri au apărut în fosta URSS: având un teritoriu uriaş şi nedispunând de o infrastructură de comunicații adecvată, soluția înființării de burse de mărfuri regionale apare ca optimală.

b) O trăsătură specifică burselor de mărfuri apărute în țările foste socialiste o constituie absența omogenității ofertei. Tranzacțiile cuprind atât produse de bază, cât şi bunuri industriale din cele mai diverse, de ia materiale de construcții la casete video şi produse electronice. Evident, că acest lucru se reflectă în calitatea informației - preț furnizate pieței reale, în sensul, că nefiind legat de caracteristici standard ale obiectului tranzacției, prețul apare mai mult ca rezultat al unei înțelegeri locale şi momentane (ca în cazul unei licitații obişnuite).

c) Absența standardizării se adaugă la faptul că tranzacțiile bursiere pe piețele țărilor foste socialiste sunt exclusiv "spot". Prețui nu are posibilitatea, deci, de a-şi ajusta fluctuațiile pe o piață distinctă de cea reală, încorporând

orice şoc al pieţei. În aceste condiţii anticipările inflaţioniste tind să crească nivelul preţurilor, acest comportament fiind singurul posibil de protejare contra riscului evoluţiei adverse a cotaţiilor.

Aceste burse se află undeva la jumătatea drumului între o licitaţie obişnuită şi o piaţă "second hand". Poziţia pieţei reale este foarte apropiată de acestea, în mod practic nediferenţiind comportamente specifice.

Bursa Română de Mărfuri are, în esenţă, aceleaşi trăsături. Încă de la începutul activităţii, operează pe trei pieţe: mărfuri fungibile, omogene şi standardizate - tipic bursiere - pe prima piaţă; fungibile, dar nestandardizate pe a doua; bunuri diverse, inclusiv bunuri industriale, pe a treia. Operaţiunile sunt exclusiv "spot", contracte "futures" fiind posibile numai prin funcţionarea casei de cliring (organism încă neînfiinţat).

Principala funcţie pe care aceste burse de mărfuri, inclusiv BRM, nu o pot realiza este aceea de finanţare a stocurilor; efectele acestui fapt se regăsesc nu numai pe piaţa bursieră, ci şi pe piaţa reală şi sunt, în principal, de natura stabilităţii pieţei.

Ca finanţarea stocurilor să fie posibilă pe o piaţă bursieră este nevoie ca o anumită parte a capitalului circulant să se găsească permanent antrenat în tranzacţii şi să nu părăsească niciodată ringul bursei. Volumul acestui capital depinde de mărimea cererii pe piaţa reală a fiecărui bun tranzacţional la bursă, constituind aşa-numitul bun - simbol. În principiu, există două moduri de a se constitui:

- atunci când volumul tranzacţiilor este foarte mare şi operaţiunile sunt zilnice, fără fluctuaţii semnificative, capitalul poate opera numai "spot", deoarece va exista permanent, de pe o zi pe alta, o ofertă suficient de mare pentru a prelua un şoc care să vizeze nivelul cotaţiei. Intrările şi ieşirile de capital de pe piaţa bursieră se compensează reciproc, bursa apărând ca locul în care este rulata cvasitotalitatea cantităţilor. Exemplul consacrat pentru ilustrarea acestei funcţionări a pieţei este bursa aurului de la Londra;
- dacă însă există fluctuaţii mari ale volumului tranzacţiilor, preţurilor şi numărului zilnic de operaţiuni, capitalul poate fi menţinut prin operarea de contracte "futures". Aspectul aparent speculativ pe care îl îmbracă în acest caz capitalul este dat de faptul că singura raţiune pentru operator de a-şi plasa resursele financiare într-o asemenea afacere este aceea de a câştiga, deci de a specula diferenţele de curs. De fapt, se realizează în acest fel o diminuare a incertitudinii de încheiere a unei tranzacţii (existând permanent o cerere şi o ofertă pe piaţă), cu efect asupra stabilităţii cursului. De asemenea, apare posibilitatea planificării aprovizionării cu materii prime ia curs prestabilit (cumpărând la termene convenabil ales). În plus, vânzând la termen propriile produse, se realizează mobilizarea de capitaluri în sprijinul pieţei reale.

Pentru țările est-europene este dificil de estimat că ar putea fi găsit un produs sau mai multe susceptibile de a constitui un monopol regional (cel puțin). În orice caz, România nu are decât o şansă teoretică de a forma o asemenea piață. Rămâne aşadar ca alternativă finanțarea stocurilor prin introducerea operațiunilor "la termen". Problemele care sunt de soluționat, în acest caz, sunt două: profesionalismul operatorilor şi atragerea capitalurilor necesare.

6.2.2. Bursele de valori

Experiența est-europeană în materie de burse de valori este destul de bogată: la trei ani de la declanşarea reformelor economice erau deja în funcțiune asemenea instituții la Budapesta. Varşovia, Praga, Moscova; în România există o intenție de înființare a bursei de valori la Bucureşti, în baza unui proiect de lege aprobat în Parlament.

Condițiile pentru funcționarea burselor de valori se pot considera a fi minimal îndeplinite atunci când există, simultan, obiect al tranzacțiilor (titluri, adică obligațiuni şi acțiuni) şi capital disponibil (înclinat să se transforme în instrumente de investire de tipul activelor financiare). Experiența burselor de la Budapesta şi Varşovia pare să confirme faptul, că în aceste țări există o piață bursieră potențială.

a) Bursa de la Budapesta şi-a început activitatea prin punerea în vânzare publică a 430 000 acțiuni ale firmei de servicii turistice Ibusz; concomitent, acestea au fost lansate pe piață şi la Viena, fiind aşadar, o dublă premieră: prima companie din Est privatizată prin ofertă publică şi tot prima companie din Europa de Est care cotează pe o piață străină. Succesului primei zile (cotație de 7300 Ft la închidere față de 4900 la deschidere) i-au urmat câteva zile mai calme şi apoi un declin semnificativ. Evoluția bursei a fost contradictorie: în intervalul ianuarie - aprilie 1991 indicele bursei a crescut cu 200 de puncte, iar până ia finele anului a pierdut 400 de puncte. La începutul anului 1992 bursa a intrat din nou într-o perioada de creştere, dar mult mai lentă (80 de puncte în trei luni).

În prezent, la bursa din Budapesta sunt înscrise 21 de firme, din care numai şapte cotează. Prin intermediul bursei, Guvernul maghiar intenționează să privatizeze 5-8% din proprietatea de stat în fiecare din următorii patru ani.

b) Bursa de ia Varşovia şi-a început activitatea ia 16 aprilie 1991 cu tranzacții săptămânale. În prima zi s-au vândut numai 270 de acțiuni, dar s-a ajuns la 17 000 titluri la mijlocul anului şi 254 000 în septembrie. La acea dată, numărul de deținători de acțiuni era de 150 000, estimându-se o creştere în următorii cinci ani până la 5 milioane.

Pot fi remarcate patru aspecte:

- după cum rezultă din ponderea tranzacțiilor, aceste burse au fost înființate în scopul sprijinirii procesului de privatizare, ca instrument al acestei politici. Rezultă deci că prioritatea este acordată formării pieței primare a capitalului;

- obiectul tranzacțiilor îl constituie acțiunile de stat, exclusiv; nu există posibilitatea formării portofoliilor cu risc redus;
- toate operațiunile desfăşurate sunt "spot";
- dintre funcțiile mai importante ale bursei de valori - atragerea de capital şi circulația capitalurilor - prima se constituie ca obiectiv prioritar; cea de a doua este concentrată mai mult pe obținerea de venituri la bugetul de stat.

Alături de aceste trăsături, care pot fi considerate ca fiind specifice acestuia, procesul de creare a piețelor bursiere în Europa de Est mai prezintă o particularitate, decurgând din chiar mijloacele de privatizare: circulația vaucherelor, distribuite gratuit cetățenilor în contul unei părți din avuția statului. Pentru distribuirea, evidența, evaluarea şi contro-lui circulației acestora s-au înființat structuri administrative al căror rol a fost frecvent confundat cu acela de intermediar financiar de depozit.

Cu toate că experiența poloneză şi ungară par să infirme, principala problemă a creării sectorului bursier în materie de operațiuni cu active, în țările est-europene, rămâne lipsa capitalurilor. Nu trebuie omis faptul, că pentru o parte importantă a capitalului disponibil din economii, titlurile - şi obligațiunile şi acțiunile în aceeaşi măsură - nu reprezintă plasamente, ci instrumente de economisire. Fiind, în general, de volum mic, precum şi datorită faptului că achiziționarea de acțiuni este riscantă în condițiile instabilității economice, este greu de crezut că acestea vor fi atrase de piața bursieră în formare. In ceea ce priveşte vaucherele, plasarea acestora prin intermediul agenților care joacă rolul .de intermediari, prezintă riscul unei tranzacții nerentabile, atâta vreme cât valoarea de piață a certificatelor de proprietate este incertă.

Exista o posibilitate de a lărgi baza de referință pentru capitalul disponibil, dacă avem în vedere capacitatea financiară uriaşă a statului (în termeni relativi). Mobilizarea acestor resurse poate fi făcută prin intermediul împrumutului obligatar lansat de investitorul care doreşte să opereze pe piața reală, statul deținător al obligațiunilor putând gestiona un portofoliu după criteriile eficienței; vinderea pe piață se poate face, în acest caz, eşalonat, în aşa fel încât o ofertă excedentară de titluri să nu afecteze capacitatea de absorbție a pieței. Obligațiunile sunt atrăgătoare şi pentru capitalurile mici, datorită garanției de randament pe care acestea o oferă; rezultă, că într-un timp relativ scurt, ar putea fi mobilizate şi economiile populației, fără riscurile pe care le presupune investirea în acțiuni.

Concomitent cu crearea pieței primare a titlurilor trebuie observat procesul de structurare a pieței secundare. Capitalul atras în acțiuni şi obligațiuni este, prin natura lui, speculativ, ceea ce face ca piața secundară să fie dinamică prin excelența. Ca o consecință a acestui fapt apare fenomenul polarizării valorilor cotate - la o extremă valori constant bune, cu randamente crescătoare sau constant mai mari decât media, iar la cealaltă titlurile cu oscilații mari. Dat fiind faptul că cea mai mare parte a informațiilor relative la procesele investiționale

se generează în acest sector al pieței bursiere, rezultă necesitatea protejării acurateței; în acest scop sunt consacrate măsurile de limitare a accesului la operațiuni speculative, reglementarea procedurilor de ofertă publică de cumpărare etc.

*

* *

Apariția şi dezvoltarea pieţelor bursiere în economiile est - europene se înscriu ca procese fireşti în acela al tranziției la economia de piață. Fără a minimaliza reuşitele acestuia, se cuvine a sublinia faptul că procesul de formare a pieței bursiere este incomplet în condițiile în care operațiunile la termen ("futures") sunt temporar eliminate din tranzacțiile bursiere. Astfel, pe lângă faptul că se distorsionează în bună măsură informația bursieră, apare clar faptul că principalele funcții ale bursei nu sunt realizate sau sunt realizate incomplet. Introducerea operațiunilor bursiere la termen va avea ca efect principal înscrierea procesului de formare a pieţelor în rigorile relațiilor consacrate de funcționarea economiilor de piață stabile.

Crearea pieței bursiere în România se află încă într-un stadiu incipient. Majoritatea întreprinderilor care au adoptat. În titulatură termenul de "bursă" nu desfăşoară, în fond, decât activități de intermediere; metoda licitației, aplicată acestor activități nu le apropie mai mult de specificul pieței bursiere.

În ceea ce priveşte piața titlurilor, aceasta este numai în stadiul de intenție, deşi, prin programele de reformă aceasta trebuia să apară încă din anul 1990. Problema cea mai importantă a bursei de valori rămâne totuşi aceea a obiectului tranzacțiilor, în măsura în care certificatele de proprietate nu pot constitui decât un pseudo-portofoliu de acțiuni.

Se poate concluziona, că în România, pieței bursiere fi lipsesc două elemente de bază: instituțional; organizarea suferă din lipsa regulilor specifice bursei (standardizarea mărfurilor, contractelor, titlurilor etc.), iar operațional, absența rotațiilor la termen face ca activitatea instituțiilor cu denumire de "bursă" să nu se deosebească de o intermediere obişnuită.

Capitolul 7

NECESITATEA UNUI SISTEM COMUNICAȚIONAL ÎN SPRIJINUL RELANSĂRII ECONOMICE

În mare măsură, relansarea economică atât de aşteptată în societatea românească actuală poate depinde de modul în care are loc transferul de informații prin procesul comunicării. De aceea, continuăm să acordăm un spațiu separat acestei probleme în lucrarea de față.

Într-un studiu anterior, arătam relevanța caracteristicilor culturilor național-organizaționale, din care provin partenerii noştri economici, asupra comunicației - ca pilon de flexibilizare a mecanismului economic post-totalitar. De această dată, dorim lansarea unui alt punct de vedere asupra procesului de comunicare, pe care-l considerăm necesar a fi abordat sub unghiul reformei. Această abordare trebuie să se materializeze în societate, atât printr-o legislație adecvată, cât şi printr-o modificare conceptuală şi de atitudine ia nivel instituțional. Cum încă, în România, tranziția nu a reuşit prea mult să reducă ponderea covârşitoare a proprietății de stat față de cea particulară, aceasta înglobând un număr considerabil de angajați, dintre care, în mod obiectiv, o parte hotărăsc prin decizii mersul reformei şi cum o bună parte din aceşti salariați ai instituțiilor administrației publice poartă, din păcate, ca efect obiectiv, amprenta sistemului economic şi politic totalitar în care au evoluat ani de zile - abordarea de față vizează sectorul public, guvernamental.

7.1. Strategia comunicării - componentă a mecanismului de relansare economică

Pentru a avea o bază clară şi cuprinzătoare de pornire în aserțiunile pe care le vom face, revenim asupra definiției[1] pe care doi autori americani - R.E. Porter şi L.A. Samovar - au dat-o comunicației ca "proces dinamic, de tip tranzacțional şi de influențare a comportamentului, în care sursele şi receptorii codifică intenționat propriile comporta-mente pentru a furniza mesaje, trimise prin intermediul unui canal cu scopul dea provoca sau obține anumite atitudini sau comportamente".

Se ridică următoarea problemă: este util să se elaboreze o strategie a comunicării în societatea românească actuală şi cui i-ar folosi? Răspunsul la această problemă comportă, credem noi, două aspecte. Pe de o parte, într-o economie de piață şi un stat democratic - pe care ambele ni le dorim dezvolta-

[1] R.E. Porter, L.A. Samovar - Intercultural Communication: A. reader, Wadsworth, New York, 1988, p. 10.

te în România - modalitatea prin care se face circulația de informații trebuie să fie liberă, lipsită de constrângeri, la latitudinea deciziei "pionilor" din sistem, conform legii cererii şi ofertei. Prin urmare, este corect şi necesar ca fiecare palier instituțional şi toți agenții economici, în general, să funcționeze conform propriilor opțiuni, hotărând, între limitele atribuțiilor pe care le au, atât asupra oportunității mesajelor pe care le transmit permanent altor parteneri de dialog din societate -, dar şi asupra mesajelor care se vehiculează în interiorul propriilor granițe. Prin modul în care se supun principiilor de comunicare pe care singuri şi le generează, agenții economici (printre care, de mare importanță este statul şi instituțiile care-l reprezintă) se autoplasează pe o anumită treaptă de valoare şi de interes în cadrul societății, fiind dați iac parte sau, din con tril, menținuți şi solicitați pentru ofertele proprii care deja şi-au dovedit valabilitatea - caz în care, pentru România momentului 1994, recompensa finală ar deveni chiar compunerea unei imagini de ansamblu foarte favorabile în exterior. Pe de altă parte, se constații că la noi, în patru ani de tranziție spre principiile de piață, în mică măsură s-au asimilat modalitățile specifice unei asemenea economii, adică tehnicile de management susținute de o legislație favorabilă şi de conştientizarea unei permanente concurențe la care trebuie să se facă față şi care, în cazul țărilor dezvoltate, ajută agenții economici să comunice şi în afara granițelor instituționale.

Relativ la al doilea aspect, trebuie explicată cauza acestui status-quo. Aceasta ar trebui căutată în contextul a ceea ce se cheamă o etapă de tranziție, pentru care nu au fost elaborate reguli în teoria economică şi nici scenarii viabile pentru practică. Noi însă, ca membri ai statelor în cauză, suntem nevoiți să le conturăm. Din acest punct de vedere se constată, că sub aspect comunicațional, ca transparență şi oportunitate, ca mijloace şi conținut şi în sprijinul definiției comunicației referite la început, o parte considerabilă a salariaților fostului regim comunist - astăzi angajați pe diferite posturi cu precădere în sectorul public - se găsesc, în condițiile în care nu ştiu cum să se comporte eficient, în următoarele situații:

- nu fac eforturi pentru propria adaptare;
- nu oferă posibilități de adaptare altor segmente de societate, când legal sunt chemați să o facă.

Cele două situații emerg, fie dintr-o greşită înțelegere a fenomenului schimbării, determinat de esența economiei de piață şi a unei societăți democratice, care în final se traduce în practică printr-un refuz de modificare a atitudinilor, fie prin însăşi imposibilitatea de schimbare în cazurile în care 45 de ani de economie centralizată au modificat aproape patologic caracterele. Aceasta este şi una din explicațiile nenumăratelor momente economice critice şi convulsii sociale care s-au derulat, la noi, din nefericire, în aceşti primi ani ai tranziției, când informarea corectă şi convingătoare dinspre treptele ierarhice ale puterii executive şi legislative, până la nivelul regiilor autonome sau societăților comerciale, organizațiilor sindicale sau neguvernamentale, în cele mai multe cazuri nu a funcționat, iar efectele nu au mai putut fi evitate.

Prin urmare, considerăm utilă elaborarea unei strategii a comunicării pentru societatea românească actuală prin transpunerea principiilor moderne de comunicație, validate de țări capitaliste dezvoltate ale căror democrații funcționează de zeci de ani, într-un mozaic de strategii independente, proprii fiecărui agent economic, dintre care, datorită rolului său în societatea de tranziție, interesează în mod deosebit agentul economic - stat - cu instituțiile puterii guvernamentale şi celelalte instituții publice. Aceasta presupune implicarea fiecărei noi instituții a statului de drept în conturarea propriului demers comunicațional. Modul în care circulă informația în interiorul Guvernului şi al compartimentelor sale, în interiorul ministerelor, al Parlamentului, ai Fondurilor proprietății de stat şi private, al Băncii Naționale, ai Televiziunii Române, al primăriilor, al instanțelor judecătoreşti şi al altor instituții de stat, cât şi cum se vehiculează mesajele între aceste instituții şi spre opinia publică generează un impact fundamental asupra conştiinței indivizilor, pe care-i regăsim la fiecare palier al societății şi tot de la care se aşteaptă, în final, relansarea economică. Răspunsul afirmativ la întrebarea ridicată inițial conduce şi la subiectul asupra căruia s-ar răsfrânge efectele benefice ale unei asemenea acțiuni de anvergură şi angajare, şi anume: întreaga societate românească în tranziție.

O a doua problemă care ne interesează este relația între comunicare, ca proces complex, şi mecanismul de relansare economică generat de instituțiile administrației publice.

Pentru aceasta, trebuie clarificat şi corelat conținutul noțional al elementelor luate în discuție: procesul de comunicare şi instituțiile administrației publice, văzute din unghiul relansării economice.

7.2. Specificitatea sferei administrației publice pentru comunicare

Administrația de stat sau publică poate fi definită[1] ca un complex de instituții, care:

1. se angajează într-un efort cooperațional de grup, de relevanță publică;
2. acoperă toate cele trei ramuri tradiționale ale puterii de stat - executivă, legislativă şi juridică - şi relațiile dintre acestea;
3. dețin un rol important în formularea politicii de stat şi, astfel, devin parte componentă a procesului politic;
4. diferă prin mijloace semnificative de administrația privată;
5. pentru a oferi serviciile necesare comunității, vin în contact de lucru cu nenumărate grupuri private sau persoane particulare.

Considerând-o completă, am îmbrățişat această definiție promovată de profesorii universitari americani şi pentru că ea provine dintr-o societate consi-

[1] Felix A. Nigro, Lloyd G. Nigro - Modem Public Administration, Harper Collins Publishers, 1989, p. 11.

derată cu democrația cea mai avansată, unde bazele administrației publice ca profesie au o vechime de aproape un secol[1].

O societate care nu a fost afectata de un regim comunist totalitar, cum este cea americană[2], şi unde economia de piață şi-a urmat cursul normal, chiar dacă a trecut prin cele două războaie mondiale la fel ca şi România sau alte state europene, a permis, în primul rând, evoluția firească a unor "programe universitare de administrație publică care să servească în paralel reforma administrativă din S.U.A. În evoluția sa, prin pregătirea de personal pentru funcții guvernamentale şi, în general, în serviciul public". În al doilea rând, a stimulat înființarea unei rețele masive de organizații ale funcționarilor de stat, care, pe lângă serviciile de consultanță şi activitatea de cercetare oferite, au exercitat o presiune pozitivă asupra programelor de formare din serviciile publice. În toate acestea, principiile comunicației - ca mijloc de atingere a obiectivelor unui grup organizațional - şi-au regăsit de la sine un loc deosebit de important, determinând pe demnitarii statului să cristalizeze cu mai multă uşurință politica economică, cu atât mai mult cu cât noțiunile asimilate sau modificările de atitudine la care au fost supuşi nu s-au suprapus peste o structură mentală rigidă şi deficitară, fabricată după reguli autoritariste.

Nu acelaşi lucru se poate spune despre România[3], care nu a beneficiat de existența unei şcoli de administrație publică, cu toate că începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-au înregistrat şi la noi structuri parlamentare şi executive şi un învățământ universitar. Ca o perioadă cu o conotație specifică, tranziția către reguli de piață liberă după un centralism puternic în economie şi un autoritarism în politică cere, indiscutabil, oportunități multiple de formare a funcționarilor publici prin programe profesionale, în care se învață şi principiile vehiculării eficiente a informației. În acest caz mai apare, însă, un element în plus față de profesionalizarea evolutivă cunoscută în mod natural de organele puterii şi în țările avansate, cu economii de piață stabilizate, şi anume necesitatea grefării tehnicilor comunicaționale cu mult mai mult discernământ şi specificitate, atât față de caracteristicile atribuțiilor instituțiilor în cauză, cât şi față de cele ale personalului care le compune. Ideal ar fi ca liderii acestora să construiască din mers, chiar şi acolo unde şcolarizarea nu este posibilă, strategii proprii de reacție în comunicarea mesajelor, adaptate la evo-

---

[1] Alice B.Stone, Donată C. Stone - Early Development of Education in Public Adminisrration, în American Public Administration: Post, Present, Future de Frederick C. Mosher, University of Alabama Press, 1975, p. 13, 19-20.

[2] Societatea americană este doar unul din multiplele posibile exemple de referință printre statele capitaliste avansate, dintre care de altfel, Marea Britanie, cu o vechime în pregătirea cadrelor pentru administrația publică, are o incontestabilă întâietate.

[3] Definiția dată de Dicționarul Enciclopedic Român (vol. 1, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, p. 19) administrației de stat o descrie sumar, ca: 1. Formă de activitate executivă şi de dispoziție a statului pentru realizarea funcțiilor sale; 2 Totalitatea puterilor de guvernământ asupra unui teritoriu, fără dreptul de a dispune de acesta.

luția în timp a proceselor economice pe care le dirijează, dar şi la cerințele de tip organizațional, cu impact social, din interiorul propriei instituții. Astfel se deschide un culoar benefic relansării economice în' toate punctele unde instituțiile puterii centrale şi locale influențează decizional sau prin monitorizare restul agenților economici din societate.

Revenind la conținutul definiției puterilor administrației publice referită anterior, considerăm că punctele 4 şi 5 au o relevanța aparte pentru mecanismul economic românesc actual în ceea ce priveşte impactul comunicării între guvernanți şi celelalte laturi ale societății în tranziție.

În primul rând, instituțiile guvernamentale - care, prin definiție, trebuie să vină în întâmpinarea necesităților fiecărui cetățean, indiferent unde locuieşte în teritoriu sau ce nivel de pregătire are - au, la noi, o sarcină şi mai delicată în prezent, constând în convingerea maselor asupra veridicității politicilor economice şi sociale pe care le propun, în condițiile în care economia de piață nu funcționează în plenitudinea trăsăturilor sale specifice pentru a-şi arăta şi efectele pozitive. Or, aceasta s-ar putea face numai printr-o comunicare transparentă şi esențializată chiar către sectorul privat în formare şi printr-o receptivitate deosebită față de impactul produs, transmis sub formă de răspuns. Firmele private nu au în mod deosebit această obligație, dat fiind scopul principal pentru care, de regulă, iau naştere şi anume, profitul financiar, deşi, în multe cazuri, acestea realizează o comunicare eficientă, la nivelul sferei lor de influență, prin însuşi faptul că oamenii respectivi, care au intrat în afaceri, dispun de pregătire, talent şi, mai ales, angajare în preluarea riscului.

În al doilea rând, chiar excluzând situația de tranziție, orice stat care doreşte să avanseze economic trebuie să conştientizeze dependența acestui deziderat de conduita instituțiilor conducătoare (pe linie executivă, legislativă şi judiciară), iar în acest sens, dificultatea muncii lor nu este numai faptul că aceasta trebuie făcută bine, dar şi că populația trebuie convinsă că este într-adevăr făcută bine, ceea ce presupune, atât competentă, cât şi comprehensiune - elemente considerate chiar de teoreticieni ai economiei[1] a fi extrem de dificil de întâlnit la una şi aceeaşi persoană. Şi aceasta se reflectă în abilitatea de a comunica, sub formă de emițător şi receptor de mesaje. Sunt situații în care oamenii de afaceri eşuează în posturi guvernamentale. Nemulțumiți de necesitatea de a-şi justifica deciziile față de opinia publică sau de structurile subordonate şi obişnuiți ca, în propriile firme, să dea ordine, care s-ar traduce rapid într-o acțiune, aceştia se plâng de obstacularea generată în instituțiile de stat de către formalități, căci în aceste structuri, există proceduri de lucru specifice care trebuie urmate, trebuiesc evitate conflictele de interes şi respectate o anumită legislație sau regulamente.

---

[1] John J . Corson - Distinguishing Characteristics of Public Administration, Review 12, nr. 2, 1952, p. 11.

În al treilea rând, dimensiunea instituțiilor publice, la noi, ca număr de angajați față de sectorul privat, reclamă o conduită comunicațională eficientă. Cu cât numărul funcționarilor publici este mai mare într-o structură organizațională, cu atât mai necesară devine fluidizarea circuitelor informaționale, claritatea şi esențializarea comunicării.

În al patrulea rând, scopul activităților publice, ca arie de preocupări, acoperă o diversitate de domenii şi problematici, făcând ca reforma în țară să depindă în mai toate punctele sale şi de aptitudinile şi performanțele de prelucrare şi vehiculare a informației dovedite de demnitarii aleşi sau numiți în funcții de stat. Politicile de macrostabilizare, de restructurare sectorială, programele de micro-reformă în infrastructură şi amenajare a teritoriului, în domeniul financiar-bancar, în sistemul educațional şi pentru reconversie. profesională, în ecologie, în administrația locală şi influența acestora asupra relansării economice sunt câteva exemple care aduc în prim plan varietatea mult mai mare de însuşiri cerute slujbaşilor în administrația publică decât în cea privată, nemaivorbind de cerințele impuse deontologic miniştrilor sau membrilor Parlamentului. Este foarte probabil ca, în câțiva ani, când sperăm să intrăm într-o economie reală de piață, o asemenea capacitate multidiversificată pentru aptitudini comunicaționale să fie caracteristică şi unor patroni de mari companii private, cu obiective de anvergură în economia României, aspect generat în mod obiectiv de însuşi țelul activității acestora şi de concurența acerbă pentru menținerea ia standarde ridicate de piață.

În ultimul rând, este de remarcat posibilul succes pe care reforma acestei perioade l-ar putea înregistra la noi în perspectiva unei controversate, în viziunea multora, dar - am spune noi - necesare întrepătrunderii între sectorul public şi cei privat, ca optică, sistem relațional şi suport reciproc - toate bazate pe o comunicare continuă şi deschisă. Ceea ce se întâmplă la ora actuală în statele avansate este o estompare din ce în ce mai pronunțată a liniei de demarcație între cele două. Revenind pe cazul Statelor Unite, se constata o permanentizare a activității de "contractare guvernamentală[1], prin care, contractori privați de ia toate nivelurile guvernamentale folosesc veniturile bugetare pentru a angaja, pe diferite perioade de timp, milioane de lucrători care, deşi nu sunt funcționari publici, în realitate devin o parte din forța de lucru a executivului, cum este cazul centrului aerospațial N.A.S.A. Astfel, transferul informațiilor prin comportamentul comunicațional duce la profesionalizarea angajaților şi de-o parte şi de alta, influențând în timp evoluția economică a multor comunități.

La noi însă, contextul este altul. Procesul de privatizare al întreprinderilor de stat s-a mişcat lent până acum, dar executivul ne lasă să înțelegem că procesul va primi un impuls în continuare[2]. Ceea ce contează însă pentru perioada următoare ar fi ca să se contureze, mult mai puternic şi în ambele sensuri,

[1] Felix A. Nigro, Lloyd G. Nigro - op. cit, p.10.

[2] Cea mai avangardistă atitudine având-o Consiliul pentru coordonare, strategie şi reformă economică şi experții guvernamentali care au lucrat la Strategia de guvernare.

relația comunicațională între instituțiile publice care au atribuții pe această problemă, ca; Fondul Proprietății de Stat, Fondurile Proprietății Private, Agenția Națională de Privatizare, Agenția de Restructurare şi societățile comerciale supuse procesului privatizării, obligatorie devenind în acest sens şi promovarea informațiilor prin mijloacele mass-media pentru o înțelegere mai corectă a fenomenelor. De asemenea, se simte nevoia unei punți între guvernanți şi patronii firmelor private care "au reuşit" până în prezent o lansare onorabilă pe piața românească. Este vorba despre un sprijin reciproc[1] şt o mai mare receptivitate pe care şi-o pot oferi unii altora în aplicarea unor politici economice, care au ca bază de plecare şi menținere inițiativa şi transparenta în comunicare, pasul esențial fiind însă cerut guvernanților.

7.3. Specificitatea comunicării pentru instituțiile publice

Pentru o eficientizare a demersurilor întreprinse de instituțiile noastre din serviciul public, procesul de comunicare trebuie abordat din trei unghiuri de vedere: a) al tehnicilor şi aptitudinilor dobândite sau native; b) al organizării sistemice din care fac parte; c) al atitudinilor.

a) Tehnici şi aptitudini. Acestea apar ca o condiție a comunicării datorită celui mai des impediment întâlnit: inabilitatea sau - ceea ce este mai grav - nedorința slujbaşilor publici de a se exprima adecvat, oral sau în scris.

Ele vizează modalități de transmitere a informațiilor, instrucțiunilor şi ideilor cu acuratețe, conciziune şi claritate şi de receptare a mesajelor ca ascultător, ca cititor şi, nu în ultimul rând, ca analist[2].

Exemple de astfel de proceduri şi tehnici, care se regăsesc în cadrul metodelor de comunicație (diagrama nr. 7.1) sunt:

a.1. transmiterea ordinelor şi instrucțiunilor;
a.2. vorbirea directă;
a.3. prestarea roiului de lider;
a.4. consemnarea de note;
a.5. Întocmirea unui raport, analize, scrisori etc.

În mod deosebit, în aceasta delicată perioadă de tranziție, în care criza din economie influențează negativ şi atmosfera din cadrul şi dintre instituțiile de stat, demnitarii investiți la diverse niveluri sunt chemați să depăşească, prin tehnici de comunicare şi aptitudini în formare, următoarele **bariere comunicaționale:**

---

[1] Ministrul de Stat Mircea Coşea a avansat în luna septembrie 1993, în cadrul reuniunii Societății Române de Economie, ideea atragerii de către guvern a unor sume, din cifrele de afaceri ale celor mai prosperi patroni din România, cu scopul ameliorării politicilor financiare.

[2] Sub aceste aspecte, spre exemplu, dintre cei trei premieri care s-au succedat după Revoluția din România, până în prezent, cel mai aproape de haremurile amintite s-a situat fostul prim ministru Teodor Stolojan (fapt remarcat şi de presă).

1. Limbajul

Alegerea cuvintelor este vitală pentru eficacitatea mesajelor. Aceleaşi cuvinte pot avea mai multe semnificații. Trebuie discernământ în utilizarea limbajului tehnicist, a celui oficial sau a celui simplu (popular).

Figura 7.1

Metode de comunicație

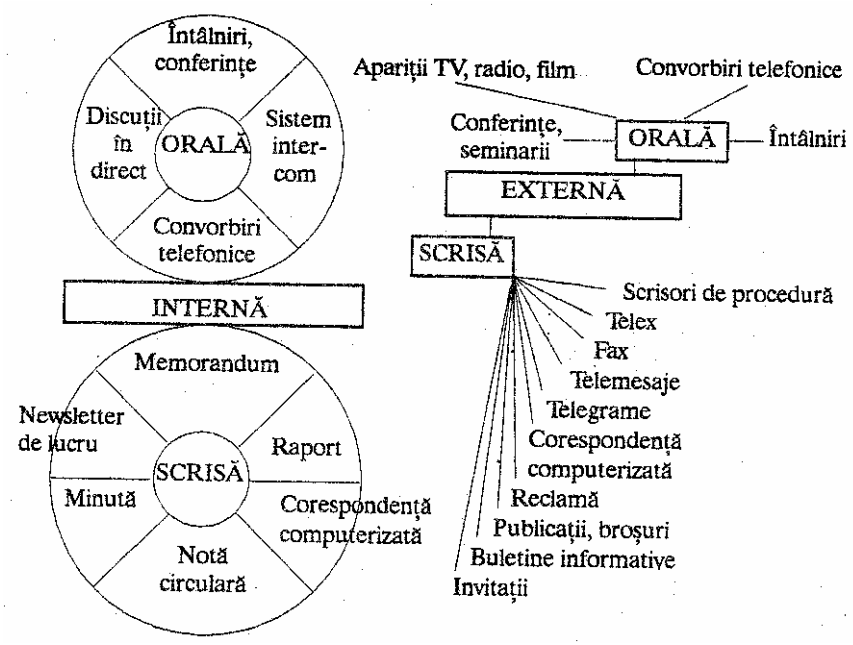

Sursa: adaptare după Shirley Taylor, Comunication for Business, Pitman Publishing, 1991, p. 1-2.

2. Semnalul non-verbal

Aşa-zisul "limbaj al gesturilor" ajută mult feedback-ul mesajelor orale. Nu trebuie neglijat pentru propria imagine sau a interlocutorului expresia feței, a privirii, înclinatul capului, alte gesturi sau mişcări.

3. Ascultarea

A câştiga atenția interlocutorului se poate transforma dintr-o corvoadă într-o artă. Ascultarea necesită o concentrare atentă şi aduce foioase atunci când oricine are ceva rezonabil de transmis.

4. Ideea preconcepută

De multe ori, ceea ce se înțelege dintr-o comunicare depinde de ceea ce receptorii cunoşteau dinainte, de orizontul informațional şi experiența lor, ante-

rioare. S-a întâmplat şi la noi ca funcționari publici să audă ceea ce doresc să audă sau ceea ce cred ei că au auzit, în loc de ceea ce s-a transmis cu adevărat.

5. Relația interumană

Oricât de corect ar fi mesajul unei comunicări, aceasta poate eşua prin blocare totală sau eficacitate slabă în cazul unei relații între ambele părți, deja deteriorată anterior prin diferende.

6. Reacția emoțională

Emotivitatea stopează succesul unei comunicări. De asemenea, nesiguranța, teama, furia față de subiectul discutat sau mediul de desfăşurare prejudiciază comunicarea, motiv pentru care este indicată amânarea ei până după depăşirea acestor stări.

7. Structura organizațională

Fiecare instituție a administrației publice ar trebui să-şi propună proceduri prestabilite de transmitere a mesajelor către cei care au nevoie de ele. Numai astfel comunicarea devine operațională.

Conform opiniilor mai multor teoreticieni ai tranziției din România, societatea românească este la ora actuală "blocată", se suferă de sindromul tergiversării, iar populația a intrat într-o stare de resemnare, m marea ei majoritate[1].

O cale de surmontare a acestei situații, am preciza noi, este desfăşurarea unei comunicări eficiente transmisă dinspre treptele cele mai înalte ale instituțiilor cu putere în stat spre orice agent economic sau membru al societății. Cheia pentru această rezolvare constă în putința şi dorința de înțelegere a mesajelor transmise sau receptate. Generatorul acesteia este punerea în discuție a adevărului fenomenelor social-economice pe care le parcurgem, iar ținta care poate contribui treptat la o relansare economică generală este câştigarea sau redarea încrederii lucrătorilor în propria instituție şi în obiectivele pe care aceasta şi le-a propus.

De aceea, un funcționar public cu responsabilități de mai mare sau mai mică importanță în stat este indicat să urmărească, în vehicularea informațiilor, următorii factori:

• Care este obiectivul comunicării?

Intenția este de informare, de convingere, de solicitare?

• Cine urmează să recepționeze comunicarea? Care este relația dintre transmițător şi receptor?

• Care este sfera de cunoştințe, înțelegere şi experiență a celui ce primeşte mesajul?

• în ce condiții are loc comunicarea?

Cauzele pentru care are loc; nu suportă amânare, este de natură serioasă, este periculoasă, are implicații emoționale, este de natură informativă?

---

[1] Idei readuse în atenție de teoreticienii Andrei Carnea şi Thomas Kleininger, în noiembrie 1993, emisiune TV.

• Cum va reacționa receptorul la comunicare?

Este important modul în care mesajul îl va afecta? Este importantă pentru noi percepția ideilor transmise? Sintetizând importanța tehnicilor şi aptitudinilor în comunicare, se pot preciza câteva principii esențiale pentru o reuşită:

- o gândire profundă, înainte de a comunica verbal sau scris;
- o ascultare atentă a interlocutorului; citirea inițială a propriilor mesaje scrise către alții ca şi când ați fi în postura lor;
- conform obiectivului urmărit, o selectare a mijloacelor mass-media şi a condițiilor ambientale cele mai potrivite;
- o alegere propice a momentului şi duratei comunicării;
- o utilizare adecvată a limbajului, prin noțiuni semnificative pentru tema discutată, dar prin cuvinte accesibile receptorului;
- căutarea feedbak-ului, reacția de răspuns a receptorului este esențială pentru viabilitatea comunicării.

b) Organizarea sistemică. Organizațiile sunt părți sau subsisteme ale unor supersisteme mai largi, multiorganizaționale, la nivel de societate[1]. În cazul administrației publice la noi, de exemplu, Departamentul pentru Comerț Exterior - considerat ca sistem - este o unitate a Ministerului Comerțului - ca sistem mai larg -, iar acest minister este parte a unui "supersistem" - instituția guvernamentală. În acelaşi timp, părți ale instituțiilor publice, ca sectoare, grupuri de lucru etc., pot fi privite, la rândul lor, ca sisteme, cu orientări şi scopuri de acțiune precise. În cadrul acestora, informația trebuie să circule eficient.

Comunicarea este vitală la fiecare stadiu al organizării sistemice. O înțelegere de ansamblu a punctelor de legătură pe care comunicarea le poate crea în laturile unei societăți structurate ne-o furnizează tabelul 7.1, în care se dă o definiție a nivelurilor sistemice, cu domeniul de acțiune şi aplicabilitatea fiecăruia - definiție văzută prin prisma teoriei organizării. Ne interesează acest raționament deoarece, de ia nivelul abstractului în plan practic, corelațiile se pot aplica mecanismului nostru economic şi social actual. Fiecare nivel descris ie include pe cele de sub el, dar interacțiuni şi interdependențe există între toate nivelurile, de aceea trebuie privite corelat şi deci şi informația trebuie privită în acelaşi sens, în fluxul ei.

Ceea ce contează într-o asemenea rețea, care cuprinde şi instituțiile administrației publice, este considerația care trebuie acordată individului, creierului uman, care guvernează toate acele relații prin decizii şi acțiuni menite să mişte mecanismul economic. La diferite niveluri ierarhice şi între ele, nu trebuie exclusă ideea planificării acțiunilor şi a verificărilor pe parcurs, a delegării responsabilităților tocmai pentru a se stabili acea comunicare în stare să funcționeze la 'momentul şi în locul cerut, informația de cea mai mare acuratețe. De aceea sunt absolut necesare a fi create circuite şi proceduri prin care cunoştințele, sub forma unei mase de date, să fie prelucrate (prin modalități electronice de calcul, când este cazul) şi transformate în informația utilă.

[1] Felix A. Nigro, Lloyd G. Nigro - op. cit., p. 125.

Tabelul 7.1

Nivelurile sistemice şi comunicarea

Nivelul sistemic	Domeniul de definiţie	Manifestarea în societate
1	2	3
1. Global	Sisteme socioeconomice şi politice internaţionale	Relaţii internaţionale; organizaţii multinaţionale
2. Societal	Sisteme socioeconomice şi politice naţionale	Analiza, evaluarea şi proiectarea de instituţii şi politici
3. Interorganizaţional	Grupuri de organizaţii	Relaţii şi schimburi între organizaţii; strategii de abordare a altor organizaţii
4. Organizaţional	Structuri şi procese tehnologice şi sociale interne ale organizaţiilor	Sisteme de producţie şi management; proiectare şi dezvoltare organizaţională
5. Intergrup	Relaţii între grupuri formale şi informale din interiorul organizaţiei	Comunicare; coordonare; control; influenţare; conflicte; luare de decizii
6. Intragrup	Dinamică a proceselor socialpsihologice ale grupurilor formale şi informale	Conducere; comunicare; conflicte; luare de decizii, roluri
7. Interpersonal	Psihologia socială a interacţiunilor dintre doi sau mai mulţi oameni	Eficacitatea interpersonală; percepţii; conflicte; motivaţii
8. Individual	Persoana ca un sistem psihobiologic	Nevoi şi motivaţii; formarea personalităţii; percepţie şi comportament

Sursa: Felix A. Nigro, Lloyd G.Nigro - "Modern Public Administration", 1989, p. 125

c) Atitudini Acestea sunt reprezentate de ideile preconcepute asociate cu experienţa anterioară ale unui individ, care se transformă în convingeri şi se cumulează cu emoţii legate de lucruri şi oameni şi care-l determină pe individ să acţioneze într-un anumit mod, de multe ori imprevizibil pentru partenerii ambientali[1].

În orice societate, circumstanţele economice determină pe indivizi să lucreze alături, de cele mai multe ori în grupuri organizaţionale mari ca număr. Un caz este şi cel al instituţiilor de stat. Şi aici trebuie depăşit cel mai mare obstacol pentru o comunicare eficientă: suportul emoţional care stă în spatele reacţiei inerlocutorului şi care reprezintă cauza generatoare a comportamentului ulterior; iar reacţia ar mai putea fi doar atenuantă prin educaţie, am spune noi. De aceea, este important pentru funcţionarii publici, care se află în poziţii cheie pentru destinele grupurilor cu care lucrează ca în cazul iniţierii unei comunicări, să anticipeze cât de devreme se poate atitudinile posibile ale receptorilor. În acest mod, pot realiza o abordare eficientă, care, în acelaşi timp, să menţină şi

[1] În viziunea lui Eric Harlow - Practical Communication, Longman Group Ltd., 1972, p. 9.

coerența structurilor pe care le conduc. Figura 7.2 prezintă "laboratorul" prin care trece o informație transmisă, care generează atitudini şi, în final, decizii. Întregul circuit stă sub impactul a două componente distincte: cea raționala, determinată de procesul gândirii şi cea irațională, generată de emoții şi afecte.

Acuratețea unei comunicări este periclitată când componenta afectivă este mai puternică - în activitatea curentă publică a unor demnitari întâlnind şi asemenea exemple chiar în perioada pe care o traversăm.

În final, trebuie precizat că România acestor ani de tranziție spre o economie stabilă de piață şi spre un stat al democrației autentice are nevoie de o strategie comunicațională, care poate ajuta, mai cu seamă în prima fază a reformei, instituțiile puterii publice.

Cabinetul guvernamental actual îşi poate propune urmărirea, în finii generale, a unor coordonate generale şi de esență pentru un proces de comunicare eficientă la nivelul întregii societăți dar, mai importante, devin strategiile specifice fiecărei verigi organizaționale şi ale fiecărui angajat în parte.

Pentru ca mecanismul socioeconomic să fie urnit într-o direcție favorabilă societății noastre actuale, nu trebuie să se uite că:

- dialogul trebuie provocat şi nu refuzat;
- demnitarii instituțiilor administrației publice trebuie să iasă permanent la rampă pentru a comunica activ cu opinia publică;
- adevărul să fie mobilul principal al tuturor demersurilor.

Figura 7.2

Comunicarea şi conflictul uman

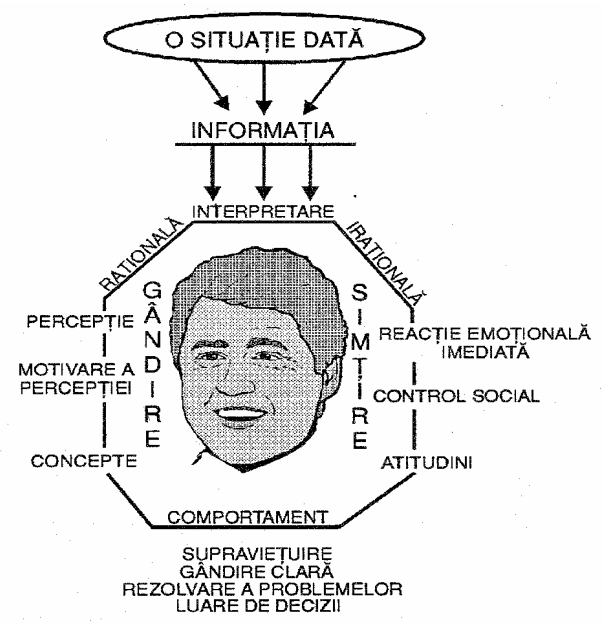

Anexa 3.1

Ce dificultăți ați întâmpinat în activitatea întreprinderii dumneavoastră, având în vedere legislația actuală:

1. În domeniul prețurilor (tarifelor)

(cum se desfăşoară negocierea cu furnizorii şi respectiv, cu beneficiarii, în ceea ce priveşte stabilirea prețurilor în ultima perioadă; care creştere a fost mai mare, cea a prețurilor outputurilor sau cea a prețurilor inputurilor, cum a evoluat indicatorul cheltuieli totale ce revin în medie la 1000 lei venituri totale)?

.....
.....
.....
.....

2. În încheierea de contracte cu partenerii interni şi externi (ce obligații sunt înscrise în acestea, menite a determina respectarea strictă **a** prevederilor contractuale; ce impedimente au afectat încheierea de contracte cu partenerii străini, în ce mod s-au soluționat litigiile apărute până în prezent; capacitatea de producție (vânzare) a întreprinderii este acoperită cu contracte)?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

3. În obținerea de credite în lei şi în valută (cât a durat obținerea unor împrumuturi de ia bănci; în perioada pentru care s-au făcut împrumuturi cât a fost rata dobânzii şi respectiv, cu cât (procentual) au crescut prețurile produselor realizate; care a fost destinația creditelor)?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

4. În relațiile cu diverse instituții de stat sau foruri tutelare (de ce fel de informații utile a beneficiat întreprinderea, atunci când a manifestat inițiativa de a se informa de la Departamentul de profil din Ministerul Industriei; Ministerul Finanțelor, Consiliul Național de Prognoză, Agenția Română de Dezvoltare,

Agenția Națională de Privatizare, Fondul Proprietății de Stat, Fondul Proprietății Private)?

.....
.....
.....
.....

5. În activitatea de restructurare a întreprinderii (probleme legate de investiții, de reorganizarea întreprinderii, de fabricația şi promovarea unor produse noi)?

.....
.....
.....
.....

Notă: Pentru toate punctele de mai sus, de mare importanță este explicarea cauzelor care au generat situația respectivă şi prezentarea unor propuneri de soluționare a problemelor economice cu care se confruntă întreprinderea.

Anexa 3

"Spirala infernală" a dificultăților financiare

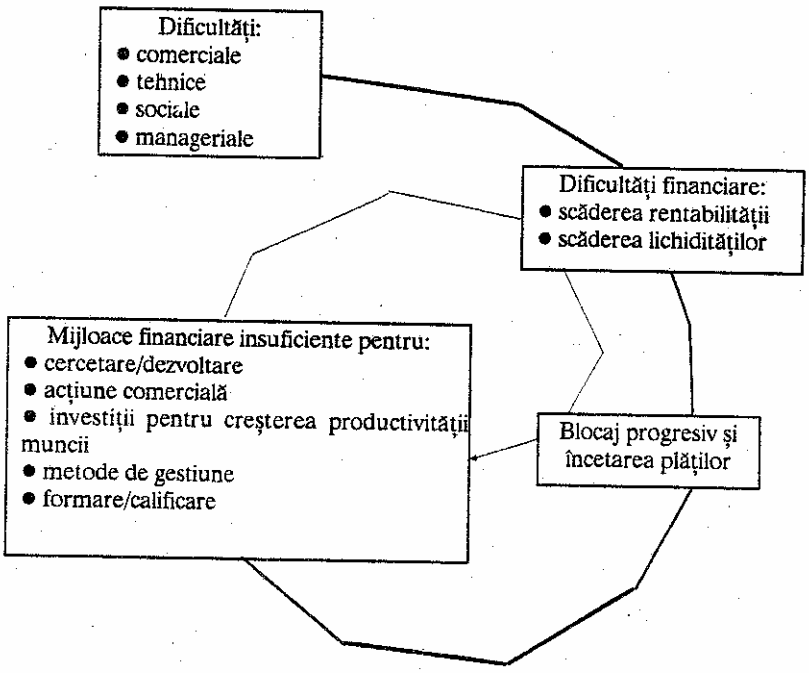

Sursa: Jean-Pierre Thibaut, Le diagnostic d'entreprise, SEDIFOR, 1989, p. 312

Anexa 4.1

Evoluția comparativa a nivelurilor tic dobândă la principalele surse de refinanțare a sistemului bancar şi a volumului creditului final în economie

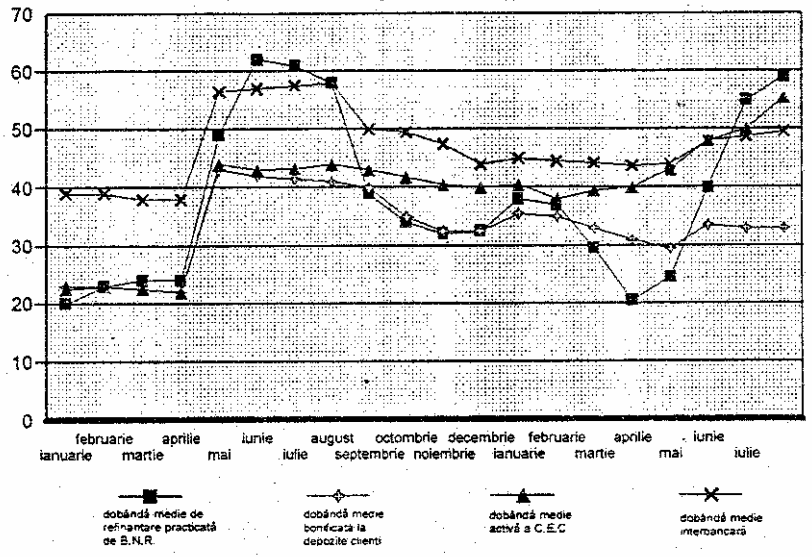

Volumul creditului în economie

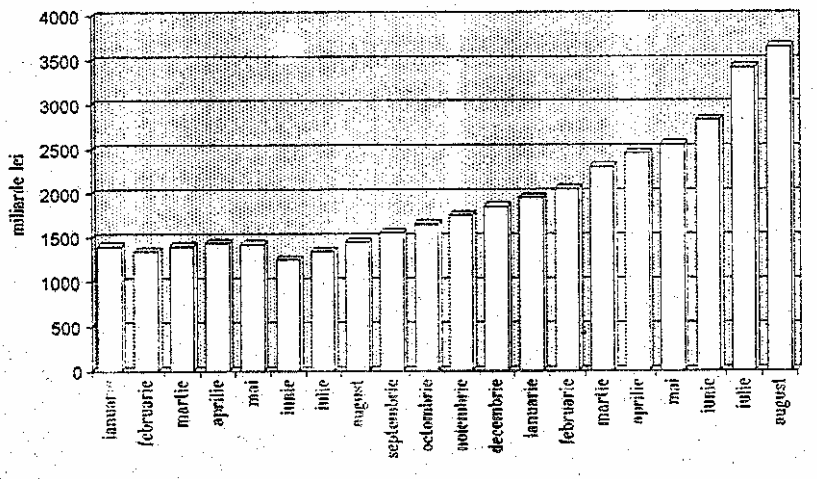

Surse : Banca Natională a României

LISTA LUCRĂRILOR PUBLICATE ÎN COLECȚIA INSTITUTULUI DE ECONOMIE A INDUSTRIEI (INSTITUTUL DE CERCETARE A RELAȚIILOR INTERRAMURI ŞI A STRUCTURILOR INDUSTRIALE) - "STUDII DE ECONOMIE INDUSTRIALĂ"

1. Resursele energetice pe plan mondial, 1978.
2. Perfecționarea relațiilor minister-centrală-întreprindere, 1978.
3. Consumul cumulat de resurse energetice pe produs-element de analiză a structurii industriei, 1978.
4. Eficiența introducerii şi utilizării calculatoarelor de gestiune în organizarea şi conducerea unităților industriale, 2 volume, 1979.
5. Strategia dezvoltării industriale în România - Lucrările sesiunii ştiințifice din 7 iunie, 1979.
6. Probleme economice ale asimilării produselor noi si modernizării celor existente, 1979.
7. Determinarea consumului cumulat de resurse primare pe produs, 1979.
8. Politici energetice naționale şi consumul de energie, 1979.
9. Incidența structurii pe ramuri a industriei asupra consumului de resurse, 1979.
10. Economia de energie în industria aluminiului, 1979.
11. Eficiența economică a utilizării fondurilor fixe - contribuții metodologice, 1979.
12. Estimarea cantitativă şi structurală a materialelor obținute prin scoaterea din uz a unor bunuri de folosință îndelungată şi evidențierea posibilităților de recuperare a acestora de la populație, 1980.
13. Evoluția prețurilor internaționale ale principalilor combustibili, 1980.
14. Ridicarea nivelului calitativ al activității economice în industrie - Lucrările sesiunii ştiințifice din 7 iunie 1979, 1980.
15. Proiecții privind dezvoltarea economică şi energetică pe plan mondial - Studiu documentar, 1980.
16. Premise şi rezultate ale promovării creației tehnico-ştiințifice româneşti, 1980.
17. Probleme economice ale asimilării produselor noi şi modernizării celor existente pe baza concepției proprii, 1980.
18. Perfecționarea conducerii şi organizării activităților de cercetare şi proiectare tehnologică, planificarea producției şi desfacere în activitățile industriale pe baza cunoaştrii cerințelor pieței, 1980.
19. Probleme ale eficienței economice a autoutilării, 1980.
20. Dezvoltarea în perspectivă a ramurilor industriale, 1980.

21. Eficiența economică a utilizării şi modernizării capacităților de producție mari consumatoare de energie din industria construcțiilor de maşini, 1980.
22. Posibilități de dezvoltare a bazei de materii prime pentru industrie prin recuperarea articolelor textile-încălțăminte, a cauciucului, a materialelor plastice şi a hârtiei de la populație, 1981.
23. Implicații economice ale modificării randamentelor energetice în extracția petrolului, a cărbunelui şi în producerea energiei electrice, 1981.
24. Influența utilizării produselor noi şi modernizate asupra indicatorilor economici
25. ai unităților productive beneficiare, 1981.
26. Nivelul tehnic al produselor industriale şi progresul economic, 1982.
27. Productivitatea muncii exprimată în unități de timp de muncă şi influența dotării tehnice asupra evoluției acesteia, 1982.
28. Evoluția industriei bunurilor de consum în noua etapă a creşterii economice din țara noastră comparativ cu alte țări, 1982.
29. Rolul şi perspectivele industriei mici în România, 1982.
30. Investițiile şi utilizarea factorilor de bază ai procesului investițional, 1982.
31. Perfecționarea bazei informatice privind gospodărirea resurselor materiale şi umane în întreprinderile industriale, 1982.
32. Tendințe al evoluției cantitative şi structurale a producției principatelor grupe de produse în ramuri ale industriei grele în țara noastră şi pe plan mondial, 1982.
33. Cerințe față de industrie privind asigurarea agriculturii, în perspectivă, cu îngrăşăminte, tractoare şi maşini agricole, 1983.
34. Elemente de perfecționare a cadrului de relații minister-centrale-întreprinderi pentru creşterea eficienței activității de producție, în condițiile noului mecanism economico-financiar şi ale cerințelor modificărilor în structura industriei, 1983.
35. Determinarea evoluției investițiilor în industrie luând în considerare modificarea nivelului şi structurilor producției, precum şi creşterea eficienței economice a utilizării fondurilor fixe (cu aplicații în industria chimică), 1983.
36. Orientări şi tendințe în dezvoltarea subramurilor minereurilor metalifere şi nemetalifere, 1983.
37. Asigurarea cu resurse minerale şi energetice din producția internă. Programe ale dezvoltării industriei extractive şi energetice şi ale eforturilor ce le implică, 1983.
38. Orientarea producției industriei chimice, metalurgice şi a construcțiilor de maşini în funcție de cerințele economiei luând în considerare creşterea competitivității produselor şi posibilitățile de specializare şi cooperare, 1983.

39. Orientarea producției de folosință îndelungată, în funcție de cerințele pieței, luând în considerare creşterea competitivității produselor şi posibilitățile de specializare şi cooperare, 1984.
40. Orientarea producției unor grupe de produse din ramuri ale industriei grele în cincinalul 1986-1990 şi în perspectiva anului 2000 - I. Tractoare, maşini agricole, utilaj alimentar şi frigorific, 1984.
41. Orientarea producției de articole textile în raport cu cerințele pieței şi cu posibilitățile de asigurare a materiilor prime de bază, 1984.
42. Orientarea producției unor grupe de produse din ramuri ale industriei grele în cincinalul 1986-1990 şi în perspectiva anului 2000 - II. Combustibili, lubrefianți şi aditivi, carbochimie, îngrăşăminte chimice, pesticide, 1984.
43. Orientarea producției din industria pielăriei, blănăriei şi încălțămintei în raport cu cerințele pieței şi cu posibilitățile de asigurare a materiilor prime de bază, 1984.
44. Aprecierea nivelului de organizare şi conducere a unităților industriale - Sistem complex de indicatori, 1984.
45. Orientarea producției unor grupe de produse din ramuri ale industriei grele în cincinalul 1986-1990 şi perspectiva anului 2000 - III. Maşini-unelte pentru prelucrarea metalelor, mijloace ale tehnicii de calcul electronic, cabluri şi conductori electrici, 1984.
46. Elemente de perfecționare a cadrului organizatoric şi de conducere ale industriei ta condițiile modificărilor previzibile ale structurii industriei în perspectivă, 1984.
47. Orientarea producției unor grupe de produse din ramuri ale industriei grele în cincinalul 1986-1990 şi în perspectiva anului 2000 - IV Utilaj petrolier, utilaj minier, utilaj energetic, construcții navale, 1984.
48. Contribuția industriei la dezvoltarea unor ramuri ale economiei naționale, 1984.
49. Orientarea producției unor grupe de produse din ramuri ale industriei grele în cincinalul 1986-1990 şi în perspectiva anului 2000 - V. Produse petrochimice de bază, materiale plastice, 1984.
50. Orientarea producției unor grupe de produse din ramuri ale industriei grele în cincinalul 1986-1990 şi perspectiva anului 2000 - VI. Țevi de oțel, laminate fine pline şi plate, trefilate, 1984. '
51. Dezvoltarea şi diversificarea producției bunurilor chimice de uz individual şi creşterea calității şi eficienței acesteia, 1985.
52. Perspectivele dezvoltării industriei de motoare electrice în contextul creşterii competitivității produselor şi al diminuării consumului de resurse, 1985.
53. Creşterea nivelului tehnic şi calitativ al produselor industriei construcțiilor de maşini pe baza intensificării acțiunii factorilor calitativi, 1985.
54. Creşterea nivelului tehnic şi calitativ al produselor pe baza specializării şi cooperării în ramura chimiei, 1985.

55. Estimarea principalelor consumuri de resurse materiale şi energetice în perspectiva îmbunătățirii structurii industriei la orizonturile anilor 1990 şi 2000, 1985.
56. Creşterea eficienței utilizării capacităților de producție în industrie, 1985.
57. Implicații economice ale valorificării zăcămintelor de resurse minerale şi energetice cu conținut scăzut de substanțe utile şi condiții dificile de extracție, 1985.
58. Perfecționarea organizării şi planificării aprovizionării tehnico-materiale în unitățile industriale, Partea I, 1985.
59. Probleme actuale ale creşterii productivității muncii în unele ramuri industriale (extracția țițeiului şi metalurgia feroasă), 1985.
60. Reducerea costurilor de producție în vederea creşterii eficienței economice în industrie, 1985.
61. Creşterea nivelului tehnic şi calitativ al unor grupe de produse reprezentative din ramuri ale industriei grele - Oțeluri aliate, autocamioane, maşini-unelte, combine agricole, combustibili petrolieri, uleiuri şi aditivi, 1986.
62. Creşterea eficienței economice şi ridicarea nivelului calitativ al producției din industria sticlei, porțelanului şi faianței, 1986.
63. Perfecționarea organizării şi planificării aprovizionării tehnico-materiale în unitățile industriale, Partea a II-a, 1986.
64. Atragerea în circuitul economic a zăcămintelor minerale cu conținut scăzut de elemente utile şi obținerea eficientă a unor resurse regenerabile, 1986!
65. Aspecte ale activităților de cercetare ştiințifică, dezvoltare tehnologică şi introducerea progresului tehnic în România şi în alte țări - Studiu documentar, 1986.
66. Reducerea costurilor, a consumurilor specifice de matern prime, materiale, combustibili şi energie, prin îmbunătățirea utilizării factorilor de producție în vederea creşterii eficienței economice în industrie şi în investiții, 1986.
67. Studii şi cercetări în domeniul economiei industriale - Sinteze, 1686.
68. Creşterea productivității muncii în unele domenii ale industriei construcțiilor de maşini, 1986.
69. Creşterea nivelului tehnic şi calitativ ai unor grupe de produse reprezentative din ramuri ale industriei grele, 1987.
70. Fundamentarea eficienței economice a exploatării zăcămintelor de materii prime şi energetice cu conținut scăzut de substanțe utile şi condiții dificile de extracție, a atragerii în circuitul economic a resurselor regenerabile, 1987.
71. Cerințe ale evoluției în perspectivă a industriei mici şi a locului acesteia în complexul economico-social național, 1987.

72. Creşterea productivității muncii în unele subramuri ale industriei construcțiilor de maşini şi ale industriei extractive în condițiile dezvoltării economice preponderent intensive, 1987.
73. Adâncirea specializării şi integrării producției în unități industriale în vederea asigurării creşterii eficienței economice a activității productive, 1987.
74. Reducerea costurilor de producție şi gospodărirea fondurilor de investiții în vederea creşterii eficienței economice în industrie (cu referire la industria construcțiilor de maşini), 1987.
75. Cerințe actuale şi de perspectivă ale valorificării superioare a resurselor autohtone de materii prime pentru producția industrială de bunuri de consum, 1988.
76. Modernizarea activității productive în ramuri ale industriei grele în vederea creşterii eficienței economice a acestei activități, 1988.
77. Modernizarea şi flexibilizarea bazei tehnice în vederea creşterii eficienței economice în industrie, 1988.
78. Asigurarea structural-calitativă cu forță de muncă a industriei, 1988.
79. Fundamentarea eficienței economice a exploatării resurselor naturale, 1988.
80. Flexibilizarea sistemelor de organizare ale unităților industriale - Partea I, 1988.
81. Modernizarea şi flexibilizarea bazei tehnice de producție în etapa dezvoltării intensive - Factori ai modernizării bazei tehnice, 1989.
82. Prelucrarea industrială şi valorificarea complexă a masei lemnoase şi a altor resurse din silvicultură, 1989.
83. Forța de muncă în industrie în condițiile promovării progresului tehnic, 1989.
84. Flexibilizarea sistemelor de organizare ale unităților industriale - Partea a Ii-a, 1989.
85. Fundamentarea deciziilor de atragere în circuitul productiv a resurselor naturale, 1989.
86. Modernizarea tehnologiilor în vederea creşterii eficienței productive în unele ramuri industriale - Partea I şi Partea a II-a, 1989.
87. Reducerea impactului proceselor de fabricație din ramurile chimice şi metalurgie asupra mediului înconjurător, 1989.
88. Specializarea organologică şi tehnologică şi complementaritatea dimensională a unităților din industria construcțiilor de maşini, 1989.
89. Creşterea contribuției industriei la valorificarea superioară a produselor agricole de origine vegetală, 1990.
90. Indicatorii de apreciere a oportunității atragerii în circuitul economic a unor zăcăminte de substanțe minerale, 1990.
91. Asigurarea economiei naționale cu resurse energetice primare, 1991.
92. Restructurarea cadrului de organizare şi conducere a industriei, 1991.

93. Posibilități de restructurare a capacităților de producție în industrie, în condițiile creşterii autonomiei întreprinderilor, 1991.
94. Restructurări în economia națională în vederea creşterii eficienței economice şi calității vieții, 1991.
95. Reconsiderarea competențelor decizionale la nivel microeconomic - Autonomia întreprinderilor, 1991.
96. Probleme economice ale atragerii capitalului străin prin investiții directe, 1991.
97. Mecanismul economic în contextul pluralismului proprietății şi al autonomiei unităților industriale, 1991.
98. Elemente de fundamentare a restructurării unor ramuri industriale, 1991.
99. Reevaluarea locului şi rolului industriei chimice şi petrochimice în complexul economiei naționale, 1991.
100. Abordări conceptuale, metodologice şi legislative ale protecției mediului înconjurător specific industriei țării noastre, 1991.
101. Resurse energetice pe plan mondial, 1991.
102. Instrumente economice pentru stimularea economisirii şi a transformării economiilor în capital. O perspectivă instituțională, 1992.
103. Politici de inovare a industriilor prelucrătoare, 1992.
104. Politici de adaptare a aparatului productiv al întreprinderii la cererea de produse industriale, 1992.
105. Elemente de fundamentare a politicilor de protecția mediului în țara noastră si pe plan mondial, 1992.
106. Dezechilibre macroeconomice în perioada de tranziție şi modalități de atenuare a acestora, 1992.
107. Condiții de echilibru între producția şi cererea de bunuri de consum şi modalități de atenuare a acestora, 1992.
108. Forme de asociere a întreprinderilor şi relațiile de dependență funcțională în cazul acestora, 1992.
109. Reconsiderarea mecanismului decizional microeconomic în condițiile economiei de piață, 1992.
110. Transformări ale mecanismului economic în condițiile tranziției la economia concurențială, 1992.
111. Gestiunea resurselor naturale şi a energiei - concepte şi elemente metodologice, 1992.
112. Alternative de asigurare a economiei naționale cu minereuri şi cu energie electrică si termică, 1992.
113. Întreprinderea - agent al economiei de piață, 1992.
114. Comportamentul agenților economici în condiții de inflație şi hiperinflație în perioada de tranziție, 1993.
115. Modificări structurale în vederea realizării unei economii competitive, 1993.

116. Starea tehnico-economică a infrastructurii transporturilor si telecomunicațiilor, 1993.
117. Conducerea şi funcționarea întreprinderilor mici particulare m condițiile economiei de piață, 1993.
118. Armonizarea politicilor macroeconomice cu ajustarea structurală în vederea realizării unei economii competitive, 1994.
119. Probleme actuale ale relansării activității economice, 1994
120. Obiective şi comportamente ale societăților comerciale pe acțiuni în perioada de tranziție la economia de piață, 1994.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 9-10/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE NAȚIONALĂ

PIAȚA MUNCII ÎN ROMÂNIA
- ocupare, flexibilitate, dezvoltare umană -

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

INTRODUCERE 147

Capitolul 1

FLEXIBILITATEA PIEȚEI MUNCII: MOTIVAȚIE, TIPOLOGIE, APLICAȚII 151

1.1. Piața muncii: moment de bilanț 152
1.2. Flexibilitatea pieței muncii. De ce? Capcane şi dileme ale flexibilității 165
1.3. Flexibilitate, cum? Tipologia flexibilității 171
1.4. Repere ale relansării ocupării şi ale flexibilizării pieței muncii 177
Note şi referințe bibliografice 183
Anexe 188

Capitolul 2

POLITICI DE STIMULARE A CREĂRII DE NOI LOCURI DE MUNCĂ 195

2.1. Dimensiunile politicilor de ocupare şi creare de locuri de muncă 195
2.2. Evaluarea politicilor de ocupare a forței de muncă în România după primii ani de tranziție 196
2.3. Politici de stimulare a creării de noi locuri de muncă 217
2.3.1. Determinante monetar-financiare ale politicilor economice şi de ocupare a forței de muncă 217
2.3.2. Combaterea inflației - condiție primară indispensabilă pentru politicile de stimulare a creşterii economice şi a ocupării forței de muncă 228
2.3.3. Schiță pentru politici posibile de stimulare a ocupării forței de muncă 236
Anexe 242

Capitolul 3

REAJUSTĂRI STRUCTURALE - OCUPARE ŞI MOBILITATE A FORȚEI DE MUNCĂ 257

3.1. Piața forței de muncă - scenă principală de desfăşurare a procesului de reajustări structurale 257
3.2. Mobilitatea structurii ocupaționale a forței de muncă în cursul perioadei de tranziție (1990-1992) 261
3.3. Influența modificării legăturilor din interiorul sistemului economic asupra posibilităților de ocupare a forței de muncă 269
3.4. În loc de concluzii 278

Anexe 281

Capitolul 4

DIMENSIUNI REGIONALE ALE PIEȚEI MUNCII ÎN ROMÂNIA 286
4.1. Argumente pentru o gestionare descentralizată a pieței muncii 286
4.2. Caracteristici teritoriale ale ofertei de forță de muncă 287
4.2.1. Dimensiunea cantitativă a ofertei 287
4.2.2. Evoluția posibilă a ofertei de muncă la nivel regional 290
4.2.3. Dimensiunea calitativă a ofertei de muncă. Deosebiri 291
4.3. Caracteristici teritoriale ale cererii de forță de muncă 294
4.3.1. Aprecieri generale 294
4.3.2. Diferențe regionale în dotarea cu factori de producție 294
4.4. Diferențe regionale ale structurii de ocupare a forței de muncă 298
4.4.1. Particularități regionale ale ocupării în agricultură 298
4.4.2. Coordonate teritoriale ale ocupării în industrie 301
4.4.3. Diferențe regionale privind ocuparea în servicii 303
4.5. Repere ale unei politici regionale de ocupare 305
Note bibliografice 306

Capitolul 5

FLEXIBILITATEA SALARIALĂ 308
5.1. Flexibilitate salariată: concept, forme de manifestare 308
5.2. Flexibilitatea salarială în perioada de tranziție - o necesitate pentru România? 313
5.3. Elemente de flexibilitate în politica salarială actuală. Carențe, Rezultate 315
5.3.1. Salariile şi echilibrele macroeconomice 315
5.3.2. Formarea salariilor - un proces la criză? 326
5.3.3. Moderarea creşterii salariale. Intenții şi efecte 328
5.3.4. Efecte ale garantării în plată a salariului minim 332
5.3.5. Negocierile salariate. Partenerii sociali - factori activi ai restructurării şi flexibilității pieței muncii? 337
5.4. Încotro - în planul politicii salariale? 339
5.4.1. Argumente în favoarea iminenței schimbării 339
5.4.2. Către o nouă politică salarială 345
Note bibliografice 350
Anexe 354

Capitolul 6

FORMAREA PROFESIONALĂ – MECANISM AL FLEXIBILITĂȚII PIEȚEI MUNCII. POSIBILITĂȚI ŞI LIMITE 363
6.1. Consideraţii introductive 363
6.2. Coordonate legislative-instituționale ale formării profesionale 365

6.3. Formarea profesională în acțiune 365
6.4. Priorități ale pilotării formării profesionale 379
6.4.1. Descentralizare. Modulare, individualizare 380
6.4.2. Convergența acțiunii actorilor sociali. Parteneriat. Cofinanțare 380
6.4.3. Promovarea unor noi dispozitive (mecanisme) de formare profesională 381
6.4.4. Formarea formatorilor 383
6.4.5. Adaptări legislativ-instituționale 383
Note bibliografice 384
Anexe 385

INTRODUCERE

1. Lucrarea - al patrulea volum din seria consacrată studierii pieței muncii în perioada de tranziție[1] este dedicată descifrării relațiilor dintre ocuparea forței de muncă - flexibilitatea şi flexibilizarea pieței muncii. Abordarea acestei tematici se legitimează în baza a două grupe de argumente. Prima, funcționarea pieței muncii include componenta flexibilitate, capacitatea acesteia de a răspunde prompt şi în numeroase situații anticipat la semnalele mediului economico-social. Există tendința de a considera rigiditățile pieței muncii - legislative, instituționale, administrative, salariate, unele din ele chiar negociate - drept singurele vinovate de pierderile de competitivitate cu care economiile naționale sunt confruntate. După cum, pe cale de consecință, există "înclinația de a atribui flexibilității pieței muncii calități miraculoase în asanarea disfuncționalităților care o marchează, de împingere pe pian secund a securității ocupării (nu a locului de muncă). A doua, derivă din faptul că tranziția aduce în scenă elemente specifice, restricții în modelarea raportului securitate a ocupării - flexibilitate. Nevoia de dereglementare se împleteşte strâns cu cea de reglementare, sub numeroase aspecte prioritare, şi chiar cea de dereglementare a pieței muncii. Dacă în țările dezvoltate, flexibilitatea este cel mai adesea interpretată ca un proces de dereglementare, în perioada de tranziție problemele se pun diferit. Flexibilitatea şi flexibilizarea pieței muncii secer realizate concomitent cu dereglementarea vechiului sistem de reglementare a acesteia, cu punerea în operă a unei noi reglementări şi dereglementări în consens cu evoluțiile economiei reale. Oricât de mare ar fi gradul de libertate al partenerilor sociali pe piața muncii, aceasta are nevoie de o nouă reglementare legislativ-instituțională şi managerială, adaptată funcționării în regim concurential. Problema practică care apare este că prin noile reglementări (sau/şi "conservarea" unor comportamente) să nu se introducă, inclusiv prin negocieri colective, noi rigidități şi restricții descurajante, dezechilibrante.

Cu atât mai mult cu cât din perspectiva restructurării economiei, a realocării resurselor de muncă, nevoia de flexibilitate este mai puternică, dar şi mai dificil de realizat, iar comportamentul actorilor sociali, inclusiv la masa negocierilor este purtător de rigidități (cantitative, funcționale, salariale).

Ca atare, flexibilitatea şi flexibilizarea se cer gândite de pe pozițiile şi în serviciul ocupării forței de muncă. Este poate singura alternativă care conține stimulente viabile de realocare a muncii potrivit deplasărilor din volumul şi structura cererii de forță de muncă, fără presiuni şi tensiuni sociale greu de de-

---

[1] Piața muncii în România în perioada de trecere la economia de piață. Dimensiuni, caracteristici, tendințe. CIDE, Bucureşti, 1991. Mecanisme şi politici de ocupare a forței de muncă şi combatere a şomajului, CIDE, Bucureşti, 1992; Potențialul uman al unor țări din spațiul est şi sud-est european, CIDE, Bucureşti, 1993.

păşit. Un asemenea proces nu trebuie asimilat cu garantarea locului de muncă, ci ca un canal de limitare şi drenare a pierderilor de potențial uman provocate de blocajele funcționale ale pieței muncii

În această viziune, ocuparea, formarea, dezvoltarea şi utilizarea resurselor umane, *protecția* venitului din muncă sunt sau ar trebui să fie obiective prioritare ale reformei economice şl ale politicii sociale asociate acesteia şi nu un "produs secundar", un reziduu al funcționării în condiții de turbulență a tuturor celorlalte piețe. Aceasta implică în plan teoretic, ca şi la toate eşaloanele de decizie schimbări în discursul despre şomaj şi implicațiile sale, al costului său economic, financiar şi social, riscurile economice şi sociale ale şomajului de lungă durată şi ale celui de excludere, limitele ratei de şomaj, ca măsură a tensiunilor pieței muncii şi ai "deficitului de cerere de muncă din economie". Implică un ai doilea rând deplasări de esență în politicile de management şi gestiune a pieței muncii - deplasarea centrului de greutate de la politici preponderent pasive, ai căror principal conținut rezidă în tratamentul social al şomajului, ia politici active în care terapia economică a şomajului este fundamentală.

Implică în al treilea rând, o orientare puternică spre politici regionale ale forței de muncă, acolo unde cererea şi oferta de forță de muncă sunt bine cunoscute, existând posibilități mai mari de ajustare privind valorificarea resurselor locale. Aceasta presupune dialog, cooperare şi comunicare Intre toți actorii sociali din zonă, parteneriat şi cofinanțare a politicilor regionale (zonale) de ocupare. În fine, pe planul asigurării mediului economic şi social favorizam pentru apropierea pieței muncii de starea de normalitate (în măsura în care putem circumscrie o asemenea stare) - hotărâtoare rămân stoparea reală a declinului economic, asigurarea unei creşteri economice neinflaționiste stabile şi durabile.

Piața muncii din România se formează şi evoluează ca o piață rigidă. Nici una dintre formele de flexibilitate nu şi-a intrat pe de-a întregul în rol Şi, poate, într-un mediu economic "atacat" de viruşi dintre cei mai rezistenți (inflația, devalorizarea) nici nu era posibil. Flexibilitatea cantitativă (internă şi externă) este în multe privințe blocată de mentalități, comportamente, teamă, dar şi de insuficiente reglementări juridice (legea falimentului, concedierea colectivă şi protecția drepturilor salariale, inspecția muncii şi controlul aplicării legislației muncii ş.a.) ca şi de inexistența unei politici a forței de muncă la nivel de firmă, şi, chiar de sector, cu funcții de prevenire a şocurilor şi susținere a redistribuirii muncii. Flexibilitatea funcțională, care teoretic avea toate şansele să se dezvolte, este la rândul ei timidă ca abordare şi modestă ca rezultate.

Învățarea, recalificarea şi reconversia profesională eu sunt privite ca alternative la şomaj, ca forme de ocupare; interesul agenților economici şi al indivizilor pentru investiția în capitalul uman este redus. Flexibilitatea salariată, la rândul ei, nu funcționează. Dimpotrivă, toate corelațiile dintre salariu şi celelalte variabile economice, sunt fracturate. Salariul de îndepărtează de natura sa economică şi de funcția de mecanism de reglare a raportului cerere-ofertă pe

piața muncii. Formarea şi dinamica salariului sunt "comandate" în proporție covârşitoare de factori exogeni pieței muncii, între care protejarea în anumită măsură a puterii de cumpărare este pe primul loc. Indicele rigidității salariate pentru perioada martie 1991 - noiembrie 1993 (calculat ca raport între elasticitatea salariului la preț şi elasticitatea parțială la rata de şomaj) clasează România în rândul economiilor cu o piață a muncii rigidă, din moment ce elasticitatea la preț este sensibil mai mare decât cea la rata de şomaj.

În planul ocupării forței de muncă, trei procese aparent divergente par a caracteriza starea şi evoluția pieței muncii. Primul priveşte degradarea şi pecarizarea ocupării, reflectai prin: reducerea numărului (448 mii pers.) şi ponderii populației ocupate în principal pe seama salariaților din sectorul public (990,8 mil pers.), apariția şi dezvoltarea unor forme atipice de ocupare cu statut neclar, a unor ocupații ocazionale, substituirea contractului de muncă eu convențiile civile, extinderea sistemului de trimitere în concedii fără plată, funcționarea unei piețe paralele a muncii, destul de puternică ş.a. Al doilea, priveşte diversificarea structurii ocupațional-profesionale a forței de muncă ca efect al schimbărilor din regimul de proprietate, al deschiderilor spre încurajarea şi valorizarea inițiativei private a întreprinderilor şi indivizilor. Pe de o parte, apar categorii socio-ocupațional-profesionale noi: a) patroni şi asociați (6% la începutul anului 1993); b) lucrători pe cont propriu 25,3%; c) lucrători familiali neremunerați - 5,6%. Pe de altă parte, salariații, cu o pondere de 63,4%, continuă să rămână principala categorie a populației ocupate, este şi singura care pierde locuri de muncă, 850 mii persoane la începutul anului 1993 față de 1991. În interiorul salariaților se produce un fenomen de redistribuire: o parte a forței de muncă disponibilizate din sectorul public este atrasă spre cel privat, în 1993, numărul de salariați din aceasta din urmă depăşind 500 mii persoane. Al treilea, priveşte mobilitatea ocupațional-sectorială apreciabilă a forței de muncă, cu remarca că aceasta nu înseamnă cel mai adesea şi o mai "eficientă alocare resurselor de muncă.

Şomajul cronic cu caracter de masă tinde să devină un serios handicap economic şi un risc social major. Atacă cu o forță şi viteze diferitele categorii de forță de muncă şi zone. Tinde să îmbrace şi forma - deosebit de nocivă -a şomajului de excludere; coabitează cu inflația şi cu alte procese economice dezechilibrante şi destructurante.

Pe termen scurt şi chiar mediu perspectivele regăsirii stării de echilibru pe piața muncii sunt puțin încurajante, sumbre chiar.

Timidele şi oricum îndoielnicele semne ale stopării declinului producției în 1993 sunt departe de a include doza de optimism necesară, ştiut şi demonstrat fiind faptul că între rata de creştere economică - stoparea creşterii şi resorbția şomajului nu este o relație de proporționalitate. Şomajul nu este un fenomen asociat doar unei singure piețe - cea a muncii. Dimpotrivă, penetrează şi infiltrează întreaga configurație şi stare de sănătate a organismului economic şi social. În consecință, combaterea acestui dezechilibre grav au poate fi can-

tonată doar pe piața muncii. Necesită acțiuni concomitente, concertate, coerente, pe piața bunurilor şi serviciilor, pe cea monetar-financiară şi valutară, şi evident pe piața muncii

Complementaritate şi asociere coerentă a diferitelor tipuri de politici; a) a celor macroeconomice prin care se creează mediul economic şi stabilitatea necesare unui comportament rațional al agenților economici în deciziile privind dezvoltarea firmei, repartizarea profitului, economisire-investire sta; b) a celor structurale menite să favorizeze flexibilitatea pieţelor, inclusiv a pieței muncii; c) a celor de educație şl formare profesională; d) a politicilor sociale, care asigură protecția contra riscului de şomaj trebuie să stimuleze ocuparea şi nu starea de şomaj şi evident a politicilor pieței muncii Coerenta măsurilor apare ca o condiție sine qua non. Altfel există riscul ca în cazul unor politici variate, desconsiderarea unor restricții, neglijarea consecințelor de impact să conducă, cum de altfel s-a întâmplat la efecte perverse.

2. Structurată în şase capitole, lucrarea prin problematica sa pune fa discuție şi dă răspunsuri la unele din dificilele probleme ale relației ocupare-flexibilitate a pieței muncii în perioada de tranziție, presupune spre reflecție şi oferă elemente operaționale pentru construirea unor strategii şi programe ale pieței muncii.

Fiecare capitol, în baza bilanțului celor patra ani ai tranziției şi a evaluării unor procese, nevoi şi tendințe aduce în discuție elemente economice, sociale, legislativ-instituționale, de natură să eficientizeze relația ocupare-flexibilitatea pieței muncii.

În acelaşi timp, autorii sunt pe deplin conştienți de limitele studiilor elaborate într-o perioadă atât de dinamică şi de tensionată, inerente într-un domeniu atât de delicat, în care paradigma ştiinței economice se întâlneşte cu paradigme ale altor ştiințe, evoluții reale relevă existența unui ecart însemnat între efectele scontate şi cele realizate.

Autorii mulțumesc membrilor consiliului ştiințific, înainte de toate referenților, doamna Maria Poenaru şi doamna Steliana Sandu, colegilor şi prietenilor din IEN, pentru observații şi sugestii.

Apreciem, totodată aportul specialiştilor din M.M.P.S., în special pentru informațiile oferite şi discuțiile purtate.

În fine, adresăm sentimentele noastre de gratitudine domnului Michel Sansier, şeful misiunii PHARE "Dezvoltarea pieței muncii în România" pentru încredere şi colaborare.

Capitolul 1

FLEXIBILITATEA PIEȚEI MUNCII: MOTIVAȚIE, TIPOLOGIE, APLICAȚII

"Dificultatea nu rezidă în a înțelege ideile noi ci în a scăpa de ideile vechi, care şi-au înfipt rădăcinile în toate ungherele spiritului de aceeaşi formație cu majoritatea dintre noi".

(John Maynard Keynes)

Problematica contemporană a ocupării forței de muncă în generai cu deosebire în perioada de tranziție de la un anumit tip de piață a muncii şi relații de muncă administrate centralizat la un tip nou în care raportul cerere-ofertă de forță de muncă se reglează prin alte mecanisme-concurență, convenții, reguli, organizare - nu poate fi disociată de cea a flexibilității şi flexibilizării pieței muncii. Flexibilitate înțeleasă ca mecanism regulator în noile condiții economice, tehnologice, organizaționale şi educaționale ale dezvoltării şi nu ca unic şi "obligatoriu" răspuns la rigiditățile care s-au instalat în decursul timpului pe piața muncii

Imperativul flexibilizării pieței muncii se impune în discursul ştiințific şi în practica economică în a doua parte a anilor '80 şi în anii '90 într-un stadiu de dezvoltare a pieței muncii şi relațiilor de muncă, în contextul în care teoria economică a ocupării depline a forței de muncă şi respectiv politicile economice de sorginte keynesistă traversau un moment de criză. în acest cadru, conturat în linii mult prea generale, funcționarea pieței muncii prin rigiditățile sale naturale dobândite sau impuse este considerată "vinovată" de recesiune, stagflație, întârzierea proceselor de restructurare cerute de progresul tehnologic etc.

Flexibilizarea asociată în teoria (teoriile) ocupării forței de muncă cel mai adesea cu un proces de dereglementare - este răspunsul, nu scutit de contradicții şi dileme, la rigiditatea pieței muncii. Este, în opinia multor specialişti mijloc de atenuare a disfuncționalităților de pe piața muncii de mai bună şi mai rapidă aliniere a acesteia ia dinamica celorlalte piețe[1].

---

[1] Autorul mulțumeşte conducerii I.E.N. pentru posibilitatea abordării unei asemenea teme de cercetare, doamnelor Maria Poenaru şi Steliana Sandu pentru referatele întocmite. Mulțumirile noastre se adresează tuturor membrilor Consiliului Ştiințific, îndeosebi doamnelor Maria Molnar, Sorica Sava şi domnilor Gheorghe Zaman, Constantin Grigorescu, Ion Bratu, Victor Axenciuc, Gheorghe Dobre pentru aprecieri şi sugestii. Şi nu în ultimul rând specialiştilor din M.M.P.S. - Alecu Constantin, Nicolae Popescu, Florica Dumitru - ai misiunii PHARE "Dezvoltarea pieței muncii în România ", domnului Michel Sansier - care prin discuții au contribuit la clarificarea unora dintre problemele care fac obiectul cercetării.

Pornind de ia ipoteza că în perioada de tranziție la economia de piață, reglementarea şi flexibilizarea pieței muncii sunt procese compatibile, asociative, complementare chiar, şi nu concurente, în capitolul de față ne propunem să identificăm direcții de depăşire a blocajelor funcționării pieței muncii din perspectiva îmbunătățirii raportului ocupare-flexibilizare şi a limitării efectelor economice şi sociale dezordonate, turbulente ale ursei flexibilizări haotice, unilaterale.

Pornim în abordarea noastră de la examinarea stării şi stadiului de formare şi funcționare a pieței muncii în România cu intenția de a releva principalele procese, fenomene şi caracteristici şi de decantare a naturii blocajelor care se manifestă. în al doilea rând, vom încerca să punem în evidență motivele (factori, cauze) care impun flexibilitatea şi flexibilizarea funcționării pieței muncii, precum şi tipologia flexibilității pieței muncii. în final, pe baza constatărilor şi concluziilor rezultate din analiză ne propunem să schițăm câteva repere ale strategiei ocupării şi flexibilizării pieței muncii în România în perioada de tranziție, puternic marcată de dezechilibre rezultate din procesele de restructurare a economiei, dar şi din cele de integrare în economia europeană şi mondială.

1.1. Piața muncii: moment de bilanț

Este bine cunoscut şi larg acceptat faptul că piața muncii, deşi prin definiție, este o piață derivată, a cărei funcționare într-un anumit sens şi măsură este dictată de starea şi dinamica celorlalte piețe, are o independență relativă, un statut, funcții şi roluri proprii. (David Marsden, 1989) (1). Este, dintr-o mulțime de rațiuni, piața cea mai puțin concurențială, o piață imperfectă. Este o piață contractuală, negociată, reglată nu numai şi poate nu atât, de regulile concurenței, cât mai ales de convenții, reguli, norme, organizare, tradiții, cutume, percepte morale etc. O piață cu im grad relativ înalt de reglementare legislativ-instituțională. (2)

O piață, care deşi intrată mai târziu în panoplia pieţelor, reuşeşte să-şi impună normele sale de funcționare. În fine, o piață cu un echilibru fragil, cu un înalt potențial dezechilibram, conflictual, a cărei mişcare şi funcționare este guvernată nu numai de legile economiei, ci şi de factori demografici, sociopolitici, comportamentali şi de ce nu, morali. (3)

1.1.1. Formarea şi funcționarea pieței muncii, cel puțin în mod teoretic, este una din prioritățile tranziției, componentă a programului (programelor) de reformă economică. Dar, având în vedere caracteristicile, sumar menționate, acestea nu reprezintă un proces simplu care s-ar putea reduce !a componentele sale legislative şi respectiv instituționale.

Atingerea unor parametri de funcționare care să o apropie de starea de raționalitate şi normalitate economică este un proces de durată şi multidimensional-demoeconomic, organizațional, educațional-formativ, sociopolitic, comportamental şi care se cere considerat ca atare dintr-o perspectivă completă şi complexă.

În mod firesc, procesul de restructurare a pieței muncii începe cu reglementarea pe baze şi în condiții noi a relațiilor colective şi individuale de muncă, a salariilor, a protecției sociale, recalificării şi reintegrării în activitate a şomerilor, crearea, şi respectiv, restructurarea unor instituții ale pieței muncii, inclusiv în domeniul negocierii contractelor individuale şi colective de muncă, organizarea partenerilor sociali etc. (4). În sprijinul formării şi funcționării unei veritabile piețe a muncii joacă un rol deosebit şi o serie de alte acte normative privind organizarea şi funcționarea celorlalte piețe: a bunurilor şi serviciilor, monetare, valutare. Oricât de importante sunt regn-iile instituite prin norme juridice, aplicate de instituțiile reformate ale pieței muncii, într-o perioadă de destructurare - restructurare, dereglementare-rereglementare, ele se dovedesc totuşi insuficiente pentru funcționarea pieței muncii. Cu atât mai mult, cu cât insuficiențelor sau limitelor reglementărilor respective îi se asociază frecvente sincope în aplicarea lor," toate ce efecte destabilizatoare, dezechilibrante pe piața muncii. Este adevărat că nici mediu! economic general intern şi internațional, nu favorizează funcționarea pieței muncii. Dimpotrivă, ambele introduc elemente de dezordine, de naos, chiar.

1.1.2. Care sunt principalele fenomene, procese şi tendințe care se derulează pe piața muncii care, în opinia noastră, cer o manieră nouă de abordare a problematicii şi a posibilităților de administrare a pieței muncii?

1.1.2.1. Degradarea şi precarizarea ocupării forței de muncă. Erodarea securității muncii şi a protecției sociale.

Fenomenul cel mai semnificativ, şi totodată cel mai alarmant ai funcționării pieței muncii în primii ani ai tranziției este ce! al scăderii populației ocupate (5). Acest proces este nu numai o expresie a trecerii la un nou model de ocupare, întemeiat pe alte principii, ci şi o măsură a conflictului dintre dimensiunea demografică, cea economică, şi respectiv, cea socială a pieței muncii. Potrivit datelor din balanța forței de muncă, în perioada I ianuarie 1990 -1 ianuarie 1993, populația ocupată s-a redus cu peste 487 mii persoane, cu o viteză mai mare decât cea a scăderii populației în vârstă de muncă (- cca 254 mii persoane) şi respectiv a resurselor totale de muncă (-345 mii persoane).

Degradarea ocupării este şi mai evidentă dacă avem în vedere că sporirea populației active în perioada analizată este rezultatul exclusiv al sporirii numărului de şomeri (cu peste 870 mii persoane) în 1993, față de 1991.

În plus, creşterea numărului de şomeri - deosebit de alertă în anii 1991-1992 - este înainte de efect al crizei de sistem pe care o traversează țara, al unei crize de subproducție şi subutilizare a capacităților de producție, în condițiile în care structurile productive au o forță inerțială mare, cererea de bunuri şi servicii rămâne nesatisfăcută, iar capacitățile de producție sunt folosite în măsură cu totul insuficientă. Este deci, o expresie a impactului celorlalte piețe asupra pieței muncii. Reducerea activității şi disponibilizarea forței de muncă este principalul canal de alimentare a şomajului - peste 75%.

Tabelul nr. 1

Principalii indicatori ai resurselor de muncă

- mii persoane -

	1990 (1 ian.)	1991 (1 ian.)	1992 (1 ian.)	1993 (1 ian.)	± 1993 faţă de 1 ian. 1990
Resurse de muncă - total	13482,0	13216,9	13078,2	13136,7	- 345,3
Populaţie în vârstă de muncă	13611,1	13604,4	13397,8	13357,3	-253,8
Populaţie ocupată	10945,7	10839,5	10785,8	10458,0	-487,7
Populaţie activă	10945,7	10898,0	11123,2	11387,0	+442,7
Populaţie în vârstă de muncă în pregătire	2536,3	2377,4	1955,0	1749,7	-786,6
Şomeri	–	58,5	337,4	929,0	+870,5

Date din Balanţa resurselor de muncă la 1 ianuarie 1990, 1991, 1992, 1993, C.N.S.

Erodarea ocupării este intensă in ramuri cu mare potenţial productiv şi de antrenare-industrie, construcţii, transporturi, cercetare-dezvoltare - *în* care au fost desfiinţate peste un milion de locuri de muncă. În schimb, deşi nu pe măsura speranţelor, în alte ramuri din sfera serviciilor - circulaţia mărfurilor, telecomunicaţii, tranzacţii imobiliare, administraţie - sau legate de funcţionarea unor instituţii ale pieţei (financiare, bancare, asigurări) au fost create câteva sute de mii de noi locuri de muncă. În ansamblu însă, soldul este negativ. Oricum, configuraţia sectorială a ocupării forţei de muncă s-a modificat. (6)

Pe de altă parte, nu putem să nu observăm că, în raport cu declinul economic general, cu căderea drastică şi brutală a producţiei, cu deosebire în sectoare în trecut cu potenţial ridicat de ocupare - industrie, construcţii, transporturi - reducerea ocupării este relativ mai mică. Se menţin încă cu efectele economice de rigoare - cost salarial în creştere, productivitate şi eficienţă scăzute, impact inflaţionist - supraefective de forţă de muncă, conservându-se în fapt practici vechi, ineficiente. Atragem atenţia asupra acestui fenomen îngrijorător şi nociv din raţiuni care ţin de imperativul interesării tuturor actorilor sociali în crearea condiţiilor de exercitare a dreptului la muncă pentru cei care îl solicită şi de cel al eficientizării ocupării forţei de muncă.

Din acest punct de vedere prioritatea este ocuparea eficientă a forţei de muncă, promovarea unor noi modele de management al resurselor de muncă Ba scară micro şi macroeconomică. Este aspectul, care dacă nu a fost scăpat în totalitate, a fost în orice caz marginalizat. Este adevărat, că nici derularea

reformei economice în fiecare dintre componentele sale nu a oferit cadrul propice managementului eficient al pieței muncii. Inerția şi rezistența sistemului, pe de o parte, lipsa de coerență şi orizont al măsurilor de reformă, pe de altă parte şi nu în ultimul rând, comportamentele neraționale, antieconomice ale factorilor sociali sunt în sinteză elemente de tensionare a funcționării pieței muncii.

În procesul tranziției, această prioritate, nu poate fi subapreciată vreme prea îndelungată, substituită de un anumit discurs asupra şomajului, considerat principal mijloc de asanare a unei economii bolnave. Or, este greu de acceptat că o economie bolnavă, în metastază, poate fi vindecată cu ajutorul unei alte maladii paralizante - cea a şomajului.

Nu în lipsa de muncă şi în nemuncă se cer căutate soluțiile ci în valorificarea şi valorizarea potențialului uman (7).

1.1.2.2. Reducerea ocupării este un factor de eroziune a securității economice a individului. Echivalează cu scoaterea sa din sfera autoprotecției economice şi intrarea într-o alta, cea a protecției sociale. Chiar dacă, în raport cu condițiile economice, rata de înlocuire a venitului prin îndemnizația pentru şomaj, ar putea să pară satisfăcătoare, inflația galopantă sapă adânc şi durabil asupra stării economice a şomerului şi familiei sale (8). Dar, nu numai. În acelaşi timp sarcinile economice şi sociale care apasă asupra populației ocupate sunt tot mai mari. Pe termen lung "stimulează" o politică dură contraproductivă de impozite şi taxe asupra veniturilor întreprinderilor şi indivizilor, punând în pericol capacitatea de economisire şi investire a agenților economici şi prin aceasta, posibilitățile de creare de noi locuri de muncă.

1.1.2.3. În contextul analizat, apar şi alte fenomene şi procese alarmante din sfera resurselor de muncă. Între acestea, scăderea populației în vârstă de muncă în pregătire cu peste *780 mii* persoane. Dacă avem în vedere că populația în vârstă de muncă s-a redus cu cca 254 mii persoane, este clar că ne aflăm nu numai în fața unui fenomen de sorginte demografică, ci a unuia de deşcolarizare. Un fenomen cu efecte grele în consecințe mai ales pe termen lung şi care nu poate fi disociat de întârzierile în punerea în operă a reformei învățământului, ca şi de - ceea ce din optica lucrării noastre este foarte important - mânuirea dispozitivului "educație şi formare profesională" în echilibrarea cererii şi ofertei de forță de muncă pe o piață a muncii tensionată. Respectiv, educația şi formarea ca alternative ale ocupării fie prin întârzierea intrării pe piața muncii a unor contingente de tineri (aspect mai ales demografic legat de ofertă), fie prin calitatea şi polivalența pregătirii - ca factori de flexibilitate şi sporire a eficienței.

1.1.2.4. Scăderea ocupării este însoțită de procese de precarizare. Întrucât nu dispunem de informații statistice pentru măsurarea şi caracterizarea acestor fenomene, ne limităm doar la identificarea unor canale de alimentare şi susținere a precarizării statutului ocupațional al unor largi categorii de persoane ocupate.

Apariția şi extinderea unor forme atipice de ocupare a forței de muncă (9). Precizăm din start că in condițiile tranziției din România acestea sunt departe de a fi o expresie a maturizării şi maturității pieței muncii, a consolidării structurilor şi instituțiilor sale. Dimpotrivă, apar mai ales ca efect al unor disfuncționalități şi blocaje ale pieței muncii, a existenței unor zone care scapă reglementării şi convențiilor care guvernează piața muncii, într-un mediu economic intern (al întreprinderii) şi extern destul de viciat.

Dintre aceste canale de precarizare a ocupării reținem:

a) menținerea şi chiar extinderea sistemului de concedii fără plată pe perioade variate de timp (mergând la o săptămână până la câteva luni), persoana menținându-şi statutul de "ocupat", dar fiind lipsită de venituri. Are doar speranța revenirii în activitate. Dacă se prelungeşte prea mult, starea economică a celor implicați este sub cea a şomerilor. În multe întreprinderi aflate în dificultate în acest sistem intră prin rotație întregul personal salariat;
b) substituirea contractului, de muncă cu convențiile civile;
c) ocupații ocazionale, plătite, de regulă, sub prețul pieței, pe o piață paralelă a muncii ale cărei dimensiuni în creştere nu pot fi ignorate;
d) activități cu caracter sezonier;
e) dezvoltarea unor activități, multe din ele cu caracter speculativ, amplasate la frontiera dintre legal şi ilegal:
f) apariția şi dezvoltarea aşa-numitelor forme atipice de ocupare - munca cu timp parțial, partajul locului de muncă, contracte cu durată determinată, ocupații interimare etc. Considerate adesea ca germeni ai unui nou model de ocupare în țările dezvoltate acestea conțin un imens potențial de precizare, atât prin condițiile economice pe care le oferă, cât şi prin categoriile de forță de muncă cărora li se adresează cu deosebire(9).

Evident, în măsura în care asemenea formule rezultă dintr-o opțiune liberă a solicitantului unui loc de muncă, fiind favorizată de întregul sistem tehnologic, organizațional şi educațional, acestea pot fi considerate ca modalități de ocupare atipice, în raport cu modelul tradițional. În măsura în care însă, extinderea unor asemenea forme de ocupare este o alegere în lipsa alteia mai bune, adecvate nevoilor solicitantului, sunt fără nici o rezervă forme precare de ocupare, "de aşteptare", în speranța găsirii unor locuri de muncă mai potrivite. Şi, aceasta este în opinia noastră, nota dominantă în România. De altfel, şi în țările dezvoltate după entuziasmul stârnit la începutul anilor '80, când erau interpretate ca elemente de lărgire a conceptului de ocupare deplină, calitățile formelor atipice de ocupare încep să fie puse sub semnul întrebării. Adesea sunt apreciate drept anticamere ale şomajului; un număr sporit de oameni sunt prinşi între 1-3 capcane (Guy Standing, 1991); cea a şomajului, cea a sărăciei; cea a ocupării (6).

1.1.2. Diversificarea structurii ocupaționale şi a surselor de venit, constituie o altă trăsătură dominantă a procesului de formare a pieței muncii din România în anii '90. Dacă degradarea şi precarizarea ocupării sunt, în principal, provocate de criza economică, de insuficiente locuri de muncă, diversificarea structurii ocupaționale este rezultatul schimbărilor în regimul de proprietate, ca şi al deschiderilor spre încurajarea şi valorificarea inițiativei individuale, particulare. Din această perspectivă ea este un fenomen pozitiv care marchează modificări de esență în structurilor economice şi sociale. Sigur, într-un mediu economic fragil, aduce cu sine şi elemente de insecuritate, de situare a unor categorii de forță de muncă, în limitele zonei de subzistență.

Tabelul nr. 2

Structura populației civile ocupate pe categorii

- în % din total -

	1 ianuarie 1992	1993
1. Salariați		
- total	69,4	63,4
- sector de stat (public)	66,0	59,1
- sector privat	3,0	4,3
2. Patroni şi asociați	3,8	5,7
3. Lucrători pe cont propriu	22,3	25,3
4. Lucrători familiali neremunerați	4,5	5,6

Sursa: *Calculate pe baza datelor din Balanța resurselor de muncă la 1 ianuarie 1992 şi respectiv 1 ianuarie 1993.*

Două procese rețin cu deosebire atenția.

Primul priveşte apariția şi sporirea ponderii unor categorii noi de populație ocupată: a. patronii şi asociații care la începutul anului 1993 se apropiau de 6% din totalul populației ocupate, un spor absolut de 189 mii persoane, cu un grad ridicat de concentrare, peste 58% în ramuri cum sunt: construcții, comerț, hoteluri şi restaurante, servicii; b. lucrătorii pe cont propriu, *cu o* pondere de 25,3%, înregistrând pe parcursul a 3 ani un spor absolut de peste 2 milioane persoane, concentrați în agricultură şi tranzacții imobiliare; c. în *fine,* lucrătorii familiali neremunerați - 5,6% din total, o creştere peste 99 mii persoane.

Al doilea, se referă la salariați, de departe categoria cu ponderea cea mai ridicată în structura populației ocupate - 63,4% la 1 ianuarie 1993, Statutul de salariat cunoaşte o eroziune notabilă. Este singura categorie care pierde locuri de muncă/un spor negativ total de peste 850 mii persoane. Dar în interiorul acestei categorii - puternic afectată sub numeroase aspecte în perioada de tranziție - asistăm la două tendințe divergente. Salariații ocupați în sectorul de

stat *hi* reduc numărul şi ponderea, - o reducere de aproape un milion persoane (990,8) - în timp ce, cei din sectorul privat şi le sporesc. (anexele nr. 1 şi 2). într-un singur an, numărul salariaților din sectorul privat a sporit cu cca 125 mii persoane astfel că la sfârşitul anului 1993 se apropia de 600 mii persoane.

1.1.3. Şomajul cronic cu caracter de masă tinde să dețină un serios handicap economic şi un risc social major. Potrivit analizelor noastre, şomajul în România nu are atât o dimensiune demografică, deşi aceasta nu poate să nu fie implicată. Are dimensiuni şi cauze economice; este un rezultat al insuficienței locurilor de muncă într-o economie marcată de puternice dezechilibre, de o gestiune deficitară a resurselor umane şi de o lipsă de orizont şi motivație economică.

În contextul studiului nostru nu dorim să facem o analiză cuprinzătoare a şomajului. Dorim să supunem atenției doar câteva aspecte care au relevantă din perspectiva flexibilizării pieței muncii şi a politicilor de combatere a şomajului şi susținere a ocupării forței de muncă.

La sfârşitul anului 1993, numărul şomerilor înregistrați depăşea 1,1 milioane persoane, rata de şomaj situându-se în vecinătatea a 10% din populația activă (o creştere de peste 3 ori față de decembrie 1991).

În plan teritorial, şomajul prezintă mari diferențe - rata de şomaj oscilând în limite extrem de largi, între 3,5% în județul Gorj şi, respectiv, 23,7% în județul Bistrița-Năsăud (anexa nr. 4).

Pe acest fond, două caracteristici mi se par, extrem de nocive în plan economic dar şi social şi importante în cel al politicilor de gestionare a forței de muncă.

Prima dintre acestea are în vedere categoriile de forță de muncă cele mai vulnerabile, mai descoperite în fața riscului de şomaj: la sfârşitul semestrului I 1993, tinerii până în 25 de ani deținеau 40*4% din numărul şomerilor, iar cei între 25-29 ani 17,4%. împreună *deci,* dețin o pondere de *58%,* ceea ce este foarte mult pentru o economie care doreşte să se înscrie pe traiectoria progresului economic şi social şi care ar trebui să facă din valorificarea şi valorizarea potențialului productiv-creativ al tineretului, din crearea surselor de motivație a acestuia un obiectiv prioritar. Şi mai plin de consecințe negative, inclusiv cu potențial migratorul este faptul, că aproape 45% din n umărul şomerilor cu studii superioare şi 48% din cel al *celor cu* studii medii sunt în vârstă de până la 30 de ani (anexa nr. 4).

Femeile au o pondere în şomaj superioară cu aproximativ 20 puncte procentuale celei pe care o dețin în populația activă (60% față de 40%).

A doua, priveşte şomajul de lungă durată şi respectiv cel de excludere, de descurajare. Deşi informațiile statistice de care dispunem sunt insuficiente, totuşi, dacă considerăm cele 270 de zile în care se acordă ajutor, ca durată limită, putem conchide că procesul de resorbție a şomajului este extrem de limitat, de timid. Mai mult, în timp ce numărul şomerilor care beneficiază de ajutor de şomaj se reduce în perioada ianuarie - octombrie 1993 cu peste 145 mii

persoane, cel al solicitanților de alocație de sprijin sporeşte cu 232 mii persoane. în consecință, şomerii de lungă durată - cei care beneficiază de alocație de sprijin în cazul nostru - tind să depăşească ca număr şi pondere pe cei care primesc ajutor de şomaj (anexa nr. 5).

Graficul nr. 1 - Numărul beneficiarilor de ajutor de şomaj şi al solicitanților de alocație de sprijin în anul 1993

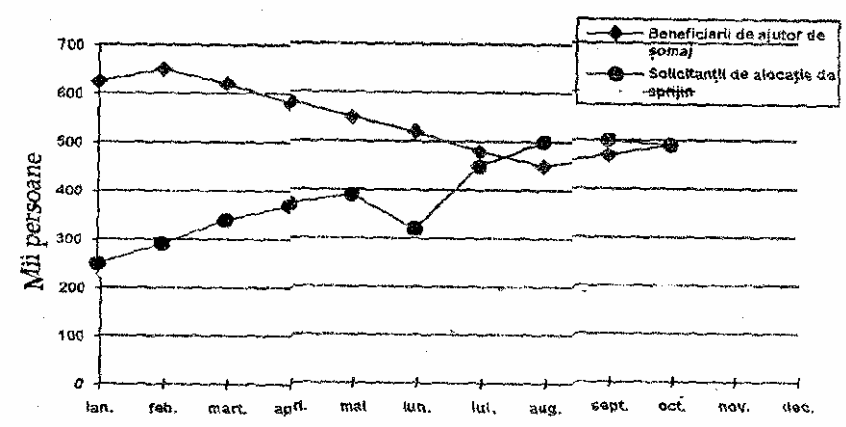

Aceasta este în fapt traiectoria spre şomajul de excludere, de "împingere" în afara pieței muncii. Dacă avem în vedere, că potrivit evidențelor statistice, numărul de persoane înregistrate la oficiile de forță de muncă în calitate de solicitanți de locuri de muncă, care nu beneficiază de nici un fel de drepturi de şomaj, manifestă o tendință de stabilizare (8-9% din numărul şomerilor înregistrați) este evident, că, un număr mare de persoane descurajate de dificultățile întâmpinate pe piața muncii au renunțat deja să mai solicite sau să caute loc de muncă.

Această din urmă remarcă ne permite să conchidem că dinamica lentă a ratei de şomaj în anul 1993 - o creştere de cea. 1,5% față de decembrie 1992 - nu este rezultat al reocupării şi reintegrării şomerilor în diferite activități productive. Este mai curând efect al autoexcluderii unei părți în creştere a acestora de pe piața muncii, un joc al cifrelor statistice care trebuie apreciat cu prudență, la adevărata sa valoare.

Sub aspect funcțional, piața muncii - deşi în formare (sau tocmai din acest motiv) - este deja confruntată cu o serie de rigidități, de blocaje. Dincolo de un anumit tip de rigiditate pe care putem s-o numim "naturală", determinată de caracteristici demografice, cultural-educațional-profesionale, psihologice şi care are importanța sa, există şi rigidități de altă natură - legislativă, instituțională, comportamentală cu incidențe economice mult mai puternice.

Putem considera, că există diferite straturi şi canale de rigiditate şi rigidizare, care se suprapun şi se combină conducând ta "înghețare", ia carența de mobilitate a acestei piețe, în raport cu alte piețe şi nevoile de fluiditate ale funcționarii ei eficiente.

În perioada de tranziție aceste rigidități - întâlnite în măsură variată pe orice piață a muncii - sunt amplificate de o serie de factori şi condiții neprielnice funcționării normale a pieței muncii.

1.1.4. Procesul de creare a unei noi piețe a muncii în mod firesc este un proces de reglementare care implică măsuri de ordin legislativ, instituțional, şi informațional, de natură să inducă şi să sprijine noi relații de muncă şi comportamente.

Prin definiție, orice normă juridică sau convenție, de regulă, delimitează câmpul de acțiune al partenerilor (individuali sau colectivi), introducând totodată restricții şi limite în mişcarea şi dinamica fiecărui participant şi a organismului din care face parte - piața muncii, în cazul nostru. Această nevoie organică de reglementare, puternic şi prevalent resimțită la debutul procesului de tranziție, mai devreme sau mai târziu, intră în conflict cu nevoia de mobilitate. Conflictul este cu atât mai puternic, cu cât regulile de joc nu sunt bine însuşite, controlate şi respectate de actorii implicați, cu cât structurile instituționale rămân deficitare, şi mai ales cu *cât* economia este în derivă, deruta şi haosul pilotând o serie de procese din sistemul pieței muncii, ca şi sistemul de relații cu celelalte piețe.

Aceste rigidități - de natură diferită, legislativă, instituțională, funcțională - ating în egală măsură structurile şi funcționalitatea pieței muncii. Paradoxal, ele nu rezultă şi în orice caz nu, în primul rând, dintr-o reglementare prea riguroasă, prea dură şi restricționată a pieței muncii. Dimpotrivă, îşi au geneza în carențe de ordin iegislativ-instituțional, convențional şi comportamental şi într-o bună măsură în insuficienta cunoaştere, stăpânire şi mânuire a sistemului de relații contradictorii care se formează pe piața muncii, în general, pe o piață tensionată, cu deosebire.

1.1.5. În egală măsură, sub aspect legislativ şi instituțional au rămas zone descoperite. Din punct de vedere legislativ, inexistența unor legi sau a altor norme juridice privind licențierea colectivă, structurile de negociere, formarea profesională a adulților - pentru a nu aminti decât câteva - conduce la ezitări, la erori în administrarea forței de muncă la nivel micro şi macroeconomic.

Tot astfel, sub aspect instituțional, paşii făcuți sunt în realitate timizi. La nivelul organismelor guvernamentale se mențin vechile instituții de administrare a forței de muncă, fără însă ca misiunile lor în condiții de piață să fie precizate, fără să dispună de spațiul, personalul şi tehnicile necesare unui management eficient al forței de muncă, inclusiv al şomajului. întârzie crearea unei Agenții naționale de ocupare a forței de muncă şi şomaj, ca şi a filialelor sale în plan teritorial Există încă tendințe concentraționiste în dirijarea proceselor de ocupare şi formare.

La nivelul partenerilor sociali relațiile, atât la scară micro cât şi macroeconomică, au mai ales un caracter conflictual şi datorită scindării, fragmentării lor, unul "concurențial". Platformele şi canalele de comunicare sunt în general blocate ceea conduce la o lipsă de înțelegere şi participare, favorizând acțiunile unor grupuri de presiune.

Gradul de organizare, capacitatea şi forța de negociere a partenerilor sociali sunt inegale. În general, patronatul în lipsa unei concepții şi viziuni de perspectivă cu privire la dezvoltarea unui sector sau a altuia după caz întreprinderi, este insuficient pregătit pentru un dialog pe baze economice reale. În condițiile în care, în sectoare importante, proprietatea de stat rămâne încă predominantă, nu s-a găsit încă formula cea mai bună de reprezentare a acestora în relațiile cu sindicatele. Deplasând negocierile spre vârf (guvern) au introdus rigidități şi tensiuni pe piață muncii. Se instaurează cu mari dificultăți regulile în ce priveşte relațiile dintre stat, patronat şi sindicate pe piața muncii.

Sigur, există motivație - starea economiei şi efectele ei asupra nivelului de trai, carențe de informare-comunicare-transparență, gradul de organizare şi implicare a actorilor sociali etc. în final, pe piața muncii acestea au generat o puternică presiune sindicală în materie de remunerare şi drepturi salariale; lipsă de orizont şi implicare a consiliilor de administrație pe linia unei veritabile politici de restructurare, a promovării calității, performanței şi a remunerării în consecință: multe compromisuri, toleranță ale executivului în relațiile cu patronatul şi sindicatele.

1.1.6. Din motivele enunțate, piața muncii este rigidă într-o perioadă, în care restructurarea impune mobilitatea factorilor de producție, inclusiv a forței de muncă.

Potrivit observațiilor şi analizelor noastre, rigiditatea salarială este principala disfuncționalitate a pieței muncii în procesul de tranziție la economia de piață în condiții de criză economică (11). Formarea şi evoluția salariului este dictată, dacă nu exclusiv, atunci în proporție covârşitoare, de evoluția prețurilor bunurilor de consum, a dimensiunii şi frecvenței normei de protejare (atât cât se face) a puterii de cumpărare (indexare).

Potrivit unui studiu OCDE, sunt rigide acele economii şi, ca atare, piețe ale muncii în care indicele rigidității salariului calculat ca raport între elasticitatea salariului la prețuri, şi respectiv, semielasticitatea salariului la rata de şomaj - are o valoare ridicată (12). Altfel spus, elasticitatea salariului în raport cu evoluția prețurilor este sensibil mai mare decât elasticitatea la rata şomajului. Salariile nominale manifestă o puternică rezistență la scădere, în aceasta constă rigiditatea lor şi impasul teoriilor, care consideră salariul ca principal mecanism de reglare a cererii şi ofertei de forță de muncă. Reacțiile ocupării forței de muncă la evoluția salariului sunt slabe, nesemnificative (P. Artus, 1987). Sigur, mărimea şi dinamica rigidității salariale care se verifică integral în cazul României sunt determinate de o mulțime de factori, între care indexarea, scăderea sau creşterea extrem de lentă a productivității muncii (evoluția cursului de

schimb, rata inflației etc). Oricum, ceea ce trebuie reținut este faptul, că salariul efectiv tinde să se îndepărteze de salariul de echilibru; acel salariu care în teoria clasică regla raportul dintre cererea şi oferta de forță de muncă, cu atât mai mult, cu cât o serie de variabile care concură la dimensionarea salariilor nu sunt controlate de fiecare întreprindere (prețul bunurilor de consum, rata de schimb etc.), şi cu cât intervin inflexiuni într-un sens sau altul în distribuția profitului între salariu şi investiții, îşi fac ioc şi câştigă teren noi teorii în materie de salarii şi rigoare salarială. Se prăbuşesc concomitent două mituri: cel al pieței universale a lui L. Walras şi cel al sistemului inegalitar introdus de Marx (O. Favereau, 1986); apar noi teorii - "contractele implicite (Baily, Azariadis), "salariul de eficiență" (H. Leibenstein, Stiglitz, B. Raymond); "convenția" (R. Salais, O. Favereau), "forma şi investiția nematerială" (F. Eymard-Duvernay, 1982 şi L. Thevenot, 1982)(13).

În condiții de inerție salarială, naturală care nu poate fi ignorată, o anumită rigidizare introduce şi sistemul de negociere colectivă - prin parametri săi naționali şi sectoriali impuşi negocierilor din întreprinderi Rigiditatea se manifestă atât în ceea ce priveşte salariul de bază, cât şi accesoriile salariale. Nivelurile stabilite în contractul colectiv la nivel național devin norma minimă pentru cele sectoriale, după cum nivelurile din acordurile de ramură acționează restrictiv pentru întreprinderi - prag sub care nu se poate negocia.

În fine, instituționalizarea salariului minim național şi garantarea sa în plată în situațiile în care există supraefective de personal, un veritabil dezinteres față de evoluția costurilor salariale, capătă atribute de rigidizare a costurilor salariale, imprimându-le o traiectorie cu sens unic (de creştere).

Pe aceste căi se estompează până la dispariție relația economică dintre costul forței de muncă (salarial + nesalarial) şi performanța economică. Salariul tinde să satisfacă aproape în exclusivitate funcția de protecție socială. Funcția sa productivă, de stimulare a performanței, calității şi competitivității, a producției şi creşterii economice; de reglare a raporturilor dintre cererea şi oferta de forță de muncă devine tot mai palidă, inoperantă.

Sistemul tradițional de relații: productivitatea muncii-salariu; cost salarial-profit-investiții; salariu-ocupare-şomaj sunt dereglate, invalidate zi de zi de fenomene ce scapă logicii economice; se creează astfel cu voie sau fără voie, culturi favorizante, creşterii inflației prin costuri salariale. Evident, aceasta este doar o sursă de stimulare a inflație; şi nu cea mai importantă. Dar, nici alte forme de flexibilizare a pieței muncii nu pot funcționa la parametri normali încât să fie asigurată fluența relațiilor pieței muncii cu celelalte piețe, precum şi reglarea internă.

Astfel, flexibilitatea numerică Internă şi externă la mişcarea economiei, în speță a producției este slabă. Ocuparea reacționează cu timiditate şi cu mare întârziere la semnalele celorlalți parametri (producție, inflație, rată de schimb, salarii etc.).

Rezultatul: supraocupare, costuri salariale în creştere, inputuri inflaţioniste, protecţie socială "universalizată" şi prea puţin eficientă.

Formarea profesională - principalul dispozitiv de flexibilizare funcţională a pieţei muncii în perioade de mari restructurări în economie este "subdezvoltată" în raport cu misiunile care îi revin, cu nevoile efective de calificări, şi mai ales, cu imperativul creării unor grupe de lucrători polivalenţi (Standing, "flexiworkers" (14),

1.1.7. Segmentarea pieţei muncii considerăm că este o altă formă a dereglementării acestei pieţe. Este, în opinia noastră, o sursă de alimentare a blocajelor şi rigidizării acesteia. Segmentarea pieţei muncii nu poate fi asimilată cu pluritatea pieţelor muncii care rezultă din faptul că în orice economie există o multitudine de pieţe ale muncii. În realitate, se operează pe pieţele muncii şi nu pe o piaţă unitară. Această din urmă este formată din înlăţuirea unei multitudini de pieţe regionale (zonale), educaţional-profesionale etc.

Conceptul de segmentare a pieţei muncii este legat, în principal, de funcţionarea acesteia, de introducerea unor elemente discriminatorii care operează pe fiecare din pieţele mai sus menţionate. Segmentarea este un proces cu caracter istorie care s-a conturat la un anumit stadiu de dezvoltare a relaţiilor dintre agenţii economici şi partenerii sociali pe piaţa muncii; complex; are în orice moment o dimensiune economică şi una socială. Una internă (microeconomică) şi alta externă, a făcut şi face obiectul unor prestigioase cercetări în domeniul economiei muncii (15).

În contextul studiului nostru prin segmentare înţelegem stratificarea, mai precis un decupaj al pieţei muncii pe câteva niveluri sau în câteva blocuri, diferenţiate prin: securitatea locului de muncă şi riscul şomajului; dimensiunea şi securitatea venitului, nivelul de educaţie şi formare profesională; gradul de sindicalizare şi forţa de negociere ş.a. De regulă, aceste blocuri sunt puţin permisive, comunică slab şi dezordonat de cel mai multe ori pe faţeta deteriorării statutului, fragilizării ocupării etc.

Pe piaţa muncii din România în primii ani ai tranziţiei, aceste blocuri s-au constituit, nu atât şi poate nu în primul rând, în temeiul unor caracteristici ale forţei de muncă, cât mai ales al disfuncţionalităţilor şi acţiunii unor grupuri de presiune.

În primul rând, există un segment de piaţă a muncii protejată, diferită de ceea ce în mod curent în teoria şi practica economică este cunoscut sub denumirea de piaţă principală a muncii. Atributul de principal rezultă din calitatea forţei de muncă, locul şi rolul său în activitatea firmei, gradul ridicat de securitate a locului de muncă, nivelul şi dinamica veniturilor din muncă, prin largile deschideri ale "carierei profesionale". Asemenea segmente de piaţă care formează ceea ce economiştii numesc "nucleul dur, stabil al forţei de muncă" pot fi identificate la toate eşaloanele organismului economic, începând cu firma. Sigur, un asemenea tip de segmentare există şi are toate şansele să se extindă în viitor. Dar nu asupra acestuia dorim să ne oprim.

Segmentul de piață a muncii pe care îl considerăm protejat în România, întruneşte unele din calitățile amintite - securitate a locului de muncă şi nivel al veniturilor - s-a format şi se menține în condițiile unor raporturi de forțe între parteneri sociali cu totul inegali, în care au acționat nu legile sau regulile pieței, ci un anumit "dictat". Nu întâmplător se concentrează fie la nivelul unor sectoare de activitate - industriile extractive, înainte de toate extracția cărbunelui şi industria petrolieră - fie al unor forme de proprietate, şi respectiv, de organizare a agenților economici - unele din regiile autonome, cu deosebite RENEL, dar nu numai.

Este evident, că nu competitivitatea şi calitatea "dictează" aceste grupări. Mai curând menținerea în politicile de salarii a unor criterii - "importanta economică a ramurii" - care nu se mai justifică în condiții de piață liberă, anumite înțelegeri de "tip monopolist" între consiliile de administrație şi sindicate în materie de drepturi salariale şi nu în ultimul rând, lipsa de fermitate a executivului în fața unor presiuni revendicative.

Acest tip de protecție pe piața muncii a introdus dezechilibre în materie de ocupare-şomaj, salarii şi accesorii salariale. Au avut şi au încă un puternic efect de antrenare. În anul 1991, se vorbea chiar de "efectul Valea Jiului" care a condus periodic la escaladări aie costurilor salariale şi la destructurarea raporturilor de salarii pe ramuri, profesii, teritorii etc. Se constituie în acelaşi timp, la nivel de firmă şi chiar sector, într-o veritabilă frână a unei reale restructurări a activității, aşezării acesteia pe alte principii şi criterii, proprii economiei de piață.

În al doilea, rând, un segment de piață reprotejată sau slab protejată. Este segmentul care, sub aspectul ocupării şi şomajului, al nivelului salariu-lui (nominal şi real, minim, mediu, şi maxim) este supusă direct şi imediat variațiilor conjuncturaie sau de mai lungă durată ale volumului de activitate şi ale proceselor de restructurare. Ceea ce apare paradoxal este că această nonprotecție tinde să afecteze, să se concentreze în domenii care, în opinia celor mai mulți specialişti, în mod necesar, ar trebui să joace un rol propulsor şi de susținere a procesului de tranziție şi restructurare. Este vorba de ramuri cu vocație competitivă care îşi pot aduce un aport major, atât Sa formarea şi alimentarea pieței interne de bonuri şi servicii, cât şi la susținerea exportului - şi deci, la însănătoşirea pieței financiar-valutare, la reabilitarea monedei naționale - industrie alimentară, industrie uşoară, industrie a turismului etc. Din păcate, în acest bloc intră şi sectoare de activitate în care este concentrată forță de muncă de înaltă calificare - industria electronică, aero-spațială, industriile militare, cercetarea ştiințifică ş.a. în ciuda declarațiilor de intenție, conservarea unor comportamente şi principii vechi în materie de politică salarială, restricțiile "impuse" de segmentul protejat la care se adaugă o anumită inerție sectorială, lipsa de programe eficiente de relansare şi recâştigare a unor piețe creează stări tensionale şi conflictuale pe piața muncii, în general Din acest punct de vedere în politicile de ocupare trebuie să intervină schimbări, nu numai la modul general, ci şi al diferitelor categorii de forță de muncă şi sectoare de activitate.

În al treilea rând, s-a cristalizat şi o aşa numită piaţă a muncii gri, cenuşie care include categoriile de forţă de muncă, de salariaţi fără altă protecţie în afara salariului pe durata de funcţiune a convenţiei. Este vorba de cei care sunt angajaţi fără contract de muncă şi respectiv, carte de muncă în baza aşa-numitelor "convenţii civile". Acesta este un tip de relaţii de muncă favorabil agenţilor economici, dar defavorabil persoanelor implicate şi încasărilor la bugetul asigurărilor sociale, şi ai fondului de şomaj. Riscul şomajului, al accidentelor de muncă şi chiar al bolii rămâne în sarcina salariatului, cei puţin până la punerea în operă a reformei sistemului de "Asigurări" şi respectiv, de "Asistenţă socială".

În lipsa unor reglementări juridice a statutului şi a condiţiilor de ocupare a forţei de muncă cu timp parţial, cu muncă temporară, ca contracte de muncă cu durată determinată etc., asemenea riscuri ameninţă şi persoanele care lucrează în aceste formule.

În fine, în ai patrulea rând, dintr-o asemenea inventariere, nu poate, credem, lipsi forţa de muncă cu ocupaţii ocazionale, întâmplătoare, adesea la limita dintre licit şi ilicit, fără statut profesional, cu niveluri scăzute de remunerare. Am numit piaţa paralelă (neagră) a muncii ale cărei dimensiuni greu de măsurat par a fi în extindere şi care introduce multe necunoscute şi factori turbulenţi în gestionarea forţei de muncă, inclusiv a şomerilor şi iese practic din sfera de incidenţă a regulilor de joc pe piaţa muncii.

1.2. Flexibilitatea pieţei muncii. De ce? Capcane şi dileme ale flexibilităţii (6)

1.2.1. Element component al teoriei "economiei ofertei", flexibilitatea pieţei muncii ar putea fi definită, într-o formulă foarte concentrată, drept "capacitatea de răspuns a pieţei muncii la semnele care vin din mediul economic şi social extern", şi mai scurt, "mobilitatea, fluiditatea ofertei la variaţiile cererii de forţă de muncă". Într-o formulă ceva mai detaliată ar putea fi enunţată ca ansamblu al elementelor, mecanismelor, dispozitivelor şi modalităţilor care determină capacitatea de reacţie, adaptare şi anticipare a forţei de muncă, în genere a ocupării la dinamica cererii. Depăşeşte deci, cu mult flexibilitatea salariului şi a costului salarial, în jurul cărora s-a cristalizat la debut, introducând elementele de modificări în raporturile de muncă, în organizarea muncii, în amenajarea timpului de muncă, şi mai ales, pe piaţa (pieţele) profesională a muncii.

Este flexibilă acea piaţă a muncii m care elasticitatea forţei de muncă la variaţiile cererii este ridicată şi promptă. Pe o piaţă a muncii concurenţială - în care concurenţa, aşa cum încă Marshall şi Hicks remarcau, este integrată într-un cadru instituţional şi social - "flexibilitatea este un răspuns, un mijloc de relaxare a tensiunii permanente dintre stabilitate, mergând până la cristalizare şi mişcare, mergând chiar până la volatilitate" (Jean Jacques Silvestre, 1989 (17).

1.2.2. Pe piața muncii sunt prezenți, în egală măsură, factori care cer flexibilitate şi flexibilizare şi factori care restricționează aceste procese; fiecare dintre aceştia fiind pilotați de diferitele grupuri de actori ai acestei piețe. Prima grupă de factori au, în principal, natură economică în timp ce cea de a doua aparține socialului

1.2.2.1. Factorii care cer şi favorizează flexibilitatea pieței muncii sunt numeroşi. Ei pot fi clasificați în funcție de diferite criterii. Ne-am oprit asupra unei singure clasificări, cu convingerea că este suficientă pentru nevoile noastre. Este vorba de factori care în proporții diferite se întâlnesc în orice economie.

În primul rând, procesul de internaționalizare a economiilor şi piețelor cu efecte directe asupra: structurilor de producție, expunerii economiilor naționale concurenței deschise, competitivității, fluctuației ratelor de schimb, stabilității relațiilor de piață etc." Este evident, că numai o piață capabilă să asigure realocarea resurselor corespunzător noilor comandamente concurențial-competitive este pe termen lung şi eficientă sub aspect economic şi social. În al doilea rând, progresul tehnologic inclusiv cel organizațional care în planul resurselor umane impun: anticipare, plasticitate a structurilor ocupaționale, educațional-profesionale şi de calificare, teritoriale, în interiorul întreprinderilor, interîntreprinderi, intersectoriale. De asemenea, fac posibile noi formule de organizare a producției bazate pe participare, pe adeziune la obiectivele firmei, un nou tip de formare profesională întemeiat pe polivalență şi alternanță şi favorizează extinderea formelor atipice de ocupare. Întreprinderea este "obligată", constrânsă de mediul în care funcționează să caute şi să găsească soluții de conciliere între costul ridicat al noilor echipamente, gradul lor de utilizare şi costul forței de muncă.

În al treilea rând, variațiile mediului economic din interiorul şi din afara întreprinderii care amplificând incertitudinile pieței induc în permanență, cu viteze diferite, schimbări pe toate piețele, înainte de toate, pe cea a bunurilor de capital, a celor de consum şi a serviciilor ca şi pe cea monetar financiară. Toate au impact asupra pieței muncii, proceselor de alocare-realocare, a fluxurilor de forță de muncă spre şi dinspre piața muncii. Astfel:

a. Variațiile cererii efective, şi, respectiv ale volumului şi structurii producției, necesită în permanență corecții şi în nivelul şi structurile de ocupare: toate celelalte condiții considerate egale, de creştere în perioade de avânt, de reducere în perioade de reflux sau de restructurare; un conținut nou al calificării; diferite formule de amenajare a timpului de lucru, noi sisteme de remunerare, etc. În raport cu incidentele induse de acest tip de variații, mulți economişti consideră, că flexibilitatea muncii tinde să ia locul stocurilor tampon de materii prime, materiale etc. (Bernard Brunhes, 1990);

b. Accelerarea proceselor de înnoire şi mobilitate a produselor intră în conflict cu rigiditatea structurilor de organizare şi cu talia întreprinderii,

c. Nivelul şi dinamica productivității muncii modifică în permanență raportul dintre muncă şi capital, elasticitățile raportului de substituție a muncii prin capital; de asemenea, pune exigențe noi în fața pregătirii forței de muncă. Formarea profesională tinde să devină principalul dispozitiv de flexibilitate funcțională a pieței muncii,

d. Nivelul înalt şi dinamica costurilor de producție în general, a celor cu forță de muncă (cost salarial direct şi costuri indirecte) cu, deosebire, rigiditatea acestora la scădere - care multă vreme a fost invocată ca argument de primă mărime - în susținerea flexibilității - instrumentează la rândul lor alte nevoi şi tipuri de flexibilitate. Converg mai ales spre externalizarea unor activități şi înlocuirea contractului colectiv de muncă cu un contract comercial, situație în care costurile salariale căzând în sarcina subcontractantului sunt scoase în afara întreprinderii. Oferă alte condiții de rentabilizare a producției, partaj al profitului între investiții şi salarii, de creştere susținută, durabilă. Pe de altă parte, promovează forme diverse şi stimulative de flexibilizare a remunerării şi chiar a negocierilor salariale care tind să elasticizeze, dacă nu mărimea salariului de bază, atunci accesoriile salariale, să repartizeze mai egal sarcinile salariale pe parcursul anului, să limiteze efectul costului orelor suplimentare, să stimuleze participarea salariaților atât la profit, cât şi la eventualele riscuri generate de piață. Între acestea amintim: modularea anuală a timpului de muncă, anualizarea salariilor, moderarea creşterii salariilor, indexarea degresivă până la dezindexare, cointeresarea în rezultatele finale ale activității, participarea în baza unor acorduri negociate - la repartizarea profitului etc.

e. Oscilații ale ratelor de schimb, prin intermediul cărora se introduc pe piața muncii, dezechilibre ale pieței externe. Nu de puține ori acestea au efect inflaționist.

1.2.2.2. Dacă acestea sunt motivații generale ale nevoii de flexibilitate - prezente mai mult sau mai puțin în orice spațiu economic - evident în perioada de tranziție pe lângă faptul că intensitatea unora dintre acestea este mai puternică apar şi surse diferite ale nevoii de flexibilitate a pieței muncii. Problematica flexibilității se cristalizează pe un teren minat pe care din optica funcționării pieței muncii se confruntă nevoi la fel de stringente. Pe de o parte, piața muncii este în formare. Se pun bazele legislative, instituționale, organizaționale ale relațiilor de muncă. Reglementarea devine cuvânt: de ordine. Şi nici nu ar fi posibil altfel, atâta vreme cât este vorba de un tip nou de piață a muncii. Pe de altă parte, mişcarea permanentă, destructurarea organismului economic şi social şi crearea altor structuri, nu pot fi concepute şi realizate fără mobilitatea resurselor şi, în primul rând a celor umane. Avem în vedere o mobilitate înțeleasă în mod complet şi complex nu sumai ca deplasări ale oamenilor de la un loc de muncă la altul, între categoriile de populație activă sau ocupată, ca alocări diferite ale muncii pe variate activități - care îşi au ponderea şi importanța lor - dar şi ca mobilitate în planul ideilor, al gândirii, al filozofiei vieții şi în cel comportamental. Într-un anumit sens, *a la longue*, această din urmă mobilitate

devine prioritară, fundament al realocării eficienței prin mecanismele de piață a forței de muncă pe sectoare, activități, profesii etc.

În acest spațiu de mişcare, trei grape de factori susțin imperativul formării unei piețe a muncii mai flexibile şi, prin aceasta, mai eficientă.

Prima grupă, cu o semnificație aparte, este în mod normal legată de: a. schimbarea de proprietate; b. modificările în structura economiei naționale şi a producției; cerința recapitalizării şi retehnologizării producției şi a modernizării, procedeelor de fabricație; d. integrarea ta economia europeană cu cerințele ei de competitivitate, calitate şi eficiență. Toate acestea induc o nouă repartizare şi amenajare a muncii, mutații ocupațional-profesionale masive, greu de realizat pe termen scurt, destructurarea unui model de ocupare de care oamenii sunt încă puternici ataşați. Înclinația spre mobilitate este redusă, riscul şi teama de şomaj în creştere.

A doua grupă are în vedere elemente de rigiditate deja prezente pe piața muncii. Este vorba în egală măsură de o rigiditate naturală, dar şi de una şi aceasta este sub aspectul eficienței cea mai restrictivă - formată în ultimii 3-4 ani: a) ambiguitate şi rigiditate legislativ-administrativă care - pun în impas funcționalitatea pieței muncii; b) rigiditatea salarială la scădere, determinată de starea economiei şi sistemul de negociere, de indexare, de rezultatele modeste ale moderării creşterii salariale etc.; c) destructurarea raporturilor salariale şi estomparea până ia pierdere a funcției de mobilitate a diferențelor de salarii; d) carențe în formarea profesională a tinerilor şi şomerilor, e) sistem informațional al pieței muncii insuficient şi deficitar, circulație defectuoasă a informației cu privire la cererea şi oferta de forță de muncă, precum şi valorizarea adecvată a informațiilor existente pentru inițierea unor politici active ale pieței muncii; f) conservatorism, lipsa de deschidere în promovarea unor modele noi de ocupare; g) sincope în comunicarea, dialogul şi cooperarea nu numai dintre partenerii sociali, dar şi între actorii care, în mod normai, ar trebui să fie interesați în gestionarea resurselor umane dintr-un anume spațiu economic.

În fine, a treia grupă, priveşte criza economică şi socială şi, respectiv, criza raporturilor salariale. Declinul producției, criza investițiilor, pierderea unor piețe sau segmente de piață externă, decapitalizarea întreprinderilor, blocajele economico-financiare, devalorizarea puternică a monedei naționale, cursa prețurilor, inflația galopantă, şomajul masiv de durată - pentru a nu aminti decât câteva din manifestările crizei economice din România pun în impas ocuparea forței de muncă. în aceste condiții, flexibilitatea este resimțită la nivelul individului mai ales ca pericol. O amenințare a securității locului de muncă şi a securității venitului. În duelul securitate a locului de. muncă - flexibilitate a "câştigat", de regulă, menținerea ocupării, fără a se lua în calcul efectul de bumerang al acesteia asupra ocupării viitoare. Şi aceasta, pentru că alternativa aproape unică nu era un nou ioc de, muncă, o nouă profesie etc., ci şomajul. Cu atât mai mult, cu cât politicile pieței muncii au avut prevalent un caracter pasiv, de tratare a unor efecte sociale ale crizei economice şi nu de susținere a ocupării.

Alternativa aleasă a fost, se pare, de restructurare şi asanare a economiei prin şomaj, ceea ce este discutabil cel puţin în condiţiile concrete ale României.

1.2.3. Discursul ştiinţific privind flexibilitatea pieţei muncii pune în discuţie şi în dificultate principalele relaţii din interiorul pieţei muncii, ca şi pe cele dintre piaţa muncii şi celelalte pieţe. Apar adevărate noduri de contradicţii, de capcane amplasate la frontiera, la intersectarea dimensiunii economice şi sociale a pieţei muncii. Aceste conflicte sunt şi mai puternice într-o economie în care costurile sociale ale ocupării nu sunt instrumentate de sisteme de protecţie socială deosebit de avantajoase (deşi sunt şi asemenea elemente), ci mai ales de motive economice.

1.2.3.1. Relaţia securitate a locului de muncă - flexibilitate sau ocupare deplină - flexibilitate este prima pusă în discuţie. În general, se acceptă greu riscul pierderii unui loc de muncă cu contract pe durată determinată şi (sau) înlocuirea modelului tipic de ocupare cu formule atipice. Pe de altă parte, nici nevoia de flexibilitate nu poate fi dusă la absurd, înţeleasă ca o mişcare permanentă a forţei de muncă. Este nevoie de flexibilitate, în limitele eficienţei, competitivităţii, de o flexibilitate "controlată", fără a sacrifica securitatea colectivă şi individuală a muncii (Guy Standing). Tocmai de aceea, subscriem ia acele opinii care susţin că pentru a legitima speranţele puse în ea, flexibilitatea trebuie să fie integrată într-o strategie globală de administrare a resurselor de muncă. Flexibilitatea este un mijloc, o soluţie printre multe altele şi nu un panaceu universal Altfel spus. este nevoie de deschideri noi concertate în politicile economice şi sociale. Altfel, dând răspuns la unele probleme, spărgând unele blocaje poate crea altele." A flexibiliza sistemele de producţie - menţiona Roy Marshal, fost ministru al Muncii în guvernul SUA - făcând din forţa de muncă doar un simplu element al preţului de cost se poate dovedi o victorie à la Phyrus; instituirea unei prea mari libertăţi la angajare şi licenţiere este o sabie cu dublu tăiş, identificarea lucrătorului cu soarta întreprinderii este singurul lucru ce-i poate face să progreseze... Pentru aceasta este necesară o anumită stabilitate a ocupării, o protecţie socială convenabilă şi un personal informat cu privire la proiectele conducerii firmei" (18).

1.2.3.2. **Flexibilitate - precarizare a ocupării – şomaj.** Unii specialişti au acuzat rigiditatea pieţei muncii de creşterea şomajului, opunând ca soluţie flexibilizarea. Dar, nici aceasta nu rezolvă problema. Dimpotrivă, se pare că flexibilizarea pieţei muncii marcată puternic de eroziunea modelului tradiţional de ocupare deplină, are efecte perverse asupra ocupării. Favorizând promovarea formelor atipice (în raport cu modelul anterior) de ocupare, dezvoltarea pieţei duale a muncii, şomajul conjunctural şi repetitiv pentru categoriile periferice, defavorizate de forţă de muncă, flexibilizarea poartă în sine germenii precarizării ocupării şi creşterii şomajului de durată, de excludere. Aceasta este o altă capcană care la nivel de firmă sau macroeconomic poate fi evitată prin politici anticipative de formare, redistribuire şi realocare a forţei de muncă fără a trece prin şomaj.

1.2.3.3. **Flexibilitate - autoprotecție economică - protecție socială.** În măsura în care în procesul de fiexibilizare a pieței muncii fenomenele de precarizare a ocupării tind să aibă pondere importantă, acest tip de mobilitate a forței de muncă - sinonim cu modificări ale statutului ocupațional şi profesional - pe cale de consecință, afectează: a) securitatea venitului din muncă, respectiv, autoprotecția economică fie prin dimensiunea mai mică, neacoperitoare a acestuia, fie prin incertitudini în realizarea lui; b) constituirea fondurilor de protecție socială, prin cotizații patronale şi ale salariaților. La o masă a salariilor şi un salariu individual mai mic, acestea vor fi corespunzător diminuate. Sarcinile de protecție socială ale bugetului public s-ar putea să crească, ceea ce poate antrena modificări în politicile fiscale, de credit etc.

1.2.3.4. **Cost salarial - ocupare - şomaj - inflație**. Costul salarial, prin rigiditatea sa la scădere s-a dovedit un element de blocare a pieței muncii, de impulsionare a creşterii şomajului. Nu întâmplător se apreciază că o creştere necontrolată a salariilor şi costurilor salariale de astăzi dă dimensiunea şomajului de mâine şi a inflației de poimâine (19). Pe termen scurt, eficiența măsurilor de fiexibilizare a costurilor salariale, de moderare a creşterii salariilor, de rigoare şi austeritate salariale - potrivit studiilor empirice - au efecte, dacă nu nule atunci nesemnificative asupra ocupării, şomajului şt inflației. Deşi salariul şi costul salarial continuă să fie abordate ca principal mecanism de reglare a cererii şi ofertei de muncă, rigiditatea acestora la scădere fiind apreciată ca declanşator şi susținător al creşterii şomajului, evoluțiile din ultimii 20-25 de ani par să indice alte tendințe şi corelații: mişcarea cererii şi ofertei de forță de muncă ca şi raportul dintre ele tind să se autonomizeze, să se distanțeze (chiar să se separe) de evoluția salariilor. Ar trebui ca salariile să scadă foarte mult pentru a avea efect pozitiv asupra ocupării forței de muncă şi reducerii şomajului. Or, în ciuda încercărilor, a dereglementării, dezindexării etc. salariile şi costurile salariale cresc. Multe axiome ale teoriei economice, printre care şi cea a curbei Philips, sunt puse în dificultate de evoluțiile contemporane (20). În economiile în tranziție, în România cu deosebire salariile nominale cresc; şomajul de masă şi de durată ca şi inflația galopantă par a se fi instalat într-o coabitare "trainică". Aceste câteva sublinieri ne permit să conchidem că asupra dezechilibrelor de pe piața muncii - plurifactorial condiționate - nu se poate opera, "interveni" doar printr-un singur dispozitiv; moderarea creşterii salariilor nominale, compensarea parțială a efectului creşterii prețurilor bunurilor de consum asupra puterii de cumpărare a salariului nominal (scăderea salariului real). Dezechilibrele din economie, în speță şomajul şi inflația - două maladii grave care dezagregă organismul economic şi funcțio-narea sa - sunt instrumentate şi de alți factori din spațiul altor piețe: creşterea costurilor materiale (şi nu numai a celor cu forța de muncă), declinul producției industriale, dificultățile restructurării, devalorizarea monedei naționale, creşterea emisiunii monetare şi a masei monetare in condițiile în care oferta națională de bunuri şi servicii se menține scăzută, iar cererea solvabilă este restricționată (prin măsuri fiscale,

bugetare, rata dobânzii, salariale etc.). În legătură cu aceasta într-un studiu realizat pentru BIT, Robert Boyer - cunoscut specialist în probleme de funcționare a pieței muncii menționa: "Ar fi ineficient din punct de vedere economic - şi periculos sub aspect social - de a face salariații să "plătească" dezechilibrele venite din alte părți, de exemplu din sistemul monetar internațional"(21). Tocmai de aceea, flexibilizarea pieței muncii în general, a costurilor salariale în acest caz, îşi poate pune în valoare calitățile şi legitima speranțele puse în ea numai în combinație şi corelație cu alte mecanisme şi dispozitive de reglare a pieței muncii, de relansare şi susținere a creşterii economice într-un mediu neinflaționist. Necesită înainte de toate, o strategie ofensivă de creştere economică în care avantajele flexibilizării costurilor cu forța de muncă (salariale şi sociale) sunt puse în serviciul progresului economic şi social, colectiv şi individual.

1.3. Flexibilitate, cum? Tipologia flexibilității

1.3.1. Prin abordările anterioare, sperăm că am reuşit să relevăm că flexibilitatea pieței muncii este o necesitate cerută de condițiile noi în care evoluează economiile naționale şi funcționează piețele. Acoperă o paletă largă de situații la nivel de firmă, sector şi chiar global. Implică toți actorii şi partenerii sociali. Se realizează în cadrul național, în interiorul unor reguli, norme, convenții, instituții, reglementate juridic sau instituționalizate prin acorduri şi cutume. Multe dintre acestea fac şi obiect al unor reglementări sau recomandări la nivelul unor organisme internaționale, în speță ale Biroului Internațional al Muncii. Acționează diferit pe termen scurt, respectiv mediu şi lung, variatele sale forme răspunzând şi favorizând în mod nuanțat nevoia de mişcare şi adaptare a ofertei de forță de muncă la cerere. În fine, în perioada de tranziție la economia de piață, nevoia de flexibilitate a pieței muncii este generată, pe lângă factorii generali care pot fi întâlniți în orice context economic şi de factori specifici, proprii acestei perioade. Aceasta imprimă procesului de flexibilizare o notă aparte, trăsături speciale: flexibilizarea se împleteşte cu reglementarea pieței muncii, şi nu cu fenomene şi procese de dereglementare a unei piețe prea reglementate prin legi şi (sau) acorduri colective naționale, regionale, sectoriale, de întreprindere.

Dacă ar trebui să vorbim de o dereglementare, atunci aceasta priveşte un model de ocupare şi funcționare a unei piețe a muncii ale cărui limite apăruseră deja la începutul anilor '80.

1.3.2. Sub aspectul acțiunii practice, o semnificație importantă are cunoaşterea diferitelor forme de flexibilitate, a frontului lor de "intervenție", a tendințelor. Studiile realizate în diferite țări, multe sub egida unor organisme internaționale (B.I.T., O.E.C.D,), identifică o diversitate a tipurilor de flexibilitate a pieței muncii; se remarcă totodată, câteva modele în funcție de formele predominante de flexibilitate şi condițiile legislativ-instituționale de funcționare a pieței muncii într-un spațiu economic sau m altul. In genere, se vorbeşte de 5 for-

me de flexibilitate care pot 6, însă, reduse la 4, din care una se poate realiza în două modalități. Fiecare dintre acestea are un conținut specific şi poate fi instrumentată prin diferite canale (22)

Schema nr. 1

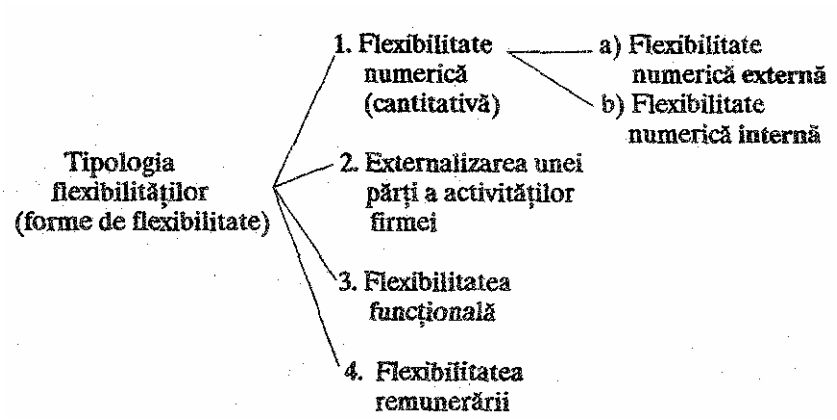

1.3.2.1. **Flexibilitatea cantitativă (numerică)** exprimă (modelarea) volumului de forță de muncă sau de muncă la variațiile cererii de forță de muncă. În funcție de modalitățile în care acest tip de ajustate a ofertei de muncă ia oscilațiile cererii de muncă se realizează, flexibilitatea cantitativă îmbracă la rândul ei două forme: flexibilitate cantitativă externă şi respectiv internă. Sub aspect teoretic, dar şi practic, face breşă în teoria ocupării depline şi a modelului de implementare a acestuia care a dominat gândirea economică şi strategiile de ocupare câteva decenii bune. Este în fapt răspunsul la criza acestui model la începutul anilor '80.

1.3.2.1.1. Flexibilitatea cantitativă externă: realizarea echilibrului dintre cererea şi oferta de forță de muncă prin reducerea volumului de ocupare, a numărului de lucrători şi respectiv a volumului global de muncă. Mijlocul predilect de realizare este concedierea, desfacerea .contractului de muncă. Aceeaşi funcție îndeplineşte şi înlocuirea contractelor de muncă cu durată nedeterminată ataşate puternic conceptului şi practicii ocupării depline cu contracte de muncă pe durată determinată, de muncă temporară etc. Este, de asemenea specifică firmelor cu o piață internă a muncii slabă sau foarte stratificată.

Deşi, puternic susținută de patronat, această formă de flexibilitate, foarte eficientă pe termen scurt întrucât permite o adaptare rapidă a ofertei de muncă, a volumului de muncă, supraviețuirea şi relansarea firmei, se izbeşte de anumite restricții, unele de ordin legislativ. Este vorba de faptul că, printr-o serie de reglementări juridice se protejează, se ocroteşte ocuparea. Procedeele de licențiere sunt birocratice şi restrictive. Tocmai de aceea relaxarea acestora,

dereglementarea, apare ca direcție de favorizare a flexibilizării externe, cu precizarea că această relaxare nu echivalează în nici un caz cu dispariția oricărei forme de protecție a salariaților în caz de licențiere.

1.3.2.1.2. Flexibilitatea cantitativă internă are drept obiect al modelării timpul de muncă, volumul de muncă, fără a se modifica numărul de locuri de muncă (de personal). Suplețea pieței muncii din întreprindere se realizează prin utilizarea diferită a personalului existent Se operaționalizează prin modalități diferite:

a) modularizarea anuală a timpului de muncă "flexiyear" care permite o altă distribuție a volumului de muncă pe parcursul anului, cu respectarea duratei normale (legale) a acesteia; este însoțită, adesea, de anualizarea salariilor, renunțarea" sau reglementarea foarte strictă a regimului de ore suplimentare. Pe această cale se evită concedierile masive în perioade de slabă conjunctură, se protejează ocuparea, dacă nu în totalitate cel puțin a unei importante părți a forței de muncă, se reduc costurile cu forța de muncă, se mențin sub control cheltuielile de licențiere-reangajare induse de recurgerea frecventă la piața externă a muncii;
b) reducerea duratei muncii şi diferite formule de amenajare a duratei vieții active, inclusiv pensionarea progresivă, parțială şi, respectiv, cea anticipată;
c) partajul locului de muncă prin care se evită pentru o parte a forței de muncă riscul de şomaj;
d) munca cu timp parțial, temporară sau sezonieră în cadrul contractului anual de muncă;
e) munca intermitentă;
f) interimatul;
g) contractele de reîntoarcere, de revenire în întreprindere a salariaților după o anumită perioadă de timp. Acestea întrunesc atribute ale flexibilității cantitative interne şi externe.

1.3.2.2. Externalizarea, este o formă de flexibilizare a pieței muncii, realizată însă prin cedarea, prin scoaterea în afara firmei a unor activități de producție sau servicii. Dacă în prima formă de flexibilizare se derulează exclusiv pe piața muncii, externalizarea se derulează pe piața bunurilor şi serviciilor, dar efectele ei se transmit şi asupra pieței muncii. În această, situație, contractul de muncă - instrument de bază al protecției lucrătorului şi a drepturilor lui de salarii - este înlocuit cu contractul comercial. În acest mod, firma, care cedează, care oferă contractul, îşi modulează volumul de muncă şi îşi dimensionează cheltuielile cu forța de muncă, mai ales că acordurile colective sau sindicatele nu pol, în mod normal, ataca un contract comercial. Sarcinile salariale şi cotizațiile sociale trec asupra firmei sau persoanei cu care s-a încheiat contractul comercial.

Externalizarea - cu pondere în anumite spații gen economice - se realizează prin procedee cum sunt: subcontractarea; contracte temporare cu agențiile de forță de muncă; contracte cu lucrătorii independenți.

Externalizarea are efecte pozitive, dar şi negative pentru cei implicați. Oricum, generează efecte de precarizare a ocupării şi relaxare a protecției sociale, chiar dacă pentru firma-mamă este benefică sub aspect economic.

1.3.2.3. Flexibilitatea funcțională - forma calitativă de flexibilitate care răspunde cel mai bine exigențelor progresului tehnologic şi organizațional, ca şi aspirațiilor lucrătorilor. Se raportează ia două componente: a/raționalizarea şi redefinirea locurilor de muncă corespunzător posibilităților organizaționaîe oferite de noile tehnologii în direcțiile: integrării funcțiilor de muncă şi ştergerii barierelor rigide dintre acestea, proprii taylorismului şi fordismului, sporirii autonomiei, inițiativei, creației şi răspunderii în procesele de execuție. Grilele tradiționale de clasificare a locurilor de muncă de tip Parodi sunt înlocuite cu altele întemeiate pe autonomie, creativitate, inițiativă, capacitate de intervenție etc.; b) polivalența şi mobilitatea lucrătorilor, ceea ce presupune posibilitatea şi disponibilitatea lucrătorilor de a efectua o gamă variată de lucrări, interşanjabilitate şi, respectiv, folosirea mai eficientă a timpului de lucru, a echipamentelor de producție şi a capacităților de muncă. Mobilitatea de la un loc de muncă la altul poartă în sine germenii unei puternice motivații şi satisfacții în muncă. Apare un tip nou de lucrători - "flexiworkers"; se estompează barierele dintre diferitele categorii de forță de muncă; sub aspect organizațional structurile verticale puternic ierarhizate tind să fie înlocuite cu structuri orizontale.

Prin polivalență şi policalificare - care au pot fi separate de sistemele de educație, formare profesională şi calificare - se asigură ajustarea cererii şi ofertei de forță de muncă în condiții de eficiență economică şi socială sporită. Este forma de realocare a muncii şi resurselor de muncă cu efecte de durată, pe termen lung cea mai adaptată exigențelor progresului tehnic, mobilităților şi incertitudinilor pieței. Este, în acelaşi timp, forma care necesită implicare şi anticipare, un însemnat efort (financiar şi uman) de formare şi reconversie profesională.

1.3.2.4. Flexibilitatea remunerării (salarială) este modelul de flexibilitate care a suscitat şi suscită în continuare cele mai ample dezbateri. Flexibilitatea salarială este o modalitate prin care se transferă asupra salariilor influențele conjuncturale în evoluția cifrei de afaceri şi a costurilor. În egală măsură, efectele pozitive care rezultă dintr-o activitate bună, dar şi riscurile uneia slabe. Ea implică elasticitate inclusiv la scăderea costurilor cu forța de muncă, ca urmare a oscilațiilor volumului de activitate şi rezultatelor economice şi financiare ale întreprinderii. Atinge interesele celor două grupuri de parteneri sociali şi se izbeşte de însemnate piedici legislative şi instituționale. Formulele prin care se poate ajunge la o mai mare flexibilitate salarială sunt:

- modelarea creşterii salariilor; indexarea limitată; dezindexarea;
- renunțarea la salariul minim garantat;

- elasticizarea structurii salariilor prin promovarea unor grile de salarii cu două niveluri; abandonarea scării mobile a salariilor; limitarea sau chiar reducerea unor accesorii salariale;
- promovarea unor sisteme de cointeresare la rezultatele finale ale întreprinderii (diferite formule de participare la profit);
- sisteme de salarizare a performanțelor şi calității;
- relaxarea legislației privind costurile sociale cu forța de muncă (diferitele tipuri de cotizații, taxe etc.).

1.3.3. Flexibilitatea pieței muncii poartă puternica amprentă a ansamblului condițiilor de funcționare a acesteia. Deşi resimțită ca o nevoie universală, modalitățile de realizare variază în timp şi spațiu; chiar dacă în fiecare caz în parte întâlnim elemente ale întregului spectru al flexibilizării pieței muncii, predominante apar una sau alta dintre acestea. Astfel, în practica mondială, s-au conturat deja câteva modele de flexibilitate a pieței muncii.

1.3.3.1. **Modelul japonez**, cu o puternică protecție a ocupării forței de muncă (o rată de şomaj de 2-3%) care îşi trage" seva din sistemul, încă prevalent, al ocupării pe viață. Principalele caracteristici ale acestui model sunt*:* a) flexibilitate internă deosebit de ridicată; b) flexibilitate funcțională deosebit de puternică. Ambele creează ataşament față de întreprindere, motivație, disciplină, participare şi permit menținerea costurilor salariale la cote competitive; c) sistem dezvoltat de externalizare prin subcontracte ceea ce susține activitatea micilor întreprinzători şi a lucrătorilor pe cont propriu.

1.3.3.2. Modelul anglo-saxon, cel mai bine reprezentat în S.U.A., cu un grad mare de liberalizare a pieței muncii şi o securitate a ocupării, comparativ, mai redusă. Elementele acestui model de flexibilitate sunt: a) slabă securitate legislativ-instituțională a muncii; b) flexibilitatea cantitativă externă este principala cale de ajustare a ocupării; c) ea este susținută şi de o rată înaltă de mobilitate teritorială a forței de muncă în căutarea unui alt loc de muncă care atenuează riscurile într-o anumită măsurătoare rezultă din flexibilitatea externă.

1.3.3.3. Modelul vest-european, întemeiat, pe control strâns al ocupării, protecție socială puternică, flexibilitate salarială redusă; predominante sunt flexibilitatea internă şi cea externă (rată de şomaj 10-12%). Modelul, avea la începutul anilor '90 tendință de modificare prin promovarea unor formule de flexibilitate salarială şi susținere a celei funcționale.

1.3.3.4. Modelul nord-european, în special cel suedez, este un model cu un grad înalt de securitate a ocupării şi socială. Veriga de bază a flexibilității este flexibilitatea funcțională, urmată de flexibilitatea cantitativă internă. Rar, in extremis se recurge la flexibilitate externă.

1.3.3.5. În fine, poate ar trebui să vorbim de elementele de conturare şi a unui model est-european. În condiții de reglementare a pieței muncii şi de inerție a unor elemente ale vechiului sistem, piețele muncii din aceste țări -cu diferențele de rigoare - se caracterizează prin: protecție "forțată", artificială a ocu-

pării, lipsa flexibilității salariate, slabă flexibilitate funcțională şi cantitativă internă, flexibilitate numericii externă în creştere.

1.3.4. Flexibilitatea pieței muncii, obiectiv vorbind, este o necesitate. Sub aspectul raportului salarial, este un compromis între nevoia de securitate şi cea de mobilității a muncii: ambele, flexibilitatea şi securitatea fiind dezirabile. Ar fi greşit ca firmele să fie împinse într-o direcție sau alta. Problema practică este cum se poate asigura echilibrul între securitatea dorită a locului de muncă şi flexibilitatea necesară a pieței muncii.

Răspunsul este diferit în diverse contexte istorice şi instituționale (23).

Negocierea colectivă devine instituția prin care acest echilibru tinde să se modeleze. Este supusă ea însăşi unor deplasări impuse de necesitatea balansării între două procese prin definiție contradictorii, Dona procese tendențiale, aparent divergente, par să guverneze raportul securitate-flexibilitate a muncii în economiile contemporane. Primul dintre acestea vizează sporirea gradului de libertate şi mişcare a întreprinderii în ceea ce priveşte deciziile de ocupare-utilizare-salarizare a forței de muncă, în mod corespunzător se limitează şi modifică intervenția statului pe piața muncii în direcția sprijinirii flexibilității, a medierii şi arbitrajului în raporturile dintre partenerii sociali, a încurajării şi susținerii, prin mecanisme de piață, a politicilor de economisire-investire şi creare de locuri de muncă.

Al doilea vizează câmpul de acțiune al negocierilor colective, deplasările de accent în acest domeniu. În fapt devine obiect al negocierii colective întreaga politică de ocupare-utilizare-remunerare, de gestiune a pieței muncii şi nu numai salariile şi condițiile de salarizare. Această problematică complexă şi delicată se discută adesea în termeni de alternative în limitele unor parametri bine precizați: a) rezultatele economice ale întreprinderii; programul de dezvoltare în perspectivă şi în legătură cu aceasta, repartizarea profitului pentru creşterea economică şi modernizarea producției, şi respectiv, pentru sporirea salariilor; b) creşterea salariilor - ocupare-şomaj; relația creştere a salariilor şi partajului muncii; c) ocupare - forme alternative de pregătire şi reconversie profesională - salarizare; d) sisteme de participare la profit şi de cointeresare colectivă; e) dimensiunea salariului minim şi efectele sale asupra glisării costurilor salariale; f) structura salariilor şi flexibilizarea acesteia pe seama elementelor sale variabile.

Prin aceste considerații finale, dorim să atragem atenția asupra faptului că flexibilitatea este doar o piesă, ce-i drept importantă, în angrenajul mecanismelor de administrare şi gestionare a pieței muncii. Îşi poate manifesta valențele pozitive doar în măsura în care este integrată într-un ansamblu şi întruneşte un anume consens social. Nu există ocupare eficientă fără flexibilitate, după cum nici flexibilitatea necesară nu se poate concepe prin "sacrificarea" ocupării forței de muncă.

1.4. Repere ale relansării ocupării şi ale flexibilizării pieţei muncii

1.4.1. Analizele de până acum ne permit, în final, relevarea unor procese şi tendinţe în evoluţia pieţei muncii care cu necesitate se cer considerate în orice demers de căutare a unor direcţii strategice în materie de ocupare a forţei de muncă şi dezvoltare umană (24).

1.4.1.1. Piaţa muncii în România este puternic dezechilibrată, tensionată. Configuraţia acesteia este dată de presiunea ofertei de forţă de muncă asupra cererii. Dezechilibrele globale şi structurale au înainte de toate cauze economice şi numai în plan secund demografice; evoluează ca o piaţă puţin flexibilă, cu marcate rigidităţi în adoptarea ofertei la cererea de forţă de muncă, salariale, funcţionale, legislative şl instituţionale.

1.4.1.2. Perspectivele regăsirii echilibrului pe piaţa muncii sunt puţin încurajante, chiar sumbre. Chiar dacă în 1993, au apărut timide semne ale stopării declinului producţiei, acestea sunt departe de a putea stopa creşte-rea şomajului şi neocupării.

Este bine cunoscut şi statistic demonstrat că relaţia dintre creşterea economică şi reducerea şomajului nu este direct proporţională. Nu în orice condiţii şi nu oricum creşterea economică reduce şomajul. Potrivit studiilor efectuate un procent de creştere a PNB atrage după sine un spor de 0,2-0,5 procente, după cum o reducere a PIB cu 1% antrenează o sporire a şomajului de 0,5%. Este posibil chiar ca o rată de creştere de 3-4% să nu antreneze reducerea şomajului, întrucât sporul de ocupare se realizează prin inserţia în activitate a resurselor de muncă tinere, nou sosite pe piaţa muncii. Este evident, că în situaţii de şomaj masiv şi de durată rata de creştere economică ar trebui să fie suficient de înaltă un număr mare de ani, pentru a "garanta" în consecinţă ocuparea tinerilor şi reducerea şomajului. În cazul României -având în vedere declinul înregistrat - chiar şi numai înghețarea şomajului la cotele din prezent ar necesita o creştere medie anuală de 4-5% pe o perioadă de 5-6 ani. Ori, este puţin probabil că o asemenea rată de creştere economică se va putea realiza până la sfârşitul acestui secol.

Dimpotrivă, accentuarea şi accelerarea restructurării economiei - în lipsa unor programe clare la nivel sectorial şi de firmă, incluzând şi problemele forţei de muncă - va conduce la creşterea ratei de şomaj, putând să se situeze până la sfârşitul anului 1994 la 15-18% (25).

Dezechilibrele şi disfuncţionalităţile par a se fi instalat pe termen lung: şomajul (ciclic şi structural) are caracter de masă - o rată de peste 10% la începutul anului 1994. Chiar la cotele la care a ajuns nu exprimă cu fidelitate dimensiunile lipsei de oportunităţi de a munci din economie ("manque à travailler" - "labour slack") (26). O parte a celor care caută locuri de muncă, inclusiv şomerii de lungă durată, sunt excluşi practic de pe piaţa muncii; nu mai sunt înregistraţi ca solicitanţi de locuri de muncă. Şomajul de proporţii, de lungă durată, în creştere, coabitează cu inflaţia galopantă; câştigă teren formele precare, ocazionale, nonprotective de ocupare, piaţa neagră a muncii. Migraţia

(emigrația) persoanelor active, a segmentelor celor mai pregătite a acestora se accelerează, devine canal de pierdere de potențial uman creativ-productiv. Avantajele relative prezente, de educație şi formare profesională, costul salarial redus s-au devalorizat.

1.4.2. Supunem atenției câteva repere care ar putea deveni pilonii (axe) în jurul (sau pe care) se poate gândi politica pieței muncii în anii care vin. Evident, nu există soluții miracol, după cum, credem, că nu există soluții ataşate doar unei singure doctrine, teorii sau curent de gândire economică (27).

1.4.2.1 înainte de toate este necesar să se producă o mutație în materie de obiective ale politici pieței muncii, de natură să-instrumenteze politici sau accente noi în administrarea şi gestionarea acestei piețe. Din această perspectivă supunem spre reflecție, fără a argumenta prea mult, următoarele obiective.

1.4.2.1.1. Ocuparea forței de muncă (relansarea acesteia) prioritate majoră a tranziției. Dilema ocupare-şomaj trebuie soluționată în favoarea ocupării. Aceasta înseamnă o strategie orientată spre creştere şi ocupare: asanare economică, relansare şi restructurare, stabilizare macroeconomică

prin promovarea ocupării, a mobilității forței de muncă şi flexibilitatea pieței muncii şi nu prin şomaj de proporție şi de lungă durată.

1.4.2.1.2. Educație, formare profesională, reconversie, dezvoltare umană - mecanisme de flexibilitate funcțională a pieței muncii şi de susținere a proceselor de ocupare, de anticipare a mişcării organismului economic şi a diverselor sale componente (piețe).

1.4.2.13. Competența, calitatea şi performanța - parametri (criterii) de formare şi evoluție a remunerării, de depăşire a rigidităților salariale ale pieței muncii.

1.4.2.1.4. Informare-comunicare-dialog-transparență-cooperare şi parteneriat al actorilor economici şi sociali (la scară macro şi microeconomică, sectorială, terțială) în materie de ocupare şi şomaj, partaj al profitului şi distribuție a veniturilor, salarii şi raporturi salariale, formare profesională etc. Este, în principiu, vorba ca prin negocieri colective să se ajungă la un acord asupra unui ansamblu de schimbări economice şi sociale programate şl eşalonate în timp, să se creeze mediul necesar aplicării politicilor convenite.

1.4.2.1.5. Complementaritate, asociere şi coerență a diferitelor tipuri de politici: a celor macroeconomice prin care se creează mediul economic şi stabilitatea necesare pentru ca agenții economici să se comporte rațional, să ia decizii pe termen mediu şi lung cu privire la politica de dezvoltare a firmei, în speță, la cea de repartizare a profitului, de economisire-investire, modernizare şi restructurare; a politicilor structurale menite să favorizeze flexibilitatea şi adaptabilitatea pieţelor, inclusiv a pieței muncii şi a relațiilor sale cu celelalte piețe; a politicilor ele educație şi formare profesională - ca dispozitive de asigurare a competențelor necesare, de mobilitate, eficiență; a politicilor sociale care, asigurând protecție în fața riscurilor generate de funcționarea imperfectă a pieței muncii, trebuie să stimuleze şi să susțină ocuparea, să nu încurajeze printr-o

legislație prea generoasă şi permisivă starea şi statutul de şomer, ocupații precare, ocazionale, expansiunea pieței negre a muncii sau să introducă prin costurile sale rigidități pe piața muncii.

1.4.2.2. Şomajul - ca formă a dezechilibrului dintre cerere şi oferta de forță de muncă - nu este un fenomen asociat funcționării unei singure piețe - cea a muncii. Prin geneza şi efecte este legat, penetrează şi infiltrează întreaga configurație şi stare de funcționalitate a organismului economic şi social. În consecință, combaterea acestui dezechilibru grav nu poate fi cantonată doar pe piața muncii. Necesită acțiuni concomitente, concertate, coerente, pe piața bunurilor şi serviciilor (inclusiv a bunurilor de capital), pe cea monetar-financiară şi valutară şi evident, pe piața muncii: coerența măsurilor este condiție sine qua non. Astfel, există pericolul ca mixajul unor politici variate, desconsiderarea unor restricții, neglijarea sau marginalizarea efectelor de impact şi antrenare să conducă la efecte perverse. O asemenea concepție trebuie să ghideze politica de ocupare, formare şi utilizare a resurselor umane.

1.4.2.2.1. O economie în restructurare, creatoare de locuri de muncă. La prima vedere - un deziderat paradoxal care încearcă să lege două incompatibilități: restructurarea şi crearea de noi locuri de muncă. Această incompatibilitate de ordin teoretic poate fi contracarată printr-un set de acțiuni şi măsuri concrete pe planuri variate:

a) controlul, stoparea creşterii şl reducerea inflației prin politici ofensive care să garanteze trecerea de la starea de inflație galopantă la dezinflație competitivă. Aceasta necesită pe scurt, strategii descentralizate (de firme) centrate pe calitate şi competitivitate;
b) privatizarea şi restructurarea economiei să fie gândite şi derulate şi din perspectivele efectelor asupra eliminării-reclasării şi creării de locuri de muncă. Aceasta implică, pe cale de consecință, o gândire anticipativă, prospectivă, astfel încât restructurarea să nu implice în mod obligatoriu trecerea prin şomaj. Dimpotrivă, să fie precedată şi însoțită de acțiune în planul reclasării locurilor de muncă, reconversiei şi mobilității forței de muncă;
c) politici stimulative de economisire, acumulare şi investiții prin sistemele de impozite pe profit şi venituri, de credite şi dobânzi, de cotizații sociale etc. Economisirea şi investiția este condiția sune qua non a relansării economiei, restructurării şi creării de locuri de muncă. Ar trebui să devină temă majoră a discuțiilor cu sindicatele, obiectiv al negocierilor colective la nivel de întreprindere;
d) revigorarea cercetării ştiințifice şi dezvoltării tehnologice naționale astfel încât să fie sprijinite noile orientări ale economiei spre calitate, competitivitate;
e) selectivitate şi priorități în dezvoltarea diverselor sectoare producătoare de bunuri şi servicii dintr-o triplă perspectivă; a contribuției la dezvoltarea pieței interne şi creşterii exportului; posibilităților de dez-

voltare-piață de desfacere în condițiile de competitivitate; surse de materii prime, materiale etc; capacitate de a menține ocuparea şi respectiv, de a crea noi locuri de muncă.

Din această perspectivă, cel puțin pe termen mediu, relansarea industriei (înainte de toate a unor ramuri de vârf, dar şi a industriei alimentare, uşoare etc.) rămâne pentru România axa fundamentală a procesului de ocupare. Sectorul de servicii chiar dacă este încă modest ca pondere în ocupare - vine în plan secund, derivat, atât ca nevoi, cât şi ca cerere solvabilă. În condițiile date, capacitatea sa de creare a unor locuri de muncă remuneratorii se menține limitată.

În aceeaşi ordine de idei se cer sprijinite (consulting şi asistență tehnică şi economică, fiscal, credite) şi încurajate şi alte forme de ocupare, înainte de toate libera inițiativă şi creare de întreprinderi mici de către şomeri sau alte categorii de populație activă.

1.4.2.2.2. Descentralizare, autonomie şi cooperare în gestiunea forței de muncă la nivelul regional, zonal şi de firmă.

De la politici globale de ocupare a forței de muncă la politici regionale mergând până la nivel de bazin de ocupare şi firmă. Interesarea şi cooperarea tuturor actorilor economici şi sociali dintr-o arie teritorială in gestiunea forței de muncă, valorificând mai bine resursele locale, vor impulsiona crearea de noi locuri de muncă, dezvoltarea inițiativei individuale, flexibili-zarea pieței zonale a muncii, cu efecte benefice la nivel global.

1.4.2.2.3. Favorizarea tuturor formelor de flexibilitate a pieței muncii, ceea ce implică măsuri şi acțiuni de natură diversă:

a) îmbunătățirea legislației pieței muncii, relaxarea unor formalități administrative, a birocrației, crearea unui cadru instituțional adecvat;
b) lărgirea câmpului problematic al negocierilor colective, concomitent cu unele perfecționări în ceea ce priveşte structurarea acestora;
c) revigorarea formării profesionale, modernizarea sistemului de reconversie şi formare a adulților, în primul rând a şomerilor - informare, consultare, mediere, modularizare, individualizare etc.;
d) sprijinirea externalizării unor activități, a subcontractării, muncii la domiciliu şi a altor forme posibile de ocupare;
e) legarea, salariului de performanță şi rezultate; menținerea în limite raționale a raportului dintre costul salarial şi cel nesalarial al forței de muncă. Aceasta implică printre altele, reforme în domeniul politicii de venituri şi impozite pe venit, asigurărilor şi, respectiv, asistenței sociale, al constituirii şî cheltuirii fondului de ajutor de şomaj.

Soluții corespunzătoare sub aspect economic şi social vor trebui găsite şi In ceea ce priveşte: salariul minim (național) dimensiunea şi gradul de acoperire a nevoilor; raportul dintre salariul minim şi cel mediu; relația salariul minim național şi salariul minim negociat din grilele de salarizare; automatismul relației dintre creşterea periodică a salariului minim național şi creşterea celorlalte salarii din grilă; efectele dimensiunii şi garantării în plată a salariului minim

asupra ocupării şi şomajului eta; indexarea salariilor în funcție de creşterea prețurilor, efectele acesteia asupra creşterii costurilor salariate; modalitățile de indexare; formule noi de indexare (degresivă, de exemplu) sau renunțarea la indexare peste un anumit sivei al venitului ş.a.

1.4.2.2.4. A Repartiția mai judicioasă a efortului de mancă în timpul vieții

active, anului, lunii etc. În acest domeniu se concentrează acțiuni şi măsuri care vizează cu deosebire elasticizarea ofertei de forță de muncă, dar şi flexibilitatea salarială:

a) libertatea agenților economici de a modula durata muncii în funcție de condițiile concrete ale activității. Cu condiția respectării duratei legale a muncii se pot utiliza diferite formule de amenajare a timpului de muncă (28). Aceasta atrage după sine modificări în sistemele de plată a salariilor; mensualizare, anualizare. Asigură reducerea costului salarial total prin eliminarea plăților pentru orele suplimentare, a cheltuielilor de licențiere-recrutare etc. Asigură o mai bună utilizare a forței de muncă. Evită şomajul parțial şi pe cel tehnic. Insistăm doar asupra acestei modalități întrucât, apreciem că în țara noastră o lungă perioadă de timp nu se va mai pune problema reducerii duratei muncii, ca alternativă a ocupării. Dimpotrivă, prin muncă, prin utilizarea eficientă a timpului legal de muncă este necesar să se creeze resursele pentru crearea de noi locuri de muncă sau modernizarea celor existente.

Oricum, durata şi amenajarea muncii ar trebui să devină temă a negocierilor colective, concomitent şi in legătură, cu cea a salariilor şi flexibilităților lor. Numai aşa se poate evita risipa de resurse şi restabili legătura dintre salariu şi productivitate;

b) partajul muncii pe durata vieții active. Există tendința (şi interesul) de a arunca dificultățile de ajustare a pieței muncii pe seama anumitor categorii de forță de muncă. Am numit: întârzierea intrării tinerilor pe piața muncii prin menținerea în procesul de formare; excluderea mai timpurie - prin pensionări progresive şi (sau) anticipate - a persoanelor vârstnice de pe piața muncii. Sunt formule puternic ancorate într-un model de ocupare în care există o separare marcată între: a) şcoală-ocupare; b) ocupare-pensionare, ieşire din activitate. Deşi foarte susținute, efectul lor asupra ocupării este modest mai ales, în condiții de conjunctură slabă. Evident, o mai bună distribuire a efortului de muncă în timpul vieții active este o cale de flexibilizare a ofertei. Ceea ce se pune astăzi în discuție sunt însă modalitățile de realizare. Specialiştii, fără a respinge în totalitate formulele anterioare, recomandând doar folosirea lor echilibrată, propun şi altele noi, cum sunt: alternarea perioadelor de învățare cu cele de activitate. În orice caz, învățarea, formarea profesională este alternativă, formă chiar de ocupare; relații convenționale, contractuale între întreprinderi şi şcoală, noi relații (de tutelă) între generațiile de salariați ş.a.;

c) crearea condițiilor - legislative şi economice - de promovare a formelor atipice de ocupare - munca cu timp parțial, partajul locului de muncă, contracte cu durată determinată, activități sezoniere etc. - cu deosebire în sectoarele în

care caracterul activității o permite, sau pentru care există cerere din partea forței de muncă. Deşi poartă în sine germeni ai fragilizării, a precarizării ocupării, pentru largi categorii de forță de muncă (femei, studenți-elevi, persoane de o anumită vârstă) reprezintă o alternativă, chiar o opțiune. Aceste formule - în opinia noastră, din motive legislative şi rețineri ale celor care angajează - sunt încă puțin folosite. Ca atare, in următorii ani, cu condiția respectării normelor legale (multe dintre ele urmează abia a fi elaborate), a unei securități şi protecții minime, pot fi o soluție de atenuare a presiunii ofertei asupra cererii de forță de muscă şi de venit pentru largi categorii de resurse umane.

1.4.2.2.5. Gestiune previzională, eficiență a pieței muncii - un domeniu esențial pentru reuşita acțiunilor întreprinse. Se cere abordat la adevărata sa valoare, în pluralitatea dimensiunilor sale.

a) Definirea cadrului structural - instituțional şi problematic al deplasării de la politicile pasive ale pieței muncii (tratament social ai şomajului) la cele active (tratament economic):

- crearea unei Agenții Naționale de Forță de Muncă ca ramificații (reprezentare) descentralizate în teritoriu. O asemenea instituție ar trebui să-şi ordoneze activitatea în jurul următoarelor axe:
- studiul pieței muncii în vederea identificării dinamicii cererii şi ofertei de forță de muncă;
- mediere între solicitanții şi ofertanții de forță de muncă, între solicitanții de calificare şi instituțiile de formare etc.;
- formarea şi reconversia profesională - orientare, consultare, evaluare periodică, sistematică a acțiunilor de formare profesională;
- constituirea şi administrarea fondurilor de ajutor de şomaj;
- consultanță şi asistență pentru crearea de mici întreprinderi. În acest sens este nevoie să fie sprijinite şi promovate formele moderne de lansare a unor asemenea acțiuni (pepiniere, incubatoare) şi create şi condițiile de sprijin financiar şi fiscal;
- controlul aplicării legislației muncii.

b) Formarea cadrelor în managementul resurselor emane.

O întreprindere pe cât de necesară pe atât de dificilă şi urgentă, având în vedere că managementul resurselor umane presupune o cultură specifică, pluri şi interdisciplinaritate. Necesită cunoştințe din domenii variate: demografie, economie, sociologie, psihologie, educație şi pedagogie, tehnologie, organizare, tehnici comerciale, proceduri de negociere. Necesită, în al doilea rând, calități şi deprinderi specifice, stăpânirea unor tehnici speciale de lucru, de dialog şi mediere etc.

c) Dotarea oficiilor (agențiilor) de forță de muncă cu spațiul şi tehnica necesare realizării în condiții decente a misiunilor care ie revin, eficientizării utilizării timpului de muncă al specialiştilor, diversificării şi îmbunătățirii calității serviciilor oferite şi prestate.

d) Descentralizarea acțiunilor, delimitarea riguroasă a sferei de acțiune (intervenție) a statului şi, respectiv, a organismelor regionale (locale) în politica de ocupare şi gestionare a resurselor umane.

e) Mobilizarea, antrenarea şi interesarea partenerilor sociali în promovarea politicilor active de ocupare, începând cu firma, până la nivel național. Nu se poate concepe o gestiune eficientă a pieței muncii în afara dialogului - comunicării - transparenței, a unui acord asupra marilor coordonate în care se mişcă piața muncii şi a obiectivelor dezvoltării şi funcționării eficiente a acesteia.

Note şi referințe bibliografice

1. Literatura pe această ternă - care a făcut şi obiectul unor întâlniri internaționale organizate de OCDE, BIT - este deosebit de bogată. În acest sens se pot consulta lucrările; Herda Sarafti, Catherine Kobrin (Publiée sous la direction.) "La flexibilite" du marché de l'emploi: un enjeu economique et social", BIT, Geneve 1987; "Labour Market Flexibility. Trends in Entreprises'\ OECD, Paris, 1989. David Marsden "Marche' du Travail Limites Sociales des Nouvelies Theories", Economica, Paris, 1989; Robert Salais et Laurent Thevenot, eds., Le travail. Marché, Regles, Conventions", Economica, Paris, 1986; Roland Granier, "L'emploi en Europe et aux Etats Unis, Analyse comparative de longue période", Economica. 1990; Guy Standing, "Emerging modalities of work and labour: poursuit of ocupation in flexibile labour market", în vol. "Human Resources in Europe, Forth session Labour Market, 28 Nov. 1991; Bernard Brunhes, "La flexibilite du travail. Definitions et modeles", Cahiers Francais no. 246/1990, La Documentation Française, Paris 1990; Michel Lallement, "Les Nouvelles theories de la relation d'emploi", în "Theories de l'emploi et du chômage", Cahiers Français no. 246/1990.
2. Vezi şi lucrările; Piața Muncii în România în perioada de trecere la economia de piață, Dimensiuni, caracteristici, tendințe, ODE, Bucureşti, 1991 (Steliana Perț, coordonare); Mecanisme şi politici de ocupare a forței de muncă şi combatere a şomajului (coordonare, Steliana Perț), CIDE, 1992;
   Potențialul uman al unor țări din spațiul est şi sud-est european (coordonare Steliana Perț), CIDE, 1993,
3. Cu mult timp înainte, economişti de marcă au recunoscut că piețele muncii diferă de piețele altor mărfuri: Marshall consideră că munca este diferită de alte mărfuri, deoarece se poate separa serviciul făcut, de persoanele care îl fac; acestea aduc la locul de muncă istoria, cultura şi normele lor sociale. Keynes şi Hicks consideră că relația de muncă se deosebeşte de alte tipuri de relații contractuale prin durata sa, lungă şi cel mai adesea nedeterminată, ceea ce permite dezvoltarea cutumelor şi normelor de justiție socială; alți economişti atrag atenția asupra prudenței cu care teoria prețurilor trebuie aplicată pe piețele muncii. În fine, alți economişti în încercarea de rafinare a teoriei economice, s-au orientat în direcția concilierii acțiunii forțelor cererii şi

ofertei, ale concurenţei şi substituţiei factorilor de producţie cu acţiunea regulilor instituţionale, normelor şi regulilor sociale, tradiţiilor, presiunii grupurilor asupra structurii salariilor, mobilităţii muncii, în genere, a tuturor laturilor funcţionării pieţei muncii. (A se vedea lucrarea; David Marsden, "Marches du travail", Ed. Economica, Paris, 1989)

4. Legea privind protecţia socială a şomerilor şi reintegrarea lor profesională nr. 1/1991; Legea privind contractul colectiv de muncă nr. 13/1991; Legea salarizării nr. 14/1991; Legea privind soluţionarea conflictelor de muncă, Legea nr. 15/1991; Legea cu privire la sindicate, nr. 54/1991; o serie de Hotărâri ale Guvernului privind salariul minim pe ţară, indexarea salariilor, angajarea absolvenţilor etc.
5. Steliana Perţ, Piaţa Muncii, în seria "Economia României. Evoluţia pe termen scurt", anul 1, vol. 1, nr. 1/1992, CIDE, Bucureşti, 1992.
6. Fiorin Pavelescu, Reajustări structurale, ocupare şi mobilitate a forţei de muncă, CIDE, 1994 Tt
7. Constantin Ciutacu, Şomaj - inflaţie. O provocare pentru economia în tranziţie, în Probleme Economice, Săptămânal de Informare Economică, nr. 28/1993. Michael Burda, Unemployment, labour Market Institutions and Structural Change in Eastern Europe, INSEAD, 1992; "Choisir l'emploi", Rapport du Groupe "Emploi", Presidé par Bernard Brunhes; Rapporteur général - Annie Gauvain, La Documentation Francaise, Paris, 1993.
8. Minaela Codin, Mirela Zecheriu, Starea de şomaj şi comportamentul şomerilor, CIDE, Seria Politica Socială nr. 4/1992; Les Politiques de l'emploi, PUF, Paris, 1992; Jacques Boncnoux, Marc Harvelin, A Chaque Etat, son chômage, Hatier, Paris, 1991.
9. Modificarea mediului economico-social în care funcţionează piaţa muncii a antrenat mutaţii conceptuale, regândirea unor categorii cu care se operează pe această piaţă.

   Conceptul tradiţional, tipic de ocupare, şi respectiv, de ocupare deplină este abandonat în favoarea celui de ocupare atipică sau ocupare deplină cu timp de muncă redus.

   Conceptul de ocupare deplină în forme tipice a dominat gândirea economică o bună perioadă de timp. În pianul dispozitivelor de ocupare, acesta includea; ocupare completă a forţei de muncă (nivelul ocupării compatibil cu o rată de şomaj de 2-3%) la început a celei bărbăteşti, mai târziu a tuturor categoriilor de forţă de muncă care solicită loc de muncă; ocupare cu timp integral, respectiv contract de muncă pe durată nedeterminată; aplicabil mai ales forţei de muncă salariate; asigură condiţii relativ egale, uniforme cu privire la condiţiile de angajare, formare, concediere, pensionare, protecţie socială ş.a. Asigură o mare securitate a locului de muncă şi ocupării.

   După anii '70, modelul ocupării tipice începe să fie substituit cu un alt model atipic considerat mai flexibil, deci adecvat condiţiilor actuale de dezvoltare. Sunt puse în discuţie toate aspectele ocupării depline, apar noi dispozitive

de ocupare; partajul locului de muncă, munca cu timp parțial, interimatul, munca temporară şi (sau) sezonieră; contractul de muncă pe durată nedeterminată este înlocuit în măsură crescândă cu cel pe durată determinată; în alte situații contractul comercial substituie contractul de muncă; condițiile de angajare-concediere, formare-reconversie, ocupare-formare, cele de pensionare se diversifică; segmentarea pieței muncii, precarizarea ocupării şi a securității muncii sunt rezultate şi riscuri ale promovării formelor atipice de ocupare.

10. Vezi şi Constantin Ciutacu, op. cit., Steliana Perț, Şomajul şi potențialul de muncă, în vol. Potențialul uman al unor țări din spațiul est şi sud-european, CIDE, 1993; Steliana Perț, Şomajul în România. Dimensiuni. Geneză. Tendințe, Revista de statistică, nr. 3-4 şi 5/1993.
11. Vezi, Vasile Valentina, Flexibilitate salarială. Productivitate-salarii-preț, cap. V. în lucrarea de față.
12. Vezi, Dominique Meurs, Salaires réels et emplois dans les pays de l'OCDE, Cahiers Francais no. 246/1990, La documentation Française 1990.
13. Punând în dezbatere "rigoarea salarială", capacitatea salariului ca preț al muncii de reglare a raportului cerere-ofertă de forță de muncă, ocupare-şomaj, piața muncii devine, în ultimele decenii teritoriul apariției şi cristalizării unor idei, curente şi teorii noi. În acest sens pot fi consultate lucrările: David Marsden, op. cit., Edmond Malinvud, Essais sur la théorie du chômage, Calmann-Levy, Paris, 1983; P. Artus, Salaire réel et emploi, Revue Economique nr. 3/1987; Dominique Meurs, Saîaires reels et emploi dans les pays de L'OCDE, Chaiers Français nr. 246, mai-juin 1990; A. Zylberberg, Salaires et emplois dans une économie de partage. Economie et prévision, no. 92-93/1990; O. Fa-vereau, Evolution recente des modeles et des représentations théorique de fonctionnement du marché du travail, Problemes Economiques, nr. 1955/1986; B. Raymond, Marshale precurssor du salaire d'efficience, Revue Francaise d'Economie, vol. IV, nr. l, hiver 1989, R. Salais, L'analyse économique des conventions du travail, Revue Economique, mars 1989; Robert Salais et Laurent Thévenot, op. cit.; J. Stiglitz, Theories of wage rigidity, London School of Economics, avril 1984 ş.a.; Aglieta Michel, Panorama sur les theories de l'emploi", Revue économique nr. l, janvier 1978.
14. Vezi, Luminița Chivu, "Formarea profesională - mecanism al flexibilizării pieței muncii", cap. VI, în lucrarea de față.
15. Doeringer P.B. et Piore M.J., Internal Labour Markets and Manpower Analysis, Heath, Lexington, Massachussetts (1971), Edwards R.C., Reich M., Gordon D.M., Labor market segmentation, Lexington Books, Lexington Massachussetts, 1975, Piore M.J. On the technological fondations of economic dualism, HIT Dept. of Economics Discussions Paper, no. 110/mai 1993, Piore M.J., Dualism in the labour market: a reponse to incertainty and

flux, Revue Economique, no. 1, janvier 1978; Wilkinson F., The dynamics of labour market segmentation, Academic Press, London, 1981.

16. Apărată ca răspuns la criza modelelor şi politicilor keynesiste şi postkeynesiste de reglare fundamentate pe stimularea cererii efective, teoria ofertei, este dimpotrivă orientată spre modelarea, ajustarea ofertei Din perspectiva pieței muncii aceasta este întemeiată pe următoarele elemente: a) salariul şi costul salariat sunt rigide, devenind factori de blocare a funcționării pieței muncii; b) diferențele de salarii nu mai susțin mobilitatea şi motivația muncii şi prin aceasta frânează ajustările structurale; c) costurile nesalariale excesiv de mari generează şomaj; d) sistemele de protecție a ocupării, ca şi cele de protecție socială blochează ajustarea cererii şi ofertei forței de muncă.
17. Jean Jaques Silvestre (Preface) la vol., David Marsden, op. cit.
18. Roy Marshal. Préface à l'ouvrage de Philip L. Martin, Labour Depla-cement and Public Policy, Lexington, Massachussetts 1983.
19. Herda Sarafti, Catherine Kobrin, op. cit.
20. Constantin Ciutacu, op. cit.
21. Robert Boyer, La flexibilité du travail dans sept pays européeans: un essai de synthese sur les transformations du rapport salarial, în vol. Herve Sarafti, Catherine Korbin, op. cit.
22. Vezi: Labour Market Flexibility Trends in Entreprises, OECD, Paris, 1989; Bernard Brunhes, La flexibilité du travail. Définitions et modèles, în Cahier Francais, no. 246/1990, La Documentation Française, 1990; Olivier Clarke, La flexibilité du marche du travail: les deux faces du phénomène; Guy Standing, Flexibilité de la main d'oeuvre et emploi.
23. Ralf Darhendorf, Raport on Labour Market Flexibility, OECD, Paris, 1986.
24. Growth and employment: Okey rol for human resource develope-ment, in Employment Outlook, july 1993, OECD, Paris 1993; Choisir l'emploi, Rapport du groupe "Emploi" preside par Bernard Brunhes, La Documentation Française, Paris, 1993; Geneviève Granges, Jean-Marie Le Page, Les politiques de l'emploi, PUF, 1992; "More Jobs Work again" SZW. Ministerie van Sociale Zaken ena werkgelegenheid; Piața muncii în România în perioada de tranziție. Mecanisme şi politici de ocupare a forței de muncă şi combatere a şomajului, CIDE, 1992, Steliana Perț, Reflecții eu privire la ocuparea forței de muncă în perioada de tranziție, Revista Română de Economie nr. 1/1991, Constantin Ciutacu, op. cit.
25. Într-un studiu realizat în anul 1992 apreciam că acest nivel s-ar fi putut înregistra în anul 1993, dacă privatizarea şi restructurarea se desfăşurau în ritmul prevăzut. In raționamentul respectiv, anul 1994 ar fi devenit unul de inflexiune a ratei de şomaj, declanşându-se un proces de diminuare a acesteia.
26. Guy Standing. Emerging modalities of Work and labour: pursuit ocupation inflexible labour markets, în Labour Market, Thursday, 28 nov. 1991, Eurostat, 1991.

27. Peisajul contemporan al teoriilor ocupării şi şomajului cu reflexele de rigoare în politicile economice este extraordinar de variat. Cele mai vechi achiziții ale teoriei economice se asociază cu inovații foarte recente, permițând combinări şi grefe dintre cele mai diverse cu deschideri largi, benefice în planul strategiilor şi politicilor de ocupare şi dezvoltare umană.
28. Piața muncii în România în perioada de trecere la economia de piață - dimensiuni, caracteristici, tendințe, CIDE, Bucureşti, 1991.

Anexe

Anexa nr. 1

Structura salariaţilor la 1 ianuarie 1993 pe ramuri şi forme de proprietate

Ramura de activitate	Total salariaţi	Din care				
		Unităţi Propr. publică	Unităţi Propr. Mixtă	Unităţi Propr. Coop.	Unităţi Propr. Obştească	Sector Privat
1	2	3	4	5	6	7
Total Economie din care:	100,0	85,5	2,8	4,7	0,2	6,8
Agricultură, Silvicultură, Piscicultură	100,0	81,1	11,9	0,1	0,1	6,9
Industrie Extractivă	100,0	99,0	0,7	-	-	0,3
Industrie Prelucrătoare	100,0	87,8	2,7	6,8	0,1	2,6
Energie Electrică şi Termică, Gaze, Apă	100,0	100,0	-	-	-	-
Construcţii	100,0	80,4	3,5	2,7	0,3	13,1
Comerţ, Hoteluri şi Restaurante	100,0	52,0	2,6	13,2	0,5	31,7
Transport, Depozite, Comunicaţii	100,0	97,1	0,8	0,6	-	1,5
Acţiuni Financiare, Bancare, Asigurări	100,0	83,9	2,9	5,5	1,8	5,9
Tranzacţii Imobiliare, Închirieri şi servicii pentru întreprinderi	100,0	72,7	1,9	1,8	sub 0,1	23,6

1	2	3	4	5	6	7
Administrație Publică	100,0	99,1	-	0,5	0,3	0,1
Învățământ, Activități Recreative, Culturale și Sportive	100,0	98,6	0,1	0,4	0,4	0,5
Sănătate și Asistență Socială	100,0	99,4	-	sub 0,1	0,2	0,4
Alte activități de Servicii Colective Sociale și Personale	100,0	56,2	3,1	21,8	0,7	18,2

Sursa: *Balanța Resurselor de Muncă la 1 ianuarie 1993, C.N.S.*

Anexa nr. 2

Ponderea ramurilor în total salariați la 1 ianuarie 1993
- pe forme de proprietate -

- în % -

Ramura de activitate	Total salariați	Din care				
		Unități Propr. publică	Unități Propr. Mixtă	Unități Propr. Coop.	Unități Propr. Obștească	Sector Privat
Total Economie din care:	100	100	100	100	100	100
Agricultură Silvicultură Piscicultură	8,3	7,9	35,3	0,2	1,6	8,4
Ind. Extractivă	4,1	4,8	1,1	-	-	0,2
Ind. Prelucrătoare	40,3	41,5	37,9	58,1	25,4	15,4
Energie Electrică și Termică, Gaze, Apă	2,5	2,9	-	-	-	-
Construcții	7,0	6,6	8,8	4,1	11,9	13,5
Comerț, Hoteluri, Restaurante	8,9	5,4	8,4	24,6	25,4	40,9
Transporturi Depozite Comunicații	9,0	10,2	2,6	1,1	-	2,0
Acțiuni Financiare, Bancare, Asigurări	0,8	0,8	0,9	1,0	7,9	0,7
Tranzacții Imobiliare, Închirieri, Servicii pentru întreprinderi	3,8	3,2	2,7	1,4	0,8	13,1
Administrație Publică	1,6	1,9	-	0,2	2,4	0,02
Învățământ, ativități Recreative, Culturale și Sportive	7,2	8,3	0,2	0,6	14,3	0,5
Sănătate și Asistență Socială	4,6	5,3	-	0,03	4,0	0,2
Alte activități de Servicii Colective, Sociale și Personale	1,9	1,2	2,1	8,7	6,3	5,1

Sursa: *Balanța Resurselor de Muncă la 1 ianuarie 1993, C.N.S.*

Anexa nr. 3

Rata de şomaj pe judeţe

	Decembrie 1992	Octombrie 1993		Decembrie 1992	Octombrie 1993
Total România	8,4	9,4	Harghita	9,1	10,9
Alba	6,0	7,1	Hunedoara	7,3	7,9
Arad	5,9	8,7	Ialomiţa	8,9	10,1
Argeş	6,7	7,0	Iaşi	11,1	10,7
Bacău	9,9	10,2	Maramureş	7,1	7,4
Bihor	7,6	7,2	Mehedinţi	7,1	8,5
Bistriţa - Năsăud	17,8	23,7	Mureş	7,3	8,5
Botoşani	11,6	15,6	Neamţ	13,2	16,0
Braşov	4,9	6,3	Olt	9,0	10,4
Brăila	13,2	9,0	Prahova	5,9	7,4
Buzău	13,6	14,0	Satu-Mare	8,9	8,6
Caraş-Severin	12,2	11,8	Sălaj	10,9	11,7
Călăraşi	7,3	7,1	Sibiu	7,6	9,6
Cluj	8,3	6,7	Suceava	10,7	10,9
Constanţa	6,4	8,6	Teleorman	7,6	8,6
Covasna	7,9	8,3	Timiş	4,5	6,4
Dâmboviţa	5,7	7,7	Tulcea	16,3	16,8
Dolj	11,2	13,4	Vaslui	14,9	21,8
Galaţi	9,9	9,3	Vâlcea	8,4	10,9
Giurgiu	8,6	13,0	Vrancea	11,3	12,1
Gorj	2,8	3,5	Munic. Bucureşti	4,9	5,4

Sursa: *Comisia Naţională pentru Statistică.*

Anexa nr. 4

Structura şomerilor care beneficiază de ajutor de şomaj sau alocaţie de sprijin, pe categorii socioprofesionale şi grupe de vârstă, la data de 19 iulie 1993

- în % -

Categoria socio-profesională	Total	Din care: Sub 25 ani	25-29	30-39	40-49	50-55	Peste 55 ani
Total şomeri care beneficiază din care:	100	40,4	17,4	23,8	13,0	3,8	1,6
- Femei	100	32,4	17,2	24,6	18,8	5,1	1,9
Din total şomeri care beneficiază							
a) Muncitori din care:	100	42,0	17,3	23,6	12,1	3,6	1,4
- Femei	100	32,1	16,9	24,3	19,2	5,4	2,1
b) Persoane cu studii medii din care:	100	31,1	16,9	24,3	19,2	5,4	3,1
- Femei	100,	34,8	18,3	25,5	17,1	3,6	0,7
c) Persoane cu studii superioare din care:	100	21,7	23,2	33,9	15,7	3,7	1,8
- Femei	100	25,0	25,7	34,8	11,8	2,3	0,4

Sursa: *Calculat pe baza datelor din Buletinul Statistic în Domeniul Muncii şi Protecţiei Sociale, nr.3/1993.*

Anexa nr. 5

Structura şomerilor la data de 30 iunie 1993 în profil teritorial

- în % -

Judeţul	Total şomeri	Beneficiază de ajutor de şomaj	Primesc alocaţie de sprijin	În căutarea unui loc de muncă
1	2	3	4	5
Total România	100	53,0	39,9	7,1
Alba	100	52,1	44,0	3,9
Arad	100	55,8	44,2	-
Argeş	100	66,6	13,2	20,2
Bacău	100	50,9	36,4	12,7
Bihor	100	67,5	30,2	2,3
Bistriţa - Năsăud	100	63,4	26,3	10,3
Botoşani	100	42,8	43,5	13,7
Braşov	100	58,3	41,6	0,1
Brăila	100	55,2	33,4	11,4
Buzău	100	47,3	51,3	1,4
Caraş-Severin	100	54,4	40,7	4,9
Călăraşi	100	48,6	51,4	-
Cluj	100	68,0	21,2	10,8
Constanţa	100	46,9	47,0	6,1
Covasna	100	50,6	38,2	11,2
Dâmboviţa	100	67,5	32,3	0,2
Dolj	100	42,1	40,5	17,4
Galaţi	100	42,8	31,5	25,7
Giurgiu	100	59,7	34,9	5,4
Gorj	100	47,0	42,2	10,8
Harghita	100	55,4	34,4	10,2
Hunedoara	100	45,4	27,5	27,1
Ialomiţa	100	49,0	45,1	5,9
Iaşi	100	59,3	40,7	-
Maramureş	100	53,2	40,5	6,3
Mehedinţi	100	50,7	36,4	12,9
Mureş	100	58,8	37,2	4,0
Neamţ	100	49,7	48,1	2,2
Olt	100	46,0	53,7	0,3
Prahova	100	65,3	34,4	0,3

1	2		3	4
Satu-Mare	100	53,8	40,3	5,9
Sălaj	100	38,8	53,3	7,9
Sibiu	100	61,8	35,6	2,6
Suceava	100	41,0	53,7	5,3
Teleorman	100	54,1	42,0	3,9
Timiș	100	44,9	52,9	2,2
Tulcea	100	41,1	57,8	1,1
Vaslui	100	43,5	49,8	6,7
Vâlcea	100	45,9	45,0	9,1
Vrancea	100	57,8	40,5	1,7
Munic. București	100	55,0	43,6	1,4

Sursa: *Calculat pe baza datelor din Buletinul Statistic în Domeniul Muncii și Protecției Sociale, nr.3/1993.*

Capitolul 2

POLITICI DE STIMULARE A CREĂRII DE NOI LOCURI DE MUNCĂ

2.1. Dimensiunile politicilor de ocupare şi creare de locuri de muncă

În orice societate nivelul ocupării şi al veniturilor forţei de muncă reprezintă punctele principale ale aprecierii politicii economice promovate de autoritatea publică de guvernare.

După 1989, în România, ca şi în alte ţări în tranziţie, a dispărut atât securitatea ocupării, cât şi cea a ajutorului social - aşa cum erau ele concepute şi aplicate de vechiul sistem economic. Fără nici o îndoială, creşterea şomajului poate fi periculoasă când urmează după decenii de siguranţă cvasitotală a ocupării şi venitului. Din acest motiv, politicile de stimulare a ocupării forţei de muncă devin piatra de încercare pentru orice reformă spre un nou sistem economic

Cu certitudine, după patru ani de tranziţie, nu se pot trage concluzii *cu* valoare perenă pentru politica economică; ele pot avea semnificaţie conjuncturală şi, prin urmare, ar putea fi invalidate în viitor. Cu toate acestea, se poate afirma că rezultatele reformei sunt în acest domeniu cu mult mai rele decât aşteptările iniţiale chiar dacă s-ar analiza marginal numai ocuparea, şomajul şi evoluţia veniturilor.

În genere, în teoria economică se apreciază unanim că nivelul ocupării forţei de muncă este dependent de nivelul cererii interne de produse, de raportul export-import, de nivelul producţiei şi respectiv al ofertei de bunuri, de modul în care este aceasta repartizată pentru consum şi investiţii, de dimensiunea, volumul, structura şi eficienţa capitalului şi a muncii, de nivelul costurilor şi al veniturilor, de rata dobânzilor, de cursul de schimb, de inflaţie etc., toate acestea privite în evoluţiile lor corelate.

Cu alte cuvinte, factorii care concură la conturarea unei politici de ocupare şi de venituri sunt deosebit de numeroşi, complecşi şi divergenţi ca sens de influenţă, fapt ce face ca orice concluzie în acest domeniu vast al economiei şi politicii să poată fi permanent contrazisă sau amendată. Un asemenea adevăr nu poate să anuleze demersurile teoretice şi practice pe care ie impune o politică economică al cărui scop final nu-l poate reprezenta decât ameliorarea ocupării şi a veniturilor. Dimpotrivă, este vorba de oportunitatea şi obiectivizarea unor cât mai multe studii şi analize menite să ofere un fundament realist pentru actele de guvernare ale tranziţiei.

Dimensiunea teoretică şi practică a politicii de stimulare şi creare de noi locuri de muncă nu este numai imensă, chiar fără limite, ci şi extrem de controversată. Cert este că se pune în discuție - la o tratare exhaustivă -întreaga practică, istorie şi teorie economică.

Politica de stimulare a creării de noi locuri de muncă nu este nicidecum dependentă numai de piața muncii, de echilibrele acesteia; ea nu poate fi nici apanajul exclusiv al unor guverne, sindicate sau partide politice; aceasta nu are numai dimensiuni macro sau microeconomice, politice sau sociale, economice, financiare sau tehnice, individuale sau familiale şi colective etc.

Stimularea creării de noi locuri de muncă şi echilibrul economic şi social ai ocupării şi veniturilor reprezintă concomitent - în măsură variabilă - o cheie majoră menită să orienteze politica macro şi microeconomică, națională şi teritorială, globală, sectorială şi de ramură; interesează totalul populației şi fiecare individ, ansamblul resurselor de muncă, dar şi segmentele demografice şi demoeconomice ale acesteia, structura pe vârste şi sexe, dar şi cea pe meserii şi profesii; este concomitent o problemă naturală, tehnică, economică, financiară, de resurse naturale şi umane; primeşte şi oferă semnale hotărâtoare în domeniile strategiilor de producție şi management, de asigurare a resurselor de materii prime şi energie, de investiții, de dezvoltare şi redresare tehnică şi tehnologică, de comerț exterior, arbitrează şi amendează politicile industriale, agrare şi, în genere, de dezvoltare sectorială şi de ramură, politicile bugetare, fiscale, financiar-monetare, de dobânzi şi prețuri, de salarii şi venituri, de taxe vamale, de protecție a produselor naționale şi de curs de schimb etc.; are determinări şi schițează chiar sistemele de politică socială, de educație şi formare profesională, de sănătate şi cultură.

Dimensiunea şi complexitatea extraordinară a politicilor vizând crearea şi stimularea ocupării forței de muncă fac practic imposibile concluzii autoritare şi nenuanțate într-un asemenea areal problematic permanent fluid şi supus unor schimbări şi interpretări ce țin de însăşi capacitatea tot mai limitată de mişcare a vieții şi gândirii umane într-un context economic şi politic intern şi extern extrem de dinamic.

Din aceste motive analizele şi afirmațiile noastre din prezentul capitol vor fi pe de o parte extrem de insuficiente, iar pe de altă parte cu totul parțiale şi evident de natură cel puțin duală, dar nu duplicitară.

2.2. Evaluarea politicilor de ocupare a forței de muncă în România după primii ani de tranziție

2.2.1. Prima întrebare care se pune în demersul nostru vizând evaluarea politicii de ocupare şi stimulare a creării de locuri de muncă este şi aceasta:

A existat oare cu adevărat o politică de stimulare a ocupării forței de muncă în România ultimilor trei-patru ani?

Dacă ar fi să răspundem rapid la o asemenea întrebare, probabil că cel mai la îndemână este un răspuns negativ. Acesta s-ar baza în primul rând pe argumente critice de necontestat: în 1993 volumul total al ocupării a fost cu aproximativ 500-600 mii persoane mai redus, numărul şomerilor a fost la sfârşitul anului de cca 1,2 mil. persoane, iar numărul salariaților s-a redus, comparativ cu anul 1989, probabil, cu aproape 1,5 milioane persoane.

Afirmațiile tranşante sunt de regulă supuse unor interpretări care le pot nega valabilitatea şi, de aceea, suntem nevoiți să încercăm şi noi să ne explicăm alunecând uşor pe terenul implicării politicii economice. Din acest punct de vedere există următoarele posibilități de interpretare şi contraargumentare:

- scăderea ocupării de azi poate fi un stimulent al unei ocupări durabile de mâine;
- din rațiuni de restructurare a economiei pe criterii de piață, subocuparea şi eliberarea de forță de muncă erau necesare;
- şi lipsa unei politici de ocupare sau de stimulare a creării de locuri de muncă este tot o politică, chiar mai pregnant manifestată decât atunci când s-ar fi încercat o politică specială, coerentă şi transparentă în acest sens;
- politica de ocupare poate însemna şi neocupare şi şomaj;
- chiar dacă nu s-a prezentat şi nu s-a aplicat o politică națională de ocupare şi de creare de locuri de muncă, aceasta s-a manifestat totuşi în economie nu prin decizii guvernamentale - care nici nu mai sunt de dorit într-o economie ce se luptă cu distrugerea comenzilor de la centru şi ale traseelor pe care circulau acestea - ci prin decizii ale agenților economici publici şi privați care activează liber şi autonom pe principiile pieței;
- nu mai erau necesare politici speciale de stimulare a creării de locuri de muncă întrucât această problemă este rezolvată de la sine prin introducerea şi promovarea largă şi legală a unor mecanisme de piață şi prin implementarea zilnică a unor programe de stabilizare macroeconomică şi a unor măsuri de ajustare structurală agreate şi experimentate de F.M.I. şi Banca Mondială care sunt garanți de elită incontestabili ce conduc economia spre funcționare ireproşabilă şi echilibrată pe termen scurt, mediu şi lung;
- liberalizarea tuturor prețurilor, renunțarea treptată la subvenții, liberalizarea totală a comerțului exterior şi devalorizarea continuă, în raport cu cererea şi oferta, a cursului monedei până la deplina şi unica convertibilitate a leului, ca şi majorarea ratei dobânzii, astfel încât aceasta (dobânda) să fie real pozitivă şi să restricționeze, respectiv să regenereze cererea de credite, aşează permanent cererea şi oferta de forță de muncă la nivelul economic optim impus de condițiile de echilibru de pe diverse piețe;

- în fine, singura intervenție necesară pe piața muncii - care se face cei mult lunar şi cel puțin trimestrial (deşi celelalte prețuri evoluează aproape zilnic) - este cea referitoare la moderarea creşterii salariilor prin indexare întârziată şi sub indicele prețurilor, prin aplicarea unei indexări de regulă unice ca rată, la situații extrem de diferite sub raport tehnic, economic, de piață, organizatoric etc.; un asemenea fapt este absolut necesar pentru a nu creşte prețurile şi a reduce inflația; totodată, o asemenea măsură nu numai că nu duce la creşterea şomajului, dar este şi negociată cu sindicatele.

Lectura acestor argumente poate să constituie pentru unii motive de a acuza o tendință de a trata cu oarecare uşurință sau chiar în termeni umoristici şi caustici problemele fundamentale ale reformei economice şi mai ales pe cele ale politicii de stimulare a ocupării şi veniturilor populației ca suport material concret al necesarei aderențe şi susțineri pentru procesele tranziției la economia de piață. Cunoscătorii măsurilor adoptate şi mai ales cei care apreciază exact rezultatele obținute comparativ cu aşteptările inițiale nu vor face probabil altceva decât să ne dea dreptate şi, evident, să ne completeze modesta noastră argumentație.

2.2.2. În zona problematicii practic nelimitate în care se mişcă ocuparea forței de muncă, natura sa deopotrivă economică, tehnico-tehnologică, demografică şi social-umană impune totuşi o delimitare şi o concentrare a direcțiilor şi obiectivelor politicii de stimulare a creării de noi locuri de muncă.

A doua întrebare care se pune este:

Care sunt componentele specifice unei asemenea politici?

Încercând să răspundem la această întrebare, iarăşi avertizăm pe cititorul interesat că oricând stimularea creării de noi locuri de muncă presupune şi reversul, respectiv asanarea, desființarea sau renunțarea - voită sau nu - economic impusă, la anumite locuri de muncă care nu mai corespund condițiilor noi de piață.

În general, politicile ocupării au ca obiect alegerea - în condițiile existente de funcționare a sistemului economic - formelor de intervenție care reduc dezechilibrele de pe piața muncii.

Dezechilibrele durabile şi crescătoare constatate pe piața muncii impun naşterea, oricât de greoaie şi de scumpă - cu cât de tardivă, cu atât mai costisitoare - a politicii de ocupare.

În acest demers se poate proceda astfel:

- pornindu-se de la nivelul ocupării - care se consideră ca un dat - se caută soluții pentru excedentul de resurse de muncă; asemenea politici sunt numite pasive;
- se acționează prin diverse politici, măsuri şi instrumente pentru a creşte nivelul ocupării, ceea ce constituie obiectul unor politici active de ocupare.

În esență, politicile de ocupare sunt, deci, un ansamblu de intervenții publice pe piața muncii pentru stimularea creării de noi locuri de muncă, pentru

ameliorarea adecvării resurselor de muncă la nevoile economiei, pentru asigurarea unei fluidități şi flexibilități pe piața muncii.

Este normal că politicile macroeconomice afectează permanent direct sau indirect cererea şi oferta de pe piața muncii tot aşa cum şi anumite segmente minore ale politicii de ocupare nu se pot reglementa independent de alte variabile. De pildă, cotizațiile sociale nu se pot stabili fără a avea în vedere gradul de utilizare a capacităților de producție, competitivitatea economică, orientarea de ansamblu a politicilor bugetare şi monetare, fiscalitatea întreprinderilor sau modalitățile şi cuantumul indexării salariilor etc.

Tot astfel nu este posibilă o politică de ocupare fără a delimita clar noțiunea de şomer, fără a putea măsura exact numărul acestora şi mai ales fără a reglementa riguros condițiile de acordare a ajutorului de şomaj şi posibilitățile de control pentru depistarea şomerilor falşi etc.

Politicile pasive de ocupare folosesc instrumente liberale pornind de la considerentul că nivelul ocupării este determinat de condițiile generale din economie, care sunt reglate de piață şi, deci, orice intervenție ar dăuna logicii pieței. Pentru aceasta, singurul lucru "permis" este să indemnizăm şomerii sau să incităm activii să se retragă de pe piața muncii.

Politicile active - ce vizează acțiuni asupra nivelului ocupării - se pot realiza în principal prin subvenții pentru creare de locuri de muncă şi ocupare şi prin politicile de formare.

Subvențiile pentru ocupare pornesc de la ipoteza că reducerea costului salarial va permite creşterea numărului locurilor de muncă.

Desființarea locurilor de muncă este evitată prin indemnizarea şomajului parțial şi a celui tehnic şi prin subvenționarea întreprinderilor ce se află în dificultate dar sunt considerate viabile. Tot în acest sens acționează şi alte dispozitive de ajutor pentru a facilita crearea de noi locuri de muncă: scutirea de taxe fiscale şi sociale, prime, credite cu dobânzi reduse etc.

În fine, în acelaşi sens se practică şi plata parțială sau totală a salariului pentru angajarea unor categorii de forță de muncă (pentru o anume perioadă de timp).

În grupa măsurilor ce vizează formarea profesională se înscriu o serie de preocupări ce urmăresc menținerea şi sporirea competențelor, dobândirea unor noi cunoştințe prin calificare şi recalificare în scopul eliminării riscului şi a vulnerabilității la şomaj.

Indiferent dacă este vorba de politici pasive sau active de ocupare, dacă au ca rezultat diminuarea populației active (prin prelungirea şcolarizării, preretragere, întoarcerea la locul de origine - în agricultură sau în țara din care a emigrat, încurajarea mobilității forței de muncă) sau urmăresc inserția tinerilor şi a şomerilor de lungă durată (prin învățare, contracte de califica-readaptare, crearea unor întreprinderi speciale de inserție, angajarea unor lucrări de utilitate publică etc.) politicile de ocupare sunt scumpe, se lovesc de limitele politicilor macroeconomice, se uzează rapid, acționează pe perioade limitate şi nu soluționează de durată şi global ocuparea.

În rândul politicilor macroeconomice, care şi ele sunt puţin eficace pe termen mediu şi pot pune în pericol marile echilibre, intră preocupări de sorginte keynesiană, care susţin că motorul creării de locuri de muncă este creşterea economică şi orice alt gen de măsuri sunt paleative; acestea însă pot afecta echilibrul balanţei de plăţi, considerat călcâiul lui Achile pentru ţările care aplică astfel de politici de relansare. Creşterea economică prin investiţii necesită, de aceea, o dublare a politicilor de ocupare prin legarea strânsă a acestora de dezvoltarea exportului. Creşterea exportului, la rândul său, se poate face prin: recurgerea la devalorizări pentru un plus de competitivitate, fapt periculos şi incert; reducerea costului salarial, care în fapt frânează importul; relansarea investiţiilor pentru creşterea competitivităţii prin productivitate. Cu alte cuvinte, ceea ce arătam anterior cu privire la dimensiunile politicii de stimulare a ocupării se confirmă în momentul în care încercăm să descifrăm legăturile acesteia cu diferite variabile economice.

Clasificarea politicilor de ocupare în active şi pasive rămâne în această optică oricum un exerciţiu didactic.

2.2.3. Prin prisma celor expuse, care par aserţiuni exclusiv teoretice, se impune chiar şi numai o încercare de evaluare a politicilor de ocupare, de creare de noi locuri de muncă, de protecţie a şomerilor şi de venituri din România.

2.2.3.1. Pentru început, vom recurge tot la aprecieri de teorie şi de politică economică; analiza pe date şi fapte statistice se va prezenta ulterior.

Evaluarea şi caracterizarea comparativă a situaţiei economice şi a ocupării forţei de muncă în România este serios îngreunată de lipsa unei teorii economice naţionale incontestabile şi de absenţa unei continuităţi de pro-porţii istorice în evoluţia sistemului economic şi social-politic. Actualmente, ca şi în 1829, 1848, 1859, 1918 sau 1944, România este în situaţia în care nu se mai poate compara nici măcar cu sine; periodic evoluţia naturală a structurilor social-economice este stopată prin revoluţii sau evenimente care schimbă radical concepţia şi sensul de mişcare; de fiecare dată trecutul este vehement criticat şi aruncat la coşul de gunoi pentru că nu a făcut ieri sau alaltăieri ceea ce dorim noi să facem astăzi sau mâine. Comunismul a criticat structurile capitaliste sau incipient capitaliste pentru că nu au fost construite conform dogmelor sale. Astăzi criticăm perioada comunistă pentru că nu corespunde idealurilor şi dorinţelor unei societăţi şi ale unei economii, asupra căreia nu există încă un acord deplin în ceea ce priveşte structurile şi mecanismele practice şi chiar teoretice. Ajungem astfel periodic într-o im-comparabilitate internă şi externă, cu noi înşine şi cu alţii; **perpetua discontinuitate** a **structurilor este una din trăsăturile perene, durabile, ale** economiei româneşti.

Invalidarea permanentă a practicii şi a gândirii economice româneşti este departe de a fi o probă de progres; gândirea economică naţională nu se' poate dezvolta coerent în condiţii de fracturi succesive, de necomparabilitate durabilă şi de tranziţie fără sfârşit. Asemenea fenomene sunt întru-totul valabile şi în ceea ce priveşte ocuparea forţei de muncă şi veniturile acesteia: există o dis-

continuitate în structurile de ocupare naționale, sectoriale, teritoriale şi profesionale; discontinuitate în structurile de educație şi formare profesională; discontinuitate şi ruptură în nivelul şi modalitățile de plată a muncii, de apreciere a rezultatelor, de măsurare a aportului; toate acestea pe fondul unei relative continuități şi a unei tendințe crescătoare în nevoile zilnice de bunuri care, evident, nu pot fi satisfăcute corespunzător. Desigur că asemenea constatări par să țină de concepția optimistă a istoriei conform căreia nedreptatea socială aparține tot timpul trecutului, iar dreptatea este cea a viitorului. Pentru istorie, aceste judecăți sunt probabil valabile depinzând numai de cât de vechi şi cunoscut este trecutul şi cât de actual şi de cunoscut este viitorul; într-un fel în istorie este cumva invers decât în gramatică; în limba engleză, de pildă, dar nu numai, timpului trecut i se spune "perfect" sau chiar "mai mult ca perfect".

Desigur că, aşa cum afirmă Wallerstein[1], "adevărul social se schimbă pentru că societatea se schimbă". Cu toate acestea, chiar ceea ce ține de trecut este contemporan, succesivul în societate, în social este greu de acceptat. Socialul şi statul se compun din grupuri umane aflate într-o permanentă confruntare a intereselor; economia este ştiința care studiază şi interesele şi legăturile dintre factorii ce conduc la satisfacerea acestora. Întrebarea care se pune este dacă ştiința economică poate îndeplini numai rolul de apologet al unui grup oarecare de interese indiferent care ar fi dimensiunea proprietății şi a forței economice a acestuia.

Comparabilitatea în analiza sistemelor sociale este aproape imposibilă, iar teoretizările în acest sens sunt manipulări ideologice - susține aceiaşi Immanuel Wallerstein.

Sistemul economic este greu de desprins de social, raportul între schimbare şi conservare este serios dependent şi de legătura dintre aceste două mari sisteme. Probabil că asemenea echilibre l-au determinat pe Qwen Lattimore să afirme: "în orice societate în curs de schimbare graduală, cei care conduc sunt întotdeauna cei care păstrează ce este mai bun din ce rămâne din vechea ordine şi în acelaşi timp iau ce este mai bun din ceea ce oferă noua ordine, conducând în timp la o considerabilă diversificare[2].

Amendarea şi invalidarea structurilor economice ale vechiului sistem, desființarea uneori extrem de virulentă a suportului teoretic şi practic, care a stat la baza respectivelor structuri, a condus nu numai la un "vid de putere şi autoritate", dar şi la un "vid conceptual teoretic" pentru noul sistem, ale cărui caracteristici, legi, componente şi structuri au fost enunțate inițial în termeni extrem de vagi.

Într-o primă perioadă imediat după 1989 economiştii români şi-au demonstrat competența în a critica vehement vechiul sistem. Dar numai prin a critica reforma nu se putea începe, deşi efectiv ea a demarat tot printr-un fel de

---

[1] Immanuel Wallerstein, Sistemul economic mondial, colecția Biblioteca de Artă, Bucureşti, 1990.

[2] Qwen Lattimore, Inner Asian Frontiers of China, p. 123; citat de Imm. Wallerstein, în op. cit.

critici virulente care au însemnat practic distrugerea - de multe ori fără discernământ - a tuturor structurilor vechi. Nivelul maxim al competenței economice şi juridice, al eficienței guvernării şi al ataşamentului ia reformă şi schimbare a fost probat şi era acceptat ca atare numai dacă se propunea să se desființeze ceva şi să se înlocuiască sau nu cu altceva.

Pentru a găsi soluții teoretice necesare reformei s-a încercat recurgerea la teoriile economice ale unor economişti clasici consacrați, la rememorarea conținutului unor doctrine economice intrate în istorie. S-a constatat că acestea nu au scris nimic pentru scoaterea noastră din criză; respectivele teorii şi concepte au fost elaborate şi verificate pe condiții concrete din diferite țări acum 200, 100 sau 50 de ani, fiind evident depăşite şi de realitățile din țările de origine şi cu atât mai mult de cele româneşti.

Următorul impuls l-a constituit apelul direct sau voalai în sprijinul occidental; acest suport invocat nu de specialişti ci mai ales de diletanți şi de noua putere trebuia să fie atât de natură materială, financiară, cât şi conceptual-teoretică. Din acest moment specialiştii români au devenit - cel mult - simpli consultanți pentru programe. Dacă unii dintre aceştia îşi permiteau să dea sugestii sau chiar să critice anumite programe, strategii, legi şi chiar mersul practic al economiei, de regulă erau rapid taxați ca antireformişti, conservatori etc.

Problemele economice grave cu care se confruntă şi economiile din țările occidentale dezvoltate - degradarea perspectivelor de creştere economică, dificultățile bugetare, şomajul, etc. -, dar şi uzura relativă a teoriilor economice ataşate acestor fenomene au făcut ca economiile în tranziție să fie treptat lăsate în mare măsură în grija F.M.I. şi a Băncii Mondiale. Pentru a judeca ce au făcut aceste organisme, vom recurge la aprecieri neutre efectuate de experți CEE-ONU.

"Programele de stabilizare puse în operă în țările Europei Orientale sub auspiciile F.M.I. s-au fondat pe filosofia monetaristă liberală care a dominat gândirea economică în anii '80.

Metoda de ajustare economică general preconizată constă în: reducerea puternică a intervenției stalului în economie; suprimarea subvențiilor, liberalizarea prețurilor; dereglementarea activităților economice pentru a lăsa să joace forțele pieței"[1].

Programele prevăd cel mai adesea: măsuri deflaționiste draconice constând în restricții monetare şi bugetare asociate liberalizări; parțiale sau totale a prețurilor, pentru a frâna cererea internă, devalorizarea monedei naționale, politica de venituri. Reformele instituționale au fost axate pe liberalizarea comerțului exterior, introducerea unui anumit grad de convertibilitate, privatizarea întreprinderilor de stat şi reformarea sectorului financiar - se arată în acelaşi studiu.

În opinia autorilor raportului Comisiei Economice O.N.U., pentru Europa, transformarea instantanee a structurilor şi mentalităților este imposibilă, fapt

[1] Etude sur la situation économique de l'Europe en 1991-1992; Rapport CEE/ONU, Nations Unies, New York, 1993, p. 49.

pentru care respectiva instituție s-a pronunțat pentru o strategie de reforme progresive şi nu şoc.

Contribuția concretă a F.M.I. se opreşte de fapt aproape exclusiv la finanțarea deficitului balanței de plăți; în acest sens sunt finanțate chiar involuntar importurile, nefiind stimulată producția internă şi ocuparea; prin aceasta nu se creează noi structuri productive interne, iar mai târziu se vor cere achitate creditele şi dobânzile cuvenite, fapt ce va mânca total sau parțial economiile şi acumulările interne, diminuând drastic, pe un termen încă nedefinit, posibilitățile de investiții. Programele de stabilizare conduc de regulă la o puternică restrângere a activității economice interne.

"Costul tranziției a fost cu certitudine mărit prin conjugarea efectelor unor ipoteze nefondate, false, prin estimări eronate, politici incoerente şi inerție". Este vorba, cu alte cuvinte, de erori în conceperea şi concepția inițială a unor programe de stabilizare şi reformă, de greşeli în execuția acestora şi de şocuri exterioare provocate de pierderea unor piețe şi agresivitatea pătrunderea unor mărfuri de import prin liberalizarea comerțului exterior.

Toate acestea le expunem, nu de dragul de a critica reforma şi mai ales F.M.I-ul, ci gândindu-ne la efectele practice pe care le au asupra ocupării interne a forței de muncă. Cât este de important, de pildă, comerțul exterior în materie de stimulare a ocupării putem să argumentăm fie şi numai dacă vom aminti că în programul electoral al preşedintelui Clinton este un paragraf special care arată că prin export va creşte ocuparea forței de muncă, se vor crea noi locuri de muncă în S.U.A; de altfel, inclusiv atunci când acordă clauza națiunii celei mai favorizate unei țări, experții americani analizează în primul rând efectele respectivei decizii în domeniul locurilor de muncă.

Aplicarea unor programe de reformă care presupun şi generează distrugerea unor structuri şi relații din interiorul sau exteriorul economiei naționale nu pot să nu afecteze automat ocuparea şi veniturile, acumulările, economiile şi investițiile. Este mult mai uşor de distrus o activitate nerentabilă decât de pus în funcțiune una eficientă; sarcinile de până acum ale reformei - inclusiv în materie de ocupare şi piață a muncii - au fost extrem de uşoare pentru programatori şi reformatori; ce a fost uşor s-a realizat în mare parte; abia acum începe greul, când se impune construcție şi spor de ocupare. Este evident că investițiile, noile produse şi tehnologii, noile locuri de muncă nu pot deveni operaționale de pe o zi pe alta. Pierderile de producție din sectoarele ineficiente, care, în plus, nu aveau piață, nu reprezintă în nici un caz un păcat; pierderile unor domenii ineficiente dar cu piață necesită însă o tratare prudentă pentru a conserva ocuparea. Şi unele şi altele din aceste pierderi ar fi fost necesar să fie cât mai rapid compensate prin câştig de producție, competitivitate şi eficiență în alte sectoare, fapt care din păcate nu poate fi încă probat practic, pentru că nici nu s-a încercat.

Concepția prea restrictivă a programului de reformă aflată în contradicție chiar şi cu caracterul liberal al acestuia a redus permanent capacitatea de ab-

sorbție a pieței interne (prin diminuarea reală a veniturilor, a ofertei şi a creditelor); concomitent, liberalizarea comerțului intern şi extern au făcut ca piața națională să fie invadată de mărfuri de import pentru un consum nu neapărat esențial; piața națională a fost pierdută de agenții productivi din industrie, agricultură şi servicii, la foarte multe produse, cu toate consecințele prezente şi mai ales viitoare asupra ocupării, a echilibrului economic general; este evident că suntem în prezența unui paradox; vrem să construim economia de piață fără piață sau cu o piață mai restrânsă. Rezervele financiare ale întreprinderilor şi populației au fost în cea mai mare parte mâncate de inflație, reducându-se drastic cererea de bunuri de capital şi de consum.

S-a pretins că se face permanent o stabilizare care a pierdut din vedere oferta, blocând şi diminuând continuu cererea. Deşi situația României era într-un fel - şi este chiar şi în prezent - necomparabilă, aşa cum am arătat, inclusiv cu propria evoluție trecută (şi când vorbim de trecut includem aici şi ultimii sau primii 2-3 ani de tranziție, fapt de altfel valabil pentru toate țările din est) măsurile adoptate au urmărit aproximativ aceeaşi rețetă ca şi cea aplicată pentru unele țări în curs de dezvoltare care prezentau alte structuri şi alte comportamente.

În acest sens este demnă de semnalat şi opinia exprimată de Frédéric Loisel pentru țările din America Latină: "politicile de ajustare date ca remediu de F.M.I. au precipitat criza şi i-au dat hiperinflației un caracter durabil"[1].

Reacția agenților economici a fost promptă şi în profundă contradicție nu numai cu ceea ce credeau programatorii că se va întâmpla, dar şi în raport cu echilibrul ideal - şi dovedit ireal deocamdată - al pieței muncii, al ocupării, al politicilor de venituri şi în genere al echilibrelor jucate de ecuațiile piețelor libere: au început să nu se mai subordoneze unor cerințe ale rigorii şi disciplinei fiscale şi financiare, recurgând la facturi uneori fără acoperire pentru a justifica nimănui plata unor salarii, deschizând 2-3 conturi la 2-3 bănci crezând că vor induce în eroare potențialii controlori care nu veneau; au recurs la paleative organizatorice divizându-se în mai multe societăți şi unde se impunea şi unde nu, o .asemenea operațiune fiind nu numai necesară, dar şi profund dăunătoare sub aspectul dezintegrării proceselor tehnologice, a creşterii personalului de administrație pentru o producție din ce în ce mai redusă, a exploziei costurilor şi a scăderii productivității; cele mai multe asemenea societăți au devenit neviabile, blocându-se reciproc, iar după ce au constatat erorile comise, unele s-au reunit sub aşa-zisele holdinguri etc.; au încetat să plătească la timp furnizorii căutând acordul băncilor şi al departamentelor; au mărit prețul, reducând producția pentru a diminua apoi cheltuielile; au recurs la concedii fără plată, la şomaj tehnic parțial şi apoi total, au produs pe stoc; au produs la parametri tot mai reduşi de calitate; au încercat diversificarea producției dar cu produse ce reprezintă o mare pierdere ca nivel tehnic, competitivitate şi valorificare a resurselor materiale şi umane etc. În fine, unele societăți comerciale au acționat

[1] Frédéric Loisel, Le Délit d'inflation, Hatier, Paris, 1993, p. 36.

totuşi pozitiv pe planul managementului, marketingului şi ai strategiei de produs şi par să obţină rezultate tot mai bune într-o mare de incertitudine.

Toate acestea au generat, blocajul financiar prin care majoritatea agenţilor economici pretind că au mai mult de încasat decât de plătit; se tot vorbeşte de cca doi ani de acest blocaj, dar nici guvernul, nici băncile şi nici agenţii implicaţi nu par a avea curajul şi interesul să-l soluţioneze; nu se ştie practic exact care este dimensiunea acestui blocaj. Cert este că el reprezintă un cost al nefuncţionării programului de reformă, reflectă slăbiciunile acestuia şi ale aplicării sale, deficienţe în legislaţie, indisciplină financiară, inclusiv a băncilor etc.

Blocajul financiar, după cât se pare, nu este însă cauzat de o lipsă de lichiditate la nivelul economiei; spunem aceasta deoarece inflaţia tot creşte, iar excesul de lichiditate presează zilnic devalorizarea monedei naţionale. O analiză a zonelor sau a agenţilor economici care concentrează lichidităţile ar putea să ofere şi soluţii pentru blocajul financiar.

Creşterea enormă a preţului factorilor de producţie şi a serviciilor reduce permanent cererea şi prăbuşeşte ocuparea şi echilibrele pe piaţa muncii.

Rezultatul direct este scăderea dramatică (56,4% în 1993 faţă de 1990) a salariului real şi a investiţiilor. Aceste evoluţii sunt neproductive din punct de vedere economic, injuste din punct de vedere social şi periculoase pentru stabilitatea politică a ţării, ca o condiţie a succesului oricărui demers spre reformă. Pe de altă parte, asemenea evoluţii ale salariilor şi investiţiilor favorizează emigrarea, încurajează menţinerea agenţilor economici nerentabili - care în mod fals pot apărea chiar viabili -, prăbuşesc treptat şi multe societăţi comerciale de interes strategic sau altele care în mod cert sunt nu numai absolut necesare, dar ar avea şi condiţii tehnologice şi economice pentru a fi profitabile şi a contribui la creşterea economică generală; conduc la menţinerea unei supraocupări şi a unui nivel redus de productivitate, întârziind şi mai mult aceeaşi aşteptată relansare şi redresare a economiei.

Practic, atât agenţii economici din industrie, agricultură şi servicii cât şi populaţia ocupată, salariaţii, întreprinzătorii privaţi, şomerii, pensionarii şi întreaga populaţie a ţării sunt departe de a se comporta în conformitate cu rigorile economiei şi mecanismelor de piaţă; este vorba mai ales de alunecarea spre o economie speculativă de supravieţuire şi subzistenţă a tuturor ramurilor de activitate şi a populaţiei, îndepărtându-se periculos de cerinţele unei economii moderne, eficiente, concurenţiale, viabile şi competitive. Evident că nu F.M.I. sau Banca Mondială sunt vinovaţi pentru un asemenea curs al reformei şi al economiei naţionale. în definitiv, aceste instituţii financiare nu sunt partide politice sau guverne româneşti şi nu fac parte din Parlamentul României. Răspunderea politică aparţine exclusiv celor ce au negociat şi au impus spre aprobare şi aplicare măsuri inadecvate situaţiei şi intereselor economiei româneşti.

Economia naţională nu este un S.R.L. poate fi vorba mai ales de S.R.N. - societate cu răspundere nelimitată - în faţa intereselor naţionale, între care veniturile şi ocuparea sunt prioritare.

Dacă s-ar fi constituit o societate mixtă fie şi S.R.L. a economiei României sau o asociere cu F.M.I. şi Banca Mondială, poate şi atunci intelectualitatea economică românească ar fi avut dreptul să-şi spună părerea despre politica economică şi strategia propusă şi mai ales practicată.

Pentru a nu putea judeca în masă în viitor intelectualitatea economică şi cercetarea ştiinţifică din România, suntem obligaţi să recunoaştem că schiţa iniţială elaborată a fost lăsată la o parte, iar programul actual şi derularea efectivă a reformei conţin prea puţine din contribuţiile, fie şi modeste, ale acestora. Cert este că nu se poate scăpa de răspundere dând vina pe F.M.I. şi experţii străini care au condiţionat sprijinul financiar absolut necesar de îndeplinirea unor "parametri de performanţă" absolut sufocanţi şi neproductivi pe termen mediu şi chiar lung; în materie de reformă nu se poate invoca nici chiar imunitatea parlamentară.

Reforma este de o dificultate teoretică şi practică extraordinară, consecinţele economice şi sociale ale acesteia se pot resimţi - pozitiv sau negativ - pe o perioadă istorică greu de precizat. Această cotitură din economia naţională nu se poate depăşi cu mimarea unor cunoştinţe teoretice, cu pronunţarea unor fraze frumoase despre liberalism, keynesism, neokeynesism, neoliberalism, intervenţionism, dirijism sau de folosirea unor etichete de tipul reformist, antireformist, conservator etc.

2.2.3.2. În urma aplicării şi derulării practice a programului de reformă, evoluţia ocupării şi mai ales a neocupării forţei de muncă în România relevă faptul evident al agravării şi al tensionării echilibrelor pe piaţa muncii. Preocupările exprese pentru stimularea creării de locuri de muncă au lipsit, soluţiile aplicate constând numai în tratamentul şi nu în prevenirea şomajului. Ajustarea structurală şi stabilizarea macroeconomică, dublate de crearea cadrului juridic şi instituţional al funcţionării noului sistem economic, au lăsat la o parte problematica ocupării, încercând să se finanţeze numai neocuparea generată permanent de măsurile aplicate.

a) Analiza comparativă a volumului şi structurii ocupării forţei de muncă (populaţia ocupată) pe ramuri de activitate, pe perioada 1986-1992 (anexele nr. 1-2), relevă următoarele mutaţii importante:

- în perioada 1986-1989, populaţia ocupată sporea cu peste 276 mii persoane; ramurile care creau locuri de muncă au fost: industria (+190,6 mii), gospodăria comunală şi alte servicii (+85 mii), circulaţia mărfurilor (29 mii), transporturi (24 mii), ştiinţă şi deservire ştiinţifică (3,9 mii); procese de eliberare de forţă de muncă se înregistrau în învăţământ, cultură şi artă (-27,8 mii), construcţii (-22,2 mii), agricultură (-5,2 mii), administraţie (-2,7 mii) şi alte ramuri (-0,2 mii). Cu excepţia scăderii populaţiei din învăţământ, se poate aprecia că procesele de mobilitate a forţei de muncă, chiar dacă erau dirijate centralizat şi nu pe criterii de piaţă, corespundeau în mare tendinţelor solicitate de progre-

sul general al societății. Evident că în multe domenii populația ocupată era supradimensionată şi ascundea grave fenomene de subutilizare;

– în următorii trei ani - 1990-1992 - populația ocupată pe ansamblul economiei naționale a scăzut cu aproximativ 488 mii persoane, din care industria a eliberat cea 868 mii persoane, construcțiile aproximativ 188 mii persoane, transporturile aproape 120 mii persoane; situația ocupării în ştiință şi deservire ştiințifică este greu de apreciat datorită modificării sistemului de clasificare a ramurilor economiei naționale şi imposibilității noastre la acest moment de a prezenta date comparabile pe cele două sisteme (pentru 1992, în Anuarul statistic al României nu mai apar date cu privire la populația ocupată în ştiință, dar numărul mediu al salariaților era în această ramură de 159,1 mii în 1989 şi de 127,7 mii persoane în 1991, deci o scădere de cea 31,4 mii în 2 ani); ramurile în care populația ocupată creşte sunt: agricultură, silvicultură şi pescuit (circa 393 mii persoane), gospodăria comunală şi circulația mărfurilor (cca 245 mii persoane), învățământ (59,7 mii persoane), administrație (59 mii persoane) şi alte ramuri (47 mii persoane).

La prima vedere, procesele apar contradictorii: dacă scăderea din industrie, construcții şi transporturi "se justifică" prin diminuarea serioasă a producției şi a volumului de activitate, totuşi reducerea ocupării cu cca 1,2 mil. persoane în trei ani pentru aceste ramuri este - la scara economiei româneşti - fără precedent în istorie, chiar dacă este vorba de o tranziție ie sistem fi nu de o simplă depresiune, recesiune sau criză economica. Plusul din servicii este de asemenea notabil, dar pe fondul scăderii producției de bunuri ocuparea în acest sector este o cale de amplificare a inflației. Creşterea din învățământ poate fi pozitivă, dar dacă ne gândim la calitatea profesională a noilor ocupați, ia faptul că aproape întregul spor din această ramură îl reprezintă cadrele didactice fără studii universitar-pedagogice, care au populat în special şcolile din mediul rural, aprecierea se schimbă. Surprinzătoare şi oricum împotriva tendințelor istorice şi ale cerințelor progresului din întreaga societate şi din această ramură este creşterea ocupării în agricultură. Cât priveşte plusul din administrație, ne putem întreba de ce a fost necesară o asemenea creştere în contextul anunțatei debirocratizări, descentralizări şi mai ales al scăderii producției? Administrează tot mai mulți o economie tot mai înjumătățită ca producție şi care, potrivit noilor concepții, nu ar mai avea nevoie de atâta administrare. Peste tot sunt agenții de dezvoltare şi restructurare, direcții de restructurare în departamente etc., dar dezvoltarea şi restructurarea lipsesc sau nu şi arată roadele. Oricum, structura ocupării este o consecință şi un susținător al proceselor inflaționiste din economie.

Ca procese de mobilitate se poate reține faptul că dacă, între 1986-1989, pentru un nou ocupat se mişcau 1,4 persoane (plusuri de ocupare de 334 mii în anumite lamuri şi minusuri de 58 mii în altele, deci un total de 392 mii pentru o creştere pe ansamblu de cea 276 mii persoane), între 1989-1992 mişcarea

totală a fost de cca 2245 mii persoane (compusă din minusuri de cca 1316 mii şi plusuri de cca 829 mii în alte ramuri), pentru a se reduce ocuparea cu cea 488 mii persoane, ceea ce înseamnă că pentru o scădere cu o persoană a ocupării s-au mişcat în total 4,6 persoane.

Altfel spus, între 1986-1989, pentru a câştiga un nou ocupat trebuia să se reducă 0,17 alte persoane, iar între 1989-1992 pentru fiecare persoană în plus se impunea reducerea ocupării cu 1,59 persoane; raportul 1,59/0,17 = 9,35, semnifică creşterea de peste 9 ori a gradului de nesiguranță a unui loc de muncă după 1989 comparativ cu situația anterioară. Evoluțiile numerice ale ocupării au determinat noi structuri de ramură: populația ocupată în industrie scade de la 38,1% în 1989 la 31,6% în 1992, în timp ce agricultura, silvicultura şi pescuitul îşi sporesc ponderea de la 27,9% la 33%. Un asemenea sens de evoluție este profund negativ pentru orice economie națională, fie ea şi de piață.

Dacă vom avea în vedere productivitatea muncii exprimată în valoare adăugată brută pe o persoană ocupată, în 1991 aceasta a fost de cea 129,3 mii în agricultură şi 220,5 mii în industrie; aplicarea acestei productivități la plusul şi minusul de ocupare din cele două ramuri în anul 1992 ne oferă o creştere a valorii adăugate brute totale în agricultură cu cea 50,8 mild. lei şi o scădere a celei din industrie cu 191,4 mild. lei, deci prin modificarea ocupării între cele două ramuri se realizează o pierdere totală de cca 140,6 mild. lei (la această pierdere dacă vom calcula şi efectul TVA şi al subvențiilor am putea obține diminuarea totală a PIB prin ineficienta structurilor de ocupare).

Populația ocupată în construcții şi transporturi a scăzut, de asemenea, de la 13,2% în 1986 la cca 10,8% în 1992; celelalte ramuri, în genere de servicii, îşi sporesc ponderea în populația ocupată de la 20,8% în 1989 la 24,6% în 1992.

Structurile de ocupare evoluează în contradicție cu cerințele de echilibru pe piață, care presupun nu numai cumpărători şi cerere, ci şi producători şi ofertă pentru a nu întreține şi amplifica inflația. Aparent, structurile ocupării sunt dictate de mecanismele inflaționiste din economie pe care le susțin şi le reproduc.

b) Pentru politicile de ocupare, pe lângă dimensiunea de ramură, situația din teritoriu este la fel de importantă.

Echilibrul pieței muncii este cu totul altui în profil teritorial atât datorită gradului diferit de rigiditate/flexibilitate a structurilor tehnico-economice productive şi ale pieței, cât şi în funcție de viabilitatea şi resursele agenților economici. Mobilitățile sectoriale, profesionale şi teritoriale ale forței de muncă sunt determinate deopotrivă de factori ai pieței muncii, care, în esență, sunt trei: cerere-ofertă-salariu, dar şi de alții, convergenți sau divergenți, cu intensități diferite de la o zonă la alta. Astfel, în ceea ce priveşte evoluția **populației ocupate pe provincii istorice** (anexa nr. 3) se constată următoarele: din pierderea totală de ocupare în 1989-1992 (488 mii persoane), cca 35% se localizează în Transilvania, la care se mai adaugă încă 26,7% pentru Banat şi Crişana-Maramureş, ceea ce înseamnă la un loc 61,5% sau peste 300 mii persoane.

Aceste provincii deținеau în 1989 şi 1992 35,6% şi respectiv 34,3% din populația ocupată a țării, dar cumulează peste 61% din pierderile de ocupare.

Rata **pierderilor** (raportul dintre numărul pierderilor şi populaţia ocupată în anul de referinţă) este de 11,3% în Banat, 7,4% în Transilvania şi 5,1% în Crişana-Maramureş, comparativ cu 4,5% media pe ţară (graficele nr. 1 şi 2).

Ce concluzie s-ar putea trage din aceste evoluţii? Sunt aceste provincii mai avansate pe calea reformei, au ele structuri economice mai puţin viabile, piaţa muncii funcţionează mai corect şi mai riguros, se înregistrează o concurenţă a altor provincii, a scăzut mai rapid decât oriunde cererea de muncă sau lipsesc resursele şi a fost vorba de o retragere naturală din activitate ?

Probabil că un analist care ar avea în faţă numai datele statistice s-ar gândi la toate motivele anterioare.

În fapt, în opinia noastră, aici este vorba de cu totul alte motive, între care emigrarea este foarte importantă. Pierderi de populaţie ocupată s-ar fi înregistrat şi fără emigrare, dar acestea ar fi fost probabil mai mici faţă de media pe ţară întrucât la o evaluare sumară structurile economice din. respectivele zone par oricum mai viabile.

Dacă reforma continuă tot astfel şi dacă condiţiile externe ar permite, probabil că emigrarea ar creşte masiv şi pentru alte zone, iar noi am constata echilibre pe piaţa muncii sau chiar deficit al ofertei; evident că clacă ara dori să ne autopăcălim am concluziona că reforma, instituţiile şi mecanismele sale, au reglat corespunzător ocuparea şi piaţa muncii.

Dacă vom analiza pierderile de salariaţi (anexa nr. 3), datele sunt şi mai relevante, dar în acelaşi timp reprezintă şi un serios semnal de alarmă.

Graficul nr. 1

Structura populaţiei active, a celei ocupate şi a şomerilor, pe provincii, la 20 decembrie '93

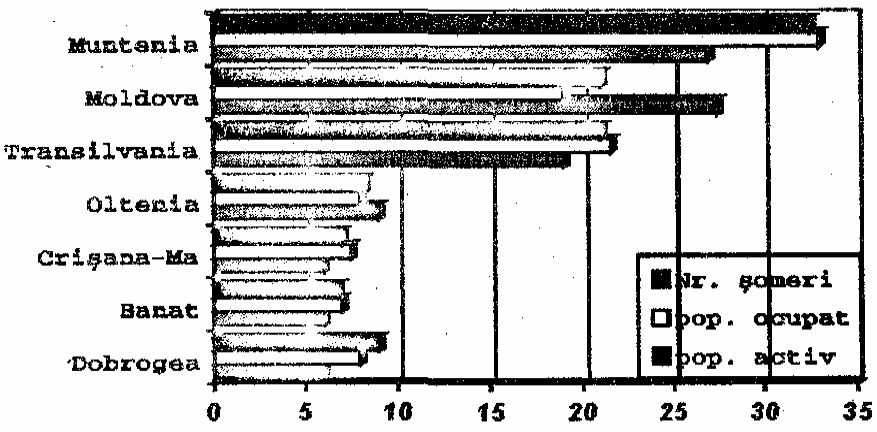

Graficul nr. 2

Pierderi de populație ocupată, 1989-1992

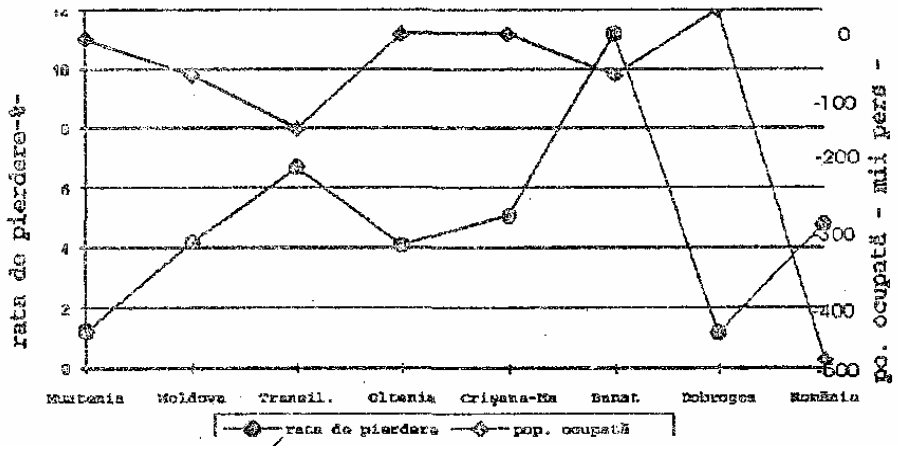

Rata pierderilor pe total țară este în 1992 de 18,4%; în Banat această rată a fost de 25,7% - deci mai mult de un salariat din patru; în Dobrogea - 23%; în Crişana-Maramureş - 21,3%; în Transilvania - 18,2% etc. Cea mai mică rată a pierderii se înregistrează în Moldova -13,6% şi în Oltenia - 15,9%. De această dată, Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul dețin cca 40% din totalul pierderilor de salariați. Cu alte cuvinte, au emigrat mai ales cei cu situație economică precară, salariații fiind mai stabili (graficul nr. 3).

În 1992 comparativ cu 1989 numărul salariaților s-a redus pe total țară cu 1471 mii persoane, ceea ce este foarte mult; din această pierdere, numărul şomerilor înregistrați a fost de 929 mii persoane la sfârşitul anului 1992.

Analiza corelată a ratei pierderilor de populație ocupată, de salariați şi respectiv a ratei şomajului scoate în evidență şi alte concluzii:

- cea mai mică rată a pierderii de salariați se înregistrează în Moldova, care în 1992 avea cea mai înaltă rată a şomajului (13,6% şi respectiv 12,4%); urmează Oltenia, care iarăşi este bântuită mai sever de şomaj (cu 15,9% şi respectiv 8,5% cele două rate); cel mai mare decalaj între rata pierderilor de salariați şi rata şomajului este în Banat: 25,7% şi respectiv 7,1%. De aici se poate deduce că emigrarea a fost o soluție pentru combaterea şomajului pe de o parte, iar pe de altă parte că nu structurile economice şi piața muncii au reglat respectivele echilibre; dimpotrivă, tendința de creştere alarmantă a ratei şomajului a constituit un indicator care a condus la încetinirea eliberărilor de salariați; este posibil ca rata mai înaltă a şomajului în Moldova şi Oltenia să fie amplificată şi de întoarcerea şi respectiv imigrarea unor foşti sa-

lariați din alte zone spre locul de origine, de unde îşi încasează ajutorul de şomaj concomitent cu ocuparea în agricultură;

- în analiza ocupării şi şomajului, a merge numai pe indicatorul "rata de şomaj" poate să constituie o cale de a desprinde concluzii cei puțin parțiale, dacă nu false în raport cu procesele din economie;
- afirmațiile anterioare sunt confirmate şi de indicatorul "număr de salariați la 100 persoane neocupate": dacă în 1989 Dobrogea avea cel mai mare grad de salarizare a populației ocupate (83,3 salariați/100 persoane ocupate), urmată de Muntenia (78,1/100), Banat (76,8/100) şi Transilvania (76,1/100), în 1992 acest indicator a scăzut la 67,2 persoane în Dobrogea şi Transilvania, 64,6 persoane în Muntenia, 64,3 persoane în Banat etc.; media pe țară a evoluat de la 73,1 la 62,4/100 persoane. Pe ultimele locuri în 1992 s-au situat Crişana-Maramureş (54,9 persoane salariate la 100 ocupați), Moldova (56,9/100) şi Oltenia (57,5/100);
- dacă rata şomajului a fost de 8,9% pe total țară şi 12,4% în Moldova, numărul de şomeri la 100 salariați a fost de 14,2 pe țară, 21,8 în Moldova şi 11 în Banat. Evoluția numărului, a dinamicii şi a ratei şomajului în perioada 1991-1993, pe total şi pe provincii (anexele nr. 4 şi 5), completează imaginea statistică şi dimensiunea acestui fenomen însoțitor al reformei.

Graficul nr. 3

Pierderi de salariați, 1989-1992

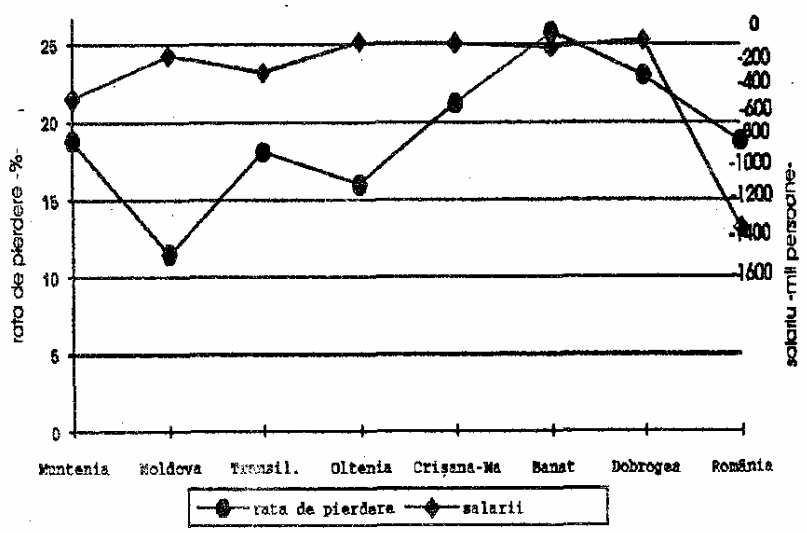

Graficul nr. 4

Dinamica numărului de şomeri în România, pe provincii, în 1992-1993 faţă de 1991

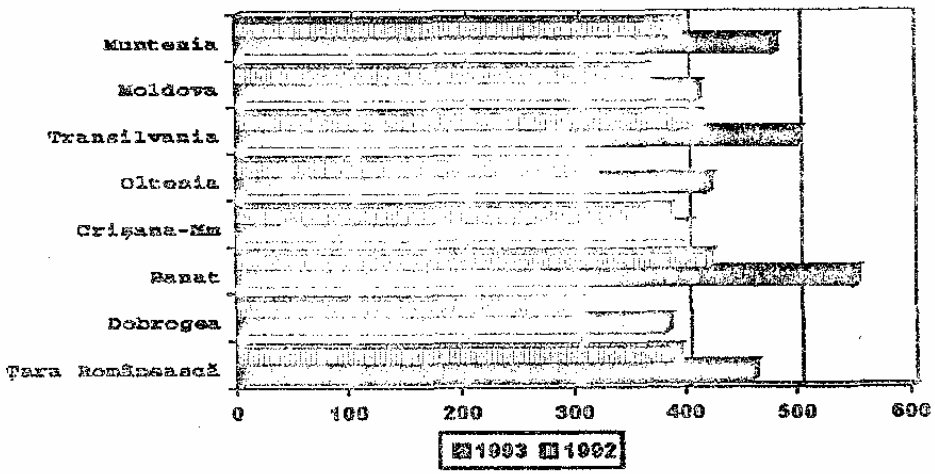

Dacă ratele pierderilor şi şomajului reflectau o stare mai bună în Transilvania şi Banat, din punct de vedere al dinamicii numărului de şomeri alte două provincii se situează la polul opus: pe total ţară numărul şomerilor a crescut la 426% în 1993 faţă de 1991, în timp ce în Banat creşterea a fost situată la 558%, iar în Transilvania dinamica a înregistrat 478%; urmează Muntenia cu 459%, iar ultimele locuri aparţin Dobrogei (311%), Crişanei şi Maramureşului (369%), Moldovei (405%) şi Olteniei (409%) (graficul nr. 4).

Această analiză poate proba încă o dată că procesele de emigrare/imigrare au acţionat până în 1991 la o intensitate mai mare, după care ele şi-au epuizat "resursele" pentru respectivele zone şi datorită restricţiilor impuse de primitori.

La 20 decembrie 1993, rata şomajului pe ţară a fost de 9,9%, în Moldova - 13,5%, Dobrogea - 11,5%, Oltenia - 10,6%, iar în Crişana-Maramureş - 8,1%. Diferenţele dintre diverşii indicatori relevă complexitatea problematicii teritoriale a pieţei muncii, dar şi nevoile de nuanţare şi specificitate a viitoarelor politici de ocupare şi protecţie socială.

Problematica teritorială a ocupării şi respectiv a pieţei muncii este extrem de generoasă în ceea ce priveşte analizele, concluziile, posibilităţile de interpretare şi nuanţările politicilor necesare. Practic, fiecare judeţ moşteneşte o anume situaţie, dispune de anume resurse şi se confruntă cu diferite grade de dificultate în amenajarea unor structuri economice şi de ocupare viabile. Toate judeţele sunt afectate de recesiune, toate au nevoie de infuzie de capital, toate

sunt afectate de o "medie națională" a inflației şi a creşterii prin indexare a salariilor, dar tensiunile pe piața muncii diferă uneori enorm.

Aşa, de pildă, populația totală a scăzut între 1989 şi 1992 (recensământ) cu peste 391 mii persoane; acest proces este valabil pentru 33 de județe: cele mai mari scăderi s-au înregistrat în Sibiu şi Braşov (cca 56 şi respectiv 52 mii persoane), urmate de diminuări cuprinse între 22 şi 32 mii persoane în Teleorman, Caraş-Severin, Bihor şi Timiş; în 8 județe populația totală a crescut în limite ce variază între 2 mii (Suceava) şi 32 mii persoane (Bucureşti) (anexa nr. 6). Populația ocupată, aşa cum s-a arătat, a scăzut cu cca 488 mii persoane; această scădere este valabilă pentru 37 de județe, începând cu Caraş-Severin şi Sibiu - peste 40 mii persoane -, Arad şi Braşov (cea 30 mii persoane), Timiş, Mureş, Bacău, Suceava şi Hunedoara (20-27 mii persoane) etc.; în Bucureşti, Constanța, Cluj şi Teleorman, populația ocupată a crescut cu 18,4-3,2 mii persoane. Diminuarea numărului de salariați este generală în toate județele; pe primul loc este Bucureştiul (-252 mii persoane); urmează Constanța, Timiş, Braşov, Bihor, Caraş-Severin, cu scăderi ce variază între 69 şi 51 mii persoane; Sibiu, Prahova, Hunedoara, Arad şi Cluj cu scăderi de 50-42 mii persoane etc.

Dacă aceşti indicatori au evoluat mai mult sau mai puțin corelat cu ponderea județelor în totalul pe țară, la creşterea numărului de-şomeri, pe primele locuri apar județe ca Dolj, Neamț, Vaslui, Buzău, Iaşi, Bacău, Suceava, Bistrița Năsăud etc. (anexa nr. 6).

Rata pierderilor la indicatorii menționați prezintă, de asemenea, o mare dispersie în teritoriu (anexa nr. 7). Aşa, de pildă, dacă populația ocupată s-a redus cu 4,5% pe țară, în Caraş-Severin aceasta a scăzut cu 20%, în Sibiu cu 16,8%, în Tulcea cu 12,5%; în Constanța, Cluj, Bucureşti şi Teleorman ocuparea a sporit cu 3,1-1,5%; rata pierderilor de salariați se diferențiază de la 18,4% pe țară la 33,5% în Caraş-Severin, 29,7% în Giurgiu, 25% în Mehedinți şi respectiv un minim de 7,6% în Botoşani.

În fine, fata şomajului a fost de 9,9% pe țară, dar şi de 22,1% în Vaslui, 20,3% în Bistrița Năsăud, 17-18% în Neamț şi Tulcea, comparativ cu numai 3,7% în Gorj sau 5,5% în Bucureşti etc.

Dacă dinamica şomajului a înregistrat o medie pa țară de 426% în decembrie 1993 comparativ cu aceeaşi lună a anului 1991, acelaşi indicator a urcat la: 758% în Giurgiu, 741% în Alba, 657- 698% în Timiş, Bistrița Năsăud, Arad, Argeş, Harghita sau Buzău; sub media pe țară se afla Hunedoara (274%), Constanța şi Mehedinți (294%) etc.

Ceea ce pare iarăşi semnificativ pentru sensul anormal al evoluțiilor demoeconomice din România este şi evoluția gradului de urbanizare; pe fondul unei diferențe mari în teritoriu la acest indicator -54,4% populație urbană pe țară în 1992 -, acest grad a fost de 75-76% în Hunedoara, Constanța, Braşov şi de numai 29,7% în Giurgiu, 31,3% în Dâmbovița, 33,8% în Teleorman sau 35- 37% în Suceava şi Bistrița Năsăud (anexa nr. 8); rata de urbanizare scade în Braşov, Caraş-Severin, Covasna, Maramureş, Harghita, Vrancea, Dâmbovița etc.

Şi acest indicator aparent nesemnificativ pentru piața muncii şi în genere pentru politicile de ocupare şi combatere a şomajului este extrem de concludent şi demn de luat în seamă atunci când aceste politici se cer elaborate şi implementate.

Datele şi analizele noastre reprezintă modeste încercări nu de a critica reforma şi programele de ajustare/stabilizare/restructurare, ci de a arăta dimensiunile şi aspectele practice ale politicilor de ocupare. Stabilizarea macroeconomică, dar şi alte măsuri importante ale reformei pot fi mult mai bine realizate dacă sunt elaborate şi aplicate în conformitate cu realitatea practică. Corectitudinea judecăților şi a echilibrelor globale se verifică nu numai pe indicatori agreați.

c) Evoluțiile statistice negative ale neocupării, exprimate în număr de persoane şi în indicatori de densitate au generat numeroase pierderi în producția națională şi evident în bugetele țării şi ale populației afectate. Cum aceste pierderi au fost resimțite în primul rând în cantitatea de muncă şi de produse la scară națională, politica de protecție socială promovată nu poate fi decât un paleativ.

În fond, ce protejăm - scăderea producției şi nemunca pe care le plătim cu credite externe sau cu inflație în scopul redistribuirii unor venituri reale tot mai scăzute ?

Dacă finanțăm pe diverse căi neocuparea, putem să considerăm că aceasta este o protecție socială neapărat necesară şi în consens cu nevoile schimbării sistemului şi mecanismelor economice?

Protecția socială a unor categorii defavorizate are un sens economic şi chiar umanitar atâta timp cât se realizează pe fondul unor creşteri de produs național, de productivitate şi de competitivitate. înseamnă într-o atare situație că cei neocupați ar fi socialmente necesar să nu muncească o perioadă, să învețe să facă altceva, pentru ca în respectivul timp în anumite sectoare să se poată produce nestingherit un progres tehnic şi tehnologic care este benefic pentru viitorul tuturor, sau ei nu mai sunt necesari în anumite locuri în care, fie s-au realizat progrese în productivitate, fie nu mai există cerere şi, deci, trebuie să încerce altceva.

Cât timp poate însă o economie națională, fie ea oricât de bogată, să acorde sume de bani fără muncă în condițiile în care nivelul fizic al producțiilor naționale scade de la un an la altul, iar numărul celor ce stau la mila protecției sociale creşte necontenit pe motivul că respectivele schimbări sunt absolut necesare ?

Chiar nu s-ar putea realiza asemenea schimbări absolut imperative fără ca produsul național să scadă şi creditele externe să crească, iar din creditele primite să importăm produse de la alții pentru a nu munci al noştri şi asta pentru că aşa o cer mecanismele de piață ?

Este oare normal ca la cei ce muncesc să le oferi tot mai puțin pentru a putea să-i plăteşti pe tot mai mulți care nu mai vrei tu sau nit mai vor ei să muncească ? Aceste întrebări retorice nu pot decât să demonstreze *cât* de fals

este conceptul de protecție socială practicat nu numai de România, dar preluat ca atare fără prea mult discernământ. Când producția scade permanent şi inflația creşte, noi pretindem că acordăm protecție socială Se şi pentru î milion sau 2 milioane de şomeri, dar pe seama neprotecției altor 10 milioane, care totuşi muncesc, deşi obțin - şi din această cauză - rezultate din ce în ce mai mici. Pierderile realizate de economia națională pentru a promova un anume model de reformă a vechiului sistem economic cresc an de an (tabelul nr. 1). După calculele noastre estimative prezentate în tabel, ponderea în PIB a pierderilor cauzate de politica de neocupare a crescut de la cca 4,7% în 1991 la 16,4% în 1993. Desigur că aceste date sunt discutabile; este vorba mai ales de pierderea de PIB prin nemunca şomerilor, pe care noi am determinat-o ca produs între productivitatea anuală pentru o persoană ocupată şi numărul de şomeri. În fapt, aceste pierderi pot fi şi mai mari, dar şi mar mici.

Tabelul nr. 1

Estimarea pierderilor politicii de neocupare a forței de muncă şi de protecție pasivă a şomerilor în România

- prețuri curente -

Nr. crt.	Indicatori	1991	1992	1993	1994
1		2	3	4	5
1.	Produs intern brut (miliarde lei)	2109,7	5982,0	18835	49310[1)]
2.	PIB/o persoană ocupată (mii lei)	195,6	572,0	1807,6	4778,1
3.	Număr şomeri la finele anului (mii persoane)	337,5	929,0	1170,0	1300,0
4.	Pierderi totale de PIB prin nemunca şomerilor (miliarde lei)	66,0	531,4	2114,9	6211,5
5.	Salariul mediu brut lunar (mii lei)	9,2	25,5	76,4	210,0[2)]
6.	Salariul mediu brut anual (mii lei)	110,4	306,0	916,8	2520
7.	Fond necesar pentru protecția anuală a unui şomer (40% din salariul brut) (mii lei)	44,2	122,4	366,7	1008,0
8.	Cost total al protecției şomerilor (miliarde lei)	14,9	113,7	429,0	1310,4
9.	Pierderi de impozite şi cotizații sociale neîncasate datorită şomerilor (50% din salariul mediu) (miliarde lei)	18,6	142,1	536,3	1638
10.	Total pierderi cauzate de şomaj (rd. 4+8+9) (miliarde lei)	99,5	787,2	3080,2	9159,9

1	2	3	4	5
11. Ponderea pierderilor şi a costului şomajului în PIB (%)	4,7	13,2	16,4	18,6

1) *Estimări*
2) *Estimat pe baza dinamicii prognozate a PIB şi a indicelui preţurilor.*

Pe de o parte, pierderile ar putea fi mai mari pentru că am putea invoca şi efectul de conexiune inversă pozitiv în cazul în care nu ar fi fost atâţia şomeri; poate inclusiv blocajul financiar n-ar fi existat, cererea de produse interne ar fi fost mai mare etc. La respectivele pierderi am putea adăuga şi pe cele generate de modificarea structurală a ocupării şi de migrarea muncii spre ramuri cu productivitate mai redusă (agricultură sau servicii). Tot astfel, pierderile ar putea fi şi mai mici dacă invocăm, situaţia de recesiune şi supraocuparea. Cât priveşte pierderile de venituri la bugetul de stat, prin faptul că diminuarea numărului de salariaţi şi a fondului total de salarii înseamnă mai puţin impozit pe salarii şi mai puţine contribuţii la asigurările sociale, dar şi alte scăderi pentru alte fonduri - acestea, de asemenea, pot fi discutabile. Cert este că pentru 1993, de pilda", numai aceste pierderi depăşesc de 1,5 ori deficitul bugetar al anului respectiv.

Finanţarea şomerilor este mult mai costisitoare pe termen mediu decât activitatea de creare a unor locuri de muncă. De altfel, *în* 1993, investiţiile totale au însumat cca 2000 miliarde lei, iar pierderile din şomaj au reprezentat, după calculele noastre, peste 3000 miliarde lei.

Aceste pierderi pot să mai fie ajustate şi cu costurile de recalificare, cu cele de reangajare, cu cheltuielile generate de combaterea unor fenomene negative care însoţesc de regulă şomajul ş.a.

Pentru o simplă comparaţie putem să arătăm că în Franţa, de pildă, cheltuielile publice pentru ocupare au însumat 3,3% din PIB în 1991; din acestea, 60% au reprezentat costul politicilor pasive (indemnizarea şomerilor şi incitarea la retragerea din activitate) şi 38,5% au finanţat politicile active (menţinerea locului de muncă, crearea de locuri de muncă, incitarea la activitate şi formarea profesională).

Potrivit altor dale, în 1988, pentru a se evita un şomer s-au cheltuit în Franţa cca 33,6 mii franci, iar pentru un nou loc de muncă erau necesari 49,8 mii franci[1].

Normal că finanţarea şomerului nu produce, ci consumă bunuri, în timp ce locul de muncă va produce mai mulţi ani.

Desigur că în literatură problematica şomajului este tratată şi invers: la o scădere a PIB de 2% şomajul va creşte cu 1%; aceasta este legea lui Okun,

[1] Geneviève Grandgeas, Jean-Marie Le Page, Les politiques de l'emploi, P.U.F., Paris, 1992.

enunțată pentru S.U.A. Evident că şi în acest caz este vorba de finanțarea unui număr de şomeri dintr-un PIB tot mai mic, ceea ce va determina creşterea ponderii respectivelor costuri în produsul intern.

S-ar putea discuta mult în jurul acestor costuri; cert este că ele sunt profund inflaționiste, iar pentru adepții teoriei "ori şomaj, ori inflație" probabil că tandemul inflației cu două cifre (rata lunară) şi rata de şomaj tot cu două cifre ar trebui să constituie un motiv generos de creație.

Interpretările unor asemenea adevăruri teoretice periculoase pentru acțiunile şi politicile practice pot să continue şi cu compararea nu numai a ratei şomajului şi a ratei inflației, ci mai ales a dinamicii celor două fenomene; tot astfel, s-ar putea include şi rata pierderilor de ocupare sau diferitele rate şi dinamici ale şomajului în teritoriu şi pe meserii față de rata globală a inflației pe economie etc.

Din cate se pare, cel puțin pentru România, "sunt mai la obiect" pentru ultimii ani nu politici de ocupare sau protecție socială, ci politici care au ca efect neocuparea şi lipsa de protecție, iar macrostabilizarea se transformă în destabilizare şi inflație. Este însă posibil ca sensul acestora să se schimbe în viitor, deşi consecințele vor fi de durată.

2.3. Politici de stimulare a creării de noi locuri de muncă

2.3.1. Determinante monetar-financiare ale politicilor economice şi de ocupare a forței de muncă

Înainte de orice, echilibrul economic şi cel de pe piața muncii, stimularea creşterii economice ca şi cea a creării de noi locuri de muncă sunt probleme cheie ale politicii economice, fiind permanent dependente de monedă, de preturi, de politica financiar-monetară şi fiscală şi de degenerarea "modernă" a acestora în inflație. Înțelegerea mai în amănunt a acestor relații economice cu determinări politice multiple necesită explicații largi şi inevitabile incursiuni în trecut şi prezent.

Din cele mai vechi timpuri, probabil, practic de când a apărut moneda ca mijloc de schimb prin preț, aceasta a produs "deranjamente" în raporturile dintre muncă şi însuşirea rezultatelor, a generat dezechilibre economice şi instabilitate socială în rândul colectivităților umane.

Introducerea monedelor sub forma unor bucăți de metale prețioase sau nu (din aur. argint, bronz sau cupru) - pe care noi astăzi le considerăm instrumente primitive ale schimbului, dar care la vremurile respective reprezentau inovații absolut revoluționare - a condus rapid ia cristalizarea prețului ca element de echilibru între cererea şi oferta de bunuri de pe piață. Şi probabil că de la apariția monedelor şi a prețurilor s-a născut şi tentația şi tendința de a le falsifica; de a le manipula pentru a servi anume interese; erau falsificate fie moneda, fie prețul. Tot de foarte mult timp se ştie că dacă preturile cresc, avuția scade.

Îl putem cita în acest sens chiar pe Sein Tzî care, în învățăturile sale despre "Arta războiului", ce datează probabil de cca 2500 ani, afirma răspicat: "Când prețurile urcă, avuția poporului se epuizează, când resursele țării sunt epuizate, țăranii sunt sleiți"[1].

Şi pentru că un asemenea echilibru al economiei bazate pe monedă şi schimb prin prețuri conduce permanent la tendințe de falsificare fie a uneia, fie a alteia din cele două componente, intervenția şi controlul autorității este şi el o consecință şi o permanență.

Dacă ne situăm pe pozițiile liberalismului economic inițial şi "originar" putem considera că orice încercare de reglare a prețurilor constituie o formă de intervenționism. Tot astfel poate fi considerată însă şi falsificarea de astăzi a monedelor sau a prețurilor, dar şi intervențiile moderne ale Fundului Monetar Internațional. Dacă nu putem fi de acord cu intervenționismul din interior al unei autorități, cu atât mai mult nu am putea susține nici pe cel care promovează liberalismul intern şi reglarea prin mijloace externe a echilibrelor economice. Oricare din acestea pot provoca, voit sau nu, falsificarea la fel de neproductivă a monedei şi a prețurilor interne, inclusiv a politicilor bazate pe acestea.

"Guvernele recurg de obicei la controlul prețurilor atunci când ele umflă circulația monetară şi când oamenii protestează contra creşterii prețurilor ce rezultă din aceasta" - susține Ludwig von Mises[2].

Autorul citat relevă că aceste încercări sunt supuse eşecului şi vine să ne ofere două exemple istorice celebre care amendează atât intervenționismul, cât şi tendința de falsificare a monedelor:

- primul caz se referă ia împăratul roman Diocleția, bine cunoscut pentru că a fost ultimul care i-a persecutat pe creştini; singura metodă financiară de care dispunea împăratul în a doua parte a secolului al III-lea era cea de a falsifica monedele metalice. La această vârstă primitivă - anterioară apariției presei de tipărit monede - inflația era şi ea tot primitivă. Frauda consta în a bate monedele din aliajul de argint de o greutate considerabil redusă. Rezultatul unei asemenea deprecieri cantitative a monedei a fost creşterea circulației monetare, a prețurilor, urmate de un edict de control al prețurilor, considerând că dacă i-ar condamna la moarte pe cei ce solicitau un preț mai mare ar fi o pedeapsă prea grea. Rezultatul a condus la prăbuşirea societății şi la dezintegrarea Imperiului Roman şi a diviziunii muncii pe care acesta o crease;
- cincisprezece secole mai târziu, aceeaşi falsificare a monedei s-a produs în timpul Revoluției franceze.

Între timp tehnicile de creare a monedelor evoluează considerabil; nu mai era necesară recurgerea la falsificarea conținutului sau a cantității de me-

[1] Sun Tzî, Arta războiului, Antet XX PRESS, Bucureşti, 1993, p. 18.
[2] Ludwig von Mises, Politique Economique, Réflexion pour aujourd'hui et pour demain, Edition de l'Institut Economique de Paris, 1986, p. 43.

tal, deoarece apăruse presa de imprimat hârtie şi debitul tipăririi era mare. Rezultatul a fost creşterea nemaiîntâlnită a preţurilor. Supunerea la preţurile oficiale a fost obţinută printr-o altă metodă, întrucât şi în domeniul execuţiilor capitale se înregistrase un progres: era vorba de faimoasa maşină inventată de doctorul J. J. Guillotin - ghilotina; însuşi Robespierre a fost condus, în uralele revoluţionarilor, cu şareta la această maşină.

"Ceea ce trebuie pentru a face controlul preţurilor efectiv şi eficace este simplu în avantajul energiei şi al brutalităţii" - conchide în final L.v. Mises.

Este cert că Dioclețian, ca şi Revoluţia franceză, au uzat realmente de brutalitate şi de aceea măsurile de control au eşuat complet în cele două epoci.

Cu toate acestea, şi în timpurile actuale societăţile care practică o formă sau alta de liberalism sunt obligate să lupte împotriva tendinţelor de falsificare şi inflaţie pe care le generează oricând şi oriunde moneda şi preţurile, fie prin intervenţionism, fie prin măsuri capitale. Chiar dacă la execuţii se recurge, mai ales în cazurile flagrante, de corupţie (vezi exemplul Chinei), şi corupţia este tot o formă de falsificare şi eludare a mecanismelor economice.

În secolul XX inflaţia, falsificarea monedelor şi a preţurilor îmbracă însă cu totul şi cu totul alte forme, se desfăşoară la altă scară şi sunt girate de instituţii internaţionale de intervenţie şi control, special create.

Liberalismul promovat de Anglia în secolul al XVII-lea prin teoria părintelui său Adam Smith a corespuns intereselor şi condiţiilor interne şi externe ale economiei engleze din acea perioadă istorică. Liberalismul intern din Anglia se baza pe libertatea engleză a comerţului şi a investiţiilor cu propriile colonii.

Schimbarea raportului de forţe pe terenul economiei şi apariţia S.U.A ca putere economică mondială - certificată şi întărită enorm de primul şi cel de-al doilea război mondial - a determinat dimensiuni fundamentale noi ale raportului dintre globalizarea fenomenelor economice, diviziunea internaţională a muncii, intervenţionismul de stat şi liberalismul intern al pieţelor din economiile naţionale.

Un fapt oarecum surprinzător în aceste condiţii îl constituie reacţia unor liberali de prestigiu care, pe fondul nerenunţării la concepţia lor, se află într-o profundă contradicţie faţă de doctrina iniţială.

Pe fondul susţinerii valenţelor pieţei libere ca singură modalitate capabilă să asigure progresul economiilor naţionale, aceştia critică din diferite unghiuri inflaţia şi haosul monetar, solicitând direct sau indirect intervenţii riguroase din partea autorităţilor de guvernare pentru stimularea creşterii şi a ocupării. Asemenea intervenţii apar necesare tocmai în contextul complet nou al diviziunii muncii, al schimburilor externe şi ai monedei. Monedele forte - practic tot mai mult una singură - presează nu numai diviziunea internă a muncii din fiecare ţară dar şi moneda şi structurile economico-sociale din alte ţări.

În cele ce urmează vom încerca să argumentăm afirmaţiile noastre prin două exemple de marcă.

Şi pentru că echilibrul economic şi al ocupării forţei de muncă din România în actuala perioadă de tranziţie este, în opinia noastră, hotărâtor determinat

de inflaţie şi politica monetară practicată sub auspiciile consilierii şi condiţionărilor impuse de F.M.I. - primul autor la care recurgem este Jacques Rueff[1] a cărui concepţie a fost recent pe scurt prezentată de Jacques de Larosiere[2].

Cine era J. Rueff ne spune însuşi J. Larosière: "Jacques Rueff a fost un liberal fără concesii; el atribuia funcţionării corecte a monedei o importanţă capitală atât pentru dezvoltarea economică, cât şi pentru salvgardarea libertăţii politice".

Şi totuşi acesta recomanda o politică opusă - în punctele ei cruciale - celei desfăşurate de liberali şi monetarişti în zilele noastre. Pentru a nu cita decât un singur exemplu pe care îl vom alege astfel încât să nu deranjeze pe nici unul din actualii oameni politici ai Franţei, Rueff consideră ca inaptă şi distrugătoare recomandarea făcută de F.M.I. Rusiei de a combate inflaţia printr-o rată a dobânzii reală ridicată; în opinia sa, reechilibrarea financiară nu se poate face în acest caz decât printr-o politică având ca obiectiv încurajarea producţiei şi restabilirea circuitelor oficiale plătitoare de impozite[3].

Rueff considera dezechilibrele persistente ale balanţei de plăţi ca o cauză a amplificării măsurilor protecţioniste şi a introducerii unor politici restrictive radicale pentru a corecta deficitele după ce acestea s-au produs. Asemenea împrejurări nu pot conduce decât la depresiune, aşa cum s-a întâmplat în anii '30.

Reglarea emisiei de monedă internă şi echilibrarea deficitelor externe constituie soluţia practică de neînlocuit pentru asigurarea echilibrului pieţei valutare şi a ocupării depline în viziunea lui Rueff.

Cum s-a reglat şi cum a fost folosit acest instrument în timp?

Răspunsul la această întrebare pune serios în discuţie nu numai sistemul monetar bazat pe aur şi devize, dar şi rolul F.M.I. ca instituţie menită să promoveze în practică anumite interese.

Pentru a înţelege şi mai bine problemele raportului dintre aur, argint, monede, şi preţuri vom aminti că acestea sunt puse de mult timp în discuţie. Primul mare val inflaţionist în Europa Occidentală a fost provocat după ce au început exploatările de metale preţioase în America şi respectiv transportul acestora pe vechiul continent; cumpărarea acestor metale a solicitat tipărirea de bani şi a condus la creşterea generală a preţurilor. Cât este de fragil sau de dependent de monedă echilibrul cerere-ofertă-preţ putem să ne dăm seama şi din acest eveniment al istoriei economice; dacă a crescut cererea de metale preţioase înseamnă că a scăzut concomitent nevoia de alte produse şi, deci, preţul acestora ar fi trebuit să se reducă. În fapt, preţul metalelor de referinţă şi

---

[1] Jacques Rueff a fost inspiratorul planului de redresare din decembrie 1958 - care a permis consolidarea celei de-a V-a Republici în Franţa.

[2] Jacques Larosiere a fost Director General al F.M.I., Guvernator al Băncii Centrale a Franţei, iar actualmente conduce BERD.

[3] Paul Fabra, Fetişismul modem al aurului, Les Echos, nr. 16508, 29 oct. 1993, autorul articolului prezintă selecţiuni din Conferinţa cu tema "Jacques Rueff şi sistemul monetar internaţional" susţinută de Jacques Larosiere după ce acesta a părăsit Banca Franţei.

cererea lor este determinantă pentru cererea şi preţurile celorlalte bunuri. La fel acţionează preţurile şi în cazul utilizării altor devize ca bază de raportare; acestea determină în primul rând preţurile interne, nu cererea şi oferta pentru bunuri.

Ce s-a întâmplat în continuare?

După primul război mondial, pretextul "economisirii aurului" a făcut ca monedele emise de băncile centrale să nu se tipărească decât în contrapartidă cu aurul sau creanţele pe termen scurt (bonuri de tezaur sau efectele comerciale eligibile la scadenţă).

Generalizarea aurului ca etalon de schimb după 1922 permitea băncilor centrale să emită un plus de monedă în circulaţie în contrapartidă cu anumite devize - dolari şi lire sterline - utilizate ca monede de rezervă.

Acumularea treptată a acestor devize de către băncile centrale ale altor state - altele decât cele două ţări emitente - reprezintă pe ansamblu - deficitul balanţei de plăţi din ţările posesoare ale monedelor de rezervă.

Dacă la cursul de schimb existent, totalul cheltuielilor americane în străinătate ar corespunde - aşa cum ar fi necesar în mod normal - cu totalul plăţilor încasate de americani din străinătate, piaţa valutară ar fi echilibrată; băncile centrale străine nu ar avea nevoie să intervină pentru a recupera de pe piaţă dolari oferiţi, care nu au cerere - aşa cum ne relatează Paul Fabra[1].

"Prin achiziţia şi păstrarea acestor dolari, ele de fapt creditează permanent balanţa de plăţi americană"[2].

Acest fapt rezultă exact din analiza statistică a balanţei de plăţi americane.

Acoperirea deficitului balanţei de plăţi ca urmare a intervenţiilor de susţinere ale pieţelor valutare se finaliza prin finanţarea exterioară a unor părţi din datoria publică americană; odată achiziţionaţi dolarii erau plasaţi de băncile centrale ale ţărilor posesoare în bonuri de tezaur ale S.U.A.

După cum susţine Rueff, citat de Larosiere: "în virtutea acestui sistem... toţi dolarii vărsaţi în una din aceste bănci centrale erau înapoiaţi în aceeaşi zi în care erau primiţi către economia americană, întrucât erau plasaţi pe piaţa monetară a S.U.A".

Astfel, ţările cu moneda cheie dispun de unicul privilegiu de a putea cheltui în străinătate fără a trebui să-şi reducă cu nimic nivelul cererilor interne; balanţa lor de plăţi putea rămâne deficitară ia infinit întrucât pentru ele totul se petrece ca şi cum deficitul n-ar fi existent.

La aceste evoluţii, dacă l-am cita pe Ludwig von Mises, am spune următoarele: "unul din privilegiile unui bogat este că el îşi poate oferi luxul de a se comporta prosteşte mai mult timp ca un sărac" şi, în continuare: "eu cred că v-am arătat clar că politica Statelor Unite nu este pentru alte ţări un exemplu de imitat. Singurul lucru pe care îl adaug este că o ţară bogată poate să ofere mai multă politică rea decât o ţară săracă".

---

[1] Paul Fabra, op. cit.
[2] Ibidem.

Nu am dori ca eventualii cititori ai acestui material să interpreteze că ani intenționat neapărat să criticăm fără nici un discernământ politica economică promovată de S.U.A. fie şi prin intermediul F.M.I.

În opinia noastră, economia este, între altele, şi ştiința care studiază interesele oamenilor. Politica economică este expresia unor interese şi o punere în scenă a instrumentelor şi a măsurilor de satisfacere a anumitor interese. Politica economică este sau nu ştiințifică în măsura în care satisface respectivele interese şi nu neapărat în funcție de credința sau dorința unora cu privire la morala sau cinstea ştiinței economice sau a adevărului ştiințific.

Scopul scuză mijloacele!

Noi am prezentat şi prezentăm anumita aspecte ale politicilor economice nu pentru a le critica, ci spre ştiința celor interesați în alegerea unor politici.

În definitiv, nu putem decât să apreciem modul cum o mare națiune sau națiunile dezvoltate îşi urmăresc interesele economice ale propriilor populații şi mai ales cum acționează pentru îndeplinirea lor cât mai bună cu un cost național cât mai redus şi cu un plus de bunăstare. Când von Mises a folosit expresia de politică rea, evident că s-a referit la caracterul său în raport cu interesele altora şi nu în funcție de interesele S.U.A.

În fond, aşa cum susține Machiavelli, "umanitatea este prin constituția ei vicioasă şi rea şi de aici; o politică întemeiată pe virtute este nerealistă"; morala pe care o deducem ne face să credem că politica economică se cere a fi călăuzită de realități, nu de idealuri.

S.U.A nu puteau să intervină direct pentru a determina anume politici monetare şi financiare în diferite țări; de principiu, ele promovează liberalismul şi nonintervenționismui pentru propria politică, dar şi pentru alte state. Susținerea intereselor dolarului ca monedă cheie în lume se face printr-o instituție special creată - F.M.I. -, care nu este acuzată de dirijism sau intervenționism statal.

Revenind la balanța de plăți şi la deficitul acesteia, niciodată F.M.I. nu va proceda la politici de ajustare şi stabilizare pentru S.U.A întrucât nici acestea nu vor solicita vreodată un asemenea fapt

Restricțiile la balanțele de plăți sunt promovate şi condiționate de F.M.I. pentru alte țări deoarece nu este cazul ca rezervele în dolari ale acestora să solicite mărfuri din S.UA, dezechilibrând cererea internă din această țară şi provocându-i inflație şi măsuri economice nepopulare care ar pune în pericol democrația politică internă.

Celelalte țări care creditează deficitul S.U.A. emit monedă în interior, provocând, după caz - aşa cum scria Rueff şi cum ne comunică Paul Fabra citându-l pe Larosiere - fie creşterea prețurilor la bunurile de consum, fie inflație.

"Reflectând" la situația din prezent, se poate spune că într-adevăr cele de mai sus rămân valabile" (subl. P. F.)[1]

---

[1] Paul Fabra, op. cit.

Trecerea, după 1973 (datorită preţului petrolului, a acumulărilor periculoase de petrodolari în ţările exportatoare de petrol şi a recurgerii la rate ale dobânzilor negative pentru a descuraja economisirea dolarilor), la flotarea liberă la curs a dolarului şi la susţinerea automată a acestei monede, a provocat o devalorizare continuă a sa în raport cu diferitele monede. Această scădere ar fi trebuit să înceteze în momentul în care dolarul devalorizat ar fi fost folosit pentru cumpărarea de către străini a bunurilor şi serviciilor americane. Nu s-a ajuns niciodată la un asemenea fapt; mecanismul "pervers" al intervenţiilor a fost perpetuat: pentru a frâna scăderea dolarului băncile centrale au cumpărat sume din ce în ce mai mari; situaţia a devenit şi mai fragilă prin apariţia şi a altor devize cu rol de monedă de rezervă (americanii au fost nevoiţi să-i atragă şi pe alţii mai puternici în respectivul mecanism tocmai în scopul susţinerii propriilor interese economice).

Chiar blocată, devalorizarea dolarului a provocat o sărăcie înşelătoare a americanilor; vinderea produselor exportate în cantităţi crescute reprezintă mai puţin în dolari, mărci, lire, franci, yeni etc. pentru ţările ce deţin aceste monede.

Asemenea politică ar trebui să fie rapid amendată de GATT sau de diferite ţări pe considerentul unei concurenţe neloiale.

Şi devalorizarea leului înseamnă, în fond, aceiaşi lucru.

Este un fel de dumping îa care însă nimeni nu protestează, ba chiar îl încurajează, iar F.M.I. îl propune pentru ţările sărace. Instabilitatea monetară agită sentimentul de frustrare generală prevăzut de Rueff.

"Etalonul aur ar avea ca efect atenuarea puternică, dacă nu chiar suprimarea deplină a teribilelor inconveniente trecute în revistă. Dar, ar fi rezonabil să promovezi, fie şi numai în gândire, utilizarea în viitor a plăţilor în aur pentru a rezolva problemele echilibrului"? se întreabă, în încheiere, autorul Paul Fabra.

Morala pentru România apare destui de clară în urma acestor explicaţii; inflaţia este provocată de devalorizarea monedei şi de liberalizarea preţurilor sub pretextul că se face stabilizare macroeconomică.

Asistenţa financiară a F.M.I. condiţionată de recurgerea la aceste mecanisme nu poate să nu conducă la neocupare, iar implementarea unor strategii şi a unor politici economice pe termen mediu sau lung, care să favorizeze ocuparea şi creşterea economică, apare imposibilă, exact atunci când ea este mai necesară şi când noi vorbim toată ziua de strategii şi de reformă. Reformă există realmente dar nu-i cunoaştem încă exact rezultatele finale, deşi zilnic o simţim tot mai presant.

Inflaţia nu poate permite gândirea unor soluţii pe termen mediu, investiţiile nu pot demara în aceste condiţii, iar când economia s-ar stabiliza vor trebui returnate creditele şi dobânzile aferente, ceea ce va însemna tot o forţare şi o reducere a cererii interne de consum sau de investiţii.

Criza şi dependenţa economică par a deveni însoţitoare durabile ale evoluţiei viitoare a României.

În definitiv, balanța de plăți externe a unei țări este deficitară datorită dezechilibrelor dintre importuri şi exporturi pentru relațiile cu diferite țări. Este greu de întâlnit o țară la care deficitul dintre exporturi şi importuri să se înregistreze atât pe total, cât şi cu absolut flecare din statele cu care au avut loc schimburi comerciale.

Deficitul comercial Cu unele țări este dublat de un excedent în raporturile cu altele. Prin urmare, reglarea acestor situații ar presupune măsuri specifice adoptate bilateral de la un an la altul pentru a reechilibra balanțele.

Altfel, recurgerea la devalorizarea monedei apare necesară în anumite cazuri şi nenecesară în altele.

Nu este pentru nimeni nici un secret că şi S.U.A. înregistrează un deficit comercial cu anumite țări - cu Japonia, de pildă -, dar pe care încearcă să-l soluționeze nu prin intervenția F.M.I., ci prin măsuri bilaterale care, este drept, generează tensiuni reciproce, iar soluția parității celor două monede rămâne în general şi ea un obiect de negociere.

Pentru anumite țări, în locul tratamentului specific al bolii se promovează devalorizarea ca metodă globală. Este ca şi cum ar fi injectați cu insulină şi cei ce suferă de diabet, dar şi cei ce nu au această boală.

Dacă şi țările cu care România înregistrează excedent comercial vor recurge la soluția devalorizării pentru echilibru se poate ajunge la o falsă şi absurdă concurență întru devalorizare, câştigătorul fals va fî acela care a reuşit să-şi devalorizeze mai mult moneda; acela va trece primul linia de sosire.

Este greu de evaluat ce s-ar întâmpla în relațiile comerciale şi monetar-financiare pe plan mondial atunci când F.M.I. ar recurge la condiționarea aplicării stricte a acestei practici la scară planetară sau cel puțin pentru țările membre.

În fapt, realitatea practică se derulează pe baza creării unor false impresii; satisfacerea unor interese se poate realiza cel mai bine anunțând concurenții că se doreşte cu totul altceva - războiul economic pare a se desfăşura după aceleaşi reguli ca şi confruntările militare.

"Noi am anunțat că revoluția europeană începută în 1989 prin căderea zidului Berlinului era de acelaşi tip ca cea din 1789: un război de reprezentare cu efecte previzibile comparabile. O precizare: regula de aur a războiului de reprezentare constă în a-l face pe inamic să creadă exact inversul realității... Astăzi şomajul a câştigat tot spațiul european... Comunitatea este dezarmată în fața şomajului şi recesiunii tratate cu brutalitate de asalturile periodice ale speculatorilor contra monedelor divizate de conflicte de interese comerciale"[1].

O schemă de gândire care funcționează invers în raport cu faptele reale este o mistificare, conchide acelaşi A.A. Upinsky.

Şi în cazul nostru, deşi fizic exportul nu creşte prin devalorizare, el ne apare sporit ca valoare; este exact ca şi cum am privi o bucată de caşcaval

[1] Armand Aaron Upinsky, Et şi l'Europe de Maastricht c'etait la guerre? Le Quotidien de Paris, nr. 4342, 30-31 oct. 1993.

printr-o lupă şi ne-am bucura că ea a crescut, iar în cazul importului ne-am face că procedăm invers, deşi creşterea valorii acestuia prin lupa devalorizării ne va afecta.

Dacă balanța comercială şi de plăți ar fi de durată excedentare - atât pe total, cât şi în raport cu flecare țară în parte - devalorizarea apare neinflaționistă. Când însă an de an importul depăşeşte pe total țară, dar şi în raport cu alte state, exportul, câştigul din devalorizare este mai mic decât costul acestuia şi respectiva diferență înseamnă costuri inflaționiste.

Dacă România ar practica devalorizarea în condiții de excedente de balanță, probabil că F.M.I., GATT şi partenerii noştri comerciali nu numai că nu ar privi cu ochi buni această politică, dar cu siguranță ne-ar acuza de concurență neloială, lipsă de onestitate, protecționism etc.

Costul devalorizării nu este o invenție a noastră rezultată din spirit de opoziție la politicile utilizate pentru stabilizare şi tranziție.

În Franța, de pildă, se apreciază că o sporire a valorii dolarului cu 10% atrage creşterea inflației cu 0,6%; în balanța comercială a acestei țări o asemenea evoluție echivala cu un cost suplimentar de 10-15 miliarde franci în 1984[1]. Un asemenea cost se înregistra, în condițiile în care importurile franceze deținеau aproximativ 20% din PIB (în România, în 1993, importurile au deținut probabil cca 31-35% din PIB).

Pentru un deficit al balanței comerciale de 1 miliard de dolari, costul intern al acestuia ar fi de cca 433 miliarde lei la nivelul cursului mediu anual al leului din 1992 şi de cca 1198 miliarde lei la cursul mediu al anului 1993, fără a mai considera aici şi efectul accizelor, al taxelor vamale, TVA etc.

Diferența de cursuri prin devalorizare este deci de 1198 - 433 = 735 miliarde lei, echivalentul a cca 4% din PIB-ul anului 1993. Dacă ne gândim că deficitul bugetului pentru 1993 a fost de 2-3% din PIB, diferența este enormă.

Una din căile de reducere a inflației dar şi de stabilizare macroeconomică pe care F.M.I. o impune este tocmai reducerea deficitului bugetar. De fapt, însă, acest cost al cumpărării propriului dezechilibru al balanței comerciale nu se plăteşte nici la cursul anului 1992 şi nici la cel al anului în care a fost înregistrat - 1993, de exemplu. El se va plăti la cursurile leu/dolar din anii viitori.

Deficiența majoră a politicilor de stabilizare este că ele acționează după ce fenomenele s-au produs, afectează viitorul şi îl fac şi mai incert.

Dacă ar fi să ne cumpărăm (să ne acoperim) deficitul comercial luat, ca exemplu, la cursul din 1992, ar fi necesari deci 433 miliarde lei, la cel din 1993, 1198 miliarde lei, iar la cel din 1994, probabil şi mai mult.

Diferențele acestea nu vor fi altceva decât tot un fel de deficite bugetare ale anilor în care se va achita datoria. Agenții economici care au utilizat şi au valorificat respectivele importuri şi credite le decontează la valoarea curentă a leului, dar achitarea datoriilor de către stat se va face la cursurile viitoare ale

[1] Francois Renard, Le Monde, 12 ianuarie 1984.

monedei. Datoria externă acumulată în 1991-1993 nu va fi achitată deci la cursurile respectivilor ani.

Nu mai dorim să complicăm analizele şi expunerea noastră şi cu alte elemente, dar nu putem să nu amintim că raportul dintre rata inflației şi rata devalorizării monetare este foarte important; Ungaria, de pildă, a practicat o politică prin care devalorizarea forintului s-a situat mult sub rata internă a inflației, stăvilind astfel fenomenul inflaționist, pe când în România, cel puțin în primii ani, rata devalorizării a depăşit rata inflației.

Devalorizarea poate fi apreciată ca benefică şi atunci când ritmul de creştere a exporturilor depăşeşte pe cel al deprecierii monedei; nici de un asemenea fapt nu poate fi vorba în România. Rigiditatea unor importuri vitale (materii prime, energie) face ca acestea să nu poată juca decât nefavorabil prin devalorizare. Devalorizarea are sens atunci când este însoțită de politici industriale şi comerciale coerente, când există o bună specializare a industriei naționale, adecvată diviziunii actuale şi viitoare a muncii, ceea ce iarăşi nu este cazul în România. Industria românească avea o anume specializare pentru piața CAER şi pentru cea a țărilor în curs de dezvoltare. Devalorizarea a fost aplicată ca metodă de stabilizare mai ales după ce aceste piețe au fost aproape complet pierdute. De regulă, când se recurge la devalorizare, aceasta este susținută de o politică agresivă de promovare a exporturilor pe anumite piețe; la noi s-a promovat devalorizarea concomitent cu pierderea piețelor. Contradicțiile dintre sistemul industrial, comercial şi cel al monedei naționale s-au transformat în prăpastie.

Deci, devalorizarea impunea o politică industrială clară - dar care la noi nu exista şi îşi pierduse complet orice busolă -, o politică comercială activă, despre care iarăşi nu se putea vorbi şi o cunoaştere profundă din partea agenților economici a piețelor mondiale. Specializarea industriei, câştigarea piețelor externe şi pregătirea forței de muncă şi a managerilor pentru a susține asemenea cerințe sunt procese de durată; a face devalorizări masive şi extrem de intense şi rapide în aceste condiții constituie o mare greşeală în practica economică. Consecințele negative asupra ocupării, a structurilor economice şi a marilor echilibre ale acestora nu pot fi decât de durată; nu se poate concepe o politică monetară în sine, fără a susține politica industrială, comercială şi de ocupare a forței de muncă şi fără a se baza pe interesele ce decurg din acestea.

Cum pot fi însă considerate ca benefice măsurile de liberalizare a cursului leului pe care F.M.I. l-a solicitat României? Sunt acestea într-adevăr stabilizatoare sau este vorba de un efect invers? La această întrebare nu putem oferi un răspuns competent pentru că noi nu suntem economişti specializați in finanțe şi monedă.

Cert este că România nu poate ieşi din criza în care se află decât prin valorificarea maximă a resurselor umane, a celor naturale şi a capacităților de producție viabile.

Cum inflația şi devalorizarea joacă - până acum cel puțin - în sens invers, criza devine durabilă şi tot mai evidentă.

În economie nu există miracole; moneda nu este un miracol; în economie există numai politici economice bune sau rele, care favorizează sau nu folosirea capacităților naturale şi umane ale unei țări.

Cineva s-ar putea întreba ce au aceste divagații cu politicile de stimulare a ocupării?

În opinia noastră au foarte multe elemente comune şi de intercondiționare. Aşa, de pildă, o asemenea sumă a costului suplimentar al importului impusă de devalorizare ar fi suficientă pentru a plăti salariile pentru cca 1,04 milioane salariați pe timp de un an, la nivelul salariului mediu net lunar al anului 1993 (61 mii lei lunar şi 732 mii lei anual şi, deci, 765 miliarde : 732 mii lei = 1,044 milioane salariați). Această sumă a costului devalorizării ar însemna pe un alt plan cca 638,6 milioane dolari la cursul mediu al anului 1993 (765 miliarde lei cost suplimentar evaluat la 1198 lei/dolar).

Este cert că se depăşeşte aproape întregul volum al investițiilor străine de capital care au fost făcute în România în ultimii ani şi, totodată, respectivul cost nu este nici măcar compensat cu creditele pe care le vom plăti integral plus dobânzile aferente, pe care F.M.I. ni le pune greu la dispoziție prin acordurile anuale.

Este posibil ca logica noastră să fie falsă datorită necunoaşterii mecanismelor monetare, fapt pentru care ne asumăm eventualele riscuri. Pe terenul logicii însă, aşa cum spunea C. Noica, se pot produce aceleaşi confuzii şi în cazul în care s-a citit prea mult, dar şi când nu se cunoaşte nimic despre logică.

În orice logică economică însă, îndatorarea țării nu poate să-şi găsească o justificare şi probabil că Wallerstein avea multă dreptate când afirma o concluzie rezultată din analizele sale istorice asupra evoluției sistemului economic mondial: "Datoriile se pot face numai când statul are garanția că va putea forța populația să amâne cererea pentru rambursarea lor, iar la momentele scadente să refuze plata forțând concomitent grupurile avute să-i împrumute excedentul deținut"[1]. Din acest punct de vedere se poate înțelege scnipulozitatea creditorilor în materie de condiții asiguratorii şi deci inclusiv politica F.M.I.

Politica inflaționistă a fost criticată sever şi de un alt autor liberal de prestigiu pe care l-am citat deja: L.v. Mises. Acesta combate şi demolează inclusiv teoria monetaristă care pune inflația pe seama ocupării şi încearcă să susțină "corelarea ştiințifică" a ratei inflației cu cea a şomajului.

L. von Mises afirma în acest sens că fraza: "Trebuie să preferăm o monedă sănătoasă cu şomaj sau o inflație cu ocupare deplină" - este rezultatul unei analize complet viciate[2]. Totodată, "cel mai important de reținut - în opinia lui von Mises - este că inflația nu este un cataclism natural, un flagel endemic

[1] Immanuel Wallerstein, op. cit.
[2] L. von Mises, op. cit, p. 77.

ca şi pesta. Inflaţia este o politică, este o operaţie deliberată a conducătorilor care recurg la inflaţie pentru că o ţin ca pe un mijloc mai puţin rău în comparaţie cu şomajul (subl. ns.). Orice politică poate fi schimbată; dar aceasta presupune echilibrarea bugetului public"[1]

Oricum, curba lui Phillips se pare că este lipsită de valoare ştiinţifică, ea rămânând o teză politică valabilă pentru evoluţia situaţiei economice din Anglia în ultima parte a secolului trecut şi prima jumătate a secolului actual în care economia engleză a fost confruntată cu două războaie mondiale şi cu alte fenomene interne proprii.

Devalorizarea monedei fără controlul costurilor interne, încercând să restricţionăm numai salariile prin indexare - ca soluţie la neocupare şi prin promovarea în acelaşi scop a inflaţiei - nu este productivă nici pentru echilibrul economiei şi nici pentru ocupare, accentuând atât slăbiciunile structurilor economice, cât şi pe cele de ocupare a forţei de muncă. Această politică este şi mai neindicată atâta timp cât inexistenţa pieţei capitalurilor care să preia funcţii în determinarea raportului de schimb în locul preţurilor se prelungeşte.

2.3.2. Combaterea inflaţiei - condiţie primară indispensabilă pentru politicile de stimulare a creşterii economice şi a ocupării forţei de muncă

Inflaţia este îndeobşte definită ca fiind procesul general de creştere a preţurilor. Este vorba de preţul monedei, de cel al muncii, de preţurile bunurilor de consum şi de preţul bunurilor de capital.

Prin urmare, analiza inflaţiei şi a cauzelor sale nu se poate face oprindune numai la monedă sau numai la preţul muncii.

În cele ce urmează ar fi extrem de greu să ne propunem însă o evaluare, fie chiar şi sumară, a evoluţiei tuturor preţurilor din economie.

Pentru demersul nostru, foarte importante sunt consecinţele şi dezechilibrele economice pe care inflaţia le generează şi în special relaţiile acestora cu ocuparea şi cu locurile de muncă.

2.3.2.1. Afectând toate preţurile din economie - evident diferenţiat - inflaţia conduce la numeroase dezechilibre macro şi microstructurale. Între consecinţele cel mai adesea citate de autori reţinem fără o ordine anume următoarele:

- accentuarea dezechilibrelor cerere-ofertă pe diferite pieţe;
- falsificarea şi amputarea deciziilor de investiţii;
- erodarea posibilităţilor de investire prin diminuarea acumulărilor şi a economiilor populaţiei şi ale agenţilor economici;
- penalizarea celor ce acumulează şi favorizarea celor ce se îndatorează, prin redistribuirea resurselor de la cei ce economisesc şi nu au datorii spre cei ce nu acumulează, dar se îndatorează;

[1] Ibidem, p. 77-78.

- falsificarea structurilor economice, împingerea economiei pe panta speculativă, apariția unor structuri speculative şi de subzistență care im se bazează pe creşterea economică, pe concurență, pe inovare, creativitate, productivitate, competitivitate, dezvoltare tehnică şi tehnologică etc.;
- pierderea competitivității produselor naționale pe piața internă şi invadarea acesteia de produse din import, punându-se în pericol major ocuparea forței de muncă;
- risipirea unor resurse interne, diminuarea continuă a gradului de folosire a capacităților de producție şi implicit a forței de muncă;
- scăderea puterii de cumpărare a celor cu venituri fixe şi a celor cu patrimoniu redus;
- falsificarea rentabilității agenților economici prin scăderea acesteia la unii şi creşterea la alții; de aceea deciziile de restructurare în condițiile de persistență a inflației nu numai că sunt imprudente, dar se pot dovedi neviabile în viitor;
- modificarea comportamentului populației şi al agenților economici prin anticipările inflaționiste ce au efecte profund destructurante şi dezechilibrante pentru orice economie;
- creşterea cantității de monedă şi reducerea permanentă a puterii de cumpărare a unei unități de monedă; concomitent, creşterea cantității de monedă şi a prețurilor pe care aceasta o generează conduce la scăderea continuă a producției şi exacerbarea rolului preturilor ca instrument de echilibru între cererea şi oferta de bunuri;
- scăderea producției şi lipsa de produse în condițiile creşterii permanente a cererii de bani duce la hemoragia patrimoniului şi a tezaurelor;
- creşterea cererii de bani şi a ratei dobânzii care reprezintă certificatul de garanție al menținerii recesiunii şi care conduce la continua decapitalizare a agenților economici atunci când ei au cea mai mare nevoie de capital;
- autoreproducerea creditelor prin dobânzi şi înmulțirea şi fructificarea falsă a dobânzilor prin ele însele;
- creşterea cheltuielilor publice şi sporirea impozitelor şi a taxelor necesare susținerii acestora în condițiile în care producția scade;
- reducerea consumului, a investițiilor şi a lichidităților, apariția foamei continue de lichidități, scăderea cererii interne, naşterea şi rezistența blocajelor financiare, reducerea ocupării şt creşterea şomajului

Putem concluziona din analiza sumară a efectelor inflației că aceasta este o pârghie ambiguă de redistribuire a veniturilor, un drog ce asfixiază investițiile şi ocuparea, care macină economiile şi acumulările penalizând viitorul, o primă a iresponsabilității pe care politicile inflaționiste o plătesc gratuit unora, o

autorizare a haosului, a incertitudinilor şi a imposibilităţii de a previziona viitorul şi de a adopta şi aplica, strategii bazate pe raţionalitate şi viabilitate economică. Este vorba, deci, de un adevărat delict care, ca orice infracţiune, se cere judecat de către ştiinţa economică[1].

Consecinţele nefaste ale inflaţiei pentru economia românească de când aceasta şi-a făcut tot mai atotcuprinzător simţită prezenta prin politica de reformă promovată sunt evidente chiar şi pentru orice nespecialist.

Preţurile au evoluat drastic: indicele acestora pentru bunurile de consum reflectă o creştere de peste 55 de ori în intervalul octombrie 1990 - decembrie 1993.

În istoria economică, diverşi analişti recurg la urmărirea evoluţiei unor preţuri cheie, cum ar fi cel al aurului, al grâului, al monedei, al muncii etc. De regulă, pe perioade istorice lungi sau chiar mai scurte, respectivele preţuri se mişcă cu viteze foarte reduse şi ţin aproape unele de altele.

În România, în ultimii ani, nu poate fi vorba de aşa ceva; inflaţia a creat dezechilibre în economie tocmai prin lipsa de logică în evoluţia unor astfel de preţuri (graficul nr. 5).

Graficul nr. 5

Evoluţia unor preţuri în decembrie 1993 faţă de decembrie 1989

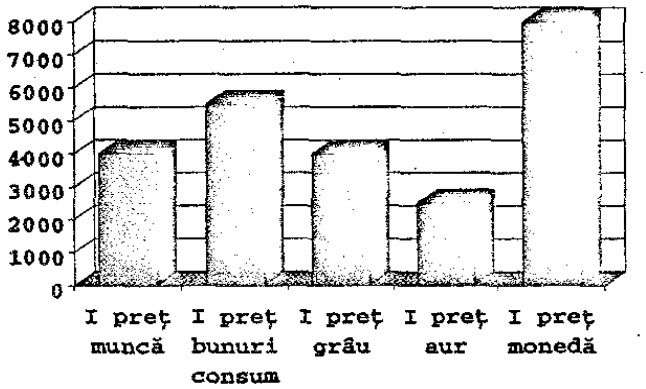

După cum se poate constata, preţul monedei exprimat în dolari a crescut de peste 80 de ori, cel al bunurilor de consum de peste 55 de ori, al muncii de cca 40 de ori (ca şi al grâului), iar preţul aurului a sporit de aproximativ 30 de ori. Deşi nu dispunem de date statistice la zi şi mai ales "curate" şi riguroase, riscăm totuşi câteva evaluări care implică inflaţia în ecuaţiile dezechilibrelor macroeconomice.

[1] Vezi în acest sens şi: Frédéric Loisel, Le Delit d'Inflation, Hatier, Paris, 2993.

Unul din cele mai importante raporturi de preț din orice economie - care este de natură să atragă inclusiv investitorii străini - îl constituie şi acela dintre muncă şi capital şi respectiv între valoarea şi remunerarea celor doi factori esențiali.

În acest sens, capitalul fix din anul 1989 putea fi cumpărat cu cca 95,8 milioane salarii medii nete anuale (în 1989 salariul mediu net lunar a fost de cca 3060 lei, cel anual de cca 36,8 mii lei, iar fondurile fixe erau evaluate la cca 3526 miliarde lei); în 1992, fondurile fixe la sfârşitul anului erau evaluate la 23217,4 miliarde lei şi, din câte cunoaştem, nu s-au mai adoptat hotărâri de reevaluare a acestora în anul 1993; cu salariul mediu al anului 1993 (61,1 mii lei net lunar şi respectiv cca 733 mii anual) capitalul fix ar putea fi cumpărat cu un număr de cca 31,7 milioane salarii anuale; dacă am avea ca bază de calcul nu salariul mediu anual net lunar din 1993, ci pe cel al lunii decembrie 1993 (cca 101 mii lei şi respectiv 1,21 milioane lei anual), pentru a cumpăra fondurile fixe la valoarea anului 1992 ar fi suficiente numai cca 19,2 milioane salarii medii anuale. Scăderea numărului de salariați de la un an la altul oferă însă o altă imagine a raportului dintre salarii şi capital: în 1989 valoarea capitalului fix putea fi cumpărată cu salariile totale nete ale salariaților existenți pe timpul de cca 12 ani, iar în 1993 această durată crescuse la 15-16 ani Reducerea numărului salariilor anuale necesare de la 95 la 19 milioane pentru a cumpăra capitalul fix deşi prezintă avantaje pentru promovarea privatizării, deşi justifică şi o reală stare şi mai ales depreciere fizică şi morală a acestuia, apare oricum exagerată.

În contradicție cu aceste evoluții, pe planul lipsei surselor de investiții necesare modernizării aparatului tehnic productiv şi, în genere, a acumulărilor, putem cita şi problema amortizărilor.

Didactic, dar şi practic, amortizarea este o sursă a reproducției şi a creşterii economice indiferent de sistemul economic - liberal, de piață sau dirijist - şi independent dacă este vorba de proprietate publică sau privată.

În 1989, sumele acumulate prin amortizare asigurau înlocuirea totală a capitalului fix - la prețurile respective - în cca 34 ani, în timp ce în anul 1992, prin reinvestirea amortizării nu s-ar fi putut asigura reînnoirea completă a capitalului fix nici într-o sută de ani.

Dacă în 1989, între valoarea fondului total de salarii şi amortizare era un raport de 3:1, în 1992 acesta a ajuns la 10:1.

Una din motivațiile desființării practice a amortizărilor ca sursă a reproducției - chiar simplă a capitalului - ca mijloc de investiții şi autofinanțare şi ca suport al ocupării forței de muncă o constituie credința că astfel se luptă împotriva inflației, că amortizarea ar fi, deci, un element suplimentar ce ar produce explozia costurilor materiale şi a prețurilor. O asemenea optică este, în opinia noastră, profund dăunătoare; se încearcă soluții antiinflaționiste exact acolo unde nu sunt necesare şi se promovează inflația prin costuri neproductive pe termen mediu sau lung, aşa cum sunt dobânzile şi devalorizarea monedei

Prin inflație s-au deteriorat şi alte corelații: dacă în 1989, între fondul pentru formarea brută a capitalului fix şi dimensiunea capitalului se înregistra un raport de 14,8:1 (în 14,8 ani s-ar fi înlocuit întregul capital), în 1992 acesta a crescut la cea 26:1. În fine, evoluția haotică a prețurilor poate fi pusă în evidență şi prin raportul dintre capitalul fix şi PIB; în 1989 acesta a fost de 4,4:1 (800 miliarde PIB şi 3526 miliarde lei valoarea capitalului fix), iar în 1993 dimensiunea acestui indicator a ajuns la cca 1,23:1 (18,900 miliarde lei PIB şi 23217 miliarde lei, valoarea de la începutul anului a capitalului fix). Dacă în 1989 ar fi fost necesar întregul PIB de pe 4,4 ani pentru a înlocui totalitatea capitalului fix, în 1993, un PIB mai redus cu cca o treime în raport cu anul 1989 ar fi asigurat reînnoirea totală a capitalului prin reinvestire în numai 1,23 ani
Devalorizarea capitalului fix în raport cu PIB este deci de cca 4,4:0,7 = 6,3 ori.

Impactul prețurilor şi al devalorizării monedei asupra logicii mişcării unor indicatori economici este de asemenea enorm de greu de apreciat mai ales din punct de vedere al unor consecințe. Aşa, de pildă, convertirea în dolari a unor indicatori macroeconomici pe baza cursurilor curente oferă o imagine cu totul devastatoare.

Tabelul nr. 2

Valoarea în dolari a unor Indicatori privind economia României

Indicatorul	1989 (16 lei/ dolar)	1992 (433 lei/ dolar)	1993 (1198 lei/ dolar)	1993/ 1989 (%)
Produs intern brut (mld. dolari)	50	13,8	15,8	31,6
Fonduri fixe (mld. dolari)	220,4	53,6	19,4	8,8
Investiții în economia națională mild. dolari)	14,8	...	1,7[x)]	11,5
PIB/locuitor (dolari)	2160	605	694	32,1
Câştig salarial mediu net:				
- lunar	191	46,7	51,0	26,7
- anual	2292	560	612	26,7

[x)] *preliminări*

Evident că datele acestea pot comporta multe discuții; cert este că devansarea inflației de către devalorizare conduce la grava ieftinire şi subevaluare a producției, a muncii şi a capitalului național. Deşi astăzi capitalul are un preț mondial, noi îî evaluăm prin lei tot mai slabi fără a realiza gravitatea consecințelor.

Asemenea evoluții haotice complică enorm orice logică a unor încercări de elaborare de politici şi strategii vizând relansarea creşterii economice, a ocupării, a restructurării economice etc.

În fine, pentru a aprecia caracterul şi viabilitatea structurilor de ramură ale economiei, vom mai recurge şi la alte analize destul de sumare însă; este vorba de noi indicatori utilizați: producția brută, consum intermediar şi valoare adăugată brută.

Datele din anexele nr. 9-10, chiar dacă se referă numai ia situațiile comparative din 1991 şi 1989 (producția, consumul intermediar şi valoarea adăugată brută apar în statistică foarte târziu), arată o serie de tendințe incipiente în raport cu noile mecanisme economice.

Aşa, de pildă, pe fondul scăderii valorii adăugate brute la cca 82,7% în 1991 comparativ cu anul 1989 pe total economic (fără a considera şi efectul ICM, a taxelor vamale sau al subvențiilor), cele mai mari pierderi se înregistrează în construcții, transporturi şi industrie (care mai dădeau 61-66% din valoarea adăugată a anului 1989); creşteri ale valorii adăugate brute se înregistrau în ramurile: activități financiar-bancare şi de asigurări, învățământ şi sănătate, tranzacții imobiliare etc. - în genere ramuri importante, dar care fără producție contribuie la escaladarea fenomenului inflaționist. Indicele maxim al prețurilor din punct de vedere al valorii adăugate brute a fost înregistrat şi evident 'Valorificat" de ramuri cum ar fi: comerțul, hoteluri şi restaurante, transporturi, construcții etc., fapt iarăşi semnificativ pentru arhitectura noilor structuri economice pe care o proiectează inflația. Ponderea unor ramuri - considerate altădată principale (industria, agricultura, construcții şi transporturi) - a scăzut în totalul valorii adăugate brute, de la 79,9% în 1989 la 69% în 1991; a sporit concomitent greutatea altora, de la cca 21% la 31%.

Dacă această creştere s-ar fi înregistrat în condițiile sporirii valorii adăugate brute pe ansamblul economiei, atunci am fi putut trage o concluzie pozitivă cu privire la noile structuri: altfel, această nouă structură conduce la deteriorarea de ansamblu a raporturilor cerere-ofertă din economie şi la amplificarea inflației.

Pentru eficiența structurilor de ocupare şi nu numai, productivitatea muncii este încă un indicator esențial chiar dacă se vorbeşte tot mai puțin de acesta (anexa nr. 10).

Pentru creşterea economică este important deopotrivă nu numai nivelul producției brute pe o persoană ocupată, dar şi cel al consumului intermediar şi al valorii adăugate brute ce revin la un ocupat din diferite ramuri ale economiei. Şi dacă vom privi datele din tabelul nr. 3, observăm că cele mai productive ramuri apar a fi activitățile financiare şi de asigurări (care fructifică dobânda) şi administrația publică. Urmează comerțul, care îşi dublează sau triplează aportul, în timp ce industria pierde teren. Dacă am avea tot mal mult ce vinde, ce administra, cu ce finanța şi ce asigura, atunci am zice că eficiența şi ocuparea se pot proiecta pe baza acestor evoluții Cum însă un asemenea fapt este ge-

nerat de o producție tot mai mică, de o desfacere de mărfuri care în termeni reali se reduce şi de o încercare permanentă de a diminua creditele şi apoi dobânzile, concluzionăm că totuşi structura economică nu evoluează în sensul pozitiv al creşterii, ci după reflexele inverse ale unui organism economic bolnav.

Tabelul nr. 3

Raportul de productivitate pe ramuri ale economiei în anii 1989 şi 1991

Ramura	1989		1991	
	Producția brută/o persoană	Valoarea adăugată brută/ o persoană	Producția brută/o persoană	Valoarea adăugată brută/o persoană
Total economie	1	1	1	1
Administrația publică	5,04	5,7	2,78	3,65
Industrie	1,66	1,34	1,63	1,15
Construcții	1,05	0,87	1,03	1,03
Transporturi	0,66	1,04	0,79	1,08
Comerț	0,44	0,88	0,91	1,89
Agricultură	0,38	0,55	0,50	0,67
Activități financiare şi de asigurări	-	-	2,76	6,81

Se pare că am căzut şi noi în plasa politicilor monetare crezând că doctorii pentru tratarea acestor boli ale economiei sunt bancherii, confirmând spusele lui L.v. Mises: "Când economia nu merge şi guvernul nu găseşte soluții, toată lumea crede că un bancher va rezolva problema prin politici monetare"[1]. Dacă apare destui de clar că inflația lipseşte tot mai mult de vlagă atât economia, cât şi structurile sale, inclusiv de ocupare, este normal să ne întrebăm care ar fi căile şi politicile menite a o combate pozitiv sau cu efecte negative tot mai reduse pe planul structurilor economice, al cererii interne, al investițiilor şi, evident, al ocupării şi al macroechilibrelor?

În esență, literatura de specialitate reține tot felul de grupări ale căilor şi politicilor antiinflaționiste, care mai de care mai savante şi cu mai multe sau mai puține doze de abstracționism şi respectiv realism.

Se invocă astfel cel mai adesea creşterea ofertei şi reducerea cererii (ceea ce pe terenul pieței muncii ar însemna exact invers), reducerea cererii de alimente (la care prețurile cresc uneori cel mai rapid) şi care pentru România ar părea o preocupare nu numai impertinentă şi inoperantă, dar şi cinică dacă avem în vedere consumul fizic; pe de altă parte, reducerea acestor cheltuieli în

[1] L.v. Mises, op. cit.

bugetele de familie ar fi un imperativ deoarece ele au ajuns să deţină peste 2/3 din totalul acestora, reducerea cheltuielilor bugetului public cu excepţia celor de investiţii; întărirea fiscalităţii (care înseamnă un consum guvernamental) în scopul reducerii cererii (şi aceasta este puţin operantă pentru că în final va afecta profitul ca sursă de investiţii); reducerea cererii de credite, creşterea ratei dobânzii şl favorizarea economisirii; controlul preţurilor şi fixarea unor limite de creştere (fapt ce vine în contradicţie cu principiile reformei, ale liberalizării) etc. Nu se omite nici aşa-zisa inflaţie prin costuri generată de costurile materiilor prime şi energiei, de costul monedei şi de costul creditelor prin dobânzi, de costul salarial care şi el sporeşte inclusiv prin cotizaţii sociale, impozite, taxe etc. necesare bugetului.

Dacă costul factorilor creşte mai rapid decât productivitatea este clar că se ajunge la inflaţie, numai că în rândul factorilor de producţie nu putem include numai salariile şi respectiv munca; tot acolo se ajunge şi dacă devalorizarea şi dobânzile sunt mult peste indicele productivităţii muncii şi dacă se îndepărtează permanent de aceasta. Este vorba mai ales şi de costul material indus prin preţui monedei, de impactul creditului prin dobânzi etc.

Dacă vom sta şi le vom analiza pe toate aceste căi de reducere a inflaţiei ajungem la concluzia că mai toate sunt inadecvate pentru România, că ele au un permanent efect dublu. Cu toate acestea, soluţiile nu se pot găsi decât tot în sfera unor politici bugetare şi monetare (în care extrem de importante sunt controlul masei monetare şi menţinerea valorii externe şi interne a monedei) şi a unor riguroase, consecvente, coerente şi realiste politici vizând structura de ramură a economiei (este vorba de politicile industriale, agrare, de investiţii etc.) şi de croire a acesteia pe resursele materiale şi umane de care dispune economia, dar şi pe dimensiunile interne şi externe. Fără o politică comercială ataşată acestor cerinţe şi realităţi, fără recâştigarea pieţei interne şi a segmentelor de piaţă externă pe care am fost şi putem deveni sau redeveni competitivi nu se poate restabili şi nu se poate consolida nici structura economică, nici cea de ocupare, nici moneda, nici preţurile şi, practic, nu se poate face o reformă şi o tranziţie bazată pe adeziunea şi susţinerea umană necesară.

De ce este necesară o politică de stimulare a ocupării, de diminuare maximă a şomajului şi de creştere a veniturilor?

Pentru că orice nou sistem economic are nevoie de susţinere; pentru că prin inflaţie câştigă numai o minoritate şi reforma nu este posibilă fără o susţinere majoritară; pentru că dacă vor câştiga numai antreprenorii şi proprietarii - oricum, puţini la număr - şi vor pierde salariaţii, şomerii, micii meseriaşi, ţăranii, intelectualii, tinerii şi vârstnicii etc. va apărea o contradicţie de fond între democratizarea politică şi fructificarea acesteia prin suportul economic; pentru că orice revoluţie din istoria de până acum, ca şi cea română, a ieşit victorioasă anunţând o deplină justiţie socială şi o anume echitate care rămân fără valoare prin extinderea preocupărilor exclusiv pentru eficacitate, prin şomaj; pentru că orice economie şi societate este necesar să încerce permanent să-i valorifice

pe toți indivizii apți şi să nu-i anuleze sau să-i excludă prin şomaj; pentru că dacă reforma inflaționistă va continua să genereze redistribuirea drastică, dramatică - de la tot mai mulți spre tot mai puțini - a veniturilor, a acumulărilor şi economiilor ea va necesita pe termen lung ample programe sociale susținute economic; pentru că va fi nevoie - şi se vorbeşte şi la noi tot mai mult - de un pact social care oricum nu poate dura atât cât va dura tranziția şi mai ales nu poate dura în inegalitate şi sărăcie; pentru că dacă reforma va continua prin şomaj şi inflație este greu de presupus că pe termen lung unii vor accepta pactul cu pierderi continue şi disperate de venituri şi cu statutul de şomer, iar alții acumulând; pentru că un asemenea curs nu ar putea decât să impună pactul printr-o eventuală dictatură - fie ea şi numai economică - a celor ce dețin bogăția.

Bătălia împotriva inflației este şi mai grea deoarece lupta încă nu a început, iar politicile care să o contracareze lipsesc de cca trei ani; pentru că s-a acționat numai în sensul extinderii acesteia; pentru că politici de ocupare şi combatere a şomajului de asemenea nu au fost încă elaborate, nici schițate; pentru că protecția socială este un paleativ care se va înfunda într-o lipsă de resurse sau într-o inflație şi mai mare.

Iată de ce orice politică de reformă nu mai poate practic continua fără alte politici de stabilizare şi creştere economică, fără măsuri antiinflaționiste şi fără programe realiste de stimulare a investițiilor şi a creării de noi locuri de muncă.

2.3.3. Schiță pentru politici posibile de stimulare a ocupării forței de muncă

2.3.3.1. Punctul de pornire pentru orice politică macroeconomică este rolul statului şi ai guvernului.

Dictonul roman "Salus reipublicae suprema lex est" este poate mai valabil ca oricând în România reformelor, chiar dacă accepțiunea sa modernă este adesea refuzată sau aruncată în confuzie.

Funcțiile economice ale statului modern - aşa cum observăm în țările cu economie de piață - privesc atât combaterea şomajului şi a inflației, cât şi stimularea şi favorizarea echipării şi reechipării tehnice a întreprinderilor şi menținerea echilibrului economic extern şi a puterii monedei. Deprecierea monedei este primul pas în dezorganizarea oricărei activități economice şi social-umane şi aceasta nu poate fi lăsată pe seama speculanților sau a jocurilor periculoase ale unor instituții financiare.

Banca Națională şi alte bănci cu capital de stat nu pot, în mod independent, să se ocupe exclusiv de monedă, pierzând din vedere celelalte laturi ale echilibrului economic. Chiar dacă acestea sunt subordonate Parlamentului - cu atât mai mult, Parlamentul nu este în afara puterii de stat sau a intereselor statului. Nu se poate concepe o politică bugetară - ca atribut suprem al puterii

economice de stat şi al guvernării fără o corelare cu politica monetară; tot astfel, cum atunci când capitalul băncilor este de stat sau public, numai puterea publică şi nu banca va decide care sunt sectoarele prioritare - pe care le alege statul şi nu banca - care vor primi credite şi care vor beneficia de reducerea dobânzilor, a impozitelor, a taxelor etc. Este relevant să adăugăm aici şi afirmația dintr-o operă de prestigiu: "Dezvăluind efectele negative ale prăbuşirii autorității, vremurile de criză au evidențiat oportunitatea centralizării"[1].

Nu plângem pe mormântul hipercentralizării puterii economice şi a deciziei din sistemul economic anterior, dar atâta timp cât puterea publică este gestionara celei mai mari părți a capitalului național, inclusiv privatizarea acestuia necesită cele mai viabile şi coerente soluții economice elaborate şi puse în practică sub directa guvernare a respectivei puteri,

A cere ca statul să se retragă din economie şi guvernul să nu se amestece în gestionarea bogăției publice echivalează cu a concepe că o firmă poate funcționa fără patron, fără manager, fără consiliu de administrație şi fără control.

De ce nu solicităm şi acest fapt la fel de absurd? Fără autoritatea puterii nici un program de reformă nu se poate elabora, iar secțiunile distincte ale acesteia vor rămâne incoerente, generând haosul.

Economia de piață şi viabilitatea agenților economici constituie o necesitate incontestabilă pentru România. A promova însă o libertate economică înaintea fixării prin legi şi instituții specifice a regulilor jocului poate fi extrem de dăunător. Nici măcar omul nu se naşte liber; la naştere fiecare este dependent de hrana oferită de părinți, fără de care ar dispărea. Similar se poate întâmpla şi cu libertatea economică a noilor agenți; nici în natură cuvântul libertate nu are nici un sens, aici există numai regularitatea legilor naturii şi ființele care nu se adaptează acestei regularități implacabile dispar.

S-ar putea aduce multe argumente care să susțină rolul statului în tranziție şi nu numai, mai ales când este vorba de politici naționale vizând ocuparea, inflația şi şomajul. Cert este că promovarea unor politici active sau pasive de intervenție pe piața muncii, de echilibrare a cererii şi ofertei de forța de muncă, nu se poate face decât sub directa autoritatea guvernării

În fond, politicile pasive înseamnă un pasiv în veniturile ansamblului economiei, dar şi ale populației, pe care le gestionează în final bugetul național, iar politicile active nu se pot promova numai prin libera inițiativă şi mai ales prin finanțarea exclusivă a acestora de către agenții economici sau de persoanele afectate.

Dimensiunea populației active a țării este practic singura variabilă certă a economiei româneşti; numărul disponibil al populației active din România este cunoscut cu mare doză de certitudine pentru următorii 15-20 de ani. Inflația, recesiunea etc. acționează numai pe termen lung asupra acestui factor de pro-

[1] Cambridge Economic History of Europe, p. 700.

ducție. De aceea orice politică economică sau socială nu poate avea ca suport mai sigur decât aceste resurse; pe baza lor se pot elabora practic un număr infinit de scenarii care să urmărească mai ales folosirea şi nu diminuarea numărului capitalului uman. Dacă alte forme ale capitalului nu sunt şi nu pot fi cunoscute sau ne lipsesc, capitalul uman există şi el se cere valorificat inclusiv pentru a compensa penuria de capital fizic.

O asemenea dorință benefică din pună de vedere social şi productivă sub aspect economic nu se poate realiza decât prin intermediul unei guvernări coerente şi permanente implicate atât în prezent, cât şi în viitor.

2.3.3.2. Stabilizarea monetară şi întărirea monedei naționale - imperativ al redresării economice

Absolut nici o politică economică nu este viabilă în condiții de devalorizare a monedei şi de creştere a dobânzilor. Cu atât mai mult dacă este vorba de politici economice care se exprimă exclusiv în bani şi care lucrează prin stimulente şi pârghii valorice. Fără o monedă sănătoasă, stabilă, nu se poate cristaliza o structură economică internă, nu se poate face specializarea economiei naționale pentru o necesară" integrare în economia europeană şi mondială, în diviziunea internațională a muncii.

A vorbi de restructurare în condiții de instabilitate monetară este exact acelaşi lucru cu a căuta funia în casa spânzuratului. "Este necesar să reafirmăm: pentru a avea o economie interioară sănătoasă este necesar ca populația să poată economisi într-o monedă sănătoasă. Aceasta este o condiție prealabilă şi care implică absența inflației sub o formă oarecare"[1].

2.3.3.3. Politica de relansare a acumulării şi investițiilor, a economisirii

Dezvoltarea economică în societățile omeneşti a depins tot timpul de raportul dintre muncă şi bogăție. Inițial munca era factorul primar al economiei. "Experiența-a dovedit aceasta: dintre toate formele şi practicile de creştere a animalelor creşterea animalului uman este una dintre cele mar dificile. Dacă sclavajul este avantajos când este folosit în întreprinderi de mari dimensiuni, atunci piața trebuie saturată de carne umană ieftină. O poți obține numai prin război sau raiduri de recrutare a sclavilor. Astfel, o societate va avea mari dificultăți în a-şi întemeia economia pe ființa umană domestică dacă nu va avea la îndemână societăți mai slabe pe care să le învingă ori să le invadeze"[2].

Deşi o asemenea cale nu este valabilă pentru România, lipsa de capital şi de investiții din acumulări naționale poate conduce la aşa ceva. Fără investiții creşterea economiei în condițiile moderne este imposibilă.

De altfel, în toate orânduirile istorice, dezvoltarea a avut la bază acumulările.

Feudalismul s-a dezvoltat prin încercarea permanentă şi reuşită a feudului de a-şi spori dimensiunile şi granițele moşiei; acumularea se făcea în pă-

[1] L.von Mises, op. cit.,p. 89.
[2] March Bloch, Cambridge Economic History of Europe, vol. I, p. 247.

mânt. Când acest fapt nu a măi fost posibil în Anglia, de pildă, unde populația a crescut foarte rapid, s-a produs revoluția industrială. În secolul al XVIII-lea Anglia a făcut revoluția industrială pentru că n-a avut încotro; pământul şi hrana nu mai erau suficiente, nu mai permiteau asigurarea hranei şi acumulări pentru o populație tot mai mare.

Apariția maşinii cu abur şi dezvoltarea industriei textile a declanşat bătălia pentru acumularea şi investirea profitului. După maşinile textile a" apărut locomotiva şi căile ferate. Capitalul englez acumulat a construit căi ferate în America de Nord şi Sud, în Europa şi în Asia. Investițiile interne şi apoi externe au fost motorul expansiunii economice; şi Japonia astăzi, dar şi alte țări dezvoltate s-ar sufoca fără investiții interne şi externe şi fără acapararea altor piețe care nu au surse proprii de investire şi dezvoltare şi pe care le caută la alții. Dacă nu se fac investiții într-o zonă geografică de către țările respective, nu există decât două soluții: ori migrează capitalul uman spre alte orizonturi, ori migrează capitalurile străine pentru investire în numitele economii naționale. Singura teorie economică general-valabilă, confirmată de toată istoria economică este aceea că investițiile sporesc productivitatea marginală care creşte bogăția şi permite ridicarea reală a veniturilor. Toate orientările politice ale unei țări care doreşte să-şi amelioreze nivelul de viață trebuie să conducă la creşterea investițiilor pe cap de locuitor.

O țară devine prosperă în funcție de capitalul investit pe o persoană din populația sa; orice țară îşi valorifică propria forță de muncă cu atât mai bine cu cât acumulează şi investeşte mâi mult pe un locuitor propriu.

România nu a suferit niciodată de prea multe investiții, nici chiar atunci când acestea deținеau o treime sau o pătrime din venitul național; suferința României a fost dintotdeauna lipsa de capital şi proasta investire a acestuia.

Este o mare penalizare a viitorului faptul că timp de patru ani investițiile practic au fost sistate. A pierde patru ani în actualele condiții ale decalajelor economice şi ale progresului tehnologic este enorm - mai ales atunci când se acuză uzura fizică şi morală a capitalului național

Nici un cost nu va fi mai mare pentru viitorul economic al țării decât continua lipsă de investiții. Practic, încă patru ani de viață economică - asemănătoare cu retragerea ursului în bârlog - va echivala cu anularea totală a acumulărilor anterioare dacă avem în vedere că astăzi ritmul de înlocuire a capitalului este de 5-10 ani.

Orice consum de azi merită sacrificat pentru viitorul investițiilor şi acumulărilor, pentru favorizarea economisirilor ca singura sursă de garantare a locurilor de muncă şi de creştere a bogăției prin productivitate.

A consuma în continuare valută obținută greu şi cu condiții uneori înjositoare, pentru a mesteca gumă, țigări, băuturi alcoolice etc., echivalează pentru economie cu a ne suge degetele ca nişte copii.

2.3.3.4. Promovarea unor politici sectoriale şi de ramură realiste în raport cu resursele umane şi materiale ale țării.

Nu poate să fie combătută nici o sărăcie, nici şomajul şi nici inflaţia fără o monedă sănătoasă, fără investiţii de capital din surse interne şi externe, dar nici fără o concepţie realistă cu privire la structura de ramură a economiei.

Politicile structurale nu se pot fonda pe altceva decât pe dimensiunea pieţei interne şi pe posibilităţile de câştig avantajos pe alte pieţe.

Orice mare întreprindere pierde din puterea sa când îşi pierde clienţii; orice economie îşi pierde complet busola când şi-a pierdut propria piaţă şi clientelă internă şi externă.

Principiul fundamental al economiei capitaliste l-a constituit producţia de masă pentru a fi cumpărată de clienţi numeroşi.

Marile afaceri sunt guvernate de clientelă, de dimensiunea pieţei şi nu de executiv sau de manageri şi antreprenori. Bunăstarea de azi şi de mâine a României depinde încă esenţial de politica industrială şi de dimensiunea ocupării şi a productivităţii în această ramură.

Noua politică industrială ataşată în primul rând dimensiunilor pieţei naţionale are nevoie de programe de restructurare, de sprijin financiar şi de subvenţii. Restructurarea vizează atât noi produse, cât şi noi tehnologii; pentru aceasta se cer investiţii, cercetare tehnologică, modernizarea infrastructurilor şi susţinere în faţa concurenţei externe.

Subvenţiile nu sunt nici catastrofe şi nici greşeli, ele nu reprezintă idei fixe şi nici bani aruncaţi dacă se acordă pentru investiţii de creştere şi modernizare, pentru stimularea exportului şi pentru a menţine şi favoriza ocuparea. Dacă se acordă subvenţii pentru creşterea productivităţii în scopul realizării, inclusiv a combaterii inflaţiei prin politici industriale active, prin stimularea investiţiilor şi formarea şi calificarea forţei de muncă, nu vedem de ce acestea ar fi negative în România; de altfel, ţările dezvoltate au recurs şi recurg încă la asemenea politici industriale. Nu trebuie să confundăm ab initio scopul nou al subvenţiilor cu cel vechi al susţinerii administrative a unor produse nerentabile.

De ce se cere încă dezvoltarea industriei în România? Pentru că deocamdată nivelul productivităţii şi bogăţiei naţionale este serios dependent de această ramură; pentru că alte ramuri nu pot probabil nici peste un sfert de secol să ajungă la actuala productivitate industrială.

"Condiţia prealabilă pentru a domni în lume o mai mare egalitate economică este industrializarea; singura cale pentru a creşte industrializarea este aceea de a avea mai mult capital", spunea acelaşi liberal L. von Mises.

Dezvoltarea industriei ca singură şansă pentru viitorul bogăţiei şi ocupării în România este necesară şi din următoarele raţiuni: creşterea producţiei de alimente şi servicii - atunci când sectorul industrial nu este bine conturat, destructurează economia şi o împing spre subzistenţă; gradul de dezvoltare a unei ramuri depinde de volumul comercializărilor posibile - agricultura şi serviciile fără industrie nu pot avea piaţă; în agricultură chiar legile pieţei funcţionează invers: dacă producţia este mică şi cererea e mare va juca raportul cere-re-ofertă şi preţurile cresc; dacă producţia este mare, din raţiuni de siguranţă şi

protecție a agricultorilor, prețurile nu scad, ci se mențin prin subvenții sau prin distrugerea cantităților suplimentare dacă acestea nu se pot exporta; ciclul de producție din agricultură este mare, viteza de rotație a capitalului este mică; riscul unor recolte slabe datorate factorilor naturali este şi el mare; nu se poate lăsa o economie modernă la îndemâna unor oscilații ale factorilor naturali; dacă mâine România ar intra, printr-o minune, în Piața Comună, trei sferturi din agricultorii români ar da faliment şi ar deveni şomeri pentru că munca lor nu ar mai fi necesară; serviciile sunt un sector inflaționist pentru că unele din acestea sunt nemarfare; la cele marfare productivitatea creşte încet, sunt neconcurențiale, golesc economia națională de posibilitățile de ocupare (în Franța, la 10 locuri de muncă în servicii şomajul scade cu 1-2 persoane, iar pentru 10 noi locuri de muncă în industrie şomajul scade cu 6-7 persoane), serviciile atrag, de regulă, ocuparea din rândul forței de muncă anterior inactive (femei casnice etc.); şi extinderea profesiilor liberale este tot o cale ce conduce la inflație fără producție de bunuri care să acopere cererea.

Structurile economice şi de ocupare sunt în concluzie dependente de viitorul industriei.

Realismul politicilor economice, industriale, agrare, de investiții, de dezvoltare a comerțului şi turismului etc. nu poate ocoli unele implicații de fond în viitor, scoțând în evidență numai factori conjuncturali.

La această schiță sumară nu ar putea lipsi şi alte politici - între care cele de educație şi formare profesională, de cercetare ştiințifică şi de venituri şi protecție socială au un rol esențial pentru susținerea concertată a tuturor traseelor voite şi dorite, dar şi a "devierilor" pe care reforma şi tranziția, şi nu numai ele, le pot produce.

Anexe

Anexa nr. 1

Numărul şi structura populaţiei ocupate pe ramuri de activitate în România

	Număr - mii persoane			Structură		
	1986	1989	1992	1986	1989	1992
Total pop.oc.	10 669,5	10 945,7	10 458,0	100	100	100
- industrie	3 978,4	4 169,0	3 300,9	37,3	38,1	31,6
- construcţii	788,9	766,7	579,2	7,4	7,0	5,5
- agricultură	3 018,9	3 012,3	3 361,6	28,3	27,5	32,1
- silvicultură şi pescuit	42,6	44,0	87,2	0,4	0,4	0,9
- transporturi	651,1	675,3	555,7	6,1	6,2	5,3
- telecomunicaţii	81,2	81,8	92,9	0,8	0,7	0,9
- circ. mărfurilor	619,9	648,9	753,9	5,8	5,9	7,2
- gosp.com.şi alte serv.nepr.	448,5	533,6	673,5[x]	4,2	4,9	6,4[x]
- învăţ. cultură artă	400,6	372,8	432,5	3,8	3,4	4,1
- ştiinţă şi dezv. ştiinţei	137,3	141,2	...	1,3	1,3	...
- ocrot. sănăt. asig. soc.cultură fizică	291,4	292,3	306,6	2,7	2,7	2,9
- administraţie	56,5	53,8	112,7	0,5	0,5	1,1
- alte ramuri	154,2	154,0	201,3	1,4	1,4	2,0

x) Tranzacţii imobiliare şi alte servicii (441,1 mii), hoteluri şi restaurante (175,3 mii); activităţi financiar- bancare şi de asigurări (57,1 mii) acestea au crescut din 1990 până în 1992 astfel:

365,2-441,1; 185,5-175,3; 39,3-57,1

În ce priveşte ştiinţa şi serviciile ştiinţifice, în Anuarul statistic/1992 nu mai apar date cu privire la populaţia ocupată; în 1992, numărul mediu al salariaţilor în ştiinţă era de 159,1 mii în 1989 şi 127,7 mii în 1991.

Anexa nr. 2

Modificarea numărului populației ocupate pe ramuri ale economiei în România

Ramura	Evoluția volumului ocupării: Mii persoane 1986-1989	Evoluția volumului ocupării: Mii persoane 1989-1992	Dinamică număr 1989 1986=100	Dinamică număr 1992 1989=100	Evoluția structurii ocupării puncte procentuale 1986-1989	Evoluția structurii ocupării puncte procentuale 1989-1992
Total pop. ocupată	+276,2	-487,6	102,6	95,5	+1,7[1)] - 1,7	+10,9[1)] -10,9
Din care:						
Industrie	+190,6	-868,1	104,8	79,2	0,8	-6,5
Construcții	-22,2	-187,5	97,2	75,5	-0,4	-1,5
Agric.silv.și pescuit	-5,2	+392,5	99,8	112,8	-0,8	5,1
Transporturi	+24,2	+119,6	103,7	82,3	0,1	-0,9
Telecomunic.	+0,6	+11,1	100,7	113,6	-0,1	0,2
Circ.mărf.	+29,0	+105,0	104,7	116,2	0,1	1,3
Gosp.com. și alte servicii	+85,1	+139,9	119,0	126,2	0,7	1,5
Inv.cult. artă	-27,8	+59,7	93,1	116,0	-0,4	0,7
Știința și deserv. științei	+3,9	-141,2	102,8	...	0,0	-1,3
Ocrot.sănătății, asist.soc.și cult, fizică	+0,9	+14,3	100,3	104,9	0,0	0,2
Administrație	-2,7	+58,9	95,2	209,5	0,0	0,6
Alte ramuri	-0,2	+47,3	99,9	130,7	0,0	0,6

1) *Amplitudinea modificărilor structurale*

Anexa nr. 3

Evoluția ocupării şi şomajul forței de muncă în România în perioada 1989-1992

Provincii	Populația ocupată 1989 Mii pers.	%	1992 Mii pers.	%	Pierderi de pop. ocup. 1989-1992 Mii pers.	% pe pe țară	Rata[x)] pierderi %	Salariați 1989 Nr. mii per.	% în tot.	1992 Nr. mii per.	%în total	Pierderi de salariați Mii pers.	%în t/ țară	Rata[x)] pierderi %	Salariați la 100 pers. oc. 1989	1992	Revin şomeri/1992 la 100 per. oc.	la 100 sal
Muntenia	3487,7	31,9	3435,8	32,9	-51,9	10,6	1,5	2724,5	34,1	2218,5	34,0	-506,0	34,4	18,6	78,1	64,6	7,4	11,5
Moldova	2158,5	19,7	2066,7	19,8	-91,8	18,8	4,3	1361,0	17,0	1175,8	18,0	185,2	12,6	13,6	63,1	56,9	12,4	21,8
Transilvania	2302,0	21,0	2132,4	20,4	-169,6	34,8	7,4	1752,9	21,9	1433,7	22,0	-319,2	21,7	18,2	76,1	67,2	8,6	12,8
Oltenia	939,3	8,6	900,5	8,6	-38,8	8,0	4,1	616,6	7,7	517,8	7,9	-98,2	6,7	15,9	65,6	57,5	8,5	14,8
Crişana Maramureş	785,2	7,2	745,5	7,1	-39,7	8,1	5,1	520,7	6,5	409,6	6,3	-111,1	7,6	21,3	66,3	54,9	8,3	15,1
Banat	805,3	7,4	714,5	6,8	-90,8	18,6	11,3	618,2	7,7	459,4	7,0	-158,8	10,8	25,7	76,8	64,3	7,1	11,0
Dobrogea	467,7	4,3	462,6	4,4	-5,1	1,0	1,1	403,8	5,0	311,0	4,8	-92,8	6,3	23,0	86,3	67,2	9,5	14,1
ROMANIA	10945,7	100,0	10458	100,0	487,7	100,0	4,5	7997,1	100,0	6525,3	100,0	-1471,3	100	18,4	73,1	62,4	8,9	14,2

x) Raportul procentual între numărul pierderilor şi mărimea indcatorului din anul de referință (1989).

Anexa nr. 4

Evoluția şomajului în România pe provincii

Provincia	31 dec. 1991 Nr. şomeri mii pers.	%	31 dec. 1992 Nr. şomeri mii pers.	%	20 dec. 1993 Nr. şomeri mii pers.	%	1991=100 1992	1993
Muntenia	69,0	25,9	255,5	27,5	306,4	27,0	370	459
Moldova	77,5	29,1	256,9	27,7	314,0	27,7	331	405
Transilvania	45,7	17,2	184,0	19,8	218,6	19,3	403	478
Oltenia	25,3	9,5	76,4	8,2	103,4	9,1	302	409
Crişana-Maramureş	17,8	6,7	61,7	6,6	65,6	5,8	347	369
Banat	11,9	4,5	50,5	5,4	66,4	5,9	424	558
Dobrogea	18,8	7,1	44,0	4,7	58,4	5,2	234	311
Total ROMÂNIA	266	100,0	929,0	100	1132,8	100	349	426

Anexa nr. 5

Populația activă, ocupată și șomajul pe provincii în România, la 20 decembrie 1993[x]

Provincia	Populația activă civilă		Populația ocupată civilă		Șomeri		Ponderea în nr. total de șomeri la19.04. 1993 %	Rata de șomeri la20.12. 1993
	mii pers	%	mii pers	%	mii pers	%		
Muntenia (11 județe)	3692,7	32,4	3386,3	33,0	306,4	27,0	26,7	8,3
Moldova (8 județe)	2325,2	20,4	2011,2	19,6	314,0	27,7	28,1	13,5
Transilvania (8 județe)	2315,9	20,3	2097,3	20,4	218,6	19,3	20,1	9,4
Oltenia (4 județe)	979,7	8,6	876,3	8,5	103,4	9,1	8,2	10,6
Crișana-Maramureș (3 județe)	807,4	7,1	741,8	7,2	65,6	5,8	7,0	8,1
Banat (3 județe)	763,4	6,7	697,0	6,8	66,4	5,9	5,5	8,7
Dobrogea (2 județe)	507,7	4,5	449,3	4,4	58,4	5,2	4,5	11,5
TOTAL România (41 județe)	11392	100,0	10259,2	100,0	1132,8	100,0	100,0	9,9

x) *Calcule efectuate pe baza Buletinului Statistic de Informare publică, nr. 11/1993, p. 8, CNS, 1993.*
Datele referitoare la populația activă și ocupată sunt recalculate pe baza ratei de șomaj comunicate de CNS pe total și pe județe și se cer apreciate în consecință.

Anexa nr. 6

Dimensiunea teritorială a modificărilor în numărul populației ocupate, salariaților şi şomerilor în România, în perioada 1989-1992

Modificarea numărului populației totale mii persoane 1989- 1992

Scăderea nr.populației totale		Creșterea nr. populației totale	
România	-391,2	Bucureşti	+32,1
Sibiu	-55,8	Gorj	+12,6
Brașov	-52,0	Constanța	+11,1
Caraş-Severin	-32,1	Vâlcea	+6,0
Bihor	-26,2	Bacău	+5,0
Timiş	-25,3	Argeş	+3,9
Teleorman	-21,5	Mehedinți	+3,4
Hunedoara	-19,5	Suceava	+2,1
Arad	-19,3		
Satu Mare	-16,5		
Harghita	-15,4		
Alba	-14,0		
Alte 22 județe	-169,8		

Modificarea numărului populației ocupate mii persoane 1989- 1992

Scăderea nr. populației ocupate		Creșterea nr. populației ocupate	
România	-487,7	Bucureşti	+18,4
Caraş Severin	-40,2	Constanța	+10,6
Sibiu	-40,2	Cluj	+6,7
Arad	-30,6	Teleorman	+3,2
Brașov	-29,8		
Hunedoara	-26,7		
Suceava	-25,1		
Bacău	-22,8		
Mureş	-21,3		
Timiş	-20,0		
Bihor	-18,4		
Olt	-17,5		
Bistrița Năsăud	-17,4		
Alte 25 județe	-216,7		

Modificarea nr. mediu de salariaţi mii persoane 1989-1992

Scăderea nr. de salariaţi		Creşterea nr. de salariaţi
România	-1471,3	-
Bucureşti	-251,9	-
Constanţa	-69,1	-
Timiş	-65,5	-
Braşov	-57,9	-
Bihor	-51,4	-
Caraş-Severin	-51,0	-
Sibiu	-49,5	-
Prahova	-45,7	-
Hunedoara	-42,9	-
Arad	-42,3	-
Cluj	-42,1	-
Dolj	-37,2	-
Mureş	-36,4	-
Maramureş	-32,0	-
Dâmboviţa	-31,3	-
Bacău	-30,6	-
Alte 25 judeţe	-576,8	-

Modificarea numărului de şomeri mii persoane 1991-1992

Nr. de şomeri la sfârşitul anului 1993 mii persoane		Creşterea nr. de şomeri în perioada 1991-1993 mii persoane	
1		2	
România	1132,8	România	866,8
Bucureşti	69,6	Bucureşti	52,0
Dolj	55,9	Dolj	44,3
Neamţ	51,1	Neamţ	38,7
Vaslui	48,9	Vaslui	38,1
Iaşi	42,5	Buzău	33,5
Suceava	39,8	Iaşi	30,1
Buzău	39,1	Bacău	29,8
Bacău	38,4	Suceava	28,6
Botoşani	37,6	Bistriţa Năsăud	28,5
Constanţa	34,7	Prahova	27,6
Prahova	33,9	Botoşani	27,5
Bistriţa Năsăud	33,5		

1		2	
Galați	30,8	Galați	25,0
Cluj	29,3	Argeș	24,4
Argeș	28,6	Constanța	22,9
Mureș	27,8	Cluj	22,8
Olt	26,9	Mureș	22,1
Bihor	25,7	Timiș	20,6
Vâlcea	25,4	Bihor	19,4
Alte	22	Vâlcea	19,0
județe	413,3	Alte 22	
		județe	311,9

Anexa nr. 7

Rata şi dinamica modificării unor indicatori de ocupare pe judeţe în România

Rata modificării populaţiei totale în 1992/1989 (%)			
negativă (33 judeţe)		Pozitivă 8 judeţe	
Sibiu	-11,0	Gorj	3,3
Caraş-Severin	-7,9	Constanţa	1,5
Braşov	-7,5	Vâlcea	1,4
Teleorman	-4,3	Bucureşti	1,4
Harghita	-4,2	Mehedinţi	1,0
Bihor şi		Bacău	0,7
Satu Mare	-4,0	Argeş	0,6
Arad	-3,8	Suceava	0,3
Giurgiu	-3,6		
Călăraşi	-3,5		
Timiş	-3,5		
Hunedoara	-3,4		
Alba	-3,3		
Maramureş	-3,2		
ROMÂNIA	-1,7		
Alte 20			
judeţe între	-3,1 -0,0		

Rata modificării populației ocupate (%)			
negativă (37 județe)		pozitivă (4 județe)	
Caraș-Severin	-20,0	Constanța	3,1
Sibiu	-16,8	Cluj	1,8
Tulcea	-12,5	București	1,6
Arad	-12,4	Teleorman	1,5
Covasna	-11,3		
Bistrița Năsăud	-11,2		
Giurgiu	-10,1		
Hunedoara	-9,3		
Brașov	-8,9		
Harghita	-8,4		
Sălaj	-8,3		
Suceava	-7,4		
Mehedinți, Mureș	-7,3		
Olt	-7,2		
Bacău	-7,0		
Maramureș	-6,2		
Vrancea	-5,8		
Timiș	-5,6		
Bihor	-5,5		
Vaslui	-5,3		
ROMÂNIA	-4,5		

Rata pierderii de salariați negativă 41 județe		Rata de șomaj decembrie 1993 (%)	
1		2	
Caraș-Severin	-33,5	Vaslui	22,1
Giurgiu	29,7	Bistrița Năsăud	20,3
Mehedinți	25,0	Tulcea	18,2
Tulcea	24,8	Neamț	17,1
Sibiu	24,3	Botoșani	16,8
Arad	23,8	Dolj și Buzău	14,5
Covasna	23,5	Giurgiu	13,9
Călărași	23,4	Vrancea	12,8
Bihor Timiș	22,7	Sălaj	12,5
Constanța	22,4	Caraș-Severin	11,7
București	22,3	Harghita	11,6
Satu Mare	21,9	Bacău	11,5
Harghita	20,4	Suceava	11,4
Vaslui	19,5	Vâlcea	11,3

1		2	
Brașov	19,2	Iași	11,0
Maramureș	19,1	ROMÂNIA	9,9
Vrancea	19,0	Timiș	6,9
ROMÂNIA	18,4	Brașov	6,7
Teleorman	11,7	București	5,5
Iași	11,4	Gorj	3,7
Botoșani	9,6		

Dinamica șomajului Decembrie 1993/Decembrie 1991 (%)

Giurgiu	758	Mureș	488
Alba	741	Dolj	482
Buzău	698	Covasna	468
Harghita	683	Vaslui	453
Argeș	681	ROMÂNIA	426
Arad	674	Teleorman	300
Bistrița Năsăud	670	Brăila	297
Timiș	657	Mehedinți	204
Sibiu	550	Constanța	294
Brașov Prahova	538	Hunedoara	274
Galați	531		

Anexa nr. 8

Gradul de urbanizare şi modificarea acestuia în România şi în unele județe

Rata de urbanizare mare în 1992		Rata de urbanizare redusă în 1992		Județe în care crește rata de urbanizare în 1992 față de 1989	Județe în care gradul de urbanizare rămâne constant sau scade în 1992 față de 1989
Județul	Rata de urban.(%)	Județul	Rata de urban.(%)		
S.A.I. și București	88,6	Giurgiu	29,7	Hunedoara 72,8-75	S.A.I și București 88,7-88,6
Brașov	76,2	Dâmbovița	31,3	Constanța 69,9-73,5	Brașov 76,3-76,2
Constanța	73,5	Teleorman	33,8	Galați 7,4-60,1	Caraș-Severin 58,9-56,0
Hunedoara	75,0	Suceava	35,7	Argeș 1,5-46,2	Covasna 53,2 - 52,6
Sibiu	68,0	Bistrița Năsăud	37,3	Vaslui 40,7-43,6	Maramureș 52,9-51,9
Cluj	67,4	Vrancea	38,8	ROMÂNIA 53,2-54,4	Harghita 47,6-45,7
Brăila	65,7	Călărași	39,0		Satu-Mare 46,3-46,3
Galați	60,1	Vâlcea	39,1		Vrancea 38,9-38,8
Timiș	60,7	Botoșani	39,3		Dâmbovița 31,4-31,3
Caraș-Severin	56,0	Olt	39,4		
ROMÂNIA	54,4				

Anexa nr. 9

Evoluția producției, a consumului intermediar şi a valorii adăugate brute pe ramuri în România, în anii 1989 şi 1991

miliarde lei şi %

	1989 în preț 1989			1991 în preț 1989		
	Producție	C.I.	V. AB	Producție	CJ	NAB
1	2	3	4	5	6	7
Agricultură	216,4	106,6	109,8	229,6	86,5	141,5
Silvicultură şi exploatări forestiere	8,5	3,0	5,5	6,4	2,3	4,1
Piscicultură,pescuit	2,0	2,1	-0,1	1,4	1,5	-0,1
Industrie	1313	943,7	369,3	869,3	622,5	245,8
Construcții	153,4	109,5	43,9	94,5	47,6	27,0
Comerț	54,0	16,5	37,5	43,3	14,8	28,4
Hoteluri şi Rest.	63,8	55,3	8,5	41,1	33,6	7,4
Transporturi	84,2	38,0	46,2	59,6	30,9	28,6
Poștă-Telecomunicații	9,1	1,4	7,7	9,8	1,9	7,8
Activități financiare, bancare şi asigurări	17,4	0,7	16,7	20,5	0,9	19,5
Tranzacții imobiliare şi alte	42,0	16,3	25,8	47,1	19,3	27,8
Administrație publică, apărare şi asist. soc.	51,4	31,2	20,2	47,4	26,6	20,5
Învățământ	20,7	2,7	17,9	26,8	5,8	20,5
Sănătate şi asigurări sociale	20,2	6,5	13,7	22,7	7,0	15,7
Alte ramuri ale economiei naționale	19,3	9,1	10,2	17,6	8,8	8,9
TOTAL	2575,5	1354,4	721,1	1538,4	940,0	596,8
ICM			81,7			63,5
Taxe vamale			1,0			1,1
Subvenții			-3,8			-3,1
PIB			800			657,8

	1991 preţuri curente			1991/1989 %		
	Prod.	C. int.	Val. A.B.	Prod.	C.J.	V.A.B.
1	8	9	10	11	12	13
Agricultură	801,6	398,7	402,9	106,1	81,1	128,9
Silvicultură şi exploatări forestiere	20,0	8,2	11,8	75,3	76,7	74,5
Piscicultură pescuit	3,5	3,7	-0,2	70,0	71,4	100
Industrie	3162,2	2323,8	838,4	66,2	66,0	66,6
Construcţii	263,2	163,7	99,5	61,6	43,5	61,5
Comerţ	325,7	71,9	253,8	80,2	89,7	75,7
Hoteluri şi Rest.	151,2	101,4	49,7	64,4	60,8	87,1
Transporturi	240,5	117,6	122,9	70,8	81,3	61,9
Poştă-Telecomunicaţii	28,7	7,0	21,7	107,7	135,7	101,3
Activităţi financiare, bancare şi asigurări	62,1	4,2	57,8	117,8	128,6	116,8
Tranzacţii imobiliare şi alte	94,9	40,4	54,5	112,1	118,4	107,8
Administraţie publică, apărare şi asist. soc.	140,1	70,7	69,5	92,2	85,3	101,5
Învăţământ	80,4	19,1	61,3	129,5	214,8	114,5
Sănătate şi asigurări sociale	73,7	25,1	48,6	112,4	107,7	114,6
Alte ramuri ale economiei naţionale	58,0	27,8	30,2	91,2	96,7	87,3
TOTAL	5505,8	3383,3	2122,4	74,1	69,4	82,8
ICM			193,1			77,7
Taxe vamale			24,6			110,0
Subvenţii			-94,2			81,6
PIB			2198,9			82,2

	1991/1991 preturi curente/ preţuri constante			Ponderea VAB în producţie		
	Prod.	C.J.	V.A.B.	1989 Preţ constant		Preţ curent
1	14	15	16	17	18	19
Agricultură	349,1	460,9	284,7	50,7	61,6	50,3
Silvicultură şi exploatări forestiere	312,5	356,5	287,8	64,7	64,1	59,0
Piscicultură pescuit	250,0	246,7	-200	x	x	x
Industrie	363,8	373,3	341,1	28,1	28,3	26,5
Construcţii	278,5	343,9	368,5	28,6	28,6	37,8
Comerţ	752,2	485,8	893,7	69,4	65,6	77,9
Hoteluri şi Rest.	367,9	301,8	671,6	13,3	18,0	32,9
Transporturi	403,5	380,6	429,7	54,9	48	51,1
Poştă-Telecomunicaţii	292,9	368,4	278,2	84,6	79,6	75,6
Activităţi financiare, bancare şi asigurări	302,9	466,7	296,4	96,0	95,1	93,1
Tranzacţii imobiliare şi alte	201,5	209,3	196,0	61,4	59,0	57,4
Administraţie publică, apărare şi asist. soc.	295,6	265,8	339,0	39,3	43,2	49,6
Învăţământ	300,0	329,3	299,0	86,5	76,5	76,2
Sănătate şi asigurări sociale	324,7	358,6	309,6	67,8	69,1	65,9
Alte ramuri ale economiei naţionale	329,5	315,9	339,3	52,8	50,6	52,1
TOTAL	357,9	359,9	355,6	34,7	88,8	38,5
ICM			304,1			
Taxe vamale			2236,4			
Subvenţii			-3038,7			
PIB			334,3			

Anexa nr. 10

Productivitatea muncii în economia națională a României în anii 1989 şi 1991

- mii lei, % -

Domeniul	mii lei 1989				
	Prod/ pers	Cons. Intern/ persoană	Valoarea adăugată-brută/ persoană	Valoarea adăugată/ cons.intern (%)	Valoarea adăugată/ producție (%)
Agricultură	71,8	35,4	36,5	103,0	50,7
Silvicultură şi exploatări forestiere	193,2	68,2	125,0	183	64,7
Pisciculturăşi pescuit	...	...	...	-4,8	-5,0
Industrie	314,9	226,4	88,5	39,1	28,1
Construcții	200,1	142,8	57,3	40,1	28,6
Comerț	83,2	25,4	57,8	227,3	69,4
Hoteluri şi restaurante	...	...	...	15,4	13,3
Transporturi	124,7	56,3	68,4	121,6	54,9
Poştă şi telecomunicații	111,2	17,1	94,1	550,0	84,6
Activități financiare, bancare şi asigurări	...	...	...	2386,0	96,0
Tranzacții imobiliare şi alte servicii	78,7	30,5	48,3	158,3	61,4
Administrație publică ap şi alte servicii	955,4	579,9	375,5	64,7	39,3
Învățământ	55,5	7,2	48,0		
Sănătate şi asistență socială	69,1	22,2	46,9	663,0	86,5
Alte ramuri ale economiei naționale	65,4	30,8	34,6	210,8 112,1	67,8 52,8
TOTAL	189,6	123,7	65,9	53,2	34,7

Domeniul	1991				
	Producție/ pers	Consum intern/ pers	Valoare adăugată brută/ pers	Valoare adăugată/ prod. (%)	Valoare adăug/con-sum inter-med. (%)
Agricultură	257,3	128,9	129,3	50,3	101,1
Silvicultură și exploatări forestiere	223,5	91,6	131,8	59,0	143,9
Piscicultură și pescuit	507,2	536,2	-29	-5,7	-5,4
Industrie	831,5	611,0	220,5	26,5	36,1
Construcții	525,4	326,8	198,6	37,8	60,8
Comerț	466,1	102,9	363,2	77,9	353,0
Hoteluri și restaurante	709,9	476,1	233,3	32,9	49,0
Transporturi	405,1	198,1	207,0	51,1	104,5
Poștă și telecomunicații	300,2	73,2	227,0	75,6	310,0
Activități financiare, bancare și asigurări	1408,1	95,2	1310,0	93,1	1376,2
Tranzacții imobiliare și alte servicii	338,6	144,1	194,8	57,5	74,0
Administrație publică ap.și alte servicii	1418	715,6	703,4	49,6	98,3
Învățământ	185,5	44,1	141,7	76,2	320,9
Sănătate și asistență socială	236,7	80,6	156,1	65,9	193,6
Alte ramuri ale economiei naționale	115,7	55,5	60,2	52,1	108,6
TOTAL	510,5	318,1	192,4	37,7	60,5

Capitolul 3

REAJUSTĂRI STRUCTURALE - OCUPARE ŞI MOBILITATE A FORȚEI DE MUNCĂ

3.1. Piața forței de muncă - scenă principală de desfăşurare a procesului de reajustări structurale

3.1.1. Reajustările structurale constituie unul dintre elementele cu un rol determinant în susținerea transformărilor circumscrise reformei economice, în care țara noastră se află în prezent.

Ele definesc un proces complex, nu lipsit de contradicții, de recompunere şi reierarhizare a legăturilor din sistemul economic, sub aspect cantitativ, funcțional şi instituțional. Cu alte cuvinte, reajustările structurale implică atât modificări substanțiale în alocarea factorilor de producție şi, în special, a forței de muncă, în conformitate cu tendințele progresului tehnologic şi evoluțiile din mediul economic extern, dar şi în arhitectura şi funcționarea mecanismelor de reglaj a ansamblului activităților economice[1]. În acelaşi timp, nu trebuie uitat că reajustările structurale se referă la sisteme-economice, uneori cu grade de organizare deosebit de ridicate, ce trebuie "reformate" datorită distorsiunilor existente în mecanismele de reglare, sau a epuizării resurselor naturale, financiare sau umane pe care s-a bazat, până la un moment dat, creşterea economică.

Deşi cuprind întregul ansamblu ai economiei naționale, reajustările structurale nu afectează, datorită ierarhizării diferitelor componente ale mecanismului economic, cu aceeaşi intensitate, funcționarea piețelor factorilor de producție sau ale bunurilor şi serviciilor.

Piața forței de muncă, ocupând primul loc în ierarhia piețelor care reglează activitatea economică[2] este şi cea mai sensibilă ia modificările calitative ale sistemului. în fapt, aici, este spațiul în care se manifestă un întreg angrenaj

---

[1] Experiența țărilor dezvoltate, din anii '70 şi '80, demonstrează, cu prisosință, că aplicarea şi utilizarea cu eficiență a unor noi tehnologii implică o şefie de modificări de grade diferite, în funcție de specificul național al funcționării diferitelor piețe, prin introducerea unor inovații, în cadrul organizațional-instituțional, care să îi asigure compatibilitatea cu tendințele generate de logica schimbărilor tehnologice. Astfel, tendinței actualei faze a progresului tehnologic de a spori flexibilitatea funcționării aparatului productiv i-au corespuns inovații care au stimulat mobilitatea factorilor de producție, cu deosebire pe piața forței de muncă şi pe cea a capitalurilor.

[2] Conceptul de piețe ierarhizate face parte din arsenalul teoriei dezechilibrelor, fiind opus, într-o anumită măsură, celui de piețe egale ca importanță, dar interdependente, din teoria walrasiană.

de instituții, ca şi un pattern specific al intereselor în legătură cu cel mai important factor de producție - forța de muncă.

Din această cauză, unul dintre cele mai importante aspecte ale reajustărilor structurale îl constituie ritmul şi direcția mobilității forței de muncă, locurile de muncă la care se renunță şi cele care se creează, evoluția nivelului de calificare cerut de noile locuri de muncă. Dat fiind că piața forței de muncă este, prin excelență, o piață de fluxuri, rezultă că oferta de muncă Îşi schimbă, prin primenirea generațiilor, în continuu, dimensiunile cantitative şi calitative. Aceasta înseamnă că sporirea eficienței utilizării forței de muncă nu se obține prin simpla "economisire", înțeleasă ca o amânare a consumării acestui factor de producție. O asemenea cale de "sporire" a eficienței duce la o mare risipă de capital uman, prin menținerea la cote ridicate a ratei şomajului. Din acest motiv, efectele reajustărilor structurale, asupra pieței forței de muncă, se cuvin a fi anticipate, astfel încât să se încerce minimizarea unor costuri sociale ale acestui proces şi explorarea posibilităților de utilizare cu eficiență sporită a forței de muncă[1].

3.1.2. Generic, eliminarea distorsiunilor din sistem, prin intermediul proceselor de ajustare structurală, presupune parcurgerea a două faze interdependente, într-o primă fază, care apare la scurt timp după începerea respectivului proces, prin modificările de natură instituțională, se stimulează mobilitatea factorilor de producție şi, în primul rând, a forței de muncă, astfel încât să se evidențieze, cât mai pregnant, activitățile cu adevărat viabile. Ca urmare a introducerii a noi variabile în sistem, apar o serie de şocuri externe, care generează noi dezechilibre ce se adaugă celor vechi. Unul dintre simptomele accentuării dezechilibrelor îl constituie sporirea instabilității locurilor de muncă. În cea de-a doua fază, după ce efectele şocurilor externe au fost eliminate şi s-au făcut paşi hotărâtori spre macrostabilitate, are loc o redemarare a activității economice, pe baza noilor structuri productive şi instituționale.

În practică, însă, reajustările structurale poartă o puternică pecete națională[2] rețete utilizate, în anumite perioade istorice, de unele state, pentru a depăşi dificultățile economice şi a-şi spori competitivitatea, neputând fi transferate tale quale în alte țări. Şi aceasta, deoarece statele lumii sunt diferite, prin mărime geografică, dimensiunea pieței interne, înzestrarea cu capital fizic şi uman.

Reajustările structurale implică nu numai acțiunea unor factori economici, ci şi manifestarea unei voințe politice a autorităților statale, a deciziei de a alege dintre multiplele traiectorii posibile de urmat în viitor pe aceea care este

[1] Ni separe interesant de subliniat că, aşa cum reiese din experiența internațională, reajustările structurale, privite din punctul de vedere al pieței forței de muncă, semnifică, în primul rând, o renunțare la locurile de muncă neviabile (a căror existență este menținută artificial, respectiv prin alte pârghii decât forțele pieței) şi, mai puțin, sporirea eficienței utilizăm capitalului uman.

[2] xxx- Structural adjustment and economic performance, OECD, Paris, 1987.

considerată că serveşte cel mai bine interesul național Căci reajustările structurale înseamnă, pe de o parte, blocarea unei tendințe de reproducere, ca efect al acțiunii forțelor inerțiale, a vechii structuri a producției şi a consumului de factori, şi stimularea, pe de altă parte, a primenirii aparatului productiv şi a cadrului instituțional compatibil cu noile dezvoltări tehnologice. Dar toate acestea constituie un salt, o deviere bruscă de la traiectoria "naturală" de evoluție[1].

În acelaşi timp, nu se poate omite faptul că durata şi complexitatea problemelor, pentru care este necesar să se găsească soluții, este dependentă de conjunctura economică pe plan internațional[2], ca şi de alți factori ce aparțin mediului economic extern (existența asistenței externe, liberalizarea importurilor de către partenerii comerciali ai țării respective etc.).

3.1.3. În abordarea reajustărilor structurale, este important să se pornească de la realitatea că România dispune de un potențial industrial ce nu trebuie subestimat, ca şi de o forță de muncă, ce posedă un nivel de calificare comparabil cu cel al altor țări europene. Ceea ce va deosebi restructurarea economiei țării noastre de procesele asemănătoare, efectuate în deceniul trecut sau chiar în prezent, în țări vest-europene, este amploarea schimbărilor din sistemul instituțional. Căci renunțarea la sistemul, atât de distorsionat, al economiei de comandă nu înseamnă doar crearea condițiilor pentru o alocare, cu eficiență sporită, a factorilor de producție şi un mai mare dinamism economic, ci şi dispariția bruscă a vechiului capital organizațional[3], fără ca să se asigure însuşirea celui propriu economiei de piață. Din acest motiv, în desfăşurarea reajustărilor structurale, este necesar să se aibă în vedere că un sistem economic nu este doar o simplă unealtă, ce este schimbată atunci când nu mai funcționează cu randamentul scontat, ci un întreg complex de relații cantitative, instituții, reguli formale şi informate, de comportamente, ce se dezvoltă, în timp, ca răspuns la stimulii ce apar în mediul înconjurător. Comportamentul de piață, ce conduce la realocarea factorilor de producție şi la restructurarea aportului productiv, nu este doar o procedură de optimizare, ci acesta presupune un proces de învățare (learaing by doing) de a distinge, din semnalele uneori cu multe "zgomote" ale pieței, tendințele majore ale dezvoltării fenomenelor economice.

În desfăşurarea restructurării, este necesar să se țină cont şi de specificul ocupării forței de muncă, în cadrul economiei centralizate. In acel modei, rata cât mai înaltă a ocupării forței de muncă era o variabilă exogenă, care trebuia să fie obținută indiferent de pierderile de productivitate a muncii, astfel ge-

---

[1] A. Marshall afirma, în "Principles of economics": "Natura non facit saltum".

[2] Mobilitatea factorilor de producție, ca şi reformarea întregului sistem instituțional se face mai uşor în perioadele de boom, decât în cele de recesiune, confirmându-se teza că "atunci când un organism trebuie să se deformeze, o face mai uşor prin adițiune, decât prin suprimare", exprimată de A. Sauvy în Theorie generale de la population, P.U.F., Paris, 1963 (cf. Răboacă Gh.., S. Perț - Mobilitatea forței de muncă, Editura Academiei, Bucureşti, 1977, p.23).

[3] xxx - Economic Bulletin of Europe, nr. 44/1922, p.7.

nerate. Absența şomajului "la vedere" şi supraocuparea erau părți constitutive ale sistemului.

Salariile erau principalul element de asigurare a nivelului de trai, dar şi una dintre pârghiile aflate la dispoziția statului pentru garantarea locului de muncă şi nivelarea consumului individual, în condițiile funcționării economiei în regim de "inflație reprimată". Din acest motiv, prin sistemul de salarizare, se stimula, prioritar, stabilitatea forței de muncă şi, doar în subsidiar, mobilitatea capitalului uman.

Dar acest "model" este, din multe puncte de vedere, în contradicție cu logica economiei de piață, căreia îi este specifică o continuă mobilitate a factorilor de producție şi a forței de muncă, în special. Declanşarea restructurării va însemna, datorită renunțării la unele activități unde forța de muncă este ineficient alocată sau nu mai există resurse materiale şi financiare pentru a le susține în continuare, exercitarea de considerabile presiuni pentru eliberarea surplusului de personal.

Date fiind condițiile specifice ale tranziției, şi ne referim în special la gradul de suportabilitate socială a unei sporiri bruşte a ratei şomajului, dimensiunea supraocupării, considerată drept măsură a pierderii potențiale de locuri de muncă în cursul restructurării, trebuie privită nuanțat. Surplusul de personal este o componentă a mediului economic[1] ce derivă nu numai din concepția asupra ocupării forței de muncă, ci şi din compoziția outputului, calitatea inputurilor şi a infrastructurii. În acest cadru, ni se pare important de subliniat că surplusul de personal este dependent şi de nivelul absolut şi relativ al prețurilor cu care se operează în economie.

Or, tranziția la economia de piață înseamnă, printre altele, fenomene şi procese deosebit de complexe şi o tranziție de la un regim al inputurilor "ieftine" (menținute artificial, prin mecanisme, administrative) la unul" al inputurilor scumpe, determinate pe baza legilor cererii şi ofertei Drept urmare, generându-se, brusc, o creştere a "rarității" resurselor materiale şi financiare se reduc, pe termen scurt, posibilitățile de ocupare a forței de muncă.

3.1.4. Aşa cum se observă din această succintă trecere în revistă, impactul reajustărilor structurale asupra ocupării mobilității forței de muncă însumează o multitudine de aspecte, pentru a căror tratare este nevoie de un bogat suport informațional, ca şi de colaborarea cu un număr apreciabil de "actori" implicați în acest proces. Date fiind dimensiunile şi obiectivele actualei lucrări, dar şi suportul informațional de care am dispus, în cele ce urmează, vom aborda subiectul propus prin prisma mobilității structurii ocupaționale, în cursul primilor trei ani ai tranziției, şi a influentei modificărilor legăturilor din interiorul sistemului economic asupra posibilităților de ocupare a forței de muncă. în acest context, acordăm atenție şi unor aspecte metodologice, privind măsurarea diferitelor influente asupra mobilității forței de muncă.

---

[1] xxx - Employment and unemployment m economics in transition. Conceptual and measurement issues, OECD, 1993.

În încheiere, pe baza tendințelor desprinse din analiză, se va încerca conturarea elementelor unei strategii necesare pentru a se asigura menținerea în limite rezonabile a ratei ocupării forței de muncă, în cursul perioadei de reajustări structurale.

3.2. Mobilitatea structurii ocupaționale a forței de muncă în cursul perioadei de tranziție (1990-1992)

3.2.1. Declanşarea procesului de tranziție la economia de piață a avut efecte însemnate asupra funcționării pieței forței de muncă, a configurației structurii ocupaționale. în decursul a trei ani (1989 - 1992), populația ocupată s-a diminuat cu aproape 500 mii persoane, de la 10945 la 10458 mii persoane. Această evoluție a fost, în principal, o consecință a scăderii drastice a producției industriale, dar şi a modificărilor operate în sistemul de prețuri şi cel al alocării factorilor de producție, ceea ce a condus la sporirea presiunilor în direcția reducerii surplusului de personal, existent anterior demarării reformei.

O parte din forța de muncă eliberată din întreprinderile industriale şi-a găsit noi ocupații în celelalte ramuri ale economiei. Procesul de creare de noi locuri de muncă în domeniile neindustriale a dobândit, în fiecare ramură, trăsături specifice. Dacă, în agricultură, circulația mărfurilor, activități bancare, administrație, tendința de sporire a numărului persoanelor ocupate s-a conturat cu claritate, în celelalte ramuri s-au înregistrat evoluții sinuoase. Astfel, în construcții, după reducerile drastice ale efectivelor consemnate în 1990 şi 1991, în anul 1992, se remarcă o sporire importantă (+ 79 mii persoane), în cea mai mare parte datorată noilor firme cu capital privat, care şi-au dezvoltat activitatea într-un ritm rapid. Numărul persoanelor ocupate în tranzacții imobiliare şi servicii prestate întreprinderilor a sporit sensibil în 1990, ajungând la 330' mii, s-a diminuat, în 1991, cu 50 mii, pentru ca, în 1992, să înregistreze o creştere de circa 160 mii. Numărul personalului din învățământ a sporit, în 1990 şi 1991, pentru a se stabiliza, în 1992, la aproximativ 432 mii Cât priveşte transporturile şi serviciile de sănătate şi asistență socială, începând din 1990, se conturează o tendință de reducere ă numărului de angajați, ca un reflex al diminuării pulsului activității economice. Privită într-un cadru trisectorial, perioada 1990 -1992 se caracterizează, în ceea ce priveşte populația ocupată, printr-o creştere accelerată a ponderii sectorului primar, o scădere constantă a celui secundar şi o evoluție sinuoasă a serviciilor. Aceste tendințe relevă că serviciile, sectorul în care se puseseră cele mai mari speranțe pentru a prelua populația supraocupată în industrie, sunt, încă, departe de a îndeplini aşteptările. !n general, procesele de mobilitate a forței de muncă sunt acompaniate de o mobilitate semnificativă a capitalului', reflectată prin fluxurile investiționale. Dinamica investițiilor, în intervalul de timp analizat, a susținut, doar într-o mică măsură, transformările operate în structura ocupațională (tabelul nr. I).

Tabelul nr. 1

Investiţii pe principalele ramuri ale economiei naţionale, în perioada 1990 – 1992

Activitate	Structura			%Indice 1990 = 100	
	1990	1991	1992	1991	1992
1	2	3	4	5	6
Total economie	100,0	100,0	100,0	72,4	73,4
Agricultură	17,1	9,6	10,2	39,2	31,9
Silvicultură	1,0	0,5	0,6	38,9	45,6
Piscicultură	0,1	0,1	.)	89,3	19,6
Industria extractivă	12,6	14,0		97,4	
Industria prelucrătoare	21,0	24,6	56,6	84,7	96,8
Energie, Gaz, Apă	12,7	15,9		95,0	
1	2	3	4	5	6
Construcţii	3,3	2,1	2,6	43,9	55,4
Comerţ + reparaţii	2,0	3,4	5,1	125,4	193,4
Hoteluri + restaurante	0,6	1,0	1,5	114,7	196,1
Transporturi + comunicaţii	13,4	11,2	8,7	55,2	27,4
Bănci, asigurări	0,1	0,8	2,1	612,7	17 ori
Tranzacţii imobiliare	12,0	11,7	8,7	67,7	54,2
Administraţie publică	1,0	1,1	0,9	87,4	82,5
Învăţământ	0,6	1,0	0,4	124,1	55,0
Sănătate	0,8	1,3	1,0	127,2	89,2
Alte servicii sociale	1,7	1,7	1,6	82,7	81,6

Se observă că, doar în cazul activităţilor bancare şi de asigurări, precum şi a celor legate de circulaţia mărfurilor, se stabileşte o corelaţie între dinamica investiţiilor şi cea a locurilor de muncă. Creşterea susţinută a investiţiilor trebuie interpretată nuanţat, avându-se în vedere cauzele care au determinat respectivul boom. Astfel, în cazul serviciilor bancare şi de asigurări, creşterea a fost un reflex al slabei dotări ce caracteriza perioada de dinainte de 1989, dar şi a descentralizării şi diversificării serviciilor, care sunt cerute de extinderea rolului mecanismelor de piaţă în reglarea proceselor şi fenomenelor economice.

În circulaţia mărfurilor, sporul de investiţii reflectă, mai ales, ritmul alert al privatizării din această ramură, dar şi "stimulentele" existente pentru multiplicarea activităţilor distributive, în contextul tranziţiei la economia de piaţă.

Spre deosebire de această evoluţie, în agricultură, creşterea ocupării s-a produs pe fondul unei drastice reduceri a investiţiilor. Aceasta sugerează că,

în actualul interval de timp, sectorul primar constituie, mai mult, un domeniu "de refugiu" şi, mai puțin, unul în care se manifestă o revigorare a cererii de forța de muncă.

3.2.2. Modificările ponderilor diferitelor ramuri şi sectoare ale economiei, în totalul populației ocupate, generate de ritmurile sensibil diferite ale evoluției numărului de personal, au avut, cum era şi firesc, influențe asupra nivelului productivității muncii (calculată ca raport între mărimea PIB şi cea a populației ocupate).

De obicei, în literatura de specialitate, efectul de mobilitate al forței de muncă se calculează la nivel sectorial, prin intermediul productivității relative a muncii (raportul dintre productivitatea sectorială a muncii şi cea existentă la nivelul întregii economii naționale) şi substituirea, în cadrul metodei indicilor, mai întâi, a modificării structurii populației ocupate. Astfel, influența mobilității structurii ocupaționale asupra nivelului productivității muncii (Ma) este egală cu:

$$Ma = \sum W_{oi} \times T_{1i} \ ,$$

unde: W_{0i} = productivitatea relativă a muncii,

t = anul de bază, în sectorul *i;*

T_{1i} = ponderea populației ocupate, în sectorul i, în anul curent.

După părerea noastră, im astfel de indice au măsoară decât ex ante influența mobilității structurii ocupaționale asupra nivelului productivității muncii, deoarece nu are în vedere decât productivitățile relative ale muncii din anul de bază. Ca atare, considerăm că efectul de mobilitate ar putea fi calculat şi ex post (Mp), astfel încât să se determine şi influența modificărilor productivităților relative în cursul perioadei de timp analizate. Efectul de mobilitate ex post este egal cu:

$$Mp = \frac{1}{\sum W_{1i} \times T_{oi}}$$

unde: W_{1i} = productivitatea relativă, în anul de bază, în sectorul i;

T_{oi} = ponderea populației ocupate, în sectorul i, în anul de bază.

Efectuând unele transformări în modul de scriere, se ajunge la:

$$Ma = \sum Q_{oi} ITi \text{ şi, respectiv, } Mp = \frac{1}{\sum Q_{oi} \frac{1}{IT_i} \times IQ_i \times IP_i}$$

unde: Q_{oi} = ponderea sectorului i în PIB, la anul de bază;

IT_i = indicele de devansare a populației ocupate din sectorul i;

IQ_i = indicele de devansare a PIB aferent sectorului i,

IP_i = indicele în PIB, are un indice de devansare a populației ocupate cât mai ridicat.

Raportul, în care se află efectul de mobilitate ex ante şi cel ex post, este determinat de:

a) gradul de împrăştiere a indiciilor de devansare a populației ocupate, exprimat prin raportul dintre media prețurilor relative aferente sectorului i.

În acest fel, se pun în evidență, mai bine, factorii care determină mărimea efectului de mobilitate a forței de muncă asupra productivității muncii.

Ex ante efectul de mobilitate este cu atât mai mare, cu cât sectorul, care are, inițial, cea mai mare pondere aritmetică şi respectiv armonică în condițiile structurării PIB, în anul de bază. (Raportul dintre media aritmetică şi media armonică este supraunitar şi cu atât mai mare cu cât gradul de împrăştiere a elementelor însumate este mai ridicat.);

b) repartizarea indiciilor de devansare ai PIB la nivel sectorial, în prețuri constante;

c) repartizarea indicilor prețurilor relative.

Tabelul nr. 2

Influența mobilității intersectoriale a forței de muncă asupra nivelului productivității muncii, în perioada 1989-1992

- % -

Anul	Ex. ante	Ex. post	Raportul ex post ex ante	doc. Împrăştierea indicilor populației ocupate	Variația indicilor PIB (prețuri constante)	Variația indicilor (prețuri relative)
1990/1989	98,9	99,0	100,1	99,7	100,2	100,3
1991/1990	98,5	99,3	100,8	99,1	101,6	100,1
1992/1991	97,7	96,6	98,9	99,3	101,4	98,2

Calculat după Anuarul Statistic al României, 1993.

Datele prezentate relevă că, Intre 1989-1992, în condițiile unor reduceri sensibile a PIB/persoană ocupată, forța de muncă a fost realocată ex ante unor domenii de activitate, cu productivități relative ale muncii sub nivelul mediei naționale. Raportul ex post/ex ante al efectului de mobilitate dezvăluie o amplitudine relativ scăzută a împrăştierii indicilor de devansare ai populației ocupate. De asemenea, se observă că există o anumită concordanță între evoluțiile sectoriale ale PIB şi populației ocupate, iar prețurile relative au avut o influență contradictorie în menținerea tendințelor de mobilitate a forței de muncă.

Desigur că, în aprecierea rezultatelor calculelor, este necesar să se ia în considerare faptul că modificările structurale au loc pe fundalul unei reduceri sensibile a nivelului producției şi a numărului de locuri de muncă. În consecință, efectul de mobilitate exprimă, în principal, starea de blocaj a unor sectoare care concentrează, încă, importante resurse de capital fizic şi uman, dar care nu sunt utilizate cu eficiență.

3.2.3. În industria prelucrătoare, în care, în prezent, criza economică se manifestă cu cea mai mare acuitate, în raport *cu* 1989, în anul 1992, producția reprezenta 46%, numărul mediu de salariați 84%, iar productivitatea muncii 54,2% (tabelul nr. 3).

Tabelul nr. 3

Evoluția producției, a numărului mediu de salariați şi a productivității muncii în industrie, îi perioada 1989-1992

1989 =100

	1990	1991	1992
Producția industrială	76,2	58,9	46,0
Numărul mediu de salariați	101,7	93,6	84,9
Productivitatea muncii	74,9	62,9	54,2

Sursa: *Ministerul Industriilor, Evoluția procesului de reformă în industrie, București, noiembrie 1993.*

Examinarea datelor referitoare la evoluția producției, numărului mediu de personal şi al productivității muncii relevă nu numai dinamici, ci şi traiectorii sensibil diferite. Astfel, la o scădere, aproape în progresie geometrică (cu o rație de circa 23 % pe an), a producției, numărul mediu de personal a scăzut mai lent, pe o traiectorie cvasi-convexă, respectiv o accelerare în timp a procesului de eliberare a forței de muncă, în timp ce diminuarea productivității muncii a avut o traiectorie cvasi-concavă, ceea ce semnifică faptul că, după şocul inițial, a avut toc o frânare a scăderii.

În consecință, se poate spune că, în ciuda masivei scăderi a personalului, surplusul de personal nu a dispărut din întreprinderile industriale. Desigur că acest surplus diferă, în funcție de existența sau nu, pe termen scurt, a cererii interne sau externe pentru produsele fabricate, dar şi a posibilităților de diversificare a ofertei. Din punct de vedere al evoluției producției în perioada 1991-1992, ramurile mai avantajate apar cele aparținând industriei extractive (tabelul nr. 4).

În cadrul industriei prelucrătoare, indici peste media pe ansamblul ramurii au fost consemnați, de regulă, în subramurile producătoare de bunuri de consuni (mai cu seamă în industria alimentară şi a băuturilor, a tutunului şi a confecțiilor şi cea de mobilier), în industria de construcții metalice sau cea a produselor minerale nemetalice (anexa nr. I). În acelaşi timp, o serie de ramuri producătoare de bunuri intermediare, importante pentru buna funcționare a economiei naționale în ansamblul său, au întâmpinat greutăți vizibile (industria celulozei şi hârtiei, prelucrarea petrolului, prelucrarea cauciucului şi a maselor plastice, industria chimică, precum şi metalurgia).

Tabelul nr. 4

Dinamica producției în marile grupe ale industriei

1990 = 100

Ramura	1991		1992	
	Serie brută	Serie ajustată	Serie brută	Serie ajustată
Industrie - total	77,2	80,2	60,3	62,7
Industria extractivă	81,7	84,3	81,0	83,4
Industria prelucrătoare	76,2	79,7	57,9	60,2
Energie, Gaz, Apă	90,6	91,7	84,1	84,9

Sursa: Anuarul Statistic al României, 1993.

Dar cea mai mare relansare a cererii şi, implicit, criza cea mai puternică s-a înregistrat în subramurile constructoare de maşini Este, în fapt, un reflex al reducerii drastice a programelor investiționale, fenomen firesc într-o perioadă de incertitudine asupra perspectivelor economice pe termen scurt şi mediu.

Tabelul nr. 5

Evoluția dinamicii şi structurii investițiilor în principalele grupe ale industriei, în perioada 1990-1992

Ramura industrială	Dinamica (1990 = 100)			Structura (%)	
	1991	1992	1990	1991	1992
Industrie - total	91,0	96,8	100,0	100,0	100,0
Industria extractivă	97,4	89,9	27,2	25,7	22,0
Industria prelucrătoare	84,7	85,1	45,3	45,1	44,1
Energie, Gaz, Apă	95,0	121,5	27,5	29,2	33,9

Sursa: *Anuarul Statistic al României, 1993.*

La aceasta, ar trebui adăugat că expunerea bruscă la competiția externă, ca şi retragerea subvențiilor au făcut ca o bună parte din capacitățile productive să devină neviabile[1]. Simpla deschidere a pieței interne, liberalizarea cadrului relațiilor dintre agenții economici s-a dovedit a fi o condiție necesară, dar nu şi suficientă, pentru generarea dinamismului tehnologic, accesul la înaltele tehnologii. Existența unor decalaje în raport cu țările dezvoltate, în ramurile construcției de maşini, ca şi ciclul mai lung de fabricație, le-au Scut neatractive

[1] ECE/UNO - Economic Bulletin of Europe, nr. 44 (1992), p. 7.

pentru investitori Astfel, în raport cu anul 1990, investițiile reprezentau, în industria de maşini şi echipamente electrice şi optice, 62%, în 1991, şi 36%, în 1992 (anexa nr. 2), o tendință asemănătoare manifestându-se în ceea ce priveşte maşinile şi echipamentele neelectrice sau mijloacele de transport.

În acelaşi timp, în unele subramuri producătoare de bonuri de consum sau intermediare, volumul investițiilor din 1992 era cu peste 45% mai mare decât în 1990. Ne referim, în acest context, la industria alimentară (147%), industria confecțiilor (216,5%), prelucrarea lemnului (199,2%), prelucrarea petrolului şi cocsificarea cărbunelui (206,5%), producția de mobilier (281,6%).

3.3.2.4. În funcție de evoluția cererii pentru produsele fabricate, relevată, în bună măsură, de nivelul producției, de intensitatea fluxurilor investiționale, dar şi de strategia adoptată de întreprinderi, referitoare la resursele umane de care dispuneau, modificarea relativă a numărului de personal şi a nivelului productivității muncii a prezentat variații semnificative, de la o ramură la alta (tabelul nr. 6).

Tabelul nr. 6

Variația modificării relative anuale a numărului mediu de salariați şi a productivității muncii în cadrul industriei, în anii 1991 şi 1992

- % -

	Număr de salariați		Productivitatea muncii	
	1991	1992	1991	1992
Industrie - total	-9,6	-12,0	-16,0	-12,4
Valoarea medie aferentă la 25 subramuri	-5,477	-11,292	- 14,969	-14,128
Abatere medie pătratică	11,741	15,097	7,451	11,768

Calculat după Anuarul Statistic al României,1993.

Se observă că, în anul 1991, a predominat o tendință de reținere a personalului în întreprinderi, indiferent de volumul producției obținute. Diminuarea numărului mediu de personal este mai mică decât cea a productivității muncii (anexa nr. 3). De asemenea, în unele subramuri, a avut loc o sporire a numărului de personal (în extracția şi prelucrarea petrolului cu 11,5%, în industria tutunului cu 1,8%, în producerea de utilități cu 20%), Estimarea unei regresii liniare în cross, între modificarea numărului de salariați (ΔS) şi cea a productivității muncii (ΔW), conduce la următoarea ecuație: $\Delta S = -6,4769 - 0,0565\ \Delta W$, ceea ce relevă, încă o dată, relativa independență dintre variația numărului de salariați şi productivitatea muncii.

În anul 1992, tendința de frânare a diminuării productivității muncii şi de accelerare a eliberării forței de muncă este observabilă, mai ales, în extracția şi prelucrarea petrolului, industria alimentară, a băuturilor şi a tutunului, fabricarea de maşini şi echipamente, mijloace ale tehnicii de calcul şi de birou, aparate de precizie. La prima vedere, această tendință apare ca fiind pozitivă, dar nu trebuie să se ignore că, între subramurile menționate, se află unele cu un înalt nivel tehnologic, care necesită o forță de muncă cu un înalt nivel de calificare. Or, tocmai acestea au suferit cele mai mari diminuări ale numărului mediu de salariați Pentru anul 1992, relația dintre variația numărului mediu şi cea a productivității muncii este:

$\Delta S = -5{,}7185 + 0{,}3945\ \Delta W$, semnificând faptul că reducerea numărului de personal nu a condus la creşteri de productivitate, ci, dimpotrivă, că reducerea eficienței utilizării forței de muncă a agravat criza ocupării

3.2.5. În cursul anului 1993, s-a consemnat o anumită redresare a producției industriale, pe fondul continuării tendinței de reducere a numărului de salariați, de la 2629,8 mii în ianuarie, la 2544,5 mii în octombrie.

O privire mai atentă asupra ramurilor care au realizat creşteri, uneori spectaculoase (peste 20%), ale volumului producției arată că acestea aparțin industriei mobilei (31%) sau mijloacelor de transport rutier (23%), în care cererea externă a jucat un rol deloc neglijabil. în celelalte ramuri, creşterile au fost generate fie de o mai bună adaptare la cerințele pieței, fie de acțiunea unor componente ciclice ale activității economice. De asemenea, este de remarcat tendința de continuă scădere a producției şi, implicit, a posibilităților de ocupare a forței de muncă în industria tehnicii de calcul şi de birou, confecțiilor, celulozei şi hârtiei, prelucrării țițeiului, ca urmare a unei competitivități mai scăzute sau a neasigurării bazei materiale necesare desfăşurării în bune condiții a proceselor de producție.

Aceste evoluții nu fac decât să releve faptul că sporirea producției a avut loc în absența unor modificări substanțiale în structura aparatului productiv. Drept urmare, vechile dezechilibre nu au fost atenuate, ceea ce a condus la înregistrarea unei rate deosebit de ridicate a inflației.

Experiența, acumulată în cei aproape patru ani care au trecut de ła începerea demontării sistemului economiei de comandă, arată că o simplă schimbare a alocării resurselor umane şi materiale în direcția sugerată de semnalele pe termen scurt ale pieței, nu înseamnă şi o sporire a eficienței alocării respectivului factor de producție, a creării condițiilor pentru apariția dinamismului tehnologic.

Drept urmare, se poate aprecia că procesul reajustărilor structurale, în faza sa de recompunere a aparatului productiv, nu a debutat, încă.

3.3. Influența modificării legăturilor din interiorul sistemului economic asupra posibilităților de ocupare a forței de muncă

3.3.1. Tendințele, semnalate în paragraful precedent, referitoare la evoluția producției şi a ocupării forței de muncă sunt, pe lângă acțiunea factorilor monetari, a politicii fiscale sau a şocurilor externe, un rezultat al modificărilor sensibile ale legăturilor dintre ramurile ce compun complexul economic național şi a nivelului productivității muncii din fiecare ramură.

Aceste influențe pot fi relevate cu ajutorul metodei input-output, mărimea populației ocupate (L) derivând din relațiile:

$$L = W \times \left[D(1-\alpha) = E\right] \times B_{D_i}^{-1} \text{ şi}$$

$$L = W \times Y \times B_{yi}^{-1}$$

unde: W = vectorul productivității muncii (număr de om-ore pe o unitate de producție);

D = vectorul cererii finale;

α = ponderea importurilor în cererea finală;

E = vectorul exporturilor;

$B_{D_i}^{-1}$ = inversa matricii Leontief aferentă repartizării producției interne;

Y = vectorul valorii adăugate

B_{yi}^{-1} = inversa matricii Leontief aferentă consumurilor materiale din producția internă.

Ecuațiile prezentate exprimă cererea de forță de muncă, în funcție de starea sistemului tehnologic şi a economiei reale la un moment dat, privită prin prisma raporturilor dintre consumul final şi producția totală, pe de o parte, şi dintre valoarea adăugată şi producția totală, pe de alta[1].

Aşa cum se poate observa din formulele prezentate, numărul de locuri de muncă se află, toate celelalte variabile fiind constante, într-o relație de inversă proporționalitate cu nivelul productivității muncii. De regulă, In metoda input-output, se utilizează media aritmetică a productivității muncii (W), ceea ce nu reflectă dispersia eficienței utilizării forței de muncă în interiorul ramurilor economice şi, implicit, supraocuparea. Pornind de la definiția eficienței structurale a utilizării unui factor de producție, propusă în 1957 de Farrell[2], considerăm că W ar putea fi scrisă astfel:

---

[1] Deşi oferă o imagine sintetică, sub aspect structural, a cererii de forță de muncă, metoda input-output nu este scutită de critici, între care reținem: a) invarianta, în timp, a variabilelor modelului; b) neanticiparea schimbărilor şi considerarea sistemului economic ca fiind stabil; c) liniaritatea transmisiei impulsurilor din mediul extern; d) caracterul determinant şi exogenitatea răspunsului (cf. B. Lejeune - Limites de l'approche de la dominance dans le modele input-output, în Economie Appliqué, nr. 2/1992.

[2] În articolul "The Measurement of Productive Efficiency" (Journal oft he Royal Statical Society, part III/2957), M. Farrell arată că eficiența structurală măsoară gradul în care o indus-

$$W = W_{max} \times (1 = \lambda)$$

unde: W_{max} = nivelul maxim al productivității muncii (frontiera producției pentru forța de muncă).

$$\lambda = \frac{W - W_{max}}{W_{max}}$$

În acest fel, se obține o imagine asupra raportului dintre numărul de locuri de muncă determinate de nivelul de dezvoltare tehnologică cel mai ridicat, atins de firmele care operează în ramura respectivă, şi cele rezultate din insuficienta difuziune a progresului tehnologia Această diferențiere a locurilor de muncă ni se pare importantă sub aspect metodologic, deoarece permite identificarea efectelor restructurării asupra frontierei producției (progresul tehnologic) şi a evoluției supraocupării forței de muncă[1].

Din punct de vedere al cererii, metoda input-output nuanțează viziunea keynesiană, în sensul că nu orice sporire a consumului final înseamnă creare de noi locuri de muncă, ci numai dacă aceasta conduce ia o sporire a exportului sau o reducere a ponderii importului în consumul final sau intermediar[2]. Privit în mod static, importul apare ca un "impozit" asupra locurilor de muncă, atât la consumul final, cât şi la cel intermediar. Desigur că respectivul "impozit" este cu atât mai mare, cu cât importul se efectuează mai aproape de consumul final Lucrul acesta devine şi mai evident dacă se analizează multiplicatorii legăturilor dintre ramuri, respectiv suma elementelor corespunzătoare fiecărei ramuri din inversa matricei Leontief. Multiplicatorii se pot calcula atât în aval, cu ajutorai coeficienților repartizării producției, reflectând efectul pe care un impuls unitar al cererii pe ansamblul ramurilor îl are asupra producției şi ocupării forței de muncă din ramura respectivă, cât şi în amonte, pornind de la coeficienții tehnologici, caz în care se determină consumurile totale de forță de muncă pentru sporirea cu o unitate a valorii adăugate.

---

trie reuşeşte, în ansamblul său, să se apropie de performanța celei mai bune firme ale sale, în acest fel, se relevă dacă firmele au o dimensiune optimă sau dacă producția este alocată optim între firme, pe termen scurt. O critică, ce se poate aduce acestui concept, este că firmele cele mai eficiente dintr-o țară pot prezenta importante decalaje, în raport cu situația de pe plan internațional. Astfel, o ramură, în care firmele sunt uniform ineficiente, are o eficiență structurală mai ridicată, decât alta unde există atât firme eficiente, cât şi firme ineficiente.

[1] Gradul de supraocupare a forței de muncă se poate determina printr-o mare diversitate de metode. Menționăm şi pe cea utilizată de J.C. Brada, în articolul "Technological Progress and Factor Utilisation in Eastern European Economic Growth", din Economica, nr. 56/1989 (cf. xxx Employment and Unemployment in economics in transition...), în care frontiera producției este determinată, plecând de la o funcție de producție cu randamente de scară constante şi progres tehnic neîncorporat Surplusul de personal este diferența dintre frontiera producției, de o parte, valoarea funcției de producție şi gradul de neutilizare a capacității de producție, pe de altă parte.

[2] Ne referim la importurile "competitive", pentru care există capacități de producție în țară, şi nu la cele "necompetitive", care trebuie neapărat să fie efectuate

Având în vedere formula de calcul, dar şi proprietăţile inverse unei matrici, am demonstrat că multiplicatorul (Mi) se poate scrie:

$$M_i - \frac{1}{\overline{n} \times (1 = cov(d_n : d_{gi})}$$

unde: $\overline{n} = \overline{p} + \overline{m} - \overline{p} \times \overline{m}$

$\overline{p}$ = media gradului de finalitate ai producţiei (raportul dintre consumul final şi cel global, în cazul multiplicatorului în aval şi respectiv dintre valoarea adăugată şi produsul global, pentru multiplicatorul în amonte);

$\overline{m}$ = media ponderii importului în consumul (produsul) global[1];

cov (d_n; d_g) = covarianţa dintre repartiţia valorilor lui s şi cea a minorilor determinanţilor de pe coloana (linia) corespunzătoare ramurii analizate.

Rezultă, deci, că: valorile multiplicatorilor se află printre inversele maximilor variabilei n, dispersia sa determinând, în mod hotărâtor, dispersia multiplicatorilor. în aceste condiţii, având în vedere că, în analiza multiplicatorilor, se calculează coeficientul de variaţie al elementelor din matricea B -1 (în fapt, a lui dg), propunem să se determine şi coeficientul de variaţie a lui dn şi, implicit, a coeficientului de corelaţie dintre dn şi dg. Astfel, se ajunge la cuantificarea tuturor elementelor care conduc la o anumită valoare a multiplicatorului.

În practică, multiplicatorul se utilizează mai puţin în formă absolută şi mai mult în formă relativă, respectiv raportul dintre multiplicatorul absolut şi media multiplicatorilor la nivelul economiei naţionale. În acest fel, se determină ramurile cu multiplicatori supra şi subunitari.

Ţinând seama de proprietăţile vectorilor de structură se obţine că o ramură i are un multiplicator supraunitar dacă:

$$\frac{S_i}{S_{arm.}} \times \frac{t_i}{t_{arm.}} \times \left[1 + cov\left(\frac{1}{S_i} : \frac{1}{t_i}\right)\right] < 1$$

unde: S_i - mărimea vectorului de structură al distribuţiei minorilor determinanţilor matricei Leontief, corespunzători ramurii i;

$\overline{S}_{arm}$ = media armonică a S_i, i ε (1;v); v = număr de ramuri;

t_i = arccos al unghiului dintre Si şi vectorul de structură al distribuţiei gradelor de finalitate a producţiei;

$\overline{t}_{arm}$ ~ media armonică a ti, i ε (1;v); v = număr de ramuri.

Expresia, prezentată mai sus, permite identificarea factorilor şi a contribuţiei acestora la obţinerea unei mărimi relative a multiplicatorului. Prin rescrie-

[1] Ni separe interesant de semnalat paralela dintre multiplicatorul BLR, pentru cheltuielile totale, şi cel aferent cheltuielilor de factori din producţie proprie, pe de o parte, şi multiplicatorul keynesian, în formă generală şi, respectiv atunci când se iau în considerare, impozitele, pe de altă parte.

rea formulei multiplicatorilor, pe care am propus-o, se mai poate releva încă un fapt, şi anume: raportul de dominanță netă (raportul dintre măsura în care creşterea cu o unitate a cererii dintr-o ramură influențează producția şi ocuparea pe ansamblul economiei şi cea în care ansamblul economiei determină activitatea respectivei ramuri) este rezultatul unor constante ale economiei, privită ca întreg (distribuția gradelor de finalitate, din punct de vedere al repartiției şi utilizării), pe de o parte, a distribuției legăturilor ramurii cu celelalte ramuri (reflectată de distribuția minorilor determinanților din matricea lui Leontief) şi a divergenței dintre cele două distribuții menționate anterior, pe de altă parte.

Pentru ilustrarea proprietăților multiplicatorilor, in măsura datelor pe care le-am avut la dispoziție, am determinat, în cadrul unui model trisectorial, multiplicatorii în aval şi în amonte ai cheltuielilor totale pentru anul 1989. Deoarece, de obicei, în BLR nu se evidențiază distinct repartizarea inputurilor după utilizarea finală, ci numai la capitolul resurse, am calculat pentru cheltuielile interne numai multiplicatorul în amonte (tabelul nr. 7).

Tabelul nr. 7

Multiplicatorii balanței legăturilor dintre ramuri în România (1989)

Ramura	Tipul multiplicatorului	Gradul de finalitate	Valoarea multiplicatorilor	Cov.(dn(p); dg(i))
	În aval (total)	$\bar{P}_{aval}$ = 0,377		
1	2	3	4	5
1. Industrie şi construcții			2,261	0,174
2. Agricultură			3,010	-0,106
3. Servicii			2,743	-0,032
	În amonte (total)	$\bar{P}_{amonte}$ = 0,514		
1	2	3	4	5
1. Industrie şi construcții			2,352	-0,173
2. Agricultură			1,900	0,023
3. Servicii			1,609	0,209
	Raportul de dominaţie	$\frac{\bar{P}_{aval}}{\bar{P}_{amonte}}$ =0,733		
1. Industrie şi construcții			1,040	1,418 a)
2. Agricultură			0,631	0,861 a)
3. Servicii			0,587	0,800 a)
	În amonte (intern)	$\bar{n}$ = 0,531		
1. Industrie şi construcții			2,201	-0,144
2. Agricultură			1,951	-0,034
3. Servicii			1,538	0,225

a) = raportul dintre (1 + cov(dp;dgi) aval) + (1 + cov(dp;dgi) amonte).
Calculat după Anuarul Statistic al României, 1990.

3.2. Transformările produse în ultimii patru ani în economia românească au avut drept consecință, pe lângă dramatica scădere a productivității muncii sau comprimarea cererii pentru produsele fabricate în țară, şi sensibile modificări ale multiplicatorilor BLR, ceea ce a dus la sporirea tensiunilor existente pe piața forței de muncă.

3.2.2. Multiplicatorii în aval s-au diminuat, ca urmare a acțiunii a cel puțin doi factori, şi anume:

a) destructurarea vechiului sistem de relații între întreprinderi;
b) trecerea bruscă de la o economie închisă (autarhică) la o economie "deschisă" (lipsită de restricții, în ceea ce priveşte circulația mărfurilor şi capitalurilor).

În noile condiții, legăturile interramuri au avut tendința de a se scurtcircuita, de a se spori gradul de "finalitate" a producției, datorită atât unor cauze tehnice, cât şi monetare. În acest context, este necesar să arătăm că, într-o economie "închisă", se pune în acțiune un întreg complex de instrumente administrative, care să contribuie la substituirea importurilor, indiferent de costuri[1], ceea ce are ca efect sporirea cererii de forță de muncă, în principal prin prioritatea acordată investițiilor, prin supradimensionarea consumului intermediar[2].

Demararea procesului de tranziție la economia de piață, liberalizarea activităților de comerț exterior a sporit propensiunea întreprinderilor de a-şi orienta produsele, cu precădere, spre export şi de a recurge, cu uşurință, la importuri. Acest proces îşi are o serie de determinații "obiective", respectiv "foamea de valută", în condițiile deteriorării cursului de schimb a monedei naționale, şi faptul că, într-o economie în care oferta este cu mult inferioară cererii, importul apare, pe termen scurt, ca o soluție facilă pentru desfăşurarea activității de producție sau satisfacerea unor nevoi de consum, diferite de cele din perioada anterioară[3].

Drept urmare, structura comerțului exterior a suferit modificări structurale (anexa nr. 4). Astfel, la export, a sporit ponderea produselor intermediare cu un grad scăzut de prelucrare şi de tehnicitate (animale şi produse animaliere, produse din lemn, plută şi împletituri, articole din metale comune, articole din piatră, ciment, ceramică) sau de produse finale, dar care au încorporate însemnate ponderi de inputuri din import (textile) şi şi-au diminuat-o într-o serie de ra-

---

[1] Aplicarea strategiei de substituire a importurilor, fără necesara flexibilizare a mecanismului economic, în funcție de modificările apărute în mediul economic internațional a condus, nu numai în țările est-europene, dar şi în alte state (de exemplu, Pakistan), la o structura capital intensivă a economiei şi implicit, la un consum ridicat de resurse, pentru a susține creşterea economică (cf. xxx -Towards a human development, UNDP, New York, 1993.

[2] Între 1970 -1989, consumul intermediar a oscilat, în România, între 45 şi 53,1% din produsul social total (cf. C. Ciutacu - Politica de acumulare şi investiții şi ocuparea foiței de muncă, în S. Perț (coordonator) - Piața muncii în România, în perioada de tranziție. Mecanisme şi politici de ocupare a forței de muncă şi combatere a şomajului C.I.D.E., 1992, p. 78.

[3] În explicarea creşterii propensiunii pentru importuri, este necesar să se țină cont de efectul de demonstrație, care a modificat substanțial alura funcției de consum.

muri finale (încălțăminte, maşini şi echipamente electrice, materiale de transport). Importurile au sporit, mai ales, într-o serie de ramuri finale (produse alimentare, băuturi, tutun, textile, maşini şi echipamente electrice). Drept rezultat al acestei evoluții, capacitatea ramurilor intermediare de "a susține, în aval, ocuparea forței de muncă s-a diminuat considerabil.

3.3.2.2. În legătură cu relația care există între tipul de economie şi ocuparea forței de muncă se poate arăta că, aşa cum o demonstrează experiența internațională, ocuparea forței de muncă se realizează, mai lesne, într-o economie "închisă", decât într-o economie "deschisă".

Astfel, în țările dezvoltate, cu economie de piață, In cursul anilor '80, sursele de creştere a numărului de locuri de muncă au fost, cu precădere: sporirea cererii interne finale şi a exportului[1] în timp ce sporirea productivității muncii şi liberalizarea importurilor au generat eliminarea unor locuri de muncă. Schimbarea coeficienților input-output a avut efecte contradictorii asupra cererii de forță de muncă, consemnându-se o intensificare a acesteia în ramurile unde s-au înregistrat cele mai multe aplicații ale înaltei tehnologii şi o relaxare în domenii caracterizate de tehnologii de nivel mediu sau scăzut. în general, se poate spune că un program de restructurare este încununat de succes dacă, în cursul său, se reuşeşte transferul unei părți cât mai mari a populației ocupate, din ramurile unde există excedente de personal, spre domenii cu înalt nivel de tehnicitate şi competitivitate, eliberându-se forța de muncă din ramuri cu productivitate scăzută.

Un exemplu, în acest sens, îl constituie datele referitoare la Germania de Vest[2], unde 60% din populația ocupată în industria prelucrătoare lucra in ramuri cu o competitivitate peste medie, în anul 1987 (tabelul nr. 8).

Tabelul nr. 8

Repartiția efectivelor după indicele competitivității în industria prelucrătoare, în 1987, în R.F.G.

Competitivitate	Slabă	Cu puncte slabe	Medie	Cu puncte forte	Forte
Efective (mii)	417	570	590	613	1689
%	10,8	14,7	15,2	15,8	43,5

În acelaşi timp, însă, nu trebuie să se uite că o economie deschisă nu înseamnă o economie departiculată. Introducerea unor noi tehnologii, în țările dezvoltate, are drept rezultat o creşterea interacțiunilor în dependența dintre ramuri, cu alte cuvinte a stadialității[3].

---

[1] xxx - Structural change and industrial performance, OECD, Paris. 1992.
[2] W. Gersterberger - Greuzen Fallen - Markte offen sich, în IFO Schnelldienst -8 oct. 1990.
[3] Gh. Zaman - Corelația dintre produsul social, venitul național şi cheltuielile naționale, în M. Horovitz (coordonator) - Progresul tehnic în reducerea cheltuielilor materiale, Editura Politică, Bucureşti, 1987, p. 114.

3.3.2.3. Restructurarea ramurilor economiei naționale va conduce la mutații semnificative în cadrul relației dintre ocuparea forței de muncă, produsul social total şi produsul intern brut, fapt care se evidențiază prin intermediul multiplicatorilor în amonte. Renunțarea la dezvoltarea unor ramuri energo- şi material-intensive, modificarea rolului importului de completare, dar şi â ponderii salariilor, în costurile de producție, ar trebui să conducă la variații considerabile ale valorilor multiplicatorilor.

Principalul factor, în determinarea dimensiunii multiplicatorilor, respectiv ponderea valorii adăugate, prezintă variații semnificative, în funcție de specificul ramurii (tabelul nr. 9).

Tabelul nr. 9

Ponderea valorii adăugate în producția globală pe ramuri ale economiei

Sector	1989	1990	1991
1. Agricultură	50,8	61,2	50,2
2. Industria extractivă	48,8	46,5	40,7
3. Industria prelucrătoare	28,3	29,3	27,0
4. Energie, Gaz, Apă	11,1	4,3	17,3
5. Construcții	28,6	36,5	37,8
6. Comerț, hoteluri, restaurante	39,1	41,0	63,7
7. Transporturi, telecomunicații	57,7	53,0	53,7
8. Servicii de afaceri	71,4	73,1	71,6
9. Servicii sociale	45,2	44,7	46,1
TOTAL	34,7	37,7	37,7
Medie	42,3	43,2	45,3
Abatere medie pătratică	*16,912*	*18,509*	*16,061*
Coeficient de variație (%)	39,950	42,757	35,421

Calculat după Anuarul Statistic al României, 1993.

Astfel se observă că ponderea valorii adăugate este foarte ridicată în servicii sau agricultură şi mai scăzută în industria prelucrătoare sau în producerea de utilități. Datorită instabilității şi distorsiunilor existente în sistemul de prețuri, pe fondul unei sporiri â ponderii valorii adăugate, pe ansamblul economiei naționale, la nivelul ramurilor nu se poate stabili o tendință clară de evoluție, ceea ce se reflectă în sporirea şi, apoi, descreşterea sub nivelul din 1989 a coeficientului de variație.

Cât priveşte industria prelucrătoare[1] se remarcă faptul că, în interiorul

[1] Importanța industriei prelucrătoare în ocuparea forței de muncă rezultă, aşa cum arată calculele efectuate în țările dezvoltate, nu doar din ponderea în totalul locurilor de muncă, ci, mai ales, prin capacitatea de susținere a altor sectoare. Astfel, multiplicatorii BLR (atât amonte, cât şi aval) sunt semnificativ mai mari în ramurile industriei prelucrătoare, decât în cazul activităților grupate în sectorul de servicii.

acesteia, raportul dintre valoarea adăugată şi producţia totală oscilează pe o plajă destul de largă (anexa nr. 5). Analiza, în dinamică, permite stabilirea unei corelaţii între evoluţia mărimii respectivului raport şi nivelul producţiei. În cursul anului 1990, ponderea valorii adăugate a crescut în ramurile care au înregistrat cele mai ridicate sporuri salariate, pe fondul unei tendinţe de mărire a ecartului dintre aceste ponderi, fast evidenţiat de dimensiunea coeficientului de variaţie. În anul următor, a avut loc un recul al ponderii valorii adăugate, ceea ce vine să demonstreze că, în condiţiile liberalizării preţurilor şi a scăderii producţiei, întreprinderile nu au reuşit să operaţionalizeze soluţii pentru scăderea consumului de materii prime şi energie. Această evoluţie sugerează că modificarea proporţiilor între ramurile economiei, prin intermediul noilor preţuri relative, nu a reuşit să determine diminuarea risipei de forţă de muncă, evidenţiată prin cantitatea totală de muncă necesară pentru producerea unei unităţi de valoare adăugată, ci, dimpotrivă, fenomenul s-a amplificat.

Datele, pe care le-am avut la dispoziţie, nu ne-au permis să stabilim care este contribuţia importului la această evoluţie, ceea ce ar fi fost foarte util în cuantificarea "părţii fixe" a multiplicatorului referitor la cererea forţei de muncă.

3.3.3.3. În acelaşi timp, însă, aspectele cantitative ale legăturilor dintre ramuri, în ceea ce priveşte ocuparea forţei de muncă, sunt, în fapt, doar vârful unui iceberg. Ele derivă din complexele relaţii care iau naştere din interacţiunea dintre caracteristicile mecanismului economic, nivelul tehnologiilor utilizate şi, nu în ultimul rând, din modul de racordare la circuitul economic internaţional.

Din această cauză, alături de mărimile medii ale relaţiilor interramuri, relevate de metoda input-output, este necesară şi o caracterizare, de ordin calitativ a respectivelor raporturi. Se poate aprecia că modificările structurii producţiei, realizate pe fondul unei drastice diminuări a ofertei, nu au condus, încă, la crearea condiţiilor pentru flexibilizarea aparatului productiv şi a mobilităţii factorilor de producţie şi, cu precădere a forţei de muncă. Acordarea unei autonomii sporite întreprinderilor nu a contribuit, încă, la depăşirea relaţiilor interramuri "în linie", cu un înalt grad de tensionare şi, prin excelenţă, statice, caracteristice economiei de comandă. în noile condiţii, s-au dezvoltat tendinţe aparent paradoxale. Pe de o parte, s-au format noi structuri monopoliste, atât pe piaţa bunurilor şi serviciilor, cât şi pe plata forţei de muncă, ceea ce provoacă însemnate distorsiuni în preţurile relative ale factorilor de producţie, blocându-se mobilitatea forţei de muncă şi întârziindu-se procesul de restructurare. Pe de altă parte, a avut loc o dezagregare bruscă a unor structuri de producţie, fără ca aceasta să aibă ca efect o sporire vizibilă a competiţiei dintre producători. Dimpotrivă, în unele cazuri, această "descentralizare" a unor întreprinderi de stat a condus, cu deosebire în industrie, la fracturarea unor relaţii, absolut necesare din punct de vedere tehnologic, şi, implicit, la pierderi de locuri de muncă. Ca urmare a proceselor enumerate anterior, numărul de întreprinderi industriale a sporit, iar talia lor, privită prin prisma numărului de personal, s-a redus semnificativ (tabelul nr. 10).

Tabelul nr. 10

Numărul întreprinderilor şi al salariaţilor la industrie, în perioada 1989-1992

	1989	1990	1991	1992
Numărul de salariaţi (mii)	3690,2	3701,9	3361,1	3032,8
Numărul de întreprinderi	2102	2241	2510	2120
Dimensiunea medie a întreprinderii	1756	1652	1339	1038

Calculat după Anuarul Statistic al României, 1993.

Cu toate acestea, se poate aprecia că, în industrie, există, încă, o predominare a marilor întreprinderi, dacă se are în vedere că, în 1992, circa 60% din efective lucrau în întreprinderile cu mai mult de 2000 de salariaţi.

În cursul reajustărilor structurale, dimensiunea întreprinderii, din pună de vedere ai numărului de personal, este recomandabil să fie privită nuanţat Astfel, pentru a se promova progresul tehnologic, în sensul creării şi difuzării de noi tehnologii, este nevoie ca, într-o întreprindere, în funcţie de specificul ramurilor, să fie depăşită o dimensiune "critică" a numărului de personal, ceea ce pledează pentru păstrarea, în anumite domenii, a unor mari unităţi de producţie. Dar, într-o perioadă cu un ridicat grad de incertitudine, când este necesară o mare flexibilitate, întreprinderile mici şi mijlocii apar ca fiind cele mai avantajate[1]:

Talia întreprinderilor este şi un rezultat al înaintării inegale a procesului de privatizare. Deşi, în anul 1994, se prevede accelerarea trecerii, prin diferite modalităţi, în proprietate particulară a unor întreprinderi, aceasta nu va însemna, automat, şi însuşirea de către toţi agenţii economici a unor metode şi comportamente specifice economiei de piaţă, cu privire la economisirea factorilor de producţie. Datorită unor cauze şi factori obiectivi, pe termen mediu, funcţionarea de ansamblu a economiei se va apropia de ceea ce în literatura de specialitate se defineşte drept economie dualăde tip Lewis. Aceasta presupune, în cazul tranziţiei, existenţa unei dualităţi a proprietăţii, respectiv a unui sector "importat", dominat de proprietatea privată, şi a altuia "indigen", dominat de

[1] Tendinţa de. reducere a dimensiunii întreprinderilor, mai ales în sectorul industrial, nu este specifică doar României sau ţărilor est-europene, ci şi ţărilor dezvoltate, datorită conjuncturii internaţionale instabile. în Franţa, spre exemplu, în ultimii ani, s-a constatat o reducere, din punct de vedere al personalului, a dimensiunii întreprinderilor industriale şi o sporire în cazul întreprinderilor din domeniul serviciilor comerciale.

proprietatea publică. Sectorul privat este reprezentat, de obicei, de întreprinderi de dimensiune mică şi mijlocie, conducându-se după legile pieţei (maximizarea profitului) şi exercită o atracţie pentru personalul întreprinderilor din sectorul public, prin noutatea apariţiei, dar şi prin salariile sensibil mai ridicate oferite angajaţilor, fără, însă, a se exclude apariţia, chiar şi în cadrul acestui sector, a unor "regiuni cu salarii joase".

Diferenţele dintre modul de organizare şi sfera de activitate conduc la viziuni diferite asupra concepţiei referitoare la înnoirea tehnologică, dualismului proprietăţii corespunzându-i un dualism tehnologic.

De asemenea, atâta timp cât sectorul privat nu este, încă, dominant în economie, ca pondere în totalul activităţii economice, dar şi ca mod de acţiune, va exista o tendinţă de cantonare a iniţiativei particulare doar în anumite domenii, ceea ce, pe termen lung, ar avea drept consecinţă o segmentare a pieţei forţei de muncă.

3.4. În loc de concluzii

3.4.1. Reajustările structurale, realizate concomitent cu tranziţia la economia de piaţă, se dovedesc un proces dificil, dată fiind varietatea şocurilor la care este supus sistemul economic Drept urmare, cresc presiunile pentru destructurarea vechilor relaţii din Interiorul complexului economic naţional, fără ca o nouă configuraţie a raporturilor interramuri să conducă la sporuri sensibile ale eficienţei alocării şi utilizării forţei de muncă.

În aceste condiţii, o problemă care va trebui rezolvată în cursul reajustărilor structurale o constituie conceperea stimulentelor pentru creşterea productivităţii muncii. Din analiza seriilor de date statistice, în cursul unui ciclu economic, în diferite ţări, s-au cristalizat două modele de sporire a productivităţii muncii, şi anume:

a) o evoluţie prociclică, respectiv creşteri accentuate în cursul perioadei de boom şi o încetinire sau chiar o reducere, în timpul recesiunii, în încercarea de a evita o explozie a ratei şomajului. Imprimarea unei tendinţe prociclice a productivităţii muncii presupune, ca să ne exprimăm într-un limbaj schumpeterian, fie o poliţie de ţară "inovatoare", deci, posibilitatea de a efectua din mers reajustările structurale, fie suficiente resurse disponibile, pentru ca să se poată permite luxul de a se Încetini, în timpul crizei, creşterea productivităţii muncii;
b) un comportament care validează concepţia neoclasică, potrivit căreia creşterile de productivitate a muncii cele mai ridicate se înregistrează în timpul recesiunii, datorită faptului că, în acest răstimp, are loc eliberarea masivă de forţă de muncă, concomitent cu reînnoirea aparatului productiv sau raţionalizarea unor activităţi care nu utilizează eficient forţa de muncă. În general, această tendinţă este caracteristică ţărilor "imitatoare", sau cu deficite de performanţă. În acest context, este in-

teresant de relevat că o evoluție apropiată acestui patern apare, în cursul actualei recesiuni din Europa de Vest şi America de Nord[1], datorită necesității menținerii şi chiar sporirii competitivității în fața ofensivei țărilor nou industrializate.

În ambele variante, există o serie de costuri de ajustare, care se manifestă fie prin încetinirea ritmului schimbărilor tehnologice sau a creşterii costurilor salariale, reducerii masei profitului şi stimulentelor de a investi pe termen mediu, în primul caz, fie prin irosirea unui apreciabil capital uman şi o sporire considerabilă a presiunii asupra fondurilor de protecție socială, în cei de-al doilea.

Cum, însă, aplicarea în formă pură a uneia dintre cele două variante ar însemna, date fiind condițiile specifice ale tranziției, apariția unor efecte indezirabile considerăm că ar fi necesară alegerea acelui mix care să asigure, pe termen scurt, o sporire substanțială a ofertei şi a demarajului spre construirea unor noi structuri ale aparatului productiv.

3.4.2. Creşterea productivității muncii trebuie să fie abordată la mod nuanțat. Ea nu poate fi singurul obiectiv al modernizării aparatului productiv. În acest caz, ea s-ar transforma într-un element de blocare a ocupării în ramurile supuse restructurării, fără ca alte domenii de activitate să fie pregătite pentru a prelua surplusul de forță de muncă[2].

Evoluția productivității muncii trebuie să fie subordonată şi obiectivului de asigurare a unor locuri de muncă viabile[3], stimulării unor noi legături între ramurile economice şi, implicit, apariția de noi locuri de muncă. În acest fel se poate redefini noțiunea de sector strategic[4], prin legăturile verticale cu alte ramuri în ceea ce priveşte susținerea ocupării. De asemenea, în funcție de intensitatea legăturilor interramuri, se poale face o clasificare a locurilor de muncă în: a) locuri de muncă de antrenare[5], legate, mai ales, de programul tehnologic şi de sectoarele în expansiune, şi b) locuri de muncă de acompaniere, finanțate din veniturile obținute în sectoarele cele mai dinamice.

---

[1] În ultimii ani, în aceste țări s-a tins spre o nouă definire a recesiunii, văzută prin prisma raportului cerere-ofertă, pe piața forței de muncă, în sensul că o sporire a PIB-ului nu mai înseamnă, automat, şi o reducere a ratei şomajului.

[2] Relația dintre evoluția ocupării .şi productivitatea muncii este de o complexitate ridicată. în funcție de caracteristicile procesului tehnologic şi cele decurgând din mărimea economiei naționale, există un interval al ritmurilor de creştere a productivității muncii, care asigură mie de ocupare înalte. Un ritm situai sub acest interval semnifică dificultăți în asimilarea unor noi tehnologii care, în condițiile unei acerbe concurențe internaționale, conduce la blocarea creării de noi locuri de muncă. Un ritm al productivității muncii situat deasupra acestui interval imprimă ocupării un caracter instabil, ca şi dificultăți în asigurarea coerenței structurii economice şi tehnologice.

[3] xxx - Structural Change in Central and Eastern Europe: Labour Market and Social Policy Implications, OECD, 1993.

[4] xxx- Technology in a Champing World, OECD, 1992

[5] C. Vimont - Innovation et creation d'emploi: le role respectif des emplois d'entainement et des emplois d'accompagnement des emplois, Economique, nr. 2270/1992.

3.4.3. Ierarhizarea focurilor de muncă, după rolul pe care îl au în susținerea transformărilor din structura economiei, aduce cu sine problema alegerii filierelor tehnologice, în concordantă cu calitatea ofertei de forță de muncă şi a sistemului național de inovare. Deşi un obiectiv al restructurării economiei îl va constitui implementarea noilor tehnologii, este necesar să nu se subestimeze potențialul de ocupare a forței de muncă şi de inovare reprezentat de tehnologiile "clasice"[1].

Tipul tehnologiilor utilizate generează grade diferite de instabilitate a ocupării, apreciindu-se, pe baza experienței internaționale, că noile tehnologa indic o funcționare, cu mult mai instabilă a economiei şi a cererii de forță de muncă, decât tehnologiile clasice.

3.4.4. Realizarea reajustărilor structuralele fondul tranziției la economia de piață, va trebui să dea răspuns şi la alte probleme, pe care acum le enumerăm:

a) trecerea de la caracterul exogen, specific economiei de comandă al schimbărilor tehnologice, la "endogenizarea" acesteia (respectiv la crearea unor puternice stimulente, pentru ca agenții economici să fie interesați să îşi aloce o cotă cât mai mare din resursele umane pentru dezvoltarea tehnologică);
b) rolul ce revine şl stimulentele acordate investitorilor străini, avându-se în vedere posibilitățile de transfer de tehnologie sau metode de organizare, dar şi randamentul cu care operează întreprinderile cu capital străin. Potrivit unor calcule, realizate cu ajutorul funcției de producție Cobb-Douglas[2], într-un număr semnificativ de cazuri, a rezultat că randamentele de scară (suma elasticităților output-ului în raport cu forța de muncă şi capitalul) sunt crescătoare pentru firmele indigene, constante pentru marile companii transnaționale şi descrescătoare pentru micile firme cu capital străin. De aici, rezultă că, în atragerea investitorilor străini, este necesar să se stimuleze cooperarea cu acele firme care, prin capacitatea lor tehnologică, financiară şi managerială, pot contribui la modificarea substanțială a eficienței utilizării resurselor umane;
c) la nivel microeconomic, pentru protejarea ocupării, este nevoie de introducerea unei viziuni dinamice asupra dezvoltării produselor şi tehnologiilor, ca şi o preocupare constantă pentru creşterea calificării şi motivației forței de muncă.

---

[1] Analiza performanțelor economiei Germaniei conduce la ideea că această țară şi-a axat dezvoltarea pe tehnologii şi produse ce pot fi considerate ca fiind "clasice", dar prin care se obțin mitele produse cu cerere stabilă în economia mondială, segmentele de piață nefiind atacate de alți competitori. În aceiaşi timp, există un proces de continuă, îmbunătățire a calității produselor, susținut de un sistem național de inovare şi o calitate a legăturilor interramuri, apreciate de experți ca fiind cele mai bune în Europa.

[2] xxx – Small and Medium – sized Transnational Corporation, UNO, New York, 1993, p. 112-114.

Anexe

Anexa nr. 1

Indicii producției industriale, pe ramuri

1990 = 100

Ramura	1991		1992	
	Serie brută	Serie ajustată	Serie brută	Serie ajustată
Industrie - total	77,2	80,2	60,3	62,7
Industria extractivă	81,7	84,3	81,0	83,4
Extracția și prepararea cărbunelui	83,4	87,9	95,6	100,6
Extracția petrolului și gazelor naturale	85,4	85,4	82,1	81,9
Extracția mineralelor metalifere	77,2	81,1	72,1	75,8
Alte activități extractive	74,5	78,0	49,5	51,9
Industria prelucrătoare	76,2	79,7	57,9	60,2
Alimente și băuturi	80,9	84,2	66,3	68,5
Industria tutunului	97,0	102,2	96,6	101,6
Industria textilă	83,3	87,8	57,9	61,1
Industria confecțiilor	88,9	93,4	61,8	65,1
Industria pielăriei și încălțămintei	83,9	88,4	59,5	62,7
Industria de prelucrare a lemnului	76,5	79,7	62,2	64,9
Industria hârtiei și celulozei	68,9	69,9	51,1	51,6
Industria prelucrării petrolului	64,1	64,1	57,0	56,8
Industria chimică	73,5	74,5	56,2	56,9
Industria prelucrării cauciucului și a maselor plastice	72,2	76,1	50,6	53,4
Alte produse minerale nemetalifere	77,2	77,2	62,6	62,3
Metalurgia	71,2	74,1	50,1	52,0
Construcții metalice	83,4	87,5	58,5	61,5
Mașini și echipamente	65,1	69,4	50,9	53,7
Mijloace ale tehnicii de calcul	61,5	64,6	44,9	47,0
Mașini și aparate electrice	70,9	74,5	47,0	49,5
Echipamente RTV și de comunicații	88,5	93,1	57,9	61,0
Aparate de precizie	81,0	84,7	59,8	63,0
Mijloace de transport rutier	75,3	79,4	53,3	56,6
Alte mijloace de transport	74,6	78,9	63,8	67,2
Mobilier și alte activități neclasificabile	94,3	99,0	76,7	80,9
Energie, Gaz, Apă	90,6	91,7	84,1	84,9

Sursa: *Anuarul Statistic al României, 1993, p.486-487.*

Anexa nr. 2

Investiții, pe ramuri, ale industriei (CAEN), în 1990-1992

Ramura industrială	Structura %			Indice (1990 = 100)	
	1990	1991	1992	1991	1992
Industrie - total	100,0	100,0	100,0	91,0	96,8
Industria extractivă d.c.	27,2	25,7	22,0	97,4	89,9
Industria produselor energetice	23,6	23,6	20,7	105,1	84,9
Industria produselor neenergetice	3,6	2,1	1,3	47,5	35,0
Industria prelucrătoare d.c.	45,3	45,1	44,1	84,7	85,1
Industria alimentară	5,6	7,1	9,4	105,3	147,0
Industria textilă	2,8	3,8	3,4	124,5	98,7
Industria confecțiilor	0,9	1,7	2,6	157,6	216,5
Pielărie - încălțăminte	0,6	0,6	0,7	87,5	89,2
Prelucrarea lemnului (exclusiv mobila)	0,3	0,6	0,8	145,5	199,2
Celuloză - hârtie	0,8	1,2	0,9	135,0	108,9
Prelucrarea petrolului, cocsificare, combustibili nucleari	1,1	2,2	2,5	161,2	206,5
Industria chimică și a fibrelor chimice	4,3	4,1	4,9	83,8	109,1
Prelucrarea cauciucului și a maselor plastice	1,9	1,8	1,2	84,3	54,1
Alte produse neminerale	2,6	2,6	1,9	83,1	55,9
Metalurgie	5,7	5,5	4,9	81,4	82,5
Construcții metalice	3,4	2,3	1,3	56,9	33,9
Mașini și echipamente neelectrice	7,0	4,8	3,3	55,8	41,4
Mașini și echipamente electrice și optice	3,2	2,2	1,2	62,0	36,3
Mijloace de transport	2,4	1,7	1,3	58,5	47,8
Alte activități industriale d.c.	1,5	2,1		126,8	
Mobilier	1,1	1,9	3,2	148,5	281,6
Energie, Gaz, Apă	27,5	29,2	33,9	95,0	121,5

Sursa: *Anuarul Statistic al României, 1993.*

Anexa nr. 3

Modificarea relativă anuală a numărului mediu de salariaţi şi a productivităţii muncii, pe ramuri ale industriei, în anii 1991 şi 1992

%

Ramura	Număr de salariaţi		Productivitatea muncii	
	1991	1992	1991	1992
Industrie - total	-9,6	-12,0	-16,0	-12,4
Extracţia şi prelucrarea cărbunelui	0,6	0,4	-15,4	-12,7
Extracţia şi prelucrarea petrolului	11,5	-6,3	-20,0	-3,5
Alte activităţi extractive	3,3	9,0	-15,1	-25,9
Industria alimentară şi a băuturilor	-2,4	-6,8	-17,3	-15,1
Industria tutunului	1,8	0,0	-4,9	-2,7
Industria textilă	-5,2	-17,3	-12,5	-18,1
Confecţii	-3,8	-16,6	-6,3	-24,0
Pielărie - încălţăminte	-16,4	-16,5	-9,8	-19,0
Prelucrarea lemnului (exclusiv mobila)	-18,1	-1,7	-15,9	- 13,0
Celuloză, hârtie, carton	-10,5	-7,8	-24,1	-20,6
Prelucrarea petrolului, cocsificare	0,0	-0,9	-33,1	-9,1
Industria chimică şi a fibrelor sintetice	-14,4	-4,1	-19,0	- 22,1
Prelucrarea cauciucului şi a maselor plastice	-15,5	-10,5	- 22,7	-21,1
Alte produse nemetalice	-20,4	-19,1	-15,5	-14,7
Metalurgie	0,9	0,0	-23,0	-22,9
Construcţii metalice şi produse din metal	-20,1	-4,2	-3,9	- 21,4
Maşini şi echipamente	-22,3	-24,0	-24,0	-12,1
Mijloace ale tehnicii de calcul şi de birou	-6,4	-71,1	- 17,1	-19,5
Maşini şi aparate electrice	-6,4	1,6	-11,2	-32,9
Echipamente, aparate de radio-TV, comunicaţii	-6,4	-19,6	- 6,8	-26,3
Aparate de precizie	-6,4	-21,3	-7,0	-10,5
Mijloace de transport rutier	26,3	-24,1	-16,6	-24,3
Alte mijloace de transport	14,9	5,4	-14,9	-9,3
Mobilier şi alte activităţi neclasificabile	-4,6	-12,8	1,4	- 14,5
Energie, Gaz, Apă	20,6	7,2	-20,0	-1,1

Sursa: *Anuarul Statistic al României, 1993.*

Anexa nr. 4

Structura comerțului exterior pe grupe de mărfuri

Grupă de mărfuri	Export			Import		
	1990	1991	1992	1990	1991	1992
1. Animale și produse animaliere	0,4	3,7	4,3	3,5	0,8	1,5
2. Produse vegetale	0,7	1,6	1,2	4,0	6,8	7,3
3. Grăsimi și uleiuri	-	0,1	0,2	0,5	0,7	
4. Produse alimentare, băuturi, tutun	0,4	0,9	1,1	4,3	6,6	7,4
5. Produse minerale	19,3	15,3	13,3	42,4	48,2	32,1
6. Produse industriale chimice	5,1	6,9	9,8	7,2	7,5	7,0
7. Produse din materiale plastice și cauciuc	1,8	1,3	2,0	1,0	1,4	3,0
8. Piei, blănuri și produse conexe	0,6	0,5	0,6	1,0	0,3	12,9
9. Produse din lemn, plută și împletituri	3,1	2,8	3,6	0,8	0,6	0,6
10. Hârtie și articole conexe	0,6	0,5	0,4	0,5	0,7	1,5
11. Textile	9,8	9,0	10,6	2,9	4,5	9,5
12. Încălțăminte, pălării, umbrele	2,2	1,9	1,7	0,2	0,8	0,7
13. Articole din piatră, ciment, ceramice	1,3	1,8	2,0	1,2	1,3	0,9
14. Articole din metale comune	16,2	15,4	17,1	5,7	4,3	4,5
15. Mașini și echipamente electrice	16,1	13,3	11,0	14,5	13,1	15,3
16. Materiale de transport	13,1	9,8	10,4	7,0	2,3	2,9
17. Mărfuri diverse d.c.	7,0	9,5	8,5	0,8	0,5	0,9
18. Mobilier	6,3	9,4	8,4	0,05	0,03	0,2

Calculat după Anuarul Statistic al României, 1993, p.576- 585.

Anexa nr. 5

Ponderea valorii adăugate în producția ramurilor industriei prelucrătoare, în anii 1989-1991

Ramura	1989	1990	% 1991
Industria alimentară și băuturi	22,9	24,4	25,0
Industria tutunului	37,0	66,5	49,9
Industria textilă	42,4	41,5	31,1
Industria confecțiilor	43,0	42,3	39,7
Industria pielăriei și încălțămintei	46,1	40,8	34,4
Industria prelucrării lemnului	48,7	43,5	41,9
Industria celulozei și hârtiei	21,6	27,9	30,4
Industria poligrafică	50,0	49,2	24,2
Industria prelucrării petrolului și comb.	6,8	-2,7	13,5
Industria chimică	13,2	17,0	19,6
Industria prelucrării cauciucului și a maselor plastice	22,8	31,8	30,1
Alte produse minerale nemetalice	32,1	34,3	29,9
Industria metalurgică	16,7	15,8	20,4
Construcții metalice	35,6	37,8	30,5
Mașini și echipamente	33,8	39,2	28,9
Mijloace ale tehnicii de calcul	59,6	57,3	37,0
Echipamente RTV și comunicații	34,1	34,9	29,1
Aparate de precizie	43,5	46,1	31,3
Mijloace de transport rutier	18,9	21,7	20,4
Alte mijloace de transport	36,4	33,7	29,4
Alte activități ale industriei prelucrătoare	48,7	41,1	36,9
Total industrie prelucrătoare	28,3	29,3	27,0
Media (%)	34,000	35,433	30,171
Abaterea medie pătratică	13,549	14,704	8,095
Coeficient de variație (%)	39,849	41,499	26,830

Sursa: Anuarul Statistic al României, 1993.

Capitolul 4

DIMENSIUNI REGIONALE ALE PIEȚEI MUNCII ÎN ROMÂNIA

4.1. Argumente pentru o gestionare descentralizată a pieței muncii

Pentru ştiința economică, "piața" reprezintă mult mai mult decât un spațiu al vânzării-cumpărării. Ea presupune în realitate un complex ansamblu de piețe specifice (piața capitalurilor, piața forței de muncă, piața bunurilor şi serviciilor, piața valutară) care comunică neîntrerupt între ele, având însă fiecare particularitățile lor.

În acelaşi mod, şi atunci când se vorbeşte despre piața muncii se are în vedere de fapt o multitudine de piețe, structurate după criterii regionale, profesionale, de ramură etc.

Abordarea globală a problematicii pieței muncii îşi are, ca urmare, riscurile ei. Ea operează cu medii, făcând abstracție de ceea ce este specific unei zone sau alteia, atât în ceea ce priveşte fenomenul observabil, cât şi în ce priveşte soluțiile. Pe orice piață, "mâna invizibilă" poate acționa cu succes în măsura în care sunt asigurate condițiile unei concurențe perfecte. Or, piața muncii are prin definiție particularități care o îndepărtează de aceste premise. Practic, este cea mai imperfectă, cea mai puțin concurențială dintre piețe.

Pe de altă parte, chiar dacă sub aspect teoretic vorbim de "piața muncii", în practică există "piețe ale muncii" delimitate, printre altele, şi în profil zonal. Din această optică, una din posibilele acțiuni cu efect util în planul ajustării dezechilibrelor persistente între cererea şi oferta de forță de muncă ar putea fi gestionarea pieței muncii în funcție de specificul zonal.

Lucrarea de față îşi propune o abordare a problematicii pieței muncii din perspectiva diferențelor regionale.

O asemenea opțiune apare ca necesară din multiple considerente.

a. La nivel local informația circulă mai uşor, prin canale diverse (formale şi informale); schimbarea locului de muncă se poate face fără costuri suplimentare legate de locuință, transport etc. şi fără piedici legate de ataşamentul la o zonă sau alta; transparența şi mobilitatea pieței muncii se pot asigura mai uşor.

Ca atare, una din funcțiile principale ale autonomiei locale o constituie tocmai instrumentarea acelui parteneriat (patronat, sindicate, autorități publice,

oficii de muncă) capabil să exploateze aceste atuuri. Există probleme ce pot fi rezolvate la nivel regional, fără a fi necesară apelarea la politici macroeconomice.

b. Principiul "egalității şanselor" care stă la baza organizării pieței muncii se cere privit şi din perspectiva regională a asigurării accesului la un loc de muncă, la formare şi la un salariu egal pentru o muncă de valoare egală.

c. Economiştii, atât din vest cât şi din est, ajung deseori la concluzia că politicile macroeconomice tradiționale nu sunt capabile să conducă ia asigurarea "ocupării depline". Un echilibru "satisfăcător" pe piața muncii, fie şi numai datorită creşterii mult prea mari a cheltuielilor bugetare, apare ca dificil, dacă nu imposibil de atins numai printr-o politică economică la nivel național.

d. Dincolo însă de orice considerente pur teoretice, fiecare regiune, județ, localitate antrenează pe piața muncii resurse diferite ca volum, calitate, structură (capital, forță de muncă, pământ). Toate acestea îi conferă atuuri şi avantaje comparative şi/sau deficiențe, dezechilibre. Ele se cer a fi cunoscute pentru a putea fi apoi amplificate, respectiv atenuate.

Fără a ne propune epuizarea problematicii complexe implicată de abordarea în profil teritorial a pieței muncit care presupune identificarea bazinelor de ocupare specifice, caracterizarea lor şi oferirea de soluții în prezentul studiu (de o amploare redusă) vom încerca să surprindem principalele deosebiri între Județe şi, pe alocuri, între mari regiuni, care conferă procesului ocupării un statut diferit. Ele se constituie de la sine ca tot atâtea argumente în favoarea unei administrări descentralizate a pieței muncii

4.2. Caracteristici teritoriale ale ofertei de forță de muncă

4.2.1. Dimensiunea cantitativă a ofertei

O caracterizare succintă a ofertei de forță de muncă la nivel teritorial are în vedere mal întâi dimensiunea cantitativă.

4.2.1.1. Ca parte a populației care dispune de ansamblul capacităților fizice şi intelectuale care îi permit să îndeplinească o anumită activitate, resursele de muncă sunt repartizate inegal între județe, raportul dintre valoarea maximă a acestui indicator fiind de 3,5/l. Față de media (teoretică) de 320,4 mii persoane, există 8 județe în care resursele de muncă sunt mai mici de 200 mii persoane (Covasna, Sălaj, Tulcea, Ialomița, Giurgiu, Bistrița-Năsăud, Călăraşi, Mehedinți), iar în 7 Județe aceleaşi efective depăşesc 400 mii persoane (Prahova, Constanța, Cluj, Dolj, Timiş, Bacău) (vezi tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Dimensiuni cantitative ale ofertei de muncă la nivel regional la 1 ianuarie 1993

	Resursele de forță de muncă	Pop. activ.	Rata de activ. a pop. totale	Ritmul de evoluție în perioada '92-93 al	
	mii pers.	mii. pers.	%	Res.fam. %	pop.active %
1	2	3	4	5	6
Total România	13136,7	11387,0	50,0	0,4	2,4
Alba	239,6	217,6	52,7	0,3	4,4
Arad	275,9	229,7	47,2	-1,3	-2,2
Argeș	399,5	352,4	51,9	1,2	0,9
Bacău	418,0	333,5	45,1	2,4	3,5
Bihor	381,7	342,6	53,6	1,0	2,6
Bistrița-Năsăud	183,6	165,2	50,4	6,8	10,7
Botoșani	242,8	223,2	48,2	3,4	4,5
Brașov	399,2	320,3	49,7	-2,1	-3,7
Brăila	221,7	197,4	50,2	-0,1	5,0
Buzău	290,3	268,8	51,9	1,1	3,7
Caraș-Severin	207,3	181,0	48,2	-1,6	7,5
Călărași	191,1	157,5	46,4	1,6	2,0
Cluj	453,2	411,3	56,4	-1,6	3,5
Constanța	464,9	376,8	50,7	0,5	1,4
Covasna	136,1	107,7	45,4	0,1	0,5
Dâmbovița	307,1	271,9	48,5	0,5	-0,8
Dolj	433,7	385,7	50,7	0,8	3,7
Galați	385,5	317,5	49,6	-0,1	4,6
Giurgiu	172,7	130,9	42,0	6,0	2,6
Gorj	237,4	214,9	54,3	0,3	0,8
Harghita	200,5	176,6	50,6	-0,3	5,2
Hunedoara	338,6	281,9	51,3	-0,7	0,5
Ialomița	165,7	143,2	46,9	0,1	5,0
Iași	453,5	386,6	47,6	0,0	1,6
Maramureș	300,0	264,6	48,8	-1,4	-0,5
Mehedinți	192,9	151,3	45,5	-0,1	0,7
Mureș	339,9	293,0	48,0	1,3	0,7
Neamț	328,2	299,1	51,5	2,5	3,7

1	2	3	4	5	6
Olt	288,9	248,0	47,3	1,2	2,1
Prahova	480,9	432,1	49,2	1,1	6,9
Satu-Mare	234,0	200,1	49,9	0,9	1,4
Sălaj	146,7	128,0	48,0	-0,3	1,4
Sibiu	264,4	241,6	47,7	-0,4	-2,3
Suceava	,376,2	348,8	49,5	0,5	2,7
Teleorman	269,3	227,3	46,9	6,5	10,2
Timiş	424,4	354,4	51,3	-1,0	-1,7
Tulcea	149,3	129,8	47,9	-0,7	4,4
Vaslui	245,4	221,0	47,6	0,9	-1,1
Vâlcea	249,4	225,0	51,3	1,9	4,0
Vrancea	214,9	193,9	49,1	2,8	4,1
M. Bucureşti	1432,2	1261,9	53,9	-1,4	1,9

Sursa: *Calculat pe baza datelor din: - Balanţa resurselor de muncă la 1 ianuarie 1993, C.N.S., Bucureşti 1993.*
- Anuarul Statistic al României 1993, C.N.S. Bucureşti, 1993.

4.2.1.2. Oferta de forţă de muncă este reflectată de resursele de muncă doar în dimensiunea ci "potenţială". Expresia cea mai fidelă a ofertei de forţă de muncă ne-o oferă însă populaţia activă.

În mod analog şi aceasta suportă variaţii de la un judeţ la altul. Sub aspectul efectivelor de populaţie activă, raportul maxim/minim între judeţe este de 4/1. Sub aspectul ratei de activitate, abaterile faţă de rata medie pe ţară de 50% se situează între - 8% (Giurgiu) şi + 6,4% (Cluj) (vezi tabelul nr. 1).

Cele 14 procente care constituie plaja de variaţie a ratei de activitate între judeţe se explică prin multiplele determinări pe care le suportă oferta de forţă de muncă.

a. O primă parte din acestea vin din zona fenomenelor demografice,

migratorii, educaţionale. Astfel, creşterea susţinută a populaţiei din perioade anterioare în unele zone, cum ar fi Moldova, determină în prezent rate de activitate mai înalte, corespunzătoare unei ponderi mai mari a populaţiei în vârstă de muncă, în populaţia totală. Dacă în trecut aceste zone au alimentat ca forţă de muncă judeţele cu un deficit de forţă de muncă, în prezent fluxul migratoriu interjudeţean, în sens invers, înregistrându-se o migraţie de revenire a celor plecaţi, care se suprapune peste o ofertă de muncă deja excedentară.

În fine, cu titlu general se poate spune că o populaţie mai bine educată, cu o calificare corespunzătoare nevoilor pieţei, se caracterizează prin rate de activitate mai înalte.

b. Un alt grup de influenţe pe care le suportă oferta de forţă de muncă provin din desfăşurarea unor fenomene economice ce se concretizează într-o

cerere de muncă de un anumit volum şi structură, pe de o parte, iar pe de altă parte, într-un anumit nivel al veniturilor reale pe locuitor, în funcție de care variază şi rata de activitate. Pe ansamblu, deşi cererea de muncă este în scădere, deprecierea veniturilor reale determină o creştere a ofertei de muncă.

Creşterea ratei de activitate manifestată în ultimii ani la nivel național poate fi ilustrată şi prin faptul că ritmul de creştere a resurselor de muncă din perioada 1.01.92 - 1.01.93 a fost devansat de ritmul de creştere a populației active, acesta din urmă fiind de 6 ori mai mare. În condițiile unei populații ocupate în scădere, sporul de populație activă s-a concretizat într-o creştere a şomajului.

4.2.1.3. Pe fundalul generai înainte prezentat, în plan teritorial se înregistrează o serie de accente în evoluția populației active (vezi tabelul nr. 1).

Există județe în care creşterea populației active este mai puțin însemnată, sub media pe țară de 2,4%, reflectând o oarecare stabilitate în comparație cu celelalte unități administrative (Argeş, Covasna, Mehedinți, Mureş, Hunedoara); după cum există județe în care creşterea populației active a fost aproape spectaculoasă (10,7% în Bistrița-Năsăud şi 10,2% în Teleorman), aceasta reflectându-se ulterior fie într-o rată înaltă a şomajului (25% ia 1.07.1993 în Bistrița-Năsăud) fie într-o creştere la fel de spectaculoasă a populației ocupate în agricultură (cu 28,5%, în Teleorman în perioada '91-'92). Tot ca situații particulare se înscriu şi județe în care are loc o scădere a efectivelor de populație activă (Braşov - 3,7%; Sibiu - 2,3%; Arad - 2,2%; Timiş - 1,7%; Dâmbovița - 0,8%, Maramureş - 0,5%). Pentru acest din urmă caz principalul rol îl joacă fenomenele demografice. în toate cele 6 județe populația rezidentă a scăzut. Sporul natural a fost negativ doar în Timiş şi Arad, însă a intervenit migrația internă şi/sau externă cane a determinat plecări importante ale populației active.

4.2.2. Evoluția posibilă a ofertei de muncă la nivel regional

O prognoză riguroasă a ofertei de forță de muncă trebuie să se bazeze pe o complexitate de elemente demografice, rate de activitate, fenomene migratorii, educațional-formative etc., mai mult sau mai puțin previzibile. Pe lângă datele statistice sunt necesare interviuri, studii de caz etc.

Divizarea actuală a teritoriului în 41 de unități administrative ridică şi ea probleme legate de cunoaşterea specificului local, reprezentarea evoluțiilor diferite într-un grafic de ansamblu etc.

În demersul nostru ne-am oprit la o abordare simplificată. Evoluția populației în vârstă de muncă poate fi previzională mai uşor la nivel regional pornind de la efectivele de populație existente între 0-15 ani, dacă vom face abstracție de influența migrației interjudețene şi a ratelor de mortalitate diferite.

În intervalul 1990-2005, principalele fenomene care acționează asupra ofertei de forță de mancă sunt creşterea populației în vârstă de muncă pe de o

parte, şi pe de altă parte, un nivel important al şomajului. La nivelul marilor regiuni ale țării intensitatea lor diferită se concretizează în următoarea configurație (figura nr. 1.)

În general regiunile care înregistrează în prezent cele mai ridicate rate ale şomajului sunt în acelaşi timp regiuni pentru care se prevăd cu destulă exactitate (dacă excludem influența migrației interne sau externe) şi cele mai mari creşteri ale populației în vârstă de muncă până în 2005.

Figura nr. 1

Previziuni asupra ofertei de muncă la nivel regional

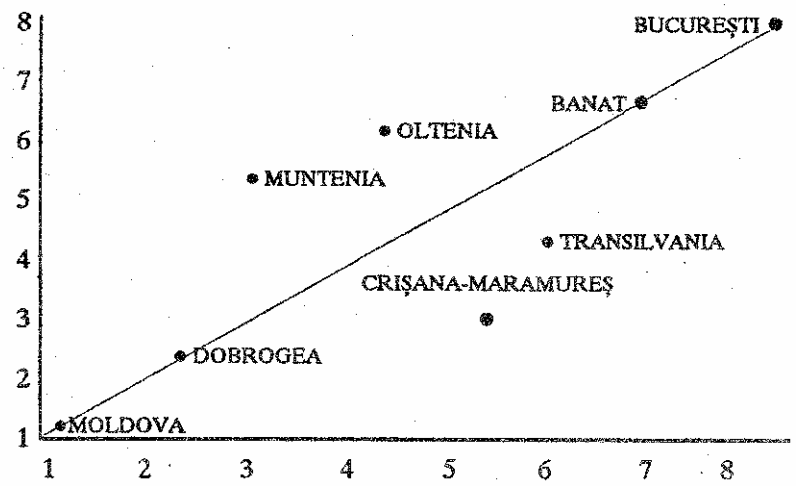

Rata regiunii în ce priveşte rata şomajului la 1. 01. 1993

În condițiile actuale ale reducerii veniturilor reale, populația activă va creste chiar mai mult decât populația în vârstă de muncă.

În concluzie, egalitatea de şanse, privită la nivel regional în ceea ce priveşte accesul la un loc de muncă, departe de a se îmbunătăți, are certe premise pentru a se înrăutăți şi mai mult, dacă nu se reuşeşte o stimulare corespunzătoare, prin diferite pârghii şi politici, a atenuării decalajelor regionale ale pieței muncii.

4.2.3. Dimensiunea calitativă a ofertei de muncă. Deosebiri

Importanța laturii calitative a ofertei de forță de muncă este de necontestat. Cu cât forța de muncă are un nivel de educație şi o calificare mai ridicată, cu atât productivitatea sa este mai mare, accesul la un loc de muncă mai uşor, eficiența şi echilibrul general al ocupării îşi capătă consistență.

Caracterizarea aspectelor calitative ale ofertei de forță de muncă se poate face prin mai mulți indicatori. Din considerente de ordin metodologic, ne-am oprit doar asupra numărului de persoane cu studii superioare ce revin la 1000 de locuitori şi respectiv la numărul de persoane care lucrează în cercetare ştiințifică, inginerie tehnologică şi proiectare ce revin la 1000 de persoane ocupate.

Cea mai mare pondere a persoanelor cu studii superioare şi a celor care lucrează în cercetare-proiectare se înregistrează în capitală 101%, respectiv 56%, mai mari decât media pe țară de 2,3 ori, respectiv de 4,7 ori (vezi tabelul nr. 2). Bucureştiul concentrează astfel cea mai mare parte a ofertei de forță de muncă de calificare înaltă. Aproape 1 din 10 bucureşteni are studii superioare şi 1 din 20 lucrează în cercetare-proiectare.

Urmează la distanță județele Cluj şi Timiş în care se află importante centre universitare ale țării, unde 1 persoană din 20 a absolvit o facultate. Potențiale mai însemnate de cercetare-proiectare se mai află în Prahova, Argeş, Braşov, Brăila, Dolj (12-11 persoane angajate în cercetare-proiectare la 1000 de persoane ocupate).

Tabelul nr. 2

Situația persoanelor cu studii superioare şi a celor angajate în cercetare ştiințifică, inginerie tehnologică şi proiectare pe județe, în anul 1992

Județul	% Pop. studii superioare în pop. totală (pers./1000 loc)	Personal din CSITP/PO (pers./1000 pers. ocup.)
1	2	3
Total România	43	12
Alba	34	3
Arad	35	6
Argeş	41	12
Bacău	31	2
Bihor	37	4
Bistrița-Năsăud	27	1
Botoşani	20	1
Braşov	54	12
Brăila	41	12
Buzău	28	5
Caraş-Severin	34	6
Călăraşi	17	12
Cluj	59	17

1	2	3
Constanța	47	4
Covasna	27	2
Dâmbovița	28	3
Dolj	44	11
Galați	35	8
Giurgiu	16	3
Gorj	33	2
Harghita	24	1
Hunedoara	42	6
Ialomița	21	2
Iași	44	9
Maramureș	33	4
Mehedinți	32	2
Mureș	32	5
Neamț	29	3
Olt	24	5
Prahova	42	13
Satu-Mare	28	5
Sălaj	26	1
Sibiu	44	5
Suceava	26	2
Teleorman	21	2
Timiș	56	7
Tulcea	24	3
Vaslui	20	2
Vâlcea	34	5
Vrancea	25	3
M.București	101 56	

Sursa: Calculat pe baza datelor din: Balanța Resurselor de muncă la 1 ianuarie 1993, C.N,S. Bucureşti; "Anuarul Statistic al României", C.N.S., Bucureşti, 1993.

La polul opus se află 4 județe, Bistrița-Năsăud, Botoşani, Harghita, Sălaj care dispun doar de 1 angajat în cercetare-proiectare la 1000 persoane ocupate, urmate îndeaproape de alte 8 județe - Bacău, Covasna, Gorj, Ialomița, Mehedinți, Suceava, Teleorman, Vaslui - cu doar 2 angajați în domeniul respectiv la 1000 persoane ocupate.

Repartiția absolvenților de facultăți este de asemenea inegală, raportul dintre valoarea maximă şi cea minimă a ponderilor acestora la 1000 de locuitori fiind de 3,4/1. În două județe, Călăraşi şi Galați, numărul celor cu studii superioare este mai mic de 20 persoane la 1000 locuitori.

4.3. Caracteristici teritoriale ale cererii de forță de muncă

4.3.1. Aprecieri generale

Cererea efectivă de forță de muncă se regăseşte în dimensiunea şi caracteristicile populației ocupate, Ca mărime absolută la nivel național, efectivul acesteia reprezintă 10.458 mii persoane la 1 ianuarie 1993. Corespunzător cu repartizarea inegală a resurselor de muncă, şi populația ocupată suportă diferențieri importante de la o unitate administrativ-teritorială la alta.

Ca expresie relativă, rata de ocupare a populației totale a fost la începutul anului 1993 de 45,9% ne ansamblul economiei naționale. Pe județe, plaja de variație a acestui raport este de peste 14 procente, de la 38,5% în Giurgiu la 52,8% în Gorj (tabelul nr. 3). Rate înalte ale ocupării, peste media pe țară, se înregistrează în Municipiul Bucureşti (51,3%), în județele Cluj (51,9%), Alba (49,7), Bihor (49,7%), Timiş (48,9%), Argeş (48,4%), Braşov (47,1%), Constanța (47,5), Hunedoara (47,6%), Vâlcea (47,1%), La polul opus, Județul Giurgiu cu o rată a ocupării de 38,5%, este urmat de Tulcea (40,5%), Vaslui (40,0%), Bacău (40,8%).

La nivel național, începând cu anul 1990 rata de ocupare a înregistrat un regres, de la 47,2% ia 45,9% în 1993, chiar şi în condițiile scăderii populației totale a țării, ca urmare a evoluției ascendente a şomajului. Pe acest fond general de scădere a ratei de ocupare, o situație inversă, de creştere a ratei de ocupare o populației totale, se înregistrează în capitală (+ 1,9%) şi în județele Constanța (+2,1%) Cluj (+1%), Teleorman (+1,5%), Galați (+0,5%), Alba (+0,6%), Satu-Mare (+0,3%). Interpretarea acestei evoluții trebuie făcută însă cu precauție, în majoritatea cazurilor creşterea ratei de ocupare a fost devansată de evoluția mai rapidă a ratei de activitate.

În toate județele analizate anterior, raportul s-a mărit şi ca urmare a reducerii populației totale rezidente, în urma unui sold migratoriu negativ (intern şi/sau extern). În plus, Teleormanul se remarcă şi printr-o creştere deosebit de mare a populației ocupate în agricultură (cu 28,5% între 1991-1993).

4.3.2. Diferențe regionale în dotarea cu factori de producție

Cererea de forță de muncă este prin esența ei o cerere derivată, depinzând de un complex de factori, cum sunt:

- gradul de înzestrare cu factorii de producție pământ şi capital;
- gradul de utilizare al capacităților de producție;
- nivelul productivității muncii;
- coeficientul de utilizare al capitalului;
- evoluția relativă a prețului muncii în comparație cu prețurile celorlalți factori de producție;
- conjunctura economică generală etc.

Tabelul nr. 3

Rata de ocupare a populației totale 1 ianuarie 1993 şi evoluția ei față de 1990, pe județe

Județul	Rata de ocupare la I Ian. 1993 a	Modificarea procentuală a ratei de ocupare între 1990-1993
1	2	3
Total România	45,9	-1,3
Alba	49,7	+0,6
Arad	44,4	-4,1
Argeș	48,4	-2,4
Bacău	40,8	-3,3
Bihor	49,7	-1,0
Bistrița-Năsăud	42,2	-5,2
Botoșani	42,8	-1,1
Brașov	47,1	-0,8
Brăila	43,9	-0,2
Buzău	45,1	-0,4
Caraș-Severin	42,7	-7,1
Călărași	43,1	-0,9
Cluj	51,9	+2,0
Constanța	47,5	+2,1
Covasna	42,3	-4,8
Dâmbovița	45,7	-0,5
Dolj	45,2	-0,7
Galați	45,0	+0,5
Giurgiu	38,5	-3,9
Gorj	52,8	-3,3
Harghita	46,2	-2,4
Hunedoara	47,6	-3,2
Ialomița	42,9	-0,9
Iași	42,4	-0,5
Maramureș	45,3	-1,5
Mehedinți	42,3	-4,1
Mureș	44,5	-2,7
Neamț	44,9	-1,9

1	2	3
Olt	43,1	-2,8
Prahova	46,5	-0,6
Satu-Mare	45,5	+0,3
Sălaj	42,8	-3,6
Sibiu	44,0	-3,5
Suceava	44,4	-3,8
Teleorman	43,7	+1,5
Timiş	48,9	-0,7
Tulcea	40,5	-5,7
Vaslui	40,6	-2,3
Vâlcea	47,1	-2,7
Vrancea	43,8	-2,3
M.Bucureşti	51,3	+1,9

Sursa: Calculat pe baza datelor din: Balanţa Resurselor de muncă la 1 ianuarie 1993, C.N.S. Bucureşti; "Anuarul Statistic al României", C.N.S., Bucureşti, 1993.

Din multitudinea acestor parametri care "comandă" dimensiunea şi structurile cererii de forţă de muncă, vom analiza doar gradul de înzestrare cu factorii de producţie "'pământ" şi "capital".

Neputând comensura tot ceea ce cuprind conceptele "pământ" şi "capital" ca factori de producţie, am ales ca indicatori suprafaţa agricolă ce revine la un locuitor şi respectiv volumul fondurilor fixe la valoarea de inventar pe locuitor. Datele se referă la anul 1990.

Desigur, cel mai acut, diferenţele în ce priveşte dotarea cu factori de producţie se manifestă atunci când comparăm judeţele între ele. Având în vedere că un judeţ întruneşte arareori condiţiile unei economii închegate, unitare şi în consecinţă nu are o piaţă unitară ci este integrat unei zone mai largi, neam oprit în surprinderea acestor deosebiri la comparaţii între provincii (vezi figura nr. 2).

În ceea ce priveşte volumul fondurilor fixe ce revin pe un locuitor, pe primul loc se înscrie Dobrogea, regiune cu o vastă reţea portuară şi de navigaţie, urmată de capitala Bucureşti, care concentrează mari întreprinderi industriale şi Oltenia, cu un bazin minier important. Pe nivelul următor se află Banatul şi Transilvania, zone cu o industrie de veche tradiţie. Ultimul palier este ocupat de două din cele. mai mari provincii (Moldova şi Muntenia), iar pe ultimul loc, Crişana-Maramureş.

Fără îndoială, această ierarhie poate fi "supusă unor vaste critici. Fiind vorba, pe lângă fondurile fixe productive, şi de cele neproductive, această scală distorsionează într-o oarecare măsură adevărata înzestrare cu capital tehnic. Valoarea de inventar este de asemenea neactualizată, în spatele ei

putându-se ascunde o diversitate de situații. În plus, nu se are în vedere nici gradai de utilizare a capacităților de producție şi nici coeficientul de utilizare a capitalului (raportul între populația ocupată şi fonduri fixe) care diferă atât în interiorul, cât şi între diferitele provincii.

Figura nr. 2

Gradul de înzestrare cu pământ cu capital la nivelul provinciilor

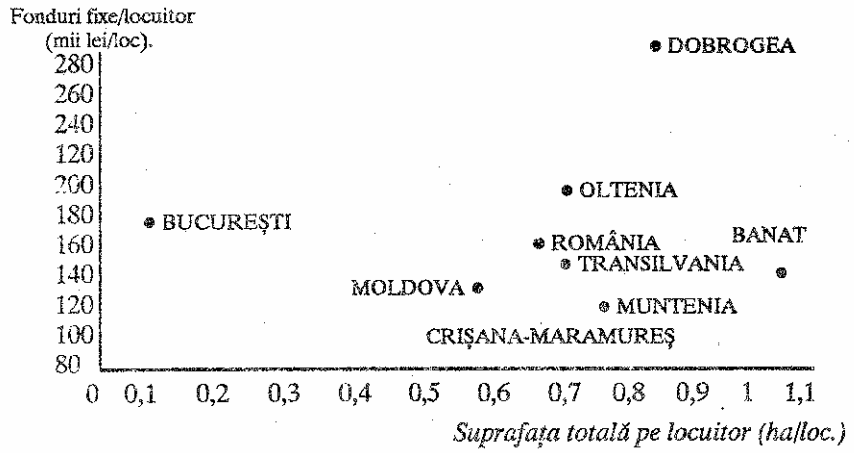

Cu toate aceste neajunsuri, se poate spune că înzestrarea ea capital tehnic, şi a provinciilor este disproporționată, conducând la posibilitățile diferite de ocupare a populației rezidente; există mari concentrări teritoriale de capital, în timp ce zone cu o populație numeroasă (Moldova, Muntenia), reprezentând aproape 50% din populația țării, sunt sub nivelul mediu de înzestrare cu fonduri fixe.

Din punct de vedere ai suprafeței agricole ce revine la un locuitor, se observă că, făcând abstracție de repartizarea populației ocupate pe sectoare, zonele care se pretează cel mai bine la o agricultură de tip intensiv sunt tot regiuni cu o pondere redusă în totalul suprafeței şi populației Banat şi Dobrogea). Pentru a desfăşura o agricultură eficientă în zonele care cuprind cea mai mare parte a suprafeței agricole (Muntenia, Transilvania şi Moldova) este obiectiv necesară ocuparea populației în activități corespunzătoare sectoarelor secundar şi terțiar într-o măsură relativ mai mare.

Ca o concluzie generală, la nivelul anilor 1990, regiunile reprezentate prin punctele cele mai apropiate de origine sunt, "grosso modo", şi cele mai defavorizate în ce priveşte înzestrarea cu cei doi factori de producție: pământ şi capital. În mod corespunzător, în aceste regiuni ocuparea este mai fragilă

manifestându-se printr-un şomaj mai ridicat, ca şi prin forme, mai mult sau mai puțin marcate, de precarizare.

În decursul perioadei de tranziție nu au survenit fenomene de natură să modifice pozitiv situația prezentată anterior.

Dimpotrivă, o serie de factori şi condiții au condus la adâncirea decalajelor. Aşa de exemplu şi investițiile, au suferit o evoluție negativă; pe ansamblul țării ele mai reprezentau în 1992 doar 45,3% din volumul înregistrat în 1989. În plus, fiind vorba în special de investiții "de autoîntreținere", cea mai mare parte a lor s-a concentrat tot în regiune cu un relativ avans în ce priveşte gradul de înzestrare cu fonduri fixe.

Trecând de la comparații intre marile regiuni la comparații între județe, decalajele devin şi mai pregnante. La 1 ianuarie 1993 volumul fondurilor fixe ce revin pe o persoană activă se caracterizează printr-un raport maxim/minim de 6/1.

4.4. Diferențe regionale ale structurii de ocupare a forței de muncă

Aşa cum s-a putut observa, procesul de ocupare din diferite regiuni porneşte de la premise specifice (ofertă de muncă, dotare cu factori de producție etc.). Acestea se concretizează pe piața muncii în atuuri, respectiv dezavantaje comparative, manifestate pe multiple planuri: eficiență, productivitate, venituri salariale, rata de şomaj, adaptabilitate etc.

Din ansamblul de aspecte care pot fi luate în considerare ne vom opri în continuare la cele legate de structura populației ocupate.

4.4.1. Particularități regionale ale ocupării în agricultură

Pe ansamblul economiei naționale populația ocupată în sectorul primar deține o pondere de 32,1% (1 ian. 1993), cu mult peste media țărilor dezvoltate.

Ca efect al legii fondului funciar, ocuparea în agricultură a înregistrat o creştere în ultimii am, atât ca mărime absolută, cât şi pondere (vezi tabelul nr.4). Pe ansamblul economiei naționale populația ocupată în agricultură a crescut cu 7.9%. Față de această medie, creşteri mai însemnate au fost înregistrate în județele Caraş-Severin (+12,8%), Harghita (+12%), Vâlcea şi Mehedinți (+11,9%), Gorj (+11,8%), Neamț, Maramureş şi Cluj (cu peste 10%). Cea mai spectaculoasă evoluție o înregistrează județul Teleorman, cu o creştere de 28,5% a efectivelor de populație din agricultură în numai 2 ani (91-92), ajungând ca acestea să dețină o pondere de 54,8% în totalul populației ocupate a județului.

S-a ajuns la situația în care în 6 județe mai mult de o persoană din două este ocupată în agricultură: Teleorman, Giurgiu, Botoşani, Călăraşi, Vaslui, Vrancea. La polul opus se află 4 județe în care ponderea populației ocupate în agricultură este mai mică de 20% (Braşov, Sibiu, Hunedoara, Prahova). Dinco-

lo de orice considerente de ordin reparatoriu sau moral, se poate afirma că modernizarea economiei, succesul oricărei reforme nu poate fi realizat printr-o întoarcere la rural.

Tabelul nr. 4

Caracteristici ale populației ocupate în agricultură la nivelul județelor în anul 1992

JUDEȚUL	Ponderea pop. ocup. în agr. în total pop. ocup.	Modificarea ponderii pop. oc. în agr. în per. 1991-1992	Supraf. agricolă ce revine la o pers. oc. în agr.	Supraf. arabilă ce revine la un tractor	Pop. ocup. în agr. ce revine la 1 tractor	Productivitatea muncii în agric.
	%	(+%)	(ha/pers)	(ha/tract)	(pers./tractor)	(mii lei/pers.)
1	2	3	4	5	6	7
Total	32,1	7,9	4,4	63	23	625,9
Alba	33,0	8,1	4,8	55	29	542,9
Arad	36,0	6,0	6,6	65	15	748,1
Argeș	27,0	6,8	3,8	55	30	479,9
Bacău	29,2	7,8	3,7	64	31	611,1
Bihor	37,4	5,2	4,2	61	24	549,9
Bistrița-Năsăud	42,0	10,6	4,9	57	33	508,2
Botoșani	53,9	9,5	3,6	106	39	520,3
Brașov	14,2	8,8	6,9	36	13	977,6
Brăila	35,4	7,6	6,2	77	14	1072,3
Buzău	44,7	1,9	3,9	60	25	501,8
Caraș-Severin	33,4	12,8	7,5	31	15	482,0
Călărași	53,6	6,5	5,5	81	15	975,1
Cluj	26,5	10,0	4,2	46	26	562,8
Constanța	26,3	3,3	6,1	71	14	744,9

1	2	3	4	5	6	7
Covasna	33,2	6,8	5,6	46	18	912,0
Dâmboviţa	39,0	8,5	2,5	58	32	553,3
Dolj	43,3	9,9	3,9	70	22	558,8
Galaţi	30,8	8,6	4,0	69	21	645,1
Giurgiu	54,7	8,4	4,2	71	18	572,6
Gorj	30,7	11,8	3,9	66	42	514,3
Harghita	31,9	12,0	7,9	37	20	756,5
Hunedoara	19,8	9,3	6,7	40	24	585,9
Ialomiţa	54,2	7,6	5,3	80	16	957,2
Iaşi	37,4	7,3	2,9	82	42	485,6
Maramureş	39,2	10,2	3,2	43	49	462,1
Mehedinţi	44,2	11,9	4,7	58	19	474,5
Mureş	30,5	8,9	4,9	49	18	769,9
Neamţ	39,9	10,4	2,7	84	51	455,4
Olt	48,7	1,8	4,0	72	21	643,8
Prahova	20,1	7,6	3,4	56	32	530,5
Satu-Mare	41,5	9,2	4,2	71	24	609,6
Sălaj	42,7	2,1	4,9	48	19	625,6
Sibiu	19,7	6,6	7,9	47	16	852,4
Suceava	43,3	2,8	2,6	68	51	612,8
Teleorman	54,8	28,5	4,3	74	19	630,5
Timiş	30,5	6,0	6,8	57	12	1026,4
Tulcea	42,6	6,6	7,7	104	16	701,5
Vaslui	50,3	1,1	4,1	76	26	512,4
Vâlcea	39,6	11,9	3,1	48	45	440,8
Vrancea	50,0	6,8	3,0	47	28	477,9
M.Bucureşti	4,2	3,7	2,3	50	22	907,3

Sursa: *Calculat pe baza datelor din: - Balanţa Resurselor de muncă la 1 ianuarie 1993, C.N.S. Bucureşti.*
- Anuarul Statistic al României 1993, C.N.S., Bucureşti, 1993.

Aceasta cu atât mai mult cu cât:

a. Se înregistrează o mare fărâmiţare a terenurilor agricole, nefavorabilă unei productivităţi înalte şi a unei agriculturi orientate spre piaţă tocmai în principalele regiuni agricole ale ţării.

Pentru exemplificare, suprafaţa agricolă ce revine pe o persoană ocupată este de peste 7ha/persoană în Sibiu, Harghita» Tulcea, Caraş-Severin, dar coboară sub 3ha/persoană în Dâmboviţa, Iaşi, Suceava, existând încă alte 18

județe în care terenul agricol pe o persoană ocupată este sub media națională de 4,4 ha/pers.

b. Dotarea cu utilaje şi maşini agricole este mult sub nivelul necesarului, chiar în județe cu un potențial agricol important (pe ultimul loc Botoşani cu 106 ha termen agricol ce revin la un tractor). în alte 13 județe un singur tractor trebuie să deservescă peste 70 ha teren agricol (ex.: Brăila, Călăraşi, Iaşi, Ialomița, Neamț, Vaslui, Olt, Teleorman etc.). Iată doar câteva din argumentele care ne permit să afirmăm că "problema agrară" rămâne, în mod paradoxal una din "constantele" economiei româneşti cin secolul trecut şi până în prezent. De soluționarea ei, în funcție de specificul local depinde succesul viitor ai economiei, şi realizarea unei ocupări eficiente,

4.4.2. Coordonate teritoriale ale ocupării în industrie

În ceea ce priveşte industria, se poate spune că reprezintă prin ea însăşi una din zonele cele mai puternic afectate. Privind la nivel macroeconomic, gradul de utilizare al capacităților de producție a scăzut ia aproximativ 30%; în 1992 producția industrială a mai reprezentat 45,3% din nivelul anului 1989; în plus industria şi construcțiile au constituit principalele sectoare din care s-a eliberat forța de muncă etc.

La nivel regional, ocuparea în sectorul secundar este supusă şi ea unor importante decalaje şi disproporții (vezi tabelul nr. 5).

a. Există microzone caracterizate printr-o monocultură: industria extractivă în bazinul Gorjului, industria chimică la Piteşti, Ploieşti, Rm. Vâlcea, Oneşti siderurgia la Hunedoara şi Galați etc.

Ponderea județelor în producția industrială se caracterizează printr-un raport maxim/minim de 14/1 (Prahova/Giurgiu). Cele mai mari ponderi se înregistrează în Bucureşti (11,7%), Prahova(8,4%), Argeş (4,5) şi Galați (4,7%) iar cele mai scăzute în Giurgiu (0,6%), Botoşani (0,7%), Covasna (0,8%), Mehedinți şi Harghita (0,9%).

b. Dacă în 1992 producția industrială a mai reprezentat doar 34% din nivelul anului 1989 în județul Caraş-Severin, sau 38% în Mehedinți, indicele respectiv a fost de 67% în Olt, *65%* în Gorj, 62% în Tulcea şi 60% în Timiş şi Călăraşi.

c. Productivitatea muncii pe un salariat în industrie se caracterizează printr-un raport maxim/minim de 3,9/1 (Prahova/Botoşani).

Dacă pentru multe din problemele specifice pe care le ridică acest sector este necesară o concepție unitară la nivel național (privatizarea, asigurarea debuşeelor externe, alegerea unor subramuri prioritare), altele se pretează mai bine la nivel local. Conlucrarea dintre agenții economici, autoritățile locale, sindicate, institute de proiectare şi centre de consultanță poate oferi soluții optime la nivelul microregiunilor în ceea ce priveşte posibilitățile de cooperare, legate de modificarea profilului de fabricație şi o mai bună orientare spre piață a producției industriale. întreprinderile medii şi mici se pretează cel mai bine la acest gen de abordări. Pe de altă parte nu poate fi negat rolul inițiativelor locale în

definitivarea poziției marilor unități industriale, cu mențiunea ca aceasta se poate face într-un cadru mai larg, pe care îl oferă o politică națională coerentă.

Tabelul nr. 5

Indicele producției industriale pe județe în perioada 1989-1992 şi ponderea producției industriale a fiecărui județ în producția totală a țării la nivelul anului 1992

JUDEȚUL	Indicele prod.ind. 1992/1989 (%)	Ponderea prod. ind. a județului în total țară
1	2	3
Total	45,3	100%
Alba	50	1,5
Arad	42	1,4
Argeș	44	4,9
Bacău	41	4,1
Bihor	53	2,5
Bistrița-Năsăud	50	0,8
Botoșani	42	0,6
Brașov	48	4,3
Brăila	50	1,6
Buzău	53	1,7
Caraș-Severin	34	1,2
Călărași	60	1,1
Cluj	55	3,0
Constanța	43	2,7
Covasna	53	0,8
Dâmbovița	52	2,8
Dolj	42	2,9
Galați	42	4,7
Giurgiu	40	0,5
Gorj	65	3,7
Harghita	44	0,8
Hunedoara	44	3,4
Ialomița	80	1,2
Iași	50	2,7
Maramureș	46	1,3
Mehedinți	38	0,8
Mureș	48	2,7
Neamț	53	2,5
Olt	67	2,3
Prahova	47	8,2
Satu-Mare	57	0,9

1	2	3
Sălaj	44	1,0
Sibiu	42	2,0
Suceava	53	1,7
Teleorman	56	1,5
Timiş	60	3,3
Tulcea	62	0,9
Vaslui	50	1,0
Vâlcea	55	2,1
Vrancea	50	1,0
M.Bucureşti	47	11,3

Sursa: *Calculat pe baza datelor din: - Anuarul Statistic al României 1993, C.N.S., Bucureşti, 1993*

4.4.3. Diferenţe regionale privind ocuparea în servicii

Este îndeobşte considerat că una din deficienţele structurale ale populaţiei ocupate în România o reprezintă insuficienta dezvoltare a sectorului terţiar.

Ponderea populaţiei ocupate în servicii cunoaşte însă diferenţieri importante în teritoriu.

Astfel, in 1992, faţă de media pe ţară de 32,4%, în Bucureşti această pondere a fost de peste 50% (51,6%) iar în Constanţa (zonă cu un vast sistem de navigaţie) 46,5%. Doar 4 judeţe mai dispun de o ocupare în servicii peste media, pe ţară (Timiş, Cluj, Sibiu şi Tulcea), restul de 35 de judeţe fiind caracterizate de o slabă terţializare.

În fig. nr. 3 se poate observa că la nivelul marilor regiuni, ponderea populaţiei ocupate în servicii nu ţine seama de densitate, având însă o tendinţă direct proporţională cu gradul de urbanizare a provinciilor.

Dezvoltarea actuală a serviciilor, legată cu preponderenţă de zonele urbane, iasă neutilizată posibilitatea existentei unor activităţi cu caracter terţiar care să deservească sectorul agricol sau alte activităţi conexe, în zone cu o densitate relativ mare. în prezent, ponderea cheltuielilor cu produse alimentare în bugetul unei familii este, în România, de peste 60%, ceea ce învederează faptul că există rezerve importante de cerere de produse alimentare, neacoperită de ofertă. Faţă de celelalte bunuri (în special investiţii) la care există un deficit de cerere solvabilă, produsele alimentare au piaţa asigurată.

Iată de ce, ca o concluzie la cele menţionate, considerăm necesară o stimulare prin diferite pârghii a dezvoltării acelor servicii şi activităţi de mică industrie care să deservescă sectorul agricol şi să prelucreze ceea ce el oferă. Amplasarea acestor activităţi în apropierea zonelor cultivatoare ar avea un dublu efect pozitiv;

- îmbunătăţirea repartizării pe sectoare a populaţiei ocupate fără a necesita cheltuieli suplimentare legate de migraţia teritorială a forţei de muncă;

– creşterea eficienţei sectorului primar prin mai puternica sa orientare spre piaţă.

Investiţiile necesare nu sunt foarte mari, iar recuperarea lor poate avea loc relativ repede.

Figura nr. 3 A

Ponderea populaţiei ocupate în servicii pe provincii

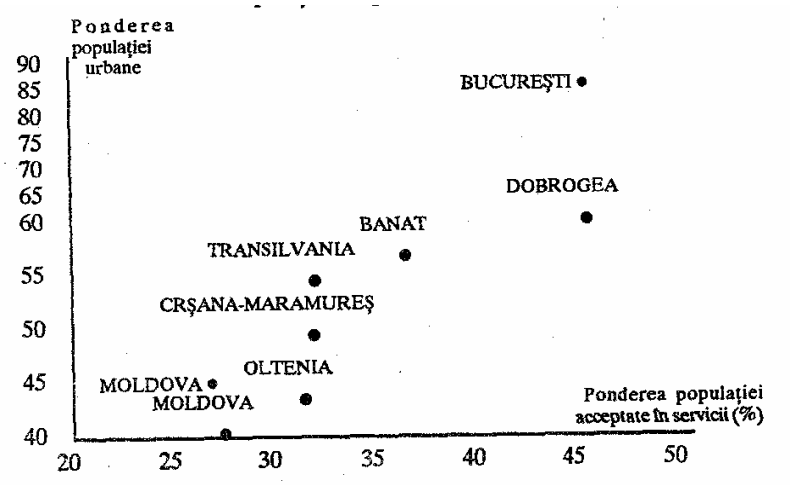

Figura nr. 3 B

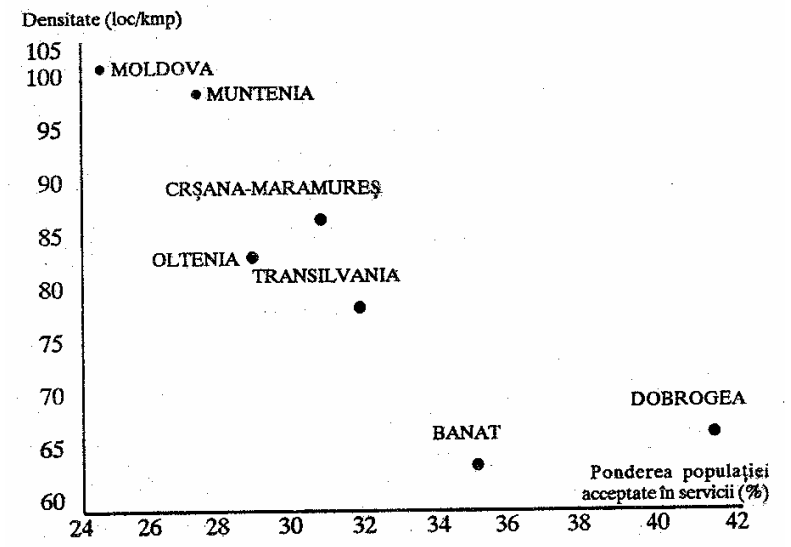

4.5. Repere ale unei politici regionale de ocupare

În perioada actuală piața muncii, economia în general, este marcată de profunde dezechilibre globale, structurale şi regionale. Acestea nu țin doar de domeniul tranziției la economia de piață şi al reformei, ci sunt in mape parte efectul unei crize economice profunde.

4.5.1. Studiul nostru - doar o primă abordare care se cere aprofundată pe multiple fațete - identifică o seamă de decalaje şi dezechilibre în ce priveşte ocuparea forței de muncă, precum şi geneza unora dintre acestea. Decalajele regionale se extind pe o gamă variată de aspecte:

- rata de şomaj variază în limite extrem de largi, de la 3,4% în Gorj la 25% în Bistrița-Năsăud, la 30 iunie 1993;
- oferta de forță de muncă variază ca volum şi nivel de calificare in teritoriu, iar fenomenele demografice şi mişcarea migratorie (internă şi externă) îi imprimă tendințe diferite de la o zonă la alta. în consecință, nevoia de formare profesională se va manifesta în unele zone cu accent pe calificarea tinerelor generații care pătrund pe piața muncii, în timp ce în altele primează recalificarea şi reconversia profesională;
- dotarea inegală cu factori de producție (pământ, capital) determină profile economice diferite de la o zonă la alta caracterizate în cazuri extreme prin "monocultură", situație ce afectează egalitatea de şanse la nivel teritorial;
- decalajele sectoriale existente la nivel național se amplifică sau dimpotrivă se estompează la nivel local. O structură eficientă a ocupării se poate obține numai prin acțiuni concertate, îndreptate spre acele zone caracterizate prin cele mai mari rămâneri în urmă.

4.5.2. Desigur, orice schimbare presupune un dezechilibru. Dar tranziția nu înseamnă doar mişcarea dezordonată a indicatorilor economici, ea implică în mod esențial schimbarea, noul având ca scop precis o dezvoltare durabilă, susținută, care nu se poate realiza decât prin mecanisme instituționalizate. Cu atât mai mult cu cât piața muncii este o piață pe care regula, convenția, contractul sunt dispozitive de reglare de primă mărime. Dispozitive care, pilotate cu competență, pot avea efecte benefice durabile.

4.5.2.1. Unul dintre aceste mecanisme îl reprezintă gestionarea descentralizată a pieței pe care, indiferent cum îl numim - Serviciu Public al Ocupării, Agenție pentru ocupare şi forță de muncă - este chemat să răspundă nevoii de pilotare şi flexibilizare pe care o implică piața muncii.

Descentralizarea gestiunii pieței muncii are la bază unele principii cum sunt: parteneriatul, eficiența, integrarea în dezvoltarea economico-socială zonală şi națională. Prin specificul ei, abordarea descentralizată a pieței muncii presupune colaborarea între toți actorii implicați autorității locale, firme, sindicate, agenții de consultanță şi cercetare etc.) în orientarea şi coordonarea proce-

selor de ocupare, formare profesională, creare de noi activități, sprijinirii cooperării între firme deja existente, de care poate beneficia întreaga comunitate.

4.5.2.2. O politică diferențiată în teritoriu își găseşte rațiunea pe de o parte în solidaritatea față de regiunile defavorizate, iar pe de altă parte în interesul regiunilor relativ avantajate în prezent de a-şi rezolva problemele viitoare ce țin de poluare, debuşee, infrastructură etc. în ambele situații se remarcă nevoia de anticipare, gândire, prospectivă, pentru a preîntâmpina sau limita efectele negative ale unor măsuri economice sau situații conjuncturale. Un simplu exemplu arată că o modificare a prețului cărbunelui care ar determina renunțarea la exploatările miniere poate transforma în timp scurt acest județ într-o "gaură neagră" a ocupării la nivel național.

4.5.2.3. Autonomia locală nu reprezintă doar un principiu democratic, ci presupune cu evidență responsabilitate în abordarea eficientă a problemelor din teritoriu. în acest demers pilonii de bază îi reprezintă vocația economică specifică a diferitelor bazine de ocupare, resursele diferite, caracteristicile diferite ale cererii şi ofertei forței de muncă şi ale ocupării în general. Unele județe au o piață internă de dimensiuni însemnate, altele dimpotrivă se pot dezvolta numai într-un cadru mai larg, zonal.

Important este să existe voința colectivă şi de ce nu şi politică pentru un asemenea demers, care atrage după sine şi crearea celorlalte condiții necesare, înainte de toate resursele (financiare, materiale, umane).

4.5.2.4. Adaptarea şi orientarea mai bună a economiei locale spre piață implică acțiuni şi măsuri mai mult sau mai puțin specifice fiecărei zone.

În unele zone este necesară stimularea inițierii de noi activități pentru a contrabalansa deficiențele de productivitate ale sectorului agricol.

În altele, existența unei industrii diversificate este o premisă a adaptării mai uşoare la noile nevoi, în condițiile unui parteneriat eficient la nivel local.

Pentru alte zone, axate pe industrii de mari proporții, energofage, consumatoare de materii prime, este necesară o politică clară, asamblată la nivel național, pornind şi de la propunerile de la fața locului.

4.5.3. Politicile regionale diferențiate nu reprezintă un "fac totum" al pieței muncii, capabile de la sine să rezolve problemele complexe ale ocupării din perioada actuală. Ele reprezintă doar una din căile de urmat, însă şi cea mai realistă, întrucât pune în mişcare acele elemente care nu pot fi observate şi cunoscute de la nivel macroeconomic.

Note bibliografice

Barbot, Emmanuelle - "Les stratégies pour l'emploi - ie developpement local et les créations d'emplois", în "Cahiers français", nr. 246, mai-iunie 1990.

Ciutacu, Constantin - "Politici de ocupare şi investiții şi ocuparea forței de muncă", în Piața muncii în România în perioada de tranziție. Mecanisme şi

politici de ocupare a forței de muncă şi combatere a şomajului", C.I.D.E., Academia Română, Institutul de Economie Națională, Bucureşti, 1992.

Pecqueur, Bernard - "Les stratégies pour l'emploi. Les specificites du developpement local", in "Cahiers français", nr. 246, mai-iunie 1990.

Perț, Steliana - "Şomajul şi potențialul de muncă", în "Piața muncii în România în perioada de tranziție la economia de piață - dimensiuni, caracteristici, tendințe", C.I.D.E., Academia Română, Institutul de Economie Națională, Bucureşti, 1993

xxx "Anuarul Statistic al României", 1993, Comisia Națională pentru Statistică, Bucureşti, 1993.

xxx "Anuarul Statistic al României", 1991 Comisia Națională pentru Statistică, Bucureşti, 1991.

xxx "Balanța resurselor de muncă ale României la 1 ianuarie 1993", C.N.S., 1993

XXX "Buletin statistic în domeniul muncii şi protecției sociale" nr. 1, 2, 3, C.N.S., 1993

XXX "Communes, métropoles, régions: l'espace français", în "Economie et Statistique", nr. 230, martie 1990.

Capitolul 5

FLEXIBILITATEA SALARIALĂ

Printre componentele majore ale pieței muncii, plata muncii şi a forței de muncă deține o poziție cheie. Factor de echilibrare a raportului cerere-ofertă pe această piață şi, în acelaşi timp, pârghie a stabilității macroeconomice, salariul, prin interconexiunile permanente şi complexe cu o mare parte din variabilele economice majore, instrumentează sensul şi amploarea schimbărilor din economie. De aceea, flexibilitatea salarială reprezintă o condiție indispensabilă a funcționării pieței muncii, mai ales în perioada de tranziție. În contextul trecerii economiei de la centralism la liberalism şi concurență de piață, definirea rolului şi a funcțiilor salariului, ca mecanism de ajustare a cererii şi a ofertei de muncă, a relației dintre dimensiunea şi evoluția salariilor şi alte variabile, în speță, productivitatea muncii şi prețurile bunurilor şi serviciilor, captează tot mai mult interesul specialiştilor, atât al teoreticienilor, cât şi al practicienilor. Politica salarială, prin includerea între obiectivele sale principale a (cel puțin) conservării puterii de cumpărare, a redeschis problema funcției economice a salariului, în special, în raport cu tipul de piață pe care acționează.

Relațiile tradiționale (clasice) de pe piața muncii, în condițiile tranziției, au fost perturbate. Puternicele şi multiplele influențe din exterior, asociate cu restricțiile politicii din interiorul pieței muncii, au determinat un comportament rigid al salariului şi al costului cu forța de muncă, în sensul că anumiți factori de intercondiționare au forțat spre o anumită evoluție a acestora, uneori chiar noneconomică.

Deteriorarea puterii de cumpărare, prin inflație şi nemuncă, prin presiuni sociale, au forțat la măsuri pe termen scurt, care au ignorat macroechilibrele, în principal, datorită imposibilității implementării şi asigurării acțiunii concertate a tuturor parametrilor ceruți de schemele clasice de evoluție.

Rezultatele practice, de până acum, din economia României, au evidențiat necesitatea schimbării tipului de corelații, asigurarea unui grad mai mare de libertate a autoreacției principalelor pârghii şi, în general, necesitatea regândirii cadrului, a principiilor şi criteriilor de existență şi funcționare a pieței muncii, de construire şi implementare a politicilor acesteia.

5.1. Flexibilitate salariată: concept, forme de manifestare

5.1.1. Flexibilitatea salarială poate fi definită ca sensibilitatea de reacție a prețului forței de muncă, în raport cu variația parametrilor de intercondiționare.

Aceasta înseamnă că salariul ar trebui să crească sau să scadă, în funcție de raportul cerere-ofertă de forță de muncă. Dar dubla natură a salariului -

de componentă a costului producţiei şi sursă de venit pentru posesorul de forţă de muncă - face ca acesta să fie rigid la scădere şi flexibil la creştere. Limitele de evoluţie, în ambele sensuri, sunt date de preţul forţei de muncă corespunzător producţiilor marginale - minimă şi respectiv maximă.

În economiile de tranziţie, specificitatea formelor de organizare şi de manifestare a pieţei muncii conduce, în mod firesc, la evoluţii atipice. Sistemul de reglementare a pieţei muncii, raporturile de forţe dintre partenerii sociali, practica formării şi evoluţiei salariilor etc. determină alte formule de alocare a resurselor, de ocupare a forţei de muncă şi funcţionare a pieţei muncii. La rândul lor, şi politicile de pe această piaţă, deci şi cea salarială, se vor adapta, devenind, în primul rând, elastice. În plus, însăşi noţiunea de flexibilitate salarială - ca de altfel şi cea de flexibilitate, în general - ar căpăta noi dimensiuni, valenţe şi forme de manifestare.

5.1.1.1. Reacţia salariului la variaţia factorilor de intercondiţionare poate fi, pe de o parte, în sensul adaptării (acomodării) evoluţiei şi/sau structurii sale la anumiţi parametri de influenţă ce dovedesc permanenţă în acţiune; pe de altă parte, se poate manifesta sub forma respingerii sau blocării anumitor "practici cu efecte negative în planul eficienţei utilizării forţei de muncă.

Acceptarea şi includerea ca element al politicii salariale sau ca motivaţie a schimbării acesteia, a unei anumite reacţii repetate a salariului, este dependentă de respectarea legităţilor economice generale. Dacă acest substrat lipseşte, atunci, pe termen, mediu, reacţia repetitivă nu va mai fi acceptată, datorită efectelor negative de antrenare pe care, de regulă, le produce.

Dacă ar fi să exemplificăm, este suficient să amintim o latură a politicii salariale promovate în România, în 1991 şi 1992. Creşterea costului salarial s-a realizat, iniţial, pe două canale: a) primul, care avea în vedere, pe de o parte, construirea fondurilor de protecţie socială, necesare în condiţiile acceptării legilor pieţei concurenţiale în economie - majorarea contribuţiei pentru asigurările sociale, instituirea contribuţiei ia fondul de şomaj şi la fondul de risc şi accidente - şi, pe de altă parte, formarea şi completarea surselor de venit la bugetul de stat, sub forma impozitelor - pe salarii, pe dividende etc; b) al doilea, ai indexării salariului de bază, în raport cu evoluţia preţurilor bunurilor de consum. Prima sursă a acţionat pe timp limitat, după câteva creşteri stabilizându-se la un nivel convenit ca acceptabil, sub aspectul suportabilităţii pentru contribuabil, şi satisfăcător, pentru beneficiari. Indexarea făcându-se, însă, în raport de preţuri şi nefiind însoţită de sporuri de producţie sau productivitate, treptat, a amplificat tot mai mult inflaţia, forţând ieşirea din limitele normalităţii economice, ale menţinerii corelaţiei salariului cu productivitatea muncii şi a masei salariale cu volumul producţiei Urmărirea reinstaurării acestei relaţii a condus la instrumentarea reducerii puterii de cumpărare, sporind tensiunile sociale. Rezultatele la care s-a ajuns, la sfârşitul anului 1993, respectiv indici de 2497,5% la salariul nominal, 4291,3% la preţurile de consum, 58,2% la salariul real, 71,1% la producţie şi 90,4% la productivitatea orară a muncii în industrie, în luna octombrie,

față de aceeaşi lună a anului 1990 - deci o corelație în condiții de regres a producției fizice - impun o schimbare nu numai a sistemului de protecție a puterii de cumpărare, ci şi a întregii arhitecturi a politicii salariale.

5.1.1.2. Parametrii care condiționează variații de volum şi de structură ale salariului se pot clasifica în două mari categorii:

a) endogeni pieței muncii, care, în cea mai mare parte, aparțin sferei asistenței şi protecției sociale: pilotarea evoluției nivelului salariului şi a politicii salariale la nivel național (chiar sectorial şi de firmă); negocierile colective (în special, cele legate de structura şi deplasarea grilelor de salarizare); protecția față de riscurile funcționării pieței (dimensiunea şi structura costurilor nesalariale cu forța de muncă, salariul minim şi garantarea, în plată, a acestuia) etc.;
b) exogeni, de regulă de pe piața financiar-valutară şi cea a bunurilor şi serviciilor.

Aceşti factori acționează concomitent şi intercondiționat, alcătuind un sistem care poate fi menținut doar prin acțiuni concertate şi simultane pe ansamblul sferei lor de influență. Este greu, dacă nu chiar imposibil să se obțină rezultate spectaculoase şi de durată dacă, de exemplu, pentru aceeaşi categorie economică de preț, se utilizează, pe două piețe puternic intercondiționate, două tipuri de politici principial opuse: dobânda real pozitivă la credite şi moderarea creşterii salariale.

Sub acțiunea parametrilor de influență, salariul poate reacționa:

- direct şi imediat, atunci când este vorba de pârghii sau mecanisme, aparținând, de regulă, pieței muncii. Efectele sunt relativ predictibile şi mai uşor de cuantificat;
- indirect şi pe termen mediu sau lung. În acest caz, stimulii sunt exogeni pieței muncii, au o capacitate mai mare de a genera efecte multiple şi în lanț. Rezultatele sunt mai dificil de estimat ca amploare, dacă nu chiar şi ca sens, uneori pot îl perverse şi/sau dificil de comensurat - atât prin parametrii cantitativi, cât şi prin cei calitativi.

5.1.1.3. Utilizarea flexibilității ca principiu generat de construire a politicilor legate de plata muncii primite:

a) determinarea şi operarea cu un optim mobil, în ceea ce priveşte costul utilizării forței de muncă. îmbinarea formulelor de plată directă a muncii cu cele indirecte, prin asigurarea unor facilități, scutiri sau echivalențe în natură, din alte fonduri decât cele de salarii, permite, în anumite perioade, o relaxare a dinamicii costului cu forța de muncă ce se include în preturile produselor. Tot astfel, politici complementare de menținere a ocupării, de operare cu un contingent de forță de muncă posibil de ocupat pe perioade scurte de timp, sezonier sau ocazional, reduc costurile indirecte cu forța de muncă, permițând, totodată, conservarea sau creşterea nivelurilor individuale ale valorii plătite a muncii salariaților permanenți.

b) influenţarea pozitivă sau negativă a celorlalte pieţe, în special a celei de bunuri şi servicii. Susţinerea puterii de cumpărare, printr-o politică a costului salarial neinflaţionistă, stimulează cererea de consum şi servicii a populaţiei, cu efecte pe piaţa investiţiilor. O politică a salariilor nominale înalte, cu putere de cumpărare în scădere sau staţionară, duce, pe de o parte, la stagnarea sau diminuarea producţiei, iar pe de altă parte, ia substituţii de tipul muncă-capital; creşterea numărului de şomeri diminuează resursele potenţiale pentru acordarea ajutorului de şomaj şi efectele în lanţ continuă cu sporirea cotelor ce se aplică asupra veniturilor salariale pentru această destinaţie şi/sau se reduce cuantumul ajutorului de şomaj etc.

5.1.2. Flexibilitatea salarială îmbracă diverse forme de manifestare şi mai multe grade de libertate. Eficienţa sa este dependentă *direct* de mărimea gradului de libertate, iar optimul este în raport şi de distanţa acestuia faţă de marginea (limita) mai apropiată 1).

O trecere în revistă a formelor de flexibilitate salarială, cunoscute şi practicate în diferite etape şi zone ale economiei de piaţă mondiale, permite conturarea unei tipologii a acestora ce are în vedere:

- variaţia salariului odată cu modificarea unor parametri ai producţiei (în afara celor de randament);
- modularizarea structurii venitului salarial cu utilizarea unor politici diferite pentru fiecare componentă în parte. În acest caz, în funcţie de conjunctura economică generală, se pot dezvolta subpolitici cu accente pe latura socială sau productivă;
- modularizarea timpului de lucru cu plată periodică anticipativă şi corecţie ulterioară;
- decalarea momentului încasării veniturilor din muncă de cel al exigibilităţii unor taxe, cotizaţii, impozite etc., cu instituirea unor stimulente şi, eventual, bonificaţii sau scutiri, în funcţie de destinaţia temporară a acestor sume (investire, consum etc.).

În esenţă, formele de flexibilitate salarială determină o anume elasticitate de acţiune a mijloacelor, pârghiilor şi instrumentelor politicii salariale, care permite ajustarea rezultatelor (schema nr. 1).

În condiţii de funcţionare normală a pieţei muncii, flexibilitatea salarială deţine un rol mai mult marginal şi complementar. Practica multor ţări a dovedit posibilităţile şi influenţa, destul de limitate, ale formelor acesteia. În majoritatea ţărilor cu economie de piaţă matură, arhitectura actuală a sistemului plăţii muncii şi, implicit, politicile salariale sunt rezultatul unui proces amplu şi îndelungat de căutări, aşezări şi adaptări, potrivit formulelor* de organizare, a specificităţilor şi tradiţiilor naţionale de muncă şi viaţă. De aceea, atunci când ne referim la flexibilitatea salarială în sens restrâns, respectiv la perimetrul formării şi mişcării cuantumului salariilor, este evident că mutaţii ample nu pot avea loc în aceste tipări de ţări, în prezent, preocupările pe linia flexibilităţii sa-

lariale au în vedere sensul larg al noțiunii. Zonele de întâlnire dintre politicile salariale, în sens restrâns, şi cele de ocupare, de politicile de protecție socială, ca şi de cele ce vizează dezvoltarea culturală a națiunilor, reprezintă terenul de acțiune al unor forme de flexibilitate salarială. Măsurile pe linia flexibilității duratei muncii, a îmbinării formulelor de ocupare temporară cu cele de semişomaj, dezvoltarea şi preocupările politice tot mai accentuate pe linia ridicării nivelului general de trai (inclusiv prin trecerea, în unele țări, de la minimum de subzistență la minimum decent, ce înglobează şi elemente care țin de un anumit nivel de cultură şi civilizație) antrenează şi favorizează multiplicarea şi amplifică utilizarea formelor de flexibilitate salarială (2).

Schema nr. 1

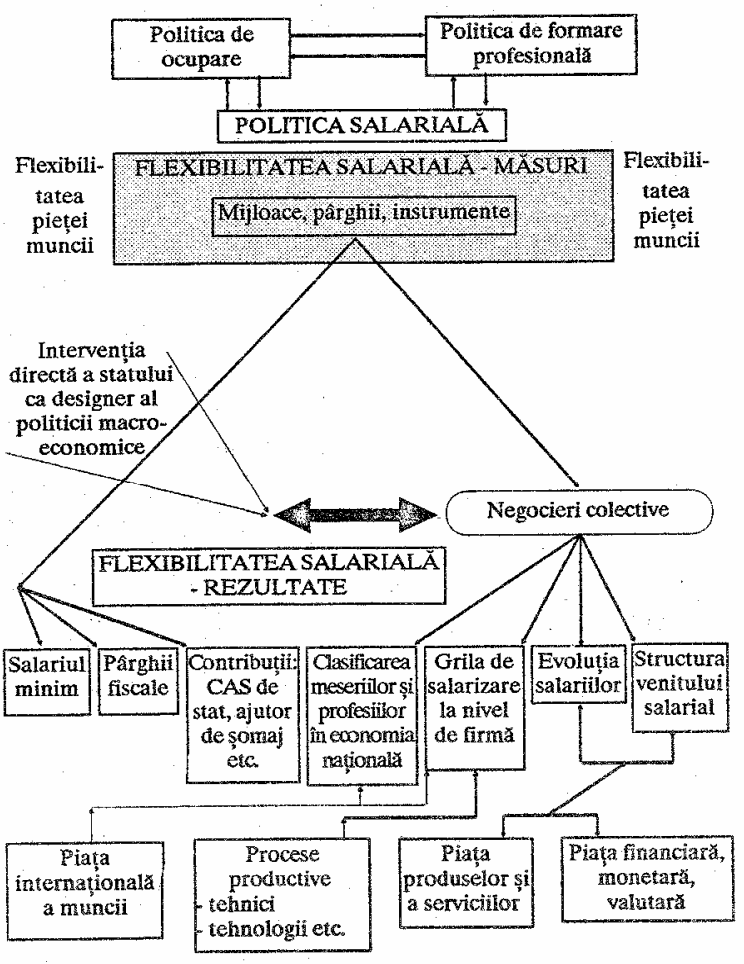

În economiile în tranziție, condițiile şi limitele de funcționare a pieților muncii conferă flexibilității salariale valențe noi şi un larg câmp de acțiune. în acest cadru pot apărea noi forme ale flexibilității salariale, tot aşa cum unele din cele viabile în economiile de piață dezvoltate, în formula lor actuală (cunoscută), nu vor funcționa. Un exemplu în acest sens îl reprezintă anualizarea plății muncii, care este dificil, dacă nu chiar imposibil şi impropriu de practicat, atât în pian economic, cât şi social, în condiții de inflație ridicată.

5.2. Flexibilitatea salarială în perioada de tranziție - o necesitate pentru România?

Dacă, pentru țările dezvoltate cu economie de piață, flexibilitatea salarială constituie un complement în ansamblul politicii economice, pentru România se pare că poate reprezenta ceva mai mult. De ce? Din cel puțin câteva rațiuni, şi anume:

- în primul rând, deoarece atât cei patru ani de tranziție, cât şi evoluțiile viitoare reclamă acțiuni şi instrumente diferite de cele cunoscute în teoria economică sau, dacă nu, cel puțin o altă formulă de combinare a acestora, mai fezabilă realităților economiilor aflate în plin proces de transformare. Ineditul, din punct de vedere economic, social şi politic, de care se "bucură" aceste state, ca şi anatomia destul de neclară a economiei de plată spre care ne îndreptăm, precum şi lipsa cvasitotală a unor condiții clasice, cerute pentru garantarea, cel puțin teoretică, a succesului practicilor economice trecute, sunt unele dintre argumentele ce ne conduc spre necesitatea, chiar obligativitatea unor alte combinații de măsuri şi pârghii economice.
- în al doilea rând, trecerea de la sistemul organizării şi conducerii centralizate a complexului economic național la unul guvernat de legile concurenței şi competiției, permanente, tot mai dure, presupune transformări imediate, de amploare şi profunzime, în economie şi societate. Procesul este, practic, Rerealizabil pe termen scurt şi cu aceeaşi cadență în toate domeniile. În unele, cum ar fi, de exemplu, cel al comportamentului uman, al ADN-ului specific poporului român - vis-à-vis de participarea la muncă, de ritmul şi activitățile tradiționale - este chiar imposibil să realizezi o restructurare imediată şi radicală sau, pe unele segmente, poate nici nu este necesară. Tot acest mozaic, cu componente aflate pe diverse trepte ale tranziției, apare atât la nivel național, cât şi pe subsistemele acestuia, atât în plan legislativ, cât şi în cei organizatoric şi de implementare. Pe piața muncii, asemenea aspecte se manifestă din plin, cu efecte, uneori, nescontate şi deosebit de grave. Ele sunt rezultatul, pe de o parte, al lipsei unui sistem legislativ complet şi închegat, ceea ce dă posibilitatea unor interpretări prea personale, cu efecte negative asupra implementării structurilor şi funcționalităților de bază ale pieței muncii. Pe de altă parte, chiar şi

această arhitectură actuală a reformei pieței muncii, tridimensională şi în trepte, trebuie coordonată şi interconexată, atât cu propriile părți componente, cât şi cu ansamblul exterior, pe baza unei logici coerente, posibile şi acceptabile din punct de vedere practic. Fără un anume grad de responsabilitate şi competență profesională şi un bun simț practic, este greu să construieşti o piață a muncii care să şi funcționeze. Dar mai important este faptul că, prin asemenea procedee, se erodează structurile economice esențiale, forțând ruperea corelațiilor de bază ale pieței muncii, în speță a celor dintre rezultatele muncii şi stabilirea contravalorii lor şi, de aici, artificialitatea remunerării forței de muncă;

– în al treilea rând, ne aflăm în plin proces de formare, de educare şi autocorectare a agenților sociali, privind rolul şi funcțiile lor pe piața muncii. Dacă sub aspect administrativ, structurile formale au fost create, problemele de fond sunt, încă, în fază embrionară şi favorizează:
  - pendularea sindicatelor între susținerea intereselor membrilor săi şi mirajul puterii politice;
  - cvasiinexistența patronatului, ca parte distinctă, la negocieri. Cel privat este slab, reprezintă o parte redusă a proprietății şi este lipsit de conştiința necesității unității sale. Statui, ca patron propriu-zis al majorității averii naționale, în cadrul negocierilor nu se manifestă, sau dacă o face, acționează prin executiv;
  - inflexibilitatea statului, ca arbitru al negocierilor.

  Nedetaşându-se clar cele două aspecte - de patron şi de arbitru -, statul îşi poate permite o oscilație destul de amplă şi o variație a transparenței, conducând şi alimentând poziții (atitudini) mai mult sau mai puțin artificiale, de obstrucționare a reformei;

– şi, în fine, nu trebuie omis faptul că în România piața muncii acționează ca o entitate deschisă, mai mult decât în orice altă țară cu economie de piață matură. Factorii exogeni acesteia, tot mai mulți, mai puternici, unii permanentizându-se în manifestare, produc grave distorsiuni în exercitarea funcțiilor salariului, de principal instrument de reglare a acesteia şi de indicator macroeconomic Căderea cursului de schimb, alinierea tuturor prețurilor - cu excepția salariului - la cel în dolari de pe piața internațională, şi instrumentarea, de către executiv, a evoluției prețului muncii sunt, în prezent, principalele restricții De aceea, şi negocierile salariale au urmărit mai mult anihilarea efectelor pe termen scurt ale acestora şi mai puțin sau chiar deloc reconstruirea unei politici salariale stimulative. Raporturile salariale şi ale puterii de cumpărare, dintre diferitele profesii şi meserii, ramuri şi domenii de activitate, sunt rezultatul unor acțiuni de conjunctură, speculative. Nu reflectă nici structuri de piață viabile (o clasificație rezultativă a meseriilor şi profesiilor a unor negocieri pertinente), dar nici posibilitățile economiei, de remunerare a muncii.

Chiar şi aceste câteva elemente, enumerate mai sus, ne conduc la concluzia că modelele clasice, pure, de plată a muncii (dacă asemenea modele există sau au existat vreodată), aplicate contextului actual, nu pot garanta evoluția dorită a restructurării pieței muncii. Tot astfel, nici modelele, din alte țări cu economie de piață matură, nu pot fi importate, iar o parte, nici chiar adaptate, nu par a fi o soluție. Imperfecțiunile, distorsiunile şi conjuncturalitatea acțiunii pieţelor muncii din economiile în tranziție, dar şi rezultatele - tot mai greu predictibile - fac necesare politici elastice, deschise, transparente şi uşor perfectibile. Dintre acestea, politicile salariale flexibile par posibile, pe termen scurt, şi chiar necesare în ambele lor accepțiuni, respectiv a formării şi a evoluției costurilor salariale.

5.3. Elemente de flexibilitate în politica salarială actuală. Carențe, Rezultate

5.3.1. Salariile şi echilibrele macroeconomice

5.3.1.1. Măsurile inițiate pe linia restructurării sistemului remunerării salariaților, la nivelul economiei naționale, n-au dat rezultatele scontate. Stângăcia agenților economici de a-şi construi un sistem de salarizare, capabil să remunereze munca prestată şi să stimuleze producția şi eficiența, asociată cu politica executivului de frânare a Inflației, prin moderarea creşterii fondului de salarii, dar şi cu slăbiciunile negocierilor salariale au condus la diminuarea rolului salariului de susținere a unor macroechilibre. Din potențial factor activ al reformei şi restructurării economiei, salariul s-a transformat în element de obstrucționare, decreare şi/sau accentuare a unor disfuncționalități (anexa nr. 1). Acestea s-au manifestat pregnant, începând cu anul 1991. Astfel, rezultatele măsurilor parțiale, luate pe unele segmente din economie, au afectat mărimea şi/sau structura unor parametri economici, care au generat efecte artificiale. Astfel, veniturile obținute din munca salarială, prin puterea de cumpărare redusă la 87,4% în 1991, față de 1989, n-au puiuț acoperi, decât în proporție de 56,38%, consumul final al gospodăriilor populației. Prestațiile sociale, ai căror raport, rață de salariile nete, a crescut cu cca. 30%, şi-au diminuat, de asemenea, contribuția la consumul final. Reducerea resurselor» necesare acoperirii consumului curent ai gospodăriilor, a afectat atât capacitatea de economisire, cât şi posibilitatea de a investi în bunuri de folosință îndelungată, în proprietăți etc. S-a anihilat, astfel, în mod administrativ, cererea de produse şi servicii pe piață, *cu* efecte negative asupra nivelului producției, în pianul eficienței alocării resurselor în procesele productive, cât şi asupra ocupării forței de muncă. Raportul dintre salarii şi valoarea adăugată brută s-a deteriorat puternic în 1991, respectiv de la *66%* în 1990, la 52%. Corelat cu ponderea remunerării salariaților în PIB, şi aceasta în scădere de ia 43,5% ia 34,8%, dovedeşte o evoluție contrară tendințelor actuale din economia mondială (3) şi nonprofitabilă pentru economia românească. Valoarea adăugată este indicatorul macroeconomic cel

mai puternic afectat de inflație, în termeni comparabili, ponderea sa în prețuri scăzând relativ.

5.3.1.2. In esență, sporirea eficienței muncii prestate se exprimă sintetic prin indicatori ce reflectă sporul valorii nou create. Dacă ne raportăm la acest tip de apreciere a rodniciei muncii, constatăm următoarele (tabelul nr. 1):

- o slabă elasticitate a salariului, în raport cu dinamica valorii adăugate brute pe salariat în 1991, față de 1990. Sub acest aspect, cea mai dezavantajată ramură a fost .agricultura, unde preocupările legate de formarea şi evoluția salariilor angajaților au fost relativ slabe; creşterea salariului mediu s-a situat sub nivelul înregistrat ia scara economiei cu 20%, sub cel din transporturi cu 31%;
- s-au produs mutații în ceea ce priveşte nivelul salarizării pe ramuri, în raport cu nivelul mediu pe economie. Faptul că, de exemplu, în industrie, evoluția valorii adăugate brute a ramurii, față de nivelul mediu, înregistrează -10,7%, iar salariul mediu net al ramurii (tot în raport de media pe economie) + 1,5%, denotă că mişcarea salariilor s-a autonomizat, în raport cu parametri de eficiență:
- salariul mediu net a evoluat relativ autonom, față de dinamica producției obținute la 1 leu salariu net consumat. Cea mai mare discrepanța s-a înregistrat în ramura transporturilor, unde, unei creşteri a salariului de 2,35 ori, i-a corespuns un spor de producție, obținut pe unitate de plată netă a muncii, doar de 31,2%.

Tabelul nr. 1

Valoarea adăugată brută şi salariul mediu net, pe unele ramuri ale economiei, în 1991 fața de 1990

Indicatori	Industrie	Agricultură	Transporturi	Total economie
1	2	3	4	5
1. Evoluția valorii adăugate brute, pe salariat (%,+-)	+157,7	+139,7	+213,8	+188,7
2. Evoluția salariului mediu net (%,+-)	+124,7	+87,4	+134,9	+121,3
3. Raportul dintre 1 şi 2	1,26	1,59	1,58	1,56
4. Valoarea adăugată brută a ramurii, față de nivelul pe economie				
a) (%) - 1990	92,5	291,7	70,4	x
- 1991	82,6	242,2	76,5	x
b) raportul 1991/1990 (%,+-)	-10,7	-17,0	+8,7	x

1	2	3	4	5
5. Salariul mediu net al ramurii, faţă de nivelul pe economie				
a) (%) - 1990	98,2	106,9	111,5	x
- 1991	99,7	90,5	118,3	x
b) raportul 1991/ 1990 (%,+-)	+1,5	-15,3	+6,1	x
6. Evoluţia producţiei obţinute la 1 leu salariu net (%,+-)	+20,6	x	+31,2	+30,3
7. Producţia ramuriila 1 leu salariu net, faţă de nivelul pe economie				
a) (%) - 1990	127,2	x	47,3	x
- 1991	117,7	x	47,6	x
b) raportul 1991/ 1990 (%,+-)	-7,5	x	+0,6	x

Sursa: *Calculat pe baza datelor din Anuarul Statistic al României, 1993, CNS.*

Continuarea analizei, pentru un orizont mai apropiat de timp, datorită lipsei informaţiei statistice sau a imposibilităţii asigurării unei comparabilităţi a seriilor statistice, ca urmare a introducerii sistemului conturilor naţionale, ne obligă la compararea salariului cu profitul brut obţinut. Această abordare a raportului plata muncii - rezultate permite, totodată, prin aprofundarea analizei la nivelul a 24 de ramuri economice, o reflectare a particularităţilor acestei relaţii, în funcţie de natura activităţii economice. Consumul de muncă, aferent obţinerii unui leu profit brut, oferă informaţii interesante, privind dispersia ramurilor economiei faţă de media naţională (tabelul nr. 2, graficul nr. 1). Pentru 1 leu profit brut, în economia naţională, s-au consumat, în 1992, între 0,32 lei în comerţul exterior şi 232,56 lei în telecomunicaţii, iar în 1993 (pe 7 luni), între 0,21 lei şi 196,08 lei, în aceleaşi domenii.

Peste media naţională, respectiv au consumat mai multă muncă, reflectată prin fondul de salarii brut plătit, se situau 16 ramuri, în 1992, şi doar 12, în 1993. Salturi spectaculoase pe linia reducerii nivelului venitului salarial brut, ce revine la 1 leu profit brut realizat, s-au înregistrat în 3 cazuri: în ramura foraj-geologie, unde, de la cca. 10 lei fond de salarii consumat pentru obţinerea unui leu profit brut, în 1992, s-a ajuns la doar 2,95 lei, în 1993, deci cuantumul muncii plătite a fost cu 70,5% mai mic; în activitatea de educaţie fizică şi sport, reducerea a fost de cca. 2/3, iar pentru ocrotirea sănătăţii şi asigurări sociale, puţin mai mult de jumătate.

Graficul nr. 1

Ierarhia ramurilor economiei naționale, în raport de fondul de salarii consumat pentru realizarea unui leu profit brut

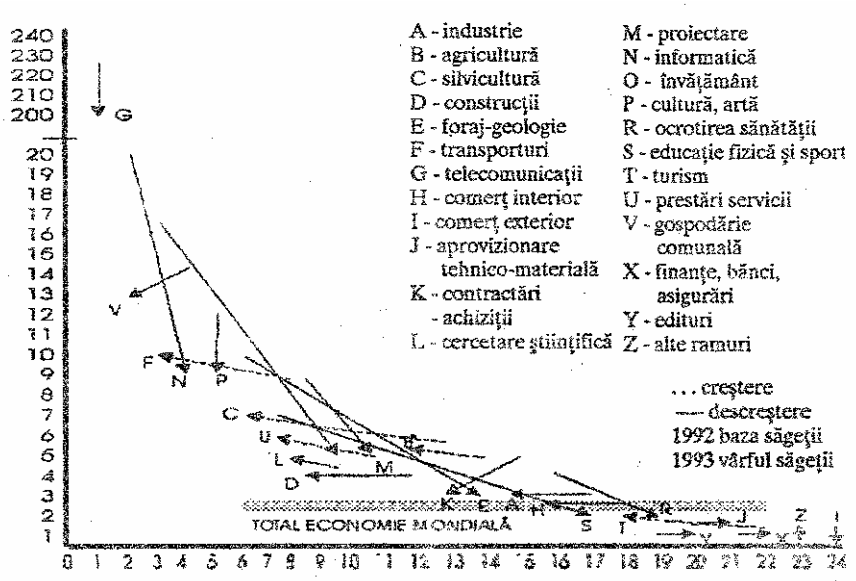

Față de 1992, în primele 7 luni ale anului 1993, 17 ramuri, din cele 24 prezentate, şi-au redus consumul de fond de salarii ce revine la 1 leu profit brut obținut, în proporții situate între -1,5% în construcții şi -70,5% în foraj extracție; reduceri la jumătate sau mai mult s-au înregistrat şi în ramurile; informatică (-53,3%) şi învățământ (-70%). Aceste evoluții reflectă, în fapt, efectul agregat a trei factori, respectiv modificarea gradului de ocupare a forței de muncă, evoluții +/- ale productivității muncii şi politica de moderare a creşterii salariate, promovată de executiv. întrucât predominanța unuia dintre factorii prezentați, dar şi a altora, a fost diferită, în funcție de natura ramurii economice la care ne-am raportat, în unele activități a crescut consumul de fond de salarii pentru 1 leu profit. Aceste sporuri, mâi mult sau mai puțin justificate, s-au situat între "+5,5% în cercetarea ştiințifică şi +127,2% în turism (tabelul nr. 3). Interesant de semnalat este faptul că unor activități, precum cercetarea şi agricultura, li se alătură, în această evoluție, ramuri, ca transporturile şi silvicultura, pentru care tendințele ar fi, mai normal, să fie de alt sens sau cel puțin de 6 mai mică amploare.

Tabelul nr. 2

Evoluția fondului de salarii consumat pentru obținerea unui leu profit brut, pe ramuri ale economiei naționale, în 1992 şi 1993

Ramuri	1992 (12 luni)	1993 (7 luni)	1993/ 1992 (%,±)	Ierarhia ramurilor (locul ocupat) 1992	1993
1	2	3	3	5	6
Media națională	3,34	3,24	-3,0	16-17	13-14
- % față de medie					
industrie	-13,17	-14,81	-4,8	17	15
agricultură	+27,84	+45,37	+10,3	14	12
silvicultură	+53,29	+116,05	+36,7	13	6
construcții	+55,99	+58,33	-1,5	12	9
foraj-geologie	+199,10	-8,95	-70,5	6	14
transporturi	+153,59	+228,40	+25,6	7	3
telecomunicații	+6862,87	+5951,85	-15,7	1	1
comerț interior	-14,67	-21,91	-11,2	18	16
comerț exterior	-90,42	-93,52	-34,4	24	24
aprovizionare tehnico-materială	-60,18	-59,88	-2,3	20	21
contractări-achiziții	+27,54	-6,79	-29,1	15	13
cercetare științifică	+58,98	+72,84	+5,5	11	8
proiectare	+100,60	+47,22	-28,8	9	11
informatică	+475,75	+177,16	-53,3	2	4
învățământ	+398,20	+54,32	-70,0	3	10
cultură-artă	+244,01	+169,44	-24,0	5	5
ocrotirea sănătății, asistență socială	+10,48	-45,06	- 51,8	16	19
educație fizică şi sport	+103,59	-30,25	-66,8	8	17
turism	-72,46	-35,49	+127,2	22	18
prestări servicii	+64,37	+90,74	+12,6	10	7
gospodărie comunală şi locativă	+344,91	+295,68	-13,7	4	2
finanțe, bănci, asigurări	-71,56	-76,54	-20,0	21	22
edituri	-49,40	-52,47	-8,9	19	20
alte ramuri	-82,63	-81,48	+3,4	23	23

1	2	3	3	5	6
Număr ramuri peste media națională	16	12	x		
Număr ramuri sub media națională	8	12	x		
Număr ramuri cu raport (-) (93/92)		x	x	17	

Sursa: *Prelucrat pe baza datelor CNS.*

Tabelul nr. 3

Creşterea fondului de salarii brut la 1 leu profit impozabil, în unele ramuri ale economiei naționale, în 1992 şi 1993

Ramura	Fond de salarii brut la 1 leu profit brut		Dinamica 1993/1992
	1992 (12 luni)	1993 (7 luni)	
- transporturi	8,47	10,64	125,6
- prestări servicii	5,49	6,18	112,6
- cercetare științifică	5,31	5,60	105,5
- silvicultură	5,12	7,00	136,7
- agricultură	4,27	4,71	110,3
- turism	0,92	2,09	227,2
Media națională	3,34	3,24	97,0

Sursa: *Prelucrat pe baza datelor CNS.*

Prin prisma acestor analize, putem conchide că, în perioada 1990-1993, salariul, prin evoluția sa (ca nivel), a manifestat o slabă flexibilitate, în raport de evoluția unor indicatori economici de rezultate.

Această concluzie trebuie apreciată în condițiile cunoaşterii gradului de. rigiditate a profitului, în raport cu evoluția cursului de schimb, a dobânzii, a prețului la materii prime şi materiale. Deci salariul, respectiv costul forței de muncă, este mai puțin flexibil decât consumurile materiale şi financiare şi relativ mas elastic față de profit Aceste limite provin, pe de o parte, din aplicarea legislației de profil, iar pe de altă parte, datorită evoluției, în condițiile actuale, a elementelor de piață.

5.3.1.3. Aprecierea relației salariu-indicatori macroeconomici are la bază relația fundamentală dintre evoluția masei salariate şi a volumului producției, respectiv dintre salariul mediu şi productivitatea muncii. Având în vedere importanța acestei relații în susținerea, pe de o parte, a macroechilibrelor din economie şi, pe de altă parte, a unei politici salariale viabile şi, totodată, flexibile, este necesar ca indicatorii considerați să reflecte cât mai fidel evoluția fenomenelor pe care le cuantifică. În plus, în economiile în tranziție, se pune problema substratului productiv al corelației. Apare chiar, întrebarea dacă, în

condițiile scăderii, puternice şi continue, a volumului producției, mai pot fi păstrate aceleaşi coordonate generale ale formei şi evoluției corelației. În general, pentru a reprezenta un element de referință în analiza evoluției economiei, corelația salariu-productivitatea muncii ar trebui să reflecte, să încorporeze cel puțin 2 elemente:

a) să ia în considerare productivitatea reală a muncii, rezultat al unei producții efectiv realizate. Dacă la nivel macro, este mai dificil de obținut o astfel de exprimare a productivității muncii, la nivel de firmă, acest lucru este posibil şi chiar obligatoriu;
b) micşorarea ecartului dintre prețul zilei, pentru capitalul uman şi valoarea forței de muncă, reflectată prin salariu.

Cele două elemente, mai ales la nivelul fiecărei unități economice, sunt în interdependență reciprocă; operând cu o anumită productivitate a muncii fizice, vom putea, apoi, de exemplu, să "dirijăm", pentru o anumită perioadă, evoluția salariilor; având în subsidiar asemenea indicatori concreți, posibilitatea atingerii scopurilor propuse în politica salarială este sensibil mai mare. În cealaltă extremă, în care exprimarea valorică predomină (mai ales la nivel de firmă), va apărea, în fapt, o lipsă de corelare şi coerență care prin rezultate, va genera o invers-corelare, respectiv pe sens negativ.

Pentru economia României, datorită comportamentului inflației, modalității de formare şi, mai cu seamă, de evoluție a prețurilor, corelația se cere lărgită, mai ales în forma sa agregată, în care reflectarea valorică poate conduce la aprecieri aparent neadevărate. Astfel, în interpretarea rezultatelor, trebuie să asociem şi alte variabile, respectiv corelația între salariul real şi productivitatea muncii, gradul de reprezentativitate a indicelui de preț (4) utilizat în determinarea salariului real, coeficientul de variație a producției şi a volumului desfacerilor de mărfuri

Informațiile de care dispunem ne permit o apreciere generală asupra evoluției şi efectelor corelației la nivelul industriei (tabelul nr. 4). Pe fondul general al reducerii producției, raportul dintre evoluția productivității muncii şi a venitului salariat net se deteriorează puternic, de la 76,2%, în ianuarie 1991, la doar 3,2%, în noiembrie 1993. Nivelul atins reflectă cu claritate aproape o anihilare a interdependenței dintre cei doi indicatori, a căror evoluție se autonomizează. Mai mult, variația fiecăruia se asociază cu cea a altor parametri, exogeni pieței muncii (prețurile etc.). Salariul nominal fiind periodic, corectat prin indexări (în funcție de evoluția inflației), nu mai poate păstra o dependență corelativă clasică cu productivitatea muncii. Raportându-ne la salariul real, observăm o bună corelare, puternic oscilantă, însă, de la o lună la alta, mai ales în 1991 şi 1992. Problema care apare în acest caz este măsura în care evoluția productivității muncii poate să devanseze dinamica salariului real Până la ce punct poate fi apreciată ca eficientă această corelare, în plan mai larg - respectiv atunci când luăm în considerare gradul de ocupare şi dimensiunea cererii agregate de produse şi servicii de consum şi, apoi, de investiții? Având în vedere situația actuală a economiei româneşti, un asemenea răspuns este destul de dificil. Totuşi, este oportună o precizare, şi anume aceea că a impune, prin

măsuri administrative, mai ales asupra salariului, un raport de corelare ca cel din 1993, când indicele atingea valori de 160%, iar salariul real de doar cca. 55% (februarie), echivalează cu "autosuprimarea" cererii pentru producție. Mai mult, neavând susținere economică suficientă, nici nu se va putea menține, impunând alte acțiuni de "susținere".

Tabelul nr. 4

Raportul productivitate-salariu-preț în industrie, ianuarie 1991 = noiembrie 1993 - octombrie 1990 = 100

Anul	luna	W/ salariat	Ven. sal. net	Ind. preț.	Ven. sal. real	Corelația W/sal. net	Corelația W/sal. real
1	2	3	4	5	6	7	8
1991	I	92,40	121,10	158,10	76,60	76,30	120,63
	F	92,30	117,60	169,20	69,50	78,49	132,80
	M	102,00	126,20	180,40	69,96	80,82	145,81
	A	102,00	192,20	228,20	84,22	53,07	121,11
	M	103,10	231,60	239,80	96,58	44,52	106,75
1	2	3	4	5	6	7	8
	I	106,10	226,40	244,50	92,60	46,86	114,58
	I	93,00	246,30	267,70	92,01	37,76	101,08
	A	92,00	243,40	297,60	81,79	37,80	112,49
	S	93,10	269,90	319,40	84,50	34,49	110,17
	O	89,60	293,10	352,60	83,13	30,57	107,79
	N	83,40	318,10	391,00	81,36	26,22	102,51
	D	79,90	345,70	444,50	77,77	23,11	102,74
1992	I	85,60	400,30	531,20	75,36	21,38	113,59
	F	94,00	384,70	597,40	64,40	24,43	145,97
	M	89,60	479,70	657,30	72,98	18,68	122,77
	A	82,30	485,20	688,00	70,52	16,96	116,70
	M	84,70	545,50	771,30	70,72	15,53	119,76
	I	77,40	606,10	804,10	75,38	12,77	102,68
	I	68,70	612,40	829,60	73,82	11,22	93,07
	A	70,90	596,90	857,60	69,60	11,88	101,87
	S	75,20	705,70	944,50	74,72	10,66	100,65
	O	78,10	729,80	1035,00	70,51	10,70	110,76
	N	84,10	855,10	1175,00	72,77	9,84	115,56
	D	74,20	991,50	1330,00	74,55	7,48	99,53
1993	I	75,90	835,80	1483,00	56,36	9,08	134,67
	F	87,50	880,10	1605,00	54,83	9,94	159,57
	M	86,40	1157,30	1752,00	66,06	7,47	130,80
	A	91,10	1180,40	1927,00	61,26	7,72	148,72
	M	91,00	1548,70	2513,50	61,62	5,88	147,69
	I	92,90	1891,00	2651,10	71,33	4,91	130,24
	I	83,90	2108,50	3000,70	70,27	3,98	119,40
	A	84,20	2313,00	3325,50	69,55	3,64	121,06
	S	88,50	2306,10	3689,10	62,51	3,84	141,57
	O	91,60	2497,50	4291,30	58,20	3,67	157,39
	N	91,30	2884,60	4899,40	58,88	3,17	155,07

Notă: *W = productivitatea muncii.*
Sursa: *Prelucrat pe baza datelor CNS.*

Pe ramuri ale industriei, o paralelă între nivelul venitului salarial real şi corelaţia acestuia cu productivitatea muncii permite o clasificare a activităţilor după evoluţia lor. Astfel, cea mai puţin mobilă din acest punct de vedere, s-a dovedit a fi subramura petrolului şi cea mai dinamică - industria lemnului (tabelul nr. 5 şi anexa nr. 2). Evoluţii similare, liniare, în sensul reducerii salariului real şi al creşterii indicelui de corelaţie, au înregistrat industriile minieră, chimică şi uşoară. Construcţiile de maşini, metalurgia şi industria alimentară, în decembrie 1992 au manifestat căderi destul de însemnate ale indicelui de corelaţie după care s-au redresat spectaculos dar pe fondul diminuării venitului real cu 10-20 de procente. O sporire uşoară a venitului real au cunoscut petrolul şi energia electrică şi termică, gaze şi apă, înregistrând, însă, în subsidiar, un reviriment al evoluţiei indicelui de corelaţie.

Se degajă, astfel, destul de clar, o autonomizare pe domenii de activitate industrială, în ceea ce priveşte atitudinea faţă de corelaţiile de macrostabilitate şi de politică salarială.

Tabelul nr. 5

Evoluţia venitului salarial real mediu lunar şi al corelaţiei cu productivitatea muncii, pe ramuri ale industriei

octombrie 1990 = 100

Ramuri	decembrie 1991		decembrie 1992		noiembrie 1993	
	Venit salarial real	W/valoarea salariului real	Venit salarial real	W/valoarea salariului real	Venit salarial real	W/valoarea salariului real
Total industrie	77,8	102,7	74,5	99,6	58,9	155,0
-Extractivă	89,5	91,2	86,0	100,6	69,7	128,6
•minieră	94,5	84,4	84,6	104,5	65,7	133,9
•petrolieră	86,7	94,3	80,8	100,0	81,4	96,8
-Prelucrătoare	76,4	101,3	72,5	96,4	54,5	157,1
•construcţii de maşini	73,7	118,0	70,3	105,7	53,3	170,1
•metalurgie	74,5	105,5	73,0	87,0	60,3	127,5
•chimie	92,1	73,5	87,7	81,1	63,4	129,5
•materiale de construcţii	84,8	82,0	80,6	84,4	56,8	153,7
•lemn	82,3	82,7	83,9	85,9	52,7	195,3
•uşoară	72,1	107,4	57,2	124,0	48,0	131,3
•alimentară	82,5	82,2	85,8	69,0	55,5	105,0
- Energie electrică, gaze, apă	96,8	103,0	81,0	126,3	82,8	125,0

Sursa: *Prelucrat pe baza datelor CNS.*

5.3.1.4. Un factor important al dimensionării cererii agregate de produse, cu efecte directe asupra flexibilității pieței muncii, a gradului de ocupare şi de stimulare a muncii de calitate, îl reprezintă apărarea puterii de cumpărare. Dincolo de acțiunile economice, care cer *o* anumită evoluție a acesteia, populația şi, în special, forța de muncă activă/ocupată apreciază salariul obținut prin prisma puterii de cumpărare şi a ponderii pe, care o deține în totalul surselor de venit ale familiei. Prezentarea structurii veniturilor gospodăriilor populației, făcută într-un paragraf anterior, a relevat faptul că salariul continuă să rămână piesa de rezistență, care defineşte nivelul de trai în majoritatea familiilor din România. Evoluția "liberă" a prețurilor a determinat modificări în structura consumului familial, spre produsele alimentare de strictă necesitate şi, în ultimul timp, si spre acoperirea cheltuielilor de întreținere a locuinței. Ca efect, a fost anihilată, într-o tot mai mare măsură, practic până la limita strictului necesar, cererea pentru produse nealimentare, în special a celor de folosință îndelungată, ca şi cea pentru investiții etc. Neputând fi substituibile cu alte categorii de bunuri şi servicii, aceste segmente ale cererii au fost, doar, amânate.

Pentru a sugera ordinul de mărime a declinului paterii de cumpărare, pentru consumul strict necesar al unui trai de subzistență şi igienă, am evidențiat evoluția capacității de achiziție, față de luna octombrie 1990, pentru câteva produse, la nivelul salariului mediu şi minim, în două momente, credem noi, semnificative: aprilie 1991, deci, înainte de etapele succesive de reducere a subvențiilor, şi septembrie 1993, o lună după ultima etapă de modificări substanțiale în structura prețurilor (introducerea TVA) (tabelul nr. 6 şi anexa nr. 3). Reducerile sunt deosebit de însemnate, mai ales pentru produsele strict necesare - făină, mălai, pâine, cartofi, carne, zahăr, brânză, detergenți, energie electrică etc. Dacă, pentru asemenea mărfuri şi servicii, modificarea cererii de consum este dependentă, mai mult, de tradiții, obiceiuri, grad de civilizație şi, relativ, independentă de nivelul prețului, pentru altele, cererea este dirijată, în mare măsură, prin preț, în funcție de o varietate de factori obiectivi, dar, mai ales, subiectivi. Astfel, apare surprinzător cum puterea de cumpărare pentru un autoturism DACIA, la nivelul salariului mediu, rămâne aproape neschimbată, pe când la făină şi cartofi scade cu cca. 70%, la carne şi brânză cu 50%, la detergenți cu peste 80%.

Tabelul nr. 6

Reducerea puterii pe cumpărare pe produs

- % față de octombrie 1990 -

Produs	U/M	Corespunzător salariului mediu net		Corespunzător salariului minim net	
		aprilie 1991	sept. 1993	aprilie 1991	sept. 1993
făină	kg.	-7,18	-71,20	-22,02	-83,62
mălai	kg.	-49,37	-82,18	-57,47	-89,86
pâine	500gr.	-1,00	-36,56	-16,82	-63,91
cartofi toamnă	kg.	-25,27	-70,82	-37,21	-83,40
morcovi cu albitură	kg.	-33,17	-61,13	-43,86	-77,89
ceapă uscată	kg.	-54,39	-21,57	-61,68	-55,38
mere	kg.	-1,00	+7,42	-16,82	-38,89
ulei de floarea soarelui	litru	+2,81	-45,21	-13,62	-68,83
carne de vită calitatea I	kg.	-2,26	-46,77	-17,88	-69,72
carne de porc I	kg.	-17,01	-58,29	-30,28	-76,27
carne de pui I	kg.	+10,82	-46,97	-6,89	-69,83
salam de vară	kg.	-0,30	-46,90	-16,24	-69,79
lapte de vacă	litru	+0,24	+3,68	-15,78	-41,02
telemea de vacă	kg.	+1,55	-50,80	-14,68	-72,01
ouă	buc.	+22,52	-37,73	2,93	-64,58
zahăr tos	kg.	-2,54	-58,59	-18,12	-76,44
frigider Arctic 140 l.	buc.	+9,07	-59,38	-8,37	-76,89
aspirator AP21	buc.	-7,8	-18,43	-22,54	-53,60
săpun de toaletă	buc.	+11,38	-18,94	-6,42	-53,88
deodorant	buc.	-27,60	-38,01	-39,18	-64,73
detergent 600gr./c/	buc.	-73,27	-80,97	-77,54	-89,17
Dacia 1304 tlx	buc.	-14,23	-2,12	-27,94	-44,32
energie electrică	kwh.	+122,76	-49,19	+87,15	-71,09
bilet RATB	buc.	-16,47	-34,34	-29,82	-62,65

Notă: *Salariul mediu net lunar:* - *octombrie 1990 = 3414 lei;*
- *aprilie 1991 = 7605 lei;*
- *septembrie 1993 = 74723 lei.*

Salariul minim net lunar: - *octombrie 1990 = 2000 lei;*
- *aprilie 1991 = 3743 lei;*
- *septembrie 1993 = 24903 lei.*

Sursa: *Prelucrat pe baza datelor CNS.*

5.3.2. Formarea salariilor - un proces la criză?

5.3.2.1. Deplasarea la nivelul firmei şi liberalizarea formării salariului au reprezentat punctul de pornire a reformei remunerării muncii şi, totodată, una din componentele sale de bază. Această libertate a formării salariului se realizează într-un spațiu mărginit, respectiv între cerințele tehnicilor, tehnologiilor şi modului de organizare a muncii din cadrul firmei şi orientările de ansamblu ale acesteia, privind dezvoltarea şi eficiența activității. Cu alte cuvinte, politica salarială la nivel de firmă se înscrie în cerințele sistemului productiv şi se circumscrie politicii firmei. Pe de o parte, salariul, ca factor de producție; trebuie să răspundă unor parametri generali de eficiență, care să permită realizarea producției de bază cu o anumită tehnologie, într-un cadru de organizare optim. Elementul de bază al formării salariului, norma, trebuie să fie elastică, respectiv să permită reflectarea şi în planul costului muncii a schimbărilor ce au loc în procesul de fabricație. Pe de altă parte, prețul muncii, ca principală pârghie economică pe piața forței de muncă, este necesar să reflecte, cât mai fidel posibil, prețul zilei şi al firmei pentru acest factor de producție - pentru munca depusă şi, respectiv, pentru fiecare angajat, în parte. Aprecierea cât mat fidelă a realității acestui preț permite şi asigură funcționarea pieței muncii, a fluxurilor de personal, influențează gradul de ocupare, ca şi acțiunile sindicatelor, ca partener social, ca factor de presiune.

Deci, procesul formării prețului forței de muncă reprezintă un sistem deschis şi este, în fapt, terenul pe care are loc concertarea obiectivelor, criteriilor şi principiilor de bază ale politicii salariale, dar si a convențiilor (din negocierile salariale de la nivel de ramură sau național), care vor determina, în final, valoarea forței de muncă, exprimată prin salarii

În esență, salariul, prin modul său de formare, trebuie să reflecte combinația optimă pentru firmă a factorilor de influență internă şi externă. Aceşti factori, în asemenea perioade de transformări în economie, se caracterizează, în principal, prin marea lor diversitate, prin acțiuni - mai ales aleatorii - asupra salariului (accidentale, conjuncturale etc.) şi prin permanenta fluctuație a ierarhiei puterii de influență a fiecăruia. Procesul tranziției economiei româneşti face ca, prin acțiunea şi, mai ales, prin rezultatele lor, mai importanți să fie:

a) dintre factorii interni: evoluția de ansamblu a întreprinderii, nivelul de calificare, organizarea muncii şi rezultatele obținute;
b) în grupa celor externi: cadrul general al convențiilor colective la nivel de ramură şi național.

Procesul formării salariilor are ca rezultat o clasificare generală a locurilor de muncă în întreprindere şi o structură-cadru a venitului salarial, pe principalele meserii, profesii şi locuri de producție.

Acordarea salariilor, ca nivel este, însă funcție de mai mulți parametri: puterea de cumpărare, calificarea, gradul de ocupare sau raritatea ofertei de forță de muncă pe categorii ale acesteia, condițiile de muncă, rezultatele eco-

nomice etc. Acestea se reflectă în politica salarială proprie a fiecărei unități economice. Ierarhizarea acestora, în funcție de politica generală a firmei, privind întreaga activitate şi de parametri de eficiență urmăriți, determină valoarea de firmă a forței de muncă.

5.3.2.2. Cei patru ani de libertate, în construirea politicii de remunerare a muncii şi de formare a salariului, au avut efecte mult prea modeste, atât pentru funcționarea pieței muncii, cât şi în planul standardului de viață. S-au limitat, mai ales, ia acțiuni mai mult de adaptare, pornind de la situațiile conjuncturale şi, mai puțin de ajustare structurală sau de reformare (5) a pieței forței de muncă. Salariul a acționat, cu deosebire, ca un factor de rigiditate, de conservare a unei anumite concepții, privind posibilitățile şi limitele funcționării pieței muncii

Modalitățile diferite de percepere, dar mai ales, de implementare a schimbărilor pe piața muncii, la nivelul agenților economici, coroborate cu interesele proprii ale fiecăruia, au condus ia situații extrem de diverse în planul politicii şi eficienței utilizării forței de muncă. Cercetări pe această temă, bazate pe chestionare lansate într-o serie de unități economice din capitală (6), au permis observarea unei varietăți mari, în ceea ce priveşte interesul şi înțelegerea importanței construirii unei politici salariale proprii, stimulative şi flexibile (anexa nr. 4).

Din analiza criteriilor de formare a salariilor se observă iminența legării funcționării pieței muncii de activitatea desfăşurată, alături de care, mai frecvent, apar ca elemente determinante pregătirea profesională şi competența, în privința politicii salariale, însă, aceasta rămâne, încă, o "fata morgana". Politica executivului în materie de salarii, şi posibilitățile firmei par să fie. pilonii de rezistență ai acesteia.

Unii agenți economici, datorită incertitudinii privind viitorul firmelor lor, au menținut salarii scăzute şi un grad mai mare de ocupare. Alții, în virtutea avantajelor pe care le-au avut din poziții de piață favorabile (situația de monopol sau productivități marginale relativ mai ridicate), au acordat salarii, comparativ, mai mari. Dar şi unii şi alții nu au putut fi consecvenți în promovarea politicii salariale, din diverse motive, între care, mai frecvente, au fost: şomajul tehnic, fluctuația mare a forței de muncă, absenteismul şi neimplicarea în muncă - salariile mici forțau spre un al doilea loc de muncă, în special în domeniul privat - şl, nu în ultimă instanță, politica executivului, privind moderarea creşterii salariale, obligativitatea asigurării în plată a salariului minim etc.

Se pare că agenții economici nu ştiu, încă, ce să facă şi/sau cum să acționeze în noile condiții, în care calitatea şi randamentul utilizării factorului uman în producție depinde, în principal, de capacitatea lor managerială. Mai mult, prin măsuri parțiale, ocazionale şi, uneori, insuficient de bine fundamentate economic, aceştia şi-au autoprovocat disfuncționalități ce au afectat eficiența alocării resurselor de care dispun, slăbindu-şi, astfel, forța economică şi periclitându-şi poziția pe piață. Asemenea fenomene au fost agravate şi de politica salarială tot mai restrictivă, promovată de executiv pentru aplatizarea curbei salarii-inflație.

5.3.3. Moderarea creşterii salariale. Intenţii şi efecte

*5.3.3.*1. Unul din dispozitivele de atenuare a rigidităţii salariului, respectiv unul din principalele obiective ale politicii salariale promovată de executiv, îl constituie instrumentarea evoluţiei plăţii pentru munca prestată, moderarea creşterii salariale.

Liberalizarea treptată a preţurilor şi, apoi, reducerea succesivă a subvenţiilor au fost însoţite de măsuri pe linia indexării - compensării. Modalitatea tehnică adoptată a constat în acoperirea într-o anumită proporţie a creşterilor de preţ, în manieră ex-ante, pe baza unei prognoze a Ministerului Finanţelor şi Comisiei Naţionale pentru Statistică, cu corectare ulterioară, în funcţie de rezultatele reale. Această indexare, acordându-se pentru o perioadă de 3-4 luni, a creat pentru salariaţi în prima parte a intervalului, un avantaj relativ. Insă, depăşirea sistematică şi în proporţii deloc neglijabile a indicilor prognozaţi de creştere s preţurilor au făcut necesare corecţii ulterioare care, mai ales în ultimul an, n-au mal avut caracter retroactiv, în condiţiile în care în economia românească, predomină poziţia de monopol a producătorilor pentru o mare parte din bunurile şi serviciile indigene, procedura prognozării creşterilor de preţ a stimulat "recalcularea" tot mai frecventă (în fapt, majorarea) nivelului costurilor şi a preţurilor (în ultimul timp, în mod sistematic). Aceste ajustări repetate, asociate cu evoluţii în aceiaşi sens ale preţurilor, s-au produs, cu predilecţie, în amontele activităţii economice, în practica curentă & determinării noilor niveluri se pornea, de cele mai multe ori, de la nivelul prognozei în sus, "pentru o mal mare siguranţă a eficienţei ulterioare".

Pentru a frâna ritmul tot mai accelerat al inflaţiei prin costuri, executivul a operat cu un grad de acoperire a creşterilor de preţ, cuprins între cca. 80%, la începutul acţiunii ce indexare şi 50%, în prezent. Baza de calcul pentru indexare a fost diferită, respectiv de la creşterea salariului individual s-a trecut la ajustarea, după anumite criterii, a fondului de salarii, iar în prezent, se practică indexarea în funcţie de salariul mediu, al firmei, în cadrul unui fond de referinţă corectat cu anumiţi indici de rezultate.

Prin forma actuală a indexării guvernul a urmărit, în principal, 2 obiective:

a) legarea salariului de productivitatea muncii şi, apoi, de nivelul de ocupare, prin utilizarea unor coeficienţi de recalculare a fondului de salarii neimpozitat suplimentar;
b) atenuarea creşterilor spectaculoase ale salariilor, din anumite domenii şi tipuri de unităţi economice (regiile autonome din ramurile energie electrică, gaze şi apă, transporturi, extracţia şi prelucrarea primară a minereurilor etc.). Determinarea sumei medii de indexare şi, apoi, calcularea unor indici de creştere a fondului de salarii, faţă de cel de referinţă, prin raportarea acestei sume la salariul mediu ai firmei, a permis ca în funcţie de posibilităţile fiecărei societăţi în parte, să se ope-

reze sporuri mai mari pentru întreprinderile care practicau salarii mai mici, fără impozitare suplimentară.

5.3.3.2. Efectele au fost mai mult decât modeste. Indexările s-au acordat mai puțin în funcție de posibilitățile financiare proprii, prin rentabilizarea sistemului alocării resurselor, şi mai mult prin presiuni asupra prețurilor (tabelul nr. 7).

Tabelul nr. 7

Efecte ale politicii macroeconomice asupra eficientei agenților economici

	Firma				
	1	2	3	4	5
Acordarea indexărilor					
- integral	-	x	x	x	x
- parțial	x	-	-	-	-
Efecte ale acordării indexărilor					
- sporirea costurilor	-	-	x	x	-
- sporirea prețurilor	-	x	x	-	x
- diminuarea profitului	-50%	-	x	x	-
- reducerea numărului de personal	-33%	-	-30%	-	-
Poziția față de utilizarea fondului de referință					
- nu există legătură între alcătuirea fondului de referință și activitatea desfășurată	-	-	-	x	-
- nestimulativă	-	-	x	-	x

	1	2	3	4	5
- necorelare suficientă cu indicatorii de performanță	-	x	-	-	-
- inoportună - îngrădește politica salarială a firmei	x	-	-	-	-
Efectele utilizării fondului de referință					
- a condus la plafonarea producției fizice	-	-	-	x	-
-lipsa flexibilității în evoluția salariilor în unele sectoare	-	-	x	-	-
- limitează firma în remunerarea corespunzătoare a salariaților	x	-	-	-	x

Sursa: *Chestionarele lansate în unitățile economice.*

Opinia generală a agenților economici testați este că utilizarea fondului de referință produce efecte negative, cum ar fi: plafonarea volumului producției fizice, lipsa flexibilității în remunerarea muncii, în raport cu situația practică a utilizării forței de muncă.

Din analiza evoluției indicatorilor de cheltuieli cu forța de muncă, de venit salarial şi a gradului de ocupare, constatăm o slabă interdependență a măsurilor de politică a forței de muncă, promovate de fiecare agent economic în parte (tabelul nr. 8).

Tabelul nr. 8

Evoluția anuală a ponderii cheltuielilor cu munca vie, în total costuri, a gradului de ocupare şi a venitului salarial mediu, în perioada 1990-1993 (9 luni)

- % -

Firma	Anul	Ponderea cheltuielilor cu munca vie, în *total* costuri	Gradul de ocupare	Venitul salarial mediu
1	2	3	4	5
1	1990	+7,5	-2,7	+27,5
	1991	+14,3	-2,4	+55,6
	1992	+26,6	-7,3	+254,4
	1993 (9 luni)	+32,7	-10,1	+112,5
	1993/1989	206,5	79,2	1493,8
1	2	3	4	5
2	1990	+35,0	-1,8	+8,7
	1991	-20,6	-10,9	+182,0
	1992	+16,3	-4,3	+177,1
	1993 (9 luni)	+39,7	0	+129,6
	1993/1989	174,4	83,7	1950,1
4	1990	+35,5	-7,9	+14,5
	1991	-13,6	-12,5	+219,5
	1992	+15,2	-4,6	+198,0
	1993 (9 luni)	+45,4	-1,6	+161,0
	1993/1989	196,1	75,7	2845,8

Sursa: Prelucrat pe baza informațiilor culese din chestionare.

Tendința generală este de dublare a ponderii cheltuielilor cu munca vie, în total costuri, de reducere ca 15-25% a gradului de ocupare şi de diminuare, într-o cât mai mică măsură, a puterii de cumpărare; creşterea venitului salarial

variază în limite destul de largi, respectiv de cca. 15-29 ori, în 1993 față de 1989. Această dublare este relativă, deoarece înglobează atât efectele creşterii de cca. 2 ori a sarcinii fiscale, aferente salariului net (rata medie a impozitului, cota CAS), cât şi cele provenite din diminuarea producției; prin scăderea absolută şi relativă a consumului de imateriale şi energie, s-a modificat structura costurilor, în favoarea celor cu munca vie. Schimbări au intervenit şi în raportul dintre cheltuielile variabile şi cele constante cu forța de muncă. Dacă am recalcula ponderea cheltuielilor cu munca vie în costuri, în termeni constanți, sau/şi la costul unitar al produsului, concluziile ar fi altele, chiar surprinzătoare. Elementele de politică de adaptare la condițiile de piață, deci componentele nesalariale ale costului muncii, ar schimba sensul balansării şi, în unele cazuri, ar putea depăşi chiar şi efectele negative de creştere relativă a salariilor, pe seama reducerii volumului producției (costurile constante) si a celor determinate de măsuri de politică de protecție socială (indexarea). În aceste limite, în evoluția anuală, s-au înregistrat combinații de tipul:

- creşterea venitului salarial - sporirea ponderii muncii vii - reducerea gradului de ocupare;
- creşterea venitului salarial - diminuarea ponderii muncii vii - reducerea gradului de ocupare;
- creşterea venitului salarial - sporirea ponderii muncii vii - menținerea gradului de ocupare.

În toate cazurile, însă, elasticitatea ocupării se situează sub cota pe care ar fi presupus-o creşterea cheltuielilor cu forța de muncă.

Asemenea evoluții, asociate cu cele referitoare la modificarea raportului dintre profit şi valoarea producției industriale, dintre creanțe şi valoarea producției industriale şi dintre creanțe şi profit, conduc la concluzia că necorelarea măsurilor de pe piața muncii agravează şi/sau produce disfuncționalități pe celelalte segmente ale politicii economice ale firmei, cu repercusiuni asupra macroechilibrelor (anexa nr. 5).

Diferențele mari în evoluția profitului şi, respectiv, a creanțelor, ce revin la 1 leu producție realizată, confirmă aprecierile anterioare, privind gândirea şi acțiunea pe secvențe, în procesul reformei şi restructurării politicilor firmei, ca şi lipsa preocupărilor pentru determinarea unui optim al alocării resurselor.

La nivelul agenților economici, necesitatea şi valențele pozitive ale utilizării fondului de salarii, ale flexibilității remunerării posturilor din grilă sunt slab percepute. În general, indexarea salariilor s-a redus la creşterea direct proporțională a nivelului tuturor posturilor din grilă, până la limita oferită de recalcularea fondului de referință. Chiar şi negocierile salariale din ultimul an, pentru a contracara politica executivului de frânare a inflației prin atenuarea creşterilor salariale, au urmărit, mai ales, majorarea salariului minim al grilelor şi, odată cu acesta, a întregii scări salariale.

5.3.4. Efecte ale garantării în plată a salariului minim

Statuarea garantăm în plată a salariului minim a reprezentat un al doilea pas, după indexare, al politicii sociale de protejare a grupurilor dezavantajate de scăderea sub o anumită limită a nivelului de trai, datorită creşterii preţurilor sau a altor factori ai pieţei.

Introducerea acestui principiu, ca element de bază al politicii salariale, promovată de guvern, s-a realizat în două faze, în lunile aprilie-mai 1993 (garantarea a 80% şi, apoi, a 100%). Această perioadă a coincis şi cu cea a desfăşurării negocierilor colective la nivel mezo şi microeconomic. Această similitudine a accentuat confuzia identităţii dintre salariul minim pe economie şi salariul de bază din grilă.

Egalitatea dintre cei doi indicatori, ca limită inferioară a oricărei scări salariale, nu este principial necesară, din cel puţin două motive, şi anume:

- salariul de bază din grilă - stabilit după criterii specifice care ţin de conţinutul, caracterul si complexitatea muncii, răspundere, autonomie, calificare etc. - poate fi inferior venitului salarial, care se încasează efectiv de fiecare angajat, datorită sporurilor - de vechime, pentru condiţii de muncă, pentru rezultate -, diferenţei faţă de salariul minim naţional, dar şi altor elemente;
- garantarea, în plată a salariului minim presupune acordarea echivalentului pe zi (oră) lucrătoare al acestuia, multiplicat sa durata efectivă a muncii. Perioada nelucrată, dacă este din vina firmei, trebuie compensată de aceasta, prin completarea venitului salarial cuvenit pentru timpul lucrat, până la limita unui salariu minim pe economie, de regulă din surse special constituite.

În general, aplicarea acestei reglementări a afectat, doar în mică măsură şi în cazuri izolate, agenţii economici, dar a provocat efecte perverse, pe toate palierele economiei. În plus, structurarea negocierilor salariale pe trei niveluri, a indus elemente de escaladare a costurilor salariale, inclusiv a celui minim. Ca atare, salariile minime negociate, respectiv salariile de bază din grile, pentru 1993, au fost, cel mai adesea, superioare nivelului salariului minim pe economie, stabilit prin Hotărâre de Guvern. Efectul final asupra preţurilor, al inflaţiei, a fost atât direct, cât şi indirect. Evoluţia accentuat ascendentă a salariilor s-a împletit cu escaladarea celorlalte costuri, generate de activităţile economice. Pe de altă parte, garantarea salariului minim a presupus şi un revers, respectiv a "legalizat" garantarea unor costuri maxime (cu materiile prime şi energia, cu salariile etc.).

Analiza raportului dintre salariul minim negociat şi salariul minim pe economie, în 1993, pe tipuri de unităţi economice, relevă o valoare medie supraunitară (tabelul nr. 9).

Tabelul nr. 9

Raportul dintre salariul minim negociat şi salariul minim pe economie, în 1993

Tipul unităţii economice	Data	Raportul - % -
Unităţi bugetare	1.10.1993	113,5
Unităţi economice din eşantionul supus chestionării	1.09.1993	119,7-157,5
Regii autonome (media pentru 114 unităţi)	1.07.1993	cca. 130% x)

x) *Determinarea mediei s-a făcut pe baza frecvenţei de distribuţie a regiilor autonome, pe intervale de depăşire a nivelului salariului minim pe economie.*
Sursa: *Date CNS.; MMPS.; din chestionare.*

Din cele 114 regii autonome, în 47 (41,2%) acest raport a fost mai mare de 130% (tabelul nr. 10).

Tabelul nr. 10

Dispersia regilor autonome în funcţie de raportul dintre salariul minim negociat şi salariul minim pe economie

- iulie 1993 -

Raportul salariul minim negociat - salariul minim pe economie	% regii autonome
1,00 - 1,30	58,8
1,30 - 1,80	35,9
peste 1,80	5,3

Sursa: *Date CNS. şi MMPS.*

Gradul de concentrare, pe intervale mai mici, variază între 3,5%, pentru un raport de salarii minime cuprins între 1,70 şi 1,80, şi 32,5%, pentru intervalul 1,00 - 1,10 (graficul nr. 2).

Graficul nr. 2

Gradul de concentrare a regiilor autonome, în funcție de raportul Sm.n./Sm.ec.

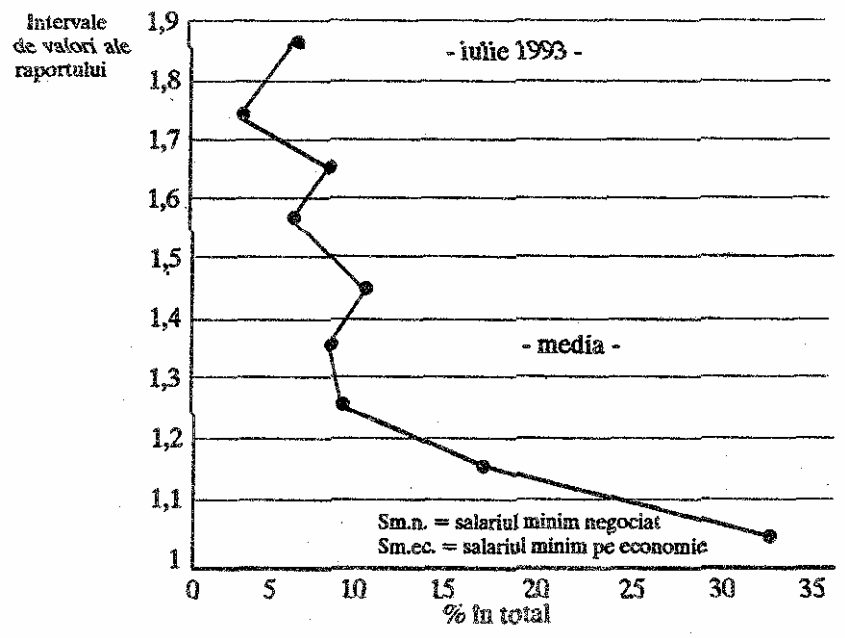

Se constată că cca 1/4 din numărul regiilor autonome considerate practică un salariu minim de ia dublu la triplu, față de nivelul minim pe economie.

Analiza se cere completată cu prezentarea raportului dintre salariul minim din grilă şi salariul mediu. Astfel, la nivelul economiei naționale, din octombrie 1990 şi până în prezent, ponderea salariului minim, în cel mediu, a evoluat între cca. 58%, în octombrie 1990, şi 40% în noiembrie 1993, cu o singură excepție, în trimestrul al doilea 1991, când greutatea specifică a salariului minim a fost puțin peste 60% (graficul nr. 3).

În societățile comerciale considerate, acest indicator a înregistrat, în toate cazurile, o scădere a valorii între 6 procente, în cazul primei firme (de la 64,5% în ianuarie 1990, la 58,4%, în septembrie 1993) şi cca. 12 procente, ia cea de-a doua firmă (între 71,2% în noiembrie 1992, ia 59,7% în Iulie 1993). La regiile autonome, ecartul minim-maxim al acestui raport, atât în evoluție, cât şi între unități, este mai mare. De exemplu, pentru luna iulie 1993, pe regii, raportul a oscilat între 25% şi peste 70% (graficul nr. 4). Această diferență este datorată, pe de o parte, practicării unor grile de salarizare largi şi, pe de altă parte, arhitecturii dispersiei salariaților pe aceasta.

Graficul nr. 3

Ponderea salariului minim în cel mediu,
în perioada octombrie 1990 - noiembrie 1993

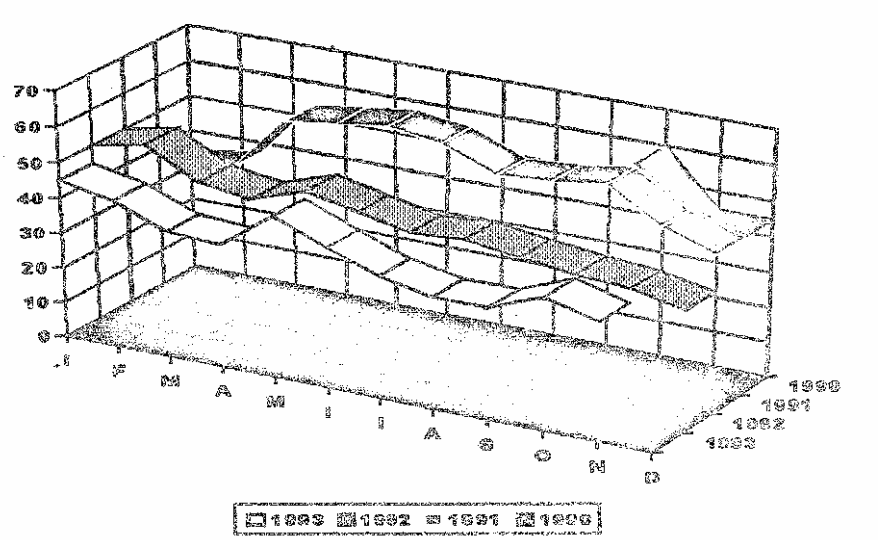

Graficul nr. 4

Gradul de concentrare a regiilor autonome,
în funcție de raportul S.m.n./S.med.n.

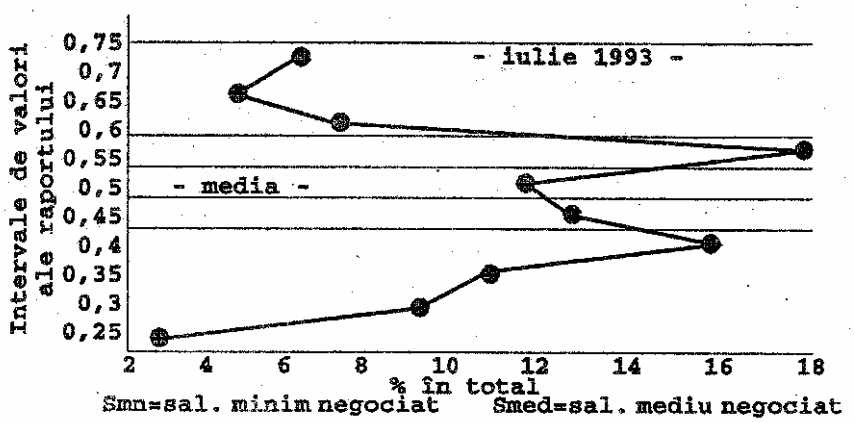

S.m.n. = salariul minim negociat; S.med.n = salariul mediu negociat.

Pentru 108 regii autonome considerate, raportul minim/mediu, pe unitate, a fost sub 50%, în cca. 1/2 din acestea, şi peste 70% doar în 7 (respectiv 6,5% din total) (tabelul nr. 11).

Tabelul nr. 11

Dispersia regiilor autonome în funcție de ponderea salariului minim al firmei, în cel mediu

- iulie 1993 -

Ponderea salariului minim în cel mediu (%)	% regii autonome
25 - 50	51,9
50 - 70	41,6
peste 70	6,5
50 x)	media pentru cele 108 regii considerate

x) *Determinarea mediei s-a făcut pe baza frecvenței de distribuție a regiilor autonome, pe intervale ale ponderii salariului minim în cel mediu.*
Sursa: *Date CNS. şi MMPS.*

Asemenea analize ne permit să apreciem că efortul garantării în plată, a salariului minim pe economie a fost, practic, inexistent Luând în continuare, exemplul regiilor autonome (pentru care am dispus de informații mai detaliate), constatăm că salariul minim pe economie reprezintă doar 38,5% din salariul mediu negociat pe grile.

$$P\left(\frac{s.min.ec.}{s.med.neg.}\right)_i = P\left(\frac{s.min.neg.}{s.med.neg.}\right)_i : I^{(-1)}\left(\frac{s.min.neg.}{s.med.ec.}\right)_i$$

$P\left(\frac{s.min.ec.}{s.med.neg.}\right)_i$ = ponderea salariului minim pe economie în salariul mediu negociat al firmei i;

$P\left(\frac{s.min.neg.}{s.med.neg.}\right)_i$ = ponderea salariului minim negociat m cel mediu al firmei;

$I\left(\frac{s.min.neg.}{s.med.ec.}\right)_i$ = indicele raportului dintre salariul minim negociat al firmei i şi salariul mediu pe economie.

Dacă ne raportăm la informațiile oferite de chestionare şi continuând exemplificarea pe societățile comerciale 1 şi 2, se constată că ponderea salariului minim pe economie în salariul mediu al firmei, în primul caz, a evoluat de la 60,6% în ianuarie 1990, la 48,8% în septembrie 1993, iar în cel de-al doilea, de la 67,7% în noiembrie 1992, la 37,9% în iulie 1993.

Deşi se aplică doar de câteva luni, disfuncționalitățile în implementarea garantării în plată, a salariului minim pe economie au produs o serie de efecte nefavorabile în plan economic şi social. Un exemplu, în acest sens, îi reprezintă plata pentru muncă, acordată de particulari, prin contractele de prestări servicii; pentru un program normal de lucru, sau chiar mai mare, cu acceptul tacit al persoanei angajate - care are ca alternativă perspectiva şomajului -, se plăteşte sub salariul minim pe economie. Alt exemplu vizează practica din unele societăți comerciale cu capital majoritar de stat - perioadele de şomaj tehnic se plătesc la nivelul salariului minim pe economie. Astfel, fără a se presta" efectiv muncă, se consumă fond de salarii, care încarcă artificial costurile şi, implicit, prețurile, susținând inflația şi afectând puterea de cumpărare. Motivația unei asemenea interpretări a legislației ar fi asigurarea vechimii integrale în muncă, deci inclusiv pentru durata şomajului tehnic.

Asemenea comportamente produc atât efecte sociale, cât şi economice, pe termen scurt şi mediu - susțin evoluțiile aberante ale costurilor, conduc la efecte perverse, noneconomice etc. şi, totodată, amputează eficiența măsurilor de reformare a pieței muncii, obstrucționează fluxurile de realocare a resurselor, rigidizează sistemul de reglare a raportului cerere-ofertă de forță de muncă etc.

5.3.5. Negocierile salariate. Partenerii sociali - factori activi ai restructurării şi flexibilității pieței muncii?

5.3.5.1. Prețul forței de muncă, în economia românească în tranziție, reflectă, cel mai adesea - dacă nu preponderent -, rezultatul gradului de organizare şi ai raportului de forțe, a confruntării partenerilor sociali. în fapt, s-a concretizat, în principal, în acțiunea sindicatelor pentru obținerea, cu orice preț, a unor rezultate imediate în materie salarială, având ca efect obstrucțio-narea reforme: politicii salariale, atât la nivelul societăților comerciale, cât şi pe plan național. Mai mult, în situația de monopol şi chiar de înțelegeri de tip cartel între sindicat şi patronat (consilii de administrație), negocierile salariale au devenit factor de rigidizare a pieței muncii.

5.3.5.2. Sistemul tripartit al negocierilor colective, principial, s-a dovedit necesar. Însă, măsura îmbinării formelor centralizate de negociere cu cele descentralizate nu a fost cea mai potrivită (7) şi nici nu a dispus de gradul de elasticitate necesar unei economii caracterizată de mobilitatea schimbărilor.

Slaba conştientizare a partenerilor sociali, privind rolul şi modul lor de acțiune pe piața muncii, s-a împletit cu lipsa de cunoaştere şi, apoi, de experiență în organizarea propriilor structuri. Dacă adăugăm şi inerția mare a factorului uman, în fața schimbării, atunci putem contura cadrul general aî negocierilor din țara noastră, în ultimii 4 ani.

În perioada de început a tranziției, partenerii sociali de pe piața muncii - inclusiv statul, ca arbitru - au urmărit să-şi legitimeze prezența mai ales prin acțiuni cu rezultate pe termen scurt; de aceea, în cea mai mare parte a lor, au

avut o tentă accentuată de politică socială populistă. Acordarea "reparațiilor" (de către stat), apoi, lupta sindicatelor pentru salarii cât mai mari, chiar nejustificate şi prin orice mijloace, şi, mai recent, "goana" după câştigarea de capital politic au atenuat preocupările, necesare şi fireşti, pentru clarificarea rolului şi intereselor fiecărui partener social. Totodată, s-a manifestat, din plin, lipsa unei delimitări clare între aceştia, sub aspectul identității fiecăruia cu propriile interese şi obligații, generate din poziția lor la masa negocierilor. Această glisare a intereselor imediate a făcut ca negocierile să apară doar ca un câmp de luptă în care, prin diverse şi chiar surprinzătoare "coaliții temporare", să se obțină, în fapt, doar scurtcircuitarea politicii celorlalți şi, mai apoi, chiar un regres general, pe diferite planuri (reformă, nivel de trai etc.). Crizei de identitate i s-a adăugat şi lipsa de unitate, din interiorul fiecărui partener social în parte, respectiv atât a patronatului, cât şi a sindicatelor, ceea ce a favorizat deplasarea diferitelor fracțiuni ale acestora către ceilalți parteneri de negociere, în schimbul unor mici şi temporare avantaje relative de grup, în ultimul timp, s-a încercat o unire pentru acțiuni comune, în procesul negocierilor şi al revendicărilor prin forță. Au rezultat, astfel, cele două mari grupări sindicale: CNSLR - Frăția şi CARTEL Alfa şi BNS. Acestea sunt formate din entități sindicale, extrem de diferite din punct de vedete al reprezentativității şi forței de presiune pe care o pot exercita, dar şi sub alte aspecte. Astfel, s-au asociat, într-o luptă comună pentru o indexare proporțională, liniară, sindicate în care salariile de bază, pentru aceeaşi profesie sau meserie, diferă de până la 3-4 ori.

Tot în categoria fenomenelor cel puțin bizare, din sfera negocierilor salariaie, se înscrie şi relația stat (ca arbitru) - sindicate ale regiilor autonome. Pe de o parte, apare politica de moderare drastică a evoluției salariilor, cu un grad de acoperire în jur de 50% din creşterea prețurilor, şi, pe de altă parte, susținerea - pe canale directe şi, mai ales, indirecte - a politicii salariilor foarte mari pentru persoanele ocupate în anumite ramuri sau domenii de activitate: minerit, energie electrică, gaze, apă transport CFR. Chiar dacă nu se vor putea perpetua prea mult în timp, crearea unor asemenea avantaje artificiale, prin efectele asupra funcționării pieței muncii, vor influența evoluțiile pe termen lung, atât din punct de vedere al menținerii unor diferențieri nereale (neviabile pentru România), dar şi sub aspectul dezvoltării şi perfecționării sistemului negocierilor colective.

5.3.5.3. Experiența primilor ani ai tranziției a demonstrat dependența puternică dintre sensul, evoluția şl ritmul reformei pieței muncii şi acțiunile partenerilor sociali, în procesul negocierilor colective. Accentuarea laturii formale (avantaje imediate, capital politic, poziție în forță etc.), în detrimentul celei de esență, restricționează restructurarea pieței muncii. În prezent, partenerii sociali sunt inegali ca forță, puțin credibili, prin obiectivele susținute, dar, mai ales, prim acțiuni şi lipsiți de o reală capacitate de negociere. Prin aceste atribute, ei pot fi apreciați ca factori perturbatori pe piața muncii şi elemente de disfuncționalitate ale economiei, în ansamblul său.

5.4. Încotro - în planul politicii salariale?

5.4.1. Argumente în favoarea iminenței schimbării

Salariul în România a căpătat, în prezent, o rigiditate care încetineşte şi obstrucționează reforma subsistemului pieței muncii, procesele de realocare a forței de muncă, de ajustare a cererii şi ofertei pieței muncii. În fapt, ne-am apropiat de un plafon care reprezintă pragul critic în planul rezultatelor al oricăror măsuri, pe linia continuării politicii salariale actuale. Deci, ne aflăm într-un moment caracterizat prin necesitatea imperioasă a schimbării, ceea ce implică mecanisme şi dispozitive de flexibilizare a costurilor salariale, de susținere, prin politica de salarii, a unor echilibre macroeconomice, a proceselor de mobilitate a forței de muncă. Considerentele care susțin o asemenea orientare pe piața muncii, cel puțin în planul politicii salariale sunt multiple şi de natură diversă, între care:

a) starea actuală a economiei. Declinul economic care n-a fost pe deplin stopat, procesul de restructurare, încă "în faşă", neclar şi ambiguu, stadiul diferitelor "liberalizări" şi efectele acestora, permanentizarea unei inflații ridicate, în pofida tuturor eforturilor de până acum etc. sunt doar câteva argumente, care conduc la ideea necesității intervenției pârghiei salariului. ca factor activ de stimulare a muncii şi performanței şi de susținere a tranziției, de aplatizare a inflației;
b) stadiul de formare şi funcționare a pieței muncii, a cristalizării cadrului şi mecanismelor specifice;
c) evoluția actuală a nivelului şi structurii salariilor nominale şi reale, a costurilor cu munca vie şi atmosfera socială tot mai tensionată, creată de scăderea sistematică a puterii de cumpărare;
d) efectele politicii salariale practicată până în prezent, atât de agenții economici, cât şi de executiv.

Toată politica salariilor în România ultimilor 4 ani, s-a dezvoltat şi a evoluat pe fondul scăderii continue a producției şi productivității muncii, fapt ce a condus la anularea, din start, a rezultatelor şi eficientei scontate ale măsurilor de politică salarială. Pe de altă parte, acțiunea tot mai intensă chiar preponderentă, a factorilor exogeni (curs de schimb, liberalizarea prețurilor, liberalizarea importului şi exportului etc.) a deviat eforturile spre anihilarea efectelor negative ale acestora, reforma, restructurarea şi, implicit, flexibili-zarea pieței muncii, trecând pe plan secund. Aceste influențe, mult mai puternice decât cele interne (endogene pieței muncii), ca şi permanentizarea manifestării lor au avut ca efect degradarea puterii de cumpărare. Sindicalele, ca răspuns, au forțat pe latura socială, în detrimentul economicului - singurul capabil să susțină, în mod obiectiv şi în plan real, reforma politicii salariale. În fapt, piața muncii şi salariile (politicile promovate) s-au situat între interesele şi politica sindicatelor şi acțiunile paleative ale executivului, de atenuare a efectelor negative ale politicilor conjuncturile (8).

În acest cadru dat, au existat şi s-au manifestat unele din formele flexibilităţii salariale, mai ales, ca răspuns la stimulii conjuncturali. Gradul de elasticitate a salariului trebuie apreciat în strânsă legătură cu contextul economic. Astfel, dacă ne raportăm la coordonatele unei pieţe a muncii dintr-o economie de piaţă matură, care funcţionează, atunci, evoluţia salariului poate fi considerată ca relativ rigidă. Mişcarea de ansamblu a acestuia, cât şi a elementelor componente, potrivit modificărilor legislative, dar şi în funcţie de evoluţia, de fapt, a economiei au avut efecte mult prea modeste în pianul formării salariului, a creionării unei structuri incitatoare pentru muncă, calitate şi performanţă. De aceea, nici pe linia restructurării ierarhiei meseriilor şi profesiilor pe piaţa naţională a muncii nu s-au înregistrat rezultate, notabile. Există, însă, o particularitate - acest proces se caracterizează printr-o mobilitate parţială deosebită, pe anumite segmente, sensul evoluţiei fiind de creştere permanentă, prin salturi mai mult sau mai puţin importante, dar consecvente, susţinute, cu predilecţie, prin presiuni sociale.

Dacă, însă, în analiza gradului de elasticitate a evoluţiei salariului, ne raportăm la caracteristicile şi comportamentul unei pieţe atipice, atunci putem aprecia că, în condiţiile date, salariul s-a dovedit elastic, iar evoluţia sa a creat efecte multiple şi contradictorii.

Rata de creştere a salariilor nominale, în perioada februarie 1991 - noiembrie 1993, a cunoscut o variaţie mult mai amplă decât cea a preţurilor, respectiv între -0,2 şi + 0,6, lunar; indexarea liniară pe toată plaja de evoluţie a salariilor, cu un procent de cca. 1/2 din creşterea de preţ, asociată fiind cu negocierile salariale şi cu ponderea relativ redusă, deţinută de costul cu munca vie în total cheltuieli de producţie, au făcut ca rata de creştere a preţurilor să fie mai redusă, oscilând doar între 0,6 şi 0,3 lunar (graficul nr. 5).

Graficul nr. 5

Evoluţia salariilor şi a preţurilor (rate de creştere), februarie 1991 - noiembrie 1993

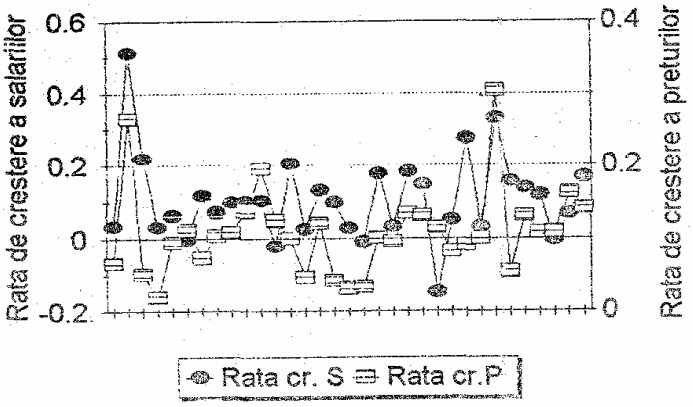

Această legătură puternică între salariul nominal si preţul bunurilor de consum a estompat şi a obstrucţionat evoluţia unor corelaţii între salarii si alţi parametri specifici pieţei muncii. Dacă comparăm, de exemplu, elasticitatea salariilor la preţ, cu elasticitatea parţială a salariilor la rata de somai, lună demnă, în acelaşi orizont de timp considerat, se observă o configuraţie similară a graficelor, însă, cu o legătură mai puternică între salariu si preţ (graficele nr. 6 şi 7). Relaţia dintre cele două elasticităţi este de tip liniar, funcţia de regresie definită, arătând o dependenţă puternică între acestea (9).

Graficul nr. 6

Evoluţia elasticităţii salariului la preţ şi a elasticităţii parţiale a salariilor la rata de şomaj

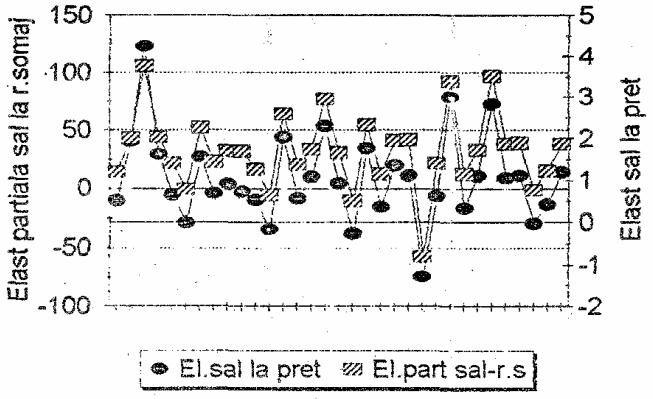

Graficul nr. 7

Elasticitatea salariului nominal la preţ, faţă de elasticitatea parţială a salariului nominal la rata de şomaj

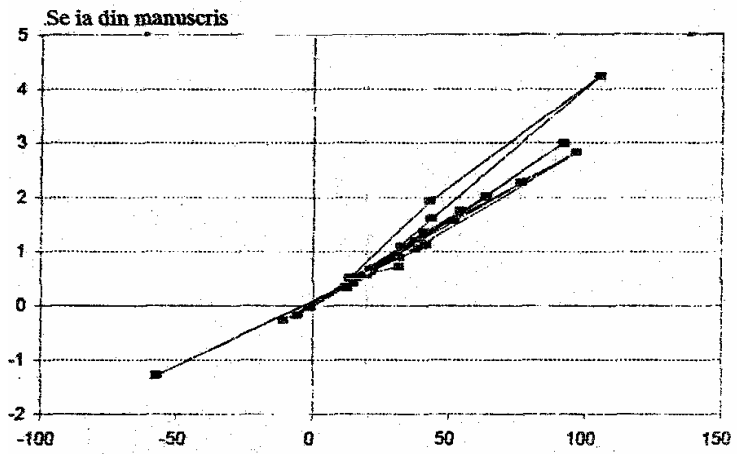

$$E_{s/p} = a + c_1 \tau_{s/r.s.}$$

în care: $Espij = \frac{\delta x_i}{x_i} : \frac{\delta y_j}{y_j}$,

$$\tau_{s/r.sij} = \frac{E_{ij}}{\theta_j} = \frac{\delta x_i y_i}{\delta y_j x_j} \times \frac{< xy >}{x_j y_j} = \frac{\delta x_i < xy >}{\delta y_j x_j^2}$$

cu: Esp elasticitatea salariului la preț;

$\tau_{s/r.s.}$ = elasticitatea parțială a salariului la rata de şomaj;

x = salariul mediu nominal lunar;

y = indicele lunar al prețurilor de consum.

Funcția de regresie, astfel definită, se caracterizează prin următorii parametri:

- constanta = 0,015;
- eroarea standard a factorului estimat y = 0,238;
- r^2 = 0,950;
- numărul de observații = 33;
- numărul de grade de libertate = 31;
- coeficienții x_i = 0,032;
- eroarea standard a coeficienților = 0,0013.

Această legătură dintre cei doi indicatori de elasticitate are loc în condiții oarecum specifice (poate chiar normale) pentru o economie în tranziție, respectiv o evoluție lunară oscilantă (+-) a puterii de cumpărare, şi o cvasipermanentă sporire a ratei de şomaj; aceasta are la bază două tendințe contrare ca sens, dar similare ca efect - scăderea salariului real şi creşterea şomajului - care, prin asociere, influențează nefavorabil, atât asupra nivelului mediu de trai al familiei de salariați din România, cât şi asupra capacității economiei naționale de susținere a funcționării pieței muncii (graficul nr. 8 şi anexa nr. 6).

Indicatorul rigidității salariilor (10), determinat pentru această perioadă, care oscilează între 0,02 şi 0,04, înscrie România între țările caracterizate ca rigide, respectiv cu o puternică elasticitate a salariilor la preț şi o slabă elasticitate parțială la şomaj (graficul nr. 9). Evoluția prețurilor, "comandând" dinamica şi sensul salariilor nominale, a făcut ca efectele aşteptate, din dezechilibrele ce se manifestă pe piața muncii, să fie mai puțin perceptibile, deci, ca salariul să fie rigid în raport cu modificările de pe piața muncii şi mai flexibil la acțiunea factorilor exogeni.

În prezent, efectele induse de propriul sistem asupra multiplicării şi acutizării disfuncționalităților, atât de pe piața muncii, cât şi din întreaga economie națională (şi chiar internațională), tind să devină tot mai importante.

O imagine sugestivă, în acest sens, poate fi oferită de analiza efectului total al mişcării salariilor asupra evoluției viitoare a acestora (tabelul nr. 12) (11).

Graficul nr. 8

Evoluția Y calculat şi Y observat

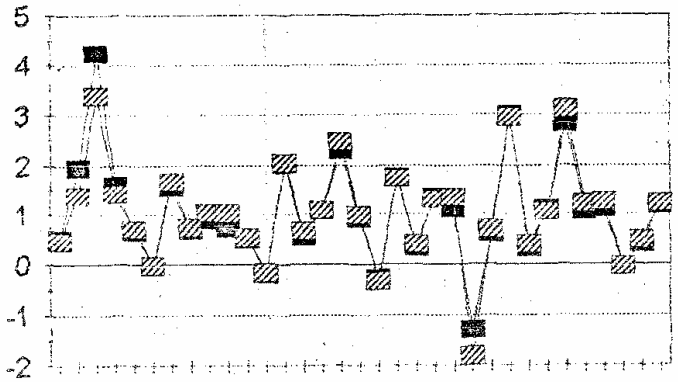

Graficul nr. 9

Evoluția raportului elasticității salariului la preț - elasticitatea parțială a salariului la rata de şomaj

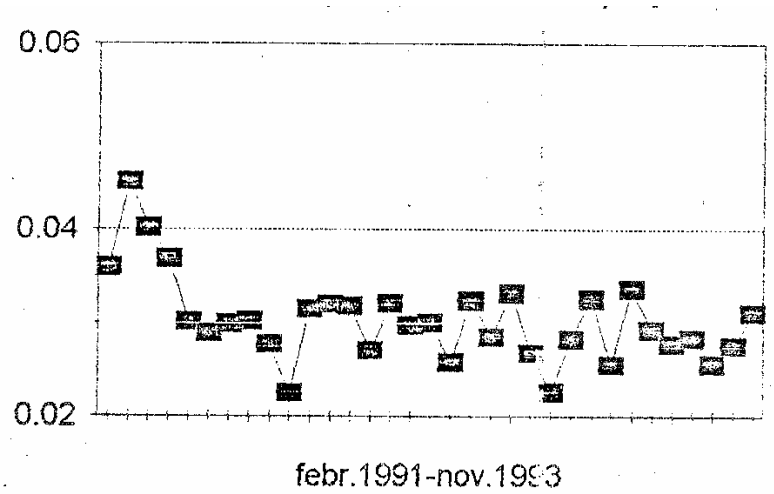

Tabelul nr. 12

Efecte ale evoluției salariilor şi a prețurilor asupra puterii de cumpărare

		- % -	
	1992	1993	1994
1	2	3	4
1. Evoluția în masă a salariilor			
a) efectul de masă	+70,6	+87,4	x
b) efectul de report din anul precedent	+54,6	+61,7	+65,8
c) evoluția totală	+163,7	+203,3	x
- Dinamica totală față de anul precedent	+175,8	+210,7	x
din care:			
x/ pe seama evoluției în masă	93,1	96,5	x
x/ alți factori	6,9	3,5	x
2. Evoluția în masă a prețurilor			
a) efectul de masă	+91,6	+128,1	x
b) efectul de report din anul precedent	+62,0	+56,1	+73,4
c) evoluția totală	+210,4	+256,1	x
- Dinamica totală față de anul precedent	+199,2	+295,5	x
din care:			
x/ pe seama evoluției în masă	105,6	86,7	x
x/ alți factori	-5,6	13,3	x
3. Evoluția în masă a puterii de cumpărare			
a) efectul de masă	-12,3	-21,7	x
b) efectul de report	-4,6	+3,6	-4,4
c) evoluția totală	-17,7	-17,4	
- Dinamica față de anul precedent	-7,8	-21,4	x
din care:			
x/ pe seama evoluției în masă	-126,9	81,3	x
x/ alți factori	+26,9	18,7	x

Sursa: *Calculat pe baza datelor CNS.*

Față de 1992, în anul 1993, dinamica căderii salariului real aproape s-a triplat. Efectul de report, pentru 1994, este cu 6,6% mai mare decât în anul anterior, pentru venitul salarial net, şi cu 30,8%, pentru indicele prețurilor. în cazul puterii de cumpărare, față de 1993, când acest efect anticipa o posibilă creştere cu 3,5% a acesteia, pentru 1994, influența este de sens contrar, respectiv o reducere cu 4,4%. Menținând aceeaşi politică salarială şi de prețuri şi considerând influențele ce se vor perpetua în 1994, am creionat o prognoză a evoluției puterii de cumpărare în trei variante (tabelul nr. 13). În toate cazurile, căderea puterii de cumpărare se va accentua. Chiar şi cea mai optimistă variantă (V_1) anticipează o reducerea salariului real, față de 1993, cu peste 1/4. Dacă, prin absurd, am aprecia că ceilalți factori de Influentă vor acționa similar, chiar for-

ţând spre un efect de masă a salariilor şi a preţurilor, similar cu cel realizat în 1993, atunci, numai prin autoantrenare, nivelurile la care pot ajunge indicatorii analizaţi sunt îngrijorătoare; un venit salarial lunar, la orizontul decembrie 1994, de cca. 330.000 lei, dar cu o putere de cumpărare în jur de 45-47%. Mai mult, dacă am aprecia că, în afara efectului de report, suma influenţelor celorlalţi factori va fi nulă, ceea ce într-o economie puternic bulversată şi în continuă transformare, ca a României, este foarte puţin probabil, dacă nu chiar imposibil, atunci evoluţia totală va fi: pentru salarii +65,8%, pentru preţuri +73,4%, iar pentru puterea de cumpărare cca -4%.

Tabelul nr. 13

Evoluţii probabile ale puterii de comparare, pentru anul 1994

Variante	Efect de masă			Efect de report	Evoluţia totală		
	V_1	V_2	V_3	-	V_1	V_2	V_3
I. Premise pentru 1 şi 2	idem 1993	idem evol. 93/92	major. cu 25% a evol. 93/92	-	-	-	-
I. Rezultate							
1. Evoluţia salariilor	+87,4	+105,9	+157,3	+65,8	+210,7	+241,4	326,6
2. Evoluţia preţurilor	+128,1	+171,6	+239,4	+73,4	+295,5	+371,0	+488,5
3. Evoluţia puterii de cumpărare	-21,7	-31,9	-31,9	-4,4	-27,3	-38,0	-38,0

Disfuncţionalităţile create în economie, priit măsuri parţiale, necorelate ca timp şi în raport de alţi factori, aplicarea trunchiată şi, uneori, voit distorsionată a reglementărilor legislative, fac necesară o schimbare atât a strategiei şi a instrumentarului tehnic adiacent, cât şi o regândire globală asupra locului şi funcţiei salariului într-o economie în tranziţie, în plus, a aprecia corect momentul schimbării politicilor echivalează cu reducerea costului efectiv al tranziţiei sau, cel puţin, cu redistribuirea mai echilibrată a suportării acesteia între partenerii sociali. Corelarea celor două aspecte va antrena, în plan economic şi social, comportamente mai adecvate stării actuale a tranziţiei, creând premise pentru continuarea reformei.

5.4.2. Către o nouă politică salarială

5.4.2.1. Sistemul remunerării muncii, în perioada de tranziţie la economia de piaţă, trebuie să satisfacă, cel puţin, trei condiţii generale, şi anume să răs-

pundă prin instrumente adecvate şi interconexate necesităților de: stabilitate, restructurare şi protecție socială. Pentru aceasta, politica salarială trebuie să se caracterizeze prin: flexibilitate, mobilitate, transparentă, sincronizare si deschidere.

Încurajarea inițiativei şi diversității microeconomice, în planul formării salariului, va permite şi chiar va impune un cadru general, macroeconomic, mobil al politicii salariale. Fazei de tranziție, de la un sistem economic centralizat la unul bazat pe principiile pieței, îi este proprie, mai ales pe piața muncii, acțiunea simultană şi chiar confruntarea a două categorii de politici. Unele cu aplicabilitate limitată, care urmăresc efecte pe termen scurt şi altele, mai ample şi profunde, de restructurare. De regulă, primele vin să contracareze sau să atenueze disfuncționalitățile sau efectele negative, ce rezultă din aplicarea etapizată şi pe segmente, a celorlalte. Abilitatea îmbinării şi ierarhizării acestor politici trebuie să fie secondată de un grad mare de elasticitate la nivel național, de o permanentă corelare cu celelalte segmente ale reformei economice.

În alt plan, flexibilitatea politicii salariale presupune şi capacitatea de a reflecta, susține sau corecta cadrul general, terenul de evoluție a salariului. Aceasta necesită definirea clară şi sesizarea tendințelor de evoluție a pieței muncii naționale, a particularităților acesteia. Astfel, în România, se manifestă o mare variabilitate a sistemului pieței muncii, generată de maniera specifică de delimitare şi funcționare a piețelor. Există, în paralel: a) piața sectorului privat - formată din personalul ocupat în agricultură, în general nesalariat, din sectorul de servicii, comerț etc.; b) piața forței de muncă din societățile comerciale cu capital majoritar de stat; c) piața muncii personalului angajat în regiile autonome; d) piața profesiilor liberale şi e) a celor plătite de la buget. Acestea funcționează relativ diferit şi manifestă o concurență, tot mai puternică, între ele, mai ales în planul rezultatelor, mai exact, al privilegiilor obținute (inclusiv prin legislativ). Existența acestora şi puternica lor manifestare anihilează, într-o mare măsură, capacitatea de funcționare a piețelor meseriilor şi profesiilor, afectând o serie de echilibre şi proporționalități - național/internațional, meserie (profesie) din diferite domenii ale activității economice etc. Aceste accente proprii pieței muncii naționale, ar cere specificități în politica salarială, inclusiv, sau poate, mai ales în ceea ce priveşte flexibilizarea şi politica de ocupare.

Până în prezent, politica salarială s-a construit, aproape în exclusivitate, pentru tipurile de activități industriale; s-au căutat forme de fiexibilizare salarială, de corelare a salariului cu productivitatea muncii în industrie, politica salarială, modelată pe această bază, extinzându-se şi asupra altor ramuri şi sectoare. Tot astfel, prin diverse măsuri parțiale, au fost favorizate una sau alta din piețele prezentate (în speță, regiile autonome), în detrimentul celorlalte etc. Până la urmă, această concurență, în pianul politicii pieței muncii (şi nu numai), a avut ca rezultat fluxuri de forță de muncă (cu predilecție calificată, specialişti) dintr-o piață în alta, cu efecte grave şi chiar imprevizibile şi pe termen lung, în planul eficienței muncii, a echilibrelor economice generale.

Flexibilitatea politicii salariale, ca parte componentă a flexibilității pieței muncii, pentru a funcționa, în plan național, trebuie să aibă în vedere următoarele:

- piața muncii, în România, este o piață atipică, în care multe din corelațiile rezultate din politicile şi metodele clasice nu pot fi considerate ca atare;
- politica salarială şi, respectiv, formele flexibilității acesteia, în țările cu economie de piață matură, sunt rezultatul unor zeci de ani de împliniri şi eşecuri; au acționat, în contextul a numeroase creşteri şi scăderi de producție, dar menținând un trend constant pozitiv, atât al output-ului, cât şi aî productivității muncii încorporate. În România, flexibilitatea a apărut, s-a dezvoltat şi a evoluat pe fondul diminuării continue a volumului producției şi a randamentului muncii aferente; de aceea, orice opțiune şi orice concluzie, privind valențele elasticității salariale trebuie raportate la această stare de fapt;
- evoluția raportului economic/politic, factori exogeni/factori endogeni pe piața muncii Asocierea rațiunilor politice, ce guvernează piața muncii internaționale, cu "ocolirea" exigențelor preponderent pur economice vis-à-vis de formarea şi evoluția prețului muncii, pe categorii şi profesii, cu acțiunea, tot mai puternică, a factorilor exogeni de influență fac ca salariul să reprezinte, într-o măsură tot mai mică, prețul muncii rezultat din raportai cerere/ofertă, acesta reflectând mai mult efectul cumulat al mişcării prețului monedei, al bunurilor de consum etc.;
- reconsiderarea corelației salariu-productivitate şi nuanțarea interpretării rezultatelor. Într-o economie de penurie şi criză, când producția scade foarte mult, se pare că productivitatea muncii nu mai are importanță macroeconomică. Când pe ansamblul unor ramuri, producția se diminuează în proporție considerabilă, evoluția productivității muncii nu mai este dată exclusiv de raportul Q/Număr.

Între scăderea numărului de salariați şl reducerea producției nu poate exista o proporționalitate directă, fără limită. Exigențele organizării muncii conform cerințelor tehnologice/necesitatea întreținerii, conservării şi protecției capacităților dezafectate etc. încetinesc ritmul reducerii numărului de personal Creşte ponderea muncii neproductive, iar pierderile de productivitate, în raport de salariu, majorează plata pentru criză. Din această optică, s-ar cere ca analiza corelației să includă şi raportul cu evoluția puterii de cumpărare, iar câştigurile da productivitate să fie determinate şi apreciate în termeni fizici, reali. De altfel, la nivel de firmă, această formă de exprimare a randamentului muncii este singura care poate să ofere informații pertinente pentru decizii viabile corecte.

5.4.2.2. Politica salarială, promovată până în prezent, s-a conturat cu predilecție, dacă nu chiar exclusiv, spre realizarea unui singur obiectiv, respec-

tiv instrumentarea evoluției puterii de cumpărare. Pentru perioada următoare, viabilitatea şi eficiența sa depind de redefinirea şi multiplicarea acestuia. Pentru ca salariul să devină un stimulent pentru muncă şi performanțe şi o pârghie a flexibilității pieței muncii şi a reglării ocupării, obiectivul (multiplu) ar urmări cel puțin următoarele:

- creşterea productivității muncii în sectoarele şi locurile de muncă actuale, deci, implicit, respectarea corelației dintre randamentul muncii şi valoarea forței de muncă, exprimată prin salariu;
- protejarea nivelului ocupării; respectiv stimularea prin salarii a mobilității în alocarea resurselor de muncă, a autoperfecționării şi calității activității prestate;
- evoluția nivelului de trai, deci o ameliorare a puterii reale de cumpărare.

Definirea clară şi explicită a obiectivelor urmărite, a criteriilor de instrumentare şi evaluare a performanțelor şi susținerea permanentă a lor, printr-un suport economic real, bazat pe producție, productivitate şi calitate, constituie parametri-cheie ai asigurării funcționării politicii salariale, potrivit principiilor, criteriilor, condițiilor şi convențiilor stabilite.

5.4.2.3. Restructurarea cadrului generai al politicii salariale trebuie secondată de acțiuni pe linia adaptării, perfecționării sau schimbării, în toate segmentele sale şi la toate nivelurile organizatorice. între acestea, fac parte:

- delimitarea clară a sarcinilor în domeniul politicii salariale, la nivel micro, mezo şi macro. Salariul se formează la firmă, ca şi organizarea generală a posturilor, iar nivelul şi, mai ales, evoluția acestuia este coordonată de Executiv. Acesta, prin fixarea salariului minim şi prin metoda de instrumentare a evoluției, delimitează cadrul general, "normal" al mişcării prețului muncii. Decizia finală, însă, revine fiecărui patron care, pe baza puterii sale economice şi a disponibilităților financiare, plăteşte un anume preț pentru munca depusă (eventual suportând şi un nivel mai ridicat al fiscalității, sau alte tipuri de penalități, stabilite de Executiv);
- deplasarea centrului de greutate al negocierilor salariale, prin creşterea rolului acestora, la nivelul firmelor. Negocierile, efectuate la nivel național sau la nivel de ramură, ce urmăresc creşteri generale de salarii şi fixarea minimului de ramură al grilelor, au rezonanțe diferite la nivel de întreprindere. Patronatul, divers ca politică promovată, în multe situații nu poate aplica "stricto senso" prevederile stabilite la nivel superior. Uneori, ele devin incompatibile cu criteriile de eficiență ale politicii firmei şi neaplicarea lor conduce la conflicte artificiale.' De aceea, în problema evoluției nivelului salariilor, ar trebui chiar să dispară veriga mezo, salariile urmând să evolueze în cadrul național, convenit de Executiv, şi în raport de posibilitățile firmelor;
- delimitarea rolului fiecărui partener social, în funcție de poziția în procesul negocierii, ar conduce la îmbunătățirea funcționării sistemului

tripartit. Menținerea principiului trilateralismului este cerută de însuşi obiectivul restructurării economiei, întrucât un asemenea demers complex şi dificil, pentru a se putea realiza, trebuie să aibă la bază consensul. Echidistanța social-politică, din partea sindicatelor, şi disjuncția netă a celor două aspecte ale participării statului - ca arbitru şi ca patron - se impun cu necesitate. Acestea vor avea ca efecte: pe de o parte, sporirea credibilității şi susținerii sindicatelor şi, pe de altă parte, creşterea rolului statului, ca factor de mediere între cei doi parteneri sociali Pentru ca negocierile să dea, într-adevăr, rezultatele scontate, pe lângă substratul economic indispensabil al dezbaterilor şi deciziilor (argumente şi condiții pur economice, pentru a veni în întâmpinarea socialului şi a determina, astfel, relațiile din economie), este necesară şi o anume calitate a actorilor. Aceştia trebuie să fie reprezentativi, credibili, să dovedească corectitudine şi transparență, să-şi cunoască rolul lor pe piața muncii şi să acționeze concertat pentru obținerea finalității dorite. Negocierile colective pot şi trebuie să acționeze pe linia evitării transformării economiei într-una de subzistență, pe bază de datorii;

- schimbarea principiului şi a modalității de indexare, promovate de Executiv. Cu toate efectele sale nefavorabile asupra ritmului inflației, procedeul indexării salariilor, pentru atenuarea deteriorării puterii de cumpărare, mai este, încă, necesar» Dacă, până la 1 iulie 1993 inclusiv, sistemul creştem salariilor, pe baza evoluției prognozate a prețurilor, era justificat - datorită inflației corective, ca urmare a politicii da retragere, m etape, a subvențiilor şi, apoi, de introducere a TVA - după această dată, continuarea indexării ex-ante capătă atribute inflaționiste puternice. Chiar dacă, parțial, s-a dovedit justificat, necesar, procedeul prognozării .creşterilor de preț, în practică a avut efecte extrem de negative. A condus la anticipații şi presiuni inflaționiste greu de suportat, a anihilat măsurile colaterale, privind flexibilitatea funcționării salariului pe piața muncii Prin orientarea agenților economici, privind limitele de mişcare a prețurilor produselor, şi prin lipsa unui sistem de urmărire a evoluției costurilor de producție, în sistemul economic au apărut, firesc, puternice efecte de autoantrenare. Pe acest fond, încercarea de a modera creşterile salariale s-a concretizat, în fapt, într-o explozie a costurilor, mai ales în faza consumului intermediar, cu rezultate notabile în susținerea şi escaladarea inflației.

Mai mult, utilizarea sistemului indexării medii - uniformă şi proporțională (chiar parțial ajustată - în ultima perioadă) -, datorită marii diversități teritoriale şi pe mediu - urban/rural -, în ceea ce priveşte nivelul prețurilor cu amănuntul al produselor şi serviciilor de consum, a făcut ca una şi aceeaşi indexare, în realitate, să conducă la diferite grade de acoperire a creşterilor de preț - cu abateri însemnate +- de la media convenită de Guvern. În acest fel, în teritoriu, în mod

artificial, s-au creat, dezvoltat şi conservat avantaje relative în planul puterii de cumpărare. Dar acestea n-au putut anihila modalitatea de echilibrare a cererii şi ofertei de produse şi servicii, prin preț, ci au accentuat-o prin influența, indirectă şi ulterioară, asupra "creşterii prețurilor şi a inflației

O indexare ex-post ar obliga agenții economici la o analiză pertinentă, privind structura şi evoluția costurilor de producție - fără a mai porni de la reperul prognozei, în sus. În acest fel, creşterile de preț ar înregistra un ritm descendent, iar curba inflației s-ar aplatiza. Pe de altă parte, prin această modalitate de indexare, s-ar putea aplica, în fapt, şi un nivel mai ridicat al gradului de acoperire şi, în acelaşi timp, ar creşte premisele pentru încetinirea căderii, stoparea şi, apoi, sporirea puterii de cumpărare. S-ar obține, astfel, atât o atenuare a aportului arbitrariului în susținerea spiralei inflaționiste şi, totodată, şi o creştere a tensiunii dintre partenerii sociali şi o descreştere a presiunii revendicative a sindicatelor. Ar reprezenta, totodată, şi primul pas spre dezindexare.

Degrevarea salariului de această dependență puternică față de evoluția prețurilor ar permite exercitarea atributelor sale specifice pe piața muncii, s-ar putea utiliza, într-o mai mare măsură, flexibilitatea salarială şi cu efecte mult mai însemnate în planul funcționării pieței muncii. îmbinarea formelor de flexibilitate salarială - promovate prin politici specifice, adecvate diferitelor segmente ale pieței forței de muncă - cu celelalte elemente şi mecanisme de flexibilizare ale pieței muncii, într-un sistem agregat şi articulat, va conduce la coerență, credibilitate şi eficiență a politicilor promovate.

5.4.2.4. Construirea unei noi politici salariale este posibilă, dar nu se va putea realiza şi, mai ales, nu va da roade dacă nu vor funcționa corespunzător şi concertat şi celelalte piețe cu care se află în interdependență permanentă - piața produselor şi a serviciilor, piața financiară etc. Dacă masa monetară, creditul şi dobânda, fluctuația cursului de schimb nu se vor mişca, pe baze economice, atunci nici salariul nu-şi va realiza funcțiile specifice pe piața muncii, nu-şi va putea păstra puterea de cumpărare, se vor amplifica şomajul, tensiunile sociale, iar reforma, inerent, se va încetini sau chiar va stagna.

*

* *

A şti ce, cum şi când să schimbi politica salarială reprezintă flexibilitatea funcționării pieței muncii, iar a acționa în această direcție înseamnă implicare şi restructurare.

Note bibliografice

1. În anumite condiții, o flexibilitate salarială totală sau o rigiditate maximă pot fi eficiente, dar nu neapărat şi optime pentru contextul în care se aplică. De altfel, practica economică nu a cunoscut cele două forme pure, ci o combinație extrem de variată a unor elemente de politică salarială, riguros dirijată, cu altele lăsate să fluctueze liber pe piața muncii. De fapt, cele două extreme,

respectiv o politică salarială inflexibilă şi una de libertate totală, de instabilitate, de nesiguranță şi chiar anarhie, ar bloca, practic încă din start, orice manifestare a salariului, ca pârghie economică de echilibrare a pieței muncii. Totodată, nici condițiile de piață, din prezent, nu mai corespund unei piețe concurențiale perfecte. Instabilitatea pieței muncii, fragmentarea şi delimitarea, tot mai evidentă, în multiple mici entități favorizează formulele combinate şi complexe de măsuri de politică salarială. Optimul, în utilizarea flexibilității salariale în sistemul politicilor pieței muncii, se caracterizează printr-o mobilitate în timp. De aceea, a priori desemnării acestuia, este necesară delimitarea şi acceptarea, de către partenerii sociali, a marjei de variație minimă, în raport de punctele extreme. În conturarea deciziei, privind atribuirea unui anume grad de flexibilitate politicii salariale, la fel de importantă apare şi problema determinării cât mai precise a raportului dintre cele două tipuri de factori de influență, respectiv de forțele ce acționează asupra funcționalității salariului. Atunci când elementele exogene pieței muncii primează, se impune o politică salarială cât mai elastică, asociată cu o reanalizare periodică a formelor de flexibilitate, convenite a se utiliza.

2. Politica salarială practicată în prezent în Franța, se înscrie pe aceste coordonate. Măsurilor, mai recente, pe linia creşterii mobilității în promovarea şi pasajului spre nivelurile superioare ale grilelor de salarizare li s-au asociat acțiuni pe plan național, legate de anualizarea duratei şi, implicit, a plății muncii, spre un regim mai flexibil de sporire a veniturilor din muncă: sporul de experiență, care se acordă din doi în doi ani, într-un anumit procent convenit în cadrul negocierilor (asemănător sporului de vechime de la noi), dezvoltarea sistemului primelor (de prezență îa lucra, de asiduitate etc.), lărgirea gamei de produse şi servicii de consum, incluse în determinarea salariului minim etc.

De asemenea, sunt tot mai frecvente cazurile în care, în diferite țări, prin negocieri colective, se renunță la o serie de avantaje salariale imediate, în favoarea sporirii siguranței şi constanței veniturilor din munca salarială, pentru stabilizarea sau creşterea nivelului ocupării etc.

3. Raportul dintre salarii şi valoarea nou creată atinge 64- *65%,* în Franța şi Germania, *68%,* în SUA, 77%, în Japonia, continuându-se tendința de creştere. Dacă asociem această evoluție cu nivelurile salariilor, practicate în aceste țări, şi cu evoluția ponderii profitului net în PIB, vom observa alte raționamente de eficiență, o altă concepție, privind partajul valorii nou create.

4. Indicele prețurilor produselor şi serviciilor de consum ale populației este incapabil să reflecte, în totalitate, creşterile de preț, suportate în mod real de către consumatori.

5. Aprecierea, privind necesitatea restructurării pieței muncii, necesită o clarificare a conținutului noțiunii cu care s-a operat Astfel, dacă ne raportăm la modelul clasic al pieței muncii, la principiile, criteriile şi condițiile de existență şi funcționare ale acesteia, atunci, în România, nu putem vorbi de existența unei asemenea piețe. Dar, pe de altă parte, nici nu este necesar şi nici posibil să

urmărim acest obiectiv, deoarece rezultatul firesc va fi o piață imperfectă, puternic distorsionată, guvernată de alte relații de interdependență, cu echilibre de altă natură şi la alt nivel. Dacă considerăm, însă, noțiunea largă de piață, atunci putem aprecia că am avut şi avem o piață a muncii de o formă atipică, în continuă schimbare. În această optică a termenului de piață a muncii, reformarea apare iminentă, chiar stringent necesară. Iar, dacă comparăm comportamentul şi rezultatele obținute pe piețele muncii din toate țările aflate în tranziție, similitudinea paşilor, a unor reacții, ca şi a unora dintre principalele efecte ale funcționării acestora, ne conduc la concluzia că avem de-a face cu o piață a muncii specifică, clasică pentru o economie de tranziție.

6. Alegerea unităților s-a făcut arbitrar, fără a urmări criterii de reprezentativitate, performanță etc. S-a avut în vedere doar ca acestea să-şi desfăşoare activitatea în diverse ramuri: industrie - electrotehnică, construcții de maşini, uşoară -, comerț, cercetare etc. Deoarece societățile comerciale supuse cercetării nu pot fi considerate un eşantion în înțelesul său statistic, în materialul de față, vom prezenta cu titlul de exemplu doar unele dintre rezultate, considerate a fi mai sugestive.

7. Practica negocierilor salariale arată că un sistem mixt ai negocierilor colective, din punct de vedere al îmbinării metodelor centralizate cu cele descentralizate, este mai puțin profitabil. În ansamblul său, decât unul în care predomină centralismul sau descentralizarea. Dar, în economiile în tranziție, diferitele formule de îmbinare a celor două, pe termen scurt, pot avea rezultate benefice. Asemenea perioade pot constitui punți în deplasarea către formula dorită a negocierilor colective, cu rezultate practice mult mai bune, decât pasajul direct de ia o formă la alta. Deci, pentru asemenea perioade de transformări, capătă importanță gradul de flexibilitate a politicii pieței muncii şi viteza medie a schimbărilor care conduc la reformarea sistemului.

8. Se pare că în această perioadă, pe piața muncii a funcționat, cu predilecție, tipul de politici ale convențiilor şi, mai mult, în pianul rezultatelor, decât în cel al măsurilor. Relația economică patron-salariat şi procesul negocierilor colective propriu-zise s-au subordonat, cu prioritate, unor comandamente externe: inflație, prognoza prețurilor, protecție socială cu orice preț etc.

9. Vezi şi "Elasticitatea parțială a factorului de subzistență", în Akira Taka Yama - Mathematical Economics, p. 144-145, ediția a II-a.

10. Indicatorul rigidității salariilor, determinat de OCDE, este dat de raportul dintre elasticitatea salariilor la preț şi elasticitatea parțială a salariilor la rata de şomaj. O țară este apreciată ca flexibilă, atunci când aceasta înregistrează cele mai mici creşteri de preț şi rigidă, atunci când prețurile dictează evoluția salariilor, prin intermediul indexării în urma calculării acestui indicator, OCDE a realizat o grupare a țărilor astfel: a) flexibile - Suedia, SUA, Japonia, Canada, Austria; b) medii - Elveția, Belgia, Danemarca, Australia; c) rigide - Olanda, Germania, Regatul Unit, Franța. (Sursa: Cahiers Français nr. 246/mai-iunie 1990).

11. Evoluția salariilor şi a indicelui prețurilor de consum al populației are un dublu efect asupra puterii de cumpărare, respectiv în anul de analiză, cât şi unul propagat, în perioada următoare.

$$E_{ts(p)} = Efm_{s(p)} Efr_{s(p)}$$

$$E_{fms(p)} = \frac{\overline{S}(\overline{p})_t - S(p)dec_{t-1}}{S(p)dec_{t-1}}$$

$$E_{frs(p)} = \frac{S(p)dec_{t-1} - \overline{S}(\overline{p})_{t-1}}{S(\overline{p})dec_{t-1}}$$

unde: $Efm_{s(p)}$ = efectul de masă al salariilor (prețurilor) în anul t; reprezintă influența creşterii lunare a salariului mediu asupra masei salariale, respectiv efectul dat de politica salarială a anului curent;

$Efr_{s(p)}$ = efectul de report ăl salariilor (prețurilor) al anului t-1 asupra evoluției din anul t; reprezintă creşterea masei salariului mediu din anul analizat, ca urmare a mişcărilor de salarii din anul anterior, respectiv efectul propagai al politicii salariale din anul precedent.

$Et_{s(p)}$ = efectul total (în masă) al salariilor (prețurilor) în anul t.

$$Et_{(pc)} = \frac{JEt_p - JEt_s}{JEt_s} 100$$

$$Efm_{(pc)} = \frac{JEfm_p - JEfm_s}{JEfm_s} 100$$

$$Efr_{(pc)} = \frac{JEfr_s - JEfr_p}{JEfr_p} 100$$

unde: $Et_{(pc)}$ = efectul total (în masă) al puterii de cumpărare

Sursa: Salaires, nr. 12/decembrie 1989, Fédération Unifice de la Chimie CFDT.

Anexe

Anexa nr. 1

Evoluția unor indicatori economici, în perioada 1989-1991

Indicatori	1989	1990	1991
- Ponderea remunerării salariilor în PIB (%)	41,5	43,5	34,8
- Raportul dintre salarii și valoarea adăugată brută, în societăți (%)	60,4	66,0	52,0
- Raportul dintre salarii și excedentul brut de exploatare, în societăți (%)	153,1	181,9	116,4
- Raportul dintre salariile nete și consumul final, în gospodăriile populației (%)	70,75	65,17	56,38
- Raportul dintre prestațiile sociale primite și consumul final în gospodăriile populației (%)	17,87	17,79	16,13
- Raportul dintre prestațiile sociale primite și salariile nete în gospodăriile populației (%)	22,2	27,3	28,6
- Raportul dintre dobânzile și dividendele nete primite și consumul final din gospodăriile populației (%)	0,94	1,13	0,32
- Salariul real (%)	100	105,6	87,4
- Raportul dintre consumul final și formarea brută de capital fix, în gospodăriile populației	105,7	51,6	15,8
- Economia brută în gospodăriile populației (milioane lei preț crt.)	33771	30361	9051
- Capacitatea (+)/necesarul (-) de finanțat în gospodăriile populației (milioane lei preț crt.)	+23348	+7650	-105878

Sursa: *Prelucrat pe baza datelor din Anuarul Statistic al României, 1993, CNS.*

Anexa nr. 2

Evoluția repartiției industriale, în raport de venitul salarial şi corelația acestuia cu productivitatea muncii, în decembrie 1991, decembrie 1992 şi noiembrie 1993 (octombrie 1990 = 100)

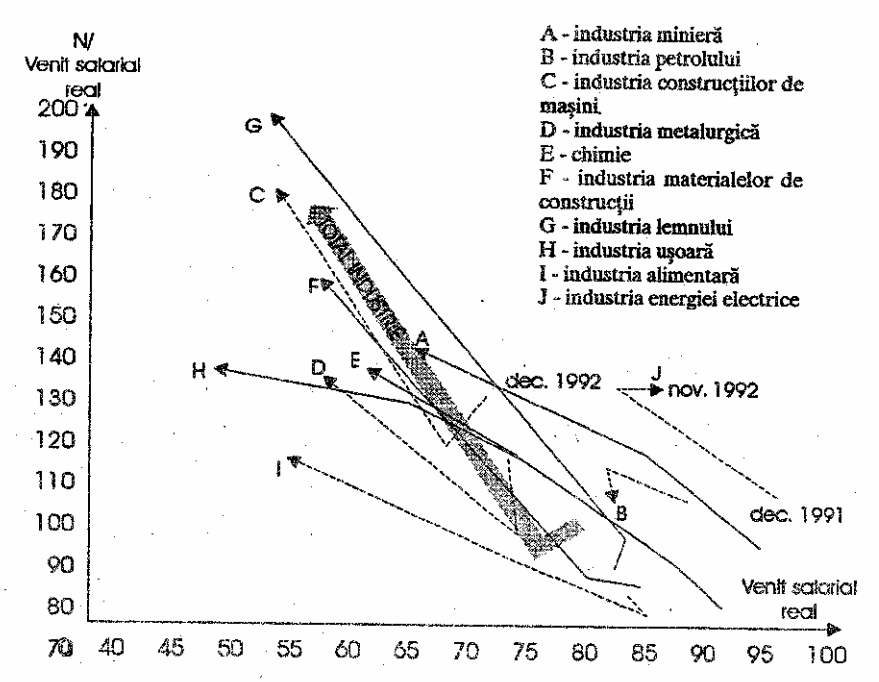

Anexa nr. 3

Evoluția puterii de cumpărare, pe produs

Produs	U/M	La un salariu mediu net de: 3414 octombrie 1990		7605 aprilie 1991		74723 septembrie 1993	
		preț unitar (lei)	canti-tate	preț unitar (lei)	canti-tate	preț unitar (lei)	canti-tate
1	2	3	4	5	6	7	8
făină	kg.	5,0	682,8	12,0	633,75	380,0	196,639
mălai	kg.	2,5	1365,6	11,0	691,364	307,0	243,397
pâine	500gr.	4,0	853,5	9,0	845,0	138,0	541,471
cartofi toamnă	kg.	2,6	1313,077	7,75	981,29	195,0	383,195
morcovi cu albitură	kg.	5,7	598,947	19,0	400,263	321,0	232,782
ceapă uscată	kg.	4,3	793,953	21,0	362,143	120,0	622,692
mere	kg.	8,0	426,75	18,0	422,5	163,0	458,423
ulei floarea soarelui	litru	18,0	189,667	39,0	195,0	719,0	103,926
carne vită calitatea I	kg.	43,0	79,395	98,0	77,602	1768,0	42,264
carne porc calitatea I	kg.	38,0	89,842	102,0	74,559	1994,0	37,474
carne pui calitatea I	kg.	29,85	114,372	60,0	126,75	1232,0	60,652
salam de vară	kg.	64,0	53,344	143,0	53,182	2638,0	28,326
lapte vacă	litru	4,5	758,667	10,0	760,5	95,0	786,558
telemea de vacă	kg.	31,0	110,129	68,0	111,838	1379,0	54,186
ouă	buc.	1,65	2069,091	3,0	2535,0	58,0	1288,328
zahăr tos	kg.	14,0	243,857	32,0	237,656	740,0	100,977
frigider Arctic 140	buc.	3607,0	0,946	7367,0	1,032	194359,0	0,384
aspirator AP21	buc.	990,0	3,448	2392,0	3,179	26565,0	2,813

1	2	3	4	5	6	7	8
săpun toaletă	buc.	10,0	341,4	20,0	380,25	270,0	276,752
deodo-rant	buc.	26,0	131,308	80,0	95,063	918,0	81,398
detergent 600 gr./c.	buc.	6,0	56,9	50,0	152,1	690,0	108,294
Dacia 1304 . tlx	buc.	102000,0	0,033	264900,0	0,029	2280940,0	0,033
ţigări Snagov cu filtru		10,0	341,4	20,0	380,25	358,0	208,723
energie electrică	Kw./h.	0,650	5252,308	0,650	11700,0	28,0	2668,679
bilet RATB.	buc.	1,5	2276,0	4,0	1901,25	50,0	1494,46

Produs	U/M	2000 octombrie 1990 preț unitar (lei)	2000 octombrie 1990 cantitate	3743 aprilie 1991 preț unitar (lei)	3743 aprilie 1991 cantitate	24903 septembrie 1993 preț unitar (lei)	24903 septembrie 1993 cantitate
1	2	3	4	5	6	7	8
făină	kg.	5,0	400,0	12,0	311,917	380,0	65,534
mălai	kg.	2,5	800,0	11,0	340,273	307,0	81,117
pâine	500gr.	4,0	500,0	9,0	415,889	138,0	180,457
cartofi toamnă	kg.	2,6	769,231	7,75	482,968	195,0	127,708
morcovi cu albitură	kg.	5,7	350,877	19,0	197,0	321,0	77,579
ceapă uscată	kg.	4,3	465,116	21,0	178,238	120,0	207,525
mere	kg.	8,0	250,0	18,0	207,944	163,0	152,779
ulei floarea soarelui	litru	18,0	111,111	39,0	95,974	719,0	34,636
carne vită calitatea I	kg.	43,0	46,512	98,0	38,194	1768,0	14,085
carne porc calitatea I	kg.	38,0	52,632	102,0	36,696	1994,0	12,489
carne pui calitatea I	kg.	29,85	67,002	60,0	62,383	1232,0	20,213
salam de vară	kg.	64,0	31,25	143,0	26,175	2638,0	9,44
lapte vacă	litru	4,5	444,444	10,0	374,3	95,0	262,137
telemea de vacă	kg.	31,0	64,516	68,0	55,044	1379,0	18,059
ouă	buc.	1,65	1212,121	3,0	1247,667	58,0	429,362
zahăr tos	kg.	14,0	142,857	32,0	116,969	740,0	33,653
frigider Arctic 140	buc.	3607,0	0,554	7367,0	0,508	194359,0	0,128
aspirator AP21	buc.	990,0	2,020	2392,0	1,565	26565,0	0,937
săpun toaletă	buc.	10,0	200,0	20,0	187,15	270,0	92,233

1	2	3	4	5	6	7	8
deodo-rant	buc.	26,0	76,923	80,0	46,788	918,0	27,127
detergent 600 gr./c.	buc.	6,0	333,333	50,0	74,86	690,0	36,091
Dacia 1304 tlx	buc.	102000,0	0,020	264900,0	0,014	2280940,0	0,011
țigări Snagov cu filtru		10,0	200,0	20,0	187,15	358,0	69,561
energie electrică Kw./h.		0,650	3076,923	0,650	5758,462	28,0	889,393
bilet RATB.	buc.	1,5	1333,333	4,0	935,75	50,0	498,06

Sursa: *Prelucrat pe baza datelor CNS.*

Anexa nr. 4

Criteriile de formare a salariilor şi principiile politicii salariale într-o serie de unităţi economice din capitală

	Unitatea					
	1	2	3	4	5	6
Criterii de formare a salariilor						
- Studii	x	-	-	-	x	-
- Pregătire profesională	x	x	-	x	-	x
- Funcţia ocupată	x	-	-	-	x	-
- Competenţă	x	-	x	x	-	x
- Natura lucrărilor executate	-	x	-	-	-	-
- Evoluţia întreprinderii	-	x	-	-	-	-
- Calitatea muncii	-	-	x	-	-	-
- Rezultate	-	-	x	-	-	x
Principiile politicii salariale						
- Competenţă profesională	-	-	x	-	-	-
- Rezultate în muncă	-	x	x	-	-	-
- Calitatea muncii	-	-	x	-	-	-
- Posibilităţile salariaţilor	-	-	-	x	x	-
- Legislaţia privind salariul minim şi indexarea	-	-	-	x	x	x
- Condiţiile de muncă	-	-	-	x	-	-
- Mobilitatea în remunerarea salariaţilor	x	-	-	-	-	-
- Evoluţia viitoare a unităţii	x	-	-	-	-	-
- Stimularea rezultatelor deosebite	x	-	-	-	-	x
- Reorganizarea muncii		-	x	-	-	-

Sursa: *Informaţii oferite de unităţile economice, prin chestionare.*

Anexa nr. 5

Evoluția anuală a raporturilor dintre profit şi valoarea producției industriale, creanțe şi valoarea producției industriale şi între creanțe şi profit, în perioada 1990-1993 (9 luni)

- % -

Firma	Anul	Raportul dintre profit şi valoarea producției industriale	Raportul dintre creanțe şi valoarea producției industriale	Raportul dintre creanțe şi profit
1	1990	-	+162,2	-
	1991	+556,5	-19,1	-87,7
	1992	-11,9	+130,6	+161,2
	1993 (9 luni)	-57,9	+2,8	+146,4
	1993/1989	243,5 a)	502,7	-79,0 a)
2	1990	+14,0	+650,0	+548,3
	1991	+220,0	-65,9	-89,2
	1992	- -7,2	+262,0	+287,4
	1993 (9 luni)	+36,3	-4,2	-29,7
	1993/1989	461,4	886,1	190,9

a) *Față de 1990.*

Sursa: *Prelucrat pe baza informațiilor culese prin chestionare.*

Anexa nr. 6

Evoluția lunară a salariului real şi a ratei de şomaj, în România, Âîn perioada martie 1991-noiembrie 1993

+- % față de luna precedentă

		Indicele salariului real	Indicele ratei de şomaj
1991	martie	-3,1	+37,5
	aprilie	+19,5	+18,2
	mai	+15,6	+30,8
	iunie	+1,2	+41,2
	iulie	-3,1	+12,5
	august	-10,3	+14,8
	septembrie	+3,7	+6,5
	octombrie	-3,0	+11,8
	noiembrie	-1,1	+0,3
	decembrie	-3,5	-18,9
1992	ianuarie	-8,0	+13,3
	februarie	-13,1	+29,4
	martie	+9,3	+4,5
	aprilie	-2,0	+4,3
	mai	+0,8	+12,5
	iunie	+5,2	+7,4
	iulie	-0,3	+15,5
	august	-4,2	+3,0
	septembrie	+6,9	+8,7
	octombrie	-5,7	+9,3
	noiembrie	+4,1	+11,0
	decembrie	+1,2	-7,7
1993	ianuarie	-23,7	+4,8
	februarie	-2,9	+6,8
	martie	+16,7	+1,1
	aprilie	-6,2	-2,1
	mai	+2,1	-0,1
	iunie	+9,5	+0,1
	iulie	+0,5	-3,2
	august	+1,0	+0,4
	septembrie	-10,2	+1,8
	octombrie	-8,3	+2,2
	noiembrie	+2,2	+5,3

Sursa: *Prelucrat pe baza datelor CNS.*

Capitolul 6

FORMAREA PROFESIONALĂ – MECANISM AL FLEXIBILITĂȚII PIEȚEI MUNCII. POSIBILITĂȚI ŞI LIMITE

Mobilitatea şi flexibilitatea profesională, integrarea omului în viața economică şi socială sunt tot mai greu de realizat fără o pregătire continuă a acestora pe tot parcursul vieții active.

Educația inițială, prin învățământul formal şi informal, oricât de bine ar fi realizată, în concordanță cu cerințele la un moment dat ale sistemului tehnico-productiv, se vede în situația de a nu mai corespunde total sau parțial noilor cerințe. În acest context, multiplele valențe ale formării profesionale ale adulților impun reconsiderarea rolurilor ei în ansamblul politicilor active de ocupare.

6.1. Considerații introductive

6.1.1. În primul rând formarea profesională are valențele unui mecanism de modelare a ofertei de forță de muncă potrivit evoluției cantitative şi structural-calitative a cererii de forță de muncă. Pornind de la o ofertă de forță de muncă cu anumite caracteristici cantitative şi structural calitative (cu o anumită baza de cunoştințe şi deprinderi asimilate în cadrul sistemului de învățământ), formarea profesională a forței de muncă prin sporul de competențe, de cunoştințe teoretice, cunoştințe şi deprinderi practice, tehnici de muncă pe care îi determină, prin noile norme de comportament pe care le promovează în conformitate cu cerințele concrete din economie, determină creşterea capacității de adaptare a forței de muncă, creează noi posibilități de ocupare-reocupare, integrare-reintegrare a acesteia pe piața muncii (1).

Prin intermediul unei politici adecvate, formarea profesională reprezintă incontestabil modalitatea cea mai sigură, şi în consecință cea mai puțin costisitoare pe termen lung, de flexibilizare a ofertei de forță de muncă, de ajustare structurală rapidă a acesteia la evoluțiile conjuncturale ale cererii. Nu întâmplător prelungirea duratei de şcolarizare, sporirea ratei de cuprindere a tineretului în şcoli de tip superior, promovarea alternanței şcoală (ucenicie) - activitate economică sunt dispozitive larg recunoscute şi utilizate de flexibilizare numerică (cantitativă) a ofertei de forță de muncă.

În egală măsură, alături de efectele pozitive pe care le poate determina la nivelul întregii economii, în condițiile unei calități adecvate a produselor sale, formarea profesională reprezintă şi un instrument de protecție socială a fiecărui individ, o modalitate de autoprotecție economică, de asigurare a securității ve-

nitului acestuia. Riscul de şomaj - unul din riscurile majore ale economiei în tranziție - este mult diminuat pentru cei care dispun de o pregătire mai bună. Oportunitățile de angajare a celor aflați în şomaj sunt incomparabil mai mari pentru persoanele cu o pregătire mai înaltă, polivalentă.

În al doilea rând, formarea profesională are un rol important în reducerea costului şomajului şi respectiv a costului de reintegrare a şomerilor, împiedică procesul de perimare a cunoştințelor şi deprinderilor de muncă, ca urmare a întreruperii activității pe durata şomajului, menține şi îmbunătățeşte capacitatea şi dorința de muncă a şomerului, extinzând aria variantelor de ocupare.

În al treilea rând reprezintă o pârghie importantă de creştere a eficienței utilizării forței de muncă prin asigurarea unui grad maxim de ocupare a posturilor cu sarcini de muncă specifice, în măsura în care cunoştințele şi deprinderile dobândite prin pregătire sunt valorificate în practică.

În al patrulea rând prin intermediul formării profesionale se acționează în direcția îmbunătățirii utilizării timpului de muncă al lucrătorului şi maşinilor, prin crearea condițiilor de alternare complementaritate a sarcinilor de muncă, în cadrul unei formații de muncă (prin policalificare, polivalență etc.) (2.)

6.1.2. Pe piața muncii mecanismele şi dispozitivele de formare profesională, deşi au independență relativă, par a fi ataşate mai ales ofertei de forță de muncă, nu pot fi însă separate de dimensiunea şi caracteristicile cererii de forță de muncă. Aceasta din urmă direct sau indirect, imediat sau pe termen mai lung îşi trimite impulsurile asupra formării profesionale - ca structuri profesionale de calificare, conținut instructiv-educativ, deprinderi de muncă, comportamente etc.

Din punctul de vedere al cererii de forță de muncă două aspecte ni se par demne de a fi reținute.

Înainte de toate, am remarca caracterul întrucâtva stabil (ca exigență formulată, dar nu ca dimensiune cantitativă) al cererii de formare pentru anumite meserii şi profesii. Aceasta a determinat, în timp, consacrarea anumitor filiere de formare "tradiționale".

Pe de altă parte, modificările structurale din economie, progresul tehnic şi tehnologic etc. determină modificări importante în lumea profesiilor (apariția-dispariția-modificarea conținutului) impunând regândirea şi reînnoirea activității de formare profesională şi totodată creşterea roiului ei în ansamblul politicilor active de ocupare. Această din urmă caracteristică imprimă formării profesionale o funcție anticipativă şi una predictivă. Altfel spus, formarea profesională ca factor de modelare a cererii de forță de muncă, comandă sub numeroase aspecte "cererea", nu vine numai în întâmpinarea ei. Aceasta reprezintă, în fapt, "inovația" pe care dinamica sistemului economic şi tehnologic în general, şi în particular, tranziția la economia de piață o introduce în sistemul de dependențe şi intercondiționări dintre cererea şi oferta de forță de muncă. Funcția anticipativ predictivă a formării profesionale tinde să devină prevalentă într-un mediu economic supus unor transformări rapide şi profunde.

6.1.3. Valențele educației şi formării profesionale în perioada de tranziție devin şi mai importante. În condițiile în care întreaga societate se confruntă cu blocaje rezultate din puternica criză de sistem a societății, dar şi din dificultățile tranziției ca atare, educația şi formarea profesională reprezintă alternative de primă mărime, de depăşire a acestora. Ar trebui să constituie ax al politicilor de gestionare a pieței muncii.

6.2. Coordonate legislative-instituționale ale formării profesionale

6.2.1. Din punct de vedere legislativ instituțional activitatea de formare profesională este reglementată de Legea privind protecția socială a şomerilor şi reintegrarea lor profesională, nr. 1/1991 si completările la această lege, H.G. nr. 288/1991 cu privire la organizarea acțiunii de recalificare şi reintegrare a şomerilor, ordonanțe guvernamentale, norme ale M.M.P.S. etc.

Această legislație vizează procesul de calificare-recalificare ca mijloc de combatere a şomajului, de reintegrarea a forței de muncă. Se referă în mod expres la şomeri şi absolvenți de învățământ liceal, profesional şi superior, intrați pentru prima dată pe plata muncii.

În conformitate cu prevederile legislației sarcina organizării cursurilor de formare profesională revine unor compartimente specializate pe aceste probleme din cadrul D.M.P.S. sau centrelor de calificare şi recalificare, în județele în care acestea există. Cheltuielile de calificare şi recalificare a şomerilor se suportă din fondul pentru ajutorul de şomaj, alimentate în proporția cea mai mare de întreprinderi (5% din masa salarială brută) şi salariați (1% din salariul brut). Cuantumul ce revine activității de calificare şi recalificare a şomerilor este de 20% din acest fond.

Persoanele care nu sunt în şomaj pot participa la aceste cursuri cu condiția de a-şi achita contravaloarea cheltuielilor de formare.

6.2.2. Alături de această legislație există hotărâri guvernamentale, ordonanțe care în funcție de specificul fiecărei ramuri, reglementează activitatea de formare profesională desfăşurată în grupurile şcolare afiliate întreprinderilor (şcoli de maiştri, şcoli' profesionale, licee), stabilind obligațiile ce revin întreprinderilor, cadrelor didactice, în vederea desfăşurării în condiții bune a activității de formare.

6.2.3. Pentru organizarea de cursuri de formare profesională în întreprinderi; conform reglementărilor M.M.P.S., acestea trebuie să obțină un aviz favorabil din partea D.M.P.S., în urma studierii programei analitice a cursurilor, a calității lectorilor şi a bazei tehnico-materiale de care dispun.

6.3. Formarea profesională în acțiune

6.3.1. Dimensiunea cantitativă şi calitativă a cererii de forță de muncă acționează direct asupra formării profesionale.

Din optica ocupării forței de muncă, a limitării riscului de şomaj, a flexibilizării pieței muncii, a categoriilor de forță de muncă implicate, formarea profesională, se cere abordată atât pe termen sânt şi mediu, cât şi pe termen lung. O asemenea abordare este impusă în primul rând de caracteristicile cererii de forță de muncă în general, ta perioada de tranziție cu deosebire.

Pe de o parte există o cerere manifestă de forță de muncă exprimată de agenții economici, instituții etc. sub forma unei nevoi imediate sau previzibile pentru anumite meserii şi profesii concrete, din anumite domenii.

În raport cu mobilitatea profesională a forței de muncă, formarea profesională poate avea, în acest context, atât un rol pasiv - prin procesul de calificare a tinerilor absolvenți intrați pentru prima dată pe piața muncii sau a celor care nu dispun de o calificare dobândită anterior, dar şi un rol activ - prin activitatea de recalificare, policalificare, reconversiune profesională a persoanelor care dispun de o calificare dobândită anterior, având roiul de stimulare a mobilității profesionale a forței de muncă.

Pe de altă parte, şi acest element ni se pare foarte important, există o, cerere latentă de forță de menea - care într-un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat, devine manifestă.

Existența unei asemenea cereri latente de forță de muncă este legitimată de:

- cererea mare nesatisfăcută pe piața bunurilor şi serviciilor din domenii neacoperite de agenții economici;
- domenii nedezvoltate în prezent în țara noastră, dar pentru care se prefigurează condiții de dezvoltare în viitor;
- posibilitatea apariției unor modificări, schimbări previzibile în societatea românească (modificări de comportamente economice ale agenților economici, ale consumatorilor etc.). Formarea pentru acest tip de cerere poate influența îa rândul ei cererea de forță de muncă prin lansarea de noi domenii de activitate, prin constituirea de noi canale de absorbție a forței de muncă etc.

Fundamentarea unei strategii la nivel național privind formarea profesională - pe care o apreciem ca o prioritate - trebuie să pornească în primul rând de la studiul, analiza şi diagnosticarea corectă a stării resurselor de muncă şi a nevoilor de forță de muncă din economie (atât cele manifeste cât şi cele latente), precum şi a potențialului uman cantitativ şi calitativ disponibil, pe de altă parte. Numai pe acest fundament de stabilitate relativă se pot pune probleme specifice formării profesionale.

Sistemul informațional deficitar al pieței muncii, modificările continue determinate de instabilitatea economică, lipsa de colaborare între agenții economici şi instituțiile abilitate în domeniul formării fac ca cererea de forță de muncă să nu poată fi cunoscută integral, iar determinările realizate să aibă o valabilitate temporală mică, făcând mult mai dificilă sarcina activității de formare profesională.

Aceasta ne îndreptățeşte să afirmăm - ceea ce şi practica în general a demonstrat, că sensul abordărilor problematicii formării profesionale trebuie să fie: de la tratarea la nivel de firmă, la nivel local, regional ia tratarea la nivel național şi nu invers.

În acest context am considerat oportun ca o primă etapă a analizei noastre să o constituie analiza relației formare-ocupare-flexibilizare la nivelul firmei.

6.3.2. La nivelul firmei formarea profesională capătă semnificații aparte în funcție de domeniul în care acesta îşi desfăşoară activitatea.

Astfel, într-un fel se pune problema formării profesionale pentru personalul din instituțiile de învățământ şi cercetare, unde perfecționarea continuă a pregătirii este o constantă determinată de însuşi specificul activității desfăşurate, altfel se pune problema formării profesionale pentru personalul din domeniul bancar, domeniu în ascensiune, unde, în general, formarea profesională se axează pe pregătirea pentru inițierea noilor angajați, înțelegerea noilor norme în domeniu, folosirea noilor mijloace electronice de evidență şi control şi altfel se pune problema formării profesionale în domeniul industriei, ramură în care întreprinderile se confruntă cu grave probleme economico-financiare.

Ne vom concentra în continuare atenția asupra acestei din urmă ramuri atât datorită complexității relației formare-ocupare, determinată de transformările specifice perioadei de tranziție din acest domeniu, cât şi datorită faptului că această ramură reprezintă unul din principalele canale de alimentare a şomajului.

6.3.2.1. Lipsa resurselor financiare, procesul rapid de decapitalizare cu care se confruntă întreprinderile, pierderea unor piețe şi /sau segmente de piață importante, atât în domeniul aprovizionării cât şi în cel al desfacerii, procesul timid al înnoirii tehnologice, inclusiv a produselor - determinat în special de lipsa resurselor financiare - care au avut ca rezultat direct reducerea volumului de activitate al firmelor, aduc în prim plan problema reducerii forței de muncă ocupate.

O politică de personal rațională, inclusiv în domeniul formării profesionale, trebuie să fie parte integrantă a strategiei de conducere şi dezvoltare a firmei, subordonându-se obiectivelor acestei strategii.

Ea este chemată să răspundă unor cerințe diferențiate, în funcție de:

- caracteristicile generale ale firmei - domeniul de activitate, posibilități financiare şi posibilii parteneri pentru procurarea materiilor prime şi utilităților, cererea pentru produsele pe care le realizează, concurența cu care se confruntă, relațiile import-export etc.;
- caracteristicile personalului - vârstă, sex, nivel de pregătire, aderență la programele de formare etc.;
- posibilitățile existente de organizare a cursurilor de formare profesională - dotarea tehnico-materială, resursele financiare de care dispune, lectori etc.

În prezent, activitatea de formare profesională ar trebui percepută ca o condiție vitală a însăşi existentei întreprinderii. Viabilitatea unei întreprinderi depinde în primul rând de capacitatea de înțelegere şi adaptare permanentă la cerințele în continuă schimbare ale pieței, de ataşamentul salariaților la obiectivele firmelor. Din această perspectivă sunt necesare deplasări importante, nu uşor de realizat:

- noi comportamente, calități ale managerilor întreprinderilor, necesare în condițiile specifice acțiunii noilor mecanisme ale economiei de piață;
- creşterea rolului unor compartimente care în trecut aveau numai roluri simbolice (ex.: compartimentul de marketing, care în condițiile existenței unor relații stabile nu se confruntă cu probleme deosebite), impunându-se reevaluări ale posturilor, funcțiilor de muncă şi ale persoanelor care le ocupă;
- capacitatea de adaptare permanentă a întregului personal din întreprindere la noile cerințe impuse de piață, restructurări, retehnologizări etc.

Or, în rezolvarea acestor probleme de mobilitate şi adaptare ar trebui să se apeleze mai întâi la piața internă a întreprinderii prin formarea profesională a salariaților, creşterea mobilității profesionale interne a acestora în conformitate cu noile cerințe şi numai apoi să se apeleze, fie la forța de muncă de pe piața externă întreprinderii, fie la procedee de licențiere etc.

Toate acestea implică un proces de pregătire continuă a forței de muncă, în organizarea căruia un rol important revine nu numai conducerii întreprinderii, dar şi salariaților prin reprezentanții lor direcți - sindicatele.

Criza de autoritate şi imobilismul multor consilii de administrație asociate cu inexistența unor structuri eficiente de dialog, participare, determină tensiuni mari nu numai la nivelul firmei, ci şi pe piața muncii externă întreprinderii.

Astfel, pentru a evita situațiile dificile prin care trece întreprinderea, există tendința unor adaptări de moment, fără valențe temporale mari, fără o viziune strategică asupra problematicii forței de muncă, determinând apariția de dereglări, disfuncționalități în cadrul gestiunii resurselor umane, ce au ca rezultat direct disponibilizări masive de personal Acestea îşi au originea în primul rând în mentalitatea greşită a unor consilii de administrație, conform căreia, în condițiile în care există o. ofertă mare de şomeri pentru meseriile deficitare din întreprindere, este mai eficient să concediezi personalul propriu şi să angajezi şomeri decât să cheltuieşti pentru pregătirea personalului. Se neglijează astfel, atât experiența pe care salariatul a căpătat-o în întreprindere, precum şi latura socială a problemei.

La acestea se adaugă şi lipsa de implicare a sindicatelor în problematica formării profesionale. Temerea că neparticiparea la programele de pregătire profesională poate reprezenta un criteriu în plus în stabilirea celor ce vor fi concediați, a determinat, în numeroase situații, sindicatele să se opună inclu-

derii în contractul colectiv de muncă a unor clauze cu privire la formarea profesională.

Dacă la acestea se adaugă: inexistența unui dialog real între agenții economici şi oficiile de forță de muncă, precum şi alte instituții abilitate în domeniul formării, lipsa unor stimulente pentru agenții economici pentru a-şi păstra şi recalifica personalul propriu şi a nu mai apela la concedieri şi reangajări, ne putem explica rolul minor acordat formării profesionale la nivelul întreprinderii, în prezent.

6.3.2.2. În sprijinul argumentării celor afirmate sunt şi rezultatele obținute pe bază de anchetă şi interviuri într-un eşantion de şase întreprinderi din județul Buzău, din principalele ramuri industriale: metalurgie feroasă şi neferoasă, construcții de maşini şi prelucrarea malalelor, industria textilă şi de geamuri (tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Structura personalului total şi a personalului participant la cursuri, pe grupe de vârstă, pe nivele de studii şi grupe de vechime, în perioada 1990-1993

Categoria de personal	Personal total				Personal participant la cursuri	
Anul	1990		1993		1990-1993	
	Număr	%	Număr	%	Număr	%
Total din care:	19675	100,0	14476	100,0	591	100,0
1.pe grupe de vârstă:						
- sub 25 ani	2742	13,94	1121	7,74	148	24,0
- 26-35 ani	6770	34,41	4941	34,13	208	34,0
- 36-45 ani	6522	33,15	5519	38,13	178	30,0
- 46-55 ani	2925	14,87	2727	18,84	53	9,0
- peste 55 ani	716	3,63	168	1,16	4	3,0
2. pe nivele de studii						
- studii sup.	804	4,09	659	4,56	237	40,0
- studii medii	3360	17,08	2091	14,44	128	23,0
- alte studii	15511	78,83	11726	81,00	216	37,0
3. pe grupe de vechime						
- sub 5 ani	3483	17,70	1461	10,09	126	21,0
- 6-10 ani	3303	16,79	2440	16,86	176	30,0
- 11-15 ani	5983	30,18	3477	24,02	124	21,0
- 16-20 ani	3848	19,56	3965	27,39	81	14,0
- peste 20 ani	3103	15,77	3139	21,68	85	14,0

Sursa: *Calculat pe baza datelor obținute din anchetă.*

Eşantionul a acoperit 14.476 persoane, reprezentând 25,23% din totalul salariaților din industria buzoiană.

6.3.2.2.1. În perioada analizată (1990-1993), problemele cu care s-au confruntat şi se confruntă întreprinderile au avut ca efect direct disponibilizări masive de personal, astfel că în anul 1993 personalul total al eşantionului reprezenta 73,5% din personalul aceluiaşi eşantion din anul 1990, această pondere variind în cadrul eşantionului de la 58,51% la 90,01%.

Această reducere a avut ioc pe fondul unor puternice modificări ale personalului:

- pe grupe de vârstă - s-a înregistrat o reducere a ponderii celor sub 25 de ani la aproximativ jumătate (de ia 13,9% la 7,7%) şi a celor peste 55 de ani la mai mult de jumătate (de la 3,6%, la 1,2%), existând tendința ca pe fondul stagnării angajărilor să se mențină in Întreprindere personalul cu potențialul de muncă cel mai ridicat;
- pe nivele ele pregătire şl categorii ele personal - există tendința creşterii ponderii personalului direct productiv (de la 78,8 la 81,0%) şi din rândul personalului administrativa celui cu studii superioare (de la 4,1% la 4,5%);
- pe grupe de vechime - pe fondul reducerii ponderii celor cu o vechime sub 5 ani (de la 17,7% la 10,1%), menținerii aproximativ constante a celor cu vechime între 6 şi 10 ani, şi al reducerii ponderii celor cu vechime între 11 şi 15 ani (de la 30,2% la 24,0%) s-a înregistrat o creştere a ponderii celor cu *o* vechime mai mare de 15 ani (de la 35,3%, ia 49,0%),

Toate aceste modificări reflectă tendința de raționalizare a utilizării forței de muncă la nivelul Întreprinderilor analizate.

6.3.2.2.2. Ce s-a întreprins în domeniul formării profesionale, în acest context?

1. Un prim semnal de alarmă îl constituie faptul că în contractul colectiv de muncă nu există prevederi cu privire la formarea profesională decât la patru din cele şase întreprinderi.

2. De asemenea la trei din întreprinderile anchetate strategia de personal nu cuprindea elemente cu privire la formarea profesională.

3. În anul 1993, la cursurile serale şi fără frecvență ale instituțiilor de învățământ, din eşantionul ales, erau înscrise 174 persoane (reprezentând 2% din total personal) din aceştia 137 la cursurile din învățământul liceal, 24 în învățământul superior şi 13 la şcoli de maiştri.

În general, participarea la aceste cursori este legată de voința salariatului de a-şi îmbunătăți baza de cunoştințe dobândite, prin ani de şcoală suplimentari, actualizarea lor şi nu în ultimul rând, speranța creşterii siguranței locului de muncă.

4. În ceea ce priveşte colaborarea cu grupurile şcolare proprii:

- în general, înainte de 1990 fiecare întreprindere din cadrai eşantionului avea afiliat un grup şcolar, care reprezenta o pepinieră de personal atât pentru întreprinderea respectivă, dar şi pentru o anumită zonă sau chiar ramură;
- relațiile cu grupurile şcolare s-au restrâns începând cu anul 1991, cu toate că în acei an au intrat în vigoare prevederile H.G. nr. 463/1991, privind subvenționarea salariului pentru tinerii absolvenți din învățământul liceal, profesional şi superior.

Întreprinderile asigură în continuare fonduri pentru desfăşurarea în condiții normale a procesului de învățământ, fonduri pentru burse, dar nu mai au posibilitatea să mai angajeze absolvenți ai acestor instituții de învățământ.

Nu s-a reglementat încă situația acestor grupuri şcolare; ele sunt *în* subordinea ministerelor de resort, dar desfăşurarea activității de formare din aceste institute în condiții corespunzătoare este asigurată de Ministerul învățământului, angajarea, promovarea personalului didactic făcându-se la propunerea ministerului de resort.

În perioada 1990-1993 au fost angajați sumai 477 de absolvenți ai acestor instituții, din care 114 absolvenți ai învățământului liceal, 325 absolvenți ai şcolii profesionale, 33 absolvenți de facultate, dar numărul lor a evoluat astfel: de la 432 în 1990, la 35 în anul 1991,9 în anul 1992 şi numai unul în 1993.

Cursurile de formare organizate de întreprindere şi instituțiile abilitate în domeniul formării forței de muncă ocupate s-au adresat în special persoanelor cu studii superioare, atât din secțiile de fabricație, dar mai ales din conducerea unității

În perioada 1991-1993 au participat la astfel de cursuri 591 persoane, reprezentând 4,08% din personalul total al eşantionului. Dar aceştia reuneau numai *2%* din personalul cu studii medii şi alte studii inferioare, în timp ce din totalul personalului cu studii superioare la acest curs au participat 36,2%. Prioritățile de formare ale acestor cursuri rezultă şi din analiza *în* paralei a structurilor personalului participant la cursurile de formare (tabelul nr. 1):

- deşi în total participanți la cursuri ponderea celor în vârstă de sub 35 ani este de 58%, ponderea acestei categorii în total personal este de numai 41,9%;
- deşi, în personalul total ponderea celor cu studii superioare este de numai 4,56%, ponderea acestei categorii în total participanți la cursuri a fost de 40%, iar cei cu studii, medii şi sub nivelul mediu, deşi au o pondere de 81% în total personal ponderea lor în total a fost de numai 37% (graficul nr. 1);
- în timp ce ponderea personalului cu vechime sub 5 ani de numai 10% în total personal, din personalul aflat în pregătire ei reprezintă 22%, pondere explicabilă datorită cursurilor de calificare pentru integrarea la locul de muncă. Aceeaşi tendință se înregistrează şi pentru grupa

de vechime 6-10 ani, valoarea celor două ponderi fiind de 16,86% şi respectiv 30%.

Graficul nr. 1

Structura personalului total şi al personalului cuprins în pregătire, pe grupe de vârstă, nivele de studii şi grupe de vechime

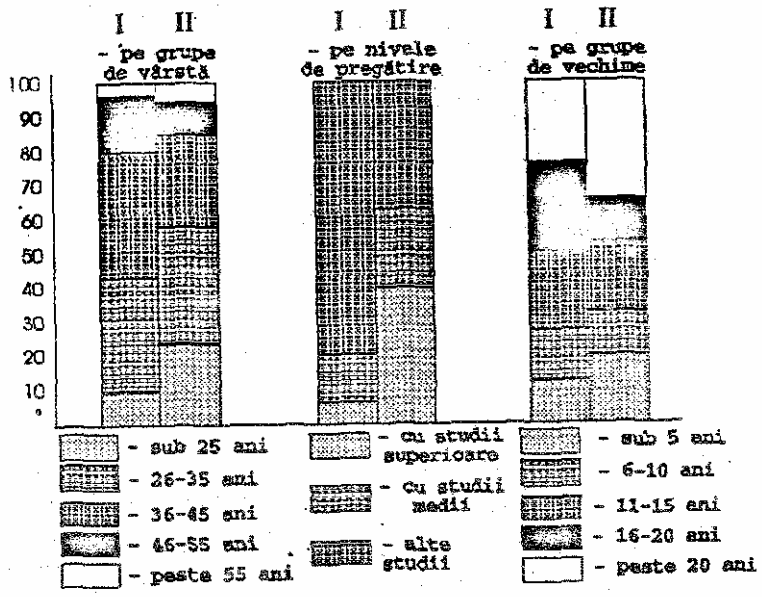

I - Personal total - 1993.
II - Personal cuprins în cursuri de pregătire - 1990-1993.

6.3.2.2.3. Din ancheta realizată a rezultat următoarea ierarhie a motivelor de organizare a cursurilor de formare profesională:

1. pentru înțelegerea mecanismelor specifice economiei de piață;
2. datorită cerințelor impuse de creşterea calității şi competitivității produselor, reducerea rebuturilor;
3. modificarea tehnicii şi tehnologiei de fabricație;
4. schimbarea profilului de fabricație al unor secții, ateliere;
5. cerințele impuse de înființarea de noi secții, reorientarea pentru meserii deficitare din întreprindere.

Dacă privim static problematica formării profesionale, raportat la actualul nivel tehnologic al întreprinderilor, nivelul pregătirii forței de muncă este destul de ridicat, lucru reflectat şi de faptul că în majoritatea întreprinderilor toți muncitorii pot participa la onorarea atât a comenzilor pentru intern, cât şi a celor pentru export.

Privind însă dinamic, în condițiile profundelor transformări ce se prefigurează, atât din pună de vedere tehnic, cât şi organizatoric etc., formarea profesională poate reprezenta o pârghie importantă a ocupării

6.3.2.2.4. Care ar fi, în condițiile menționate, posibilitățile utilizării mai bune de către întreprinderi a formării profesionale ca pârghie a flexibilizării ocupării?

În funcție de necesități, potrivit reglementărilor în vigoare, agenții economici pot să recurgă la diverse forme de pregătire şi perfecționare:

- stimularea personalului pentru înscrierea la cursuri de pregătire în afara întreprinderii, în vederea completării numărului de ani de şcolarizare, atât în instituții de învățământ proprii (grupuri şcolare afiliate), cât şi in alte instituții de învățământ (cursuri serale, fără frecvență aîe învățământului superior liceal, profesional), în paralel cu desfăşurarea normală a programu-lui de lucru;
- participarea personalului din întreprindere la cursurile organizate de instituțiile abilitate în domeniul formării, pe perioade limitate de timp (o săptămână - 3 luni), cu scoaterea din producție;
- organizarea de cursuri de formare profesională în întreprindere, pe bâza unui aviz al D.M.P.S. (obținut în urma studierii programelor analitice ale cursurilor, calității lectorilor, bazei tehnico-materiale);
- solicitarea sprijinului D.M.P.S. pentru pregătirea de şomeri pentru angajarea lor în întreprindere.

Indiferent de categoria de forță de muncă căreia i se adresează, două probleme se cer în prealabil soluționate de cei ce gestionează problemele de formare profesională.

Prima; ce se urmăreşte la nivel de firmă, asociație, colectivitate locală prin programele de formare profesională?

O simplă filieră (carieră profesională), evident fără schimbarea conținutului meseriei (profesiei) sau este vorba de pluri şi respectiv polivalență, ceea ce implică cunoştințe, deprinderi noi, din domenii mai puțin înrudite şi /sau învecinate.

A doua, la fel de importantă, nemijlocit legată de prima, priveşte evaluarea (calificarea), funcțiilor (posturilor de muncă), pe de o parte şi evaluarea-atestarea cunoştințelor, competențelor şi potențialităților persoanelor care intră în formare, pe de altă parte. (3)

Această evaluare efectuată periodic de organisme specializate ar putea constitui fundamentul modularizării şi individualizării formării profesionale.

Numai după ce acest cadru a fost creat se pot valorifica valențele formării profesionale.

Un rol tot mai important în eficientizarea procesului de formare profesională revine relațiilor de parteneriat stabilite pe baze contractuale între întreprindere şi grupurile şcolare afiliate. Aceasta ar reprezenta *în* fapt o dublă deschidere: a şcolii către lumea profesiilor şi respectiv, a întreprinderii către şcoală.

6.3.3. Fundamentarea unei strategii, la nivel național, în domeniul formării profesionale a adulților implică identificarea şi alegerea modalităților celor mai potrivite de satisfacere a ansamblului de cerințe aflate la confluența cererii manifeste şi latente de forță de muncă a agenților economici, particularităților şi aspirațiilor, de muncă, structurilor de formare existente, caracteristicilor cadrului socioeconomic regional, orientărilor de ansamblu ale economiei naționale.

Măsura în care aceste condiții sunt descifrate corect, sar modalitățile de satisfacere a lor sunt cele corespunzătoare se reflectă în însăşi eficiența activității de formare profesională.

6.3.3.1. Câteva date de ansamblu. De la începutul anului 1991, an în care a fost demarată activitatea de calificare şi recalificare în noul context legislativ-instituțional, şi până la 31.06.1993 şi-au încheiat pregătirea în cadrul cursurilor 85.122 persoane (marea majoritate şomeri - 85%); 6,721 persoane au abandonat cursurile din diferite motive, iar 21.949 participă la cursurile în derulare (tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 2

Persoane cuprinse în cursurile de calificare şi recalificare în perioada 1.01.1991-31.06.1993

	31.XII.91	31.XII.92	31.VI.93	TOTAL
A. Persoane în pregătire	12.901	45.640	75.452	-
din care:				
- şomeri(%)	3,1	3,9	4,5	-
din care:				
I. au încheiat cursurile	3.637	31.665	49.820	85.122
II. la cursurile în derulare	8.974	11.233	21.949	-
B. Persoane care din diferite motive au părăsit cursurile	290	2.744	3.687	6.721
C. Absolvenți/Persoane care au abandonat	13/1	11/1	13/1	-

Sursa: *Buletin Statistic în Domeniul Muncii şi Protecției Sociale, nr.1/1993 şi nr.3/1993, M.M.P.S.*

Prima şi poate cea mai relevantă constatare priveşte gradul de cuprindere a şomerilor în diferite forme de calificare. Altfel spus, măsura în care formarea profesională răspunde unor exigențe de reocupare şi reintegrare a şomerilor.

Deşi ia prima vedere gradul de cuprindere a şomerilor în cursuri de calificare şi recalificare a cunoscut o evoluție ascendentă - de la 3,1% în anul 1991, la 3,9% în anul 1992 şi respectiv 4,5% la 31.06.1993 - acesta se menține la un nivel deosebit de scăzut. Din acest punct de vedere formarea profesională este departe de a răspunde unor exigențe ale ocupării

Astfel, în timp ce numărul şomerilor care au intrat sub incidenţa proceselor de formare profesională sporeşte cu circa 53 mii, numărul celor rămaşi în afara acestui proces a crescut cu peste 642 mii persoane.

Dacă în anul 1991 au rămas necuprinşi în programe de formare 327.095 şomeri, în 1992-890.362, la 31.06.1993 numărul acestora era aproximativ de 970.000 persoane (graficul nr. 2).

În al doilea rând, un alt fenomen îngrijorător îl reprezintă creşterea numărului persoanelor care din diferite motive sa abandonat cursurile: de la 290 în anul 1991, la 3.687 în perioada 1.01. - 31.06.1993 şi aceasta în condiţiile în care pentru o mare parte din ei, motivul îl reprezintă munca pe "piaţa neagră a muncii", imposibil de controlat şi evaluat în prezent.

În al treilea rând, această tendinţă se reflectă în evoluţia raportului dintre numărul de absolvenţi şi numărul de persoane care au abandonat cursurile în decursul perioadei amintite. În timp ce în anul 1991 raportul era de un abandon la 13 absolvenţi, în anul 1992 unul la 11 absolvenţi abandonau cursurile de formare profesională, pentru ca în perioada 1.01. - 31.06.1993 să revină la nivelul din anul 1991.

În fine, ponderea persoanelor încadrate din totalul absolveaţi de cursuri a cunoscut o evoluţie descendentă: de la 25% în anul 1991, la 22% în anul 1992 şi respectiv 19% în perioada 1.01.-31.06.1993. Aceste câteva constatări ne oferă o imagine de ansamblu asupra limitelor actualelor modalităţi de formare profesională a adulţilor. In acelaşi timp se constituie într-o pledoarie pentru regândirea întregului sistem, aşezarea lui pe alte principii şi chiar a unor alte ierarhizări.

Graficul nr. 2

Evoluţia numărului de şomeri necuprinşi în programe de formare profesională

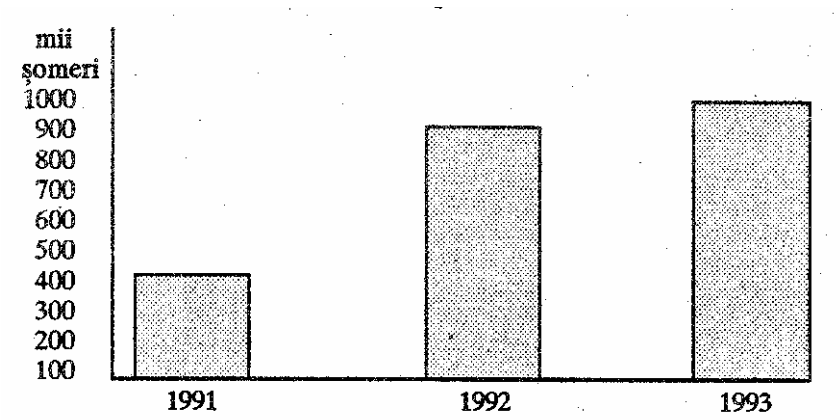

6.3.3.2. În funcție de cerințele existente cursurile de calificare, recalificare au fost organizate: a) la cererea agenților economici, pe bază de convenție; b) în întâmpinarea pieței muncii; c) pentru activitatea de liberă inițiativă.

Ierarhia cursurilor în funcție de numărul de participanți s-a menținut aceeaşi în toți cei trei ani: pe locul 1 - cursurile în întâmpinarea pieței muncii, pe locul 2 - cele organizate la cererea agenților economici, pe locul 3 cele organizate pentru activitatea de liberă inițiativă.

De menționat, ca o orientare benefică, creşterea ponderii persoanelor cuprinse la cursurile în întâmpinarea pieței muncii (de la 76,6% în anul 1991, la 91,1% în perioada 1.01.-3.06.1993) concomitent la reducerea ponderii participanților la celelalte două tipuri de cursuri: la cele organizate la cererea agenților economici de la 20,4% la 6,6%, la cele organizate pentru activitatea de liberă inițiativă de la 2,9% la 2,2% (tabelul nr. 3).

Sigur că o asemenea evoluție poate fi interpretată şi ca o lipsă de interes a agenților economici, în condițiile în care activitatea productivă se confruntă cu mari dificultăți, supraocuparea se menține încă, iar perspectivele evoluției întreprinderilor sunt incerte, prea puțin studiate.

Tabelul nr. 3

Persoane care şi-au încheiat pregătirea în perioada 1.01.1991-31.06.1993 pe tipuri de cursuri absolvite

	31.12.1991		31.12.1992		31.06.1993	
	Număr	%	Număr	%	Număr	%
Total persoane care şi-au încheiat pregătirea	3637	100,0	31665	100,0	49820	100,0
din care:						
a) la cererea agenților economici	742	20,40	2498	7,89	3300	6,62
b) în întâmpinarea pieței muncii	2787	76,63	28324	89,45	45394	91,12
c) pentru activitatea de liberă inițiativă	108	2,97	840	2,66	1126	2,26

Sursa: *Buletin Statistic în Domeniul Muncii şi Protecției Sociale, nr.1/1993 şi nr.3/1993.*

În ceea ce priveşte ponderea absolvenților încadrați în total absolvenți, pe ansamblul perioadei, pe primul loc se află *în* mod firesc cursurile organizate la cererea agenților economici (variind între *15%* - 99%), pe locul al doilea cursurile organizate pentru activitatea de liberă inițiativă (18%-22%) şi pe locul al treilea cele în întâmpinarea pieței muncii (15-17%) (tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4

Persoanele care s-au încadrat, pe tipuri de cursuri absolvite în perioada 1.01.1991-31.06.1993

	31.12.1991		31.12.1992		31.06.1993	
	Total pers.	Ponderea pers. care s-au încadrat %	Total pers.	Ponderea pers. care s-au încadrat %	Total pers.	Ponderea pers. care s-au încadrat %
1	2	3	4	5	6	7
Total persoane care şi-au încheiat pregătirea: din care:	3637	25,00	31665	22,01	19820	19,05
a) la cererea agenţilor economici	742	89,01	2498	84,35	3300	74,30
1	2	3	4	5	6	7
b) în întâmpinarea pieţei muncii	2787	17,12	28324	16,53	45394	15,06
c) pentru activitatea de liberă iniţiativă	108	22,17	840	21,55	1126	17,94

Sursa: *Buletin Statistic în Domeniul Muncii şi Protecţiei Sociale, nr.1/1993 şi nr.3/1993, M.M.P.S.*

Gama de meserii oferite pentru calificare, recalificare, deşi a fost destul de mare, mai mult de 150, a cuprins în special meserii din sfera serviciilor pentru populaţie - croitor, coafor, fochist etc.; din sfera construcţiilor - zidar, dulgher etc.; comerţ şi alimentaţie publică: ospătar, bucătar, vânzător etc.

Oferta de calificare în sfera unor activităţi noi, ca mare atractivitate pentru tineret: informatică, contabilitate, mici întreprinzători, birotică, management, cu posibilităţi mari de absorbţie a forţei de muncă ocupă o pondere mică (aproximativ 25%). Situaţiile menţionate în planul calificării-recalificării sunt deci generate şi de lipsa de atractivitate a meseriilor oferite spre calificare şi neîncrederea oamenilor în utilitatea cunoştinţelor dobândite şi implicit a certificatelor (diplomelor) de calificare dobândite.

6.3.3.3. Amploarea şi caracteristicile activităţii de formare profesională cunosc variaţii mari şi în plan teritorial în funcţie de condiţiile economico-sociale şi de forţă de muncă concrete la nivelul fiecărei regiuni zone, judeţ. Numărul de persoane cuprinse la cursurile de calificare, recalificare a variat la

nivelul anului 1992, de la 3403 persoane (din care 933% şomeri) în Bucureşti, la numai 131 persoane (din care 67,9% şomeri) în judeţul Ialomiţa (anexa nr. 1).

Variaţii importante a cunoscut şi rata de cuprindere a şomerilor in cursuri: de la 10% în Dâmboviţa, 8.8% în Gorj, la numai 0,5% la Buzău. 0,6% în ialomiţa (anexa nr. 2).

6.3.3.4. Fondurile constituite pentru formarea profesională la nivel judeţean şi respectiv naţional nu au fost decât parţial utilizate. La nivelul economiei naţionale, au fost cheltuite doar 1% din fondurile alocate. Deci nu lipsa mijloacelor financiare poate fi invocată drept motivaţie a slabei eficiente a formării profesionale a şomerilor.

6.3.3.5. Care sunt principalele cauze ale acestor deficienţe din sistemul de calificare, recalificare a adulţilor?

Caracterul de noutate a acţiunii de formare, în noul cadru legislativ-instituţional, impuse în primul rând, câştigarea unei credibilităţi a eficienţei acestuia.

În acest context actualele deficienţe legislative, organizatorice etc. din activitatea centrelor de calificare şi recalificare, a D.M.P.S. pot compromite însăşi fundamentul acestei acţiuni în primul rând, lipsa de acurateţe juridică în elaborarea reglementărilor legale ca privire inactivitatea de formare profesională. Existenţa unor prevederi contradictorii cu privire la aceeaşi problemă dă naştere la interpretări diferite în aplicarea legii.

În al doilea rând, deficienţele existente în metodologia de stabilire a cursorilor ce trebuie organizate. În prezent cursurile prioritare se stabilesc astfel:

a) Lunar D.M.P.S. solicită de la toţi agenţii economici din judeţ o situaţie privind necesarul de persoane calificate. Situaţia grea cu care se confruntă agenţii economici face ca cererea de organizare a cursurilor prin convenţie să fie foarte mică.

La aceasta contribuie şi deficienţele legislative, existente în domeniu:

- obligativitatea existenţei unui număr de minimum 15 solicitanţi pentru demararea unui curs. Cum în general întreprinderile au nevoie de mai puţin de 15 persoane, se amână demararea cursului până la completarea numărului necesar, în funcţie de cererea celorlalţi agenţi economici;
- obligativitatea întreprinderii de a angaja toţi absolvenţii cursului contractat Aceasta determină refuzul agenţilor economici de completare a numărului de 15 persoane, legal necesare pentru demararea cursului cu alţi şomeri, în condiţiile în care ceilalţi agenţi economici nu o solicită, pentru că nu le sunt necesari.

Amânările repetate îi determină pe agenţii economici să nu mai recurgă la serviciile D.M.P.S.

b) La întocmirea dosarului de şomer se solicită opţiunea de calificare a fiecăruia. în acest context apar situaţii în care o mare parte din cei care optează pentru anumite cursuri (de informatică, microcalculatoare etc.) nu au baza

de cunoştinţe minim necesare participării la astfel de cursuri, iar neadmiterea lor determină nemulţumiri în rândul şomerilor.

c) Lipsa unei colaborări cu instituţiile abilitate în domeniul ocupării, inexistenţa unor studii bine fundamentate în domeniul pieţei muncii se reflectă şi în modul de organizare a cursurilor în întâmpinarea pieţei muncii. În general se optează pentru meserii care fac posibilă desfăşurarea cu minimum de investiţii a unei activităţi pe cont propriu (croitor, tâmplar, zidar etc.).

În al treilea rând, inexistenţa unei autonomii reale a D.M.P.S. în plan teritorial. De exemplu intervenţia, în decembrie 1993, a D.M.P.S. în condiţiile în care la derularea cursurilor s-a promis plata ajutorului de şomaj participanţilor la aceste cursuri, cu norme ce prevăd suspendarea ajutorului de şomaj şi pentru participanţi la cursurile în derulare, determină tensiuni sociale, pierderea credibilităţii D.M.P.S.

În al patrulea rând, restricţiile impuse D.M.P.S. cu privire la modul de utilizare a fondurilor destinate formării.

Deşi la nivelul D.M.P.S. şi centrelor de calificare există fonduri:

- obligativitatea utilizării pentru recompensarea lectorilor a sistemului de salarizare orară din reţeaua învăţământului liceal, prevederile cu privire la impunerea suplimentară de venit, nu stimulează lectorii pentru participarea la susţinerea acestor cursuri;
- interdicţia de a utiliza fondurile pentru asigurarea unei dotări tehnico-materiale corespunzătoare, face ca în timp ce fondurile rămân neutilizate, dotarea tehnico-materială să fie la un nivel redus.

În al cincelea rând inexistenţa unui cadru minim necesar pentru urmărirea eficienţei activităţii de calificare desfăşurată.

Cu excepţia cazului cursurilor organizate prin convenţie, practic nu dispun de nici un mijloc de a verifica dacă absolvenţii au fost angajaţi sau nu şi în ce măsură pregătirea care le-a fost asigurată le este utilă.

În al şaselea rând lipsa unei dotări tehnico-materiale corespunzătoare, a unor spaţii adecvate activităţii complexe pe care o desfăşoară, determină creşterea decalajelor între momentul în care cererea de formare este exprimată, agregată, analizată şi momentul în care structurile de formare sunt construite.

6.4. Priorităţi ale pilotării formării profesionale

Eficienţa în plan social şi individual a formării profesionale este dependentă de o mulţime de factori şi condiţii care, în egală măsură, aparţin cererii şi respectiv ofertei de calificări, ca şi modalităţilor de ajustare a acestora. Deficienţele şi dificultăţile pieţei profesionale a muncii, la care ne-am referit pe. parcursul studiului nostru, îşi au geneza - aşa cum am avut prilejul să constatăm - dincolo de restricţionarea cererii de calificare şi într-o insuficientă studiere şi cunoaştere atât a celei manifeste, cât şi a celei latente, după cum sunt determinate de insuficienţe legislativ-instituţionale şi mai puţin de cele comporta-

mentale. Dar oricât de vitrege ar fi condițiile externe procesului educativ-instructiv-formativ, acestea îşi au izvorul într-o serie de disfuncționalități şi blocaje ale formării profesionale a adulților ca atare, a unei stări de aşteptare, de oarecare bâjbâială (nu căutare) în acest domeniu de importanță aparte pentru funcționarea pieței muncii Din această perspectivă, pentru a pune mai bine în valoare valențele formării profesionale, ca dispozitiv de politică activă şi flexibilizare a pieței muncii, se conturează deja câteva direcții pe care le considerăm prioritare.

6.4.1. Descentralizare. Modulare, individualizare

Întrucât există piețe ale muncii bine structurate în plan regional şi zonal, mergând până la nivelul unor bazine de ocupare, descentralizarea formării profesionale a adulților apare ca o prioritate absolută. Mutarea centrului de greutate cât mai aproape de locul de întâlnire a cererii şi ofertei de forță de muncă este o condiție primordială, necesară trecerii în etapa următoare îa modularizarea şi respectiv individualizarea formării profesionale a adulților (4). Aceasta ar permite punerea în operă a unor filiere profesionale în condițiile în care atât resursele existente, cât şi cunoştințele deja dobândite ar fi mai bine puse în valoare. în plus, ar asigura o mai mare finalitate în planul reocupării şi reintegrării în activitate şi o flexibilitate sporită, prin alternanțe activitate-formare-activitate (5).

6.4.2. Convergența acțiunii actorilor sociali. Parteneriat. Cofinanțare

Inclusă într-o concepție mai largă de gestiune a resurselor umane, activitatea de gestiune a formării profesionale presupune un demers complex şi complicat, care implică înainte de toate, rezolvarea unor probleme legate de studierea cererii de forță de muncă, de determinarea principalelor canale de absorbție a forței de muncă, de cunoaşterea principalelor surse de alimentare a şomajului etc. şi numai într-o a doua etapă, nu mai puțin importantă, soiuționarea unor probleme specifice formării profesionale.

Evident, soluțiile unor asemenea probleme nu le pot oferi numai Direcțiile de Muncă şi Protecție Socială şi/sau centrele de calificare şi recalificare. Ele ar trebui să rezulte din convergența acțiunii tuturor actorilor sociali, a tuturor instituțiilor abilitate în domeniul gestiunii resurselor umane la nivel local, regional, respectiv: autoritățile publice locale (prefecturi, primării, DMPS), agenți economici, asociații patronale, organizații sindicale, asociații ale şomerilor, Camera de Comerț, alte asociații.

În ce constau funcțiile acestora?

În primul rând, ie revine un rol important în direcția elaborării unor studii fundamentate privind piața regională, locală a muncii, determinarea principalelor tendințe de evoluție ale acesteia, fiecare contribuind în acest sens în funcție de rolul pe care îl deține,

6.4.2.1. Autoritățile publice locale - în măsură să acorde sprijin în cunoaşterea şi aprofundarea: vocației zonei, bazinului de ocupare în care se include zona, principalele canale de alimentare a şomajului în prezent şi cele care se prefigurează, posibilele canale de absorbție, alocarea de resurse etc

6.4.2.2. Patronatul, ca reprezentant la nivel local al agenților economici Din punct de vedere teoretic este instituția care ar trebui să cunoască cel mai bine cererea de forță de muncă din propriile unități şi problemele cu care se confruntă în domeniul gestiunii resurselor umane. Din această optică patronatul are o misiune majoră: de identificare a cererii efective de forță de muncă calificată şi a evoluției acesteia, de sprijinire a organizării formării profesionale potrivit mişcării cererii de forță de muncă, de prevenire a creşterii şomajului, prin acțiuni de calificare, de asigurare pe bază de contract, a unor locuri de muncă pentru persoanele care absolvă o formă de pregătire.

6.4.2.3. Sindicatele - reprezentante ale diferitelor categorii profesionale ale salariaților din unități economice, reprezintă un partener de dialog atât la nivel de firmă, cât şi la nivel local, regional, în măsură să exprime cererea de formare atât a şomerilor, cât şi a populației ocupate şi evident, de apărare a interesului lucrătorilor.

Din perspectivă sindicală, formarea profesională este deopotrivă dispozitiv de protecție economică şi socială. Oricum, sindicatele nu pot fi absente de la "masa" în jurul căreia se iau deciziile privind destinul profesional al salariaților.

6.4.2.4. Organizațiile profesionale - sunt interesate în menținerea prestigiului propriei meserii şi perfecționării pregătirii celor care o practică. Din această perspectivă există imense resurse nevalorificate, cu deosebire poate în domeniul unor meşteşuguri foarte productive.

6.4.2.5. Indivizii - care reprezintă atât o "materie primă" pentru cunoştințele şi deprinderile cu care intră în sistemul de formare, cât şi o expresie a unei anumite cereri de formare.

în acest cadru general de parteneriat, de o maximă utilitate apar două acțiuni. Prima este legată de stimularea firmelor, sindicatelor, indivizilor, asociațiilor profesionale etc. în vederea participării la cofinanțarea programelor de formare, prin promovarea unei politici de identificare şi atragere de noi resurse. A doua ține de renunțarea la restricțiile impuse în utilizarea fondurilor. Aceasta ar face posibilă utilizarea fondurilor destinate formării profesionale rămase neinvestite în acest scop, pentru acordarea unor credite cu dobândă redusă micilor întreprinzători, după absolvirea cursului, pentru demararea unei activități pe cont propriu (6).

6.4.3. Promovarea unor noi dispozitive (mecanisme) de formare profesională

În strategia de gestiune a resurselor umane partenerii locali pot opta pentru noi formule de formare profesională, adaptate la vocația zonei, în scopul valorificării resurselor şi a potențialului uman local.

6.4.3.1. O astfel de formulă o reprezintă "pepinierele de întreprindere". Pentru constituirea acestor pepiniere autoritățile locale, primăriile pot contribui prin asigurarea spațiilor necesare şi a bazei tehnico-materiale, cheltuielile de formare profesională fiind suportate de DMPS şi eventual prin contribuția agenților economici din zona respectivă. (7)

Cuprinzând sub aceeaşi "cupolă" viitori mici întreprinzători din domenii diferite de activitate, pepinierele ar putea furniza acestora atât o pregătire de specialitate (pentru o meserie, profesie concretă), dar şi o pregătire managerială, pornindu-se de la premisa că pe măsură ce aceştia îşi vor desăvârşi pregătirea, se vor desprinde din pepinieră şi îşi vor crea propriile întreprinderi.

De altfel, caracterul restrâns al cererii manifeste de forță de muncă exprimată de agenții economici ar trebui să conducă la orientarea activității de formare profesională pentru modelarea de noi comportamente economice ale şomerilor, asigurarea capacității acestora, ca pe lângă meseria pe care şi-o însuşesc să dispună şi de o pregătire minim necesară desfăşurării unei activități pe cont propriu. Practic, toate programele de formare profesională trebuie să cuprindă un modul privind activitatea de management.

Pornind de la tendințele existente în strategia de dezvoltare, şi implicit de ocupare a zonei, partenerii locali pot avea un roi important în orientarea celor care se înscriu la cursurile în întâmpinarea pieței muncii sau ia cele pentru întreprinzători particulari.

Constituirea unor comisii de consultanță, formate din reprezentanți locali ai Ministerului de Finanțe, Camerei de Comerț şi Industrie, Ministerul Muncii şi Protecției Sociale, băncilor etc, care să asigure consilierea persoanelor care doresc să demareze o activitate pe cont propriu, ar stimula totodată înscrierea la aceste cursuri.

În urma unui stagiu de pregătire asigurat acestora în domeniul formării ca mici întreprinzători, comisiile de consultanță ar putea avea un rol important, prin sprijinul şi orientarea acordată celor ale căror intenții par viabile.

În funcție de credibilitatea câştigată de centrele de calificare si recalificare şi comisiile de consultanță, băncile pot sprijini prin credite demararea proiectelor noilor întreprinzători declarate viabile de acestea.

Se stimulează astfel crearea de noi locuri de muncă. Totodată micii întreprinzători pot reprezenta posibile surse de finanțare viitoare a activității de formare profesională din pepiniere.

6.4.3.2. În acelaşi context al diversificării formelor şi formulelor de formare profesională se înscrie şi adaptarea programelor de formare profesională la caracteristicile firmei, dar şi ale individului (vârstă, sex, aptitudini etc.). Individualizarea formării - cu toate că în faza inițială ar implica probabil costuri ceva mai mari, pe termen mediu şi lung, acestea ar fi compensate de eficiența ridicată a acestor programe, de efectul benefic asupra funcționării pieței muncii.

6.4.3.3. Utilizarea unor formule de pregătire modulară permite structurarea programelor de pregătire într-o meserie pe teme mari, care se succed

logic, cu fixarea precisă a scopului şi directivelor de atins la sfârşitul fiecărui modul. Aceasta implică verificarea şi evaluarea periodică a cunoştinţelor şi aptitudinilor celor cuprinşi în diverse module de pregătire, trecerea (promovarea) acestora, în funcţie de rezultatele evaluării, în modulele următoare, până la încheierea ciclului, carierei (filierei) profesionale.

6.4.3.4. Valorificarea periodică a valenţelor practice ale programelor de formare. Acestea poate fi realizată fie în cadrul unor firme, fie al unor staţii pilot. Pe această cale se deschide calea unor analize mai aprofundate a cunoştinţelor practice însuşite a "savoir-faire-lui" (8) şi, pornind de aici, a îmbunătăţirii şi adaptării continue a programelor la cerinţele concrete de calificare ale firmei, zonei etc.

6.4.4. Formarea formatorilor

Dat fiind rolul important pe care personalul implicat în gestionarea activităţii de formare profesională *îl* are asupra calităţii rezultatelor obţinute, un accent deosebit trebuie pus pe pregătirea continuă a acestora, adaptarea la cerinţele în continuă schimbare ce apar în acest domeniu. De asemenea, este deosebit de importantă atragerea cadrelor universitare, specialiştilor din diferite domenii de activitate, în vederea susţinerii cursurilor, *în* cadrul unor programe speciale de formare a formatorilor.

6.4.5. Adaptări legislativ-instituţionale

Complexitatea şi stringenţa sarcinilor ce revin DPMS şi centrelor de calificare şi recalificare impun o regândire a cadrului legislativ şi a structurilor instituţionale ale formării.

Reformarea cadrului formării profesionale apare ca una din priorităţile gestionării cu eficienţă sporită a pieţei muncii. Sigur, Legea nr. 1/1991, HG nr. 288/1991, o serie de alte hotărâri ale guvernului, oferă un cadru derulării formării profesionale a şomerilor. Dar, judecând prin prisma rezultatelor obţinute, acesta este limitat. De altfel, în general sistemul instituţional al pieţei muncii se cere revizuit

Este nevoie de concentrarea mai bună, cu o mai mare claritate a misiunii şi funcţiilor "serviciului public al ocupării forţei de muncă" (9), a relaţiilor acestuia cu toate, celelalte instituţii implicate (sau interesate) de o manieră sau alta în pilotarea pieţei muncii, inclusiv a proceselor de formare profesională. Asemenea organisme ar trebui să îndeplinească pe diferite paliere ale gestiunii forţei de muncă funcţii de: studiere a pieţei muncii, mediere şi orientare, de consultanţa, formare şi evaluare, de gestionare şi control a fondului de ajutor de şomaj.

Orice reformă în domeniul formării profesionale a şomerilor este durabilă şi poate avea succes numai în măsura în care: a) este integrată într-o concepţie globală de educaţie şi pregătire profesională continuă; b) este principala

componentă a politicii generale la nivel de firmă, la nivel local şi respectiv, național; c) este articulată cu celelalte mecanisme şi dispozitive de ocupare a forței de muncă cu care se află în interdependență şi interacțiune.

Note bibliografice

(1) dr. Steliana Perț - Concluzii ale grupului de lucra nr. II, "Formarea profesională", în cadrul Simpozionului "Politici de ocupare a forței de muncă", organizat de Misiunea PHARE în România, 8-9 iulie 1993.
(2) Constanța Mihăescu, - capitolul "Reconversiunea profesională reocupare - reintegrare", din lucrarea "Piața muncii în România în perioada de tranziție, Mecanisme şi politici de ocupare a forței de muncă si combatere a şomajului", CIDE, Bucureşti, 1992.
(3) Idem 1.
(4) Pierre Lonart - "Gestion des Ressources Humaines", Eyrolles Université, Paris, 1991.
(5) "Raport de studii asupra formării profesionale în Franța", în cadrul Seminarului Național de Studii şi Propuneri, organizat de Misiunea PHARE în România, Iaşi, 13-14 decembrie 1993. .
(6) dr. Constantin Ciutacu, Valeriu Fătu, Cornel Botezatu - "Raport de studii asupra creării de întreprinderi în Franța", în cadrul Seminarului Național de Studii şi Propuneri, organizat de Misiunea PHARE în România, Iaşi, 13-14 decembrie 1993.
(7) Idem 6.
(8) Idem 1.
(9) Idem 5.

Anexe

Anexa nr. 1

Coordonate teritoriale ale activității de formare profesională – 1992

Nr. crt.	Județul	Nr. de persoane cuprinse în cursuri	Nr. de șomeri cuprinși în cursuri	Ponderea șomerilor în total cursanți
1.	București	3403	3174	93,27
2.	Caraș-Severin	2348	1820	77,51
3.	Dâmbovița	2338	1830	78,27
4.	Hunedoara	1997	1575	78,87
5.	Suceava	1980	1793	90,56
6.	Brașov	1850	1024	55,35
7.	Olt	1795	1602	89,25
8.	Timiș	1771	1238	69,90
9.	Vâlcea	1529	1254	82,01
10.	Brăila	1468	1276	86,92
11.	Tulcea	598	533	89,13
12.	Mureș	551	521	94,56
13.	Vrancea	506	506	100,00
14.	Covasna	474	361	76,16
15.	Vaslui	456	435	95,39
16.	Călărași	375	267	71,20
17.	Giurgiu	252	192	76,19
18.	Mehedinți	245	245	100,00
19.	Buzău	181	181	100,00
20.	Ialomița	131	89	67,94

Sursa: *Formarea profesională a adulților (calificare, recalificare și perfecționare) MMPS. București, 1993.*

Anexa nr. 2

Variații în profil teritorial ale gradului de cuprindere a şomerilor în cursurile de (re)calificare

Nr. crt.	Județul	Gradul de cuprindere a șomerilor în cursuri (%)
1.	Dâmbovița	10,0
2.	Gorj	8,8
3.	Caraș-Severin	7,3
4.	Timiș	7,0
5.	Hunedoara	6,8
6.	Sibiu	6,8
7.	Vâlcea	6,6
8.	Maramureș	6,6
9.	Olt	6,0
10.	Vrancea	2,2
11.	Cluj	2,0
12.	Călărași	2,0
13.	Mehedinți	1,8
14.	Dolj	1,7
15.	Iași	1,5
16.	Giurgiu	1,5
17.	Vaslui	1,1
18.	Ialomița	0,6
19.	Buzău	0,5

Sursa: *Formarea profesională a adulților (calificare, recalificare, perfecționare), MMPS, București 1993.*

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 11/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE AGRARĂ

PROPRIETATEA ÎN TEORIA ŞI PRACTICA ECONOMICĂ
- abordări conceptuale -

Prof. dr. Nicolae BELLI

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

CUVÂNT ÎNAINTE 393

1. ESENȚA PROPRIETĂȚII. CONFRUNTĂRI DE IDEI ÎN JURUL ACESTEIA ... 395
   1.1. Proprietatea ca raport natural 395
   1.2. Proprietatea ca raport social de voință 399
   1.3. Proprietatea ca raport economic..... 401
   1.4. Definirea conceptului de proprietate 404

2. PROPRIETATEA SUB RAPORT ISTORIC 406
   2.1. Tipuri şi forme istorice de proprietate. Delimitări teoretico-metodologice 408
   2.2. Proprietatea comună şi privată - tipuri fundamentale de proprietate în societate 408
   2.3.Concepții despre tipuri şi forme de proprietate..... 409
   2.4. Proprietatea comună primitivă - Eva străbună a proprietății 410

3. PROPRIETATEA SOCIALISTĂ. CRIZA EI CONTEMPORANĂ - CRIZĂ DE LEGITIMITATE ISTORICĂ SAU DE CONCEPȚIE?..... 414
   3.1. Proprietatea socialistă - o abatere de la istorie? 414
   3.2. Faptele - cartea de vizită a ideilor..... 415
   3.3. Criza proprietății socialiste - criză de concepție 416
   3.4. China: Un nou model de proprietate socialistă?..... 422

4. PROPRIETATEA PRIVATĂ. LOCUL ŞI IMPORTANȚA EI ÎN PROGRESUL SOCIETĂȚII..... 432
   4.1. Mica şi marea proprietate privată 432
   4.2. Legitimitatea socială a actualei proprietăți private..... 435
   4.3. Forțele şi limitele interne ale proprietății private 440
   4.4. Proprietatea privată se transformă astăzi structural?..... 443
   4.5 Tehnostructura şi proprietatea..... 445
   4.6. Proprietatea şi libertatea. Interes individual şi general 452

CUVÂNT ÎNAINTE

Prezentul studiu s-a născut la solicitarea conducerii Institutului de Economie Agrară - I.N.C.E., în cadrul preocupărilor care au premers elaborarea strategiei de restructurare şi dezvoltare a agriculturii româneşti în contextul tranziției la economia de piață. Între timp, el a fost aprofundat şi dezvoltat, devenind prima parte dintr-o lucrare mai amplă despre proprietate, drepturile de proprietate şi privatizare, pregătită pentru publicare.

Nu vom zăbovi aici asupra importanței problemei abordate, fiindcă ar însemna să forțăm o uşă deja deschisă. Căci, cine dintre economişti nu ştie că proprietatea, exprimând accesul indivizilor la resursele necesare traiului, devine o condiție primordială a existenței societății umane şi că, din această cauză, se impune ca o categorie fundamentală, nu numai în ştiințele economice, dar în întregul bloc al ştiințelor sociale? Cine nu ştie, de asemenea, că tranziția la economia de piață, vizând schimbarea vechiului sistem social-economic cu altul, nou are drept temelie generală schimbarea însăşi a proprietății?

Ca o reflectare a acestor împrejurări, s-a impus clarificarea, înainte de orice, a însuşi conceptului de proprietate în gândirea şi practica economică. Clarificarea însă nu oricum, ci în contextul marilor confruntări de idei dintre autorii şi şcolile economice care însoțesc istoria proprietății până în zilele noastre.

Este firesc, ca un accent deosebit să îl poarte actualele dezbateri despre proprietate, privind mai ales natura şi perspectivele formelor sale private şi socialiste, în raport de care experiențele economiilor de piață occidentale, ale fostelor economii socialiste de tip rusesc, ca şi ale economiei chineze dau răspunsuri diferite.

Suntem convinşi că lucrarea la care ne-am angajat nu este deloc uşoară. În plus, ea poartă amprenta posibilităților şi limitelor intelectuale şi informaționale ale autorului. Lăsăm pe seama cititorului să aprecieze conținutul ei ştiințific. Ne facem o datorie de conştiință să aducem mulțumirile cuvenite conducerii I.E.A., pentru îndemnul efectuării acestei cercetări. Aceleaşi mulțumiri le adresăm, de asemenea, conducerii şi redacției Centrului de Informare şi Documentare Economică al Academiei Române.

Autorul

Ce este proprietatea? Iată o întrebare care a "neliniştit" în permanență spiritele cele mai luminate ale umanității, de la Platon încoace. Ea continuă să incite spiritele şi astăzi. Problemă veche şi mereu nouă, prezența proprietății în gândirea şi acțiunea umană de pretutindeni se explică prin împrejurări istorice care îi determină deopotrivă conținutul şi rolul său în viața societății.

• În primul rând, **proprietatea reprezintă una din condițiile vitale ale existenței materiale şi chiar spirituale ale omului şi societății.** Există, desigur, şi alte condiții similare. Între ele însă, proprietatea se distinge prin aceea că se asociază ideii de avuție - bunuri materiale şi spirituale create în societate. Or, fără aproprierea acestor bunuri, adică fără constituirea proprietății asupra lor, în vederea producției şi consumului, nu poate exista nici omul, nici societatea. Proprietatea este aşadar o condiție de securitate a existenței omului.

• În al doilea rând, **proprietatea are un rol hotărâtor în determinarea fizionomiei societății**. Reprezentând temelia generală pe care oamenii îşi clădesc viața economică, socială şi politică, proprietatea, prin formele sale de manifestare, determină stratificarea populației în clase, grupe şi categorii sociale, sistemul de interese şi stimulente din societate, organizarea politică a acesteia, mai ales sub forma partidelor.

• În al treilea rând, **proprietatea are un rol primordial în dinamica societății omeneşti**. Ea îşi îndeplineşte acest rol prin schimbarea formelor sale, corespunzător noilor condiții şi forțe materiale apărute în societate. Aceasta explică de ce proprietatea reprezintă, în final, problema fundamentală a oricărei revoluții sociale, "mâna invizibilă" care îi ridică pe insurgenți la asaltul asupra puterii şi, pe baza ei, la schimbarea vechii ordini sociale, prin alta, aşezată pe o nouă formă de proprietate.

Proprietatea capătă o importanță deosebit de acută în zilele noastre. Aceasta pentru că lupta istorică dintre formele private ale proprietății, create de actualele economii de piață şi formele colective de proprietate, create de regimurile dictatoriale de tip stalinist, intră într-o perioadă nouă, în care balanța înclină în favoarea primelor. Ascultând de legile sale interne, proprii, istoria nu ezită să-şi pedepsească "actorii" când greşesc rolurile. Acesta este şi cazul revoluțiilor petrecute în lanț, în 1989, în țările socialiste europene şi URSS. Dincolo de freamătul străzilor răsculate, **problema fundamentală a revoluțiilor,** de a cărei rezolvare judicioasă depinde destinul lor, **este proprietatea**, mai exact restructurarea proprietății socialiste, prin privatizarea ei.

Datorită complexității sale, proprietatea poate fi abordată din diverse unghiuri de vedere: economic, juridic, sociologic, filozofic etc. Demersul nostru este preponderent economic. El însă are o importanță primordială pentru înțelegerea proprietății din oricare alt punct de vedere. În ansamblul tematicii sale, prima şi cea mai importantă problemă o constituie însăşi **esența proprietății**. Căci, fără înțelegerea corectă, sau cât mai corect cu putință a acestei esențe, nu se pot clarifica nici celelalte laturi şi probleme ale proprietății.

1. ESENȚA PROPRIETĂȚII. CONFRUNTĂRI DE IDEI ÎN JURUL ACESTEIA

A defini esența proprietății înseamnă, de fapt, a răspunde la întrebarea: **ce este proprietatea**? Nu există încă un răspuns clar şi unanim acceptat. "Până astăzi - spune economistul englez, Alan Ryan - nici o definiție a proprietății nu este satisfăcătoare"[1]. Aceasta, pentru că economiştii s-au ocupat de multe alte lucruri, însă nu şi de proprietate. Şi atât cât s-au ocupat, răspunsul lor diferă de la o şcoală la alta, şi chiar de la un autor la altul, din cadrul aceleiaşi şcoli. Nu vom face aici, o istorie exhaustivă a numeroaselor idei pe care timpul le-a îngrămădit în dosarul proprietății. Vom încerca, în schimb, să identificăm, succint, doar marile curente de gândire în jurul cărora gravitează aceste idei. Din perspectivă epistemologică se pot stabili, credem, cel puțin trei mari curente de gândire: 1) proprietatea ca raport natural; 2) proprietatea ca raport social de voință şi 3) proprietatea ca raport sau fapt economic.

1.1. Proprietatea ca raport natural

Promotorii acestui curent, proveniți mai ales din şcoala economică engleză şi cea istorică germană, concep proprietatea ca o simplă relație între om şi lucru, cu caracter de instituție naturală. Gândirea lor descinde, filogenetic, din teoriile filozofice ale dreptului natural al omului, drept care, la rândul său, decurge fie din natura sau rațiunea umană, fie din rațiunea divină. Moştenite încă din antichitatea greco-romană, aceste idei sunt readuse pe ordinea de zi de către Renaştere. După ce fac o adevărată epocă în perioada iluminismului, ele pătrund, apoi, şi în gândirea economiştilor europeni.

Adam Smith, unul din patriarhii ştiinței economice, inclusiv al şcolii clasice engleze, consideră proprietatea o instituție naturală, mult asemănătoare la triburile primitive de vânători şi la Anglia din timpurile sale. Este adevărat însă, că el nu s-a ocupat în mod special de proprietate. În lucrarea sa "Avuția națiunilor", care l-a făcut celebru, nu se găsesc decât referiri disparate la această problemă. Şi-a propus însă să scrie o carte exclusiv despre proprietate, proiect, pe care, din păcate, nu l-a dus până la capăt. A lăsat, în schimb, o serie de note a căror analiză prilejuia economistului american Richard Ely să aprecieze că Adam Smith "prezintă o discuție pur formală despre proprietate, fiind lipsit de orice licărire a unei idei în sens economic"[2].

În cazul şcolii istorice germane, conținutul proprietății, ca raport natural, este conceput ca o relație de dominație şi de control al omului asupra lucrurilor.

---

[1] Alan Ryan. "Property", The New Palgrave. A Dictionary of Economics. Edited by John Eatwill, Murray Milgate, Peter Newman. The MacMillan Press Limited, London, 1987, p. 1029.

[2] Richard Ely - "Property and Contract in their Relation to the Distribution of Wealth, The MacMillan Company, New York, 1922, vol. I, p. 62.

Spre deosebire de oameni - spun reprezentanții acestei şcoli - lucrurile nu au voință. Ca urmare, ele sunt în mod necesar sub controlul absolut al omului, guvernate, dominate de către acesta, în calitate de stăpân al lor.

În domeniul proprietății, şcoala germană preia, de fapt, tezele lui Hegel despre această noțiune. Cum era şi firesc, aceste teze reflectau, la rândul lor, concepția filozofică generală a marelui dialectician, el însuşi creator de şcoală. Se ştie, că Hegel aşeza la temelia lumii "spiritul absolut", existent independent de subiectul uman şi considerat substanța, creatorul realului. Judecând proprietatea după o asemenea concepție, el punctează următoarele idei:

a) omul, ca persoană, trebuie să dea o realitate voinței sale ca suflet al naturii exterioare. În consecință, el trebuie să ia în posesiune natura ca proprietate privată;
b) proprietatea exprimă, astfel, "dreptul absolut al omului de a-şi însuşi toate lucrurile". Prin această însuşire el îşi manifestă "suveranitatea voinței sale asupra lucrului";
c) "dacă posed ceva - spune Hegel - judecata nu întârzie să-mi spună, că nu numai lucrul direct posedat, ci şi tot ceea ce este în legătură cu el, este al meu";
d) "luarea în posesie este un act cu caracter singular".

Acestea ar fi foarte pe scurt şi dezbărate de amănunt principalele idei hegeliene despre proprietate. Ele sunt preluate ca atare de şcoala istorică germană, în pofida faptului că această şcoală, în cei peste 100 de ani de existență activă, a fost reprezentată de elitele universitare germane din perioada anilor 1840-1940 şi că discipolii ei au avut orientări doctrinare diverse, uneori chiar opuse: liberali şi protecționişti, socialişti (de catedră) şi chiar profascişti[1].

Aceeaşi teză despre proprietate, trăgându-şi însă geneza nu din natura şi rațiunea umană, ci din voința şi rațiunea divină, o regăsim - în trecut, ca şi astăzi - la mulți teoreticieni ai curentelor creştin-democratice sau social - creştine. Apelând, de regulă, la Cărțile Genezei din Sfânta Scriptură, economiştii acestei orientări afirmă, după cum vom arăta la locul cuvenit, că Atotputernicul a dăruit omului în stăpânire întregul pământ, cu toate bogățiile sale: plante, animale, ape etc.

Ce valoare epistemologică are acest curent de gândire? Pentru a-i stabili această valoare, este necesar, credem, să pornim de la adevărul simplu şi evident că proprietatea implică ideea de "al meu", "al tău", sau "al nostru" etc. Când, de exemplu, un lucru este "al meu" înseamnă că accesul la aproprierea (însuşirea) lui îl am numai "eu", în timp ce toți ceilalți sunt excluşi de la această însuşire. Proprietatea se defineşte, astfel, nu ca un raport direct între om-lucru,

[1] Prima generație a şcolii germane debutează cu W.Roscher (1817-1894), cu o orientare liberală; a doua generație are ca vârf pe G.Schmoller (1838-1917), conservator protecționist; în fine, a treia generație este reprezentată în special de W.Sombart (1863-1941), la început marxist şi, în final, profascist.

ci ca unul între oameni, în legătură cu lucrurile; ea este deci un raport social. Or, concepția proprietății ca un simplu raport om - lucru goleşte acest raport de caracterul său social şi îl mută, astfel, în sfera fenomenelor naturale. În acelaşi timp, negându-i determinarea socială, ea îi neagă şi pe cea istorică. În lumina acestor precizări, rezumăm, în concluzie, elementele pozitive şi negative ale concepției în discuție. Astfel, ea are pozitiv - şi constituie o contribuție la teoria proprietății faptul că recunoaşte ideea de subiect şi obiect al proprietății, respectiv omul şi natura; recunoaşte, de asemenea, că obiectul său, în forma sa inițială, ca natură, este gratuit şi că el trebuie să revină omului, după cum argumenta John Locke, numai prin muncă proprie. Menționăm că acest ultim aspect, principiu de mare valoare etică şi justiție socială, a constituit una din armele ideologice cele mai puternice folosite de revoluțiile burgheze împotriva feudalilor, ale căror proprietăți şi privilegii nu se bazau pe muncă proprie. Concepția amintită are negativ faptul că, prin nerecunoaşterea caracterului social istoric al relațiilor om-lucru, respectiv, om-natură, situează proprietatea în afara relațiilor dintre oameni, în afara, deci, a societății şi istoriei acesteia.

Nucleul ideatic al concepției despre proprietate ca raport natural îl constituie identificarea proprietății cu posesiunea. "Ceea ce se posedă este proprietate"[1], se afirmă într-una din marile enciclopedii ale lumii. Se cuvine să amintim că, în ştiința economică, precum şi în cea a dreptului, este de acum un adevăr comun că proprietatea cuprinde cel puțin patru laturi: posesiunea, folosirea, uzufructul şi dispoziția. În dreptul roman, de unde moştenim aceste idei, corecte, de altfel, le găsim prezente sub cunoscuta tetralogie de: *Jus possiendi, Jus utendi, Jus fruendi şi Jus abutenedi*. Rezultă, aşadar, că posesiunea reprezintă doar o latură a proprietății şi deci ea nu acoperă întreaga entitate a acesteia. Nu putem identifica partea, oricât de importantă ar fi, cu întregul de care aparține. Este evident, că putem poseda şi folosi un lucru fără însă a fi şi proprietarul lui[2].

Pe de altă parte, autorii acestui curent de gândire, concepând omul în afara determinării lui sociale, ca un fenomen izolat, găsesc că posesiunea este prezentă, ca fenomen izolat, atât la oameni, cât şi la animale; este prezentă, deci, în ambele cazuri şi echivalența ei, proprietatea. Pornind de la această premisă, autorii enciclopediei citate descoperă că "proprietatea pare să fie caracteristică multor forme de viață animală, cu importanta distincție, totuşi, că se poate vorbi de proprietate numai când controlul asupra obiectelor rare poate fi legat de un sistem unic normativ de valori, sistem care se formează numai în grupele umane"[3]. Rezultă, aşadar, că, la animale neformându-se un sistem

---

[1] International Encyclopaedia of the Social Sciences, The MacMillan Company and the Free Press, New York, 1968, Tom 12, p. 589.

[2] De exemplu, putem închiria o casă, un teren etc. şi intra în posesia lor pentru a le folosi, fără a deveni proprietari. Proprietarii, în aceste cazuri, dispun de nuda proprietate (dispoziția), dar nu dispun şi de celelalte laturi ale proprietății.

[3] Op. cit. p. 590

normativ de valori, posesiunea implică proprietate, dar una fără drepturi, nu cu drepturi, ca la om.

Concepția autorilor despre proprietate se întemeiază pe două premise: a) proprietatea înseamnă posesiune şi b) posesiunea este prezentă şi la oameni şi la animale. Cine acceptă aceste premise acceptă şi concluzia lor: că proprietatea este prezentă şi la om şi la animale. Premisele însă nu sunt corecte. În primul rând, pentru că nu există egalitate între proprietate şi posesiune, aşa cum s-a arătat deja; în al doilea rând - şi acesta este esențial în discuția prezentă - nu există identitate nici între posesiunea umană şi cea animală. O anumită identitate ar putea exista doar ca fenomen biologic, instinctual. Or, o asemenea înțelegere a posesiunii umane înseamnă reducerea omului la condiția lui animală, ignorând determinarea lui socială.

Dacă la autorii enciclopediei amintite această reducțiune este prezumată, la alți autori ea este afirmată explicit. Este cazul lui Felicien Challaye la care nici măcar nu apare vreo deosebire între proprietatea la om şi proprietatea la animale[1]. Astfel, el consideră "nevoia de apropriere" ca "instinct de conservare", prezent nu numai la om şi animale, dar chiar şi la plante. În cazul animalelor, el consideră că proprietatea exista sub formă individuală, de familie şi colectivă. Este greu de acceptat această afirmație, în care omul este perceput doar prin instinctele sale, asemănându-l astfel, nu numai cu animalele, dar şi cu plantele.

În orice caz, pornind de la proprietate şi posesiune, ajungem inevitabil la una din marile probleme ale spiritului uman, şi anume la ceea ce filozofii numesc **natura sau esența umană a omului,** prin care el este definit în raport de animale. Să ne reamintim că această esență a fost surprinsă încă de Aristotel, în celebra sa expresie: "omul este un animal rațional" (zoon politicon)[2]. Concept-cheie, îndelung dezbătută de teologi şi materialişti, de antropologi şi sociologi, definiția lui Aristotel constituie nucleul a ceea ce numim astăzi "dimensiunea socială" a omului. Este dimensiunea care se adaugă peste stratul biologic al acestuia şi numai împreună, ca laturi ale aceleiaşi unități, cele două dimensiuni - biologică şi socială - definesc existența omului. Dacă prin latura biologică omul se aseamănă cu animalele, prin latura socială el se deosebeşte calitativ de acestea. Ca urmare, şi posesiunea la om devine în mod necesar un fenomen biologico-social. Dar numai prin dimensiunea ei socială, ea - posesiunea - se include în proprietate, fenomen care aparține exclusiv de domeniul "socialului".

---

[1] Felicien Challaye - "Histoire de la Propriété", Presses Universitaires de France, Paris, 1958, p. 124. El apreciază că şi "în animalitate se găseşte un fel de proprietate individuală - posesia unei prăzi de către cuceritor, al unei adăpost individual; un fel de proprietate familială, de exemplu, posesia unui cuib sau un fel de proprietate colectivă, de exemplu, posesia unui furnicar, termitier sau stup de către o societate de furnici, termite sau albine".

[2] " Anthropos zoon politicon".Aristotel Politica (I,9).

1.2. Proprietatea ca raport social de voință

Curentul de gândire care concepe proprietatea ca raport de voință este cel mai popular şi, poate, cel mai bine populat cu susținători. El îşi are ascendența în concepția lui J.J. Rousseau despre proprietate ca rezultat al "contractului social", fenomen care s-a petrecut odată cu trecerea umanității de la "starea ei naturală" la "starea ei de societate". Proprietatea, aşadar, este, în concepția marelui gânditor francez, o creație a societății, deci un fenomen social. Acest lucru rezultă din modul în care el îşi reprezenta **formarea originară** a proprietății, cu care prilej imaginează următorul scenariu: s-a găsit cândva, la începutul societății, un om, un prim ocupant de terenuri libere, care ar fi spus: "acesta este al meu". Ceilalți membrii ai societății, neavând nevoie, nu s-au opus, ci dimpotrivă, au recunoscut dreptul primului ocupant, pe care, apoi, l-au imitat. Şi astfel, ca urmare a voinței primului ocupant, urmată şi de voința celorlalți, deci, a voinței generale, întruchipată în "contractul social", s-a născut proprietatea. Desigur, "voința" la Rousseau nu este un capriciu, ci constituie expresia necesității obiective de a supraviețui[1]. În dezvoltarea tezei sale, Rousseau face precizarea că, în general, pentru a autoriza pe un teren oarecare dreptul de prim ocupant trebuie îndeplinite următoarele condiții: terenul să nu fie locuit încă de nimeni; să se ocupe din el cât este nevoie pentru a trăi; să fie luat în posesie muncindu-l şi cultivându-l, acestea fiind singurul semn al proprietății, respectate şi de alții. Cu toate acestea, actul de naştere al proprietății nu iese din sfera voinței, el rămâne, deci, în principiu, un raport de drept care nu poate fi identificat cu raporturile economice obiective.

Chiar în timpul lui Rousseau - şi, poate inspirându-se din gândirea lui - teza că proprietatea este un raport social de voință, o creație a societății, este exprimată cu o forță particulară de către un cunoscut filozof şi jurist englez, Jeremy Bentham. El scrie: "nu există deloc, nici o proprietate naturală, proprietatea este exclusiv opera legii... Ideea de proprietate constă într-o înțelegere prestabilită, în convingerea că s-ar putea extrage anumite avantaje, după natura cazului. Or, această convingere, această înțelegere nu poate fi decât opera legii... Înlăturați legile şi orice proprietate încetează"[2].

Poate că astăzi pare o glumă să se afirme că, înlăturând legile, dispare şi proprietatea. În secolul trecut însă, concepția despre proprietate ca raport de drept era atât de răspândită, încât la început o găsim prezentă aproape la toți marii gânditori din domeniile filozofiei, economiei, şi dreptului. De altfel, şi K. Marx cade la început în capcana confuziei dintre proprietatea ca relație economică şi proprietatea ca relație de drept. În lucrarea sa "Critica economiei politice", apărută în 1859, el sublinia că, în dezvoltarea lor, forțele de producție

---

[1] J.J. Rousseau (1712- 1778) -"Contractul social", Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1957, p. 107-114.

[2] Jeremy Bentham (1748-1832) - "Tratat de legislație", Ediția Bruxelles, t.II, p. 33. Se citează după Felicien Challaye - "Histoire de la Proprieté", p. 77.

"intră în contradicție cu relațiile de producție existente în societate, sau ceea ce nu este decât expresia juridică a acestora din urmă, cu relațiile de proprietate în cadrul cărora ele s-au dezvoltat până atunci"[1]. Ulterior, el înlătura această confuzie din gândirea sa.

Invocăm aceste câteva momente şi idei din istoria gândirii despre proprietate, nu de dragul istoriei, ci pentru că ele reprezintă "idei în mers" şi astăzi. Mai mult decât atât, ele formează un adevărat arsenal de teorii despre proprietate ca raport de drept, de mare circulație în literatura de specialitate din țările occidentale. Este ilustrativ în acest sens că marile lucrări **de sinteză ştiințifică**, aşa cum sunt enciclopediile, a căror audiență este atât de largă în rândul intelectualilor şi al opiniei publice în general, **prezintă proprietatea numai ca raport de drept**. Spre exemplu, în Marea Enciclopedie a Franței se arată că "noțiunea de proprietate, fiind aceea a unui drept, este mai întâi de toate, o noțiune juridică". Iar "dacă ar trebui să dăm proprietății o definiție generală, aplicabilă tuturor țărilor şi epocilor, nu am spune că proprietatea este doar un drept exclusiv şi absolut asupra bunurilor... ci, că ea reprezintă cel mai complet dintre drepturile asupra bunurilor"[2]. O idee similară întâlnim şi într-o altă mare enciclopedie, din SUA. "Proprietatea - spun autorii acesteia - este numele pentru un concept care se referă la drepturile şi obligațiile, la privilegiile şi restricțiile care guvernează comportamentul omului în orice societate față de obiectele de valoare rare"[3]. Lucrările similare din Anglia şi Germania se aliniază aceluiaşi punct de vedere. Nu numai în enciclopedii, dar şi în lucrări de strictă specialitate - manuale, tratate etc. - întâlnim acelaşi punct de vedere[4].

Răspândirea largă a concepției despre proprietate ca raport de drept este explicabilă prin mai multe împrejurări. Una ar putea fi autoritatea şi influența enormă a dreptului roman asupra gândirii sociale din perioada modernă. Definind proprietatea ca "ceva ce este stăpânit de cineva", dreptul amintit oferea un concept pragmatic, mult mai uşor de perceput decât unul întemeiat pe complexitatea şi subtilitatea abstractizării greceşti. Pe de altă parte, proprietatea, prin oricare din componentele sale, nu poate funcționa fără a fi reglementată şi protejată de lege, de dreptul asupra ei, drept care n-ar exista fără intervenția statului. Garantarea prin lege a dreptului asupra proprietății creează iluzia că fără lege nu ar exista nici proprietate. La aceasta, se adaugă faptul că ştiința economică se constituie ca atare ceva mai târziu decât alte ştiințe sociale. Din această cauză, termenul de proprietate intră în gândirea economică venind de la filozofie şi drept. Până să-şi elaboreze concepte proprii, economiştii au folo-

---

[1] K. Marx - "Contribuții la critica economiei politice" ESPLP, Bucureşti, 1954, p. 9.

[2] "La grande Encyclopedie", vol.27, p. 774.

[3] "International Encyclopaedie of the Social Sciences" MacMillan Company and Free Press, New York, 1968, tom 12, p. 589.

[4] Ian S. Prybyla, în "Comparative Economic Systems", Appleton-Century - Crofts, New York, 1969, p. 12: "Dreptul de proprietate sau proprietatea înseamnă dreptul, întotdeauna supus abilității de a dobândi, păstra, folosi şi dispune de avuția materială şi spirituală".

sit, astfel, termeni aflați deja în circulație, deci împrumutați de la alte ştiințe. Se cunoaşte faptul, că economia politică n-a avut elaborat un concept despre proprietate mult timp. Simțindu-i nevoia, atât Smith cât şi Marx şi-au propus să se ocupe în mod special de această categorie dar, din păcate, ei nu şi-au putut duce la capăt acest proiect. Aşa se explică, probabil, de ce atât creatorii economiei politice, cât şi alți economişti, n-au lăsat, până la sfârşitul secolului trecut, decât referiri disparate, şi nu o teorie elaborată ştiințific despre proprietate.

Analiza concepției despre proprietate ca raport de voință are marele merit că mută acest raport din domeniul naturii în cel al societății şi îi recunoaşte astfel calitatea de raport social. Operând această mutație, ea porneşte de la postulatul că omul nu este un fenomen singular, izolat, ci unul legat prin numeroase fire de semenii lui şi că numai prin aceste fire-raporturi - el îşi poate însuşi condițiile obiective ale existenței sale. Considerarea proprietății ca o creație a societății şi definirea ei ca un raport social constituie contribuția ştiințifică a acestui curent de gândire la istoria cunoaşterii proprietății. În acelaşi timp însă, concepția amintită îşi semnează şi limitele, considerând proprietatea ca rezultat al voinței şi nu al realităților economice obiective, în funcție de care se formează şi voința însăşi.

1.3. Proprietatea ca raport economic

Curentul de gândire care concepe proprietatea ca raport economic s-a constituit treptat la sfârşitul secolului trecut şi începutul secolului nostru. El arată că, înainte de a fi fenomen juridic, **proprietatea este un fapt economic. Acest caracter îl are în mod primordial prin însăşi constituirea ei originară**, în sensul că, inițial, apare în sfera economică şi numai formându-se aici se reflectă, în mod necesar, şi în celelalte laturi ale existenței societății. Cu alte cuvinte, diversele aspecte neeconomice ale proprietății sunt fenomene derivate din realitatea ei economică şi deci determinate de aceasta din urmă.

Încercând să explice proprietatea ca fapt economic, unii economişti sunt de părere că, în acest caz, prin "economic se înțelege tot ceea ce se raportează la bogății" şi prin "bogății se înțelege tot ceea ce satisface o nevoie. Proprietatea repartizează anumiți indivizi să participe ei înşişi la producția bogățiilor. Ea asigură repartiția şi tot ea permite consumarea acestora"[1]. În aceste idei găsim mult adevăr cu privire la înțelegerea proprietății. Mai întâi faptul că proprietatea cuprinde ca obiect al său bogățiile care satisfac nevoile şi conferă acesteia rolul unei condiții hotărâtoare pentru viața omului. Apoi, faptul că proprietatea cuprinde producția, repartiția şi consumul, adică întregul ciclu al activității economice din societate este de natură să sugereze că ea reprezintă, nu un fapt economic oarecare, ci unul fundamental care cuprinde întreaga activitate economică. Cu toate aceste contribuții, tezele amintite sunt deficitare pentru că nu pun punctul pe "i" în ceea ce priveşte esența proprietății.

[1] Felicien Challaye - op. cit. p. 5-6.

O concepţie mai amplă şi mai elaborată ştiinţific despre proprietate ne-o oferă economistul american Richard T.Ely. În lucrarea sa, probabil singura de proporţii mai mari din literatura occidentală despre proprietate (două volume, 995 pagini), autorul consacră un capitol întreg numai definirii şi descrierii esenţei acesteia. Folosindu-se de virtuţile logice ale inducţiei, el se apropie de esenţa proprietăţii după ce în prealabil clarifică succesiv diversele componente parţiale. Integrând aceste adevăruri parţiale într-o apreciere sintetică, autorul scrie: "esenţa proprietăţii este mai mult decât atât, esenţa proprietăţii constă în relaţiile dintre oameni care apar din raportările lor cu lucrurile"[1].

Richard T. Ely îşi formează convingerile despre proprietate printr-o confruntare continuă cu părerile altora - şcoli şi autori - pe care le acceptă sau respinge numai după ce le-a trecut prin creuzetul propriei gândiri. Multe din momentele acestei confruntări, cu ecou evident în actualitate, se referă la şcoala engleză şi germană. În analiza de ansamblu a concepţiei despre proprietate a acestui cunoscut economist, se cuvine să punctăm cel puţin două aspecte majore pentru tema în discuţie.

În primul rând, concepţia asupra proprietăţii ca relaţie între oameni înseamnă recunoaşterea caracterul ei social şi implicit istoric. Prin această poziţie Richard T. Ely se deosebeşte radical de toţi acei autori mai vechi sau mai noi, care concep proprietatea ca fenomen natural.

În al doilea rând, reprezentând proprietatea ca relaţie economică, autorul demonstrează, în acelaşi timp, inconsistenţa teoriilor despre proprietate ca un raport social extraeconomic, rezultat al voinţei, indiferent dacă aceasta se manifestă paşnic, ca la Rousseau, prin violenţă - ca la Brussot, Proudhon, Duhring etc., sau prin autoînstrăinare sau abandon autoconsimţit - ca la Hegel sau Fichte.

În puţine lucrări de economie politică - tratate sau manuale - se întâlneşte o atenţie atât de mare acordată proprietăţii, ca la Charles Gide[2]. Spirit complex şi profund, înnobilat cu o înaltă erudiţie generală şi de specialitate, în tradiţia tipic franceză, acest autor ne oferă despre proprietate, simplu, clar şi frumos, tot ceea ce ştiinţa economică a acumulat până la el. De la început, el îşi exprimă nemulţumirea, pe de o parte, faţă de toţi aceia care cred că dreptul de proprietate ar decurge mai mult din ştiinţa juridică decât din cea economică, iar pe de alta, faţă de tratatele de drept civil care nu vorbesc aproape nimic despre proprietate sub aspect economic. Găsim, aşadar, o primă apreciere că dreptul de proprietate - cum se va arăta mai departe - este nu numai juridic, ci şi economic.

Esenţa economică a proprietăţii ocupă un loc aparte în opera lui Charles Gide. Basculând mereu între dreptul de proprietate ca fenomen economic şi acelaşi drept ca fenomen juridic, cu scopul înţelegerii fiecăruia, el începe cu

---

[1] Op. cit. p. 76.
[2] Charles Gide - "Curs de economie politică", Bucureşti, 1925, vol. II, p. 180-196 şi 253-343.

ideea că folosința lucrurilor implică aproape întotdeauna posesia, iar posesiunea nu înseamnă decât uneori proprietate, deoarece poți folosi şi poseda un lucru, fără să fii proprietar.

Proprietatea - spune Gide - nu apare decât prin dobândirea ei. Cum se dobândeşte însă proprietatea? Prin muncă - răspunde el - căci numai prin muncă are loc actul de creație şi numai ea poate conferi unui om acest drept formidabil, dreptul de proprietate. Pe această bază, el conchide, că aşa înțeleg şi justifică economiştii dreptul de proprietate. Juriştii însă, nu gândesc la fel: ei nu pun munca între diferitele mijloace de dobândire a proprietății. În trecut, pentru că munca era servilă, muncitorul - sclav fiind proprietatea stăpânului. Astăzi, pentru că munca este salariată şi nu dă muncitorului dreptul de proprietate asupra produselor muncii sale. Nici chiar producătorul autonom nu are dreptul de proprietate asupra produselor muncii sale în virtutea muncii, ci doar pentru că este proprietarul mijloacelor de producție. Aşadar, după juriști, motivele dobândirii proprietății sunt altele decât munca. Ele sunt: cumpărarea, donația, moştenirea testamentară sau ab - intestat. "În aceste cazuri însă - observă autorul pe drept cuvânt - este vorba de transmiterea proprietății, nu de crearea ei. Ceea ce ar fi necesar să ştim este cum s-a constituit ea la origine?[1]" După juriști, spune el, constituirea originară a proprietății are loc pe calea posesiei, înfăptuită prin: ocupație (ca fapt inițial), accesiune sau prescripție. După economiști, baza dreptului asupra proprietății originare este munca producătorului[2].

Aceasta ar fi, pe scurt, concepția lui Charles Gide despre esența proprietății. În rezumat, ea poate fi sintetizată în următoarele concluzii: a) **proprietatea**, indiferent de formele sale istorice, **este în mod primordial un fapt economic**; b) numai munca este cea care creează proprietatea şi tot ea legitimează dreptul de dobândire a acestei proprietăți; c) dreptul juridic al proprietății derivă din cel economic, fiind o reflectare a acestuia pe planul voinței publice, legiferate.

În marea dezbatere despre esența proprietății sunt prezenți, cum este şi firesc, şi Marx şi Engels. K. Marx - cum spuneam - n-a ajuns însă să scrie o lucrare despre proprietate. Găsim însă în opera sa, ca şi a lui Engels, numeroase referiri la proprietate. În cazul de față, ne interesează cele referitoare la **esența proprietății**. Sub acest aspect, mai semnificativ ni se pare acea referire a lor în care ei concep proprietatea ca reprezentând "relațiile dintre indivizi, în raport cu materia, instrumentul şi produsul muncii"[3]. Ei critică în opera lor toate acele păreri care concep proprietatea în afara relațiilor economico-sociale, deci în afară şi caracterului istoric şi trecător al formelor sale.

---

[1] Op. cit. p. 181.
[2] Op. cit. p. 184.
[3] K.Marx şi Fr. Engels - "Ideologia germană", ESPLP, 1956, p. 18.

1.4. Definirea conceptului de proprietate

O sinteză a contribuției marilor curente de gândire la cunoaşterea proprietății ne îngăduie să dezvăluim esența acesteia, trăsăturile prin care ea se exprimă şi să formulăm astfel un răspuns la vechea şi mereu noua întrebare: ce este proprietatea?

a) Proprietatea înseamnă aproprierea (însuşirea) de către oameni a bunurilor necesare existenței lor. Ea presupune posesiunea şi folosirea acestor bunuri, precum şi capacitatea de a dispune de ele. Izvorul oricărei proprietăți este, la origine, munca oamenilor, implicată de acțiunea lor asupra naturii pentru a desprinde părți din aceasta şi a le transforma în bunuri corespunzătoare nevoilor lor de existență.

b) Apropierea de către oameni a condițiilor necesare existenței lor reprezintă nu o relație om-lucru, ci o relație între oameni în legătură cu însuşirea lucrurilor. **Proprietatea, aşadar, este întotdeauna o relație socială**.

c) Proprietatea însă nu este orice relație socială, ci una care se formează ca fapt economic, adică în procesul de producție, repartiție, schimb şi consum al bunurilor materiale. **Ea este deci, în mod primordial, o relație economică.**

d) Existența proprietății presupune întotdeauna un obiect şi un subiect. Bogățiile societății, fie "daruri" ale naturii (resursele naturale), fie produse materiale şi spirituale ale muncii omeneşti, constituie obiectul proprietății. Iar oamenii (un individ, o familie, o colectivitate rurală sau urbană, o națiune) constituie subiectul ei. **Vorbind în sensul cel mai larg, natura este obiectul iar societatea, prin membrii ei, subiectul proprietății.**

e) În cadrul obiectului proprietății, mijloacele de producție, mai ales prin uneltele de producție, au un rol primordial. De aceea, proprietatea asupra lor, determinând aceeaşi proprietate şi asupra rezultatelor producției, capătă o importanță hotărâtoare în ansamblul activității economice. Pe acest temei, proprietatea devine categoria economică fundamentală a ştiinței care reflectă această realitate - economia politică.

f) Pe planul subiectului, proprietatea, prin caracterul său, defineşte poziția membrilor societății față de mijloacele de producție şi rezultatele producției. Ea îi polarizează astfel, în proprietari - subiecți - şi nonproprietari, iar în cadrul lor, în clase, grupe şi categorii sociale. Determinând raporturile economice dintre acestea, ea condiționează întregul ansamblu de raporturi sociale. Ca urmare, proprietatea devine relația socială fundamentală în societate şi, pe această bază, categoria fundamentală a tuturor ştiințelor sociale.

g) În mişcarea ei reală, proprietatea există întotdeauna într-o anumită formă concretă, determinată istoriceşte. Nu există proprietate în general decât ca o abstracție, o creație mentală, la care ştiința apelează pentru a surprinde elementul comun esențial, existent în toate formele sale de manifestare.

Cunoaşterea şi definirea proprietății este, în ultima analiză, problema raportului dintre prezentarea ştiințifică a categoriei şi mişcarea ei reală, concretă. Aceasta înseamnă necesitatea de a reflecta în acelaşi timp atât esența generală a proprietății, ca substrat comun al tuturor formelor sale, cât şi elementul particular, istoriceşte determinat al formelor sale de mişcare. Ținând seama de aceste cerințe, putem afirma că **proprietatea reprezintă forma socială, istoriceşte determinată, de însuşire a bunurilor materiale şi spirituale de către membrii societății**.

2. PROPRIETATEA SUB RAPORT ISTORIC

Dacă însuşirea, ca esenţă, este permanentă, formele sale de manifestare sunt însă schimbătoare, trecătoare. Folosind o sugestivă comparaţie a lui Heraclit, însuşirea şi formele sale seamănă cu râul, pe care curg mereu alte ape. Este un adevăr incontestabil, că pe "albia" însuşirii sociale curg mereu alte forme istorice ale acesteia. Schimbarea însă nu cuprinde numai formele istorice mari ale proprietăţii, ducând la succesiunea lor, ci şi fiecare formă în parte, ducând la o remodelare a înfăţişării lor. Schimbarea este endogenă. În interiorul fiecărei forme se acumulează mereu noi forţe şi condiţii care le imprimă o dinamică permanentă. Să luăm, spre ilustrare, cazul proprietăţii private capitaliste. Ea se deosebeşte, fără îndoială, de predecesoarele sale: proprietatea privată feudală şi sclavagistă. În acelaşi timp, formele actuale ale aceleiaşi proprietăţi nu mai seamănă nici cu înfăţişările ei de acum 50 de ani, cu atât mai mult cu formele sale de debut în istorie, de acum 500 de ani! Acelaşi lucru este valabil pentru proprietatea socialistă a Chinei din zilele noastre - avem în vedere perioada de după 1979 când s-a adoptat trecerea lor la proprietatea socialistă descentralizată - care nu mai este identică celei de pe timpul lui Mao.

Ce forţe motrice provoacă această devenire continuă a proprietăţii? Sunt aceleaşi forţe care pun în mişcare şi societatea. În jurul lor au loc discuţii ample şi deseori divergente cu o ascendenţă care urcă, uneori, până la marile spirite ale antichităţii şi la care participă gânditori de toate orientările: materialişti şi idealişti, dialecticieni şi metafizicieni etc. Rezonanţa lor istorică, filozofică şi ideologică, depăşind cadrul acestui studiu, ne îndeamnă să trecem peste ele, limitându-ne doar la actualitate şi strict la profilul economic.

Evident, că susţinătorii proprietăţii ca raport natural, sugerând astfel veşnicia formei sale private, nu-şi pun problema caracterului istoric al proprietăţii. Ei nu resping însă **ideea de schimbare în economie**; acceptă schimbarea, dar o concep doar ca o mişcare cantitativă, de continuitate lineară, fără transformări calitative. *"Natura non facit saltum",* spunea unul din reprezentanţii elevaţi ai acestei doctrine, Alfred Marshall, idee pe care el a înscris-o chiar ca motto pe manualul său. Pentru el "Mecca economistului este mai degrabă biologia economică decât dinamica economică"[1], iar "principiul continuităţii graduale - principiu fundamental al economiei" este "aplicabil în toate laturile existenţei omului". În această viziune, ordinea economică, şi în cadrul ei, proprietatea privată, apar ca o ordine naturală cu un mecanism static a cărei trăsătură principală o constituie tendinţa spre echilibru, prin autocorecţie şi nu prin autodezvoltare[2]. Această concepţie este caracteristică întregii şcoli economice conven-

---

[1] Alfred Marshall - "Principles of Economics", The MacMillan Company, New York, 1948, p.VII-VIII.

[2] Allan G.Gruchy - "Contemporary Economic Thought", Augustus Kelley Publishers, Clifton, 1972, p. 86.

ționale (sau standard) cu ascendență la Mill, Ricardo* şi Smith şi cu descendență la J.M. Keynes.

O concepție opusă lui Marshall şi şcolii din care făcea parte o întâlnim la J.K. Galbraith, unul din cei mai străluciți repezentanți ai şcolii neoinstituționaliste[1]. După el, una din trăsăturile cele mai importante ale vieții economice este schimbarea. Rolul ei este enorm. Cheia acestei schimbări este tehnologia care, în concepția lui Galbraith, are o dinamică şi o forță în "ea însăşi, şi care revoluționează structura şi funcționarea sistemului economic"[2]. Tocmai această tehnologie - via revoluția managerială - este "vinovată" pentru schimbarea produsă şi la nivelul proprietății capitaliste contemporane, deosebind-o de cea existentă anterior. În ce constă această schimbare, vom vedea mai departe.

Fără îndoială că revoluția tehnologică este forța şi cauza materială a schimbărilor produse în caracterul proprietății. Se pune însă întrebarea: ce cauze revoluționează, la rândul ei, tehnologia? Căci trebuie să recunoaştem, că tocmai aceste cauze sunt cele de la care încep schimbările în sistemul proprietății. În opinia noastră, lanțul cauzal începe de la om, mai exact, de la nevoile şi aspirațiile sale spre mai bine. Sub presiunea nevoilor proprii, omul acționează mai întâi asupra multiplicatorilor forței productive a muncii sale. Aceştia sunt mijloacele de producție, în general, mijloacele de muncă şi tehnologiile, în special; el le perfecționează şi creează altele noi, mai eficiente, pentru a-şi spori producția şi gradul de satisfacere a nevoilor. Se ştie însă, că acestea au două mari "păcate" originare: pe de o parte, sunt relativ nelimitate ca număr, deoarece satisfacerea unei nevoi atrage după sine altă nevoie; pe de altă parte sunt relativ nelimitate şi sub aspectul calității satisfacerii lor. Din această cauză, acțiunea omului pentru perfecționarea şi înnoirea uneltelor de muncă şi a tehnologiilor de producție capătă un caracter permanent. Lucrurile însă nu se opresc aici: noile mijloace de muncă şi tehnologii schimbă structural întregul sistem de forțe din societate, cerând oamenilor noi forme sociale de organizare a acesteia. Faptul acționează direct asupra formelor de proprietate, ca temelie generală a vieții sociale a oamenilor, cerând adecvarea lor la noile condiții materiale. Aceasta presupune perfecționarea formelor existente sau chiar schimbarea lor cu altele noi, când nevoile o cer. Şi o cer când formele vechi şi-au epuizat posibilitățile de autoadaptare. Dar, perfecționarea şi schimbarea formelor de proprietate reprezintă nu numai un rezultat necesar al noilor condiții de producție ci, totodată, şi o premisă necesară a dezvoltării mai departe a acestora.

---

[1] Economia politică instituționalistă a apărut înainte de al doilea război mondial ca un curent primordial al culturii americane şi ca o reacție critică față de economia politică standard sau convențională (clasică şi neoclasică); ea continuă după război sub denumirea de economie politică neoinstituționalistă, grupând pe cunoscuții economişti: Galbraith, Mirdal, Perroux etc.

[2] John Keneth Galbraith - "Le Nouvel Etat Industriel", Gallimard, Paris, 1968, p. 13-14.

2.1. Tipuri şi forme istorice de proprietate. Delimitări teoretico-metodologice

În devenirea sa istorică, proprietatea cunoaşte o succesiune de trepte, caracterizate fiecare prin anumite determinări calitative. Ținând seama de acestea, se impune să distingem conceptul de **tip de proprietate**, de cel de **formă de proprietate**.

Tipul de proprietate exprimă, pe planul generalizării, un grad de esențializare mai cuprinzător decât forma; el concentrează în cadrul său, toate formele de proprietate care au esență comună. În schimb, **forma de proprietate** exprimă un grad de generalizare mai redus, cuprinzând în cadrul ei subformele care au şi ele, la rândul lor, o caracteristică esențială comună. Prin acest demers epistemologic încercăm, de fapt, să prindem întreaga dezvoltare istorică a proprietății, într-o schemă generală logică, în care forma apare ea însăşi ca mecanism de creştere şi diferențiere. Demersul are avantajul sintezei şi simplificării. El prezintă însă şi pericolul căderii în capcana simplismului sau a unei gândiri rigide, raționaliste, pericol pe care trebuie să îl evităm.

2.2. Proprietatea comună şi privată - tipuri fundamentale de proprietate în societate

După aceste precizări teoretico-metodologice, se poate afirma, că în dezvoltarea sa istorică societatea umană cunoaşte **două tipuri fundamentale de proprietate** şi, în cadrul lor, mai multe forme de manifestare, deosebite radical între ele prin: caracterul muncii şi al însuşirii; raportul dintre producător şi proprietate; modul de unire a producătorului cu mijloacele de producție; scopul producției; formele de manifestare etc.

Aceste tipuri sunt: proprietatea comună şi proprietatea privată.

Tipul comun de proprietate îşi dezvăluie conținutul prin caracterul comun al însuşirii, adică prin stăpânirea şi folosirea mijloacelor de producție şi a rezultatelor producției de către toți membrii societății; munca se prestează în comun; producătorul este în acelaşi timp şi proprietar, pe bază colectivă, iar unirea lui cu mijloacele de producție se realizează direct; tot direct se manifestă şi scopul final al producției - consumul. Acest tip de proprietate cunoaşte mai multe forme de manifestare, dintre care, mai semnificative în istoria culturii şi civilizației noastre de tip european sunt: proprietatea primitivă, de tip tribal sau gentilic, cea obştească de tip comunal, de regulă a unei comunități rurale sau urbane, şi cea colectivă de grup, statală centralizată sau descentralizată etc.

Tipul privat de proprietate are ca esență caracterul individual al însuşirii avuției create în societate de către membrii acesteia. Aproprierea (însuşirea) bunurilor materiale este înfăptuită de către subiecții proprietății, indiferent dacă sunt sau nu şi producători, şi indiferent de caracterul muncii: individuală sau colectivă, proprie sau străină. Nonsubiecții sunt excluşi de la însuşirea avuției,

chiar dacă aceasta este creată de ei. Aşadar, proprietatea privată este o relaţie între oameni în cadrul căreia unii sunt implicaţi în aproprierea bunurilor materiale, iar alţii sunt excluşi de la această apropriere. Ca să folosim expresia uşor umoristică a unui creştin-socialist, această proprietate este privată, pentru că îi privează pe alţii de la ea[1].

Acest tip de proprietate, cunoaşte în istorie, mai multe forme: proprietate privată bazată pe munca proprie a subiectului (cunoscută în literatura de specialitate şi sub denumirea de proprietate individuală sau proprietate de muncă) şi proprietate privată bazată pe muncă străină: proprietatea sclavagistă, feudală şi capitalistă, fiecare la rândul său putând cunoaşte mai multe subforme. Aceasta mai ales în spaţiul european. Pe alte continente au putut şi pot exista şi alte forme de proprietate.

2.3.Concepţii despre tipuri şi forme de proprietate

Economiştii au păreri diferite despre tipurile şi formele proprietăţii. Pentru R.L. Carson, de exemplu, "există trei categorii de bază care, în forma lor pură, pot fi descrise astfel: proprietate privată, proprietate de stat şi proprietate comunală"[2]. Aceeaşi idee o împărtăşesc şi alţi economişti[3].

O concepţie care frapează prin originalitate, o întâlnim la economistul francez, Michel Cepede. Ar exista - după autor - trei trepte în evoluţia societăţii umane, cu trei forme corespunzătoare de **proprietate: homerică, aristofanică şi hesiodică**. În **societatea homerică** predomină proprietatea funciară de tip domenial. Ea cuprinde atât pământul cât şi ţărănimea aflată pe domeniu. Proprietarii funciari - aristocraţia - formează clasa conducătoare a societăţii. Puterea lor absolută asupra domeniului - obţinut adesea prin cuceriri - le conferă o funcţie socială - în calitate de suverani şi alta publică - în calitate de administratori. **Societatea aristofanică** proclama dreptul la proprietatea individuală asupra pământului. Acesta devine marfă, iar scopul producţiei este profitul. Această perioadă este inaugurată de Revoluţia Franceză (1789) care proclamă dreptul amintit. **Societatea hesiodică** proclama altă formă de proprietate, cea bazată pe muncă. Ea porneşte de la rolul muncii în înnobilarea pământului şi de la aprecierea acestuia ca valoare supremă a societăţii. Posesiunea pământului de către cel care îl lucrează - familia ţăranului sau satul - trebuie să fie permanentă. Proprietatea caracterizează, aşadar, raporturile dintre grupele de ţărani şi pământ[4]. Slabul ecou de care se bucură această concepţie în literatura de

---

[1] Este vorba de pastorul Wilfred Monod, a cărui idee o reproducem din Charles Gide, op.. cit. p. 181.

[2] Richard L. Carson - "Comparative Economic Systems", Carleton University, MacMillan Publishing Co. Inc. New York, 1973, p. 25-26.

[3] Vezi: Harold Demetz - "Towards a Theory of Property Rights", American Economic Review, May, 1967, p. 354.

[4] Michel Cepede - "La Terre Valeur Hessiodique", Economies et Sociétés, Cahiers de l'ISEA, Serie A.G., nr.12, Paris, 1974, p. 686-687.

specialitate îi stabilesc şi limitele importanței sale în marea dezbatere care însoțeşte conceptul de proprietate.

Unii reprezentanți de seamă ai şcolii istorice germane, deşi adepți ai permanenței proprietății private, acceptă totuşi anumite schimbări de formă ale acesteia, în urma căreia încearcă să periodicizeze dezvoltarea societății umane B. Hildebraud, de exemplu, consideră că evoluția economiei cunoaşte trei stadii: economia naturală, producătoare pentru autoconsum; economia bănească, producătoare pentru piață şi economia de credit. K. Bücher (1847 - 1930) elaborează teoria treptelor evoluției economice, nu în funcție de mişcarea formelor de proprietate, ci de raportul dintre producător şi consumator. El stabileşte trei trepte: economia casnică; economia orăşenească şi economia națională. Nici aceste încercări nu au avut vreun ecou semnificativ în gândirea economică despre proprietate, din cauza caracterului lor de reflexie măruntă, parțială, precum şi de neîncadrarea lor în şuvoiul mişcării istorice esențiale. Marx şi discipolii săi apreciază că proprietatea are două trunchiuri mari: comună şi privată, fiecare din ele cunoscând mai multe forme succesive sau simultane, determinate istoric şi distincte calitativ.

2.4. Proprietatea comună primitivă - Eva străbună a proprietății

Cea mai veche formă de proprietate a fost **proprietatea comună primitivă**. Aceasta era o proprietate de supraviețuire. Plusprodusul, "microbul" care avea să o destrame, a fost la început întâmplător şi destul de redus. Cu timpul, prin apariția primelor forme mari ale diviziunii sociale a muncii, el creşte treptat şi devine relativ constant. Din destrămarea proprietății comune primitive apare proprietatea privată din care, după milenii de evoluție, va reapărea, vom vedea cum, proprietatea comună, sub forma ei socialistă centralizată sau descentralizată.

Se cuvine să subliniem că niciodată în istorie schimbarea necesară a unei forme de proprietate cu alta nouă nu s-a produs prin înlăturarea totală a celei vechi. Este şi cazul proprietății comune ale cărei urme se vor mai întâlni, multe secole după destrămarea orânduirii gentilice. Astfel, la esenienii evrei, toate bunurile materiale - terenuri, casă, îmbrăcăminte, alimente etc. - aparțineau tuturor, fiecare îşi consacra munca în folosul comun, averea obştească era administrată de persoane alese, se repartiza fiecăruia o parte pentru asigurarea unui minim necesar de subzistență. Toți erau liberi şi egali. Şi la primii creştini, uniți în adevărate asociații de săraci în jurul unei biserici, totul era în comun şi se repartiza fiecăruia după nevoile pe care le avea în cadrul unui trai simplu. Mai târziu şi în alte forme, aceeaşi proprietate comună o întâlnim şi în comunitățile agrare din țările europene occidentale, în cadrul obştei săteşti din țara noastră, sau în cazul mirului la slavii ruşi, zadruga la bulgari şi iugoslavi etc.; de asemenea o regăsim ca replică modernă contemporană şi în Kibutsurile din Israel.

În gândirea europeană, mai veche sau mai nouă, a persistat convingerea că proprietatea comună ar fi o creație specific slavă în general, rusă în special.

De aici şi convingerea unei tendinţe spre colectivism a acestor popoare. Nu credem că o asemenea părere ar putea fi susţinută ştiinţific. Pe de o parte, pentru că proprietatea comună primitivă a existat şi la romani, greci, traci, germani, celţi, hinduşi etc. După mărturiile istorice, ea a existat la început la toate popoarele. Pe de altă parte, o formă sau alta de proprietate se adoptă de către o societate umană, nu după dorinţele ei, ci după nevoile ei de existenţă.

Odată apărute pe lume, colectivităţile umane - triburi, ginţi, clanuri etc. - nu puteau supravieţui decât numai dacă membrii săi acţionau asupra naturii în comun şi stăpâneau tot în comun sursele naturale şi produsul muncii.

Până să apară primele diviziuni sociale ale muncii: domesticirea animalelor, agricultura etc. oamenii primitivi, ca să supravieţuiască, erau obligaţi să vâneze, să pescuiască, să culeagă fructele sălbatice, să lupte cu alte triburi pentru apărarea teritoriului care le asigura hrana sau să cucerească noi teritorii. Toate acestea nu se puteau face altfel decât în mod colectiv. De aici, şi necesitatea ca uneltele de producţie, "armamentul de război" şi rezultatele activităţii să fie ale tuturor. **Aşadar, proprietatea comună a fost necesară tuturor popoarelor de la apariţia lor în istorie, nu numai unora.**

Dacă este adevărat, că la intrarea lor în istorie comunităţile umane au avut în mod necesar proprietate comună asupra condiţiilor de existenţă, tot atât de adevărat este şi faptul că această proprietate nu exista, - şi nici nu putea să existe - în mod absolut numai ea, excluzând categoric orice altă formă de apropriere. De pildă, instrumentele de vânătoare: arcul, săgeata, securea şi toporul de piatră, scutul, bumerangul etc., erau proprietatea comunităţii, însă folosirea lor era individuală. Ori, dreptul de folosinţă este un element principal al oricărei proprietăţi. Teritoriul unui trib era în interior proprietate comună, însă în exterior, în raport de alte triburi, apărea ca proprietate privată.

Ni se pare instructiv pentru discuţia noastră să evocăm, chiar în fugă, experienţa triburilor papuaşe din Noua Guinee (Iran), trăitoare încă în epoca de piatră şi descoperite în 1954. Acestea îşi marcau hotarele teritoriului lor atât cu şanţuri adânci pentru a împiedica trecerea animalelor de la o gintă la alta, cât şi cu tranşee de apărare, delimitându-şi astfel proprietatea între ele. În interiorul triburilor, proprietatea privată şi formarea claselor sociale erau procese în curs, cu o evoluţie intensă. În unele triburi, familiile erau entităţi distincte, aveau colibe proprii şi mici grădini de legume împrejmuite de garduri, lucrate de femei, proprietate a familiei. Principala parte a hranei însă era procurată în comun. Rezultă aşadar, că alături de proprietatea comună, predominantă în viaţa tribului coexistă şi proprietatea individuală, complimentară, dar cu tendinţă de sporire continuă. În alte triburi, proprietatea privată este şi mai dezvoltată; proprietarul dispune de resurse suficiente pentru a cumpăra femeia (sau mai multe femei), care devine proprietatea lui individuală, sporindu-i averea[1]. Acesta ajunge astfel să acorde împrumuturi (de obicei un porc), fiecare datornic fiind

[1] Pierre-Dominique Gaisseau, Shangrila, "Vale pierdută în preistorie." Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1966, p. 52-53 şi 60.

notat printr-o bucată de bambus înşirată pe o sfoară şi legată în jurul gâtului. El arată astfel lumii, nu fără o anumită ostentație, cât de prosper este adulmecând, probabil, în subconştient, pe viitorul capitalist. În fine, a apărut şi diviziunea socială a muncii: unele triburi sunt specializate în producția de securi şi topoare de piatră, altele în arcuri şi săgeți, în producerea sării etc. Schimbul sub forma trocului are loc la târgul intertriburi[1]. Prezența schimbului constituie un alt motor al naşterii proprietății private.

Aceste exemple şi altele similare întâlnite şi la triburile de indieni de pe Amazonia ilustrează teza că proprietatea privată apare ca un proces firesc în cadrul comunității primitive, coexistând cu proprietatea comună (obştească). Sunt cazuri însă când proprietatea privată apare şi pe calea uzurpării proprietății comune a terenurilor de către conducătorii militari, religioşi şi alți deținători ai puterii obşteşti, fapt care accentuează diferențierea averilor şi împărțirea membrilor comunității în bogați şi săraci. Într-unul din triburile amintite, în care proprietatea privată a cucerit deja poziții mai puternice în raport de cea comună, bogații se distanțează de cei săraci nu numai în viață, ci şi după moarte, ei fiind înmormântați într-un cimitir separat, numai al lor.

Şi pe plan european, unde predomina comunitatea sătească (sau țărănească), aceasta se caracterizează prin dualismul proprietății (comune şi private) şi prin consecințele ce decurgeau din aceasta: diferențierea averilor, împărțirea comunității în bogați şi săraci, subminarea bazelor comunității etc. În unele țări ca: Italia, Franța, Spania, de exemplu, proprietatea comună urmând soarta obştei săteşti a fost asimilată şi lichidată repede de proprietatea feudală, apărută în procesul de descompunere a sclavagismului şi a colonatului moştenit de la romani. În alte țări europene, în care sclavagismul fie că n-a existat, fie că a existat dar nematurizat, proprietatea comună şi obştească țărănească s-au menținut şi în feudalism timp îndelungat, fiind asimilate şi lichidate odată cu trecerea la capitalism.

Nu putem încheia această discuție fără să ne referim şi la experiența României[2]. În țara noastră s-a trecut direct de la comuna primitivă la feudalism, sclavagismul nefiind practic cunoscut ca orânduire. Moştenită din comuna primitivă, obştea țărănească se baza inițial pe proprietatea comună, dar într-o formă distinctă de cea slavă. În cadrul obştei, țăranul era liber (moşnean în Muntenia şi răzeş în Moldova). Fiind o entitate economico-administrativă, limitată la un sat sau câteva sate, obştea avea funcții de producție, militare, judecătoreşti, fiscale şi de securitate socială. Obştea se baza pe o proprietate duală: comună şi privată. Pământul proprietate privată era lucrat de către țăran şi familia sa pe cont propriu. Deci, aveam prezentă o proprietate privată, practic, deplină, bazată pe munca proprie a țăranului. Pământul proprietate comună era lucrat împreună de toți membri obştii; rezultatele acestei munci erau desti-

[1] Op. cit.p.79.
[2] Dicționar de Economie Politică, Editura Politică, Bucureşti, 1974, p. 518.

nate nevoilor acesteia pentru: constituirea unui fond de rezervă pentru anii cu recoltă slabă, pentru tezaurul public, pentru cheltuieli de război etc.

Timpul de muncă al țăranului era astfel separat fizic în două părți: pentru sine şi pentru obşte. În țările româneşti, obştile au continuat să coexiste cu proprietatea feudală până în secolul al XIX-lea, iar resturi ale ei şi în secolul al XX-lea. Ceea ce le-a destrămat a fost, între altele, şi acțiunea aristocrației militare şi bisericeşti, de uzurpare nu numai a proprietății obşteşti - un fel de privatizare a ei şi crearea proprietății private feudale - ci şi a prestațiilor în folosul ei, transformate în muncă de clacă. Aceasta ar fi, foarte pe scurt, drumul proprietății obşteşti de pe teritoriul nostru, până la transformarea ei integrală în proprietate privată[1].

[1] Nicolae Iorga, Istoria Românilor. III. Ctitorii. Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993. p. 290-293.

3. PROPRIETATEA SOCIALISTĂ. CRIZA EI CONTEMPORANĂ - CRIZĂ DE LEGITIMITATE ISTORICĂ SAU DE CONCEPȚIE?

O altă formă a tipului comun de proprietate este cea socialistă. Prevăzută de utopişti - care preiau ideea de la Platon - şi fundamentată de către Marx, ea a fost concepută şi realizată în practică de către Lenin şi Stalin, ca şi de către partidele comuniste de tip leninist-stalinist sub două forme: de stat şi colectivistă. Genetic fenomenul este cunoscut, de aceea nu vom insista asupra lui. Vom încerca în schimb, să ne referim la viabilitatea şi destinul acestei forme de proprietate, dat fiind că revoluțiile din țările socialiste europene, deşi populare, înfăptuite deci de oamenii muncii, şi nu de fostele clase îndepărtate de la putere în 1945-1950, au cerut privatizarea proprietății socialiste şi nu altă proprietate socialistă, cumva mai bună.

3.1. Proprietatea socialistă - o abatere de la istorie?

Să fi fost oare crearea acestei proprietăți o abatere de la istorie? Voci în acest sens au fost. De exemplu, încă din anii 1930, Walter Lippman, aprecia că "ceea ce menține libertatea în Franța, Scandinavia şi în țările de limbă engleză este, mai mult decât orice alt lucru, marea masă de oameni care sunt independenți pentru că ei au, cum a spus Aristotel, o moderată şi suficientă proprietate"[1].

Iar mai aproape de zilele noastre, J.E.Elliott îşi exprima convingerea că numai "proprietatea privată asigură mijloacele pentru apărarea libertății şi afirmarea drepturilor cetățeneşti împotriva puterii tiranilor potențiali"[2]. De fapt, doctrinarii liberalismului economic şi ai proprietății private, ca temelie generală a acestuia, repudiază în masă necesitatea istorică a proprietății socialiste.

Se pune însă întrebarea: ce fel de abatere a fost aceasta? Ea nu putea fi decât față de proprietatea privat-capitalistă, căci ea a fost cea înlocuită în țările amintite. Se ştie însă că omenirea nu şi-a început istoria direct cu proprietatea capitalistă şi că aceasta nu a apărut din cer, ci prin luptă, timp de secole, cu cea feudală, pe care, în final, a înlocuit-o. Nu a fost cumva, şi aici o abatere de la istorie? Dacă da, cum putem explica persistența acestei "abateri" timp de peste cinci secole? Este evident deci, că răspunsul este nu. În acest caz, de ce proprietatea capitalistă ar avea legitimitate istorică, iar altele, deja dispărute sau existente, inclusiv cea socialistă, nu?

---

[1] Walter Lippman - "The Method of Freedom", The MacMillan Company Publishers, New York, 1935, p. 101-102.

[2] John E.Elliott - "Comparative Economic Systems", Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey, 1973, p. 246.

Adevărul este că fiecare formă a proprietății apare în istorie sub presiunea unor necesități obiective şi se menține cât timp este socialmente necesară. Când nu mai este necesară, ea părăseşte scena istoriei. În această perspectivă, proprietatea colectivă, ca şi cea privată nu sunt invenții ale unor ideologi marxişti sau nemarxişti. Ambele au existat din cele mai vechi timpuri, mărturiile scrise despre ele venind încă de la Platon şi Aristotel. Se poate admite, aşadar, că proprietatea socialistă nu poate fi, în principiu, o abatere de la istorie. De altfel, ea continuă să existe în China şi în alte țări.

Dincolo de aceste discuții generale, care nu sunt lipsite de relevanță, este faptul real că **revoluțiile populare amintite au cerut privatizarea proprietății socialiste, şi nu altceva.** Să însemne, cumva, această privatizare doar un simplu recul al proprietății socialiste, după care ar urma, inevitabil, să revină în noi forme şi structuri, capabile să îi legitimeze viabilitatea în istorie? Teoretic vorbind, nu este exclusă şi o asemenea ipoteză. De altfel, revenind la paralela istorică, nici proprietatea capitalistă, apărută acum 500 ani, nu a învins dintr-o dată şi de la început. I-au trebuit câteva secole bune de luptă până la revoluția industrială (sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea) timp în care a avut chiar multe reculuri[1]. De ce un asemenea demers nu ar putea fi admis şi în cazul proprietății socialiste în discuție? Oricum, este hazardant să se tragă o concluzie definitivă, despre procese care se află încă în stadiu de desfăşurare. Ceea ce se ştie până acum este că privatizarea domeniului public s-a lansat în toate țările în cauză. În prima fază s-au creat societăți pe acțiuni şi regii autonome, în care statul rămâne mai departe proprietar direct sau ca acționar unic. În faza următoare acțiunile societarilor vor trece în proprietate privată: o parte prin atribuire gratuită populației (la noi 30%, la polonezi 10% etc.), iar restul prin vânzare către cei care dispun de capital. **Ce putem întrezări la capătul final al drumului: o nouă formă de proprietate socialistă cu față privată, sau o nouă formă de proprietate capitalistă cu față populară?** N-ar fi exclus să ajungem la un veritabil capitalism popular, într-un timp nesperat de scurt, în timp ce americanii şi alți occidentali se "chinuie" de peste 50 de ani să depăşească cele câteva procente (1-3%) din acțiunile aflate acum în proprietatea populației de rând.

3.2. Faptele - cartea de vizită a ideilor

Se afirmă, nu fără temei, că faptele sunt cartea de vizită a ideilor. Pornind de aici, ne punem întrebarea: oare proprietatea socialistă, aşa cum a fost

[1] Ne referim la înfrângerile suferite de aproape toate revoluțiile burgheze sau burghezo-democratice europene, începând chiar cu prima din şirul acestora, anume cea din Țările de Jos (1566) care a dus la crearea primului stat burghez - Olanda şi terminând cu cele de la 1848 care au aprins întreaga Europă. Înfrângerile au fost temporare, aristocrația feudală a revenit pentru un timp, dar după aceea, ofensiva noii orânduiri a continuat până la victoria finală.

croită în Rusia, reprodusă apoi şi în celelalte ţări socialiste, a fost cu adevărat cartea de vizită a concepţiilor lui Marx? Merită să zăbovim puţin asupra acestei probleme, pentru că sunt păreri care răspund categoric, Nu, la întrebare şi susţin că restructurarea proprietăţii amintite pe baza privatizării s-ar datora, între altele, şi acestui fapt.

Cu mulţi ani în urmă, economiştii occidentali au arătat că proprietatea socialistă, ca de altfel întreaga revoluţie şi construcţie socialistă, deşi revendicate doctrinar de la Marx, nu corespundeau previziunilor acestuia. "Evoluţia faptelor - spune unul din exegeţii lui - a contrazis unele teze ale sale, şi nu a confirmat altele integral", cu toate că, "el este omul care a jucat un rol determinant în evoluţia politică şi socială a lumii"[1]. Faptul ni se pare firesc, căci cei peste 100 de ani care ne despart de Marx au creat o altă matrice istorică decât cea analizată de el. Nefiresc ni se pare un alt fapt: de ce atâţia mari economişti, sociologi, politologi etc. şi-ar fi dorit şi s-ar fi mulţumit să aibă dreptate numai pentru epoca lor, dar pretind în schimb ca ideile exprimate de Marx să fie valabile în toate timpurile?

Chiar dacă izvorăsc din altă matrice istorică, unele din referirile sale la viitoarea proprietate merită să fie evidenţiate nu pentru valoarea lor, cumva de tabu-uri, ci pentru ideile de principiu pe care le sugerează. Este vorba de unele învăţăminte deduse de el din experienţa Comunei din Paris, cum ar fi necesitatea "autoguvernării producătorilor"; "stabilirea economiei comunale care va fi astfel o economie democratică", ei revenindu-i sarcina "de a organiza producţia într-o manieră care să răspundă direct nevoilor", iar "planul ar putea fi stabilit de către comune"[2], deci elaborat de jos în sus. Nu este greu să observăm că nici unul din aceste principii nu se regăseşte în experienţa Uniunii Sovietice şi a celorlalte ţări socialiste atrase în şuvoiul revoluţiilor populare din 1989.

3.3. Criza proprietăţii socialiste - criză de concepţie

Evident, neajunsurile proprietăţii socialiste nu se rezumă la atât. Ele sunt mai cuprinzătoare şi mai profunde, încât împreună formează o veritabilă criză de structură a sistemului socialist mai ales european. Cauzele lor nu sunt de conjunctură; dimpotrivă, ele au rădăcini în însăşi **concepţia generală despre noua orânduire**. Fundamentată de către Lenin, cu deosebire în lucrarea sa "Statul şi Revoluţia", această concepţie reflectă convingerea că "întreaga societate nu va fi decât un mare birou şi un mare atelier cu egalitatea muncii şi a salariilor". Lenin reia această idee în faimoasa lui discuţie cu Papini, folosind de această dată o şocantă figură de stil pentru viitoarea societate: "o imensă închisoare", ai cărei locuitori muncesc eliberaţi de grija zilei de mâine, căci

[1] Joseph Lajugie - "Les Doctrines Economiques", Presses Universitaires de France, Paris, 1967, p. 6.

[2] André Piettre - "Histoire de la Pensée Economique et Analyse des Théories Contemporaines", Ed. Dalloz, Paris, 1966, p. 201-202.

această grijă este preluată de către conducătorii amintitei instituții. Din păcate, aprecierea lui Lenin nu a rămas doar o figură de stil!

Pentru că modul de abordare şi înfăptuire a proprietății socialiste decurge din această concepție generală, se cuvine să îi descifrăm, fie şi foarte pe scurt, conținutul concret, dincolo de figurile de stil folosite de Lenin. Ştiințific vorbind, ea se întemeia pe următoarele teze de bază: 1) socialismul este o orânduire a oamenilor muncii. Ei îl făuresc sub conducerea clasei muncitoare, în calitatea ei de clasă dominantă în noua societate. La rândul său, ea este reprezentată şi condusă de partid, conceput ca partid unic de guvernământ unic; 2) controlul noii societăți asupra mijloacelor de producție este încredințat statului. În sistemul puterii de stat rolul conducător revine partidului de guvernământ. Partidul, aşadar, monopolizează în mod absolut întreaga putere de stat; 3) partidul este o structură organizatorică centralizată, autoritară şi ierarhică. În vârful piramidei se află secretarul general al partidului, căruia îi revine, prin efectul subordonării ierarhice, conducerea de fapt şi de drept a întregului partid şi, prin el, a întregii economii şi societăți.

Analizând aceste teze generale, observăm că sistemul socialist cuprinde în sine, prin însăşi modul în care a fost conceput de către Lenin şi înfăptuit, pe această bază, de către Stalin, premisele necesare pentru a se ajunge la dictatura totalitară. Împrejurarea nu putea să nu se reflecte şi asupra structurilor de proprietate, în sensul necesității conceperii lor astfel încât partidul, prin organele sale supreme de conducere, să poată exercita controlul asupra economiei şi societății. Putea fi prevăzută evoluția degeneratoare a puterii proletare spre dictatură şi totalitarism? Din tabăra partidului, acest lucru era greu de făcut dat fiind că cei care au îndrăznit, au plătit cu viața sau cu ani grei de temniță. În schimb,el a fost făcut în tabăra adversarilor socialismului care, studiindu-l în teorie şi practică, au prevăzut, încă din anii 1920-1930, ajungerea lui inevitabilă la totalitarism[1]. De ce? Din două motive esențiale, spun aceştia: a) că socialismul ar fi, dacă s-ar instaura, ineficient economic în alocarea resurselor insuficiente; b) că se va caracteriza sau va duce la pierderea libertății economice individuale şi a democrației. Or, la capătul lor, începe dictatura.

Aceste două linii fundamentale ale criticii îşi au temeiurile în analiza teoriei şi practicii economice a socialismului. Autorii lor îşi construiesc atacul pe următoarele argumente: 1) întrucât socialismul se bazează pe proprietatea de stat, mai degrabă decât pe cea privată, aceasta îl lipseşte de procesul social vital al concurenței, al prețului competitiv şi al sistemului de piață; 2) neavând un preț concurențial şi sistem de piață, "calculul economic rațional", ca şi coordonarea şi controlul social eficient în alocarea resurselor vor fi imposibile; 3) "calculul economic rațional" nu poate avea loc pentru că socialismul lichidează profitul personal şi nu pune nimic în schimbul lui, ca motor al activității econo-

[1] Fr. Hayek -"The Road to Serfdom" (Calea spre şerbie), University of Chicago Press, Chicago, 1961, p.41. Păreri similare sunt exprimate şi de L.Mises, Milton Friedman, J.E. Elliott, W.Lippman etc.

mice; 4) de aceea, oricât de nobile i-ar fi ţelurile şi exceptând imperfecţiunile administraţiei, socialismul ar fi, datorită aceleiaşi proprietăţi, incapabil să rezolve eficienţa şi problemele economice de bază care confruntă societatea. Acestea sunt criticile cele mai serioase aduse socialismului în special de către Fr.Hayek. Ele pornesc de la ideea că o ordine economică naturală, firească, derivă numai din deciziile libere ale indivizilor.

Dar reacţiile la aceste critici nu au întârziat să apară. Cele mai consistente vin de la O.Lange şi Fr. Taylor, doctrinarii "socialismului descentralizat", numit şi "socialism de piaţă". Modelul lor, ca răspuns dat lui Hayek, Mises şi alţii, urmăreşte să demonstreze că o economie socialistă descentralizată poate reproduce logica şi rezultatele economiei de piaţă. Acest socialism descentralizat cuprinde trei sectoare social-economice: a) privat descentralizat; b) public centralizat; şi c) centralizat-descentralizat. Agenţii economici din toate sectoarele se bucură de o largă autonomie de decizie, ceea ce favorizează menţinerea unei anumite libertăţi individuale în cadrul democraţiei, stabilirea preţului prin mijlocirea corelaţiei cerere-ofertă, concurenţă şi calcul marginal al costurilor şi beneficiilor. Se prevede o largă libertate în distribuirea venitului. Acesta este format din: a) venit salarial, determinat de preţurile normate pe piaţa muncii şi b) venit din "dividend social", reprezentând partea cuvenită fiecărui individ în venitul derivat din capitalul şi resursele naturale deţinute de societate. Oskar Lange prezintă şi alte elemente ale modelului, legate de tehnicile planificării, procesul social al deciziei, comportamentul managerial al agenţilor economici, echilibrul economic şi eficienţa alocării resurselor etc. Ne-am oprit la cele de mai sus pentru că ne dau o imagine mai circumscrisă ideii de proprietate într-o economie socialistă de piaţă. Această proprietate este clar o proprietate socialistă descentralizată, ceea ce contravine viziunii lui Lenin, invocată anterior.

Cum se prezintă însă lucrurile privite comparativ cu previziunile lui Marx? Este greu de dat concepţiei lui Oskar Lange un certificat de filiaţiune sau de înstrăinare faţă de Marx, mai ales că previziunile nu sunt punctul forte al acestuia. În orice caz, unele reflecţii merită să le reţinem pentru meditaţie. Astfel, cu referire la controlul viitoarei societăţi asupra mijloacelor de producţie, Karl Marx vorbea de "autoguvernarea producătorilor", de "economia comunală", deci nu de guvernarea centralizată a partidului; reprezentarea clasei muncitoare el nu o vedea ca un drept de monopol rezervat unui singur partid. "Comuniştii, spunea el, nu sunt un partid opus celorlalte partide muncitoreşti"[1]. Rezultă, aşadar, că Marx prevedea şi accepta, pe lângă ideea autoguvernării şi ideea pluripartitismului, simţind probabil, că fără acesta nu este posibilă democraţia în noua societate. În schimb, varianta leninistă a socialismului, rusificând teoria lui Marx, a înlocuit pluripartitismul cu monopartitismul, autoguvernarea cu guvernarea centralizată de către partid etc., lipsind astfel proprietatea de stimulentele sale

[1] Karl Marx şi Fridrich Engels - "Manifestul Partidului Comunist", Ed. Politică, Bucureşti, 1959, p. 69.

fireşti. În ceea ce îl priveşte pe Oskar Lange, acesta se depărtează net de concepțiile lui Lenin, dar se apropie, în schimb, prin unele idei, de Marx.

Concepția lui Lenin asupra noii orânduiri - ca "un mare birou" sau "un mare atelier" - s-a răsfrânt în mod necesar asupra tuturor structurilor interne ale sistemului socialist şi, înainte de toate, asupra temeliei sale generale, proprietatea. Tocmai în această concepție îşi au geneza crearea şi evoluțiile sale. Dacă, la început, proprietatea socialistă a rezolvat sarcinile imediate, pe termen scurt, cum remarca şi Galbraith[1], ulterior însă s-a dovedit incapabilă să se adapteze noilor condiții şi astfel s-a autoblocat. Această incapacitate de auto deblocare prin adaptare şi de a asigura progresul mai departe al societății, se numeşte criză de structură a sistemului proprietății socialiste. Iată principalele procese şi tendințe care-i dau conținut!

A. Etatizarea, *de facto*, a tuturor formelor de proprietate din economie, inclusiv a modestei proprietăți private care scăpase cu viață de sub tăvălugul revoluției. Realizată prin centralizarea excesivă a conducerii întregii economii şi controlul statului în toate verigile activității economice, de sus în jos, etatizarea a generat un amplu fenomen de înstrăinare şi a distorsionat menirea planului, transformându-l dintr-un program național de dezvoltare a economiei şi societății, într-un instrument birocratic - administrativ de transmitere centralizată a sarcinilor de sus în jos;

B. Limitarea, până aproape de lichidare, a autonomiei agenților economici şi odată cu aceasta, sugrumarea oricărei licăriri, cât de mici, a interesului individual, motorul inițiativei şi competiției. Autonomia subiecților față de proprietate presupune participarea lor la decizia privind activitatea proprie; ea devine, astfel, un factor de putere cu drepturi şi obligații în dezvoltarea întreprinderii. Or, prin mecanismul centralizării - cu atât mai mult când aceasta este excesivă - decizia este mutată de la locul ei firesc, întreprinderea, unde se pune de fapt problema spre rezolvare, la verigile ierarhice superioare, mergând până în vârful piramidei la centrul unic de decizie, ca şi cum economia şi societatea ar fi realmente "un mare birou sau un mare atelier". Câte talente de veritabili manageri nu a sufocat încă din faşă această concepție, stupid de primitivă? Căci, oricât de bine ar fi echipat cu inteligență şi înțelepciune, "centrul unic de decizie" nu poate substitui forța celor care sunt şi acționează direct în cunoştință de cauză;

C. Tendința spre gigantonomie în organizarea proprietății socialiste. Ea s-a materializat în crearea de mari întreprinderi, cu structuri de conducere greoaie şi rigide, incapabile să se adapteze operativ la semnalele pieței. Concentrând în mâna lor întreaga sau cea mai mare parte din producția unui produs sau a unei subramuri întregi, coloşii industriali, uneori şi agricoli, uşurau, este drept, controlul de sus al activității economice, dar plăteau, în schimb, un greu tribut lipsei de operativitate şi inițiativă, de eficiență şi competitivitate;

---

[1] J.K. Galbraith - "De ce dreapta nu are dreptate?", Alternative '90, Anul I, Nr. 3/1990.

D. Birocratizarea aparatului de conducere a economiei şi societății. Istoric privind lucrurile, fiecare revoluție aduce după sine, cum observa Balzac în schița "Slujbaşii", şi un plus de birocrație. Revoluția socialistă însă îşi întrece toate suratele. Ca amploare, birocrația este atotcuprinzătoare. Mai paralizantă apare ea în sfera economicului, mai ales datorită centralizării execesive şi marilor întreprinderi. Unirea acestora în centrale şi a centralelor în ministere, creează structuri organizaționale şi funcționale gigantice, cu un aparat imens de specialişti care doar comandă şi controlează. Neparticipând la producție, care să le pună probleme vii, ei se blazează, devin apatici, iar supunerea îmbracă deseori haina slugărniciei; ei sunt scutiți de a gândi şi acționa. În condițiile în care acest aparat format din şefi, subşefi şi subalterni, cuprinde nu mai puțin de 30% din aparatul tehnic de specialişti, este uşor de înțeles ce lovituri primea eficiența economică a proprietății socialiste;

E. Criza proprietății agrare se distinge prin complexitatea deosebită a consecințelor sale. Cele mai grave neajunsuri se conturează la nivelul proprietății colectiviste, ele fiind de ordin genetic. Amintim, în acest sens, pervertirea a însăşi ideii de cooperație, concepută în practică sub forma unui colectivism exagerat, primitiv şi nivelator al sărăciei. Violența folosită ca "moaşă" orânduirii colective la sate a dus la pierderi enorme de capital şi oameni. După cunoscutul economist american Gale Johnson, profesor la Universitatea din Chicago, numai în URSS aceste pierderi au reprezentat 30 milioane de oameni morți de foame în 1932-1933 şi peste două milioane de kulaci deportați definitiv prin gulaguri. "Din nefericire pentru popoarele din URSS şi Estul Europei - scrie el - singurul model urmat a fost cel creat de Stalin deşi se puteau gândi multe alte modele care ar fi putut avea consecințe diferite, dacă ar fi fost implementate". Dar, apreciază autorul, "noi trebuie să discutăm şi să evaluăm ceea ce a fost, nu ceea ce ar fi putut să fie, dacă Stalin nu ar fi jucat un rol atât de important în determinarea organizării agriculturii socialiste[1]". Pierderi similare, chiar dacă proporțiile sunt mai reduse, au existat şi în celelalte țări care au colectivizat țărănimea după modelul stalinist. Colectivizarea a fost în fond o expropriere fără despăgubire a țărănimii, deoarece averea adusă de aceasta în proprietatea obştească nu a fost luată în considerare la repartizarea veniturilor. Or, aceste venituri depindeau nu numai de munca prestată, ci şi de patrimoniul (pământ şi inventar agricol) adus inițial în gospodăria colectivă. Deoarece repartiția se făcea numai după muncă, țăranul pierdea orice drept asupra proprietății lui individuale, cu care intrase în colhoz;

F. Alte neajunsuri vin din sfera politicii economice ale statelor, care au conceput agricultura ca sursă de transfer de resurse pentru subvenționarea costisitoarei industrializări forțate, întreținerea aparatului birocratic şi a oligarhi-

[1] Gale Johnson - "Experiența istorică a agriculturii est-europene şi sovietice", Comunicare prezentată la Conferința Internațională "Reforma agrară din Europa de Est şi URSS", Dileme şi strategii, Budapesta, septembrie 1990.

ei conducătoare. Practic, producătorul agricol nu era stăpân, nici pe averea sa adusă inițial în colectiv, nici pe rezultatele curente ale muncii lui. Este vorba, cu alte cuvinte, de un amplu proces de alienare a proprietarului de proprietatea şi munca sa, de depersonalizarea subiectului de drept al proprietății, fapt care anula orice interes personal şi inițiativă în creşterea producției. Profunda criză alimentară în aceste țări este "copilul natural" al stărilor de fapt amintite;

G. Pata cea mai neagră a structurilor socialiste de proprietate şi implicit a actualei crize a acestor structuri o reprezintă modul nesatisfăcător, de multe ori chiar dramatic, în care era rezolvat raportul dintre indivizi şi societate, respectiv dintre interesele individuale şi cele generale. Problemă fundamentală în orice orânduire socială, acest raport este rezolvat, în principiu, în funcție de caracterul proprietății dominante în economie. În logica proprietății private şi a doctrinelor sociale întemeiate pe ea, interesul individual capătă prioritate. Conform acestor doctrine, prosperitatea individuală determină şi prosperitatea societății în ansamblu. Apărute ca o reacție critică față de avatarurile proprietății private, mai ales față de dureroasele inegalități în repartizarea bogățiilor create în societate, doctrinele socialiste au proclamat la început prioritatea interesului general. Pe planul motivației, aceasta pornea din convingerea că dacă societatea în ansamblul ei este mai bogată, mai bogați vor fi automat şi membrii săi. Reacțiile critice față de această teză nu au întârziat să apară, ele au venit, atât din tabăra adepților proprietății private, cât şi din tabăra socialiştilor. Primii şi-au întemeiat argumentarea pe faptul că subordonarea interesului privat față de cel general ar cuprinde în sine şi motivația pentru posibila sacrificare a individului în numele unor aşa-zise interese generale. Disidența sovietică le-a furnizat suficiente fapte reale din gulagurile staliniste. Criticile din tabăra socialiştilor au venit mai târziu, odată cu conştientizarea maselor de stagnarea economiei şi înrăutățirea situației lor materiale, în opoziție flagrantă cu opulența celor din sistemul conducerii. Principala armă de asalt în această dispută, care nu era numai teoretică, a fost redescoperirea tezei lui Marx, uitată între timp, că socialismul este o orânduire profund umană şi că, în această lumină, problema raportului dintre cele două categorii de interese nu trebuie rezolvată prin demersul subordonării între ele, ceea ce ar duce la prejudicierea uneia în favoarea celeilalte, ci prin îmbinarea lor optimă, prin armonizarea lor. Ideea de normalitate conferă acestei teze o importanță istorică de mare valoare teoretică şi practică. Aşa a apărut pe parcurs teoria socialismului cu față umană şi perestroica urmată de glastnosti, destinată să cârpească ce există, nu să recroiască un nou sistem.

În realitate, însă, ca în multe alte domenii, şi în aceasta una era în teorie, repetată obsesiv şi în doctrina oficială, şi altceva era în practică. În loc de îmbinarea intereselor individului cu cele aşa-zise generale, dimpotrivă asistam la o subordonare a lor. Faptele confirmative sunt multe şi evidente, încât nu este nevoie să le şi invocăm. Subordonarea a fost sistematică şi generală. Pe calea

politicii economice, ea a fost inclusă în însuşi mecanismul de funcționare a sistemului economic, subminând eficiența proprietății în discuție.

Există cauze ale acestui demers? Există, fără îndoială, cu precizarea că ele doar explică, nu justifică fenomenul. Nevoia acută de mari fonduri financiare este prima şi cea mai importantă cauză. Se ştie, că lichidarea decalajelor economice moştenite implică industrializarea şi modernizarea tehnică a întregii economii. Faptul era de neconceput fără formarea unor mari capitaluri pentru investiții. Ritmul forțat al industrializării, dezvoltarea exagerată a industriei grele dependentă de materiile prime şi energie din import, structurarea ei neselectivă în profil de subramură şi produse etc., sporeau şi mai mult dimensiunile capitalurilor necesare pentru investiții. Dar, sume mari de bani erau necesare şi pentru întreținerea imensului aparat birocratic, pe care se sprijinea edificiul dictaturii. Nu mai vorbim de costul imens ce însoțea voluntarismul actului de decizie, pornit de la "conducătorul suprem" al țării, care, îmbătat de puterea pe care sistemul îi permitea s-o exercite toată viață, ca un veritabil rege neîncoronat, nu ținea seama de nimic altceva decât de voința lui. De unde puteau fi procurate aceste sume mari de bani? Numai din venitul național, prin limitarea severă a părții sale pentru consumul populației şi creşterea corespunzătoare a acumulării. Practic, întregul plusprodus creat de întreprinderi era vărsat în bugetul de stat. Astfel dimensionat, fondul de consum asigura celor mulți o retribuție mică, suficientă pentru o viață de azi pe mâine, dar insuficientă pentru un trai decent, cu satisfacții chiar minime. Nivelul precar al securității sociale, tendințele nivelatoare ale salarizării, refuzul de a recompensa realizările deosebite, lipsa de libertate a expresiei, îngrădirea severă a călătoriilor în străinătate etc. se adaugă la cele de mai sus.

Criza proprietății socialiste din țările europene şi fosta URSS este un fenomen nu de conjunctură, ci unul profund, de ordin structural, de sistem. Înlăturarea ei presupune intervenții nu numai la nivelul efectelor, ci şi la cel al relațiilor cauzale interne. Aceasta înseamnă crearea de noi structuri, bazate pe alte premise şi condiții. Acestui deziderat îi corespunde privatizarea proprietății socialiste.

3.4. China: Un nou model de proprietate socialistă?

De peste un deceniu şi jumătate, China a devenit scena unuia dintre cele mai importante acte din marele spectacol al lumii[1]. **Ea reține atenția oamenilor de pretutindeni, ca o nouă placă turnantă a omenirii**. De această dată însă nu prin istoria, şi nici prin numărul populației sau frumusețile naturii - de altfel toate de o fascinație tulburătoare - ci prin economie. Căci ceea ce se întâmplă în economia acestei țări după 1979, de când s-a **adoptat noul model de dezvoltare**, **numit economie socialistă de piață**[2] pare într-adevăr ieşit din

[1] Adrian Vasilescu, Fascinația Chinei, Curierul Național, 3.VI.1993.
[2] Ma Jiaju. What is "Socialism with Chinese Characteristics?" În Chine in Brief. Market Economy, the Chinese Way. New Star Publisher. Beijing, 1993, p. 4.

comun. Mai întâi, prin modul unic de gândire a acestui model. Apoi, prin rezultatele sale uimitoare. Reputați specialişti internaționali nu ezită să aprecieze astăzi China drept un nou miracol economic! Dar experimentul chinez capătă importanță şi ca moment de referință în marea dezbatere internațională privind destinul istoric al proprietății socialiste şi al sistemului socialist. Pe de o parte, există învățămintele experimentului socialist de tip rusesc (sau sovietic) care, epuizându-şi energia şi neputându-se regenera prin forțe proprii, s-a prăbuşit din interior; el alimentează astfel credința că un asemenea sistem de proprietate nu poate fi viabil, confirmând totodată şi cunoscutele teze în acest sens ale lui Hayek, Mises şi alții. Pe de altă parte, există noul experiment chinez care, contrar celui rusesc, infirmă aceste teze; el demonstrează că proprietatea socialistă poate fi viabilă dacă este concepută ca un sistem descentralizat şi în regim de economie de piață, confirmând astfel tezele lui Oskar Lange şi a întregii şcoli a socialismului descentralizat sau de piață. De aici şi îndemnul pentru a reține în dezbaterea noastră despre proprietate învățămintele noului experiment chinez.

Ca orice alt model socio-economic, şi cel chinez al economiei socialiste de piață se structurează pe temelia generală a unei forme de proprietate, specifice, anume proprietatea socialistă descentralizată. Generând o nouă structură de stimulente şi un nou sistem de valori în economie şi societate, această proprietate devine motorul întregului sistem. Premisa fundamentală a necesității creării sale o constituie falimentul "modelului tradițional de socialism", cum este numit în literatura economică chineză tipul rusesc de socialism, adoptat în 1950 şi de China.

"În termeni economici, modelul sovietic de socialism este sinonim cu economia planificată, bazată pe proprietatea publică asupra mijloacelor de producție. Industriile sunt stăpânite de stat, agricultura este primordial un domeniu colectiv, iar sectorul nonpublic este aproape inexistent. Guvernul conduce economia prin mijloace administrative"[1]. După decenii de construcție, acest socialism, spun doctrinarii chinezi, a devenit de nesuportat pentru că, devenise dificil de procurat chiar şi hârtie igienică şi săpun, fără a mai vorbi de alimente, distribuite pe cupoane. Şi în cazul Chinei un astfel de socialism nu mai duce nicăieri.

Neajunsurile genetice ale socialismului de provenienţă rusească au fost cunoscute în toate țările care l-au adoptat sau li s-a impus. Dar, deşi au pornit din aceeaşi matrice, țările în cauză nu au urmat acelaşi drum. Astfel, dacă fostele țări socialiste europene au apucat-o pe drumul economiei sociale de piață de tip occidental, China s-a orientat pe altă cale, tot socialistă, dar cu economie de piață. Sub aspectul proprietății, deosebirea dintre cele două căi este de esență: în primul caz predomină proprietatea privată, celelalte forme având un caracter completiv; în cazul Chinei predomină proprietatea socialistă descen-

[1] Op. cit. p. 2.

tralizată. Nu este exclus însă ca mişcarea nevoilor şi a reflexelor acestora pe planul gândirii proiective, impuse de eficiența economică şi socială în alocarea resurselor, să aducă şi alte inovații în materie de proprietate.

Crearea noii proprietăți socialiste şi a sistemului economic de piață este un proces complex şi de durată; aflându-se în curs de desfăşurare, el nu a cristalizat încă atributele sale definitorii. Totuşi, experiența unui deceniu şi jumătate îngăduie să întrezărim principalele particularități şi evoluții. Astfel:

1. **Proprietatea publică va continua să reprezinte principalul reazem al economiei**, dar nu ca până acum şi nici oricum, ci cu noi atribute: a)descentralizarea puterii decizionale (a deciziei economice) şi mutarea ei la întreprindere, devenind elementul esențial al instituționalizării autonomiei manageriale; b) separarea proprietății de management şi privatizarea acestuia din urmă; c) eliminarea monopolului proprietății publice în economie şi acceptarea coexistenței concurențiale şi a altor forme de proprietate: individuală, privată, mixtă, inclusiv a capitalului străin. Nemaifiind monopolizată de dominația exclusivă a proprietății socialiste - ea însăşi schimbată esențial prin descentralizare -şi având totodată şi alte forme de proprietate viabile concurențial, economia națională chineză devine mai puternică şi poate genera progresul continuu printr-un spor de eficiență şi de competitivitate;

2. **Structura proprietății în sectorul industrial al Chinei avea în 1992 următoarea configurație**: 418000 întreprinderi, din care 75000 proprietate de stat, condusă autonom. Dintre acestea, 11000 erau întreprinderi mari şi mijlocii constituind coloana vertebrală a industriei naționale. Deşi reprezentau doar 2,6% din numărul de întreprinderi, ele asigurau aproape 50% din producția industrială națională şi 67% din veniturile bugetare ale țării[1]. Aceste întreprinderi funcționează în ramurile vitale ale economiei (energie, electricitate, maşini grele, oțel şi fontă şi chimie). În 1992, Consiliul de Stat a promulgat "Reglementările privind transformarea Mecanismului de Management", care aduc unele precizări la prevederile mai generale ale Legii Întreprinderilor Industriale de Stat. Legea prevedea că "fondurile întreprinderilor de stat sunt proprietate publică şi statul garantează întreprinderilor controlul managerial în concordanță cu principiul separării proprietății de management" şi că "drepturile şi interesele legitime ale întreprinderilor sunt supuse protecției legale şi nu vor fi violate". Noile reglementări stipulează 14 forme diferite de putere menite să asigure autonomia managerială[2]. Prin acestea, se stabilesc mai clar drepturile de proprietate ale întreprinderilor, pavându-le, astfel, drumul intrării în economia de piață;

3. **Formarea şi dezvoltarea proprietății individuale şi private în economie**, alături de proprietatea publică națională şi comunală. **Proprietatea in-**

---

[1] China in Brief: China's State Owned Enterprises Enter Market Economy. New-Star Publishers, Beijing, 1993, p. 1.

[2] Aceste puteri se referă la dreptul de decizie în materie de producție, prețuri de vânzare şi cumpărare, import, export, investiții şi alocări de fonduri, mânuirea proprietății, asocieri, mişcarea forței de muncă, diferențierea salariilor etc. Op. cit, p. 8.

dividuală cuprindea, în 1992, peste 14 milioane de întreprinderi angajate în activități industriale şi comerţ, folosind munca proprie a familiei. Este o "proprietate de muncă", asemănătoare proprietății gospodăriei țărăneşti de tip familial. Mică, dar foarte mobilă, ea asigură o bună parte din nevoile pieței. **Proprietatea privată** era reprezentată de 120 mii întreprinderi industriale, în care se foloseau şi muncitori salariați; ea se formează din disponibilitățile capitalului intern. Proprietatea privată va creşte în viitor atât prin capitalizarea noilor economii ale populației, cât şi prin procesul de privatizare. Pentru început, aceasta cuprinde întreprinderile mici iar procesul privatizării se va efectua mai ales prin vânzarea de acțiuni inclusiv către salariații proprii.

4. **Proprietatea privată creată prin investiții externe** constituie un capital special al proprietății în China. Investițiile externe sunt atrase pe două căi: împrumuturi aprobate de guverne şi organizații bancare internaționale şi investiții directe ale oamenilor de afaceri din străinătate. Proprietatea creată prin investițiile străine se prezintă sub trei forme mai importante: proprietatea întreprinderilor mixte cu capital chinez şi extern; proprietatea întreprinderilor de cooperare chino-externă şi proprietatea întreprinderilor cu capital integral străin[1]. La sfârşitul anului 1991, guvernul chinez aprobase aproape 42 mii de astfel de întreprinderi din cele trei categorii menționate, cu un aflux de capital extern contractual de 48, 922 miliarde de dolari SUA.

Prezența acestui fel de proprietate ridică numeroase probleme. Aici ne vom limita doar să punctăm câteva idei, în legătură cu motivația creată de conducerea Chinei afluxului de capital străin. Astfel: în cazul proprietății mixte, partenerul extern nu poate aduce mai puțin de 25% din investiția necesară obiectivului negociat; se impozitează profitul net al întreprinderii mixte cu o rată de 30%, suplimentată cu o supratăxă locală de 3% din impozitul curent; dacă investiția externă este pe o durată de peste 10 ani, primii doi ani sunt scutiți de impozit pe profit, iar următorii trei ani se bucură de o reducere cu 50% a impozitului amintit; dacă investiția se angajează în agricultură, silvicultură, sau în alte domenii mai puțin rentabile din regiunile înapoiate economic se fac reduceri de 15 - 30% din impozit pe profit şi după cei cinci ani menționați anterior; dacă investitorul străin reinvesteşte pe teritoriul Chinei profitul realizat pe cel puțin cinci ani, el capătă dreptul să recupereze 40% din impozitul deja plătit pe profit.

Alte astfel de stimulente sunt prevăzute pentru producțiile destinate exportului şi pentru aducerea de tehnologii moderne. Întreprinderile mixte ale căror produse sunt destinate exportului beneficiază, după perioada celor cinci ani de scutiri şi reduceri legale ale impozitului, de o reducere anuală de 50% din impozitul pe venit, cu condiția ca exportul să cuprindă cel puțin 70% din valoarea producției anuale a întreprinderii. Întreprinderile mixte care utilizează, cu

[1] Chine - "Aperçu général. Les entreprises créées avec des investissments étrangers". Ed.. Nouvelle Etoile. Beijing, 1992, p. 1-2.

confirmare, tehnici avansate, beneficiază, după termenul legal de scutiri şi reduceri de impozit, de o reducere de 50% din impozitul pe venit pe trei ani următori. Ambele categorii de întreprinderi cu capital mixt nu vor plăti, după toate reducerile legale calculate, sub 10% impozit pe venit. Dacă investitorii străini reinvestesc în China partea lor de profit pentru extinderea întreprinderilor care produc pentru export sau utilizează tehnologii avansate pentru o perioadă de cel puțin cinci ani, pot recupera întregul impozit asupra acestui profit.

Un alt capitol important al stimulentelor provine din drepturile vamale şi din impozitul unificat pe industrie şi comerț cuvenite statului chinez. Întreprinderile mixte cu capital autohton şi străin sunt scutite de ambele categorii de obligații fiscale către stat pentru următoarele materiale: maşini şi echipamente, piese detaşate şi alte componente considerate ca parte de investiții sau ca import în contul investiției de capital extern, stabilit prin contract.

De aceleaşi stimulente se bucură şi celelalte două categorii de întreprinderi: de cooperare chino-străine şi cu capital străin integral. Acestora din urmă, li se acordă avantajele amintite dacă îndeplinesc trei condiții minime: să fie benefice dezvoltării economiei naționale chineze; să fie dotate cu tehnică de vârf; să se consacre integral sau în mare parte exportului. Îndeplinirea acestor condiții obligă întreprinderile cu capital extern să fie de natură productivă, nu speculativă.

În cazul în care cele trei categorii de întreprinderi se creează în zonele economice speciale, în oraşele de coastă şi în zonele economice de coastă deschise spre exterior, ele se bucură de o politică preferențială. Astfel, dacă aceste întreprinderi sunt productive vor plăti impozit pe venit doar 15% față de 30% în afara acestor zone; restul stimulentelor - scutirile pe primii doi ani şi reducerile pe următorii trei ani ale impozitului pe venit rămân aceleaşi. Dacă întreprinderile sunt de natură terțiară, se va diferența doar perioada de reducere cu 50% a impozitului pe venit de la trei ani la doi ani, în condițiile în care capitalul străin este peste 5 milioane $ şi investit pe 10 ani.

O problemă mai complicată a fost cea pământului aferent întreprinderilor cu capital străin, parțial sau integral. China nu înstrăinează proprietatea integrală asupra pământului cetățenilor de altă naționalitate. Acesta rămâne proprietate națională (sau comunală) sub aspectul dreptului de dispoziție, putând fi înstrăinată doar folosința lui pe un termen de până la 50-60 de ani. China, aşadar, a rezolvat problema pământului prin concesionarea temporară a folosinței, metodă des întâlnită în practica internațională.

Acestea sunt principalele stimulente pe care China le picură în proprietatea privată creată cu aport de capital străin.

5. **Proprietatea în agricultură s-a format prin decolectivizare şi trecerea la sistemul de responsabilitate gospodărească**[1]. Două idei majore au

[1] Justin Yijn Lin (prof. universitar Beijing), Richard Burcroff şi Gershon Feder (Banca Mondială). "Reforma sectorului agricol într-o economie socialistă. Experiența Chinei. Comunicare la Conferința Internațională" "Reforma Agrară din Europa de Est şi URSS. Dileme şi strategii" Budapesta, septembrie 1990.

dus la "inventare" acestui sistem: liberalizarea inițiativei individuale a țăranului şi evitarea pulverizării exploatației care amenință avantajele marii producții. La conjuncția acestor idei s-a ajuns la formula **echipei de producție** (1978), ca unitate de bază a producției, managementului şi contabilității. Ea constă în contractarea de către ferma colectivă a pământului cu gospodării individuale. După mari discuții pe plan național - însăşi prezența lor este un semn de descătuşare ideologică a gândirii şi acțiunii social-economice chineze - autoritățile centrale acceptă formula, dar numai pentru regiunile cele mai sărace. Țăranii însă, sătui de colectivism, trec peste restricții şi extind sistemul. În 1984 el se încheia, decolectivizarea devenind un fapt împlinit. Pământul rămâne proprietate publică la dispoziția comunei (ca împuternicită a societății), dar pentru folosirea lui se închiriază unei gospodării individuale din cadrul unei echipe. În vederea arendării, pământul a fost împărțit în nouă clase, gospodăriile țărăneşti primind spre folosință, în medie 1,2 acri, divizat în nouă parcele. Ne-am putea imagina uşor cât de mare ar fi fost pulverizarea producției agricole în absența echipei de producție din cadrul sistemului de responsabilitate gospodărească. Prin intermediul acestui sistem are loc restaurarea gospodăriei țărăneşti bazată pe proprietatea de muncă şi reactivarea pieței libere. Aceasta a îndemnat pe fermieri să-şi adapteze activitatea în funcție de profitul oferit de piață. Acelaşi sistem asigură fermierilor posibilitatea arendării pământului pe 15 ani pentru a stimula investițiile. Amendarea Constituției din 1988 autorizează transferul dreptului de proprietate asupra folosinței pământului, interzis anterior.

6. **Noile forme de proprietate** - socialistă şi privată - **sunt concepute ca parte organică esențială din ansamblul reformelor economice inițiate după 1979**, menite să restructureze sistemul socio-economic pe baza principiilor economiei de piață. Fiind un proces complex şi de durată, strategia edificării noii proprietăți este riguros elaborată. Ea se încadrează în "linia generală de construire a socialismului cu caracteristici chineze pentru o perioadă de 100 de ani"[1]. Obişnuiți cu standardele europene de gândire, s-ar putea ca un asemenea termen de proiecție a viitorului să provoace zâmbete. Ne grăbim să spunem însă, că nu e cazul. O țară aşa de mare, împovărată de responsabilitatea securității existenței a peste o cincime din populația Terrei nu-şi poate permite nici o uşurință în abordarea viitorului. În cazul concret al perioadei de 100 de ani este vorba de fapt de perioada 1950-2050, în cadrul căreia China îşi propune: a) să parcurgă faza inferioară a socialismului; b) să construiască economia socialistă de piață, declanşată după 1979 şi c) să ajungă la un nivel de țară moderat dezvoltată economic[2]. În această perioadă economicul devine eroul prometeic al Chinei care, eliberat din strânsoarea ideologiei şi a luptei de

[1] Ma Jiaju. op. cit. p. 2.

[2] China in Focus. China Tackles Reform. Beijing Review Publication, 1989, p.8 "China - se spune în această lucrare - va ajunge o țară moderat dezvoltată la mijlocul secolului următor. Primul stadiu al socialismului va acoperi atunci 100 de ani de la mijlocul anilor 1950, când s-a înfăptuit în esență transformarea proprietății.

clasă, de repulsia proletcultistă față de proprietatea şi inițiativa privată, este chemat să asigure principiul "bunăstarea prin toate mijloacele."

7. Noile relații de proprietate se creează în China nu dintr-o dată, ci în mod treptat, cu îmbunătățiri permanente pe parcurs, făcute "din mers". Sunt instructive în acest sens două momente esențiale: experimentul pe întreprinderi **eşantion** şi acelaşi experiment pe **zone geografice**. În primul caz, experimentul a început pe 100 de întreprinderi, a continuat apoi pe alte 6000 de întreprinderi[1] ca astăzi să cuprindă toată industria. La fel s-a pus problema şi cu zonele speciale: s-a început cu zonele de coastă[2], mai pregătite pentru crearea noilor forme de proprietate, extinzându-se apoi în toată țara.

8. **Deschiderea economică externă** constituie una din cele mai frapante trăsături ale formării şi dezvoltării noilor structuri de proprietate în China. Promovând **această deschidere**, doctrinarii chinezi folosesc rolul ei multiplicator în sporirea avuției naționale şi modernizarea generală a țării, fapt care **se realizează mai ales prin dezvoltarea proprietății private sau mixte**. Strategia acestei orientări are mai multe componente: a) afluxul de capital străin aducător de tehnologie modernă şi de metode manageriale eficiente; b) deschiderea externă specială a unor regiuni de coastă, de frontieră şi fluviale; c) crearea de zone economice libere: d) crearea de societăți mixte de cooperare în producție; e) extinderea comerțului exterior etc. Fiecare din aceste forme este însoțită de o politică specială de facilități guvernamentale.

a. Afluxul de investiții externe este surprinzător de energic. Creşterea se declanşează după 1988. În 1991 erau aprobate 12978 de proiecte cu investiții de 11,977 miliarde de dolari. În 1992, proiectele s-au ridicat la 48764, cu o investiție de 57,5 miliarde de dolari. La sfârşitul anului 1992, volumul cumulat al proiectelor reprezenta 90791, iar cel al investițiilor angajate 108,923 miliarde dolari. Acestea sunt investiții directe. În afara lor, China a primit şi importante credite externe, de 60 miliarde dolari în 1992. Investițiile străine directe sunt orientate preponderent spre industrie (80% din proiecte) şi concentrate, în principal, în zonele de coastă[3]. Investițiile externe vor continua să crească. "Această strategie, focalizată pe importul mai mare de fonduri şi tehnologie străină, promite o valoare totală a exporturilor (în principal, din produse prelucrate de industriile cu muncă intensivă) de 150 de miliarde dolari la nivelul anului 2000, comparativ cu 34,6 miliarde dolari în 1987. Pe parcurs, circa 60 milioane din populația rurală vor fi folosite de către industriile bazate pe muncă intensivă. Transportul, comerțul şi serviciile vor creşte în mod corespunzător, asigurând locuri de muncă pentru 120 milioane de oameni"[4].

---

[1] China in Brief, China's State- Owned Entreprises Enter Market, New Star Publishers, Beijing, p. 7.

[2] Chine - "Aperçu général, L'Ouverture des régions cotières frontalièrs et fluviales" Nouvelle Etoile, Beijing, 1993, p. 2 şi 5.

[3] Chine - "Aperçu général. Les échanges économiques et commerciaux avec l'étranger" Nouvelle Etoile, Beijing, 1993, p. 6- 7.

[4] China in Focus. China Tackles Reform, Beijing Review Publications, 1989, p. 111.

Afluxul capitalului străin şi investirea lui, singur sau într-o anumită combinaţie cu capitalul autohton, reprezintă aşadar, în cazul Chinei, un factor deosebit. Cine sunt investitorii străini cei mai interesaţi să intre în economia chineză? O analiză în acest sens, pentru anul 1990, ne arată că: pe primul loc se situează Hong-Kong şi Macao, care au asigurat 37,3% din întregul flux investiţional extern sau 60% din investiţiile directe. Urmează apoi în ordine: Japonia cu 13,7% şi respectiv 6,9%; S.U.A., Canada, Anglia, Germania şi Franţa, fiecare cu ponderi sub 4%, în ambele ipostaze[1]. Aşadar, Hong-Kong este primul investitor al Chinei. Hong-Kong, înseamnă capitalişti chinezi. Demersul lor este mişcat de patriotism sau de interes? Ceea ce ştim este, că aceşti capitalişti din străinătate, sub imboldul mândriei naţionale, au lăcrimat de bucurie când Patria -Mamă a experimentat prima explozie nucleară subterană şi a intrat astfel în clubul marilor puteri atomice ale lumii. Iar când aceeaşi Chină, tot comunistă, a "explodat" altă bombă, trecerea la economia socialistă de piaţă şi liberalizarea deschiderii externe, ei n-au ezitat să fie primii investitori şi să contribuie astfel la modernizarea ţării lor de baştină. Cu siguranţă, demersul capitaliştilor chinezi din străinătate este unul de interes - pe care, de altfel, puteau să îl realizeze oriunde aiurea - dar şi de patriotism.

b. Regiunile de coastă, de frontieră, fluviale şi din interior sunt angajate, în mod special, în strategia deschiderii externe; ele reprezentau în 1992, o suprafaţă de 500 mii km.p., cu o populaţie de 300 milioane locuitori şi 339 de oraşe sau districte. Conceptul chinez de zonă economică deschisă exteriorului cuprinde: cinci **zone economice speciale** în cadrul cărora se constituie: **oraşe de coastă deschise, zone de exploataţii economică şi tehnică, organizate în jurul acestor oraşe şi zone economice libere.** În toate zonele economice speciale au fost aprofundate reformele şi stimulate investiţiile, contribuind la dezvoltarea mai ales a proprietăţii private şi mixte. În 1992 în cele 5 zone amintite, investiţiile externe au reprezentat 8,7 miliarde dolari, de 1,7 ori mai mult decât în 1991, fiind materializată în 5386 de noi proiecte. Tot în anul 1992 faţă de 1991, producţia industrială a aceloraşi zone a sporit cu 33% faţă de 21,7% pe întreaga industrie naţională, iar comerţul exterior cu 16,6%. Volumul exportului, de 12,4 miliarde dolari, a crescut cu 16,6%.

c. În cadrul zonelor economice speciale, **zonele de exploataţie economică şi tehnică** îşi sporesc numărul continuu: de la 14 unităţi create după 1979 la 20 unităţi în 1992. Aceste zone de exploatare sunt un veritabil motor al creşterii economice a Chinei. În 1992, producţia lor industrială a crescut cu 54% faţă de anul precedent, iar exportul cu 60%. Afluxul de capital străin în 1992 era de 2,58 miliarde dolari, dublu faţă de 1991, materializat în 1329 de noi proiecte. În topul acestor zone de exploatare economică şi tehnică se situa, în 1992, zona Tianjin: ea a acceptat crearea a 800 întreprinderi cu investiţii străine, cu un volum de 100 milioane dolari. Venitul în devize s-a ridicat în

[1] UNIDO. CHINA, Towards Sustainable Industrial Growth, 1991, p. 148.

1992 la 140 milioane dolari. În 1993, încă 75 de investitori străini din nouă țări s-au instalat în zona Tianjin, sporind media investiției pe metru pătrat la 300 dolari, cel mai ridicat nivel din toate zonele de exploatație asiatice.

d. **Zonele economice libere**, sporite la 13 unități în 1992, sunt situate, de regulă, în porturi sau cartierele portuare. Ele sunt cuprinse în interiorul frontierelor chineze, dar în exteriorul frontierelor vamale ale țării[1]; constituie un adevărat burete al investițiilor străine. Doar în trei zone libere (Shanghai, Tianjin şi Dalian) există 400 proiecte, cu o investiție totală de un miliard dolari, din care 300 proiecte cu 500 milioane dolari sunt finanțate din exterior! Situate pe suprafețe relativ mici, dar bine utilate infrastructural, aceste zone desfăşoară activități de mai multe miliarde dolari. De exemplu, oraşul port Tianjin din China de Nord a avut în 1992 o cifră de afaceri de peste 10 miliarde dolari[2].

e. Importante deschideri externe au fost inițiate, de asemenea, în regiunile de frontieră, angajând în acest sens 13 oraşe şi târguri, cele mai multe la granița cu Rusia şi Coreea de Nord, precum şi în oraşele fluviale şi interioare[3].

Un proiect, poate cel mai grandios cunoscut până acum în lume, este cel de amenajare economică şi conectarea la exterior a zonei fluviale Changjang. Lung de 6300 km. al treilea din lume, şi traversând China de la est la vest, acest râu acoperă un bazin de 1800000 kmp. şi hrăneşte 400 milioane locuitori. Zona atrage capitalul străin prin bogăția resurselor hidraulice, minerale şi agricole, condițiile climatice bune şi puterea economică - 20% din producția națională are loc în bazinul acestui râu. În 1992 guvernul chinez a decis să deschidă spre exterior 28 de oraşe şi 8 regiuni de-a lungul fluviului. În perioada 1992-2000, China preconizează să investească în bazinul Changjiang, pentru lucrări de mare anvergură, 1000 miliarde yuani, provenind de la autoritățile centrale şi locale, precum şi din surse externe, în sumă de 10 miliarde dolari. Printre principalele proiecte se prevăd: construirea de rafinării de petrol, uzine de automobile, aeroporturi, porturi fluviale, căi ferate, din care una de mare viteză (Beijing-Shanghai), complexe hidraulice, centrale electrice, amenajarea deltei etc.

Am relevat câteva elemente - poate prea multe pentru cititorul contemporan, dar cu siguranță insuficiente pentru marea complexitate a noilor realități chineze - despre restructurarea proprietății şi a sistemului economic din China. Restructurarea îşi reliefează viabilitatea, în final, prin rezultatele sale concrete pe complicatul front al creşterii economice. Aceste rezultate au făcut deja înconjurul lumii şi, cum spuneam anterior, au dat temei specialiştilor să le aprecieze drept un nou miracol economic. Departe de a fi un eufemism, această apreciere are temeiuri legitime.

În primul rând, menționăm nivelul înalt, ieşit din comun, al creşterii economice din China, după ce au fost inițiate reformele proprietății. În perioada

[1] "Chine - Aperçu général. Les zones franches en Chine" Nouvelle Etoile, Beijing, 1993, p. 3.
[2] Op. cit. p.5
[3] "Le Bassin du Changjian. Ouverture et croissance" [1] Nouvelle Etoile, Beijing, 1994, p. 12-13.

1978-1993, principalii indicatori sintetici ai creşterii economice prezintă următoarele evoluții: produsul național brut (PNB) şi-a sporit volumul de 3,6 ori, cu o medie anuală de 9%. Față de media mondială, ca şi față de creşterile medii anuale din SUA, Japonia, Germania, Franța, Anglia, Italia şi celelalte țări membre ale OECD, creşterea economică a Chinei, în perioada amintită, este de cel puțin trei ori mai mare. Şi mai înalte sunt creşterile medii anuale la producția industrială - 13,5%, şi comerțul exterior - 16,7%. În cazul agriculturii creşterea corespunzătoare este de 5,9%, tot în medie anual în aceeaşi perioadă 1978-1993.

În al doilea rând, creşterea economică a Chinei post reformă nu este doar mai înaltă decât cea din alte țări şi din economia mondială în ansamblu, dar cunoaşte în plus şi un ritm accelerator. Astfel, produsul național brut a sporit în medie cu 7,4% anual în 1951-1970, cu 5,6% între 1971-1980, cu 8,7% în 1981-1990 şi cu peste 11% în 1991-1993. În economia mondială se constată o tendință inversă: de pierdere de viteză în creşterea economică. De exemplu, PIB şi-a redus nivelul creşterii medii anuale de la 3,4% între 1950-1970, la 2,8% între 1971-1980, la 2,6% între 1981-1990 şi la 0,5% între 1991-1993. Aceleaşi date pe aceleaşi patru perioade succesive indică: în cazul Germaniei, 6,6%, 2,7%, 2,09% şi 0,2%, în cazul Japoniei: 10,6%, 4,6%, 3,99%, şi 2,9%. Cu mici abateri, mai ales în jos, situația este asemănătoare şi în celelalte țări dezvoltate economic. Accelerarea vitezei de creştere a Chinei cunoaşte în 1992 un asemenea vârf - 12,8% spor față de 1991 în cazul PNB, 21,7% la producția industrială, 22% la comerțul exterior şi 6,4% la producția agricolă - încât conducătorii chinezi sunt îngrijorați de pericolul supraîncălzirii mecanismelor economice.

Am adăugat la toate acestea şi următorul aspect: China, deşi dispune doar 7,26% din terenul agricol mondial (7,1% din cel cultivat), revenindu-i sub 0,10 ha pe locuitor, asigura hrana necesară unei populații de 20% din cea mondială, devenind în plus şi exportatoare de produse agricole.

Aşadar, datele prezentate, chiar în forma lor sumară, dar cu mare putere de exprimare sintetică a realității, justifică aprecierea, că ceea ce se petrecuse în China după 1979 este realmente un miracol economic. Bazați pe această creştere, specialiştii apreciază, că începând din 2010 China va intra în clubul primelor trei mari puteri economice mondiale[1]. Toate aceste realități şi perspectivele imediate reflectă înainte de toate calitatea actualei gândiri socio-economice chineze, care, înițiind restructurarea proprietății, a pus în mişcare un nou sistem de stimulente cu acțiune similară motorului de rachetă. Se pare, că acum lumea poate să considere, că au sosit pe ordinea de zi a istoriei spusele lui Napoleon I: Quand la Chine s'eveillera... le monde tremblera[2].

---

[1] Jean Leclerc du Sablon." Mituri şi Realități ale "miracolului chinez", Le Figaro, 3 mai 1993.
[2] Allain Peyrefitte. "Quand la Chine s'eveillera... le monde tremblera", Fayard, Paris, 1973.

4. PROPRIETATEA PRIVATĂ. LOCUL ŞI IMPORTANȚA EI ÎN PROGRESUL SOCIETĂȚII

Celălalt trunchi al proprietății în general îl constituie proprietatea privată. Odată apărută, chiar în cadrul orânduirii primitive, istoria ei devine istoria umanității. Considerată, pe drept cuvânt, temelia societății civile, proprietatea privată este mereu lăudată de unii pentru virtuțile sale şi criticată de alții pentru neajunsurile pe care le generează. De multe ori, aceste laude şi critici sunt vehemente, reflectate ca atare şi pe planul luptelor social-politice din societate. Analiza atentă, însă, a evoluției sale în istorie ne arată că instituția proprietății private a avut şi are, în acelaşi timp, laturi şi pozitive şi negative, cu perioade de echilibru între ele sau de prevalență a unora sau altora. Este poziția de principiu la care aderăm şi noi în abordarea acestei proprietăți, indiferent dacă ne referim la formele sale trecute sau prezente.

4.1. Mica şi marea proprietate privată

Proprietatea privată, fiind o categorie economică generală, abstractă, există pe planul realității concrete numai prin anumite forme de manifestare. Astfel, ea apare în istorie sub două forme de bază: mica proprietate şi marea proprietate. Ele au comun caracterul individual al însuşirii şi unele stimulente rezultate din acesta: interesul personal şi libera inițiativă, concurența şi diferențierea proprietarilor etc. Toate aceste stimulente - şi ele nu sunt singurele - devin izvoare de energie, sporind permanent potențialul de îmbunătățire a performanțelor de producție.

În acelaşi timp, însă, cele două forme ale proprietății private cunosc şi importante deosebiri. Ele apar în legătură cu: caracterul muncii, relația producător-proprietar, modul de unire a forței de muncă cu mijloacele de producție etc. Astfel:

a. În cadrul micii proprietăți private, munca este individuală şi proprie proprietarului, prestată de el şi de familia sa, iar produsul pe care şi-l însuşeşte este produsul muncii lui. În schimb, în cadrul marii proprietăți private, munca este străină şi cunoaşte un anumit grad de socializare, fiind prestată cooperativ, de mai multe persoane (sclavi, iobagi sau muncitori salariați). Fiecare din aceştia, pentru a trăi, trebuie să lucreze atât pentru el cât şi pentru proprietar, munca fiind pentru sine şi pentru stăpânul care îi dă de lucru. Produsul însuşit de proprietar este produs al muncii străine.

b. Producătorul şi proprietarul sunt una şi aceeaşi persoană în primul caz, formând astfel o singură clasă, numită şi clasa mijlocie, compusă din micii producători de mărfuri din agricultură, industrie, mici comercianți şi prestatori de servicii etc., față de marea proprietate privată, în care ei sunt separați, for-

mând două clase sociale distincte, cu interese opuse, rezultate din poziția lor de proprietari sau proletari.

c. Unirea forței de muncă a producătorului cu mijloacele de producție se face direct în cadrul micii proprietăți private, generând astfel o atitudine activă, de grijă şi responsabilitate a producătorului față de mijloacele amintite pentru că sunt ale lui, în timp ce în al doilea caz unirea se face indirect, prin intermediul constrângerii, fie extraeconomică (în robia sclavagistă şi feudală), fie economică (în capitalism); grija şi responsabilitatea producătorului față de mijloacele de producție sunt limitate de această constrângere, putând genera o atitudine de dezinteres şi risipă, nefiind ale lui. Istoria cunoaşte în acest sens cazuri memorabile.

d. Marea proprietate privată, fiind baza obiectivă a socializării muncii şi a marii gospodării sau întreprinderi, respectiv a marii producții, are, în condiții normale, o potențialitate a performanțelor economice superioară micii proprietăți private, generatoare, de regulă, a fărămițării activității economice în mici unități de producție şi servicii. Omenirea nu cunoaşte până acum o societate dezvoltată datorită micii proprietăți privatizate; toate societățile dezvoltate au avut şi au şi în prezent predominantă marea proprietate privată, cu toată "imoralitatea" exploatării muncii străine, prezente în cadrul ei.

Marea proprietate privată cunoaşte, la rândul său, mai multe forme, dintre care, mai importante, sunt: sclavagistă, feudală şi capitalistă. Se ştie, că fiecare dintre ele a făcut epocă istorică în dezvoltarea societății omeneşti.<%-2> Întrucât trăsăturile lor sunt în general cunoscute, ne vom limita doar la punctarea a câtorva idei care, în opinia noastră, sunt mai puțin abordate în literatura de specialitate.

O primă problemă ar fi de ordin epistemologic, şi anume raportul dintre formele şi conținutul aceluiaşi tip de proprietate. Se spune, de obicei, că tipul cuprinde o esență care apare sau se reproduce în formele sale de manifestare. Faptul este adevărat, dar rezumându-ne la atât, reprezentăm simplist fenomenul, ca şi cum forma ar fi un înveliş exterior, de suprafață. În realitate, ea este o chestiune internă, de structură a fenomenului, reprezentând modul concret de existență a acestuia. Referindu-ne la cazul proprietății private, raportul dintre formele şi conținutul său sunt similare tipului de legătură dintre particular şi general. În această lumină, nu putem deosebi proprietatea capitalistă de cea feudală şi sclavagistă doar prin faptul că este o altă formă de însuşire a muncii străine - esența comună tuturora. Este evident, că orice formă a proprietății private, deci şi cea capitalistă, constituie o realitate mult mai complexă, cum se va arăta mai departe.

Pe de altă parte, schema succesiunii formelor de proprietate privată (sclavagistă, feudală, capitalistă) le exprimă pe acestea prea reducționist. În realitate, ele, născându-se fiecare în cadrul celei precedente, există, nu ca forme pure, izolate, ci într-o țesătură generală de relații în care se împletesc reciproc. Aşa, de exemplu, proprietatea capitalistă a coexistat sute de ani cu

cea feudală, resturi ale acesteia din urmă ajungând chiar până în vremea noastră. Capitalul de împrumut şi comercial, forme autonome ale capitalului social, au existat ca atare şi în societăţile precedente. La fel şi şerbul a existat nu numai în feudalism, ci şi în antichitatea sclavagistă[1].

Nu mai vorbim de micul producător de mărfuri, care mereu a dispărut şi a reapărut în istorie, regăsindu-l prezent şi astăzi. Ca urmare, în structura socială a populaţiei din economia de piaţă de tip capitalist întâlnim nu două clase - cum ar rezulta din prezentarea acestei economii în formă pură, ci trei clase: capitalişti, proletari şi mici proprietari, respectiv clasa mijlocie. Or, nu este tot una dacă în luptele politice din societate, şi mai ales în luptele dintre săraci şi bogaţi, sunt doi combatanţi sau trei. Faptul sporeşte complexitatea acestei lupte, atât prin numărul mai mare de participanţi, cu interese mai multe şi mai dificil de conciliat, cât şi prin necesitatea ca doi din aceştia să lupte nu numai între ei, dar şi pentru câştigarea alianţei celui de-al treilea.

În concluzie, privind comparativ mica şi marea proprietate privată prin prisma eficienţei cu care valorifică resursele materiale şi umane existente în societate, respectiv prin raportul dintre forţele şi slăbiciunile interne, observăm că, în primul caz, unirea producătorului cu proprietarul în aceeaşi persoană constituie forţa ei cea mai redutabilă, iar dimensiunile sale reduse - slăbiciunea ei fundamentală. În raporturile dintre ele, această slăbiciune se dovedeşte mai puternică decât forţa pe care o dă unirea amintită, contribuind la subminarea permanentă a stabilităţii generale a micii proprietăţi. În al doilea caz, dimensiunile mari sunt forţa principală, în timp ce separarea producătorului de proprietate şi munca străină constituie slăbiciunea ei cea mai semnificativă. În raporturile dintre ele, avantajul dimensiunilor se dovedeşte mai puternic decât forţa destabilizatoare a slăbiciunii amintite.

Constatările pe care le evidenţiem au, fără îndoială, valoarea unor tendinţe legice. Ele sunt principii economice generale, confirmate de experienţa istorică trecută şi prezentă. În acelaşi timp însă, este departe de noi gândul de a le absolutiza acţiunea. Se ştie, doar, că realitatea economică este mult mai complexă, ea cuprinzând şi excepţii care nu se supun acestor principii. Avem în vedere acele condiţii naturale şi chiar economice, în care mica producţie este superioară celei mari în valorificarea resurselor. Este cazul agriculturii montane, unde dispersarea terenului cultivabil nu permite, fizic, comasarea lui în sole mari; cazul unor ateliere - laborator în care se valorifică o invenţie; cazul micilor întreprinderi din jurul marilor fabrici cu producţie de serie (televizoare, frigidere etc), care produc diverse piese mărunte (butoane, clapete, cureluşe etc.) necesare produsului final etc. În toate aceste cazuri, excepţiile sfidează, într-adevăr, autoritatea regulii generale, dar prin aceasta nu se anulează vala-

[1] În Grecia antică, sclavii erau de două categorii: unii erau proprietate personală şi puteau fi vânduţi ca proprietate mobiliară, alţii însă erau legaţi ereditar de pământ şi urmau regimul proprietăţii imobiliare (theţii la Atena şi iloţii în Sparta).

bilitatea regulii amintite pentru cazurile normale. În principiu, superioritatea marii producții rămâne astfel regula generală a activității economice.

4.2. Legitimitatea socială a actualei proprietăți private

Există o doctrină întreagă, cu start încă din antichitate şi cu bogate dezvoltări în timp, despre proprietatea privată. Se discută mai ales utilitatea ei socială, forțele care izvorăsc din ea, limitele şi contradicțiile sale interne, ca şi evoluțiile şi transformările ei contemporane.

Antichitatea greacă. Revenim şi de această dată asupra trecutului dintr-o îndoită necesitate. Pe de o parte, pentru că este începutul firesc al discuției noastre[1]. Pe de altă parte, pentru că la acest start se aliniază două minți de excepție ale antichității: Platon şi Aristotel, a căror opoziție de păreri despre proprietate, inaugurează o dezbatere care nu va dispărea niciodată din conştiința europeană. Iată, principalele idei ale gândirii lor:

Platon, **inspirat din comunismul aristocratic al Spartei**, este profund nemulțumit de consecințele proprietății private, între care avea în vedere, mai ales, dezbinarea cetății în bogați şi săraci, caracterul abuziv şi veros al regimului clădit pe această proprietate, deteriorarea conştiinței oamenilor. El a imaginat, ca soluție, scenariul unei organizări sociale bazate pe proprietatea comună, în care bogățiile să se concentreze în mâna statului, iar cetățenii să primească atât cât le este necesar ca să trăiască decent. Este important să subliniem că, ulterior, în ultima sa lucrare - "Legile", Platon revine asupra proprietății individuale admițând-o în anumite limite, fără însă a-şi schimba, în esență, concepția lui despre stat, clase, proprietate comună şi familie.

Aristotel, **inspirat din doctrinele democrației aristocratice ateniene**, susține o concepție opusă profesorului său Platon. Bunăstarea statului spune Aristotel nu valorează nimic în afara bunăstării indivizilor care îl compun; un element al acestei bunăstări este proprietatea individuală de tip familial şi superioritatea ei constă în aceea că face munca mai creatoare. Aristotel laudă, mai ales, proprietatea individuală funciară şi cea asupra sclavilor, pentru că ele sunt creatoare de bunuri şi condamnă, în schimb, capitalul de împrumut şi comercial, camăta şi banii în sine, pentru că sunt sterile, nu creează nimic. Analiza doctrinei acestor doi mari gânditori ai antichității ne arată că ei şi-au pus aceeaşi întrebare, celebră şi astăzi prin actualitatea ei: este, oare, proprietatea individuală o cauză de dezbinare între cetățeni, un principiu de anarhie şi urâțenie în cetate? Răspunsurile lor, ca şi soluțiile propuse sunt opuse. Platon,

---

[1] Acest început este de fapt mai vechi. El trebuie considerat a fi "Codul lui Hamurabi" (Mesopotamia, anul 2000 î.e.n.), în care se fac referiri şi la proprietate. "Înțelepții egipteni" au şi ei referiri la fenomene legate de proprietate: existența bogaților şi a săracilor. În fine, Biblia poporului evreiesc oferă, de asemenea, material de reflecție în aceeaşi problemă. Cu toate acestea, meritul şi primordialitatea ştiințifică în problematică proprietății revine categoric gândirii antice greceşti.

răspunzând afirmativ, vine cu soluția proprietății colective (asupra averii, femeilor şi copiilor) pentru ca indivizii mânați de interesul lor personal să nu dăuneze interesului general. Găsim, aici, la originea ei, teza priorității interesului general față de cel particular. Din aceeaşi întrebare, Aristotel extrage alt răspuns şi alte soluții: menținerea proprietății individuale şi a familiei, dar supunerea lor unui control în cadrul cetății, pentru a îngrădi abuzul individualismului. În concluzie, se cuvine să recunoaştem că problemele ridicate de aceşti ctitori ai gândirii ştiințifice umane, referitoare la interesul public sau cel privat, la corelarea lor prin subordonare sau îmbinare, la utilitatea socială a proprietății în formă colectivă sau individuală, la intervenția statului în numele interesului public etc., continuă să facă obiectul unor ample discuții şi astăzi.

Roma antică ne-a lăsat şi ea o bogată moştenire în domeniul proprietății private. Mai săracă în reflecții filozofice, dar cu un pronunțat caracter pragmatic[1]. Această zestre ne revine în teoria economică prin intermediul cunoscutului "drept roman", a cărui instituție fundamentală a fost proprietatea privată. Menit să asigure ordine fermă şi necesară în repartizarea şi circulația imenselor bogății mobiliare şi imobiliare din imperiu, dreptul de proprietate şi de moştenire era conceput ca un drept perpetuu şi absolut, întemeiat pe trei laturi definitorii: usus, fructus şi abusus. Luate împreună, ele dădeau dreptului de proprietate caracterul unui drept real integral; dar puteau apărea şi separat, ca drept de folosință, de uzufruct sau de dispoziție. Dreptul roman, întemeiat pe proprietatea privată, este cel mai elaborat şi eficient sistem de drept din antichitate, motiv pentru care el a fost folosit pe larg la organizarea sistemelor de drept din societatea contemporană. Tot de la romani ne vin şi ideile despre liberalismul economic[2] - implicat, de funcționarea liberă a proprietății individuale, în producție, ca şi în domeniul capitalului comercial şi bancar - ca şi ideile despre intervenția statului în economie[3], pentru a pune interesul individual în slujba nevoilor generale. Menționăm că, peste veacuri, aceste idei le regăsim ca surse de inspirație, în doctrinele fiziocraților şi respectiv în cele ale dirijismului şi protecționismul economic.

Doctrina creştină despre proprietate. Apărut la sfârşitul lumii antice, creştinismul avea să ofere şi el umanității, alături de antichitatea greco-romană, o veritabilă doctrină despre proprietate. Nici nu se putea altfel, fiindcă prin această categorie el punea în discuție şi rezolva una din problemele sale fundamentale: raportul dintre om şi nevoilor sale pământeşti, satisfăcute cu bunuri

---

[1] Romanii apar mai pragmatici şi mai puțin înclinați decât grecii, spre lumea ideilor, pentru că timp de secole au fost mari cuceritori, organizatori şi constructori, au manevrat mari capitaluri băneşti şi comerciale, mari averi imobiliare, ceea ce le cerea să fie mari jurişti.

[2] André Piettre, în lucrarea citată (p.18) arată că doctrina economică agrară a lui Collumella (sec. . .n.) l-a influențat pe Fr. Quesney, părintele fiziocraților.

[3] Se accentuează mai ales după sec. al-III-lea e.n., când imperiul roman cunoaşte o puternică disoluție internă, simultan cu înăsprirea situației la fruntarii, trebuind, astfel, pentru a se salva, să apeleze la un etatism şi dirijism extrem de severe.

materiale. Ca în orice alt domeniu al existenței umane, şi în cel al proprietății mesajul creştin este bulversant. Pe de o parte, pentru că, în sistemul său de valori, miticul erupe adesea într-o raționalitate dezarmantă, atât prin simplitatea expresiei şi bun simț, cât şi prin percuția motivației. Pe de altă parte, fiindcă sub diverse forme tot mai sofisticate în timp, ideile creştine despre proprietate, deloc obosite de trecerea peste ele a două milenii de istorie, le regăsim şi astăzi, nu doar ca stare aperceptivă individuală față de avere în general, ci şi ca temelie doctrinară a numeroaselor partide şi mişcări politice existente în toate țările.

Concepția creştină despre proprietate reflectă în mod necesar înseşi premisele pe care se întemeiază construcția sa filozofică, în general. Două dintre acestea sunt fundamentale şi pentru proprietate. Prima constă în conceperea omului cu destinație eternă; prezența lui pe pământ este trecătoare, dar totodată şi pregătitoare pentru viață de apoi. În eternitate - rai sau iad - omul intră doar cu spiritul său, trupul rămânând pe pământ. A doua premisă exprimă primatul spiritului asupra trupului (materiei). Din aceste premise rezultă inevitabil, că omul trebuie să se ocupe mai mult de înnobilarea lui morală, sufletească, şi mai puțin de trupul său; mai puțin deci, şi de bunuri materiale, destinate exclusiv existenței lui trupeşti. Creştinismul concepea această detaşare de avere în general, respectiv de proprietate, ca pe un criteriu fundamental al desăvârşirii spirituale a omului. "Dacă vrei să fi desăvârşit - îi spunea Isus țăranului bogat - du-te de vinde ce ai, dă la săraci, şi vei avea o comoară în cer! Apoi vino şi urmează-mă"[1]. Detaşarea de avere (proprietate) însemna şi înseamnă nu renunțarea la producție şi consum, ci la menținerea lor la strictul necesar al existenței, evitând îmbogățirea. Ideea, după cum am văzut, se regăsea şi la Platon, fiind unul din principiile fundamentale ale comunismului său.

Urmărindu-şi convingerile, primii creştini se grupau în comunități, renunțau de bună voie la toate bunurile proprietate individuală, pe care le aduceau în proprietatea colectivă. Pe la jumătatea primului secol e.n. era celebră în toată lumea romană comunitatea de la Ierusalim, creată probabil după modelul similar al esenienilor.

Propovăduind proprietatea comună, creştinismul primitiv pornea de la teza din Geneză că "al Domnului este pământul şi tot ce cuprinde el". De pe această poziție condamnă sever bogăția şi aviditatea, susținând, mai ales prin sfântul Ambrozie (340-397) că pământul a fost creat pentru a fi folosit în comun de toți, bogați şi săraci, şi nu pentru a deveni monopolul cuiva.

Intrată în maşinăria timpului, doctrina creştină a trebuit şi ea să-şi replieze o serie de idei. Este şi cazul ideii proprietății. De exemplu, proprietatea comună este restrânsă doar la cei mai buni creştini care, dorind să se perfecționeze, pot renunța în mod voluntar la proprietatea individuală şi trece la viața colectivă; la fel se punea şi problema celibatului sau chiar renunțarea la familie.

[1] Biblia sau Sfînta Scriptură. Evanghelia după Matei, Cap. 19, versetul 27, p. 946.

Aceste opțiuni nu sunt deloc obligatorii şi pentru ceilalți membri ai Comunității Creştine.

Comunismul Bisericii rămâne, aşadar, privilegiul celor mai buni, creând astfel tradiția viitoarelor comunități monahale, din cadrul mănăstirilor.

Propovăduind proprietatea colectivă, doctrina creştină acceptă totodată şi proprietatea privată. Dar nu oricum, ci numai subordonată obligațiilor sociale, adică binelui colectiv. Temeiul acestei subordonări are două argumente: pământul şi toate bunurile sale sunt daruri de la Dumnezeu pentru oameni iar proprietarul privat are datoria socială de a fi intendentul Domnului pe pământ. Cu alte cuvinte, proprietarul are în acelaşi timp drepturi private şi obligații sociale, în sensul că el acționează individual în folosul colectivității. În mod evident avem prezentă aici influența aristotelică, aşa cum în privința proprietății comune regăsim ideile platoniene.

Deşi preluate din antichitatea greacă, ideile creştine despre proprietate cunosc şi un anume specific. Lăsând la o parte originea divină a bunurilor materiale, creştinismul a urmărit, prin modul în care a conceput proprietatea, să realizeze o egalitate substanțială între oameni, şi totodată să reabiliteze munca, atât de desconsiderată în antichitate. Reabilitarea muncii este făcută în termeni atât de energici, încât contrastează puternic cu ținuta cucernică generală în care este scrisă Biblia. "Când eram la voi - le scrie Pavel tesalonicenilor - vă spuneam lămurit: cine nu vrea să lucreze, nici să nu mănânce"[1]. Reabilitând munca, propovăduitorii ideii creştine nu aduc nici o atingere principiilor sale fundamentale privind primordialitatea spiritului asupra materiei şi a contemplării asupra acțiunii. De fapt, pentru creştinism, munca este un alt principiu fundamental fiindcă reprezintă izvorul bunurilor materiale necesare existenței. Este de observat că, în această doctrină, pământul şi tot ce cuprinde el aparțin Domnului, că ele sunt date gratuit - adică dăruite oamenilor, însă aproprierea lor nu este posibilă fără muncă. De aceea, în doctrina creştină munca devine izvorul bunurilor materiale, deci şi izvorul proprietății. Este un principiu de înaltă moralitate, reluat, de fapt, de toate doctrinele partidelor politice creştin democratice, mai ales sub forma "proprietății de muncă" sau proprietate bazată pe munca proprie.

Nu putem încheia discuția despre proprietatea privată în doctrina creştină fără să ne oprim puțin şi asupra marelui teolog Thomas d'Aquino. El porneşte de la premisa, că orice act uman are două laturi; plăcerea personală a autorului şi funcția socială. În această lumină el găseşte că în exercitarea proprietății private se disting două funcții: **administrativă**, care integrează în ea plăcerea personală a proprietarului, şi **de folosință**, care conține în ea obligațiile sociale. Prin funcția administrativă se exercită gestiunea bunurilor. În cadrul ei aproprierea privată nu numai că este permisă dar şi dezirabilă, făcând parte din însăşi natura umană. Fiind privată, aproprierea stimulează munca să fie

[1] Op. cit. Epistola a doua a lui Pavel către tesaloniceni. Cap. 3, versetul 10, p. 1163.

mai intensă, mai ordonată şi creatoare de un surplus superior. Prin funcția de folosință a proprietății, Thomas d'Aquino sugerează principiul comunitar. Este important, că la acest doctrinar creştin apare ideea de surplus economic. După ce şi-a asigurat nevoile sale, proprietarul are obligația socială să partajeze surplusul cu frații săi, partaj care reprezintă nu un act de caritate, ci unul de justiție socială.

În fine, se cuvine să menționăm, că doctrina creştină despre proprietate, urmărind spiritul de justiție în general, încearcă să introducă această justiție şi în domenii ca: schimbul de mărfuri, creditul, circulația banilor etc. Aceeaşi doctrină este critică față de marea proprietate funciară, obținută deseori prin aproprierea violentă.

Aceasta ar fi, pe scurt, startul în domeniul teoriei proprietății private. După lunga perioadă mai obscură a evului mediu, marile idei ale antichității elene şi romane ca şi ale creştinismului primitiv revin în gândirea europeană datorită Renaşterii. În noile condiții istorice, antrenate de destrămarea feudalismului, cu economia sa închisă, izolată în feude şi de ascensiune continuă a capitalismului şi a economiei sale de piață, generalizată la scară națională şi internațională, ideile anticilor au fost sâmburii din care au încolțit noi curente de gândire. Între acestea se distinge Iluminismul care, prin ascuțişul său antifeudal, a contribuit masiv la coacerea şi izbucnirea marilor revoluții ale burgheziei. Din punct de vedere al proprietății private, acest curent prezintă interes prin câteva momente mai semnificative.

Unul dintre acestea îl constituie readucerea pe ordinea de zi a "Dreptului natural" al omului[1], conform căruia dreptul de proprietate nu se poate justifica decât prin muncă proprie. Folosind logica acestui drept, iluminiştii au atacat privilegiile feudale şi, opunându-le teza egalității naturale a oamenilor prin naştere, au dedus necesitatea înlăturării proprietății feudale bazată pe muncă străină, prin proprietatea privată bazată pe muncă proprie.

Un alt moment, cu ecouri mai ample în gândirea socio-economică, îl reprezintă teoria rousseau-istă asupra proprietății private. În "Discurs asupra inegalității" el face un rechizitoriu sever asupra consecințelor proprietății private. Pornind de aici, unii cercetători ai lui au căutat să demonstreze că marele gânditor era împotriva acestei proprietăți sau a micii proprietăți bazată pe muncă proprie. În realitate însă, el îşi dezvoltă concepția despre proprietate în altă lucrare şi anume în "Proiect de Constituire pentru Corsica".

În general, teoria lui Rousseau despre proprietate, deşi mai complexă decât altele, pare marcată de contradicții şi incoerențe, de elemente incompatibile între ele. Ea trebuie înțeleasă în contextul filozofiei lui despre superioritatea stării naturale asupra stării de societate civilă a omului şi necesitatea în-

[1] Ideea vine din antichitate, fiind susținută de Socrate, Platon, Aristotel, Stoici, Cicero şi juriştii romani. Este un drept nestatal care decurge din natura umană ca atare, din egalitatea oamenilor prin naştere. A fost dezvoltat de Locke, Spinoza, Montesquieu, Rousseau şi alții.

toarcerii la natură în viața socială. În starea lor naturală - după Rousseau - oamenii sunt liberi şi egali. Totul se schimbă în momentul în care apare proprietatea individuală şi se trece la starea civilă. Toate nenorocirile din societate au început din momentul apariției acestei proprietăți. Făcând-o vinovată de inegalitate şi opresiune, am fi tentați să credem că marele gânditor era împotriva acestei proprietăți. În realitate însă, el nu voia decât îngrădirea acesteia prin contractul social, pentru a-i elimina consecințele nedorite.

În Proiectul de Constituire pentru Corsica el scrie: "Gândirea mea nu este de a distruge în mod absolut proprietatea particulară, pentru că acest lucru este imposibil, ci de a o închide în limitele cele mai înguste, de a-i da o măsură, o regulă, o frână care să o stăpânească, să o dirijeze, să o subjuge şi să o țină totdeauna subordonată binelui public. Vreau, într-un cuvânt, ca proprietatea statului să fie cât mai mare, cât mai puternică, iar cea a cetățenilor cât mai mică şi cât mai slabă cu putință"[1]. Dacă ideea subordonării proprietății private binelui public este luată de la Aristotel, ideea "proprietății statului, cât mai mare şi mai puternică" este luată de la Platon. Este, ca şi cum ar spune, că ar fi fost mai bine să nu se fi renunțat deloc la proprietatea comună şi să nu se fi instaurat proprietatea privată, dar din momentul în care aceasta există, singurul lucru de făcut este punerea ei sub control.

În pofida acestei incoerențe, concepțiile lui Rousseau, ca şi ale altor gânditori din secolul lui (sec. al XVIII- lea), au folosit Revoluției Franceze din 1789 drept justificare teoretică a măsurilor în domeniul proprietății. **Declarația Drepturilor Omului şi ale Cetățeanului, Constituția şi Codul Civil, toate emanații ale revoluției amintite, concep proprietatea privată ca un raport deplin şi absolut, inviolabil şi imprescriptibil**. Aceste trăsături, care vor caracteriza dreptul de proprietate timp de peste un secol şi jumătate, mai exact până la al doilea război mondial, se regăsesc în esența lor şi în celelalte țări, constituind un instrument de neînlocuit în organizarea şi dezvoltarea economiei de piață. După al doilea război mondial, noile condiții apărute în producție şi societate vor impune şi proprietății private o serie de schimbări, unele chiar structurale, sporindu-i astfel utilitatea socială.

4.3. Forțele şi limitele interne ale proprietății private

Dăinuirea în timp a proprietății private şi, pe baza ei, dezvoltarea înfloritoare la care au ajuns economiile de piață occidentale, capacitatea ei de adaptare la noile condiții şi greutăți care apar pe parcurs, cum a fost marea criză economică din 1929-1933, ca şi criza energetică din 1973, învederează concluzia, că proprietatea amintită dispune de o seamă de forțe interne care-i determină în egală măsură utilitatea şi vitalitatea.

1. **Utilitatea socială** constituie una din forțele interne cele mai redutabile ale proprietății private. Pentru societate, este un lucru esențial ca resursele de

[1] Jean Jacques Rousseau, Op. cit. p. 110.

care dispune să fie folosite cu maximum de eficiență. Aceasta înseamnă consumuri unitare de resurse cât mai mici şi asigurarea unui grad de satisfacere a nevoilor cât mai mare. Necesitatea acestei eficiențe este mai acută atunci când resursele disponibile sunt limitate şi devin tot mai rare şi mai scumpe. Istoria şi faptele sale ne arată că proprietatea privată a fost, până în prezent, forma socială cea mai eficientă de utilizare a bogățiilor. Aceste fapte sunt confirmate atât de performanțele economice ale țărilor cu economie de piață, cât şi de criza falimentară a proprietății socialiste hipercentralizate din țările socialiste europene şi URSS.

2. **Interesul personal** constituie o veritabilă locomotivă a proprietății private. El rezultă din caracterul legăturii dintre subiectul şi obiectul proprietății. Când subiectul este proprietar efectiv şi direct, iar rezultatele activității economice îi revin lui, interesul său personal este angajat cu toată energia posibilă pentru a spori aceste rezultate şi a chibzui cât mai bine eforturile necesare obținerii lor. Avea dreptate Adam Smith când spunea, că acest interes individual este motorul economiei de piață, pe care îl poate pune în mişcare, cel mai bine, proprietatea privată. Proprietății socialiste din țările europene i-a lipsit acest motor, pentru că subiectul ei, fie proprietar individual sau cooperatist, fie ca reprezentant al statului, era astfel legat de politica economică a centrului unic de decizie, încât partea ce i se repartiza din rezultatele muncii proprii (individuale sau comune) era descurajator de mică şi - ceea ce era şi mai grav - fără speranță de îmbunătățire. Or, când omul îşi pierde speranța, bucuria de a trăi, interesul personal este şi el mort. Proprietatea privată poate pune în mişcare interesul personal dacă şi politica economică a statului asigură o judicioasă repartizare a drepturilor de proprietate asupra veniturilor realizate de întreprinzător.

3. **Autonomia decizională a agenților economici** se adaugă la forțele amintite. Rezultat necesar al acțiunii conjugate a factorilor obiectivi şi subiectivi, autonomia îşi soarbe forța propulsoare din libertatea de mişcare a proprietarului (sau a împuterniciților săi) şi din participarea lui la decizia privind activitatea proprie. Luarea deciziei la locul unde se pune problema şi de către cel aflat direct în cauză, libertatea inițiativei şi asumarea responsabilității riscului, suplețea reflexului față de cerințele pieței, legislația economică stimulativă reprezintă "râulețele" care împreună formează albia mare şi puternică a autonomiei agenților economici.

4. **Concurența între producători** reprezintă, se pare, forța cea mai detonantă a proprietății private. Mânată permanent din spate de două bice: dorința de a câştiga cât mai mult şi frica de faliment, concurența implică întotdeauna competiție. Ca în orice întrecere, şi în cazul ei câştigă cel mai bun, cel mai tare. Din punctul de vedere al cerințelor pieței, cel mai bun este cel care îşi modernizează continuu producția şi produsele, reduce costul unitar de producție, sporeşte calitatea şi competitivitatea produselor, se adaptează mai eficient la cerere şi ofertă etc. Toate acestea caracterizează managementul modern şi reprezintă tot atâtea surse de progres economic, făcând din concurență o altă adevărată locomotivă a economiei de piață.

Dar, cum spunea Democrit, de unde vine binele, de acolo vine şi răul. Toate aceste forțe interne ale proprietății private, care îi alimentează vigoarea, au şi reversul lor, în sensul că sunt dublate de alte forțe, tot interne, care îi erodează vigoarea amintită. Aşa spre exemplu, utilitatea socială a proprietății private cerută în mod obiectiv de interesul general al colectivității umane se poate lovi - şi chiar se loveşte - deseori de interesul strict individual al proprietarului. Ca urmare, caracterul absolut al dreptului de proprietate privată ca expresie a interesului strict individual este subminat în permanență de tendința subordonării acestei proprietăți utilității social-necesare[1]. La fel se pune şi problema interesului individual: urmărirea excesivă, egoistă a acestuia poate şi trebuie frânată de acțiunea interesului public care, în numele unor rațiuni superioare interesului individual, are dreptul să se apere de agresiunea acestuia, când apare. În fine, autonomia şi concurența pot genera şi forțe entropice - de dezordine şi anarhie - în economia de piață, proces care este însoțit, dacă este lăsat complet liber, de risipă de resurse materiale şi umane. Fenomenele de criză şi şomaj nu sunt străine de aceste forțe negative ale concurenței şi autonomiei.

Unul dintre cele mai mari neajunsuri ale actualei proprietăți private bazate pe munca salariată îl constituie ruptura existentă între muncă şi proprietate, între producător şi proprietar. Neajuns de structură internă a proprietății şi nu de conjunctură, fenomenul are mai multe consecințe în lanț. Mai întâi, faptul, că salariatul participă la producție nu cu acelaşi entuziasm, grijă şi responsabilitate ca în cazul în care ar fi el însuşi proprietar pe rezultatele muncii sale. Ca urmare, disciplina lui în muncă se întemeiază pe forța coercitivă a constrângerii economice, nu pe participarea autoconsimțită. Practicarea diferitelor forme de stimulare materială a muncitorului salariat la creşterea producției, dublată de o protecție socială consistentă, atenuează considerabil acest neajuns. Apoi, este vorba de ruperea proprietarilor de muncă şi transformarea lor într-o pătură de rentieri, pătură parazitară care vine în contradicție flagrantă cu exigențele economiei de piață, de folosire cât mai eficientă a resurselor, inclusiv a celor umane. Revoluția managerială atenuează acest fenomen însă nu îl înlătură definitiv. Oricum, proprietatea privată contemporană s-a dovedit destul de puternică pentru a-şi permite plata acestui tribut, fără a-i dezagrega entitatea.

Sunt cunoscute aceste neajunsuri, limite şi contradicții ale proprietății private. Pentru înlăturarea lor sau, când acest lucru nu este posibil, pentru diminuarea lor, statul, în numele interesului public pe care îl reprezintă, intervine în activitatea economică a țărilor cu economie de piață prin măsuri, legiferate pe planul dreptului, fie de coordonare, fie de stimulare sau îngrădire, dacă este

[1] Ca să ne facem ideea mai bine înțeleasă, amintim că proprietarii individuali nu pot fi lăsați liberi - pentru că dăunează societății - să cultive plante narcotice, să fabrice bombe atomice, chimice sau alte arme, să "fabrice" copii prin clonare etc., oricât de puternică ar fi tentația câştigurilor individuale şi oricât de sacru şi inviolabil le-ar fi dreptul privat de proprietate.

nevoie, a diverselor procese şi tendinţe economice. Se cuvine să subliniem că în spatele acestor măsuri legislative, astăzi deja cristalizate şi integrate în însuşi mecanismul de funcţionare a sistemelor economice, stau învăţămintele mai multor decenii de încercări şi experienţe.

4.4. Proprietatea privată se transformă astăzi structural?

Analiza faptelor ne arată că proprietatea privată este modelul dominant al economiei de piaţă contemporane şi că, din punct de vedere strategic, ea are o importanţă majoră, deoarece este baza puterii şi controlului în întreprindere şi societate. Ea, însă, nu este o structură imuabilă. Dimpotrivă, sub impactul a numeroşi factori, mai ales ai progresului tehnico-ştiinţific, care bulversează permanent condiţiile generale ale producţiei, instituţia proprietăţii private se află şi ea într-o continuă schimbare: elementele sale vechi, devenite inutile, sunt înlăturate şi în locul lor se creează altele noi. Este un proces firesc de "distrugere creatoare", cum aprecia Schumpeter, prin care instituţia amintită, perfecţionându-se, se adaptează noilor condiţii, permiţând, astfel, progresul continuu al economiilor de piaţă. În cunoaşterea acestui proces sunt angajaţi, astăzi, practic, toţi marii economişti. Ei caută să identifice elementele noi apărute şi să le determine forţa de acţiune, atât ca surse actuale ale dezvoltării, cât şi ca germeni care prefigurează viitorul proprietăţii private capitaliste şi, pe baza ei, viitorul însăşi al economiilor de piaţă.

Revoluţia managerială constituie, fără îndoială, unul dintre aceste elemente noi, cel mai important, de fapt, în istoria contemporană a economiilor de piaţă. Sesizată şi fundamentată de James Burnham, căreia îi consacră o lucrare specială[1], el o concepe ca o nouă fază în dezvoltarea capitalismului, apărută treptat, înainte de 1940 şi intensificată în perioada postbelică. Cadrul general de gândire al lui Burnham cuprinde următoarele idei: socialismul nu este nici singura, nici cea mai probabilă altenativă a capitalismului; evoluţia acestuia generează o nouă clasă socială, nici capitalistă, nici proletară, cea a managerilor (sau a organizatorilor producţiei); această clasă "răpeşte" capitaliştilor puterea economică, fără însă să o predea proletarului; ca urmare - şi acesta este esenţialul - are loc separarea dintre deţinătorii de proprietate şi deţinătorii puterii de decizie, managerii, care controlează toate rotiţele angrenajului întreprinderii industriale şi economiei de piaţă. Rădăcinile acestei revoluţii pornesc din sfera proprietăţii private. Cu privire la autonomia acesteia, James Burnham precizează: "proprietatea înseamnă control: dacă nu există nici un control, atunci nu există nici o proprietate... Cei care controlează sunt, de facto, proprietari... Dacă proprietatea şi controlul sunt în realitate separate, atunci proprietatea şi-a luat mâinile de la putere, iar o proprietate separată este o ficţiune fă-

[1] "Managerial Revolution" (1941), tradusă în franceză sub titlul semnificativ: "L'ère des Organisateurs", Paris, 1947.

ră importanță[1]. Câtă dreptate are acest economist, pe cât de important în gândirea economică a secolului nostru, pe atât de puțin cunoscut în țara noastră! Principiul lui că proprietatea fără puterea de decizie a subiectului ei este o ficțiune este şi mai valabil în cazul proprietății socialiste centralizate, unde mutarea deciziei de la întreprindere la organele centrale de stat şi partid au transformat-o într-o proprietate depersonalizată.

John Elliott, ocupându-se de revoluția managerială, o concepe, împreună cu rolul predominant al marii corporații în economie, ca parte din procesul mai larg de schimbări instituționale calitative - dacă nu chiar de tranziție revoluționară - a capitalismului spre un nou şi diferit sistem economic, numit capitalism dirijat[2], care îmbină, în structurile sale, elemente capitaliste tradiționale cu elemente socialiste (de tip scandinav - s.ns.).

Extinderea marii corporații are, după el, cel puțin, două efecte asupra proprietății industriale:1) transformarea acestei proprietăți în procesul trecerii de la o relație între oameni în raport de lucruri, la controlul lucrurilor vii, a relațiilor de putere între oameni în cadrul organizației corporatiste; 2)separarea funcției active şi creative a controlului economic în marea corporație, adică exercitarea puterii în formularea şi executarea politicii de decizie, funcție esențial pasivă şi receptivă a proprietarului beneficiar de acțiuni.

Procesul de separare dintre proprietarii de acțiuni şi controlul managerial nu s-a petrecut peste noapte. El a cunoscut mai multe stadii. Primul este cel în care managementul corporatist (sau consiliul directorilor) este efectiv controlat de grupul de acționari care dețin peste 50% din stocul de voturi al corporației. Excepțiile, puține la număr, sunt firmele mici şi marile firme familiale. Al doilea stadiu, în care acționarii cunosc o anumită dispersare[3], se caracterizează prin exercitarea controlului de către o minoritate a proprietarilor (cca.20% din stocul de voturi), combinat cu o muncă efectivă cu directorii şi managerii corporației. Al treilea stadiu, hotărâtor, este cel în care se instituie controlul managerial. Puterea nominală continuă să rămână în mâna acționarilor, însă puterea reală trece la consiliul directorilor. Lucrurile însă nu se opresc aici. Urmează un nou stadiu, cel al "tehnostructurii", aducător de noi mutații în evoluția fenomenului în discuție.

---

[1] James Burnham - "The Managerial Revolution", Ed.The John Day Company, Inc. New York, 1941, p. 92- 94.

[2] John Elliott - "Comparative Economic Systems" Prentince-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1973, p. 351-353.

[3] J.Elliott ține să precizeze, că dispersarea proprietății asupra acțiunilor poate - dar nu este necesar - să continue sau să creeze "un capitalism popular", adică o economie în care proprietatea asupra capitalurilor şi a beneficiilor să aparțină preponderent majorității populației. În perioada cercetată de autor, existau 15-20 milioane de acționari (cca.10% din populație), dintre care 2% dețineau 58% din acțiuni (Op. cit. p.36.).

4.5 Tehnostructura şi proprietatea

Tehnostructura constituie un alt stadiu, fiindcă apariția ei aduce un nou element mutant în dinamica raporturilor de putere, generate de proprietatea privată. Conținutul şi mecanismul său de funcționare, ca şi implicațiile induse în economie şi societate au fost analizate de una dintre cele mai iscoditoare şi luminate minți ale gândirii economice contemporane, John Kenneth Galbraith. Celebra sa lucrare "The New Industrial State" este consacrată în întregime clarificării acestei probleme. Evidențiind noul fenomen, el porneşte de la cercetarea experienței marii corporații industriale americane. Tendința însă este prezentă pretutindeni în lume unde există asemenea structuri în economie.

Prin caracterul său mutativ, ca şi prin tendința sa de "bătaie" pe termen lung, noul element apărut în raporturile dintre putere şi capital (proprietate) reprezintă, în opinia noastră, una din legitățile cele mai semnificative ale dinamicii marii producții contemporane, şi implicit, a puterii economice şi progresului actual al țărilor cu economie de piață. Este şi motivul care ne îndeamnă a da demersului nostru investigațional o dimensiune mai largă. Sub raport epistemiologic, noile raporturi dintre putere şi capital - sau, în alți termeni, dintre proprietate şi decizia antreprenorială - cer clarificări conceptuale, cel puțin în două probleme majore.

Prima problemă priveşte conținutul fenomenului.

În expresia sa cea mai concentrată, **acest conținut constă în faptul, că la separarea managementului de proprietate se mai adaugă una - separarea deciziei de management. În spatele acestei suite duble de separări stă transferul puterii de decizie de la proprietar la nonproprietar şi de la conducătorul individual la cel colectiv**. Apelăm la această expresie concentrată, tip pastilă, din dorința de a evita prolixitatea ucigătoare a ideii. Se vede însă că, aşa cum spune şi Newton, este inutil să concentrezi totul într-un singur cuvânt dacă nu îl explici. Demersul nostru se supune şi el acestei necesități. Pentru a fi înțeles, el are nevoie să raporteze realitățile de astăzi la cele anterioare revoluției manageriale.

Se ştie că teoria clasică, apărută mult înainte de revoluția amintită, concepea maximum de eficiență economică, obtenabil prin combinarea optimă a agenților (factorilor) de producție: pământ, muncă şi capital. Ea aborda problema sub două aspecte: a) valoarea produsului realizat pe piață şi b) renumerarea agenților (factorilor) de producție, ceea ce angaja repartizarea venitului între proprietarii celor trei condiții de producție.

Teoria clasică nu prezenta sau trata cu totul insuficient relația de putere dintre agenții economici şi talentul antreprenorului. Cum observa şi J. K Galbraith, aspectul "privind relațiile dintre aceşti agenți este mai puțin tratat, adică puterea care se asociază unui anume agent spre deosebire de ceilalți este mai puțin evidentă. De ce oare proprietatea pământului conferea odinioară o putere discreționară asupra formei dominante de întreprindere productivă şi, prin urmare, asupra colectivității în ansamblul său?

De ce, în alte circumstanțe, s-a admis că o asemenea autoritate, exercitându-se în acelaşi timp asupra întreprinderii şi asupra societății întregi, se încarnează în proprietarul de capital? În ce circumstanțe, o asemenea putere ar putea să treacă asupra muncii?"[1] Teoria clasică nu răspundea la aceste întrebări, deoarece ea s-a format în trecut, când întreprinderile erau de dimensiuni reduse şi utilizau tehnici de producție relativ stabile. În aceste condiții, piața şi concurența hotărau totul: prețurile de cumpărare şi de vânzare ale firmei, salariul, profitul, renta etc. În mod practic, şeful de întreprindere - proprietarul - nu putea influența aceste fenomene, fiindcă nu dispunea de suficientă putere economică în acest sens. Nedispunând de o asemenea putere, calitățile lui antreprenoriale, concretizate în calitatea deciziilor sale, nu erau reținute decâ în mod cu totul marginal de teoria clasică. De aceea, neglijarea problemei puterii era plauzibilă. Preocupată preponderent de problemele pieței şi concurenței, această teorie nu a observat mult timp tendința concentrării producției şi capitalului din care răsăreau în mod necesar întreprinderile gigant şi odată cu ele noile raporturi dintre proprietate şi putere.

Totuşi, remarcă J.K. Galbraith, alte curente de gândire nu au fost handicapate de neglijarea puterii proprietarului de capital, care a fost, totodată, şi şeful întreprinderii. El îl menționează, ca exemplu, pe Karl Marx care, la jumătatea secolului trecut, nu numai că ridică problema puterii, dar o plasează chiar în inima discuțiilor economice. Vom face abstracție aici de disputele, încă virulente, care continuă între economişti în jurul acestei teze. Căci ceea ce ne interesează în economia dezbaterii noastre este faptul, că J. K. Galbraith preia teza concentrării capitalului a lui Karl Marx, pe care reproiectează în noile condiții istorice apărute după un secol de evoluție. Din teza amintită el preia următoarele aspecte: a) întreprinderea nu este o concurentă pasivă pe piață, ci una activă; b) producția, piața concurentă sunt dominate de proprietarul capitalului; c) deținătorii de capital tind să fie tot mai puțini, dar mai puternici, putând uzurpa libera concurență şi monopoliza avantajele procesului de transformare; d) autoritatea feudalilor de capital asupra întreprinderii este completă: prețurile şi salariile se fixează în interesul colectiv al capitaliştilor, ei controlează statul şi domină societatea, determinând valorile sale morale[2].

Fără a se teme de eventualele acuze de simpatie promarxistă, Galbraith recunoaşte că "tradiția clasică este în anumite puncte de acord cu Marx". Astfel: a) "noțiunea de piață" concurențială pură a pierdut teren: "ea nu mai supraviețuieşte decât în manuale, ca un caz excepțional"; b) "se admite că puterea de care dispun firmele gigant pe piață, în virtutea dimensiunilor lor absolute şi relative, le conferă nu numai o putere economică, dar şi o putere politică şi socială considerabilă; c) "o astfel de putere, dacă se exercită, aparține în mod natural şi inevitabil capitalului; exercitarea ei este prerogativa proprietății; re-

[1] John Kenneth Galbraith, Le Nouvel Etat Industriel. Gallimard, Paris, 1968, p. 58.
[2] Op. cit. p. 59-60.

vendicările celorlalți agenți de producție îi sunt implicit subordonate". Şi, conclude Galbraith, "în măsura în care economiştii admit, ca un lucru de la sine, că puterea aparține capitalului, ei sunt marxişti"[1]. Marxişti la nivelul observațiilor lui Marx din secolul trecut.

Între timp, s-a scurs un secol. Lucrurile nu puteau rămâne încremenite pe loc. Ele au evoluat, adăugându-şi noi forme şi tendințe. Încă din perioada interbelică, dar în special după anii 1950, "s-au acumulat dovezi care pun în evidență transferul de putere de la proprietari la "manageri" în interiorul marii întreprinderi. Puterea acționarilor este din ce în ce mai subțire"[2]. Cei mai mulți dintre ei votează prin procură pentru administratorii aleşi de direcțiunea întreprinderii care, în pofida participării neglijabile la proprietate, deține puterea. Dar, - ține să precizeze neapărat Galbraith - ar fi o copilărie să se admită că un transfer de putere important şi durabil ar putea să se facă în detrimentul proprietarilor de capital."[3] Dimpotrivă, prin acest transfer de putere, proprietarii sunt mai bine serviți. Căci, cedarea puterii de decizie managerilor sau grupului de decizie aduce un plus de eficiență care poate suplimenta atât dividendele acționarilor, cât şi veniturile noilor decidenți.

Interpretarea unor fenomene atât de importante din viața economiilor de piață dezvoltate nu putea să-şi facă loc în gândirea economică contemporană, fără critici. Unii nu văd sau văd, dar nu cred în abdicarea puterii decizionale de pe tronul proprietății. Alții văd şi cred în această abdicare, dar o consideră un demers periculos de uzurpare a ligitimității proprietarului de capital de a decide el însuşi asupra sorții proprietății sale. În fine, marxiştii apreciază că transferul de putere amintit este un fenomen superficial, fiindcă, de fapt, nu afectează cu nimic caracterul proprietății asupra capitalului. Departe de noi gândul că am deține monopolul asupra adevărului. Participând la această discuție însă, nu putem să nu observăm, că aceste critici - şi ele nu sunt singurele - păcătuiesc, în general, fie printr-o exagerare a fenomenului, supra sau subevaluându-l, fie prin negarea, pur şi simplu, a realității sale.

Transferul puterii de decizie de la proprietarul de capital la grupul managerial (sau la grupul de decizie) nu schimbă deloc esența ca atare a sistemului de proprietate, şi implicit a sistemului economic. Însă, în acelaşi timp, nici nu îl conservă cum a fost. **Faptul, că acum puterea de decizie se transferă de la proprietar la nonproprietar, şi totodată, de la întreprinzătorul individual la cel colectiv, reprezintă o mutație veritabilă în cadrul sistemului, în sensul că proprietatea privată este deposedată de atributul ei esențial - puterea de decizie - devenind astfel mai puțin privată şi mai mult socială**. Credem că aşa se pune, în termeni ştiințifici, prima problemă a raportului dintre capital şi putere.

---

[1] Op. cit. p. 60.
[2] Op.cit.p.61.
[3] Idem.

O a doua problemă priveşte mecanismul noului fenomen, pe care tehnostructura l-a adus în raporturile de putere decizională din cadrul marilor corporaţii industriale. Şi de această dată apelăm la teoria clasică, dintr-o îndoită determinare. Pe de o parte, pentru că este dominantă în cultura economică de piaţă occidentală, de unde şi necesitatea de a face din ea punctul de pornire al discuţiei noastre. Pe de altă parte, pentru că avem nevoie să ştim cum concepe ea, comparativ, individul şi grupul, în funcţia de întreprinzător şi decident în economia de piaţă.

Având drept nucleu doctinar liberalismul economic în diferitele sale ipostaze modernizate, teoria clasică acordă individului întreprinzător o importaţă absolută; în cel mai rău caz una primordială, în raport de cea acordată grupului în exercitarea funcţiei decizionale. Credinţa teoriei clasice în întreprinzătorul individual este aproape oarbă. Ea se întemeiază pe sistemul de valori moştenit de la fiziocraţi şi Adam Smith, primii forjori ai liberalismului economic. Aceste valori - interesul personal al agentului întreprinzător, inventivitatea, căutarea neobosită a creşterii eficienţei întreprinderii sale, cutezanţa şi previziunea, asumarea riscului etc. - aceste valori, aşadar, sunt reale şi, ca atare, pot fi încorporate teoriei. Dar, a vedea realizarea lor în practică numai prin întreprinzătorul individual, excluzându-l de la această posibilitate pe întreprinzătorul colectiv, aşa cum el există deja în marea corporaţie industrială modernă, înseamnă a rămâne încremenit cu faţa spre trecut. În acest caz, teoria este caducă, ea nu mai poate explica noile realităţi. Se adevereşte astfel şi în cazul nostru cugetarea anticilor greci, că orb este nu cel care nu vede, ci cel care nu vrea să vadă. Indiferent de aceasta însă, istoria îşi vede de drumul ei mai departe, ascultând doar de legile sale.

Întreprinzătorul individual nu mai este astăzi singurul erou al actualelor economii de piaţă. El este înlăturat definitiv din marea întreprindere corporatistă, şi înlocuit de întreprinzătorul colectiv - un grup de specialişti în management şi decizie. Dar, întreprinzătorul individual nu mai este nu singurul, ci nici măcar principalul erou al acestor economii. Căci marile întreprinderi corporatiste, deşi numeric reprezintă un procent infim din totalul întreprinderilor dintr-o ţară, produc în schimb partea dominantă a produsului naţional, deci şi a bogăţiei naţionale. Ca urmare, este firesc să recunoaştem adevărul că noua întreprindere corporatistă reprezintă coloana vertebrală a economiilor de piaţă dezvoltate, determinând astfel potenţialul performant al acestora în producţie, eficienţă şi concurenţă internaţională.

Transferul puterii de decizie de la proprietarii de capital (acţiuni), la întreprinzătorul colectiv îşi soarbe necesitatea şi, implicit, legitimitatea din cel puţin trei izvoare: a) mărimea şi complexitatea întreprinderii corporatiste; b)exigenţele tehnice şi financiare ale industriei moderne şi c) coordonarea şi previziunea.

Marea întreprindere corporatistă are o activitate atât de vastă, de complexă şi variată, încât poate egala deseori activitatea economică a unor ţări în-

tregi, chiar de mărimea Mexicului,Iranului, României, Arabiei Saudite etc. Datele comparative impresionează deseori. Căci, cum să nu impresioneze, de exemplu, IBM, care este doar a opta în plutonul primelor zece mari companii din lume, dar realizează o cifră de afaceri (datele se referă la anul 1993) care reprezintă peste 2% din imensul PIB al SUA şi 0,5% din PIB mondial, depăşeşte cu mult PNB al Mexicului, al Arabiei Saudite, sau al Greciei şi Austriei luate împreună, controlează peste 50% din producţia mondială a tehnicii moderne de calcul (electronic), operează în 128 de ţări, şi produce întregul lanţ de produse informatice, de la computere electronice până la sateliţi?[1] Varietatea şi marea complexitate a producţiei caracterizează toate marile companii. FIAT de exemplu, nu produce numai automobile, ci şi motoare termice şi electrice, turbine pentru centrale electrice, frigidere, maşini de spălat, aspiratoare de praf, lămpi electrice etc. Dar marile corporaţii industriale produc nu numai o largă varietate de bunuri materiale, ci constituie totodată surse de imense cunoştinţe ştiinţifice necesare promovării tehnicilor de vârf. IBM, de pildă, cheltuieşte anual, peste 5 miliarde dolari pentru cercetări ştiinţifice de dezvoltare. Ford Motor, pentru vestitul său Mustang lansat în 1964 a cheltuit în prealabil pentru studii şi design nouă milioane dolari[2]. Lista se poate completa cu numeroase alte exemple. Ne oprim însă aici, pentru a răspunde la următoarea întrebare: poate un om - întreprinzătorul individual - să cuprindă în totalitate această activitate atât de complexă? Este clar, că nu poate. Numărul mare de decizii, pe care îl presupune activitatea acestor corporaţii gigant, cere informaţii ştiinţifice şi tehnice foarte variate care să acopere întregul ciclu economic: de la gândirea proiectivă a noului produs până la desfacerea lui pe piaţă. Un singur om nu poate poseda asemenea cunoştinţe, oricât de dotat ar fi el. De aceea, a fost nevoie ca, împotriva teoriei clasice atât de ataşată individualismului, puterea de decizie în marea întreprindere corporatistă să fie transferată de la proprietari întreprinzătorului colectiv, şi nu celui individual, mai exact grupului de specialişti. Personalitatea de grup este astfel superioară unei persoane fizice. Grupul ajunge la decizie prin evaluarea informaţiilor specializate ale membrilor săi. Calitatea deciziei şi eficienţa grupului depind de calitatea informaţiei, talentul şi experienţa celor ce compun echipa. Formând creierul întreprinderii, ei nu au altă sarcină decât aceea de a naşte idei utile. Când nu mai au idei, ei sunt înlocuiţi. Grupul decizional, numit şi "inteligenţa organizată a întreprinderii" este instituţionalizat organizatoric şi funcţional cu statut autonom. El elaborează deciziile iar conducerea corporaţiei - colectivul managerial - le ratifică şi le aplică obligatoriu. Împreună, cele două echipe - decizională şi managerială - formează ceea ce Galbraith, inspirat a numit tehnostructura, căreia proprietatea privată (capitalul) i-a predat puterea.

---

[1] Paul Dobrescu, "Computere şi trandafiri sau Paradoxurile progresului", Editura Politică, Bucureşti, 1988, p. 162-182.

[2] John Kenneth Galbraith, Op. cit. p. 24.

Indiferent de modul cum a apărut, revoluția managerială presupune trecerea puterii de decizie şi a controlului de la proprietari la manageri. Această trecere constituie o chestiune de redistribuire nu numai a puterii, ci şi a veniturilor între proprietari şi muncitori. A.Berle Jr., merge atât de departe cu această idee încât afirmă că proprietarul, practic, "a încetat să mai fie un adevărat capitalist"[1]. Este greu să acceptăm capitalismul fără capitalişti. Marii acționari nu au încetat să fie şi marii capitalişti, însă ceva în calitatea lor de proprietari s-a schimbat odată cu trecerea puterii decizionale şi a controlului în întreprindere asupra echipei manageriale. Astfel, separarea proprietății private de atributele sale - puterea şi controlul - îi îngustează autoritatea însă numai atât cât o cer nevoile de progres ale economiei de piață. Pe de altă parte, această proprietate nu este singura în economie; alături de ea există proprietatea publică națională şi comunală, mica proprietate bazată pe muncă individuală proprie, precum şi forme asociative de proprietate. La această împrejurare, trebuie adăugat şi controlul (intervenția) statului în economie, care se extinde mult dincolo de limitele proprietății sale.

Intervenția statului în economie reprezintă un alt element nou care îşi pune pecetea pe evoluția proprietății private contemporane. Intervenția, ca atare, este un fenomen mai vechi. Ceea ce apare nou astăzi în fizionomia ei este ideea de **parteneriat**, adică transformarea statului într-un veritabil partener, care, alături de ceilalți agenți economici, participă efectiv la dezvoltarea economiei şi societății. Înfăptuită prin sectorul public şi mai ales prin politica economică a statului, această participare se integrează organic în mecanismul de funcționare a economiei de piață, fiind reflectată ca atare şi în teoria economică din zilele noastre. Referindu-se la aceste aspecte, un cercetător cunoscut al problemei subliniază, în termeni expliciți, că "una dintre cele mai semnificative tendințe în economiile vestice din ultimele decenii a fost creşterea fermă a sectorului de stat şi apariția graduală a statului ca participant activ, iar în unele țări, chiar ca factor determinant în procesul economic".Autorul acestei concluzii se referă la deceniile postbelice, până prin anii 1968-1970[2].

Ori, se ştie, că după 1978-1980, s-a declanşat un adevărat val de privatizare a sectorului public în economiile de piață vestice, ca şi în întreaga lume. Acest proces îngustează sfera de acțiune a statului ca proprietar, dar nu îi schimbă cu nimic natura intervenției sale în economie; dimpotrivă, ceea ce caracterizează astăzi această intervenție este amploarea şi natura ei. Ca amploare, ea este crescândă şi cuprinde practic întreaga economie. Este mai evidentă în țările vest-europene şi mai puțin evidentă, dar, nu mai puțin importantă, în SUA. Este grăitor faptul, că în această țară - considerată cea mai "liberală" -

---

[1] Adolf A. Berle - "Power Without Property", Ed. Harcourt, Brace and World, Inc. New York, 1959, p. 134.

[2] Jan S. Prybyla - (Editor) "Comparative Economic Systems", Appleton Century-Crofts, New York, 1969, p. 474.

statul controlează preţurile la bunuri şi servicii, cel puţin pentru jumătate din economie în comunicaţii, transport, energie, utilităţi publice, agricultură. Însumând cheltuielile guvernamentale pentru bunuri şi servicii, ponderea acestora în GNP a crescut de la 9,4%t în 1900 la 21,2%, în 1942. Iar dacă la acestea adăugăm transferurile de plăţi, ca: dobânzi, subsidii şi beneficii de bunăstare se poate spune - scrie autorul - că "influenţa statului este în mod sinistru simţită în mai mult de o pătrime din economie"[1].

Caracterul intervenţiei statale rezultă din scopul urmărit: să corecteze efectele social-indezirabile ale pieţei, să asiste, să îmbunătăţească şi să suplimenteze forţa productivă a întreprinderii private, fără însă să i se substituie în materie de competenţe. Elementele intervenţiei - dirijare, planificare şi control - sunt concepute astfel încât să evite transformarea statului într-un organ administrativ de comandă şi să favorizeze rolul acestuia de partener economic şi participant activ la producţia şi schimbul de bunuri şi servicii. Concepută astfel, intervenţia statală devine un factor intern, organic integrat în însuşi mecanismul de funcţionare a întreprinderii şi pieţei. În această calitate el îşi exercită rolul prin două categorii de intervenţii: a) prin "activităţile cadru", creatoare ale mediului în care operează întreprinderea privată şi b) prin "activităţile de alocare", care implică folosirea resurselor în scopuri publice, modifică repartiţia veniturilor şi influenţează nivelul şi creşterea activităţii economice[2]. Prin ambele categorii şi intervenţii[3] se acţionează, în fond, asupra proprietăţii private, stimulându-i unele atribute sau frânându-i altele. În final, rezultă că această proprietate nu mai oferă subiectului său drepturi absolute şi nelimitate, sacre şi inviolabile. Dimpotrivă, acţionând sub incidenţa crescândă a utilităţii sociale şi nevoii legării lor tot mai strânse de interesul public, aceste drepturi sunt astăzi relative şi limitate, făcând ca proprietatea privată să fie mai puţin privată şi mai mult socială.

În Occident, însă, se consideră că, într-o economie de piaţă şi societate democratică, există puţine raţiuni pentru intervenţia statului în deciziile de folosire privată a resurselor naturale şi umane. De ce? Pentru că intervenţia amintită ar devitaliza proprietatea, ar deveni o sursă de ineficienţă economică şi ar ameninţa libertatea individuală. Aceste motive sunt invocate şi de economistul american, E.Savas în cartea sa "Privatizing the Public Sector". Adept radical al superorităţii iniţiativei private, el preconizează privatizarea generală a servicii-

1 Op. cit. p. 475.

2 Procter Thomson - "Government and the Market", studiu inclus de Morris Bornstein, în tratatul său "Comparative Economic Systems. Models and Cases", Homewood, Illinois, 1965, p.51-57.

3 Guvernul intervine pentru: corectarea preţurilor în industriile cheie ale sectorului privat (de exemplu: la oţel, energie etc.), manipularea stocurilor de materii prime cheie, prin folosirea de cote şi alte procedee; contractări în industriile de apărare; dezvoltarea zonelor defavorizate etc. Iar, prin rezervele federale, politica de scont etc., afectează condiţiile de credit şi indirect climatul activităţii de investiţii în ţară.

lor publice, căci astfel pot fi mult mai eficiente. La considerentul eficiență, el adaugă şi unul social-politic. "Guvernul - scrie E.Savas - poate fi un pericol serios pentru drepturile individuale pe care cetățeanul le-a cucerit; chiar într-o societate democratică, instituțiile guvernamentale devin instrumente ale tiraniei"[1].

4.6. Proprietatea şi libertatea. Interes individual şi general

Credința în sistemul proprietății private şi, legat de ea, în cel al libertății individuale este, într-adevăr, foarte adâncă în conştiința multor economişti, adepți ai liberalismului economic. Istoria o confirmă. Aceeaşi istorie însă infirmă tendințele spre absolutizare a categoriilor amintite. Căci, **în condițiile actualelor economii de piață, legea lor supremă - capacitatea de câştig - cere trecerea resurselor naturale în proprietatea acelora - stat sau particulari - care sunt în stare să le folosească cel mai eficient**. În această lumină, are dreptate economistul francez Lionel Stoleru când afirmă că, astăzi, esențial este nu forma de proprietate ca atare - publică sau particulară - ci folosirea cât mai productivă a resurselor societății[2].

Acesta explică de ce în unele cazuri, alături de proprietatea privată, se menține, pentru că este competitivă, şi proprietatea publică, iar în alte cazuri aceasta din urmă nemaifiind eficientă a fost privatizată.

Dar, caracterul absolut al proprietății private şi al libertății individuale este subminat şi de interdependența crescândă din cadrul creşterii economice. Interdependența este un fapt de viață. Ea se amplifică prin tehnologia tot mai sofisticată atrasă în producție, prin creşterea densității populației şi a venitului pe locuitor, ca şi prin accentuarea dependenței creşterii economice de mediul înconjurător etc. Ca urmare, deciziile individuale au efecte dincolo de granițele proprietății private a antreprenorului. În aceste condiții "idealul individualismului sever al întreprinzătorului independent de piața liberă se ciocneşte inevitabil de realitatea interdependenței în creşterea economică şi de mediu. Apărătorii devotați ai proprietății private şi pieței libere suportă ei înşişi reglementările publice, controlând acțiunea privată"[3]. Pe fondul acestei realități, este greu de găsit astăzi economişti care, respingând ab initio intervenția statală în economie, să conceapă dezvoltarea în mod absolut pe baza proprietății private şi a libertății individuale.

Joseph Schumpeter, dialectician subtil şi unul din marii economişti ai secolului nostru apreciază că **proprietatea privată capitalistă este astăzi, practic, devitalizată**. Iată şi argumentele teoriei sale. Concentrarea producției duce

---

[1] Lionel Stoleru. "Despre Tranziția Plan - Piață. Pentru un al doilea plan Monnet". România Liberă, 18-II-1990.

[2] Richard Borrows - "Priority Issues in Land, Soil and Forestry", În volumul: Agriculture în Twenty - First Century, editat de J.W.Rosenblum, New York, 1982.

[3] Richard Borrows - "Priority Issues in Land, Soil and Forestry", În volumul: Agriculture în Twenty - First Century, editat de J.W.Rosenblum, New York, 1982.

inevitabil la marea întreprindere industrială. Complexitatea crescândă a acestei activități, mai ales, datorită progresului tehnic, cere transferul actului de conducere a ei de la proprietari la echipa de tehnicieni specializați în management. În acest fel, marea întreprindere îşi atacă, ea însăşi, din interior, cadrul instituțional propriu: proprietatea privată şi libertatea de contractare. "În afara cazurilor în care o societate este apropriată de o familie, scrie Schumpeter, silueta proprietarului şi cu ea ochiul stăpânului, au dispărut din tablou". Concentrând în mâna lor puterea de decizie, conducătorii salariați se identifică, nu cu interesele proprietarilor (acționarilor), ci cu cele ale întreprinderii. În aceste condiții, proprietatea privată apare, după Schumpeter, drept "fenomenul curios, pe cât de plin de sens, pe atât de rapid în dispariție". Libertatea de contractare stă sub acelaşi semn. Anterior, ea semnifica inițiativă individuală şi implica alegere personală între un număr infinit de posibilități. Azi, contractul, devenit stereotip şi anonim, nu oferă decât o libertatea de alegere foarte restrânsă. Vechile sale calități au devenit incompatibile cu marea societate. Astfel, conchide autorul, "un simplu pachet de acțiuni, substituind zidurile şi maşinile unor uzine, devitalizează noțiunea de proprietate, îndepărtând autoritatea, nu de mult, aşa de puternică, a proprietarului asupra bunurilor sale. Posesorul unui titlu abstract, evaporarea substanței materiale a proprietății private, aproprierea dematerializată, defuncționalizată şi absenței nu provoacă şi nu impune o credință morală cum o făcea proprietatea înlăturată de curând"[1]

În şirul de dezbateri care însoțesc proprietatea privată capitalistă merită să evidențiem şi două concepții mai vechi, dar care frapează prin originalitatea, ca şi prin ecoul lor pertinent în economiile de piață contemporane.

Una din aceste concepții a fost avansată de cunoscutul economist francez François Perroux. În anul 1931 el şi-a imaginat întreprinderea capitalistă ca o comunitate naturală care, pentru a exista, are nevoie egală de toți factorii de producție: natură, muncă şi capital. În cadrul ei, salariatul este un membru de aceeaşi importanță cu deținătorul de capital. Aducătorii de muncă, după autor, sunt integrați întreprinderii cu acelaşi titlu ca şi aducătorii de capital, ceea ce exclude omnipotența unora şi exploatarea altora. Cât adevăr cuprinde această gândire! În fond, de ce este mai prețios capitalul decât munca muncitorului, inginerului etc. care creează ea însăşi acest capital? Recunoaşterea acestui adevăr implică recunoaşterea şi a participării muncitorilor la proprietatea asupra bunurilor create de munca lor. În realitate, în virtutea proprietății capitalistului asupra mijloacelor de producție, rezultatele activității aparțin tot capitalistului. În pofida aparenței ei utopice, această doctrină a constituit punctul de plecare al multor propuneri de "reforme ale întreprinderii capitaliste", făcute după cel de al doilea război mondial, inclusiv în Franța pe timpul lui de Gaulle, propuneri, între care întâlnim şi ideea participării muncitorului la actul de decizie şi la beneficiul întreprinderii.

---

[1] Joseph Schumpeter - "Capitalisme, Socialisme et Democratie", Petite Bibliotheque Payot, Paris, 1969, p.196-199.

O altă idee interesantă, avansată de Colin Clark, priveşte crearea de unităţi de producţie proprietate a muncitorilor independenţi (Working proprietar). Se pare, că ecoul acesteia este şi mai mare în economiile de piaţă contemporană. Ideea se realizează atât prin dezvoltarea proprietăţii de grup - companii cooperative - cât mai ales prin participarea muncitorilor la patrimoniul întreprinderii în care lucrează ca acţionari coproprietari. Studii prospective arată, că proiectele de întreprinderi coproprietate a angajaţilor cunosc o tendinţă de creştere. Există companii financiare şi bănci sponsorizate de sindicate care cumpără acţiuni pentru membrii lor (Anglia, Suedia, Olanda, Germania etc.). Iată, câteva date mai concrete. În Anglia, de exemplu, funcţionează o companie financiară "Unity Trust", sponsorizată de sindicate, care a imaginat un model de constituire a unor forme de participare la profit a salariaţilor (P.P.S.). Compania Roadchif (în domeniul service-autostrăzi) a devenit prima companie care a introdus acest model. Din capitalul iniţial al acesteia, de 6500000 lire, o parte, anume 10%, constituie un fond pentru împărţirea de acţiuni lucrătorilor cu vechimea în muncă cea mai mare, şi cu posibilitatea reachiziţionării lor la ieşirea la pensie sau la plecarea din întreprindere, în schimbul unor sume neimpozabile. Unity Trust, care a furnizat 3500000 lire la constituirea capitalului iniţial, a lansat o propunere pentru crearea acestor forme de P.P.S. la scară naţională, acţiune în care el ar putea juca un rol central. Pentru a stabili modelul britanic de P.P.S., Unity Trust a efectuat cercetări şi în alte ţări. Există abordări diferite, deja statuate. Astfel, în Suedia funcţionează un program central în acest sens, în Olanda o companie a sindicatelor se ocupă de achiziţionarea de acţiuni, în Germania sindicatele fac investiţii directe în acţiuni. Modelul britanic de P.P.S. valorifică o variantă a P.P.S. american, socotită cea mai adecvată. Se apreciază, că până în anul 2000, iniţiativa lui Unity Trust va cuprinde 10 milioane angajaţi britanici, fără ca aceasta să îi împiedice de a participa la formele tradiţionale de procurare a acţiunilor[1].

Pe lângă aceste forme de proprietate, se amplifică şi tendinţele de cooperare. În 1990, numărul de asociaţii muncitoreşti şi de familii asociative a ajuns la 1476, de 5 ori mai mare faţă de 5 ani anteriori. În faţa acestei tendinţe, guvernul englez a creat un organ public, Agenţia de Dezvoltare Cooperativă, care să grupeze afacerile din acest domeniu. Participarea membrilor cooperatori la profit se face sub formă de bonificaţie. Asocierea participativă este o formă de participare la proprietate, adică este o formă de proprietate cooperativă care funcţionează, nu fără un anumit succes pe plan competitiv, alături de celelalte forme de proprietate privată şi publică, în actualele economii de piaţă.

Analizând evoluţia proprietăţii private din ţările cu economie de piaţă în ultimele decenii, P. Samuelson subliniază tendinţa transformării bunurilor în "titluri de proprietate" aparţinând direct individului, care pot fi negociate la piaţă.

---

[1] John Lewis - "Proprietatea de stat şi forme de participare la profituri a salariaţilor", Financial Times, febr. 1990.

"Notăm, de asemenea, scrie Samuelson, - că drepturile de proprietate ale unui individ sunt relative şi limitate... Societatea decide cât pot câştiga proprietarii societăţilor de servicii publice (...) şi cum trebuie să-şi conducă afacerile"[1] Acestea sunt, după Samuelson, principalele transformări pe care proprietatea privată şi dreptul ei juridic le-au cunoscut şi le vor cunoaşte în continuare. Altă dată nelimitat şi absolut, limitat şi relativ în prezent, acest raport de drept este chemat să favorizeze promovarea utilităţii sociale a proprietăţii private, legarea mai strânsă a intereselor individuale de cele generale, fără a efectua însă stimularea iniţiativei, competenţei şi concurenţei - toate forţe redutabile ale progresului în economiile de piaţă contemporane.

Printre criticii actualei forme de proprietate privată se numără şi teoreticienii convergenţei[2] celor două sisteme economice: capitalist şi socialist. Debarasaţi de aspectele explozive ale ideologiei şi abordând problema pragmatic, ei pornesc de la premisa că economia capitalistă tinde obiectiv spre centralizare şi planificare, iar cea socialistă - spre descentralizare şi piaţă: punctul lor de întâlnire urmează a constitui viitorul economic al societăţii. Această tendinţă are o rădăcină comună în sfera proprietăţii. Ea ar consta, după economistul american Jan Prybyla, în faptul, că "linia de demarcaţie dintre proprietatea privată şi cea socialistă se estompează prin separaţia proprietăţii legale de posesia reală, cu alte cuvinte, prin distincţia dintre titlul legal de proprietate asupra mijloacelor de producţie şi managementul acestor mijloace"[3] Aşadar, după autor, în cazul ambelor forme de proprietate, puterea de decizie şi controlul revin managerilor, în timp ce proprietarii - acţionarii şi, respectiv, statul - rămân doar cu titlul gol de proprietate. Alţi economişti aduc dovezi ale altor elemente comune care, intrate în "creuzetul" istoriei, vor sintetiza apropierea sistemelor amintite pe baza unui conţinut similar al proprietăţii.

Teoria convergenţei a fost lansată în 1961. Privind lucrurile peste ani, rezultă că timpul a confirmat multe din ideile sale. Astfel, în economiile de piaţă, autoritatea proprietăţii private este continuu subminată, se apelează tot mai mult la serviciile planificării şi reglementării guvernamentale a proceselor economice. În economiile socialiste însă confirmările sunt de-a dreptul spectaculoase. În urma revoluţiilor răsunătoare din 1989, aceste ţări proclamă trecerea la economia de piaţă, în care scop înfăptuiesc: privatizarea proprietăţii socialiste, descentralizarea conducerii şi planificării, autonomia agenţilor economici, restructurarea funcţiilor statului în economie pe baza pârghiilor economice şi financiare etc. Conţinutul privatizării va determina restructurarea proprietăţii în economie şi, implicit, caracterul viitoarei economii de piaţă.

---

[1] Paul Samuelson - "L'Economique",Librairie Armand Colin, Paris, 1968, p.89.

[2] Doctrina convergenţei celor două sisteme: capitalist şi socialist, a fost lansată în 1961 de Ian Timbergen. Ea a făcut obiectul a numeroase cercetări, urmate de discuţii internaţionale (Londra în 1963; Oslo în 1965; Dekolb-Ilinois în 1967 etc.) căpătând astfel faimă internaţională.

[3] Jan S. Prybyla, op. cit., p.449.

Cei mai severi critici însă ai actualei forme de proprietate privată şi economie de piață o formează economiştii reformatori ai capitalismului. În esență, gândirea lor are în vedere necesitatea trecerii la capitalismul dirijat, reglementat. După purtătorii de cuvânt ai acestui curent" se pot distinge două tipuri de capitalism. În capitalismul tip "laissez-faire"-ului, intervenția guvernamentală în economie este absentă sau neglijabilă. În capitalismul "reglementat" sau "mixt", există o amplă şi substanțială intervenție guvernamentală, menită, în cea mai mare parte a ei, mai degrabă să îmbunătățească sau să stimuleze întreprinderea privată şi economia de piață, decât să o limiteze sau să o înlocuiască"[1].

Istoria acestei doctrine este mai amplă şi complexă. Limitându-ne la aspectele ei legate de transformările din sistemul proprietății private, se cuvin subliniate următoarele: a) trecerea la economia dirijată este considerată "o schimbare instituțională calitativă, dacă nu chiar o tranzacție revoluționară spre un nou şi diferit sistem economic"[2]; b) conținutul acestei schimbări este dat mai ales de revoluția managerială şi intervenția statului în economie; c) se ajunge, astfel, la o proprietate care, după părerea lui A.Berle Jr., este fără putere[3].

[1] Morris Bornatein -"Comparative Economic Systems. Models and Cases.Ed. Home Wood Illinois, 1985, p.34. Vezi în acest sens şi J.K. Galbraith - "De ce dreapta nu are dreptate?", în The Guardian, 26 ianuarie, 1990.

[2] Jan S.Prybyla, op.cit., p.474.

[3] Adolf A. Berle Jr. - "Power without Property" (Putere fără proprietate), Ed. Harcourt, Brace and World, Inc, New York, 1959,p.27.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 12/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE A INDUSTRIEI

POLITICI FISCAL-BUGETARE ORIENTATE SPRE RELANSAREA ECONOMICĂ

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

Colectiv de autori:

Dr. Gheorghe MANOLESCU (cap. I)
Florica OPRIŞAN, Stere POPESCU (Cap. II)
Dr. Gheorghe MANOLESCU, Elena STOENESCU, Florin BĂLĂŞESCU (cap. III)
Adrian NEGOIȚĂ (cap. IV)
Cristina NICODINOVICI (cap. V)
Lector drd. Carmen CORDUREANU (cap. VI)

SUMAR

Capitolul 1

RELANSAREA ECONOMICĂ ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE 463

1.1. Starea economiei 463
1.2. Conceptul de relansare economică 465
1.3. Specificul relansării în perioada de tranziție 468
1.4. Factorii, condițiile, obiectivele şi alternativele relansării economice în procesul tranziției 470
1.5. Agentul economic în procesul relansării economiei 473

Capitolul 2

STRUCTURI ALTERNATIVE ALE POLITICILOR FISCAL-BUGETARE ORIENTATE SPRE SPORIREA PRODUCȚIEI ŞI CREŞTEREA PROFITULUI AGENȚILOR ECONOMICI 482

2.1. Conexiuni Intre agregatele fiscal-bugetare şi influențele acestora asupra mecanismului financiar al agenților economici 482
2.2. Cicluri şi circuite financiare declanşate de alternativele politicii bugetar-fiscale şi efectele lor asupra mecanismului financiar al agentului economic, solvabilitate, lichiditate, capacitate de plată 487
2.3. Strategia agenților economici în condițiile alternativelor de politici bugetar-fiscale; realizarea obiectivelor propuse (profit şi rentabilitate) ... 489

Capitolul 3

ECHILIBRUL BUGETAR DINAMIC – CERINȚĂ ESENȚIALĂ A RELANSĂRII ECONOMIEI ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE 496

3.1. Echilibrul economic în perspectiva schimbării 496
3.2. Echilibrul bugetar dinamic în cadrul echilibrului economic 498
3.3. Concepții referitoare la deficitul bugetar 500
3.4. Realizări privind echilibrul bugetar în primii patru ani ai tranziției 503
3.5. Datoria publică şi finanțarea deficitului bugetar 504
3.6. Alternative ale politicii deficitului bugetar în perspectivă 509
3.7. Reconsiderarea deficitului bugetar în cadrul circuitului financiar global... 511

Capitolul 4

MECANISMELE FISCALE ALE RELANSĂRII ECONOMIEI LA NIVEL MICROECONOMIC 516

4.1. Mediul fiscal al activității agentului economic 516

4.2. Efectele translației fiscale asupra comportamentului agenților economici 518
4.3. Efectele microeconomice ale impozitelor 519
4.4. Evoluția fiscalității în perioada 1990-1993 520
4.5. Cerințe ale adecvării comportamentului agenților economici la condițiile economiei de piață 523
4.6. Impactul fiscalității asupra relansării economice 524

Capitolul 5

POLITICI BUGETARE ADECVATE SUSȚINERII RELANSĂRII ECONOMIEI 527
5.1. Considerații generale privind politica bugetară 527
5.2. Coordonatele politicii bugetare în condițiile relansării economiei 529
5.3. Aspecte privind politica bugetară în perioada 1991-1993 530
5.4. Concluzii şi propuneri alternative privind politica bugetară în vederea relansării economice 534

Capitolul 6

INTEGRAREA ŞI ARMONIZAREA POLITICILOR ŞI INSTRUMENTELOR FISCAL-BUGETARE ÎN ANSAMBLUL POLITICILOR ECONOMICE VIZÂND RELANSAREA 537
6.1. Relansarea sistemului economic global 537
6.2. Interdependența dintre instrumentele relansării 538
6.3. Politica fiscal-bugetară 538
6.4. Politica monetară 540
6.5. Politica valutară 544
6.6. Politica prețurilor şi salariile 544

Concluzii 547

Capitolul 1

RELANSAREA ECONOMICĂ ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE

1.1. Starea economiei

După patrii ani de tranziție, economia românească se confruntă în prezent cu o criză asistemică, caracteristică ansamblurilor economice amorfe, a cărei funcționalitate se circumscrie unei logici disipative înscrisă pe orbita performanțelor polarizării prin sărăcire.

Starea economiei, puternic afectată de cronicizarea recesiunii, inflației şi şomajului în cadrul unei dinamici tipice transformării erozive a economiei, se găseşte, după părerea mea, în apropierea pragului de refracție socială, dincolo *de* care arbitrarul şi aleatorul pot deveni invarianții evoluțiilor macroeconomice. În tabelul de mai jos este prezentată dinamica unor fenomene caracteristice stării actuale a economiei.

1989 = 100

Fenomenul	Indicatorul	UM	1990	1991	1992	1993
0	1	2	3	4	5	6
Recesiunea	Indicele PIB	%	92,6	79,8	67,5	68,2
Inflație	Indicele prețurilor de consum (sfârșit an)	%	138	445	1330	5260
Devalorizarea	Indicele cursului de schimb (sfârșit an)	%	240	1307	3180	8839
Deteriorarea nivelului de trai	Indicele salariului real (sfârșit an)	%	105,0	84,7	73,5	62,4
Șomajul	Rata șomajului (sfârșit an)	%	-	3,0	8,4	10,5
Penuria de lichiditate	Ponderea masei monetare în PIB	%	60	4,7	31	24
Dezangajarea investițională	Ponderea investițională în PIB	%	19,6	14,3	15,6	11,7
Îndatorarea externă	Ponderea dat.ex. în PIB	%	0,8	9,6	34,3	38,3

x) Date provizorii

Această stare de criză se manifestă prin accentuarea dezechilibrelor la nivel macroeconomic şi sectorial, prin creşterea ecartului negativ dintre dimensiunea ofertei interne şi dimensiunea cererii interne potenţiale, prin reducerea productivităţii muncii, prin deteriorarea randamentelor şi a utilizării aparatului de producţie.

Reducerea drastică a investiţiilor în economie, pe fondul penuriei de lichiditate, în condiţiile unei inflaţii şi a unui şomaj (parţial mascat prin socializarea acestuia) care încarcă costul tranziţiei, însoţite de creşterea datoriei externe şi de deteriorarea nivelului de trai, se constituie într-o caracterizare sintetică a stării economiei româneşti.

Criza asistemică cu care se confruntă economia românească a fost determinată în cadrul unui circuit economic degenerativ, constituit de cicluri multiplicative de defazare, antrenare şi blocare, cicluri înscrise pe traiectoriile "căderilor divergente", sub acţiunea unui ansamblu de factori, structuraţi etiologic astfel:

1. factori generaţi de inerţialitatea sistemului economic de comandă;
2. factori generaţi de impactul deschiderii spre exterior;
3. factori generaţi de natura şi caracteristicile procesului de tranziţie;

3.1. Factori generaţi de dezechilibrele transformative proprii oricărui proces de tranziţie de la un sistem economic (de comandă) la alt sistem economic (de piaţă);

3.2. Factori generaţi de strategia de reformă promovată şi de politicile economice aplicate pentru realizarea acestei strategii.

Acţiunea conjugată a factorilor generaţi de inerţie şi a celor generaţi de strategie, sub impactul factorilor generaţi de deschiderea externă în condiţiile dezechilibrelor transformative (ale căror structuri, mecanisme şi funcţionalităţi sunt fie puţin cunoscute, fie rău cunoscute) a indus comportamente şi evoluţii economice divergente, contorsionate şi atipice, puţin controlabile de către administratorii tranziţiei, comportamente şi evoluţii relevante cel puţin prin următoarele componente:

a) perpetuarea activităţii economice în cadrul sistemului productiv creat de către economia de comandă, asimetric structurat şi dimensionat, cu eficienţă economică şi randamente economice scăzute, refractar schimbării şi adaptării rapide;
b) generarea unui ansamblu distorsionat de preţuri printr-un proces destructurant de liberalizare în condiţiile menţinerii monopolului producţiei;
c) abandonarea odată cu structurile sistemului economic de comandă şi a instrumentarului necesar supravegherii organizate a procesului de tranziţie;
d) funcţionarea agenţilor economici de stat în condiţiile unei autonomii economice "formale", fără asigurarea structurilor şi circuitelor economice care să permită valorificarea benefică, la nivel macroeconomic, a acestei autonomii;

e) dezagregarea politicii financiar-bancare în condițiile monopolului * bancar al statului şi a inexistenței alternativei fluxurilor financiare directe;
f) orientarea şi plasarea procesului de privatizare spre şi în cadrul mecanismelor şi instituțiilor administrative, distorsionarea calculului economic şi a ajustării ofertei de către cerere;
g) extinderea şi agravarea comportamentelor anomice la nivelul salariaților, a managerilor şi întreprinzătorilor în condițiile deteriorării potențialului reglatoriu al instrumentelor şi politicilor publice.

Prăbuşirea parametrilor economici la nivele care, după părerea mea, pot fi explicate numai prin luarea în considerare a distorsiunilor şi disfuncționalităților induse de către factorul strategic, reclamă reorganizarea, în cadrul unei concepții coerente, productive şi consecvente a întregului proces de transformare orientată a sistemului economic, în scopul realizării unei construcții opționale viabile, funcțional şi performanțional, care să ofere condițiile manifestării comportamentelor concurențiale în cadrul unei piețe supravegheate.

Această reconsiderare va trebui centrată pe cele trei valori fundamentale ale transformării economice, valori nesubstituibile, ierarhizate într-o triadă intercondițională:

- privatizarea endogenă;
- relansarea sectorială;
- restructurarea opțională.

Privatizarea endogenă, generată la nivelul agentului economic, constituie condiția esențială a unei relansări sectoriale în perioada de tranziție, restructurarea opțională, bazată pe utilizarea prețurilor de ajustare în calculul economic, oferind motivația economică a privatizării endogene orientată spre transformare, iar relansarea sectorială alimentând fluxurile şi circuitele economice şi financiare pentru susținerea restructurării opționale.

După părerea mea, valoarea centrală a perioadei următoare de tranziție trebuie să fie relansarea sectorială considerată bineînțeles, în cadrul triadei intercondiționale, deoarece fără o subtanțializare economică a circuitelor funcționale procesele restructurative vor fi blocate de comportamente inerțiale, diminuând în acest fel motivația economică a privatizării la nivelul agenților economici.

Această schemă a depăşirii crizei reprezintă o posibilă cale de plasare a procesului de transformare într-un mediu sistemic necesar generării unor comportamente şi evoluții caracterizate prin sinergie şi convergență, care să asigure resorbția aleatorului şi arbitrariului în configurații controlabile prin instrumentele şi mecanismele disponibile tuturor polilor de decizie şi acțiune.

1.2. Conceptul de relansare economică

Abordată în contextul dinamicii economice, caracterizată prin cicluri şi fluctuații şi orientată tendențial spre creştere (aspectul cumulativ) şi dezvoltare (aspectul integrativ), relansarea economică se constituie ca un proces de recuperare a unei dinamici (relansarea de pantă), de depăşire a unei

staționarități (relansarea de palier) sau de absorbție a unei recesiuni (relansarea de inflexiune).

Indiferent de tipologizare, conceptul de relansare economică se poate defini ca un proces cumulativ de reluare, în cadrul ciclurilor economice, a unei dinamici centrate pe creştere, pentru atingerea unor nivele de volum şi ritm impuse de existența viabilă, funcțional şi performanțial a sistemelor economice.

În acest sens, existența viabilă presupune că sistemul economic dispune de capacitatea reproductivă a funcțiilor multiplicative şi a potențialului adaptiv (în toate fazele de reproducere a factorilor de creştere), necesară menținerii parametrilor dimensionali la nivele acceptate de mediul economic.

Operaționalizarea conceptului de relansare impune necesitatea circumscrierii acestuia "parametrilor (operatorilor) proxiologi ai cauzalităților, obiectivelor, condiționărilor şi îndeosebi ai mecanismelor.

Obiectivele relansării economice nu pot fi decât acelea ale reluării creşterii economice de la parametri cel puțin egali cu cei dinaintea "căderii". Putem spune că relansarea economică constituie un proces de apropiere a unei creşteri pierdute, sau de realizare a unei creşteri întârziate. Obiectivele se raportează la o anumită stare economică caracterizată, în cel mai bun caz, printr-o încetinire cronică a creşterii economice şi prin fenomene generate de această stare economică. Forma extrem de negativă a stării economiei este starea de criză, în cadrul căreia sunt afectate condiționările (resursele), mecanismele şi cauzalitățile creşterii economice. Starea de criză se poate manifesta în trei ipostaze: criză a creşterii, criză a structurilor, criză a sistemului.

Fiecărei forme şi ipostaze a stării negative a economiei îi va corespunde o anumită abordare a obiectivelor relansării, precum şi a căilor de realizare a acesteia.

Condiționările relansării se diferențiază în funcție de gradul de negativitate a stării economiei şi de obiectivele subiacente (implicite şi explicite) ale relansării.

Natura şi conținutul acestei condiționări se diferențiază acoperind o paletă eterogenă, de la constrângeri tehnologice, restricții ale resurselor până ia motivații politice, mentalități sociale şi atitudini individuale sau de grup, ceea ce impune necesitatea stingerii, delimitării şi disocierii corecte a combinației de condiționări esențiale care vor trebui luate în considerare pentru operaționalizarea conceptului de relansare economică conform stării economice.

Mecanismul relansării reprezintă, în fapt, configurația componentelor mobilizate în procesul relansării economice, componente structurale, funcționale şi decizionale, integrabile într-un ansamblu orientat şi convergent. Pentru a se constitui ca mecanism al relansării, acest ansamblu va trebui să asigure transferul de potențial al sistemului economic din starea negativă într-o stare posibilă, circumscrisă obiectivelor relansării, având în vedere condiționările esențiale ale acestei relansări.

În cadrul acestui mecanism se pot decupa următoarele componente:

- componenta de ajustare, prin care se realizează acomodarea structurilor sistemului economic;

- componenta de integrare, prin care se asigură racordarea circuitelor şi fluxurilor economice;
- componenta de demarare, prin care sunt selectate, ierarhizate şi complementarizate elemente concrete ale declanşării relansării;
- componente de antrenare şi difuzare prin care se realizează preluarea diferenţiată a demarării în sistemul economic şi consolidarea relansării;
- componenta de supraveghere care asigură, prin instrumentele adecvate, menţinerea relansării pe traiectoria atingerii obiectivelor.

Cauzalitatea (generatorul) relansării constituie, după părerea mea, elementui principal pentru operaţionalizarea adecvată a conceptului de relansare economică. El se plasează la intersecţia obiectivelor, condiţionărilor şi mecanismelor relansării, fiind însă o intersecţie care le generează, căci cauzalitatea relansării are un conţinut obiectiv, constituind, printr-o relaţie antinomică, o emanaţie "a ghemului cauzal" care a determinat starea negativă a economiei. Definirea clară a cauzalităţii relansării, evidenţierea conexiunilor cauzale şi ordonarea secvenţelor cauzale, pot constitui o bază validă pentru operaţionalizarea concretă a conceptului de relansare economică. Altfel spus, o anumită stare negativă a econorniei nu poate "emana" decât o anumită cauzalitate (conexiune cauzaiă) a relansării, care să permită atingerea stării de "existenţă viabilă" a economiei în ansamblul său.

Operaţionalizarea conceptului de relansare, a conţinutuiui acestuia, se realizează numai apelând la sfera (extinsă) a acestui concepi, sferă care se poate delimita prin raportare la starea economiei. Dacă starea economiei se caracterizează prin negativitate de volum şi ritm (şi nu numai), relansarea va cuprinde toate evoluţiile posibile, prin care starea negativă a economiei va fi înlocuită cu starea de aşteptare (de decolare), capabilă să asigure relansarea creşterii economice.

Figurativ, sfera conceptului poate fi prezentată astfel:

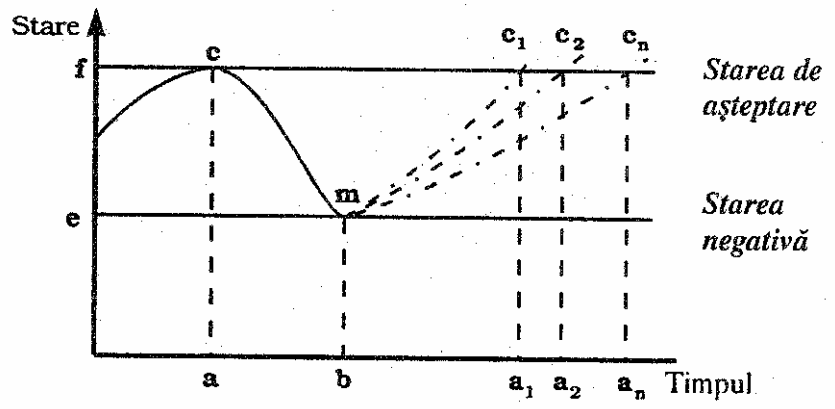

c-m - căderea (recesiunea);
a-b - temporalitatea căderii;
m-c_1, m-c_2, m-c_n - alternativele relansării;
b-a_1, b-a_2 b-d_n-temporaliățile relansării;
e-f - ecartul recesionist.

Schema este mult simplificată, având în vedere formele şi ipostazele relansării.

Raportul e-f/b-d semnifică viteza de relansare, având o mare importanță în operaționalizarea adecvată a conceptului, în particular în integrarea cauzalității relansării.

1.3. Specificul relansării în perioada de tranziție

Tranziția la economia de piață, reprezentând un proces transformativ al unui sistem economic organizat conform principiului comenzii, într-un sistem economic integrat conform principiului pieței (concurenței), reclamă destructurarea fundamentului ontologic al acțiunii economice - proprietatea -, în particular proprietatea de stat şi recompunerea ansamblului de relații economice (şi nu numai) pe baza proprietății private.

Această transformare de esență a sistemului generează, în mod obiectiv, dezechilibre generalizate, rupturi şi dislocări de structuri, fluxuri, funcții şi comportamente, sistemul economic găsindu-se într-o stare de "reconstrucție prin transformare", în condițiile unor ajustări, acomodări şi adaptări a tuturor componentelor sistemului şi a sistemului în ansamblu, conexiunilor şi determinărilor sale.

Definitoriu unei astfel de perioade este starea de criză, o criză de sistem, în căutarea propriei identități. "Căderea" tuturor indicatorilor cu semnificație macroeconomică, globalizarea şi cronicizarea fenomenelor patologice (evidențiate de altfel, şi în cazul crizelor de creştere sau a crizelor de structură), sunt semne că sistemul s-a angajat în tranziție, destructurându-se. "Calitatea" acestei tranziții, potențialul său transformativ, depinde în principal de factorul strategic, factor care înglobează, în primul rând, motivațiile, interesele, atitudinile şi informațiile care configurează strategia tranziției promovate.

Dacă tranziția presupune "căderea" indicatorilor, adică recesiune, ca fenomen endemic, manifestă în mod obligatoriu în perioada de constituire a "noii baze" economice, reconstrucția bazei economice nu se poate face, după părerea mea, decât prin stabilizarea căderii şi începerea fazei de demarare, ca fază inițială a relansării economice. Şi invers, relansarea specifică tranziției se poate realiza numai de către "structurile noi", specifice economiei de piață, indiferent că fac parte din sectorul privat sau din sectorul public (în accepțiunea economiei de piață).

În acest sens, după cum am afirmat în paragraful 1, privatizarea endogenă trebuie să constituie condiția esențială a realizării în procesul tranziției; o relansare în condițiile conservării structurilor vechi, fie ele şi "descentralizate", va constitui o pierdere majoră, pe termen lung, pentru economia națională. Spun aceasta deoarece s-ar putea obține o relansare economică în termeni dinamici printr-o mai bună utilizare a capacităților economiei, evident puternic disponibilizate economic, ceea ce va constitui o perpetuare nu o transformare. Însă în condițiile aplicării unei strategii de tranziție a cărei utilitate socială, eficacitate economică şi acceptabilitate politică sunt optime, se poate afirma că relansarea economică nu poate fi decât, sectorială, sub trei aspecte:

- relansarea economică a sectorului privat simultan cu falimentarea sectorului de stat (specific economiei de comandă);
- relansarea structurilor productive competitive simultan cu demolarea economică a structurilor supradimensionate şi inadecvate din punct de vedere financiar;
- relansarea sectoarelor economice care antrenează, induc şi difuzează creşterea economică.

Evidențierea fenomenului de demarare şi a procesului de relansare se poate face* sub condiția primatului privatizării, prin dinamica pozitivă a indicatorilor de comensurare în segmentul "viabil" al economiei, viabil din punct de vedere al obiectivelor tranziției.

Prezentăm mai jos indicatorii semnificativi ai "sectorului privat" (pe care-l considerăm argumentul relansării) în cadrul economiei naționale:

- Ponderi (%) -

Nr. crt. Indicatorul	UM	Economie		Industrie	
		1991	1992	1991	1992
1. Volumul total de activitate (producția brută)	%	13,4	18,0	2,2	2,8
2. Fonduri fixe la valoarea rămasă	%	3,7	3,1	-	-
3. PIB		21,0	28,0	1,7	2,0
4. Număr de salariați		4,9	5,9	1,5	2,3
5. Investiții		8,4	11,0	1,2	2,5
6. Capital străin subscris	mil. $	267,0	544,0	-	-
7. Numărul agenților economici privați[x)]	mii unit.	235,1	397,0	-	-

x) Sectorul privat cuprinde şi sectorul cooperatist.

Relansarea înseamnă profit. Făcând abstracție de natura activității, rata profitului pe sectoare de proprietate s-a prezentat astfel:

Nr. crt. Rata profitului	1991	1992
1. TOTAL economie	5,0	4,9
2. sectorul de stat	4,1	3,3
3. sectorul privat	16,0	11,5
4. sectorul mixt (cu capital străin)	8,7	12,2

Două constatări se pot face pa baza tabelului:

- rata rentabilității în sectorul privat este mult superioară aceleia din sectorul de stat;
- față de 1991, în 1992 acest indicator s-a deteriorat inclusiv în sectorul privat (excepție făcând sectorul mixt, fenomen explicabil îndeosebi de activitatea de comerț exterior) datorită înrăutățirii mediului economic din România.

Se poate afirma că specificul relansării în perioada de tranziție constă atât în transformarea "bazei economice" ca premisă autentică a relansării, cât şi în perimetrul ofertei (şi a instrumentelor de "incitare" a acesteia) în demararea şi susținerea relansării.

În acest sens, mă refer la oferta privată nu numai cumulativ, aditiv (oferta de creştere), ci la o ofertă "restructurată" în condițiile transformării ofertantului. În acest sens, înseşi instrumentele de incitare a ofertei caracteristice unei economii de piața consolidată, nu oferă suficient potențial incitativ în perioada tranziției fiind necesare instrumente mai puternice, agregate şi selectiv orientate, în cadrul unei politici economice globale (din punctul de vedere al extensiunii instrumentale), dar sectoriale (din punct de vedere al obiectivelor).

1.4. Factorii, condițiile, obiectivele şi alternativele relansării economice în procesul tranziției

Ca orice proces economic, relansarea în condițiile tranziției este condiționată şi influențată de un ansamblu de factori cu acțiune divergentă sau convergentă, a căror cunoaştere, în vederea valorificării influențelor, este necesară. Gruparea acestor factori, după natura lor, ar putea fi aceasta:

a/ conform criteriului spațialității:

- factori interni, determinați pentru realizarea relansării;
- factori externi, indispensabili pentru relansarea în procesul tranziției;

b/ conform criteriului operaționalității:

- factori microeconomici, fiind vorba aici de agenții economici (productivi, financiari, comerciali etc.) fundamentați în realizarea relansării, la nivelul cărora se eliberează substanța economică a relansării - profitul. O autentică relansare se realizează, după cum am afirmat, numai generată de către agenții economici "transformați";

- factorii macroeconomici, în cadrul cărora o importanță majoră o are strategia promovată în cadrul căreia trebuie să fie "înscris" mediul economic creat în perioada de tranziție. Indiferent de "calitățile" şi "tentațiile" mediului economic, dacă agentul economic nu este transformat în mod real (luând în considerare "prețul" transformării) relansarea economică nu va avea loc (în sensul susținut până acum). O aparentă relansare putând fi totuşi decelată, pe baze conservative, însă cu costuri sociale, în deosebi în perspectivă, imprevizibile;

c/ conform criteriului valenței sistemice:

- factori structurali
- factori funcționali (inclusiv cei de flux)
- factori comportamentali;

d/ conform criteriului potențialului dinamic:

- factori ai conversiei capacităților existente (productive, tehnice, financiare, umane)
- factori ai capacitării transformative a mediului economic. Această categorie de factori este esențială pentru asigurarea relansării în procesul de tranziție, acțiunea lor fiind facilitată de existența agenților economici transformați.

Condițiile necesare demarării şi susținerii relansării economice în procesul de tranziție este necesar să fie definite, ordonate (ierarhizate) şi conexionate, astfel încât asigurarea lor să fie corect percepută şi realizată.

Pot fi evidențiate cel puțin trei condiții fundamentale:

1. condiționarea de conținut, care se referă, cum de altfel, am afirmat, la necesitatea primordialității procesului de privatizare, a constituirii componentelor (agregatelor) economiei de piață, generatoare de relansare economică în procesul tranziției;
2. condiționarea de formă, care se referă la necesitatea creării ansamblului coerent şi complet de condiții formale (reglementate) care să faciliteze, să incite şi să susțină relansarea economică. Această condiție reprezintă "recipientul normativ" în care se va dezvolta mediul economic favorabil relansării economiei;
3. condiționarea de percepție, poate reprezenta condiția fundamentală a relansării, ea referindu-se la necesitatea "socializării" adecvate a premiselor, mecanismelor şi, mai ales, a consecințelor (imediate) ale relansăm economice la nivelul tuturor segmentelor populaționale.

Obiectivele relansării economice (O) în procesul tranziției depind de starea economiei (S), factorii (F) şi condițiile (C) relevante ale relansării, precum şi de alternativele (calea) de relansare folosită. Dacă relația dintre obiective (O) şi primii 3 determinanți este univocă, relația dintre obiective şi alternativa (A) este biunivocă, ambele suferind impactul primilor 2 determinanți.

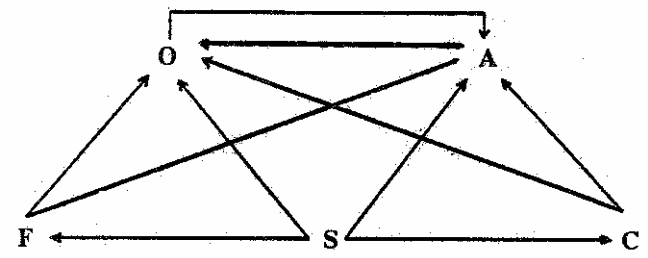

În timp ce obiectivul explicit, măsurabil, ai relansării economice în procesul tranziției este atingerea acelor nivele ale indicatorilor de comensurare (ca reflexie informațională a parametrilor reali) care să permită reluarea creşterii economice ce! puțin de la starea economiei existentă înaintea recesiunii obiectivului "funcțional", implicit ataşat profund ansamblului de obiective specifice celorlalte procese transformative ale perioadei de tranziție (privatizarea, restructurarea) ti constituie declanşarea mecanismelor autentice ale economiei de piață, centrate pe profit şi perenitate economică. Că acest obiectiv este mai consistent şi relevant relansării în perioada de tranziție va fi evident numai în măsura acceptării primatului privatizării şi a abordării etiologice a relansării.

Abordarea etiologică impune luarea în considerare a cauzalității în interpretarea şi promovarea relansării economice, în sensul că fără crearea condițiilor şi deblocarea factorilor care să declanşeze cauzalitatea autentică a relansării în perioada de tranziție (mecanismele funcționate concurențiale), nu se va putea afirma că relansarea reprezintă o "relansare spre economia de piață", adică o relansare pe baza noilor structuri economice.

Înscrise pe traiectoria celor două obiective, explicite şi implicite ale relansării economice, pot fi distinse, delimitate şi disociate o ierarhie de obiective, derivate şi subordonate toate cerințelor primelor două. Acestea se constituie în obiective tactice şi operative, structurale, şi conjuncturale, asociate şi conexe etc.

În ceea ce priveşte alternativele, după părerea mea, pot fi formulate două extreme, conform unei "logici" subiacente tranziției la economia de piață:

1. alternativa centrată pe exogenizarea relansării; în cazul acesta economia în tranziție internalizează aporturi masive de componente externe (capital, tehnologii, mecanisme etc.) angajate în relansarea economiei;
2. alternativa centrată pe endogenizarea relansării; în cazul acesta economia în tranziție extemalizează, într-o proporție semnificativă, produse (bunuri, venituri) pentru a susține, prin intrări oneroase de componente externe, relansarea economică.

Combinatorica graduală între cele două extreme, în promovarea unei alternative concrete, nu invalidează dualizarea alternativelor între deschidere sau autarhie, şi aceasta indiferent de nuanțările afirmate. Amprenta definitorie se relevă.

Prioritatea uneia dintre cele două extreme va marca semnificativ, sub toate aspectele, calea concretă aleasă pentru realizarea relansării economice.

1.5. Agentul economic în procesul relansării economiei

Ortodoxia funcționalității economiei de piață, teoria şi modelele explicative ale acesteia, nu oferă suficiente elemente pentru înțelegerea mecanismelor şi circuitelor economlei în tranziție şi, implicit, pentru proiectarea unei alternative pertinente de relansare economică.

Se poate afirma totuşi, în perspectiva teoriei economice acceptate, că în cadrul unui sistem economic performant şi viabil (peren), componentele (subsistemele) microeconomice trebuie să fie primordiale, îndeosebi în procesul de redresare economică. Indiferent de strategia (strategiile) concepute, de restricții, obiective, condiționări etc. singura componentă a sistemului economic care generează relansarea economică este agentul economic, în particular, agentul economic productiv. Dacă agenții economici "suferă" dacă acționează în cadrul unei structuri inadecvate sau funcționează prin mecanisme şi circuite improprii obiectivelor specifice agentului economic, în mod necesar relansarea economică este fie frânată, fie denaturată.

Plasarea agentului economic în centrul macroprocesului de tranziție şi convergența ansamblului de transformări spre crearea unui agent economic autentic, specific economiei de piață, reprezintă cerința majoră a relansării economice. Caracteristica fundamentală a comportamentului agentului economic în perioada de tranziție spre economia de piață este deplasarea circuitelor, mecanismelor şi fluxurilor de integrare a acestora în macrosistemul economic din spațiul ansamblărilor cantitative, dirijate centralizat, centrate pe costuri comandate, spre spațiul acomodărilor (ajustărilor) financiare, realizate descentralizat, centrate pe prețuri concurențiale. În acest sens, activitatea financiară a agenților economici este în totalitate remodelată, scopul acestei activități trebuind să devină decizia de investire a capitalurilor disponibile în producerea şi reproducerea într-o continuă prefacere a obiectului său de activitate. Această decizie presupune două procese interdependente şi reciproc determinate: economisirea şi investirea, ambele. procese orientate spre valorificarea eficace şi competitivă a resurselor financiare disponibile. Dincolo de aceste procese, relansarea economică în perioada de tranziție nu poate fi concepută.

Înscrierea agentului în macrosistemul economic se realizează printr-un ansamblu de "contracte", ce pot fi grupate într-o structură triadică:

- contracte de înzestrare, prin care agentul economic îşi apropie factorii de producție necesari activităților, într-o structură selectivă supusă criteriilor de rentabilitate şi lichiditate;
- contracte de finanțare, prin care agentul economic îşi asigură fondurile băneşti necesare înzestrării, a căror structură financiară este supusă criteriului minimizării costului procurării capitalurilor;

– contracte de comercializare, prin care agentul economic îşi creează fluxurile financiare necesare susţinerii întregii activităţi supusă criteriului profitabilităţii.

Realizarea continuă şi favorabilă a acestui ansamblu de contracte va plasa agentul economic pe traiectoria "creşterii", permiţându-i obţinerea de valoare suplimentară, stratificată pe trei paliere: valoarea adăugată, excedentul brut şi profitul, într-un circuit generator de "reproducere multiplicativ".

Într-o formă prescurtată segmentul activ al acestui circuit se prezintă astfel:

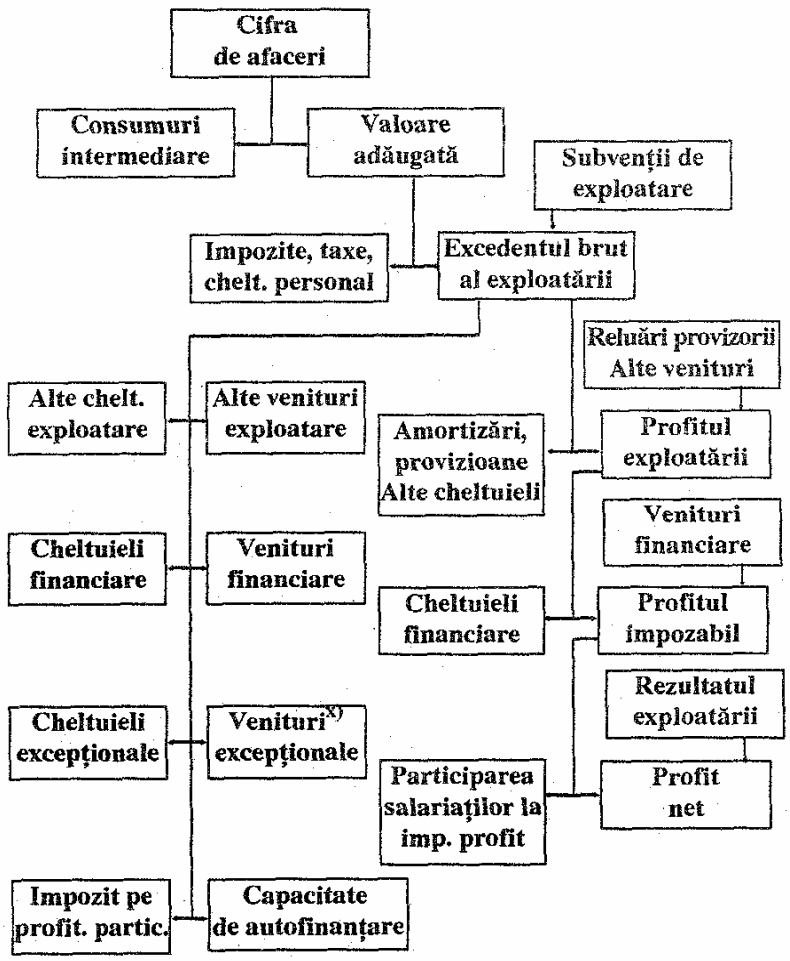

x) fără venituri din cesiunea imobilizărilor, reluări provizorii excepţionale, cotă parte subvenţii pentru investiţii

Capacitatea de autofinanțare reprezintă o sursă stabilă care permite rambursarea împrumuturilor, plata dividendelor şi finanțarea investițiilor, deci care asigură atât reluarea activității, cât şi extinderea acesteia.

Acest circuit fundamental al agentului economic se realizează printr-un ansamblu de fluxuri financiare, în cadrul cărora acesta "comunică" cu partenerii economici, şi asupra fluxurilor prin instrumente corespunzătoare, se poate interveni în scopul "influențării" activismului agentului economic.

Schematic, ansamblul de fluxuri financiare prin care agentul economic asigură integrarea în macrosistemul financiar este prezentat mai jos:

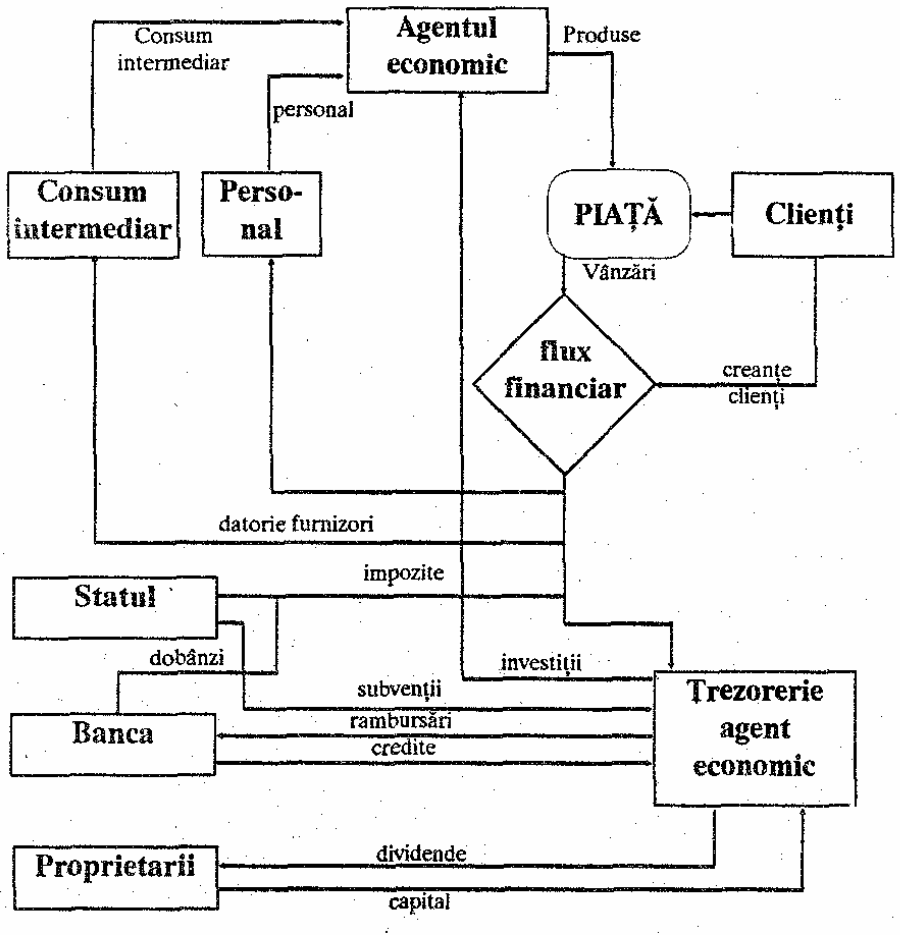

Trezoreria exprimă capacitatea de autofinanțare, adică capacitatea de reproducere a obiectului activității.

Dacă relansarea economică nu se poate asigura, după cum am afirmai, fără participarea activă a agentului economic autentic, circuitele macrofinanciare sunt de neconceput fără o integrare continuă a circuitelor financiare ale agenților economici productivi, la nivelul cărora se "eliberează" substanța financiară a relansării economice. Salariile, impozitele, dobânzile, prețurile, constituie "degajări" financiare ale agenților economici, într-un circuit la capătul căruia va trebui să se asigure capacitatea de autofinanțare a acestora, unică sursă, în ultimă instanță, a relansării economice.

Fluidizarea acestor fluxuri financiare şi alimentarea acestora cu substanța reală (resurse, tehnologie, muncă, management) necesară derulării relansării la nivelul agentului economic, va impune, sub cerința implacabilă a constituirii sectorului privat autentic, eliminarea supradimensionărilor, a comportamentelor structurale perturbante, deconcentrarea producției până la nivelele care se dovedesc profitabile etc., deci asanarea (aceasta fiind un însoțitor al privatizării, nu o premisă a sistemului economic productiv de "revolute structuri şi comportamente").

Agenții economici şi nu numai ei, vor trebui să fie capabili prin propriile decizii şi asumându-şi riscul, să-şi apropie "factorii creşterii", în combinația şi la dimensiunile adecvate unei piețe şi unei concurențe generate de propriile lor relații economice. Şi aici, va trebui să evidențiem o înlănțuire "deductibilă" a tranziției, a procesului de relansare în această perioadă.

Relansarea fără concurență nu se poate realiza; concurența în condiții de "monopol de producție" (monopolul economic) nu se manifestă; monopolul există când nu există condiții pentru afirmarea agenților economici autentici, agenți care acționează prin libertatea de alegere, libertatea schimbului, libertatea creditului etc.); agenții economici autentici apar când interesul şi motivația sunt "o emanație" a proprietății; proprietate (regim de proprietare) care este circumscris mediului economic (şi nu numai) reglementat; mediul economic reglementat este o rezultantă a forțelor extraeconomice; forțele extraeconomice sunt purtătoare ale unor interese şi motivații, în ultimă instanță, economică. Dar acestea din urmă, cum am afirmat, sunt o emanație a proprietății, deci şi forțele extraeconomice vor avea aceeaşi "încărcătură". Concluzia referitoare la constituirea şi afirmarea agenților economici este, după părerea mea, deductibilă. Însă în perioada de tranziție, indiferent de durata şi avatarurile proceselor necesare, agentul economic apărut din foste întreprinderi de stat se disociază comportamental de aceasta, comportându-se ca şi cum ar fi autentic agent economic, fără însă să dispună de autenticitatea proprietății. Nedispunând de "girul" proprietății, va fi evident că interesul şi motivația vor fi deplasate de la atributul "recesiunii" la acela al "uzufructului". "Posesiunea", ca atribut al proprietății, constituie baza motivației pentru "creşterea" activității, prin procesele financiare definitorii unei gestiuni centrate pe profitabilitatea şi perenitatea procesului de investiție, în timp ce atributul "uzufructului" rupt de "posesiune" orientează comportamentele financiare ale întreprinderii spre procesele financia-

re, derivate, acelea ale transferului. Relansarea, la nivelul agentului economic este blocată, circuitele financiare fiind deturnate şî debilitate prin fluxuri "canceroase", în afara circuitului normal (de fapt singurul generator al unei demarări a relansării) al cheltuielilor şi veniturilor agentului economic. Se constituie o trezorerie paralelă aceleia a agentului economic (fost de stat), trezorerie, care dacă este în afara "mediului economic reglementat", va constitui nucleul pe care se va ridica un agent economic autentic. Autentic însă purtător al "vinovăției" de duplicitate financiară.

După cum am afirmat, mediul economic ca factor al relansării economice are o mare importanță, iar în condițiile unui proces de privatizare desfăşurat ca un proces preponderent social, având obiective economice, factorul de mediu economic este determinant în "activitatea" agenților economici.

O componentă majoră a mediului economic în perioada de tranziție este strategia de reformă promovată, în cadrul căreia politica economică deține un rol primordial. Între agenții economici şi instrumentele politicii economice există, în orice tip de economie o simbioză acceptabilă. Acceptabilă din punct de vedere al naturii simbiozei nu al finalității, căci aceste instrumente pot fi nocive, parazite, neutre, favorabile, incitante etc., agenților economici în funcție de ansamblul de factori, condiții, obiective care se intersectează, converg sau diverg în economie.

Generic, intervenția statului se traduce prin formarea unei economii publice noncomerciale (în care piața nu se manifestă) şi prin constituirea unei economii publice de piață. Economia publică necomercială rezultă din cheltuielile şi încasările publice, economia publică de piață corespunde producției întreprinderilor statului.

Perioada de tranziție se caracterizează prin existența unei economii publice (îndeosebi, în industrie) masive (peste *95%* din PIB) care nu este dotată cu ansamblul de caracteristici şi abilități specifice întreprinderii publice dintr-o economie de piață, trenând inerțial, dar nu numai, comportamentele specifice întreprinderilor de stat din cadrul economiei de comandă, comportamente însă, cum am afirmat, debilitate prin deplasarea interesului şi motivațiilor economice.

Economia publică cu caracter nemarfar (necomercială) cuprinzând ansamblul de activități economice "girate" de către puterea publică prin care se oferă bunuri şi, îndeosebi, servicii fără mediatizarea pieței, fiind supusă redistribuirilor de venituri şi bogăție între indivizi, deține o pondere destul de mare, în PIB. Luând ca măsură ponderea cheltuielilor bugetare în PIB, această variază între circa 33% în Japonia, la peste 50% în Franța. În ROMÂNIA această pondere a fost de circa 22% în 1993 (cheltuieli buget de stat) şi de circa 32% (cheltuieli publice totale).

Politica bugetară şi fiscală reprezintă un ansamblu de decizii publice (colective, de vot), vizând direct economia publică nemarfară şi, indirect, influențând economia națională în ansamblu.

Deciziile publice implică luarea în considerare a unui set de variabile care să permită înțelegerea şi ordonarea politicilor economice, a politicii fiscal-

bugetare, în particular. Taxonomic, aceste variabile se pot grupa în 4 categorii distincte:

1. Finalitățile: acestea au o natură esențialmente politică reflectând structurile economiei naționale la un moment dat. În perioada de tranziție, finalitatea "ordonatoare" a, politicii bugetare şi fiscale este aceea de a facilita procesul de privatizare, de a susține procesul de restructurare şi, în particular, de a incita procesul de relansare în condițiile menținerii costurilor sociale în perimetrul în care să nu se amputeze insurmontabil calitatea vieți! şi, în aceiaşi timp, să nu se diminueze sau denatureze procesele tranziției, care ar afecta grav costul global (prospectiv) al tranziției;

2. Obiectivele: permit traducerea finalităților în termeni economici cu ajutorul mărimilor cuantificate. Aceste obiective pot fi clasificate în obiective economice pure, care afectează direct bunăstarea (deplina utilizare, stabilitatea prețurilor, ritmul creşterii etc.), obiective sociale (sănătate, educație etc.) şi obiective asimilate, promovate de către autoritatea publică, dar slab conştientizate de agenții economici (echilibrul balanței de plăți).

Teoria economică a definit un careu magic al obiectivelor politicii economice în general: deplina utilizare, echilibrul exterior, creşterea, stabilitatea prețurilor.

Trebuie afirmat că aceste obiective vor trebui abordate spațio-temporal şi supuse unui proces de definire, disociere, ierarhizare, corelare şi instrumentalizare, astfel încât politica economică, în particular politica bugetară, să fie coerentă şi convergentă.

în condițiile economiei româneşti, confruntată cu o criză de sistem, o politică bugetară şi fiscală, ca o componentă a politicii economice şi a strategiei economice înfăşurătoare, va trebui elaborată având la bază chiar într-o fază de schiță, de eboşă, tranzitorie, o teorie a tranziției care să expliciteze, interpreteze şi integreze prioritățile şi etapele necesare. Strategiile conjuncturale, explicațiile tendențioase, interpretările parțiale şi integrările neconvergente nu vor oferi politicilor bugetare şi fiscale posibilități adecvate pentru a-şi apropia obiectivele, pentru ierarhizarea şi corelarea instrumentelor utilizate.

În scopul de a putea "desfăşura" corect instrumentalizarea politicii bugetare şi fiscale în perioada de tranziție şi, în deosebi, de a asigura incitarea relansării economice, este necesară introducerea judecății temporale în abordarea economiei româneşti în tranziție.

Plecând de la "transformările" realizate până în prezent la palierele societății şi economiei, de la neîmplinirile, deteriorările, blocajele sau distorsiunile, evidente în spațiul economiei româneşti (modul, procedurile "neloiale" prin care s-a realizat până acum stratificarea societății, crearea clasei burgheze, sunt un exemplu), susținem că o strategie economică coerentă onestă şi pertinentă a tranziției va trebui concepută diferențiat dar interconexionat pe trei etape, cu obiective specifice, înfăşurate însă într-un nucleu de transformări vizând finalitatea economică ultimă a tranziției, finalitate integrală în scopul explicit al tranziției, realizarea unei societăți democrate bazate pe libertatea şi inițiativa privată.

Viteza de ardere a etapelor va fi determinată de profunzimea şi adecvarea transformărilor, ceea ce va trebui însă înțeles este interdependența şi determinarea biunivocă a acestora, fiecare etapă fiind prin conținut şi obiective, premisa propriei cauze.

Sintetic, din punct de vedere strict economic, aceste etape sunt:

- stoparea căderii libere a economiei, şi aceasta nu numai sub aspectul mărimilor cuantificabile, ci şi al structurilor şi funcționalităților, deci stoparea căderii în haos şi în indeterminare;
- coagularea, cristalizarea şi structurarea unor componente fundamentale ale economiei de piața care să inducă şi să antreneze întreaga economie, înzestrată cu disponibilitățile şi abilitățile necesare difuzării comportamentelor autentice de piață;
- demararea relansării economice.

Această temporalizare a tranziției nu înseamnă o simplă secvențializare, ci o temporalizare teleologică, ordinatoare. De fapt, este vorba de o aplicare a strategiei anticriză vizând atenuarea crizei asistemice. Evident, eforturile şi beneficiile aplicării unei asemenea strategii în 1990 ar fi fost altele decât în prezent. Însă, mai mult decât în 1990, agentul economic va trebui aşezat în centrul acestei strategii.

Obiectivele politicii bugetare şi fiscale se vor concretiza în funcție de această etapizare a strategiei de combinatorica instrumentală promovată prin politica economică.

3. Instrumentele, cea de a treia categorie de variabile a politicii bugetare şi fiscale reprezintă variabilele pe care autoritatea publică le poate influența pentru a atinge pe căi mai mult sau mai puțin complexe, obiectivele dorite. Instrumentele bugetare şi fiscale sunt constituite din investiția publică, împrumuturi, taxe fiscale, impozite etc.

Conform caracterului mai mult sau mai puțin general al intervenției statului, instrumentele sunt calificate fie pe orizontală, vizând totalitatea agenților economici, fie selectiv, vizând anumite segmente ale agenților economici. De asemenea, instrumentele pot acționa fie automat, fie discrețional.

Demararea relansării în perioada de tranziție reclamă, după părerea mea, utilizarea instrumentelor cu acțiune selectivă, prin valorificarea "automatismelor" bugetare în condițiile unei politici discreționale flexibile.

4. Restricțiile influențează atât obiectivele, cât şi instrumentele, putând fi de natură psihologică, socială, tehnică sau de resurse. O categorie de restricții cu pondere mare sunt restricțiile externe de natură financiară.

Relansarea în perioada de tranziție, ca orice dinamică pozitivă a sistemului economic, indiferent de arsenalul instrumentelor utilizate, nu poate fi demarată fără investiții, în cazul tranziției fără investiții de relansare, care cuprind consumuri financiare necesare transformării sistemului economic, în particular, transformării sistemului productiv.

Relansarea prin investiții are consecințe asupra celor trei funcții bugetare - de stabilizare, de afectare şi de repartiție - funcții care reprezintă fundamentele acțiunilor bugetare.

Variabilele bugetare sunt integrabile în orice abordare teoretică sau empirică, modelistă sau discursivă, a sistemului macroeconomic. În acest sens, introducerea politicilor bugetare şi fiscale în modelarea funcționalității şi dinamicii sistemului economic în tranziție devine o necesitate, necesitate impusă de înțelegerea proceselor economice transformative, de disocierea şi definirea relansării în perioada de tranziție, în condițiile echilibrului dinamic.

Realizarea funcțiilor bugetare în perioada de tranziție, orientate spre relansare şi centrate pe transformare, este supusă unor constrângeri al căror impact poate fi sesizabil prin negativitatea indusă în sistem de necunoaştere sau neoperaționalizarea acestora în cadrul politicilor fiscal-bugetare promovate.

Această negativitate se concretizează prin externalizări disfuncționale, evidente prin cel puțin patru categorii de efecte:

a) efectele de destabilizare generate paradoxal, printr-o politică de stabilizare conjuncturală considerată premisă a demarării relansării datorită degenerărilor perverse ale acțiunii instrumentelor fiscal-bugetare neconvergente şi insuficient coordonate în cadrul politicii economice de ansamblu;
   - destabilizarea datorată comportamentelor agenților economici, explicabilă prin acțiunea multiplicativă a salariilor, prin supradimensionarea veniturilor tranzitorii, inoperante asupra relansării, prin impactul anticipațiilor globale asupra ratei de economisire;
   - destabilizarea datorată disimetriei acțiunii comportamentelor bugetare, sub trei aspecte: înclinarea spre deficit, supradimensionarea cheltuielilor bugetare, diminuarea ratelor fiscale;
b) efectele de compensare generate de reacția reciproc compensatoare a impactului diferitelor instrumente bugetare şi fiscale, precum şi a altor elemente ale politicilor economice;
c) efectele de evicție concretizate prin compresiunea pe care agregatele bugetare şi fiscale o exercită asupra dimensionării mărimilor rezultative ale sectorului privat (cheltuieli şi venituri) prin intermediul circuitelor şi fluxurilor financiare;
d) efectele incerte ale redistribuirii, în particular, a celei vizând producția, înscrise de structurile fiscale şi bugetare, în condițiile unei dinamici de risc a economiei în perioada de tranziție. Logica imanentă a ordonării şi conexionării variabilelor bugetare, etapizarea teleologică a procesului tranziției, constrângerile negativității induse de către politica bugetară şi fiscală, precum şi codeterminările în cadrul triadei transformative, impun necesitatea abordării strategice a procesului de relansare economică, abordare în cadrul căreia investițiile de relansare capătă o deschidere a complementarităților care se "închid" pe agentul eco-

nomic productiv, după cum am afirmat, subiect al relansării. Această strategie semnifică mult mai mult decât o combinare a măsurilor pe perioade scurte, ea vizează integrarea temporală a instrumentelor de politică economică, cerință majoră a unei economii în dezechilibru, în particular, într-un dezechilibru generat de o criză asistemică. Durata ciclului strategic în condițiile tranziției este determinată de ritmul, profunzimea şi calitatea transformării proprietății. În aceste condiții, erorile în deciziile de politică îşi relevă consecințele după un timp îndelungat, dacă nu sunt absorbite de "obiectivitatea" procesului de tranziție. . In contextul viziunii strategice, circumscrisă finalității şi ierarhiei de obiective prezentate mai sus, politicile bugetare şi fiscale beneficiază de existența unor mecanisme constitutive ale interdependențelor dintre economie şi buget care vor trebui utilizate în construcțiile bugetare şi, implicit, în instrumentalizarea agregatelor bugetare şi fiscale;

- economia ofertei evidențiază necesitatea reducerii importanței sectorului public în activitatea economică şi diminuării presiunilor fiscale asupra întreprinderilor viabile şi asupra veniturilor populației;
- anticipațiile raționale afirmă că deficitele bugetare consumative descurajează agenții economici, iar finanțarea forțată a acestor deficite umflă datoria publică, inflația devenind necesară pentru a reduce valoarea sa reală;
- deficitul bugetar centrat pe consum duce la contracția formării capitalului productiv, determinând o pierdere a ofertei naționale vis-a-vis de concurența străină, la o deteriorare, a soldului comercial extern. În această situație, importurile de capital pentru finanțarea deficitului balanței operațiilor curente vor fi ajustate de prima de risc necesară acoperirii deprecierii monedei naționale;
- îndatorarea publică crescândă apasă asupra economiei în condițiile în care o rată reală a dobânzii (necesară stimulării economisirii) va fi superioară ratei profitului (necesară delanşării investiției de relansare).

O politică de asanare financiară pe termen mijlociu, de 2- 3 ani, bazată pe un proces de privatizare endogenă, utilizând o fiscalitate selectivă bine reglementată şi corect orientată spre susținerea ofertei, centrând cheltuielile publice, în această perioadă, pe susținerea cererii productive, ajustând deficitul bugetar canalizat preponderent spre susținerea investițiilor, ținând sub control prețui capitalului, dar eliberând prețul monedei şi prețurile bunurilor de constrângerile administrative, ar constitui premise pentru încercarea de stopare a căderii libere, ca prioritate a perioadei următoare de tranziție, stopare necesară demarării procesului de relansare.

Neîncadrarea acestei "scheme" în raționamentele ortodoxe constituie, după părerea mea, un argument pentru susținerea ei; însă în condițiile în care formarea agenților economici autentici reprezintă un proces endogen, supus "regulilor" comportamentului microeconomic.

Capitolul 2

STRUCTURI ALTERNATIVE ALE POLITICILOR FISCAL-BUGETARE ORIENTATE SPRE SPORIREA PRODUCȚIEI ŞI CREŞTEREA PROFITULUI AGENȚILOR ECONOMICI

2.1. Conexiuni Intre agregatele fiscal-bugetare şi influențele acestora asupra mecanismului financiar al agenților economici

Între politica financiară - parte integrantă a politicii generale a statului şi baza economică a societății există un raport direct, un raport dialectic care presupune legături strânse şi interdependente. Politica financiară evoluează pe măsura în care însăşi baza economică care o generează se dezvoltă şi suferă schimbări îndeplinind - ca orice element de suprastructură - un rol activ față de baza economică.

Agregatul fiscal - bugetar include atât sistemul fiscal cât şi cel bugetar; în structura sistemului fiscal intră, ca o componentă *sine que non*, totalitatea impozitelor şi taxelor şi alte venituri pe care statul, prin organele sale specializate le percepe în baza unor reglementări legislative. Deoarece impozitele şi taxele sunt instituite prin legi sau alte acte normative, care consfințesc, în ultimă instanță, dreptul de creanță fiscală a statului asupra contribuabililor, toate aceste reglementări în vigoare, de natură fiscală, fac parte din sistemul fiscal.

În condițiile economiei de piață, statul nu mai poate interveni în sectorul privat al economiei prin metode administrative. El are însă posibilitatea să utilizeze anumite instrumente economico-financiare, potrivit cerințelor politicii economice, financiare, monetare, sociale etc. prin care să influențeze activitatea agenților economici.

Sistemul fiscal, prin instrumentele sale, oferă posibilități pe care organele statului le pot utiliza în vederea realizării unor cerințe de interes general sau local, ca şi în conducerea activității economice şi sociale.

O primă trăsătură a sistemului fiscal constă în aceea că, prin intermediul său, statul îşi procură resursele necesare finanțării acțiunilor de a căror realizare depinde îndeplinirea funcțiilor sale.

în procesul aşezării, urmăririi şi perceperii impozitelor, aceste instrumente ale sistemului fiscal dau posibilitatea statului ca, prin aparatul său specializat, să exercite, în anumite limite, controlul asupra economiei.

Altă trăsătură a sistemului fiscal este universalitatea acestuia, ceea ce presupune ca un impozit să fie plătit de către toate persoanele care realizează

venituri din aceeaşi sursă sau posedă acelaşi gen de avere şi să cuprindă întreaga materie impozabilă.

Sistemul fiscal trebuie să îndeplinească şi o reală funcţie stimulativă - în sensul acordării de facilităţi agenţilor economici aflaţi în primii ani de activitate şi de înlesniri pentru investitorii şi reinvestitorii de capital, în scopul dezvoltării activităţilor economice, creării de noi bunuri materiale, sporirii volumului mărfurilor şi serviciilor.

A doua componentă a agregatului fiscal-bugetar care funcţionează în cadrul economiei naţionale o constituie bugetul de stat - sistemul bugetar.

Rolul bugetului în economia de piaţă se manifestă, îndeosebi pe plan financiar, economic şi social. Din punct de vedere financiar, bugetul asigură mobilizarea şi dirijarea resurselor financiare necesare îndeplinirii funcţiilor şi sarcinilor statului. Din punct de vedere economic rolul bugetului s-a accentuat datorită contribuţiei sale la realizarea obiectivelor, politicii economice şi sociale în fiecare etapă. Rolul economic al bugetului se concretizează în încercările statului de a utiliza impozitele, taxele, subvenţiile şi alte cheltuieli, ca instrumente de influenţare a conjuncturii economice.

În afară de bugetul de stat în forma sa clasică, în diverse ţări se întocmeşte şi un buget al economiei naţionale. În timp ce bugetul de stat are ca obiectiv stabilirea veniturilor şi a cheltuielilor publice, "bugetul economiei naţionale" sau "bugetul economic", reprezintă un document conţinând estimări cu privire la evoluţia întregii activităţi economice în viitor.

Bugetul economic reflectă toate resursele societăţii (naţiunii) şi destinaţia lor, cuprinzând informaţii previzionale în legătură cu producţia, repartiţia şi consumul produsului intern brut, precum şi cu privire la formarea şi utilizarea resurselor bugetului de stat Bugetul economiei naţionale este conceput ca un ansamblu de conturi ale naţiunii care descriu pentru anul în curs şi pentru anul următor, previziunile asupra tuturor agenţilor economici din ţara respectivă.

Pentru îndeplinirea în condiţii cât mai buhe a rolului ce revine finanţelor publice, politica financiară a statului trebuie adaptată cerinţelor fiecărei etape. Principalele domenii de manifestare a politicii financiare a statului sunt următoarele:

a) domeniul cheltuielilor publice;
b) domeniul resurselor financiare publice, care vizează:
- veniturile primare, cu caracter fiscal şi nefiscal;
- resursele financiare extraordinare procurate pe calea împrumuturilor contractate de stat, a emisiunii monetare, a privatizării unor fabricii, uzine, locuinţe şi alte bunuri proprietate de stat;

c) domeniul creditului bancar şi
d) domeniul asigurărilor de bunuri, persoane şi răspundere civilă. Aceste domenii sunt strâns legate între ele, se întrepătrund cu politica monetară, de credite şi cea de asigurări. În politica financiară nu se poate face abstracţie de existenţa finanţelor private, alături de cele publice,

de complementaritatea dintre sectoarele publice şi private, dintre stat, agent economic şi bănci.

Agregatul fiscal - bugetar constituie un concept elaborat pe planul cercetării economice care se regăseşte în sfera practicii economice, atât prin resursele financiare ce constituie venituri fiscale prelevate la bugetul de stat, cât şi prin cheltuielile alocate de la buget pentru asigurarea condițiilor necesare funcționării unităților economice.

În țara noastră, odată cu aplicarea Legii finanțelor publice, resursele financiare publice sunt formate din ansamblul veniturilor administrației de stat centrale, ale administrației de stat locale, veniturile instituțiilor publice şi activităților autofinanțate, veniturile bugetului asigurărilor sociale de stat şi alte fonduri pentru plata ajutorului de şomaj. Având în vedere gruparea economică, resursele financiare publice sunt structurate în: venituri curente, venituri din capital şi subvenții.

În componența resurselor, agregatul fiscal-bugetar include impozitele şi taxele virate de agenții economici la bugetul statului, constituite ca resurse ale acestuia. Dintre acestea cele mai importante sunt:

- impozitul pe salariile individuale, care de la 1 ianuarie 1991, a înlocuit impozitul pe fondul total de retribuire. În următorii ani în România se are în vedere înlocuirea impunerii separate a veniturilor obținute de persoanele fizice din diferite surse cu un impozit global;
- impozitul pe profit, prin care se asigură participarea echitabilă a agenților economici la formarea veniturilor bugetului de stat, în raport cu mărimea venitului (profitului) realizat. Pentru stimularea într-o mai mare măsură a agenților economici în diversificarea şi creşterea producției, realizarea pe această cale de profituri ridicate, precum şi pentru înlăturarea unor dificultăți în determinarea impozitului pe profit, începând cu 1 ianuarie 1992 se aplică un sistem mai simplu de impunere a profitului;
- impozitul pe sume obținute din vânzarea activelor societăților comerciale cu capital de stat, ca un impozit pe avere introdus în țara noastră din luna noiembrie 1991;
- taxa pe valoarea adăugată, făcând parte din categoria taxelor generale pe vânzări, taxă ce a înlocuit în țara noastră începând de la 1 ianuarie 1993, impozitul pe circulația mărfurilor;
- accizele calculate la diverse categorii de produse, considerate ca taxe de consumație pe produs. Prin utilizarea taxei pe valoarea adăugată, statul are posibilitatea de a încasa o mare parte din impozit, mai repede decât în cazul impozitului pe cifra de afaceri brută, deoarece taxa se plăteşte la fiecare stadiu de prelucrare şi realizare a mărfii sau a serviciului. Totodată, organele fiscale au posibilitatea de a controla modul de calcul şi de plată la bugetul statului, al acestui impozit, de-

oarece plătitorii au obligația de a ține o evidență detaliată a tranzacțiilor de vânzare-cumpărare şi a sumei impozitului plătit;

- taxele vamale percepute în țara noastră de către stat asupra importului şi tranzitului de mărfuri.

Astfel, volumul resurselor financiare de care statul are nevoie pentru exercitarea funcțiilor sale este determinat de cuantumul de cheltuieli publice aferente perioadei considerate. În ceea ce priveşte proveniența resurselor financiare, organele de decizie au două alternative: fie să opteze pentru folosirea de resurse interne, ce pot fi procurate pe plan național, fie să apeleze la resursele externe ce pot fi atrase din afară.

Impozitele şi taxele constituie nu numai metode de prelevare a unor resurse financiare, la fondurile publice, dar şi instrumentele de influențare a proceselor economice. Multiple şi variate probleme de politică financiară apar în legătură cu veniturile provenind de la sectorul public. În cadrul politicii financiare a statului, un loc important îl ocupă problema echilibrului financiar.

Cheltuielile bugetului administrației centrale de stat, a doua componentă a agregatului fiscal-bugetar - se poate prezenta sub următoarea structură:

a) Cheltuieli curente:

- cheltuieli de personal;
- cheltuieli materiale;
- subvenții şi transferuri;

b) Cheltuieli de capital;

c) Fond de rezervă la dispoziția Guvernului. Clasificația cheltuielilor publice în bugetul administrației de stat centrale cuprinde următoarele părți: cheltuieli social-culturale, apărare națională, ordinea publică, puterea şi administrația de stat, acțiuni economice, alte acțiuni, transferuri, datorie publică şi fondul de rezervă bugetară.

Cheltuielile publice devin instrumente ale unor mecanisme financiare folosite de către stat pentru încurajarea sau susținerea unor domenii de activitate economică şi socială, fie prin preluarea de către stat a finanțării directe şi indirecte a obiectivelor de investiții, de producție sau de cercetare - experimentare, fie prin acordarea de subvenții al căror volum este influențat de o serie de factori interni sau externi, economici sau extraeconomici.

Fiind vorba de obiective economice de interes generai pentru societate, utilizarea cheltuielilor publice vizează atât sectorul public, cât şi cel privat, în acest sens, pot fi vizate obiective ca: dezvoltarea unor ramuri ale industriei (extractivă, energetică, construcții de maşini), prin care statul urmăreşte fie reducerea dependenței energetice şi de materii prime față de străinătate, fie realizarea unor produse industriale ale tehnicii de vârf; salvarea de la faliment a unor întreprinderi prin acordarea unui sprijin financiar cu titlu de împrumut sau de subvenție din resursele publice; stimularea acțiunilor de cercetare-dezvoltare fundamentală şi aplicativă, prin preluarea asupra statului a finanțării

unei importante părți a cheltuielilor de cercetare; dezvoltarea, modernizarea sau restructurarea agriculturii; reducerea şomajului; stimularea exportului etc.

Previziunea financiară a agenților economici din țara noastră, parte integrantă a previziunii economice, este rezultatul activității managerilor unității economice de cunoaştere, programare şi realizare a conținutului funcțiilor şi rolului finanțelor la nivel microeconomic, pentru fundamentarea programului economic şi pentru creşterea contribuției lor în cadrul mecanismului economiei naționale.

Prin elaborarea bugetelor la nivelul agenților economici, se stabilesc resursele şi responsabilitățile pe fiecare centru de activitate. Bugetul este deci, previziunea exprimată valoric a alocărilor de resurse şi a precizării de responsabilități pentru realizarea obiectivelor unității economice în condițiile concrete de desfăşurare a activității sale.

Previziunea financiară realizată cu ajutorul sistemului de bugete ale agenților economici asigură dimensionarea bugetară a acestora, ținând seama de complexitatea lor.

Regiile autonome şi societățile comerciale cu capital integral de stat şi cu capital privat întrețin multiple legături exterioare cu organe şi instituții financiar-bancare, contribuind la constituirea unor fonduri financiare sau beneficiind de resurse de la aceste fonduri. Mărimea acestor fluxuri financiare este influențată de forma de organizare a agenților economici, de performanțele lor economice, de proporția investițiilor efectuate în sectorul public.

O primă grupă de relații o formează fluxurile financiare între stat şi agent economic. Este vorba de legăturile ce există între bugetul statului şi agent, atât pe linia prelevărilor, cât şi pe linia alocațiile primite de acesta. Agenții economici prelevă la bugetul administrației centrale de stat sau la bugetul local, după caz, impozite şi taxe, alte vărsăminte cum ar fi: taxa pe valoarea adăugată, accizele, impozitul pe profit, taxe asupra terenurilor proprietate de stat, taxe vamale, taxa de timbru ş.a. La regiile autonome, acestor vărsăminte către buget li se adaugă vărsămintele din profitul net al acestora; societățile comerciale cu capital de stat efectuează vărsăminte la buget cu titlu de divident la capitalul, social al statului. La buget se mai încasează sumele pentru concesionarea sau închirierea unor întreprinderi publice.

Alocările de la bugetul de stat reprezintă acele sume de bani pe care agenții economici cu capital de stat sau capital privat le primesc pentru finanțarea unor cheltuieli privind lucrările de investiții, re tehnologizarea capacităților de producție, cercetare, pregătire de cadre şi, în mod excepțional, subvenții. În cazul în care bugetul acordă alocații pentru completarea resurselor fondului de dezvoltare necesar investițiilor, aceasta reprezintă de fapt, o cale de majorare a capitalului propriu. Subvențiile se acordă în cazuri justificate regiilor autonome şi şe administrează de guvern sau de organele locale, în limitele fondurilor prevăzute în bugetele acestora; subvențiile pot fi utilizate numai potrivit scopurilor pentru care au fost acordate (în cazul unităților din industria extractivă sau

pentru acoperirea unor diferenţe de preţuri şi tarife). Societăţile comerciale pot fi subvenţionate prin hotărârea guvernului pe o perioadă de maximum patru ani cu reduceri anuale ale cuantumului subvenţiei cu rata de 20% din suma iniţială.

De la firme pornesc fluxuri financiare şi către alte fonduri financiare centralizate cum sunt contribuţii pentru asigurări sociale (care alimentează fondul bugetului asigurărilor sociale de stat) şi al contribuţiei pentru fondul de ajutor de şomaj şi reorientare profesională. Primele de asigurare sunt prelevate la fondurile de asigurări de bunuri şi persoane şi răspundere civilă constituite ia societăţile de asigurări; din fondurile de asigurare se repartizează despăgubiri în cazul producerii riscurilor asigurate. Relaţii multiple se stabilesc cu băncile pe linia acordării de credite necesare pentru acoperirea cheltuielilor curente sau pentru investiţii; la termenele de scadenţă stabilite, creditele se rambursează băncilor, împreună cu dobânda corespunzătoare.

Printre mijloacele ia care autorităţile publice apelează tot mai des pentru redresarea economiei, eliminarea sau diminuarea consecinţelor factorilor cu caracter perturbator, se înscriu şi cele de natură fiscală.

Modul concret de funcţionare a diferitelor mecanisme fiscale (de exemplu, impozitele pe veniturile întreprinzătorilor, impozitele pe consum, taxele vamale etc.), diferă de la o ţară la alta şi de la o perioadă la alta.

În general, statul poate influenţa, în anumite limite, cu ajutorul impozitelor toate fazele reproducţiei sociale. Astfel, cu ajutorul impozitelor directe, respectiv prin impunerea diferenţiată a veniturilor şi prin degrevarea fiscală a anumitor categorii de plătitori statui poate stimula dezvoltarea economică.

2.2. Cicluri şi circuite financiare declanşate de alternativele politicii bugetar-fiscale şi efectele lor asupra mecanismului financiar al agentului economic, solvabilitate, lichiditate, capacitate de plată

Fiecare ţară are o economie şi o structură proprie, forme specifice de organizare a activităţii agenţilor economici, reglementări multiple de supervizare, orientare şi control, utilizează modalităţile şi criteriile variate de cuantificare a eforturilor, de măsurare a efectelor si de apreciere a eficienţei. Foloseşte diferite instrumente de stimulare sau frânare a unor activităţi de prevenire şi combatere a unor fenomene cu caracter perturbator, înlăturarea dezechilibrului financiar şi orientarea activităţilor într-o direcţie anumită sau către un scop anume.

În general, prin mecanisme financiare ale agenţilor economici se înţelege un ansamblu de metode, instrumente şi proceduri de formare, colectare şi gestionare a capitalurilor.

Mecanismele financiare sunt diversificate, ele se referă la mecanismele privind autofinanţarea, creditarea şi finanţarea bugetară, mecanismul amortizării activelor fixe, mecanismele ciclurilor de investiţii şi de exploatare, mecanismele circuitului capitalului, mecanismele de desfăşurare a fluxurilor financiare, mecanismul formării şi utilizării surplusului monetar, etc.

Asemenea mecanisme trebuie să fie organizate şi coordonate în aşa fel încât să dea impuls desfăşurării unor activități raționale, creşterii rentabilității, asigurării permanente a lichidității, solvabilității şi capacității de plată.

Mijloacele, mecanismele şi fluxurile financiare sunt utilizate în cadrul agenților economici în vederea realizării funcției financiare a unității respective şi a obiectivelor acesteia.

Mecanismele financiare pot fi înțelese dacă se cunosc ciclurile financiare şi modul lor de desfăşurare.

În procesul producției şi desfacerii pot apare trei cicluri financiare principale:

a) Ciclul de investiții - amortizare. Prin investiții se creează un capital de producție, de la care unitatea aşteaptă realizarea de venituri, pe mai multe perioade succesive. Investițiile reprezintă o cheltuială, care se materializează în transformarea monedei în active fixe, ce au o durată îndelungată de funcționare. Odată creat, capitalul de producție începe să se deprecieze fizic şi moral, iar procedura, mecanismele şi sistemele de amortizare au ca scop evaluarea şi recuperarea acestei deprecieri care se adaugă şi la prețul de cost.

Durata şi sistemul de amortizare au fost două componente dintre dementele care au constituit permanent în țara noastră o frână în calea reînnoirii susținute a aparatului de producție şi a ridicării nivelului său tehnic.

Crearea condițiilor de manifestare deplină a autonomiei întreprinderilor în țara noastră va trebui să includă şi suprimarea obligativității respectării unor anumite durate de amortizare care nu erau susținute de posibilitățile practice de utilizare a fondurilor fise respective.

Stabilirea de către întreprindere a unor durate de amortizare care să corespundă intereselor sale, nu va duce, cel puțin în perioada imediat următoare la o scădere puternică a perioadei de recuperare a valorii utilajelor şi echipamentelor, decât în măsura în care unitatea economică va reuşi să nu mărească costul de producție, prin cote superioare, de amortizare (altfel, în cazul menținerii aceluiaşi preț de desfacere, va risca să-şi diminueze rentabilitatea) şi în măsura în care economia națională sau resursele valutare ale firmei vor reuşi să asigure necesarul de noi fonduri fixe din producția internă, respectiv din import.

Spre deosebire de durata de amortizare, sistemul de amortizare face obiectul unor reglementări legale în țările cu economie de piață, ei fiind corelat *cu* politica de impozite practicată. Majoritatea țărilor occidentale folosesc sistemul regresiv de amortizare, care permite recuperarea celei mai mari părți din valoarea fondurilor fixe în prima parte a duratei lor de serviciu.

Amortizarea regresivă şi accelerată nu se va aplica în mod identic, cu aceleaşi rate, în toate țările, fiecare țară prezentând în acest sens anumite particularități.

Indiferent de forma concretă pe care o îmbracă, sistemul regresiv de amortizare s-a dovedit a fi mult mai competitiv decât cel liniar, ceea ce impune

şi o reconsiderare a sistemului nostru de amortizare. Susţinem ideea introducerii unui sistem regresiv de amortizare care, corelat cu durata de amortizare, să aibă în vedere atât uzura fizică cât şi cea morală, dar şi cea a capacităţii de furnizare a fondurilor fixe din producţia internă sau din import, să constituie un factor dinamizator al economiei naţionale, favorizând înnoirea, modernizarea şi adaptarea facilă la cerinţele pieţei, a capacităţilor de producţie şi modernizarea acestora, având în vedere faptul că înlocuirea nu se poate face. În general cu utilaje de acelaşi tip, ci cu altele mai performante.

b) Ciclul de exploatare reprezintă ansamblul operaţiunilor desfăşurate de agenţii economici pentru a-şi atinge scopul şi obiectivele propuse. El cuprinde achiziţia de bunuri şi servicii transformarea acestora în produse finite şi vânzarea lor. În fazele ciclului de exploatare, capitalul îmbracă diferite forme, circulând şi transformându-se în mod permanent. Fluxurile reale corespund cu o serie de fluxuri financiare şi un ansamblu de active financiare (creanţe şi datorii).

c) Ciclul operaţiunilor financiare priveşte operaţiunile şi procedurile de acordare sau de luare de împrumut, precum şi achiziţiile de titluri de participare. Toate operaţiunile de acordare sau luare de împrumut dau naştere la fluxuri financiare, adică intrări şi ieşiri de monedă. Între fluxurile iniţiale şi suma fluxurilor finale mi există echivalenţă, datorită dobânzii acordate de datornic celui care i-a acordat împrumutul.

Ciclurile şi circuitele financiare declanşate de politica bugetar-fiscală Influenţează procesul financiar al agenţilor economici având efecte asupra rentabilităţii, solvabilităţii, capacităţii de plată şi lichidităţii acestora.

Alternativele politicii bugetare fiscale declanşează o serie de cicluri şi circuite financiare care au efecte complexe şi dinamice asupra mecanismului financiar ai agenţilor economici, materializate în solvabilitate, lichidităţi şi capacitate de plată.

Utilizarea diferenţiată în timp a mijloacelor şi mecanismelor financiare, permite agenţilor economici să-şi realizeze obiectivele financiare specifice unei perioade sau alta, punând accent pe cele prioritare în vederea obţinerii unei eficiente economice maxime. Aceasta asigură dobândirea şi consolidarea unei poziţii solide a agentului economic, el dobândind astfel capacitatea de a face faţă oricărei concurenţe în cadrul economiei de piaţă.

2.3. Strategia agenţilor economici în condiţiile alternativelor de politici bugetar-fiscale; realizarea obiectivelor propuse (profit şi rentabilitate)

Promovarea unor politici alternative prin intermediul pârghiilor specifice politicii fiscal-bugetare în economia românească, faţă de economiile concurenţiale, consolidate, întâmpină anumite restricţii majore; existenţa şomajului şi creşterea lui, devansarea indexării salariilor, creşterea mare a preţurilor, reducerea nivelului economiilor, deficitul balanţei de plăţi şi scăderea producţiei.

Stimularea cererii ca mijloc de absorbție a forței de muncă din economie şi a creşterii producției este determinată de necesitatea combaterii inflației, a cărei cauză nu constă în reducerea înclinației spre economisirea şi creşterea consumului ci, în dezechilibrul dintre cerere şi oferta pe piața bunurilor economice.

Scăderea producției îşi are cauzele în modul de organizare a producției şi a muncii, în modul în care au fost constituiți agenții economici şi în necorelarea structurii şi calității ofertei interne cu cererea internă şi externă, cu influența directă asupra evoluției inflației şi asupra balanței de plăți.

Dintre restricțiile prezentate cea. mai importantă este cea impusă de funcționarea unei politici antiinflaționiste asupra economiei, pentru asigurarea controlului inflației în scopul realizării unui cadru de acțiune al funcționării instrumentelor specifice politicilor fiscaî-bugetare..

Pe termen scurt, remediul cel mai bun constă în acționarea asupra factorului cerere, în sensul reducerii sectorului gospodăririi, politică promovată de guvern, dar cu efecte negative în condițiile țării noastre, asupra veniturilor reale, puterii de cumpărare, economisirii şi fluxului de venituri primite de agenții economici. Reducerea prin măsuri fiscale a veniturilor agenților economici în scopul reducerii presiunii cererii acestora asupra anumitor segmente de piață se loveşte de necesitățile lor financiare crescute în perioada de tranziție, pe linia retehnologizării şi a acumulării de capital financiar.

Reducerea inflației prin cost şi prin majorarea profitului are loc ca urmarea ecartului mare între cerere şi ofertă. Dacă ultima subcomponentă se poate controla printr-un maxim admis al profitului în economie, inflația prin cost vizează condițiile producției la nivel microeconomic, determinate de nivelul consumurilor normale materiale şi de forță de muncă, cu implicații asupra nivelului productivității muncii, care necesită noi metode de organizare a producției şi de creştere a eficienței de către toți agenții economici.

Principalele căi de reducere a fenomenului inflaționist constau în reducerea cheltuielilor bugetare, reducerea ratelor impozitelor pe actele de consum, limitarea creditului, creşterea dobânzii, "înghețarea" prețurilor şi salariilor, care vin în contradicție dar cu anumite puncte comune, cu politicile fiscal-bugetare de stimulare a sporirii producției şi a creşterii profitului.

O strategie pentru un agent economic constituie modul în care acesta urmăreşte să-şi atingă scopurile propuse, ținând seama de condițiile favorabile şi nefavorabile ale mediului, resursele şi capacitățile organizatorice.

Restructurarea economiei noastre este un proces complex vizând perfecționarea tuturor subsistemelor organizației, a mijloacelor tehnice şi tehnologice, a metodelor de pregătire şi concepție a sistemului informațional, decizional şi nu în ultimul rând, a structurii de personal, ținând seama de procesele de transformare care au loc în perioada de tranziție spre o economie de piață; agenții economici trebuie să-şi concentreze eforturile spre activități de adaptare şi dezvoltare, astfel încât să se asigure o receptivitate sporită față de ori-

entările stabilite. Astfel, strategiile de creştere pot fi implementate, fie prin creşterea internă, fie prin achiziție, fuziune sau afacere comună. În funcție de condițiile concrete în care se dezvoltă şi de obiectivele urmărite, un agent economic poate adopta una sau alta din strategiile amintite.

Politica agenților economici cuprinde un set de obiective pe termen mediu ce se referă, fie la ansamblul activităților, fie la componentele majore ale acesteia, împreună cu volumul şi structura resurselor disponibile, acțiunile principale de realizat, principalii responsabili şi executanți, sursele de finanțare, termenele finale şi intermediare, indicatorii de eficiență globală şi parțiali.

Politicile se concretizează de obicei, în programul anual ai agenților economici şi în programe speciale pe anumite domenii, comercial, tehnic, financiar, personal, marketing, reparații etc. - prevăzute pe orizonturi scurte şi medii între câteva luni şi maximum doi ani.

O componentă fundamentală a setului de obiective strategice ale agenților economici o constituie realizarea unei producții într-o structură adecvată profilului de activitate al unității economice şi cerințelor pieței, cu costuri cât mai reduse care să permită obținerea unui profit şi a unei rentabilități în măsură să asigure dobândirea unei poziții stabile a unității economice în sectorul respectiv.

Producția constituie componenta activității economice, a cărei funcție esențială constă în combinarea şi utilizarea factorilor materiali şi umani în vederea obținerii de noi bunuri economice (bunuri materiale şi servicii), respectiv a sporirii utilităților acestora.

În funcție de caracterul rezultatelor finale ale producției, aceasta poate fi deci: materială şi nematerială (prestări de servicii) etc.

Pentru influențarea anumitor procese economice cum ar fi cel a! producției, se utilizează una sau mai multe instrumente cu caracter financiar (impozitele, taxele, împrumuturile ş.a.).

Cu ajutorul impozitelor, statul influențează o fază sau alta a procesului reproducției sociale, în funcție de interesul pe care îl are la un moment dat. Astfel, statul foloseşte pârghia impozitelor pentru a stimula creşterea producției în anumite ramuri aîe economiei care dispun de materii prime, resurse primare de energie sau sunt purtătoare ale progresului tehnic.

În țara noastră, în actuala etapă de tranziție spre economia de piață, interesul societății cere sporirea producției unor bunuri într-un ritm mai rapid decât cel înregistrat în trecut. În scopul sporirii producției, statul poate folosi pârghiile prețului şi a impozitului în relațiile cu agenții economici.

Aprovizionarea economiei cu materii prime şi materiale pentru producție şi cu anumite bunuri de natura investițiilor din import face necesară sporirea exportului de mărfuri de proveniență românească. Intensificarea schimburilor comerciale cu străinătatea în condițiile adâncirii şi lărgirii pieților de desfacere a devenit o necesitate obiectivă. Activizarea balanței comerciale reclamă stimularea exportului de produse româneşti, cu un grad ridicat de prelucrare, în

condiții de eficiență optimă. Pentru atingerea acestui obiectiv prioritar, statul se foloseşte de pârghiile prețului, cursului de schimb şi sistemul impozitelor.

Maximizarea profitului constituie motivația agentului economic de a acționa într-un domeniu de activitate lucrativă, criteriul de fundamentare a opțiunii privind orientarea capitalului şi restructurarea producției. Profitul stimulează eforturile agentului economic în vederea perfecționării activității sale, cultivă spiritul de economisire. În acelaşi timp, profitul are o semnificație deosebită pentru societate pe. seama prelevării unei părți a acestuia la bugetul de stat, asigurându-se satisfacerea unor nevoi sociale generale, învățământ, sănătate, artă, cultură, protecție socială, administrație de stat, sport, apărare etc.

Profitul se calculează ca excedent al prețului de vânzare peste cheltuielile de producție efectuate de agenții economici. Ca mărime, profitul se prezintă sub mai multe forme: profitul brut, net, normal, de monopol, industrial, comercial, bancar. O formă specială de profit sunt dividendele încasate de acționari din profitul net realizat de societățile la care dețin acțiuni.

Rentabilitatea este capacitatea agentului economic de a produce un surplus peste nivelul cheltuielilor. Rentabilitatea se măsoară cu ajutorul profitului în mod absolut şi a ratei acesteia.

O rentabilitate insuficientă poate pune în pericol existența capitalului şi a solvabilității unității. Calcularea ratelor de rentabilitate scoate în evidență caracteristicile economice şi financiare ale agenților economici permițând compararea performanțelor industriale şi comerciale.

Rentabilitatea şi lichiditatea sunt elemente care intervin în definirea politicii generale a agenților economici.

Structura financiară arată o anumită politică a agenților economici în legătură cu structura capitalurilor, ce se poate analiza, în special, prin ratele de îndatorare, dar şi prin efectele datoriilor asupra rezultatelor. Ratele de structură financiară compară finanțarea externă prin datorii cu fondurile proprii, scoțând în evidența componența datoriilor din pasiv şi repartizarea capitalurilor permanente între fondurile proprii şi cele împrumutate pe termen mediu şi lung. Pe termen lung agenții economici trebuie să genereze şi capacitățile de autofinanțare suficientă pentru a-şi putea rambursa datoriile.

Obținerea de profit, realizarea unei rentabilități corespunzătoare, în contextul unei structuri optime a politicii financiare, asigură atingerea unui potențial financiar ridicat. Potențialul financiar al agentului este reprezentat de stocul de resurse financiare atrase în circuitul economic sau susceptibile de a rl utilizate în calitate de factor de producției, care reflectă forța financiară a unei unități economice la un moment dat.

Realizarea unui potențial financiar ridicat este posibil prin obținerea unui profit şi a unei rentabilități corespunzătoare, printr-o politică financiară rațională, capabilă să combine într-o structură optimă diversele sale elemente, asigurând o utilizare eficientă a tuturor categoriilor de resurse financiare.

Prelevarea la buget a unei părți a profitului stimulează funcția de pârghie financiară a acestuia, diminuându-se în bună parte interesul agenților economici pentru a pune în mişcare şi a mobiliza sursele interne de a reinvesti o parte din profit transformându-se într-un instrument administrativ cu posibilități stimulatorii.

În mecanismul de conducere, organizare şi previziune a activității economice, profitul îndeplineşte deci, un important rol: sursă de finanțare a activității societăților comerciale, pârghie de stimulare materială a agenților economici şi salariaților, indicator cu mare putere de sinteză care caracterizează sub raport calitativ, întreaga activitate desfăşurată, în sfârşit mijloc de control asupra realizării obiectivelor prevăzute.

Profitul agenților economici se previzionează prin bugetul de venituri şi cheltuieli, determinându-se ca diferență între veniturile şi cheltuielile perioadei de gestiune.

După ce acoperă cheltuielile, deci din profitul brut, agenții economici constituie fondul de rezervă şi fondul de dezvoltare, asigură sumele necesare satisfacerii necesității sociale ori de perfecționare-recalificare ale personalului angajat, precum şi pentru cointeresarea prin premiere, a acestuia, plăteşte impozitele, taxele, cotele de asigurări şi securitate socială ş.a. Regiile autonome în afară de partea de venituri afectată constituirii fondurilor proprii şi efectuării plăților menționate mai sus, inclusiv o cotă de *5%* pentru constituirea unui fond de participare a angajaților ia profit, au obligația să plătească la bugetul administrației centrale sau locale de stat, impozitul pe profit calculat sub formă de cote proporționale diferențiate în funcție de mărimea profitului. Creşterea profitului este determinată atât de factorii cu acțiune directă printre care se numără: sporirea producției realizate, modificarea structurii producției, reducerea costurilor (inclusiv influența abaterilor legale la prețuri şi tarife ale resurselor), precum şi de modificarea prețului de vânzare.

Există şi anumiți factori indirecți care acționează asupra diferenței de profit şi de rată a rentabilității prin intermediul influenței reducerii costurilor unitare, formând două grupe: factori dependenți de efortul unității şi abateri legale de costuri (de prețuri şi tarife ale resurselor). În determinarea influenței lor trebuie calculată influența factorilor analitici-sintetici de reducere a costurilor.

Stimularea creşterii producției, obiectiv de bază ai sporirii cererii şi ofertei şi al creşterii profitului obținut de agenții economici, impune adoptarea de măsuri care să vizeze stimularea diferențiată a agenților economici în funcție de decalajele existente în economie, între diferitele sectoare de activitate, concretizate în ecarturile diferite între ofertă şi cerere, deci se impune o abatere de la principiul echității fiscale în mod tranzitoriu şi flexibil temporal Stimularea agenților economici trebuie să aibă în vedere asigurarea demarajului şi a creşterii în condiții de privatizare şi de restructurare tehnologică care să ducă la sporirea producției şi să producă creşterea profitului pe seama creşterii cantității şi îmbunătățirii calității bunurilor şi serviciilor economice în condițiile unor consumuri

normale de resurse, reduse față de cele actuale, care să asigure pe această cale creşterea marjei brute a profitului, în condițiile unei stabilități a prețurilor.

Facilitățile fiscale nu trebuie acordate aprioric, ci în momentul implementării efective a noilor tehnologii, pentru constrângerea agenților economici în direcția diminuării intervalului de timp pentru punerea în funcțiune a acestora. Facilitățile fiscale nu trebuie acordate pentru investiții de înlocuire *ci* pentru investiții care să vizeze creşterea parametrilor tehnologici în condiții de ecologie industrială şi de noi unități structurale auxiliare în care să fie integrată forța de muncă disponibilizată.

În acelaşi scop, politica fiscală va trebui combinată cu o politică a amortismentelor de tip accelerat, acordate diferențiat în funcție de natura şi rolul utilajelor şi instalațiilor în procesul de producție şi nu în mod generalizat

Asupra agentului economic impactul va fi pozitiv, căci pe lângă creşterea resurselor destinate finanțării investiției, diminuează obligația sa fiscală şi permite creşterea activității şi a profitului pe seama noilor investiții.

În acelaşi timp, trebuie să se aibă în vedere că amortismentul constituind un cost se va repercuta asupra nivelului prețurilor şi prin intermediul spiralei inflaționiste poate provoca o nouă creştere a salariilor. Acest efect se impune a fi contracarat prin scăderea fiscalității directe asupra veniturilor salariatei ca bază de asigurare a creşterii veniturilor reale, evitându-se acordarea de noi creşteri a salariului nominal.

Politica fiscală va trebui să fie susținută de reducerea cheltuielilor publice, pentru asigurarea unui deficit bugetar cât mai redus posibil, ca mijloc de acțiune în direcția reducerii mediului inflaționist şi a creării premiselor care să favorizeze în viitor reducerea fiscalității pentru stimularea directă a producției şi indirect prin intermediul creşterii economiilor în scopul plasării lui în domeniul productiv.

Efectele pozitive ale diminuării cheltuielilor publice se vor răsfrânge implicit asupra dezechilibrului monetar contribuind la reducerea inflației.

În scopul echilibrării balanței de plăti externe şi a stimulării creşterii producției interne, se impune limitarea impozitului de produse care pot fi realizate în țară prin intermediul taxelor vamale, accizelor şi a taxei pe valoarea adăugată, a introducerii de noi taxe pentru operațiunile vamale, toate cu o bază cumulativă în lanț pentru a creşte eficiența efectului protecționist şi productivitatea financiară a impozitelor, fără a contraveni prevederilor GATT.

Efectele reducerii şomajului se repercutează în mod indirect asupra fluxurilor reale, monetare şi financiare din sfera economică. Se impune instituirea unei discipline în domeniul utilizării forței de muncă, prin care toți agenții economici, indiferent de forma de proprietate, să fie obligați să utilizeze forța de muncă pe bază de contract de muncă şi numai în condițiile în care persoanele fizice execută prestații sub formă de cumul, se va avea în vedere întocmirea de contracte de prestări de servicii.

În acelaşi timp se impune ca agenților economici nou înființați să li se aprobe uneîe facilități fiscale. Acestea să fie acordate în corelație cu asigurarea unui capital financiar de pornire optim şi cu obligația creării unor locuri de muncă permanente; nu se poate concepe producerea de profit fără personal angajat sau numai cu personalul angajat pe bază de contracte de prestări de servicii care nu asigură o protecție socială reală.

Posibilitatea acordării de facilități fiscale şi a practicării unui nivel redus de cote de impunere în anumite scopuri, implică în acelaşi timp gestionarea riguroasă a impozitelor şi sancțiunilor evaziunilor fiscale, fără de care scăderea presiunii fiscale nu este posibilă. Aceste sancțiuni trebuie să aibă în vedere: confiscarea profitului realizat fraudulos, amenzi fiscale, pedepse penale şi interzicerea desfăşurării unei activități economice ilegale în țara noastră.

În condițiile aplicării unor alternative privind politicile bugetar-fiscale, strategia agenților economici, atât cea de ansamblu cât şi cea financiară, trebuie să fie astfel elaborată şi aplicată încât să fie flexibilă, dinamică şi să se poată adapta, pentru a asigura realizarea obiectivelor propuse în condiții de profit, rentabilitatea şi deci eficiență economică ridicată.

Capitolul 3

ECHILIBRUL BUGETAR DINAMIC – CERINȚĂ ESENȚIALĂ A RELANSĂRII ECONOMIEI ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE

3.1. Echilibrul economic în perspectiva schimbării

Conceptul de echilibru semnifică acea stare în care forțele care acționează în direcția schimbării se găsesc într-o balansare convergentă capacităților generatoare de schimbare.

în economie echilibrul semnifică balansarea cererii şi ofertei ce se confruntă pe piață, balansare exprimabilă prin nivelul prețului bunului economic supus acțiunii acestor forțe. Diversitatea bunurilor economice şi a piețelor reclamă o diversitate de echilibre economice într-un proces de incluziune concentrică a sferelor de cuprindere, ajungându-se la nivelul economiei naționale la un echilibru general, care semnifică existența simultană a echilibrului pe toate piețele.

Echilibrul general consideră economia ca un sistem de piețe intercorelate, realizându-se balansarea cererii şi ofertei pe toate piețele şi între piețe.

Această succintă definiție a conceptului de echilibru general economic, conține cele două dimensiuni caracteristice ale acestuia:

a/ dimensiunea structurală, care presupune realizarea unei balansări între resurse şi nevoi pe fiecare piață şi pe ansamblul economiei, ca formă de exprimare compozițională a confruntării între cerere şi ofertă;

b/ dimensiunea funcțională, semnifică realizarea unei balansări între piețe în cadrul economiei, ca formă de exprimare configurațională a confruntării dintre cerere şi o ofertă. Între cele două dimensiuni există o legătură reciprocă determinabilă, primordialitate având echilibrul funcțional.

Reluând conceptul de echilibru într-o viziune pragmatică, se poate afirma că el reprezintă situația unei economii în care proporțiile "cantităților" globale permit ajustarea armonioasă a tuturor fluxurilor, stabilitatea tuturor prețurilor şi funcționarea evolutivă a aparatului economic.

Echilibrul economic general se caracterizează prin globalitatea, relativitate (se raportează la o situație deja realizată şi la un context internațional) şi complexitate (cum am afirmat, presupune realizarea echilibrelor parțiale, structurale şi funcționale - care contribuie la întreținerea echilibrului economic general).

Echilibrul economic nu este o egalitate, o ecuație matematică între mai multe mărimi (un "cuplu de forțe" perfect, înseamnă imobilitate, nu stabilitate).

În aceste sens, echilibrul poate fi considerat ca o armonie de valori şi forțe economice, astfel încât ansamblul economic să funcționeze pentru satisfacerea rezonabilă a agenților economici şi să dispună de capacități pentru resorbția crizei.

Componentele echilibrului general sunt:

1. stabilitatea prețurilor. Prețurile să realizeze un câştig nominal de nivel de 3-5% an, explicabil prin impactul creşterii economice;
2. oferta şi cererea să fie de acelaşi ordin de mărime şi dotate cu potențial analog de adaptare;
3. armonia structurală a balanței de plăți, expresie a echi- puterii între spațiul economic intern şi internațional;
4. ajustarea ofertei şi cererii de forță de muncă, relevând şi garantând funcționarea pieței muncii şi puterea de cumpărare a salariilor;
5. proporții echitabile economic între economisire şi investiții, care să mențină economia în vecinătatea randamentului optimal;
6. echivalența între masa monetară şi valoarea fluxurilor reale în circulație, generate de către sistemul productiv;
7. echilibrul spațial (teritorial). - Dezechilibrarea economică este însă starea reală a economiei, prin ea economia căutându-şi o stare de echilibru, acceptarea de către teoria şi practica economică a dezirabilității echilibrului economic, implică acceptarea realității dezechilibrelor. Stabilitatea economică, considerată ca o caracteristică a dinamicii sistemului economic presupune dezechilibre, dispuse pe înfăşurătorul temporal al echilibrului, ale echilibrului economic dinamic. Ecartul temporal în echilibrarea celor două forțe convergente, cererea şi oferta, este realizat prin simultaneitatea dezechilibrelor.

Experiența evoluției sistemelor economice a relevat cel puțin trei manifestări fundamentale ale dezechilibrelor, acceptate ca simptomatice realizării stării de echilibru dinamic:

- deprecierea monetară ca fiind inseparabilă creşterii economice;
- deviația prețurilor ca motivație necesară unei creşteri economice susținute;
- impactul politicilor economice ca însoțitor al plasării economiei pe înfăşurătorul stării de echilibru dorite.

Derivate din cele trei manifestări de dezechilibru acceptate, în dinamica economică sunt evidențiate comportamente perturbante ale însăşi acestei evoluții spre echilibru, comportamente care reprezintă prețul imperfecțiunilor funciare ajustărilor economice:

- anticipațiile raționale ale agenților economici;
- disimetriile instrumentelor de politică economică;
- localizările imperceptibile ale penuriilor (de cerere sau de ofertă). Manifestările şi comportamentele de dezechilibru relevă contribuția politicii economice de intervenție în agravarea sau atenuarea stărilor de dezechilibru, plasarea acestora în afara înfăşurătorului temporal al echilibrului economic.

O politică economică, chiar conjuncturală, va fi apreciată în acest sens în funcție de gradul de acomodare dintre rata de creştere dezirabilă (ca necesitate a echilibrului dinamic în condițiile stabilității economice) şi dezechilibrelor tolerabile şi integrabile pe înfăşurătorul temporal al echilibrului economic.

Politicile economice vor trebui să conserve virtutea dinamică a dezechilibrelor, să amputeze amploarea distructivistă a acestora, generatoare de înlănțuiri cumulative grave, să valorifice potențialul sinergie al echilibrelor economice dinamice.

3.2. Echilibrul bugetar dinamic în cadrul echilibrului economic

În cadrul echilibrului general, echilibrul bugetar are o semnificație aparte, determinată în principiu de faptul că acordarea dintre cerere şi ofertă nu se face pe piață, conform principiilor acesteia, ci în cadrul unor structuri nemarfare pe care le numim structuri normative. Evident, în ultimă instanță, echilibrarea bugetară este sau nu recunoscută de piața, bugetul, în cele două componente - cheltuieli şi venituri - în mişcarea sa nominală nefiind altceva decât o reacție a economiei reale la normativitatea bugetară.

Cumpărătorii şi vânzătorii, purtători ai cererii şi ofertei pe piețele de bunuri, monetare, de forță de muncă, sunt substituți în cadrul structurii bugetare normative, prin componenta publică şi componenta economică, ambele realizându-se sub două ipostaze: consumatori şi ofertanți.

Echilibrul bugetar semnifică balansarea între veniturile şi cheltuielile bugetare, o balansare a fluxurilor de intrare şi de ieşire ale celor două componente ale echilibrului bugetar.

Structural, echilibrul bugetar ca balansare între venituri şi cheltuieli, a constituit dogmă a teoriei finanțelor publice până în anii '30 ai secolului nostru, deficitul bugetar (cheltuielile bugetare depăşesc veniturile) constituind unul din monştrii care bântuie imaginația economiştilor, şi nu numai.

O înțelegere restrictivă a statului, ca agent economic, (având ai obiectiv profitabilitatea), o deformare a fluxurilor financiare ale acestuia prin internalizarea strictă a câştigurilor şi pierderilor, a condus la această viziune "contabilă" asupra echilibrului bugetar.

Deschiderea bugetului public spre economia națională, viziunea dinamică asupra acesteia, reconsiderarea statului în viața economică, ca factor şi nu ca partener, ca agent economic, a impus reinterpretarea echilibrului bugetar, integrarea sa dinamică în echilibrul economic general, acceptarea stărilor de dezechilibru bugetar ca o normalitate a evoluției, în anumite limite, ca o necesitate şi ca o sursă a creşterii economice.

Dogma clasică a echilibrului bugetar, transpusă în condițiile economiei contemporane, se confruntă cu două insuficiențe:

- insuficiența teoretică, în sensul că se exagerează perioadele de dezechilibru bugetar (neluând în considerare multiplicatorul investițiilor sau absorbția ofertei), fie supralicitează avantajele echilibrului bugetar (considerând bugetul public izolat de viața economică);

– insuficiențe practice: patologia sistemelor economice, concretizată în recesiune, şomaj, inflație, nu mai poate fi controlată numai prin ajustări automate, acceptabile social şi politic, intervenția statului fiind necesară depăşirii acestor praguri, extirpării tumorilor sau resorbției, cei puțin temporară, a acestora, instrumentele bugetare pentru aplicarea unui intervenționism benefic, există, dificilă este găsirea acelor combinații oportune şi pertinente care să favorizeze, şi să faciliteze, accelereze procesele pozitive din economie.

Finanțele moderne consideră problemele financiare, şi deci bugetul public, integrate intim în problematica economică de ansamblu. Abordarea contabilă a echilibrului între veniturile şi cheltuielile bugetare este înlocuită cu abordarea economică a echilibrului bugetar, acesta fiind interpretat în cadrul echilibrului economic de ansamblu, care nu este, după cum am afirmat, decât înfăşurătorul temporal al stărilor de dezechilibru, structurale şi funcționale.

În acest sens, soldul negativ al bugetului public, deficitul, este reconsiderat de către finanțele moderne în viziuni diferite: instrumentalistă, funcționalistă sau comportamentistă şi prin abordări diferite: temporale; spațiale sau asambliste.

Au apărut astfel conceptele de deficit sistematic (o viziune instrumentalistă şi abordare temporală), deficit structural, sau deficit conjunctural (abordare asamblistă şi viziuni instrumental-funcționaliste), deficite de flux sau deficite dinamice (abordare temporală şi viziune comportamentistă, finanțe funcționale, buget economic etc.

Câştigurile în teoria bugetară şi inovațiile în practica financiară a bugetului public nu invalidează conceptul de echilibru bugetar şi realitatea denominată de către acesta, ci îi reinterpretează conținutul şi natură, reconsiderându-i formele de manifestare, intercondiționările sistemice.

În acest sens, abordarea echilibrului bugetar în perioada de tranziție va trebui să beneficieze în aceste câştiguri şi inovații, adoptându-i potențialul şi instrumentele la condițiile concrete (starea economiei), restricțiile şi constrângerile manifeste şi orientându-i acțiunile spre realizarea finalității şi obiectivului tranziției.

Trecerea de la un sistem economic de comandă ia un alt sistem, de piață, prin procese de transformare profundă, nu se poate face fără dezechilibre structurale şi funcționale, în cadrul unui dezechilibru global generat de crize de sistem asistemice. În acest sens, utopia echilibrului bugetar ar fi dăunătoare, în condițiile în care mecanismele economiei de piață sunt în formare, piețele nu sunt încă constituite (îndeosebi piețele nominale), agenții economici nu manifestă autentice comportamente concurențiale, statul trebuie să intervină normativ, reglatoriu şi strategic.

El va trebui să se implice corect şi operativ în gestionarea fluxurilor şi circuitelor financiare, pentru a favoriza, facilita şi accelera reformarea şi restructurarea fluxurilor si circuitelor sale reale.

Un buget public centrat pe deficit va fi impus de realitatea economică. Un buget public auster va deveni un obstacol în realizarea proceselor transformative.

Experiența de până acum, în cei patru ani de tranziție este evidenta. Şi aceasta cu atât mai mult cu cât intervenționismul bugetar nu a beneficiat de o realitate economică cooperantă, corect implicată în procesele transformatoare.

După părerea noastră nu necesitatea, oportunitatea sau periculozitatea deficitului bugetar va trebui discutată, ci dimensiunile acestora (adecvate "cerințelor" fazelor tranziției, şi nu normate arbitrar), finanțarea acestora, mai ales, utilizarea sumelor mobilizate.

Totodată, considerăm că deficitul bugetar, ca instrument aî politicii economice, va trebui integrat într-o combinație favorizantă de instrumente aie politicii economice, ale căror acțiuni, tendențial convergente, vor trebui să dispună de o orientare strategică coerentă, consistentă şi sinergică.

Sintetic spus, deficitul bugetar acceptat şi integrat politicii economice va trebui utilizat exclusiv pentru susținerea relansării economiei, în condițiile în care procesul de privatizare creează agenți economici autentici, iar procesul de restructurare (realizat, cum am afirmat, de însăşi procesul de privatizare), va genera structuri economice funcționale în cadrul piețelor concurențiale.

3.3. Concepții referitoare la deficitul bugetar

Evoluția conceptului de echilibru bugetar şi a semnificației deficitului bugetar în intervenționismul autorității publice în cadrul economiei au fost determinate de către dezvoltarea cunoaşterii în domeniul financiar-bugetar şi afirmarea finanțelor publice, precum şi de către maturizarea cadrului instituțional al autorității publice.

Conturarea unei abordări teoretice referitoare la problematica deficitului bugetar trebuie interpretată în contextul evoluției raportului între stat, ca autoritate publică şi spațiul economic, bugetul constituind cadrul financiar de exprimare a acestui raport.

Secolele XVII-XIX, considerate ca reprezentând clasicismul economic al lui laissez-faire, laissez-passer, susțineau limitarea acțiunii statului în economie, utilizarea unor bugete publice de dimensiuni reduse, asigurarea obligatorie a echilibrului dintre veniturile şî cheltuielile bugetare, deficitul bugetar, care apărea deseori în execuția bugetului, fiind considerat expresia unei proaste administrări, ca un factor generator de instabilitate. David Ricardo, autorul teoriei echivalentei, afirmă că generarea deficitelor bugetare în mod succesiv conduce la acumularea de datorie publică, care, datorită impactului său negativ va greva, prin impozitele necesare diminuării sau eliminării acesteia, generațiile viitoare.

Secolul XX a transformat realitatea economică şi socială caracterizată, îndeosebi după anii □30, printr-o evoluție ciclică marcată de depresiuni şi expansiuni economice, însoțite de fenomenele de inflație şi şomaj.

Neutralitatea statului în raport cu economia este înlocuită de concepția necesității intervenționismului autorității publice în economie, pentru a încerca stabilizarea fluctuațiilor manifeste în economie.

Conceptul de buget cunoaşte o extensie în timp (bugete ciclice) şi în spațiu (bugete economice), echilibrul bugetar căpătând un caracter dinamic şi global.

Un aport fundamental în reinterpretarea deficitului bugetar într-un cadru mai larg, al reconsiderării economiei vis-a-vis de intervenționismul autorității publice, 1-a avut concepția economistului englez J.M. Keynes. Prin accentul pe care acesta 1-a pus pe cerere, pe cererea agregată, în asigurarea funcționalității economiei, ca sistem integrat, şi prin asertarea ciclităților economice ca paradigmă explicativă a comportamentelor subiecților economici, Keynes promovează conceptul global de echilibru economic, în cadrul căruia echilibrarea dintre veniturile şi cheltuielile bugetare capătă un caracter tendențial, dinamic.

În acest context, economistul englez susține imposibilitatea asigurării bugetelor publice echilibrate în perioada de depresiune a ciclului economic, sugerând folosirea deficitului bugetar ca instrument de reducere a şomajului şi de relansare a invențiilor. îmbogățind concepția Keynesiană asupra deficitului bugetar, economistul englez William Beveridge promovează conceptul deficitului sistematic, pornind de la caracterul simetric al ciclurilor economice (secvențialitatea regulată a fazelor de expansiune şi depresiune), afirmând că excedentele bugetare înregistrate în perioadele de prosperitate pot fi utilizate atât în lupta împotriva inflației, cât şi pentru acoperirea deficitelor bugetare ce ar fi realizate în perioadele de depresiune.

Confruntate cu o problematica economică şi socială nouă, specifică perioadei anilor '70-'80, țările cu economie de piață dezvoltată au fost nevoite să-şi adapteze instrumentarul intervenționismului, recunoscând eşecul pe termen scurt al deficitului bugetar sistematic şi promovând conceptul de deficit structural şi, respectiv, pe aceia de deficit ciclic.

În acest sens, intervenționismul autorității publice combină instrumentele voluntariste (rate fiscale, investiții pentru lucrări publice), circumscrise conceptului de deficit structural, cu automatismele, intrinseci interrelației buget-economie (ajutoare sociale, de şomaj, asiete fiscale), circumscrise conceptului de deficit ciclic.

Într-un cadru mai general se poate constata o anumită revenire pe un plan superior ai cunoaşterii şi acțiunii economice la valorile enunțate de către clasicismul economic, promovându-se abordarea funcțională a finanțelor, conform căreia echilibrul bugetar se înserează în cadrul unui echilibru economic, global, incluzând şi echilibrul valutar, monetar, al forței de muncă, al prețurilor, într-o abordare dinamică, înscrisă în ciclitatea evolutivă a economiei, printr-o spațializare (buget economic) şi temporalizare (buget plurianual) a structurilor şi agregatelor bugetare.

În consonanță cu evoluția istorică a conceptului de echilibru bugetar în spațiul economic european abordările problematicii bugetare în gândirea şi practica economică din țara noastră au cunoscut, începând cu Regulamentele Organice din Moldova şi Țara Românească de la jumătatea secolului XÎX-lea în care se recunoştea în mod expres importanța bugetului în gestionarea activităților statului, o afirmare a concepției echilibrului bugetar ca axiomă a realizării acestei gestiuni.

Perioada istorică a secolului al XIX-lea se remarcă deci prin evidențierea teoretică şi practică a necesității echilibrului bugetar. Astfel, economistul român Ioan Strat subliniind caracterul negativ ai deficitului bugetar, evidența pericolul conținutului formal al bugetului şi consecințele nerealizării acestui echilibru pe parcursul anului (neîncasarea veniturilor şi extensiunea cheltuielilor).

Noua perioadă istorică, inaugurată de secolul XX, a început printr-o etapă de excedente bugetare (1900-1917), care au susținut finanțarea dezvoltării economice, continuând apoi, cu o fază de depresiune economică, consecință a primului război mondial şi de făurire a României Mari (1918-1919), după care au urmat succesiv o fază caracterizată prin reapariția excedentelor bugetare, şi o alta generată de criza economică dintre anii 1929-1933 care a produs o ruptură a fluxurilor bugetare soldată cu un deficit total de 40 milioane lei.

Această evoluție a realității bugetare a influențat şi gândirea economică referitoare la echilibrul bugetar.

Astfel, economistul român Mihail Manoilescu remarca faptul că promovarea echilibrului bugetar cu orice preț - care susținea principiul sacrificării funcționalitățiilor stalului - precum şi promovarea bugetului aur-care supraevalua posibilitățile reale ale statului - constituiau abordări extreme referitoare la funcționalitatea statului, prima concepție reprezentând "statul cerşetor" iar cea de a doua "statul risipitor". Considerând ca inoperante şi nerealiste aceste concepții, autorul promovează concepția conform căreia echilibrul bugetar trebuie circumscris "bugetului maximului efort al puterilor reale", prin care se asigurau conservarea patriotismului național şi al virtuților sociale fără sacrificarea funcțiilor vitale ale statului.

Un alt economist român, Eugen Demetrescu, evidențiază că necunoaşterea sau ignorarea nevoilor publice reale în elaborarea şi executarea bugetului puteau conduce ia deficite bugetare "oculte", generate nu numai de neglijențele din cadru! contabilității bugetare, ci mai ales, de existența dezechilibrelor organice din economie, la apariția cărora contribuia însăşi insuficienta dimensionare a agregatelor bugetare şi prin recurență, existența "economiilor aparente".

Referitor la finanțarea deficitului bugetar, Pompiliu V. Pasere, susținea faptul că acoperirea de către stat a deficitului prin împrumuturi la Banca Națională, putea amenința stabilitatea monetară, cât şi solidaritatea financiară a întreprinderilor bântuite de falimente, diminuând încasările fiscale ale statului, regăsindu-se aici o viziune integralistă asupra circuitelor financiare din economie.

În perioada centralismului economic excesiv a economiei de comandă, autarhice, bugetul de stat s-a circumscris conducerii planificat-centralizate a economiei naționale, fiind definit ca pianul financiar de bază al statului, având rol de directivă, obligatoriu pentru toți partenerii economici.

Constituind un instrument financiar prin care statul îşi promova obiectivele economice şi sociale, bugetul de stat s-a caracterizat în această perioadă prin solduri bugetare pozitive, determinate de politici bugetare directe, cu caracter administrativ, care impunea agenților economici un comportament dependent, heteronom, fața de autoritatea publică. În acest sens, la nivel microe-

conomic eliminarea calculului economic ca fundament al deciziilor agenților, a distrofiat circuitele financiare, amputând bugetele proprii ale agenților economici.

3.4. Realizări privind echilibrul bugetar în primii patru ani ai tranziției

După 1989, plasarea economiei româneşti pe calea tranziției spre economia de piață a presupus, cel puțin din punct de vedere formal (normativ), reconsiderarea bugetului în cadrul politicii economice a statului.

Recesiunea cronică şi fenomenele însoțitoare - inflație, şomaj, destructurări, deprecierea ratei de schimb - au avut un impact disimetric asupra bugetului, prin creşterea nevoilor reale pe care economia le-a exprimat față de buget, precum şi prin diminuarea potențialului financiar al acesteia de a alimenta bugetul cu veniturile necesare.

Austeritatea bugetelor promovate în cei patru ani de tranziție, austeritatea care a însemnat amputarea unor cheltuieli bugetare necesare economiei şi, îndeosebi, componentelor investiționale şi social-culturale ale acestora, a fost invalidată datorită diminuării semnificative a asietei fiscale corespunzătoare menținerii unor rate de fiscalitate acceptabile activismului economic rezonabil.

Bugetele de stat elaborate pentru perioada 1990-1993 au prevăzut o trecere de la excedente bugetare în primii doi ani de tranziție, la deficite bugetare în următorii doi ani, în timp ce în execuția bugetară au fost înregistrate în cei patru ani de tranziție numai deficite bugetare, a căror pondere în cheltuielile bugetare a crescut de la 1,2% în 1990 la 16,1% în 1992, pentru ca în 1993 să se înregistreze o pondere de 8,1% (date revizuibile)

Situația sintetică este prezentată în tabelul următor:

- mld lei -

	1990		1991		1992		1993	
	Prevederi	Realizări	Prevederi	Realizări	Prevederi	Realizări	Prevederi	Realizări
Venituri bugetare mld.lei	334,4	307,0	369,8	496,2	1031,5	1363,9	3465,5	3792,5
Cheltuieli bugetare mld. lei	318,4	310,8	367,0	537,9	1120,5	1627,0	4194,8	4128,8
Sold bugetar mld. lei	+16,0	-3,8	+2,8	-41,7	-89,0	-263,1	- 729,3	-336,3
% în cheltuieli bugetare	+5,0	-1,2	+0,7	-7,7	-7,9	- 16,1	17,4	8,1

Sursa: Anuarele statistice 1990, 1991, 1992; Buletin statistic lunar Decembrie 1993

Datele relevă faptul că în condițiile tranziției, economia românească. confruntată cu o criză de sistem, caracterizată prin recesiune cronică, inflație persistentă, circumscrisă preponderent dinamicii nominale, şi cu un şomaj structural generat de deteriorarea interdependențelor fundamentale ale economiei, nu a putut să respecte relativa austeritate bugetară impusă de dogmele actuale ale politicilor economice, agravând în execuție deficitul bugetar în condițiile unor cheltuieli bugetare necorespunzătoare, dimensional şi structural nevoilor reale ale economiei naționale (perioada 1990-1992), sau amputând periculos cheltuielile bugetare (anul 1993).

Ecartul între ponderea realizată şi ponderea planificată a deficitului în cheltuieli bugetare, a fost în medie de 7,5 puncte procentuale în perioada 1990-1992, ceea ce a determinat înregistrarea unei valori cumulate a deficitului bugetar de 308,6 miliarde lei, la care se adaugă cei 363,3 miliarde lei ale anului 1993.

Reactualizând deficitele înregistrate în anii anteriori în funcție de indicele inflației, vom ajunge la o valoare actualizată a deficitului bugetar în perioada 1990-1993 de 1.700 miliarde lei, care raportată ia valoarea cheltuielilor bugetare din anul 1993 rezultă o pondere de circa 41%.

Abordarea extensională a agregatelor bugetare, luând în considerare şi fluxurile financiare proprii bugetelor asigurărilor sociale, bugetelor locale, precum şi a conturilor extrabugetare, diminuează deficitul bugetar în cadrul bugetului consolidat, fapt ce evidențiază posibilitatea suplimentării veniturilor bugetului de stat din excedentele celorlalte categorii de bugete.

Astfel, în anul 1992 circa 67% din deficitul bugetului de stat dispune de resurse potențiale de acoperire în cadrul excedentelor celorlalte categorii de bugete.

3.5. Datoria publică şi finanțarea deficitului bugetar

Realizarea celor trei procese economice definitorii perioadei de tranziție la economia de piață - privatizarea, restructurarea şi relansarea, impune o implicare nemijlocită, strategică şi coordonată a autorității publice pentru a asigura supravegherea şi orientarea dinamicii tranziției, implicare al cărui mijloc esențial este bugetul, cu cele trei agregate; venituri, cheltuieli, împrumuturi (deficit). Utilizarea deficitului bugetar, a finanțării acestuia în acțiunea intervenționistă a autorității publice constituie un instrument de mare deschidere şi perspectivă al politicii economice. Finanțarea deficitului bugetar reprezintă o componentă semnificativă a îndatoririi publice şi în acest sens, reprezintă incidența bugetară directă în câmpul monetar.

Îndatorarea publică semnifică totalitatea împrumuturilor efectuate de către autoritatea publică, din interiorul sau din exteriorul țării, fără diferențierea surselor. Reflecția dimensională şi structurală a îndatoririi, o reprezintă datoria publică, care corespunde totalului cumulat al diferitelor datorii publice, din care s-au dedus rambursările.

Conceptul operațional mai larg, al datoriei publice, se referă la spațiul de îndatorare:

- datoria publică internă se constituie din împrumuturile angajate de către autoritatea publică fie ca o obligație financiară generată de intrările de fluxuri reale (furnizori),fie ca o obligație financiară generată prin intrarea de fluxuri financiare (particulari, instituții financiare);
- datoria publică externă este constituită din împrumuturile autorității publice fată de parteneri externi, la care se adaugă împrumuturile angajate de către sectoarele economiei naționale, garantate de către autoritatea publică (datoria avalizată).

În perspectiva contabilității naționale (sistemul conturilor naționale), pornind de la conturile operaționale financiare se determină angajamentele financiare publice în totalitatea lor, atât în expresia brută (total pasive financiare), cât şi nete (după deducerea activelor financiare - împrumuturi acordate şi plasamente).

În cadrul general al dezechilibrelor bugetare, strategiile de finanțare a deficitului sunt fundamentale în asigurarea sănătății bugetare, operațiunile de trezorerie ale autorității publice relevându-şi potențialul lor integrativ în câmpul monetar al economiei conform următoarelor patru funcțiuni ale trezoreriei publice:

- execuția operațiunilor de încasări şi cheltuieli bugetare şi realizarea mişcărilor de creanțe şi datorii, corespunzător gestiunii finanțelor publice;
- exercitarea supravegherii şi orientării pe pian economic şi financiar, național şi internațional;
- asigurarea, împreună cu autoritatea bancară a menținerii echilibrelor financiare şi monetare;
- procurarea şt gestionarea volumului de finanțare la costurile optime, necesare susținerii echilibrului bugetar.

Referitor la cea de a patra funcțiune de trezorerie a bugetului în perspectiva constituirii pieței financiare şi consolidării operațiunilor financiare ale trezoreriei bugetare, autoritatea publică se va integra ca partener şi în acelaşi timp ca regulator în circuitele financiare, şi într-un cadru mai larg, în circuitele monetare, multiplicându-şi şi rafinându-şi instrumentele intervenționiste pentru susținerea relansării economice.

Finanțarea deficitului bugetar, printr-o îndatorare internă sau externă poate căpăta următoarele forme:

- emisiunea de împrumuturi amortizabile într-o perioadă lungă, reprezentând un apel la economisirea agenților economici. În condițiile inflaționiste cu care se confruntă economia şi a penuriei de lichidități, această formă de finanțare, pe lângă faptul că nu dispune de resurse, va deturna şi distorsiona procesele transformative;

- bonurile de tezaur la populație sau pe lângă instituțiile financiare (în cont curent), pot constitui, în condițiile unei gestiuni active, o formă preta-bilă şi flexibilă de finanțare curentă a deficitului;
- depozitele "corespondenților" trezoreriei, care fac parte din circuitul trezoreriei, oferă prin lichiditatea depozitelor lor cele mai favorabile angajamente financiare ale bugetului, cu condiția înscrierii lor pe un segment incitativ al relansării economice, conform perceptelor circuitelor monetare;
- împrumuturile la autoritatea bancară, sub forma de avansuri de trezorerie, comportă riscul debugetizării inflaționiste însă, sub o plafonare strictă corelată cu destinații precise, poate fi utilizată ca formă complementară;
- împrumuturile străine contractate pe lângă autoritățile internaționale sau statale, pot constitui, în cadrul rigidităților şi condiționărilor asumate, o posibilitate de deblocare a unor circuite financiare interne şi de atragere, atât a unor împrumuturi străine private (bancare sau nu), cât şi a investițiilor productive;
- împrumuturile străine private, constituie, după părerea noastră, cea mai fezabilă formă de extindere şi difuziune a îndatorării, în condițiile creării mediului financiar şi instituțional, precum şi a disponibilizării unei credibilități internaționale de durată, autoritatea publică asumându-şi şi prin avalizare rolul de garant. De fapt, această formă constituie o modalitate de ajustare anticipativă a datoriei publice angajate (ciclul resorbției endogene).

Schematic, există două posibilități de comprimare a deficitului bugetar: creşterea încasărilor bugetare, sau restrângerea cheltuielilor bugetare şi două posibilități de acoperire a iui: apelul ia resursele de economisire şi creație monetară.

Inoportunitatea, în condițiile tranziției la economia de piață, a sporirii fiscalității, determină ca finanțarea deficitului să fie posibilă prin împrumuturi (datorie publică) sau prin finanțarea monetară. Penuria de lichiditate din economie împinge autoritatea publică să apeleze ia creația monetară pentru acoperirea deficitului bugetar, care se va concretiza în creanțe asupra statului, reflectate în agregatul monetar M3, care, în perspectiva transformării sistemului economic, şi deci şi a celui financiar, conform cerințelor economiei de piață va cuprinde, pe de o parte, creditele acordate statului de către autoritatea bancară, instituțiile de credit şi agenții nefinanciari, iar pe de altă parte, titlurile deținute de instituțiile de credit.

După părerea noastră, includerea în acest circuit monetar a potențialului financiar disponibilizat prin privatizare şi gestionarea sa coordonată ar putea reprezenta o modalitate de "activizare" a deficitului bugetar în procesul tranziției.

Raportându-ne la momentul 31 dec. 1992, situația unor indicatori referitori la datoria publică a României se prezintă astfel:

Datoria publică internă - 481,5 mld. lei - reprezentând circa 35,5% din veniturile bugetare; dobânzile aferente acestor datorii au reprezentat circa 0,4% din cheltuielile bugetare înregistrate.

Faţă de sfârşitul anului 1991, datoria publică internă a cunoscut o creştere de circa 3,9 ori.

În ceea ce priveşte datoria externă, contractată şi garantată de stat, aceasta a ajuns la 30.09.1993 la circa 4,97 mld. $ din care 3,24 mld. $ contractate direct de stat (din acestea efectiv trase circa 3,02 mld. $).

Din creditele contractate de către stat circa 69% au fost destinate finanţării balanţei de plăţi. Dobânda aferentă creditelor contractate, achitată până la 30.VI.1993, reprezintă circa 3,5% din volumul acestora.

Relevantă este destinaţia acestor împrumuturi, externe, pentru consum fiind alocate peste 80,1%, restul fiind alocate, sub diverse forme, pentru dezvoltare.

Evoluţia datoriei publice externe, începând cu 1990 este următoarea:

	1990	**1991**	**1992**	**1993**
Datoria externă mld. S	0,9	3,7	4,4	5,0
Procente din PIB (%)	2,5	17,4	19,1	33,6
Procente din export în devize convertibile (%)	25	104,5	102,6	110,4

Comparativ cu alte economii în tranziţie (Cehia, Slovacia, Polonia, Bulgaria, Ungaria), ponderea datoriei externe în PIB este mai mică în România, datorită soldului favorabil din 1989, însă se constată în România o creştere continuă a acestei ponderi, comparativ cu diminuarea din celelalte ţări.

Raţionând în termeni reali, comparând anul 1993 cu 1989 şi luând în considerare numai împrumuturi efectiv trase de către stat, acestea au crescut de la 174 mld. $ la 2375 mld. $, deci, o creştere de circa 13,64 ori, în timp ce PIB în termeni reali a scăzut cu 30%, ceea ce evidenţiază o creştere a ponderii reale a datoriei externe în PIB de peste 19,5 ori.

Gestionarea datoriei publice, îndeosebi, a celei externe implică alegeri în următoarele domenii:

- calendarul emisiunii de împrumuturi şi fixarea ratei dobânzii;
- amortismentele împrumuturilor conform scadenţarului prestabilit;
- conversia împrumuturilor şi anume, schimbarea vechilor titluri cu titluri de împrumut noi, beneficiind de o rată a dobânzii mai avantajoasă; .
- consolidarea datoriei prin emisiunea de titluri cu scadenţă măi îndelungată.

Realizarea unei gestiuni active a datoriei publice depinde în primul rând de starea economiei şi apoi de politica aplicată în domeniul datoriei publice, în ceea ce priveşte oferta (tipurile de plasamente), cererea (categoriile de subscrisuri), şi îndeosebi tehnicile de funcţionare a împrumutului.

Constituirea unei pieţe financiare se impune şi în această perspectivă a asigurării unei gestiuni oportune a datoriei publice.

În cazul economiei româneşti în recesiune, confruntată cu fenomenele de şomaj structural şi inflaţie prin penurie, se ridică problema limitei până la care se poate angaja datoria publică.

Primul criteriu de stabilire a limitei este acela al implicării politicii bugetare şi corelat al finanţării directe sau anticipate a deficitului bugetar, în generarea efectelor de antrenare şi de demarare a relansării economiei.

Două pericole sunt asociate creşterii ponderii datoriei publice în PIB:

- teama referitoare la solvabilitatea statului;
- slăbirea, în condiţii defavorabile, a potenţialităţilor relansării economiei.

Referitor la aceste pericole se relevă contribuţia datoriei publice acumulate în creşterea acestei ponderi printr-un proces de autoalimentare a datoriei, determinat atât de creşterea ratei dobânzii medii sau aparente pentru datoria publică nerambursată, cât şi de nerealizarea relansării economiei, sau continuarea procesului de recesiune, precum şi de continuarea inflaţiei.

Notând cu D/Y = soldul relativ, dezirabil, al datoriei publice care permite stoparea creşterii ponderii publice (D) în PIB (Y), cu S soldul relativ, critic, ai datoriei publice înainte de deducerea dobânzilor aferente, cu r rata medie a dobânzii la stocul datoriei şi cu p rata de creştere a PIB, vom putea scrie următoarea ecuaţie de urmărire a dezirabilităţii ponderii datoriei publice în PIB.

$$S = (r - p) \times D/Y,$$

unde: D/Y = constant.

Dacă ecartui între r şi p ar fi de 0,05 şi dorim stabilizarea ponderii datoriei publice în PIB la cca 20%, soldul critic înainte de deducerea dobânzilor, va fi cu un excedent de 1% din PIB (0,05 x 0,20).

Dacă ecartul va fi de 0,10, soldul critic aferent aceleaşi ponderi dezirabile, va fi un excedent de 1% din PIB.

Limitele datoriei publice, care depinde, după cum am afirmat, de partea îndatorării noi alocată investiţiilor, ridică problema delimitării concrete a aportului productiv al statului prin canalele cheltuielilor publice. Mai mult, cheltuielile cu dobânzile devin o adevărată limită (se estimează că, dacă ponderea serviciului datoriei publice externe în PIB a fost în 1990 de 1,17% ea poate ajunge în anul 2000 la 16,2% - varianta optimistă şi ia 28,7% varianta pesimistă), deoarece serviciul datoriei publice creşte mai repede decât încasările curente ale statului, absorbind o parte crescândă din acestea, diminuând, în condiţiile menţinerii constante a cheltuielilor bugetare de funcţionare, posibilităţile investiţionale ale bugetului de stat, şi deci capacitatea de intervenţie a statului în demararea relansării economice.

Abordând datoria publică în perspectiva teoriei circuitului economic şi având în vedere perioada de tranziţie pe care o străbate economia românească, am putea afirma că datoria publică nu crează realmente probleme decât

în măsura în care conflictele dintre diversele obiective şi instrumente ale politicii şi strategiei economice se accentuează. Dacă statul apelează într-un mod continuu şi masiv la împrumuturi bancare şl financiare pot apare tensiuni pe piața dobânzilor, diminuând înclinația spre investiții a agenților economici.

Nevoile de finanțare, determinate de datoria publică, vor trebui comparate cu capacitatea de finanțare a populației şi cu nevoile de finanțare ale agenților economici pentru a putea evalua capacitatea de îndatorare externă.

Situația economică a României poate fi percepută ca fiind marcată de o tendință structurală a deficitului spre exterior determinată de o economisire interioară mai mult decât insuficientă. Menținerea unor ponderi aproximativ constante ale datoriei publice în PIB, implicând o reducere drastică a deficitelor bugetare, se va dovedi imposibilă în următorii ani, dacă se doreşte realizarea finanțării strategiei de tranziție. De aceea, se impune reconsiderarea întregii strategii, reorientarea priorităților şi asigurarea convergenței acțiunii instrumentelor de politică economica în condițiile unei transparențe şi a unei echități concurențiale dispunând de un cadru legislativ şi instituțional complet, coerent, sinergie, flexibil şi centrat pe agentul economic.

3.6. Alternative ale politicii deficitului bugetar în perspectivă

Dacă este evidentă contribuția deficitului bugetar la extensia datoriei publice interne în anii 1991 şi 1992, se poate afirma că pentru perioada următoare, evoluția nivelului acestei datorii va fi influențată semnificativ de coexistența unei rate negative a creşterii economice şi a unui nivel ridicat aî ratei dobânzii (care atinge în prezent, peste 110%), dinamica datoriei publice depinzând în mare măsură de ecartul dintre rata de creştere a PIB şi rata dobânzii.

Pe termen mediu, ar putea exista alternativa de a contracara impactul expansiunii datoriei publice, prin limitarea directă a creşterii acesteia şi a cheltuielilor aferente dobânzilor, stabilizând în acelaşi timp rata prelevărilor bugetare obligatorii. În acest caz, ar putea apare pericolul ca acest obiectiv pe termen mediu să intre în conflict cu exigențele reglării conjuncturale prin instrumentele bugetare. După părerea noastră, dacă se va dori menținerea cu orice preț a unui obiectiv (nivel; pondere) privind deficitul bugetar, va fi diminuată şi denaturată acțiunea stabilizatorilor automați, existând pericolul distorsionării impactului instrumentelor bugetare asupra dinamicii economice.

O altă alternativă, ar consta în posibilitatea creşterii ofertei utilizând instrumente ale politicilor non-bugetare (monetare, de credit, de prețuri, comerciale, de restructurare), în condițiile unei strategii bugetare austere, ceea ce ar putea favoriza realizarea obiectivului fixat privind deficitul bugetar, şi, totodată, extinderea facilităților fiscale sau creşterea cheltuielilor bugetare, cu efecte asupra reducerii deficitului şi demarării relansării economice. Din contră, aşa cum am afirmat mai sus, agravarea recesiunii sau chiar un demaraj insuficient al relansării economice, ar invalida austeritatea bugetară în lipsa unei conver-

gențe benefice a acțiunii instrumentelor bugetare cu celelalte instrumente de politică economică.

Cum ar trebui să reacționeze politica economică în fața adâncirii previzibile a deficitului bugetar sau chiar a cronicizării acestuia? Două poziții extreme pot fi definite:

1. Prudența bugetară conjugată cu indisponibilități strategice transformative şi, de ce nu, cu dorința de a spori credibilitatea socială a politicii macroeconomice, vor reclama împiedicarea "umflării" deficitului şi în particular, menținerea obiectivului stabilizării datoriei publice în raport cu PIB. Cum ar putea fi periculos, atât timp din punct de vedere economic, dar mai ales social, să se mărească gradul de fiscalitate, autoritatea publică va fi înclinată spre amputarea sau compresiunea cheltuielilor bugetare,

2. Interese conjuncturale, determinate şi de frânarea, perturbarea sau deraparea proceselor de privatizare şi de restructurare, pot accepta o adâncire a deficitului, cu posibile rezonanțe asupra incitării activității economice în cadrul unei politici expansioniste, în scopul de a compensa reducerea potențialului financiar al întreprinderilor de stat (regii autonome şi societăți comerciale) şi de a înlătura apariția apatiei productive a sectorului privat.

Pentru a aprecia şi nuanța cele două poziții extreme se impune a distinge aspectul structurai şi aspectul conjunctural al politicii bugetare şi fiscale în perioada de tranziție şi, impactul acestora asupra deficitului bugetar.

În acest sens, considerăm că va fi necesară aplicarea unei politici bugetare selective fața de cele două-sectoare – public şi privat - acceptându-se un sistem cu două viteze, prin care privilegiind extensiunea sectorului privat printr-o politică de credite bugetare încadrată într-o disciplină financiară şi bancară diferențiat folosită şi unitar impusă, să nu se neglijeze componentele infrastructurale ale sectorului public, precum şi echitatea socială a veniturilor (pe verticală şi pe orizontală).

Atitudinea autorității publice referitoare la echilibrul bugetar în perioada de tranziție implică cel puțin trei alternative din care două acceptă şi chiar accentuează deficitul în perspectiva unei posibile relansări economice:

1. Revenirea treptată ia echilibrarea bugetară şi menținerea ei. Având în vedere că orice "suplimentare bugetară a prezentului" se poate face printr-o "îndatorire fiscală a viitorului" se naşte întrebarea: cine se îndatorează statul, populația sau agenții economici? Şi de ce nu statul?

2. Încasările curente vor acoperi cheltuielile curente, împrumuturile fiind alocate exclusiv finanțării investițiilor (cheltuieli de capital). Această alternativă, încadrată în logica economică a neutralității bugetului față de repartiția între consum şi economisire, presupune în mod ambiguu că agenții economici realizează o repartizare benefică relansării şi, în plus, egalitatea între economisire şi investiție se realizează spontan la nivelul dorit şi cerut de către producție.

3. Soldul bugetului va fi dimensionat astfel încât să contribuie la realizarea obiectivelor strategice macroeconomice, atât în ceea ce priveşte repartiția între consum şi investiție, cât şi realizarea unui nivel adecvat al producției.

Cum economisirea se va dovedi insuficientă pentru a asigura resorbția şomajului, bugetul va trebui să mobilizeze încasările curente pentru a susține investițiile, în caz contrar, fie va trebui menținută o rată înaltă a dobânzii (favorabilă economisirii), ceea ce va descuraja investițiile private, fie autoritatea publică va fi nevoită să finanțeze relansarea prin inflație, în speranța, de altfel utopică, a acutizării înclinației spre economisire a partenerilor economici, îndeosebi a populației.

Pentru perioada următoare, un deficit bugetar semnificativ ar putea fi acceptat, în perspectiva certă a unei relansări specifice mediului concurențial, dar numai dacă este însoțit de un nivel satisfăcător al soldului balanței comerciale şi o dezinflație favorabilă consolidării monedei naționale.

Oricum, perioada următoare de tranziție reclamă prioritatea echilibrului macroeconomic, în condițiile acestuia putând exista dezechilibre pe sectoare sau pe domenii: care este nivelul posibil al producției ținând seama de situația financiară a întreprinderilor şi de echilibrul exterior ? Pentru a atinge acest nivel autoritatea publică trebuie să practice o politică restrictivă, austeră sau expansionistă?

Considerăm că vor trebui asumate acele riscuri generate de incertitudini, evidențiate în urma unor analize a situației conjuncturale desfăşurătoare, adică a situației multiconjuncturale a tranziției.

În această perspectivă, posibilitățile unei reglări conjuncturale a tranziției sunt mult diminuate. Mai multe argumente circumscrise echilibrului bugetar pledează în aceste sens:

1. Deficitul bugetar pasiv, neintegrat în circuitele economice ale relansării, va obstrucționa diminuarea ratei dobânzii, instrumentul esențial de susținere a activității economice.

2. Relaxarea bugetară, în perioada de recesiune ar putea fi benefică, în schimb, reducția cererii adresată agentului economic poate avea consecințe contrare, în condițiile menținerii unei rate fixe a deficitului bugetar.

3. Politica bugetară va trebui să se înscrie într-un cadru mai general al politicii economice în condițiile tranziției, care să vizeze, pe fondul transformărilor de sistem, menținerea inflației şi şomajului în limitele suportabile social şi financiar.

O politică bugetară activă, centrată pe deficit, necesită participarea autorității publice, ca partener şi concurent, îa mişcările financiare impuse de fluxurile reale necesare transformării şi restructurării economiei, mişcării "dirijate" eficace numai în condițiile constituirii, extinderii, consolidării şi integrării piețelor financiare şi monetare în circuitul economic al relansării.

3.7. Reconsiderarea deficitului bugetar în cadrul circuitului financiar global

Axiomatizarea austerității bugetare în cadrul strategiilor a căror finalitate ar consta în stoparea recesiunii, concomitent cu diminuarea inflației şi şomaju-

lui, constituie, după părerea noastră, anul din miturile doctrinelor şi politicilor contemporane.

Sorgintea monetaristă a acestei interpretări restrictive a bugetului public, a structurilor şi mecanismelor sale de ajustare, a interdependenţelor sale cu economia, cu celelalte componente ale acesteia, este evidentă.

Doctrina deficitului este nucleul ortodoxiei economice actuale, referitoare la intervenţionismul statal, evidenţiindu-se prin trei teoreme:

a/ Activitatea fiecărui subiect economic este judecată prin amploarea deficitului propriu.

b/ Cu cât este mai mare deficitul, cu atât este mai mare responsabilitatea acestuia la generarea dezordinii economice. În acest sens, deficitul public este considerat inamicul nr. 1.

c/ Deficitele trebuie să fie combătute, această aserţiune constituind "miza" rigorii şi austerităţii.

Reconsiderarea deficitelor, în particular a deficitului public, în contextul circuitelor financiare globale, ar putea oferi argumente pentru demonstrarea celor trei teoreme de mai sus.

Într-o economie monetară centrată pe producţie, activitatea unui "pol" (agent economic, gospodării, stat), al circuitului nu poate influenţa evoluţia obiectivă (în termeni reali) a deficitului care va caracteriza capacităţile acestui "pol" al circuitului.

În aceste sens, comprimarea discreţionar-autarhică a deficitului bugetar, neţinând seama de fluxurile financiare înscrise în circuitul economic global, semnifică aservirea politicii economice unei căutări iluzorii a imposibilului, altfel spus, reîntoarcerea statului ia mitul unui model al acumulării prin "tribut" (alocarea obligatorie).

Abordarea în circuit reconsideră soldul bugetar, prin încadrarea sa dinamică în ansamblul economiei, deficitul semnificând o îndatorare corespondentă.

Sintetic, funcţionalitatea deficitului în această abordare ar putea fi următoarea: orice nouă îndatorare determină emisiune de monedă, iar prin anticipaţiile celor trei poli ai circuitului dimensionează cuantumul posibil al emisiunii de monedă (de fapt, aceasta constituie esenţa principiului monedei endogene). Dobânda va reprezenta validarea de către spaţiul financiar a perenităţii celui împrumutat (stat, agent economic, gospodării), precum şi a aptitudinii instituţiilor din cadrul spaţiului financiar de a-şi susţine preferinţa lor strategică pentru lichiditate. Statul şi agenţii economici împrumutaţi extrag din cheltuiala lor iniţială un venit, care reprezintă preţul plătit de societate pentru a dispune de rezultatele activităţii acestora. In cazul agenţilor economici venitul este generat de plăţile voluntare (opţionale), în timp ce în cazul statului, venitul acestuia este obţinut din plăţi obligatorii. În aceste sens, variaţia stocului net al datoriei fiecărui pol al circuitului, determină deficite între cheltuială şi venitul pe care aceasta îl generează. Cheltuiala va fi întotdeauna în deficit, deoarece ea îşi "anticipează" venitul, care nu depinde de forma structurii financiare şi nici de existenta sau absenţa pieţei monetare şi financiare.

În această interpretare, deficitul nu ar putea fi evaluat decât în termeni de proces, de dinamică financiară, prin excesul cheltuielilor asupra veniturilor generate de către ele.

Argumentația de mai sus se bazează pe două rațiuni:

1. Absorbția financiară netă din societate evaluează (măsoară) economisirea la nivelul celor trei poli ai circuitului. Corespondentul economisirii (contrapartea) este deficitul unuia sau altuia din polii dominanți ai circuitului (statul şi agentul economic). Rezultă în această interpretare, că economisirea este creată prin deficit, care nu poate fi sursa reală a unui dezechilibru de piață (financiară şi monetară).

2. Prin cheltuiala lor inițială polii dominanți îşi majorează fondurile reale de acumulare, a sumei investiției nete totale (excesul cheltuielilor totale de echipamente asupra costului total de capital în activitățile celor 2 poli).

Investiția netă totală reprezintă evaluarea reală, efectivă, a absorbției financiare, care nu este altceva decât creşterea stocului net al datoriei agenților economici ai statului.

Deci, deficitele nu pot sărăci societatea, deoarece ele reconciliază dorința şi aptitudinea de acumulare financiară cu necesitatea asigurării expansiunii "fondurilor de acumulare". În continuare, rezultă că deficitele nu sunt prin ele însele factor de inflație, aceasta depinzând de natura cheltuielilor care sunt la originea deficitelor, natură care relevă creşterea investiției nete totale şi magnitudinea acesteia.

Concepțiile economice actuale consideră în marea lor majoritate, că, deficitul bugetar nu înseamnă altceva decât, "sărăcirea" celorlalți poli ai circuitului, fiind generatorul fenomenului de evicțiune (înlăturare). Această abordare este, după cum am afirmat, statică, discreționar-autarhică, conform modelului acumulării prin alocare obligatorie.

Abordarea în circuit, promovând modelul acumulării prin credit, afirmă că banii nu sunt mai rari pentru stat decât pentru agenții economici, deficitul bugetar necomprimând cheltuielile productive ale celorlalți agenți economici. El nu înlătură, el incită şi aceasta sub următoarele aspecte:

1. Deficitul bugetar nu poate aprecia calitatea gestiunii fondurilor bugetare. Statul este integrat în circuit, el putând fi considerat, cel puțin din punct de vedere financiar, ca un agent economic care controlează o foarte mare parte din resursele productive ale societății. În aceste sens, statul este supus unei forme foarte restrictive a principiului cererii efective, circumscrisă următoarei scheme:

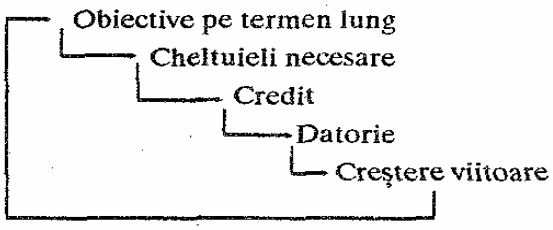

Statul, ca agent economic, nu-şi va putea realiza funcţiile decât dacă nu se comportă ca un administrator şi gestionar "fricos", ci riscând pe miza viitorului, a creşterii economice viitoare. Austeritatea bugetară ar puica însemna regresiune. După cum am afirmat, singurul corespondent al creditului bugetar este creşterea stocului actual al datoriei statului, care se integrează acumulării financiare curente, căci datoria publică n-ar trebui, în condiţiile centrării pe producţie, să ipotecheze viitorul, ceea ce îl poate ipoteca fiind insuficienţă cheltuielilor bugetare. În acest context evaluarea corectă a activităţii productive a statului se realizează prin creşterea netă a echipamentului social, a investiţiei sociale nete (inclusiv în forţa de muncă), situaţie în care creditul public nu poate fi în sine inflaţie, deoarece finanţarea sa se face din resurse în prealabil economisite.

2. Deficitul bugetar contribuie direct la îmbogăţirea societăţii. Dacă deficitul înregistrat corespunde unor cheltuieli efective de investiţii, eî va spori cheltuielile bugetare alocate achiziţionării de bunuri de la agenţii economici, generând consumuri de mijloace de producţie şi de muncă (care vor genera !a rândul lor consumuri finale funcţie de salariu). Deci, deficitul îmbogăţeşte profitul agenţilor economici şi veniturile gospodăriilor. Totodată, deficitul cu destinaţie productivă întăreşte credibilitatea agenţilor economici producători de profit, crescând preţul capitalului acestora, incitând spaţiul financiar către viziuni mai optimiste asupra viitorului.

Reamintim că abordarea în circuit afirmă caracterul benefic al finanţării deficitului bugetar, aceasta neblocând procesele private de finanţare, deoarece nu este vorba de existenţa unor fonduri economisite supuse repartizării, ci de existenţa unui "fond" creat egal cu deficitele statului sau a agenţilor economici.

3. Deficitul bugetar nu înlătură spiritul de acţiune privat, dacă acesta există.

Logica argumentaţiei este următoarea:

a/ În mod direct, deficitul nu împinge rata dobânzii în sus, deci nu generează un exces de cerere de fonduri financiare.

b/ În mod indirect, el nu este răspunzător de creşterea dobânzilor prin inflaţie, creştere care nu depinde de structura financiară.

c/ Suprimarea sau comprimarea deficitului bugetar prin creşterea impozitelor sărăceşte societatea, înlăturând în acest caz cheltuielile productive private.

d/ Deficitul bugetar nu este cauza, sub nici o formă, a creşterii durabile a deficitului comercial. Sporind capacitatea de producţie, comprimând consumul de capital, stimulând dinamica agenţilor economici, deficitul bugetar ar trebui mai curând să contribuie la reducerea durabilă a deficitului comercial. Dacă cheltuiala publică, generatoare de deficit, este productivă, deficitul comercial, dacă apare, poale fi numai tranzitoriu, în condiţiile unor anticipaţii pozitive ale agenţilor economici.

Dacă există o depreciere a cursului de schimb, nu ar putea exista o motivație economic validă pentru o politică de austeritate bugetară, în scopul menținerii artificiale a unei evaluări favorabile a monedei naționale pe piețele de schimb.

În concluzie, într-un model al acumulării prin credit, interpretat în cadrul unei abordări în circuit a fluxurilor financiare, regulile de joc vor trebui să fie la fel de convingătoare pentru toți partenerii, parteneri care vor trebui să-şi asume, într-o transparență nebirocratică, riscul, miza fiind viitorul ce va fi construit şi datorită creditului acordat de către spațiul financiar.

Deficitul bugetar trebuie să facă parte din aceste reguli de joc. Numai astfel statul îşi va pierde puterea birocratică de control asupra economiei, austeritatea bugetară nefiind decât un posibil mijloc prin care statul reim-pune artificial, discreționar, legea rarității. În caz contrar, aşa cum adesea se întâmplă în intervenționismul public, statul acționează împotriva sistemului economic, atunci când el doreşte să-şi reducă deficitul împingând în sus rata dobânzii şi impunând raritatea "banilor".

Abordarea în circuit, dinamic, a fluxurilor financiare din economie, plasează deficitul bugetar, ca element indispensabil al politicilor economice corecte, orientate spre creştere economică, spre relansare, în cadrul unei economii monetare de producție în formare.

Considerăm că aceasta ar putea constitui o posibilă cale de abordare a intervenționalismului bugetar.

Capitolul 4

MECANISMELE FISCALE ALE RELANSĂRII ECONOMIEI LA NIVEL MICROECONOMIC

4.1. Mediul fiscal al activității agentului economic

Impozitele, care constituie esența încasărilor publice, pot fi utilizate de către autoritatea publică pentru a modifica comportamentele agenților economici, fie pe termen scurt (impozitele contribuind la instrumentarea unei politici conjuncturale), fie pe termen lung (impozitele participând la o politică a dezvoltării şi în acelaşi timp asigurând o cât mai corectă echitate socială).

Orientarea instrumentelor fiscale spre unul din scopurile politicii economice va trebui să țină seama de caracteristicile sistemului fiscal existent, şi în acest caz se poate constitui ca obiectiv specific, adecvarea sistemului fiscal la cerințele strategiei şi politicii economice a tranziției.

Structurile sistemului fiscal reflectă alegerile socio-politice impregnate de inerții şi neutralități circumscrise finalităților explicite şi îndeosebi, implicite intereselor şi motivațiilor puterii politice. În acest sens, manipularea unui sistem fiscal în cadrul unei politici conjuncturale este cu atât mai diferită cu cât ea impune atât ca măsurile fiscale să fie rapid implementate, cât şi ca ele să aibă efecte imediate. Or, deciziile sunt luate treptat şi consecințele lor sunt diferențiat eşalonate în timp, de multe ori din efectele fiind tardive. Dar, în cadrul acestor "limite" generale, utilizarea fiecărei categorii de impozite are efecte particulare.

• **Impozitele directe**

Manipularea impozitelor directe în cadrul unei politici conjuncturaLe în aparență nu prezintă dificultăți; în perioada de depresiune acestea vor trebui "relaxate", în perioada de inflație impozitele vor trebui crescute. Totuşi, utilizarea impozitelor directe prezintă limite, îndeosebi în cazul inflației, atât în ceea ce priveşte impozitele pe veniturile persoanelor fizice, cât şi impozitele pe profit.

Stimularea investițiilor, îndeosebi a agenților economici privați, în formare, în scopul de a le facilita accesul la performanță, poate fi obținută prin intermediul deducerilor fiscale în favoarea investițiilor sau facilităților oferite amortismentelor. Pentru ca măsurile fiscale de stimulare a investițiilor să prezinte eficacitate, va trebui ca agentul economic să beneficieze sau cel puțin să prevadă că va beneficia rapid de aceste măsuri, în plus, pentru a fi incitat să investească printr-un avantaj fiscal sau de credit, agentul economic va trebui să dispună de încă două condiții: să dispună de o strategie de restructurare şi

de un program de investiții proprii, şi mai ales, să sconteze pe o dezvoltare a cererii, internă sau externă, față de bunurile şi serviciile ce vor fi produse.

În această perioadă de tranziție relansarea generală a fiscalității directe, prin diminuarea ratei de impozitare a profitului, şi rentabilitatea selectivă (cu tendință) a acestora față de agenții economici pot constitui o componentă activă a mediului fiscal al activității agenților economici.

Aplicarea neutralității selective față de întreprinderi în această perioadă are în vedere atât riscul potențial de afectare a rentabilității microeconomice prin incitațiile fiscale, cât şi efectul psihologic al acestor incitații asupra comportamentului expansiv al agenților economici.

• **Impozitele Indirecte**

Utilizarea impozitelor în scopul stimulării cererii în perioada de deflație este relativ facilă, o scădere a acestor impozite care degrevează prețurile poate contribui la reanimarea conjuncturii. Aceasta este mai dificilă în condițiile inflaționiste.

Experiența mondială după anii '60 esențializează că o diminuare generală a ratelor impozitelor indirecte nu a avut efecte deflaționiste durabile deoarece nu s-a reuşit modificarea anticipațiilor. Pe de altă parte, o creştere a ratelor de impozitare a antrenat implacabil accelerarea creşterii prețurilor, frânarea creşterii consumului gospodăriilor, a încetinit creşterea economica accentuând şomajul, chiar dacă, temporar, balanța comercială s-a ameliorat.

Înregistrarea unui impact pozitiv asupra demarajului economic al relansării impozitării indirecte presupune reunirea a două condiții: în primul rând, această diminuare să se traducă efectiv printr-o scădere a prețurilor, adică această "deducere" finală să nu fie confiscată de producători sau de către comercianți care să profite de creşterea marjei lor de beneficii, în al doilea rând, va trebui ca produsele care beneficiază de această degravare fiscală să prezinte o cerere elastică în raport cu prețul, adică diminuarea prețului lor să se traducă printr-o sensibilă creştere a cererii lor.

Impactul fiscalității asupra comportamentului agenților economici se realizează într-un mediu fiscal dat, prin mecanismele de translație a "încărcăturii" fiscale asupra structurilor economice productive.

Într-o abordare generală sensul şi amplitudinea unei translații impozitare depind simultan de un număr de factori, dintre care cei mai importanți sunt:

- tipul de impozit (direct sau indirect, selectiv sau general);
- natura baremului de impozitare (unitar sau ad vaîorem, rata unică sau multiplă);
- elasticitatea preț a ofertei sau cererii;
- structura prețului (concurențială, monopol-stat sau privat etc);
- forma costului de producție a bunului impus (crescător, descrescător, constant);
- durata perioadei de ajustare luată în considerare.

Impactul final al acestor diferiţi factori depinde de interacţiunea lor în cadrul macroeconomiei.

Analiza de bază a mecanismelor de translaţie constă în a !e studia separat în cadrul unei analize parţiale, recurgând la clauza "cetairrs paribus".

4.2. Efectele translaţiei fiscale asupra comportamentului agenţilor economici

• Translaţia în funcţie de elasticitatea preţ a cererii şi a ofertei

Rolul elasticităţii preţ ai cererii şi al ofertei, poate fi teoretic rezumat astfel:

- elasticitatea cererii: cu cât cererea este mai elastică (sensibilă) la variaţia preţului, cu atât este mai dificilă repercutarea impozitului; anticipat sub forma unei creşteri a preţului el va apăsa deci cu atât mai mult asupra factorilor de producţie;
- elasticitatea ofertei: cu cât elasticitatea preţ a ofertei este mai ridicată, adică mai multă ofertă este cantitativ sensibilă la o variaţia a preţului, cu atât este mai dificil de a repercuta impozitul, retroactiv asupra remunerării factorilor; va fi deci cu atât mai grea împovărarea consumatorului.

Pentru a ilustra rolul elasticităţilor, este necesar de a pune în evidenţă impactul impozitului asupra preţurilor de vânzare şi remunerării factorilor de producţie, precum şi asupra cantităţii de bunuri comercializată:

a) cazul cererii perfect elastice: în acest caz impozitul nu poate fi repercutat asupra consumatorului, crescând preţul de vânzare, el trebuie să fie în întregime suportat de factorii de producţie. Având în vedere alura crescătoare a funcţiei lor de ofertă, aceştia îşi vor reduce oferta până la proiectul în care remunerarea minimală pe care ei o impun pentru a se angaja, corespunde preţului de piaţă, mai puţin impozitul unitar, adică preţului net;
b) dacă cererea este din contră total inelastică, încărcătura fiscală este suportată de cumpărători; într-adevăr, cum cumpărătorii nu reacţionează la o variaţie a preţului, vânzătorii pot repercuta (translata) în întregime suma de impozit pe unitatea de produs asupra cumpărătorilor. După prelevarea impozitului preţul încasat de factorii de producţie rămâne acelaşi, în timp ce preţul brut plătit de cumpărători include şi impozitul;
c) elasticitatea perfectă a ofertei semnifică că resursele productive sunt total mobile pe termen lung. Dacă se urmăreşte prelevarea unui impozit ca o creştere a costului marginal, se va înregistra un nou preţ de vânzare, mai ridicat, şi ca o cantitate comercializată mai mică. Repercusiunea asupra preţului de vânzare şi asupra cumpărătorilor, evidentă, se explică prin mobilitatea factorilor de producţie: impozitul nu poate reduce remunerarea lor căci dacă aceasta se plasează sub preţul pe care-l impune productivitatea lor marginală valorică, factorii vor fi angajaţi într-o altă activitate;

d) dacă oferta este inelastică, deoarece rezervele nu dispun de nici o altă utilizare posibilă, impozitul se repercutează în întregime asupra factorilor de producție care vor accepta o remunerare mai mică pentru o prestație identică; prețul de piață (brut) va rămâne la nivelul anterior, în timp ce prețul net disponibil pentru remunerarea factorilor de producție se va diminua;
e) când oferta şi cererea sunt parțial elastice, povara fiscală este repartizată între consumatori şi factorii de producție, conform elasticității relative, a ofertei de cereri. Dacă echilibrul cerere-ofertă înainte de impozit implică o anumită cantitate vândută la un anumit preț, prelevarea unui impozit unitar va provoca o translație a ofertei caracterizată printr-un preț de vânzare superior şi o cantitate comercializată inferioară, ceea ce duce la o diminuare a remunerării factorilor de producție. Deci, povara fiscală se repercutează atât anticipat asupra consumatorilor (cumpărătorilor), cât şi retroactiv asupra factorilor de producție (vânzători).

Valoarea explicativă a acestei reflexii teoretice asupra mecanismelor translației prin elasticitate, oferă o deschidere operațională redusă, deoarece nu dispune de informații asupra impactului real al impozitelor. Este necesar un studiu empiric, pe baza datelor proceselor de tranziție, dificil de realizat şi interpretat teoretic, căci în realitate ne vom găsi într-un sistem de echilibru general, în care toți factorii, care generează repercusiuni sunt interdependenți.

În consecință, condiția cetairris paribus, de altfel, esențială *ta* analiza parțială, nu poate fi respectată.

4.3. Efectele microeconomice ale impozitelor

Identificarea reacțiilor agenților economici la mişcarea fiscalității este foarte importantă în alocarea resurselor, căci aceasta generează un impact asupra ofertei sau asupra cererii de factori de producție susceptibil de a influența relansarea economică. Fiind o componentă a cererii, investiția este în acelaşi timp o variabilă importantă a politicii fiscale conjuncturale. Aceasta vizează îndeosebi impozitul pe profit, dar şi impozitul pe venit pentru întreprinzătorii particulari, precum şi în anumite cazuri TVA-ul vărsat de către întreprinderile publice. Vizând relansarea conjuncturală a investițiilor întreprinderilor, politica fiscală este utilizată îndeosebi în sens de stimulare (încurajare). Cele trei pârghii principale de acțiune sunt următoarele:

a) modificarea regimului avansurilor fiscale, în sensul regresiunii temporale sau dinamicii valorice a acestora suplimentează trezoreria întreprinderii;
b) modificarea ritmului de amortizare: fiind "deductibilă" din beneficiile supuse impozitului pe profit sau impozitului pe venit, amortismentele sunt supuse unor reguli precise, utilizate îndeosebi, în cadrul politicilor structurale. Permițând o accelerare sau, din contra, o diminuare a ritmului de amortizări autorizate, autoritatea publică poate acționa asu-

pra trezoreriei întreprinderilor, incitându-le sau inhibându-le deciziile de investiţii;

c) deducerile sau majorările excepţionale, utilizate într-o perspectivă a restructurării sistemului economic, fie într-o optică conjuncturală a relansării selective a cererii.

Acest tip de măsuri vizează o sumă egală la un anumit procentaj din instituţiile realizate de un agent economic într-o perioadă dată.

Această sumă poate fi dedusă conform normelor autorităţii publice, fie din volumul beneficiilor impozabile (deduceri propriu-zise), fie din suma acestor impozite (este vorba în fapt, de reduceri), fie în anumite cazuri, în scopul de a permite întreprinderilor deficitare sau cu beneficii mici de a dispune de aceste facilităţi, din suma TVA vărsată administraţiei publice.

4.4. Evoluţia fiscalităţii în perioada 1990-1993

Dinamica şi structura veniturilor bugetare în perioada 1990-1993 este prezentată mai jos:

	Dinamica % 1989 = 100				Structura (%)			
	1990	1991	1992	1993	1990	1991	1992	1993
	0	1	2	3	4	5	6	7
Venituri buget de stat[3)]	81,7	173,6	476,6	1325,0	71,0	73,2	73,1	69,2
- Impozit pe profit	85,9	148,1	445,9	1059	26,2	21,1	23,2	19,7
- Impozit pe salarii	115,8	343,7	913,6	2640,0	25,0	34,7	33,6	34,1
- ICM + accize + TVA[1)]	67,2	121,0	277,9	976,0	43,6	36,7	30,7	35,9
- Taxe vamale[2)]	-	100	472,3	1622,2	-	3,3	5,7	6,7
- Venituri proprii bugete locale[3)]	149,0	62,1	114,0	138,4	12,6	2,5	1,7	7,0
- Venituri bugetare asigurări sociale[3)]	120,3	370,2	1057,5	2941,4	16,4	24,3	25,1	23,8
- Venituri conturi extra-bugetare[4)]	-	100	373,5	1236,6	-	10,0	13,1	14,5
- PIB nominal	107,2	274,9	747,8	2354,4	-	-	-	-

	0	1	2	3	4	5	6	7
- PIB real	94,4	82,3	71,0	71,7	-	-	-	-
- Deflatorul PIB	113,5	334,0	1053,0	3283,7	-	-	-	-
- Ponderea venituri buget stat în PIB	-	-	-	-	27,1	22,6	22,8	20,1
- Ponderea impozit pe profit în PIB	-	-	-	-	7,1	4,8	5,3	4,0
- Venituri buget public	91,2	207,0	520,4	1529,5				

1) TVA din iulie 1993;
2) 1990 = 100
3) Structura semnifică ponderea categoriilor de venituri în buget public
4) Structura remarcă ponderea acestei categorii de venituri în bugetul consolidat.

Din datele prezentate în tabel se pot constata următoarele evoluții cu semnificații relevante pentru procesul de tranziție din perioada analizată:

a) în condițiile diminuării cu 28,3 puncte procentuale a valorii PIB real; deflatorul PIB a atins în 1993 nivelul de 3283,7 % față de 1989, ceea ce reflectă erodarea masivă a monedei naționale prin "balonarea" surplusului valoric creat în economia națională;
b) ponderea veniturilor bugetului de stat în PIB s-a diminuat cu 7 puncte procentuale, căderea evidentă înregistrându-se în anul 1991. De fapt, creşterea nominală a veniturilor bugetului de stat a fost devansată de creşterea nominală a PIB cu 77 puncte procentuale, evidențiind restrângerea potențialului fiscal al economiei naționale în condițiile hiperinflațiilor şi recesiunii cronice determinată de criza asistemică cu care se confruntă economia românească în tranziție;
c) în cadrul bugetului public, bugetul de stat, înregistrând o creştere a ponderii în anul 1991 şi 1992, a căzut în 1993 sub ponderea anului 1990 cu 1,8 puncte procentuale, fenomen care coroborat cu evoluția veniturilor bugetelor locale şi a bugetului asigurărilor sociale nu poate fi interpretat ca o descentralizare a fiscalității, ci ca o restructurare generată de extinderea financiară a protecției sociale în cadrul bugetului public.

În acest sens, ponderea bugetelor locale în veniturile bugetului public s-a plasat în 1993 sub aceea din 1990, chiar dacă în anul 1991 şi 1992 s-a înregistrat o defiscalizare relevantă la nivelul bugetelor locale (în aceşti ani, ponderea transferurilor de la bugetul de stat în cadrul veniturilor disponibile în cadrul bugetelor locale a fost de 70,7% şi respectiv 84,2%);

d) în perioada 1991-1993 veniturile extrabugetare au crescut de 12,3 ori, față de o creştere în aceaşi perioadă, a veniturilor bugetului public de 7,3 ori şi a bugetului de stat de 7,6 ori, fenomen care, având în vedere compoziția acestor venituri cu destinație precisă, accentuează, chiar din faza fluxurilor de intrare, caracterul "protector" al bugetului de stat în această perioadă de tranziție;

e) în cadrul veniturilor principale ale bugetului de stat, cea mai accentuată creştere a înregistrat-o impozitul pe salarii care a crescut de 26,4 ori în această perioadă, cu următoarea creştere anuală: 1990 -1,15 ori; 1991 - 3 ori; 1992 - 2,7 ori; 1993 - 2,9 ori; evidențiind o devansare creşterea salariilor în această perioadă (care a fost de 19,9 ori) şi totodată fenomene de "ajustare" anuală a celor două variabile economice (creşterea anuală a salariului mediu anual a fost de 1,1 ori -1990; 2,21 ori - 1991; 2,7 ori - 1992; 3 ori - 1993).

Aceste evoluții au fost generate pe de o parte de procesul inflaționist care a avut un impact puternic asupra salariilor (salariul real a reprezentat în decembrie 1993 numai 52% din cel al anului 1989), iar pe de altă parte de structurile de impozitare, care au ajustat puternic veniturile salariale, în condițiile "multiplicărilor" surselor de venituri pentru o anumită categorie de forță de muncă şi pauperizarea salarială a marii majorități a populației;

f) impozitul de profit, ca sursă de venit bugetar şi-a redus puterea la numai 19,7% în 1993, față de 26,2% în 1990 (creşterea acestora a fost de numai 10,6 ori față de creşterea veniturilor bugetului de stat de 13,2 ori şi de creşterea veniturilor din impozitul pe salarii de 26,4 ori).

Aparent, s-ar putea interpreta că prin această diminuare, politica fiscală a încercat să stimuleze producția, ceea ce nu este adevărat, PIB real reducându-se cu circa 29 puncte procentuale în această perioadă. În fapt, automatismele fiscale, datorită amputării puternice a bazei de impozitare au ajustat puternic veniturile bugetare elementare de către impozitul pe profit. Se poate afirma, în cel mai favorabil caz, că impozitul pe profit nu a fost în această perioadă o sursă sigură de venituri bugetare, şi în acelaşi timp nu a putut fi folosit ca un instrument de stimulare a activității economice. Inflația şi recesiunea au marginalizat impozitul pe profit ca sursă de venituri şt instrument bugetar de intervenție (ponderea veniturilor din impozitul pe profil în PIB s-a diminuat, a scăzut de la 7,1% în 1990 la numai 4% în 1993).

g) cele două categorii principale de impozite indirecte ICM sau TVA şi taxele vamale, în perioada analizată, au înregistrat o diminuare a ponderii în veniturile bugetului de stat cu 1 punct procentual; pe acest fond trebuie evidențiată creşterea veniturilor din taxe vamale (ponderea acestora a crescut cu 3,4 puncte procentuale față de 1991) şi în acest context se impune evoluția în 1993 față de 1992 a veniturilor bugetului de stat din ICM şi TVA care au crecut de 3,5 ori (față de veniturile din impozite pe salarii - 2,9 ori şi veniturile din impozitul pe

profit - 2,4 ori), ceea ce a dus la creşterea cu 5,2 puncte procentuale, a ponderii acestora în veniturile bugetului de stat. Credem că impactul inflaționist şi introducerea TVA în iulie 1993 s-au făcut resimțite şi în cea de-a doua jumătate a anului acesta, impact cu repercusiuni certe pe parcursul anului 1994 asupra comportamentului prețurilor.

Concluzia generală care se poate deduce din analiza şi interpretarea datelor privind fiscalitatea în perioada 1990-1993 este că, aceasta s-a constituit într-un receptor pasiv al efectelor negative asupra economiei, ale inflației şi recesiunii, neputându-se afirma că reforma şi restructurarea aplicate a sistemului fiscal din perioada 1990-1993 au reprezentat factori favorizanți pentru stabilitatea economiei şi cu atât mai puțin, pentru relansarea economiei.

4.5. Cerințe ale adecvării comportamentului agenților economici la condițiile economiei de piață

Acțiunile întreprinse în perioada 1990-1992 în plan legislativ şi organizatoric în direcția reformării sistemului economic nu au reuşit încă să creeze premisele funcționale ale economiei de piață, în care concurența să devină principiul reglator al relațiilor dintre agenții economici.

În acest sens putem afirma că principala frână o reprezintă menținerea în continuare a dubiului monopol în economie: monopolul proprietății de stat şi monopolul producătorului unic sau preponderent pe piața aceluiaşi produs, şi aceasta în toate ramurile productive ale economiei confruntate cu interese şi dificultăți economice tehnologice în procesul de demonopolizare.

Pentru ca economia să devină un spațiu favorabil desfăşurării fenomenelor şi proceselor generate de jocul complex al cererii şi ofertei vor trebui, după părerea mea, realizate în cadrul procesului reformativ transformator, o serie de cerințe şi anume:

- deciziile privind alocarea resurselor şi produselor să fie adaptate pe ba za preturilor determinate de impactul relațiilor comerciale externe;
- descentralizarea deciziilor să se realizeze endogen în cadrul sistemului economic, prin competențele şi responsabilitățile agenților economici (întreprinderi, instituții, populație) fără ingerințe din partea autorității publice;
- extinderea şi consolidarea sectorului privat autentic în ramurile de vârf (de antrenare şi difuzare a progresului tehnic) din economie;
- adecvarea sectorului economic de stat la condițiile şi mecanismele funcționale specifice întreprinderilor publice din cadrul economiei de piață dezvoltată.

Având în vedere cerințele de privatizare, descentralizare şi concurențiale enunțate mai sus apare absolut necesară realizarea unui set de condiții în vederea asigurării compatibilității structurale şi funcționale a comportamentelor sistemului economic, în scopul facilitării relansării economice;

- garantarea afirmării pe scară largă a inițiativei şi competiției precum şi a asigurării riscului, prin mijloace, instrumente şi modalități adecvate;
- asigurarea independenței şi egalității juridice a agenților economici, posibilă numai în condițiile generalizării proprietății private;
- stabilirea relațiilor orizontale între agenții economici în mod autonom şi liber, condiție necesară autoreglării sistemului prin intermediul cererii şi ofertei;
- formarea liberă a prețurilor pe baza înțelegerii între agenții economici, în condițiile manifestării concurenței într-un cadru organizat şi supraevaluat, prin mijloace economice, de către autoritatea publică;
- constituirea, extinderea şi dezvoltarea piețelor pentru bunuri şi factori de producție (capital, tehnologie, forță de muncă) într-un cadru normativ complet, coerent şi consistent.

Realizarea acestor condiții va avea o influență semnificativă asupra activității firmei prin adecvarea activității acesteia la imperativele pieței interne şi externe, firma trebuind să îşi stabilească nivelul şi structura producției, calitatea şi oportunitatea ofertei în conformitate cu aceste imperative.

Integrarea firmei în structurile de piață va favoriza adaptarea operativă şi fiabilă a acesteia, prin impactul direct pe care factorii de piață îl va avea asupra principalilor indicatori de apreciere a activității firmei: costuri de producție, productivitate şi randament, profit şi rentabilitate, lichiditate şi solvabilitate, indicatori care vor oferi informații privind poziția firmei în spațiul concurențial propriu.

Adecvarea spațiului economic în care acționează firmă, interesele curente de profitabilitate ale firmei cât şi nevoile sale concurențiale vor lua în considerare atât interesele de perspectivă vizând dezvoltarea precum şi consolidarea poziției ei pe piață. În aceste sens este necesară existența unor reglementări juridice, structuri instituționale, reguli comportamentale şi stări psiho-sociale care să favorizeze acțiuni şi comportamente "reformatoare" din partea agenților economici.

Fiscalitatea reprezintă un instrument primordial de disciplinare, ordonare şi supraveghere economică a activității agenților economici într-un câmp concurențial stimulativ. Politica fiscală promovată în cadrul programului de reformă în perioada 1990-1993 s-a circumscris unui program restrictiv, de austeritate bugetară, nivelul fiscalității diminuându-se față de 40,7 în 1989 la 32% în 1993, urmând ca în 1994 să reprezinte 30,9% din PIB. Simplificarea schemelor de impozitare indirectă, introducerea în iulie 1993 a TVA, adecvarea impozitului pe profit la evoluția stării economice au constituit coordonatele principale ale reformei fiscale.

4.6. Impactul fiscalității asupra relansării economice

Rolul primordial al impozitelor a fost şi rămâne acela al redistribuirii veniturilor şi al protecției sociale. Utilizarea impozitelor ca pârghie economică în

cadrul politicilor de intervenție a statului în economie reprezintă o funcție reglatoare a statului în condițiile menținerii randamentului fiscal necesar asigurării bazei financiare pentru realizarea cheltuielilor publice, care reprezintă, la rândul lor, un instrument primordial de stimulare sau inhibare a activității economice. Se poate afirma axiomatic că impozitul nu trebuie să descurajeze economia şi inițiativa privată, singura sursă de alimentare a veniturilor bugetare. Din punct de vedere fiscal, firma va trebui să dispună de o cunoaştere pertinentă şi operativă a resurselor sale financiare astfel încât finanțarea alternativă a activității, să-i asigure lichiditățile în perspectiva unei solvabilități viabile.

În acest sens, creşterea capitalului cu impact direct asupra dimensiunii veniturilor firmei (brute şi nete) va oferi o bază de impozitare care, în schemele fiscale existente, să extindă încasările bugetare. În vederea stimulării activității agenților economici, promovarea unei strategii fiscale centrată pe ofertă în cadrul căreia într-o primă etapă diminuarea bazei de impozitare, prin deducerea volumului creditului sau a cotelor părți aferente, ar putea crea condiții extinderii bazei de impozitare în etapa următoare a strategiei, datorită creşterii volumului activității, a veniturilor şi profitului supuse impozitării. Participarea instrumentelor fiscale la relansarea economică este relevantă, în această perioadă de tranziție, în mod primordial prin impactul acestora asupra recapitalizării agenților economici, impact concretizat atât la nivelul de impozitare cât şi în diferențierea selectivă a acestuia pe ramuri şi domenii economice, precum şi în ansamblul de deduceri şi facilități fiscale.

Alegerile ce vor fi operate de către întreprindere între alternativele de finanțare a activității economice se întemeiază pe un anumit număr de variabile, între care fiscalitatea joacă un rol esențial, atât prin costul generat de anumite decizii de finanțare cât şi prin incidența pe care alegerile de finanțare le pot avea asupra rezultatului impozabil al întreprinderii, şi aceasta în ciuda cerinței de neutralitate pe care legiuitorul ar încerca să o respecte în decursul fiscalizării.

Luând în considerare procesele economice transformative care vor însoți tranziția la economia de piață, structurarea şi consolidarea acestora, consider că cel puțin două aspecte vor trebui decelate în ceea ce priveşte impactul fiscalității asupra deciziilor de finanțare, şi implicit, asupra procesului de capitalizare:

- finanțarea investițiilor întreprinderii;
- finanțarea societăților de grup (holding).

Referitor la cel de-al doilea aspect trebuie Subliniat că, o autentică tranziție la economia de piață performantă şi competitivă se poate realiza numai în condițiile în care "subiecții" tranziției vor fi constituiți din agenți economici puternici, concentrați din punct de vedere financiar şi concertați din punct de vedere comercial, apți să înfrunte benefic concurența internațională, agenți economici în cadrul cărora componente operaționale specializate să poată oferi spațiul productiv necesar tehnologiilor şi tehnicii moderne. Evident, ne referim la societăți comerciale funcționând în cadrul multitudinii de forme constitutive ale proprietății private.

În perioada de tranziție s-a dovedit şi se va dovedi foarte periculoasă utilizarea politicii fiscale ca mijloc al reglării conjuncturale, în condițiile în care nevoile de finanțare depăşesc cu mult însumarea punctuală a capacității de finanțare existentă la nivelul agenților economici şi instituțiilor financiare.

În acest sens, consider că politica fiscală va trebui să ofere instrumentele adecvate realizării a trei cerințe, toate trei orientând activitatea agenților economici spre investiții şi implicit, spre procesul de capitalizare prin finanțare.

1. Centrarea instrumentelor fiscale pe investiție, şi ca atare, spre economisire pentru investiție.

O fiscalitate diferențiată aplicată investiției oferă avantajul unui impact rapid şi amplu asupra formării capitalului;

2. Aplicarea deducerii fiscale pentru investiții în condițiile penuriei de capital (de surse de finanțare), tehnica deducerii conjugate cu reguli de amortizare favorabile acestei tehnici, oferă posibilități de extindere a ciclului investițional, prin fluxuri financiare controlabile la nivelul agentului economic, extinzând totodată, şi disponibilitatea financiară pentru crearea şi susținerea unor piețe de capital.

Eficacitatea activului fiscal alocat investiției adiționale depinde de selectivitatea acestuia pe ramuri şi subramuri (sectoare), ceea ce impune înserarea instrumentului deducerii fiscale într-o strategie industria bine concepută.

Problema care va trebui rezolvată în acest context este aceea a raportului între selectivitatea şi echitatea fiscală.

3. Reglarea fiscală a investiției, *se* impune după părerea mea, ca o modalitate eficace pentru incitarea procesului de investiție bazat pe capitalizarea prin finanțare.

Ar putea fi construite două strategii fiscale:

a) impozite diferențiate şi de taxări ale investițiilor;
b) construirea unui sistem adecvat de "rezerve pentru investiții", la nivelul agenților economici, neimpozabile, cu obligația ca o fracțiune din aceste fonduri să fie depuse la bancă într-un cont, cu destinație cunoscută şi supus unor reguli speciale de utilizare.

Cele trei modalități de aplicare a unei politici fiscale selective orientate spre capitalizare, impun însă în prealabil asigurarea a două condiții esențiale:

- stabilizarea cursului de schimb la un nivel care să exprime puterea reală a monedei naționale;
- menținerea ratei dobânzii în limitele ratei dobânzii pe piețele internaționale de capital.

Dar aceste două condiții nu pot fi asigurate decât într-un sistem economic bazat pe proprietatea privată, indiferent de formele sociale în care aceasta se manifestă.

Proeminența privatizării este evidentă şi în special, a "calității" acesteia.

Capitolul 5

POLITICI BUGETARE ADECVATE SUSȚINERII RELANSĂRII ECONOMIEI

5.1. Considerații generale privind politica bugetară

Utilizarea instrumentelor financiare este de natură să influențeze deciziile care privesc agenții economici în sensul dorit de obiectivele stabilite pe plan economic şi social. Scopul urmărit prin politicile fiscal-bugetară, monetară şi de prețuri aplicate sau programate să se aplice în actuala etapă de tranziție, îi constituie crearea unei stabilități orientate spre relansarea economică fără de care reuşita reforme? este sub semnul incertitudinii,

Politica bugetară reprezintă expresia opțiunii în domeniul bugetar a unui centru de decizie, cu scopuri exclusiv economice şi sociale, implicând antrenarea efectuării unor cheltuieli şi venituri publice. Desigur că roiul acestora nu este perfect simetric iar legăturile teoretice şi practice care unifică evoluția lor sunt foarte puternice pentru a face o delimitare categorică a politicii cheltuielilor publice de politica fiscală, abordarea lor separată fiind determinată de obiectivele deosebite, adesea divergente, ale acțiunii diferitelor instrumente bugetare şi fiscale.

Prin politica adoptată în domeniul cheltuielilor publice se urmăreşte stabilirea mărimii, destinației şi structurii optime a acestora, precum şi obiectivele ce trebuie atinse prin efectuarea diferitelor categorii de cheltuieli; totodată, se precizează căile, metodele şi instrumentele ce urmează a fi folosite pentru ca obiectivele respective să fie realizate cu minimum de efort financiar.

Dimensionarea cheltuielilor publice în cadrul politicii bugetare presupune stabilirea mărimii absolute şi relative a acestora. Analiza dinamicii volumului cheltuielilor bugetare poate releva tendința de creştere, menținere sau diminuare, fiind utilă şi concludentă în măsură în care cheltuielile sunt exprimate în prețuri constante, altfel această dinamică fiind deformată de accentuatul fenomen inflaționist.

Ponderea cheltuielilor bugetare în produsul intern brut arată câî din acest produs este preluat de colectivitatea națională şi utilizat pentru satisfacerea nevoilor sociale. Nefiind alterat de evoluția prețurilor şi nici de fluctuațiile cursurilor de schimb ale valutelor, acest indicator permite comparații utile pe plan intern (în timp) şi internațional. Experiența arată că între gradul de dezvoltare economică a unei țări şi mărimea cheltuielilor publice ale acestora există o anumită corespondență - pe măsura dezvoltării economice a țării creşte şi partea din PIB afectată cheltuielilor publice - fără însă ca acest raport să fie riguros.

Pentru a ajunge în rândul țărilor dezvoltate nu este de ajuns să crească volumul cheltuielilor bugetare, ci trebuie acționat pentru creşterea produsului intern brut în valoarea absolută. Pe măsura creşterii acestuia, poate avea loc sporirea ponderii cheltuielilor publice în PIB şi, pe această bază, creşterea mărimii lor pe locuitor. Aceasta deoarece cheltuielile publice, în cea mai mare parte a lor, sunt utilizate în scop de consum şi investiții cu caracter neproductiv şi numai într-o mică măsură pentru obiective şi acțiuni economice productive.

O importantă preocupare a factorilor de decizie în domeniul politicii bugetare o constituie circumscrierea cheltuielilor totale ale societății în limitele resurselor ce pot fi mobilizate pe plan național fără să se recurgă la emisiunea bănească sau credite externe, ceea ce ar conduce la deteriorarea puterii de cumpărare a monedei, scăderea nivelului de trai a! populației, creşterea datoriei externe şi a poverii financiar-valutare a țării.

În ceea ce priveşte stabilirea destinației cheltuielilor publice, este necesar să se pornească de la cerințele sociale ce trebuie satisfăcute cu prioritate pe seama resurselor bugetare. Alegerea corectă a opțiunilor şi priorităților în funcție de specificul fiecărei etape este de o deosebită importanță, fiind de natură să influențeze ritmul creşterii economice, gradul de satisfacere a cerințelor de trai material şi spiritual ale populației, precum şi a celorlalte necesități obşteşti.

În perioada de tranziție, este necesar ca prin politica bugetară a statului să se realizeze:

- sprijinirea procesului de restructurare şi relansare a economiei şi întreprinderilor prin stimularea acelora care se implică activ în producția utilă societății şi sunt competitive pe plan internațional;
- atingerea unor obiective de ordin social, dintre care:
- accesul larg la învățământ, cultură, ocrotirea sănătății, sport, aplicarea măsurilor de protecție socială a populației, acțiuni concertate privind protecția mediului înconjurător etc.;
- asigurarea bunei funcționări a instituțiilor din domenii cum sunt: apărarea țării, ordinea publică, justiție, precum şi a celor care se ocupă cu respectarea drepturilor omului şi dezvoltarea relațiilor cu alte țări.

Prin politica bugetară se are în vedere asigurarea unui raport judicios între consum şi acumularea capitalului, între investițiile cu caracter productiv şi cele neproductive, între consumul individual şi cel social. Totodată, preocuparea pentru stabilirea unor corelații optime cuprinde şi repartizarea cheltuielilor pe destinații - învățământ, sănătate, cultură, asistență socială, apărare, acțiuni economice etc. - astfel încât efortul financiar pe fiecare destinație în parte să fie dimensionat corespunzător obiectivelor stabilite de factorii de decizie şi unei structuri economice adecvate.

Corespunzător politicii de încurajare sau susținere a unor domenii de activitate economico-socială, cheltuielile publice pot fi utilizate ca pârghii de intervenție în economie, sub forma subvențiilor, asistenței financiare acordate agenților economici sau ca instrumente mixte financiar-bancare.

Structura cheltuielilor bugetare poate fi astfel stabilită încât să vizeze atingerea unor obiective economice şi sociale de interes general pentru societate, cum sunt: dezvoltarea anumitor ramuri ale producţiei materiale, evitarea situaţiei de faliment a unor întreprinderi ale căror obiect de activitate prezintă deosebit interes; stimularea acţiunilor de cercetare fundamentală sau aplicativă; dezvoltarea, tehnologizarea sau restructurarea agriculturii, reducerea şomajului etc.

În ceea ce priveşte subvenţiile, criteriile de acordare nu sunt fixe, stabilindu-se în funcţie de interesele de moment sau de perspectivă ale anumitor sectoare de activitate. Subvenţiile se acordaj prin plata acestora direct, în diferite faze ale proceselor de producţie şi anume: stimularea aprovizionării cu materii prime, materiale inclusiv din import, a producţiei propriu-zise sau a comercializării prin export a produselor autohtone.

Faptul că resursele bugetare sunt limitate, iar destinaţiile sunt concorenţiale, impune utilizarea acestora în condiţii de maximă eficacitate, urmărindu-se atât eficienţa economică a fondurilor utilizate, cât şi cea socială, a cheltuielilor bugetare pentru fiecare domeniu în parte.

5.2. Coordonatele politicii bugetare în condiţiile relansării economiei

În ultimii ani, economia românească a evoluat sub incidenţa fenomenelor generate de perioada de tranziţie spre economia de piaţă, fiind în continuare profund marcată de dezechilibrele în diferite sectoare şi ramuri de activitate, de o lipsă toî mai evidentă a resurselor materiale şi financiare, pe fondul unei conjuncturi internaţionale nefavorabile.

În domeniul politicii bugetare, măsurile privind strategia de reformă economico-socială au urmărit întărirea finanţelor publice, care să conducă la stabilizarea economiei. În acest cadru au fost realizate:

- dimensionarea şi structura cheltuielilor bugetare în scopul asigurării funcţionalităţii tuturor sectoarelor bugetare în condiţiile de austeritate impuse de starea economiei;
- asigurarea financiară a protecţiei sociale adecvate diferitelor categorii de populaţie;
- menţinerea în limitele rezonabile a deficitului bugetar, comparativ cu bugetele altor ţări aflate în perioada de tranziţie către economia de piaţă şi corespunzător criteriilor FMI de încheiere a acordului stand-by, precum şi asigurarea acoperirii financiare a acestuia pe seama disponibilităţilor certe existente în economie;
- creşterea semnificativă a autonomiei financiare şi, pe această bază, a autonomiei decizionale a autorităţilor locale, prin trecerea integrală sau parţială de la bugetul de stat la bugetele locale a unor categorii de venituri proprii, precum şi prin finanţarea din bugetele locale a unor acţiuni din domeniul sănătăţii şi asistenţei sociale;

- ajustarea structurii şi nivelului cheltuielilor bugetare prin creşterea ponderii cheltuielilor de capital în totalul cheltuielilor bugetare.

Pentru protejarea finanțelor publice de influențele defavorabile datorate inflației, evoluției cursului valutar, procesului de privatizare şi pentru asigurarea alocării corespunzătoare a fondurilor pe destinațiile prevăzute de factorii de răspundere, începând cu anul acesta, derularea execuției financiare a sectorului public se realizează prin trezoreria statului, sistem nou creat, care reprezintă de fapt o reformă profundă a activității financiare. Aplicarea în practică a programului de reformă a impus adaptarea activității sistemului bugetar la cerințele economiei de piață, iar prin mecanismele create se acționează pentru coordonarea şi administrarea finanțelor publice, gestionând în numele statului resurse financiare importante, ceea ce a necesitat perfecționarea activității de încasare a veniturilor şi, în special, de urmărire a derulării cheltuielilor potrivit destinațiilor stabilite.

Costurile activității de execuție financiară prin trezorerie sunt mai reduse decât efectuarea operațiunilor respective prin bănci comerciale. Totodată, apreciem că prin sistemul de trezorerie, are loc mobilizarea la nivelul statului a disponibilităților de fonduri care pot fi astfel utilizate direct sau indirect pentru sprijinirea programului de reformă.

Astfel, prin funcționarea contului generai al Trezoreriei Statului, s-a urmărit realizarea unor obiective cum sunt:

- creşterea transparenței operațiunilor financiare ale statului, permițând, prin consolidarea acestor conturi, atât alimentarea bugetului cu fonduri suplimentare, cât şi realocarea operativă a acestora, în cazul unor excedente;
- renunțarea Sa finanțarea deficitului bugetar prin Banca Națională, ceea ce anulează unul din mecanismele cu potențial inflaționist;
- reducerea excesului de lichiditate generat de depozitele statului în sistemul bancar şi a repartizării dezechilibrate a acestora;
- cunoaşterea mai operativă de către Banca Națională a lichidităților existente în sistem, cu repercusiuni pozitive în conducerea pe termen scurt a politicii monetare.

5.3. Aspecte privind politica bugetară în perioada 1991-1993

Procesul de restructurare economică început în anul 1990 atât la nivel macro cât şi la nivelul agenților economici, a fost distorsionat de lipsa unei adevărate piețe de capital şi a unui real fenomen concurențial care să conducă la reglarea dezechilibrelor ce apar pe piață.

Existența unui sector public predominant care deține monopolul producției în anumite sectoare de activitate, a permis practicarea unor "prețuri libere de piață" care nu întotdeauna reflectă costurile reale ale produselor oferite, determinând obținerea unor prețuri care, în alte condiții, ar fi cerut eforturi mai mari pentru realizarea acestora.

Diminuarea continuă a producţiei industriale faţă de anul 1989 a condus la apariţia fenomenului de recirculare prin mai mulţi intermediari a produselor de larg interes, determinând, în acest mod, o creştere nejustificală a preţurilor de vânzare către populaţie. În aceiaşi timp, dezechilibrele economice au condus şi la crearea unor fenomene negative din punct de vedere social, cu deosebire creşterea şomajului şi a ratei inflaţiei, generând scăderea consumului populaţiei, în mare măsură pe seama reducerii veniturilor reale.

Aceste fenomene au un puternic impact asupra evoluţiei viitoare a economiei şi societăţii, iar pentru atenuarea şi evitarea lor apreciem necesar ca politica bugetară să aibă în vedere obiective cum sunt:

- definitivarea unui cadru legislativ care să conducă la întărirea mediului instituţional concurenţial, favorabil stimulării competitivităţii, şi creşterii eficienţei economice;
- utilizarea cheltuielilor bugetare, care alături de pârghiile bancare să contribuie la sprijinirea dotării fermelor ţărăneşti cu utilaje necesare constituirii unei baze minime agricole şi zootehnice;
- stimularea exportului prin operaţiuni de finanţare, garantate şi asigurare în numele şi contul statului;
- menţinerea în limite rezonabile a corelaţiei dintre preţuri şi salarii în sectorul public, pentru preîntâmpinarea accentuării inflaţiei;
- asigurarea protecţiei sociale a categoriilor de populaţie defavorizate.

În condiţiile declinului economic şi ale dificultăţilor generate de tranziţie, execuţia bugetului administraţiei centrale de stat a fost încordată, bugetul marcând la finele anului 1992 un deficit de 263,03 mld. lei; pentru anul 1993 estimările se ridicau la 3364 miliarde lei. În cuprinsul bugetului general nu s-au inclus fondul de şomaj şi alte fonduri extra-bugetare care în 1991 au înregistrai excedente.

Pentru anul 1992 politica bugetară promovată a inclus instrumente de acţiune pentru limitarea inflaţiei şi susţinerea obiectivului stabilizării economice, fapt pentru care şi acest buget a avut caracteristicile unui buget de austeritate. Prin realizarea sa s-au avut în vedere obiective ca: stabilizarea structurală şi funcţională a economiei naţionale, stimularea şi susţinerea procesului de restructurare, consolidarea instrumentelor bugetare în dome-niuî fiscal, asigurarea financiară a protecţiei sociale adecvate a diferitelor categorii sociale ale populaţiei.

Măsurile de susţinere a unui control strict asupra tuturor categoriilor de cheltuieli bugetare - care au avut succes în 1991 - au fost incluse şi îmbunătăţite în bugetul pe 1992, prin adaptarea unui sistem de plafoane ale cheltuielilor de casă în scopul menţinerii cheltuielilor lunare în concordanţă cu colectarea veniturilor.

În aceiaşi sens, pe parcursul anului, s-au redus, în tranşe, subvenţiile acordate populaţiei, în proporţie de 50%, fiind eliminate integral până la finele anului 1993.

Se urmăreşte, de asemenea, diminuarea treptată până la eliminare a subvențiilor către regiile autonome cu activități neprofitabile, un program pentru restructurarea corespunzătoare a acestora, incluzând şi sectorul minier, fiind deja stabilit.

În vederea caracterizării politicii bugetare promovată de stat este necesară cunoaşterea volumului cheltuielilor publice efectuate, urmărindu-se analiza acestora atât din punct de vedere global cât, mai ales, dinamic sau structural.

Comparația dintre volumul cheltuielilor din anul de plan şi anul precedent relevă creşterea nominală a prețurilor şi agravarea procesului inflaționist. De aceea analiza creşterii absolute a cheltuielilor trebuie completată cu analiza greutății relative a acestuia în totalul cheltuielilor bugetare (Anexa nr. 1) ceea ce dă posibilitatea interpretării orientării resurselor financiare ale statului spre anumite obiective.

În structura cheltuielilor efectuate pe anul 1992, comparativ cu anul precedent, se remarcă sporirea ponderii cheltuielilor pentru acțiuni economice, atât în total cheltuieli de la 35,2% la 40,2%, cât şi în produsul intern brut de la 8,97% - la 12% determinată, îndeosebi de necesitatea acoperirii cu fonduri a diferențelor de preț şi tarif la produsele şi serviciile care intră sub incidența protecției sociale a populației, totodată se remarcă scăderea ponderii cheltuielilor social-culturale în totalul bugetului de stat de la 34,78% în 1991 la 29,19% în 1992. Pentru anul 1993 urmează o sporire la 33,34%. Nivelul cheltuielilor pentru acțiuni economice în total - preconizată pentru anul 1993 la 39,76%[1], reflectă preocuparea statului şi orientarea politicii bugetare spre finanțarea obiectivelor şi activităților cu caracter economie din întreprinderile sectorului public şi subvenționarea unor întreprinderi din domeniul producției şi distribuției de energie, combustibili, industrie extractivă, agricultură etc.

Cheltuielile pentru acțiuni social-culturale se regăsesc cu o pondere de 29,19% în anul 1992 urmând a creşte la 33,34% în anul 1993, ceea ce reflectă preocuparea statului pentru acțiuni privind educarea şi instruirea copiilor şi tinerilor, ridicarea calificării personalului, asistența medicală, protecția socială, accesul la cultură etc. Totuşi, ponderea ce le revine este destul de redusă, comparativ cu țările dezvoltate, unde acestor cheltuieli li se alocă peste 50% din totalul cheltuielilor bugetare[2]. Ținând seama de faptul că această categorie de cheltuieli contribuie la ridicarea calității vieții în generai apreciem că ponderea lor în total va putea creşte pe măsura intensificării procesului de privatizare care va conduce la diminuarea sectorului public finanțat pe seama cheltuielilor bugetare.

---

[1] Această pondere situează România în rândul țărilor în curs de dezvoltare, cheltuielile publice privind sectorul economic al țărilor dezvoltate, reprezintă aproximativ 7-13% din totalul cheltuielilor bugetare.

[2] *SUA 51,0%, Australia 55%, Marea Britanie 57%, Danemarca 59,0%, Chile 61%, Germania 67,8%, Franța 70,3%.*

Ponderea cheltuielilor bugetului de stat în PIB a înregistrat o creştere de la 25,49% în anul 1991 la 29,85% în anul 1992, pentru ca în 1993 conform datelor operative să se aloce numai 21,92%.

în structura economică se remarcă o sporire a ponderii subvenţiilor şi transferurilor, de la 38,08% în anul 1991 la 48,87% în anul 1992; în componenţa acestora subvenţiile reprezintă 21,84% din cheltuielile bugetului pe anul 1991 şi respectiv 30,90% în 1992.

Scăderea preocupărilor statului în procesul investiţional s-a reflectat în reducerea ponderii cheltuielilor de capital de la 14,62% în anul 1991 la 9,31% în anul 1992.

Analiza dinamicii cheltuielilor bugetului de stat (Anexa nr. 2) este nerelevantă din cauza accentuatului fenomen inflaţionist şi a lipsei de date exprimate în preţuri constante.

La fundamentarea indicatorilor proiectului bugetului public naţional pe anul 1993 s-a ţinut seama de:

- eliminarea integrală (de la 1 mai 1993) a subvenţiilor pentru acoperirea diferenţelor de preţ şi tarif la produsele şi serviciile cuprinse în programul de protecţie socială a populaţiei, precum şi la alte produse;
- adoptarea, în paralel, a unor măsuri de indexare a salariilor, pensiilor, alocaţiilor pentru copii, precum şi a altor drepturi sociale;
- temporizarea introducerii taxei pe valoarea adăugată şi a amortizării, în condiţiile reevaluării fondurilor fixe.

Politica bugetară promovată prin proiectul de buget pe anul 1993 conţine instrumente de acţiune pentru limitarea inflaţiei şi susţinerea obiectivului privind stabilizarea economiei, fapt pentru care s-a ţinut seama de cerinţe cum sunt:

- limitarea strictă a cheltuielilor în concordanţă cu posibilităţile reale de fonduri bugetare;
- stimularea eficienţei economice prin consolidarea instrumentelor bugetare în domeniul fiscal;
- stabilizarea funcţională şi structurală a economiei naţionale, în scopul creării condiţiilor favorabile relansării economice;
- consolidarea şi dezvoltarea infrastructurii impuse de existenţa şi funcţionarea unei economii de piaţă;
- asigurarea financiară a protecţiei sociale adecvate a diferitelor categorii sociale ale populaţiei.

În condiţiile în care se contura un nivel relativ scăzut al fondurilor bugetare dar se manifestă o tendinţă de creştere a cerinţelor faţă de posibilităţi, restricţiile impuse de caracterul de austeritate al bugetului s-au concretizat în:

a) adoptarea unor măsuri organizatorice vizând reducerea personalului auxiliar din învăţământ şi sănătate;
b) modificarea sistemului de acordare a burselor pentru elevi şi studenţi;
c) prevederea unui efort investiţional suplimentar prin sporirea cheltuielilor de capital;

d) includerea în cadrul cheltuielilor bugetare a unor sume destinate exportului în vederea sprijinirii şi stimulării acestuia;
e) restructurarea bugetelor locale corespunzătoare creşterii gradului de autofinanțare a acestora în domenii ca: învățământ, ocrotirea sănătății;
f) aplicarea unui program de măsuri vizând protecția socială a unei largi sfere de beneficiari (pensionari, familii cu copii, şomeri etc.) prin acordarea de burse, alocații, pensii, ajutoare facilități de hrană, medicamente, manuaie şcolare etc.

5.4. Concluzii şi propuneri alternative privind politica bugetară în vederea relansării economice

Etapa de tranziție pe care o traversează țara noastră, precum şi conjunctura economică actuală, impun o rigoare deosebită în adoptarea politicii din domeniul cheltuielilor publice, astfel încât să permită întărirea capacității de intervenție a statului în scopul raționalizării opțiunilor bugetare spre acele obiective de natură să asigure relansarea economică, reducerea deficitului bugetar şi încadrarea în limitele potențiale de acceptat din punct de vedere al resurselor de finanțare şi al costurilor acestuia.

Pentru perioada următoare, apreciem necesară menținerea gradului de fiscalitate, ceea ce limitează creşterea cheltuielilor bugetare, în cifre relative față de produsul intern brut la nivelul anului 1993. În acest scop, se impune un efort deosebit din partea ordonatorilor principali de credite, în scopul de a identifica noi mijloace de creştere a eficienței utilizării banului public şi de a cheltui, dacă nu mai puțin, dar mai eficient decât în anul 1993. Deci preconizăm continuarea politicii de austeritate în privința cheltuielilor bugetare.

Astfel, în domeniul cheltuielilor funcționale, considerăm util să se aibă în vedere redimensionarea cheltuielilor de personal şi cuantificarea cheltuiielor materiale în funcție de specificul fiecărui domeniu de activitate ținându-se seama de criterii cum sunt: necesitatea, oportunitatea şi eficacitatea.

Totodată, în domeniul cheltuielilor de capital, apreciem necesară analiza fiecărui program nou propus a se finanța de la bugetul de stat şi stabilirea unei ordini de priorități a acestora.

De asemenea, pentru a nu veni în contradicție cu politica economică de ansamblu privind privatizarea şi pentru a nu alimenta suplimentar fenomenul inflaționist, utilizarea pârghiei subvențiilor bugetare este necesar a fi limitată la susținerea şi garantarea prețurilor produselor agricole, a protecției bunurilor care prezintă importanță deosebită pentru economie, dar care, fie că necesită un capital privat într-un cuantum greu de mobilizat, fie că asigură un nivel al ratei profitului redus pentru a prezenta interes pentru capitalul particular.

După părerea noastră, pentru crearea condițiilor adecvate relansării economice, factorii de decizie nu trebuie să recurgă la căutarea de responsabilități pentru situația creată, ci este necesară punerea cu claritate şi răspundere a

problemelor, în vederea previziunii şi acționării în timp util pentru remediile impuse.

Astfel, în privința aspectului tehnic al politicii bugetare care nu este suficient de dezvoltat, considerăm necesar ca, pornind de la neajunsurile constatate în derularea procesului bugetar din ultimii ani, să se recurgă la măsuri concrete de natură să conducă la sporirea eficienței folosirii cheltuielilor bugetare.

Datorită faptului că nu există o delimitare suficient de clară în ceea ce priveşte nivelul de finanțare, local sau republican apreciem necesar ca prin legislație, să se prevadă în mod separat acțiunile şi obiectivele care se finanțează din bugetul de stat sau bugetele locale; în acest mod considerăm că se va asigura un control mai riguros atât asupra formării veniturilor de stat, cât, mai ales, asupra utilizării lor în scopul finanțării acțiunilor publice.

În acelaşi context se circumscrie şi necesitatea creării cadrului legislativ care să dea posibilitatea organelor locale să mobilizeze toate resursele de venituri existente pe plan local pentru realizarea obiectivelor propuse la acest nivel.

În măsura în care unii factori de influență asupra bugetului de stat (indexări de salarii şi pensii, creşterea cursului valutar etc.) îşi modifică intensitatea, se impune creşterea responsabilității organelor cu atribuții de prognoză, astfel încât să poată fi sesizate cu mare precizie tendințele unui fenomen.

De asemenea, se poate recurge la previzionarea bugetului de stat pe perioade de cel puțin 3-4 ani.

Totodată, pentru depăşirea şi evitarea mai rapidă şi eficientă a problemelor ce decurg din specificul perioadei parcurse apreciem că ar fi de o utilitate deosebită elaborarea unei politici bugetare distincte a tranziției, în cadrul căreia să se stabilească obiectivul final şi strategia ce urmează a fi adoptată pentru atingerea acestuia, precum şi etapele care urmează a fi parcurse cu obiectivele parțiale corespunzătoare.

În ceea ce priveşte lucrările de pregătire şi elaborare a bugetului, apreciem că pot fi devansate, astfel încât să înceapă încă din prima parte a lunii ianuarie şi nu în trimestrul II, şi să se desfăşoare în etape succesive, pe tot parcursul anului. Astfel, într-o primă etapă lucrările de pregătire a elaborării bugetului să se desfăşoare numai la nivelul Ministerului Finanțelor, vizând în principal: planificarea derulării ulterioare a procesului de elaborare a bugetului; analiza legată de echilibrul bugetar; proiecția în perspectivă a bugetului în corelație cu indicatorii macroeconomici; stabilirea sectoarelor şi măsurilor prioritare în economie, toate acestea fiind bazate pe discuții interactive între reprezentanții Ministerului Finanțelor, ai ordonatorilor principali de credite şi ai altor instituții implicate în strategia Guvernului.

Etapa a doua cuprinde lucrările de elaborare, în cadrul Ministerului Finanțelor, a variantelor de buget pe baza propunerilor avansate de ordonatorii principali de credite, inclusiv, în principal, analize privind propunerile, discuțiile între reprezentanții Ministerului Finanțelor pe de o parte şi ministere, consilii

judeţene pe de altă parte, în vederea definitivării propunerilor. Ultima etapă se referă la lucrările de analiză şi ajustare a nivelului fiscalităţii şi cheltuielilor bugetare în funcţie de evoluţia coroborată cu evenimentele şi fenomenele disponibile, precum şi avizarea şi aprobarea acesteia de către Guvern şi Parlament.

Opţiunea pentru o asemenea etapizare considerăm că prezintă avantaje privind: implicarea mai profundă a Ministerului Finanţelor în pregătirea şi elaborarea bugetului, reducerea numărului de etape în care se fac propuneri de către ministere, soluţionarea în cadrul şedinţelor de lucru a divergenţelor de opinii privind variantele de buget, dintre Ministerul Finanţelor şi alte ministere.

Având în vedere necesitatea relansării economice, după ce tranziţia la economia de piaţă s-a dovedit a fi un proces prea îndelungat, costisitor şi dureros, culminând cu adâncirea recesiunii rezultatelor teoretice şi practice prezentate formează un cadru de reflecţie utilă pentru analiza eficacităţii politicilor privind cheltuielilor bugetare.

Capitolul 6

INTEGRAREA ŞI ARMONIZAREA POLITICILOR ŞI INSTRUMENTELOR FISCAL-BUGETARE ÎN ANSAMBLUL POLITICILOR ECONOMICE VIZÂND RELANSAREA

6.1. Relansarea sistemului economic global

Relansarea sistemului economic global implică decizii de ordin politic şi instrumente economico-financiare pentru susținerea economiei şi corectarea distorsiunilor economice, care, necontrolate, pot încetini şi schimba sensul reformei. Problema care se pune este ca între decizii, instrumente şi starea economiei să nu apară contradicții care să ducă la efecte contrare celor scontate.

Obiectivul major al tranziției trebuie să-l constituie producerea şi permanentizarea relansării economiei în condițiile privatizării, ajustărilor tehnologice şi a restructurării obiectului de activitate pentru crearea unei piețe concurențiale funcționale care să se poată integra uşor în noua structură economică europeană. Aceasta implică, ca diferențierile existente actual-mente între economia ROMÂNIEI şi economiile țărilor Comunității Economice Europene să fie minore sau fără importanță deosebită. Acest obiectiv trebuie să se realizeze în condițiile stopării şi controlării fenomenelor inflaționiste şi a şomajului, care vor afecta negativ nu numai asupra relansării economiei țării noastre, ci şi asupra relațiilor economice dintre România şi celelalte țări.

Considerăm deci, că politicile economice menite să susțină procesul de relansare economică trebuie să aibă în vedere într-o primă etapă instrumente cu conținut antiinflaționist, de stabilizare, adecvate perioadei de tranziție şi specificului economiei româneşti.

În condițiile concrete ale economiei româneşti, într-o primă fază, apelarea cu prioritate la instrumentele specifice politicii monetare a reprezentat o oportunitate eficace numai prin acomodarea şi antrenarea activă a instrumentelor specifice politicii fiscal-bugetare în scop antiinflaționist, şi prin îmbinarea şi armonizarea acestor instrumente cu politica prețurilor şi a salariilor.

În cadrul sistemului politicilor macroeconomice, politico-fiscal-bugetare apare ca subsistem alături de sistemul politicii monetare, subsistemul politicii valutare, subsistemul politicii financiare, subsistemul politicii prețurilor, subsistemul politicii forței de muncă etc., prin intermediul cărora pot fi generate influențe convergente asupra producției, investiției, consumului economisirii atât la nivel economic global, cât şi la nivelul sectoarelor din economie şi subiecților comerciali (angajați în procesul de transformare a regimului de proprietate).

6.2. Interdependența dintre instrumentele relansării

Acțiunea politicilor vizând relansarea economiei româneşti este influențată de contextul tranziției ale cărui efecte complică mecanismul economic. Acest context, în plus, distorsionează acțiunea instrumentelor economico-financiare în condițiile în care fenomenologia acestuia nu se încadrează în limitele admisibile. Ne referim la fenomenele inflației, şomajului, dezechilibrului cronic al balanței de plăți şi la cel bugetar etc.

Instrumentele elaborate de teoria economică bazate pe teoria de tip keynesian, preconizează acțiuni asupra cererii în condițiile unui nivel accesibil al inflației şi al existenței subutilizării, iar cele două tipuri neo-clasice pun accentul pe existența şi funcționarea eficientă a stabilizatorilor automați în condițiile deplinei utilizări.

Teoria economică a ofertei, în forma sa modernă, are la bază promovarea unei politici a veniturilor care să conducă la creşterea profitului agenților economici şi a economiilor, (transformabile întotdeauna într-o investiție suplimentară), precum şi controlul salariilor şi prețurilor pentru prevenirea inflației.

Analiza stării economiei româneşti ne conduce la concluzia că aplicarea instrumentelor financiar-economice conform mecanismelor propuse de aceste teorii este "viciată" după cum am afirmat, de "baza economică concretă incapabilă să răspundă pozitiv la influența acestor instrumente".

Pentru diminuarea fenomenelor de respingere din partea mediului economic, se impune ca politica fiscal-bugetară să fie armonizată cu celelalte politici cu caracter financiar-economic, în scopul asigurării relansării economice şi a corectării dezechilibrelor majore: şomaj, inflație, balanța de plăți, deficit bugetar, astfel încât instrumentele utilizate să poată conduce la producerea efectelor scontate şi nu invers.

Patru ansambluri de instrumente macroeconomice de stimulare a relansării şi de corectare a distorsiunilor anterior menționate permit acțiunea simultană asupra economiei, respectiv: politica fiscal-bugetară. politica monetară, politica prețurilor şi politica de modificare a parităților monetare.

6.3. Politica fiscal-bugetară

Politica fiscal-bugetară acționează asupra nivelului utilizării resurselor şi şomajului prin intermediul cererii globale. Dar, acționând asupra impozitelor sau cheltuielilor publice se acționează în acelaşi timp asupra balanței de plăți. Dacă cererea internă este ridicată, importurile cresc, iar balanța de plăti, sub impactul ecartului comercial negativ, devine deficitară, ceea ce corespunde situației actuale. În consecință, pentru a acționa asupra deficitului balanței de plăți se impune a se acționa în direcția scăderii cheltuielilor publice sau a creşterii impozitelor. Scăderea cheltuielilor publice produce efecte semnificative asupra evoluției procesului inflaționist în sensul diminuării influenței generate de deficitul bugetar. Dar, încetinirea evoluției inflației, respectiv producerea

dezinflației, trebuie corect anticipată pentru a produce efecte pozitive în sfera creditului şi a prețurilor, pentru a nu conduce la redistribuiri arbitrare de valoare. Scăderea cheltuielilor publice întâmpină anumite impedimente: rigiditatea masei bugetare, intervalul relativ lung necesar pentru luarea deciziilor, existența unui interval de timp pentru obținerea efectelor; totodată, se impune necesitatea stimulării prin pârghia cheltuielilor publice a ofertei, promovând investiții în infrastructura economiei şi utilizarea comenzilor de stat către agenții economici, precum şi susținerea agriculturii, în vederea obținerii unor profituri stimulative.

Cealaltă posibilitate, creşterea impozitelor, s-a lovit de nivelul ridicat al fiscalității şi în general, ai prelevării obligatorii în PIB, ca urmare a politicii guvernului de amputare a cererii prin pârghia fiscală, care nu a condus la efecte pozitive nici în ceea ce priveşte evoluția fenomenului inflaționist şi nici în evoluția de plăți, cu implicații indirecte asupra evoluției balanței de plăți, dar în schimb, a contribuit la diminuarea dură a veniturilor sectorului gospodăriilor, cu efecte negative asupra fluxului de venituri primit de agenții economici, şi asupra nivelului de trai al populației.

Astfel, un instrument financiar util, cu efecte pozitive în condițiile economiei de piață, în economia României a antrenat efecte contrare celor scontate şi a contribuit la îngreunarea utilizării acestuia în scopul stimulării relansării. Întrebarea care poate fi pusă este: cum se pot utiliza instrumentele politicii fiscal-bugetare pentru a nu intra în contradicție cu obiectivul relansării economiei şi cu celelalte instrumente macroeconomice?

Opinia noastră este de a se acționa combinat prin reducerea cheltuielilor publice şi creşterea prelevărilor fiscale în mod selectiv. Reducerea cheltuielilor publice trebuie să aibă la bază analiza tuturor organismelor bugetare beneficiare de alocații bugetare, în sensul necesității creditelor bugetare solicitate, a eficienței şi utilității ca număr şi dimensiune şi analiza alocațiilor conform principiului cost-avantaje. Degajarea unor resurse ar urma să fie direcțională spre stimularea ofertei de bunuri economice colective prin investiții în infrastructură, în agricultură, sau alocarea agenților economici privați pe criterii economice. În acelaşi timp, se impune a se urmări comprimarea globală a alocațiilor bugetare. Creşterea prelevărilor fiscale considerăm că trebuie să se realizeze prin reducerea evaziunii fiscale, promovând restructurarea întregului sistem fiscal, urmărindu-se impunerea tuturor surselor de venit în condițiile asigurării concordanței dintre puterea contributivă reală şi presiunea fiscală, asigurându-se stimularea investiției şi economisirea în scop productiv şi nu în ultimul rând, creşterea randamentului fiscal, adică realizarea unui raport optim între nivelul prelevărilor fiscale şi corecta administrare a impozitelor. Aceasta ar contribui la apariția unui nou nivel de echilibru între cererea şi oferta agregată, cu efecte pozitive asupra evoluției fenomenului inflaționist, a utilizării forței de muncă şi a balanței de plăți. Reducerea importului, prin instrumentele fiscale, în scopul reducerii cererii pe piața internă şi îmbunătățirea echilibrului balanței de plăți

trebuie abordat nuanțat. Fiscalitatea poate fi utilizată în acest scop numai pentru protejarea agenților economici viabili şi a celor de importanță națională, dar nu trebuie să distorsioneze desfăşurarea procesului concurențial, şi nu trebuie să îngrădească asigurarea resurselor deficitare economiei româneşti care ar conduce ia modificarea structurii ofertei, în sensul reducerii gradului de diversitate. Asigurarea unei balanțe comerciale echilibrate trebuie să vizeze acțiuni destinate stimulării exportului într-o primă fază în mod controlat, pentru a se evita exportul bunurilor economice necesare agenților economici şi populației, ceea ce ar crea distorsiuni în sfera producției şi a consumului, şi, implicit, în asigurarea necesarului din import. Deci, stimularea exportului trebuie să vizeze prioritar, bunurile economice excedentare pe piața internă, creşterea fenomenului inflaționist determinând ieftinirea exportului şi scumpirea importului.

Măsurile preconizate au ca scop apariția stării de dezinfîație, situație care trebuie corect prevăzută, impunându-se luarea de măsuri prin care la nivel macroeconomic să se acționeze asupra structurii consumurilor care intră în structura prețurilor, în sensul corelării cu nivelele de consum pentru bunurile similare de consum pentru piața externă. Îmbinarea instrumentelor fiscal-bugetare, cu instrumentele prețului pentru producerea unor efecte în economia reală şi sfera monetară impune stimularea cercetării aplicative în scopul promovării investițiilor de natura retehnologizărilor efectuate cu echipamente româneşti, stabilirea unor prețuri plafon maxim admise pe economie (prin care să se asigure obținerea unor profituri stimulative în sectoarele puțin atractive pentru capitalul privat şi în agricultură), descurajarea creşterii prețurilor pe seama costurilor materiale şi de natură salarială, descurajarea profiturilor materiale şi de natură speculativă.

Promovarea politicii prețurilor plafon necesită armonizarea instrumentelor, de prețuri cu instrumentele fiscale şi ale cheltuielilor publice pentru realizarea următoarelor obiective: garantarea de către stat a obținerii unor profituri stimulative prin acoperirea diferenței dintre rata profitului realizat şi rata profitului garantat pe seama alocațiilor bugetare pentru bunuri economice stabilite selectiv: sancționarea mijlocită prin fiscalitate a creşterii consumurilor peste limitele justificate de nivelul de înzestrare tehnologică: sancționarea profitului speculativ în scopul creşterii ofertei cu efecte pozitive asupra migrării capitalului, evoluției fenomenului inflaționist în procesul concurențial.

6.4. Politica monetară

Altă componentă a politicilor economice o constituie politica monetară, care prin intermediul unor tehnici monetare (scontul, rezervele obligatorii, open-market), utilizează pârghia ratei dobânzii pentru a controla fluctuațiile nedorite şi stimula producerea unui climat monetar care să asigure condiții optime derulării activităților economice. Nu ne propunem să abordăm modul în care rata dobânzii acționează asupra costului împrumutului şi nici asupra conținutului

diferitelor tehnici specifice politicii monetare. Obiectivul nostru este de a urmări integrarea politicii fiscal-bugetare cu politica monetară şi cu celelalte politici economice vizând relansarea, căutând punctele de compatibilitate, şi respectiv, de adversitate în condițiile economiei româneşti în tranziție.

O primă problemă este asigurarea concurenței dintre politica fiscală, politica monetară şi stimularea procesului investițional în scopul retehnologizării, creşterii ofertei, schimbării structurii ofertei în concordanță cu evoluția structurală a cererii. Pornind de la aspectul că dinamica procesului investițional depinde de sursele de finanțare şi de la faptul că creditul bancar, alături de profit, amortizări, valorificări de active fixe, donații, subvenții constituie una din surse, apar două probleme, respectiv, ponderea creditului în totalul resurselor de finanțare şi costul finanțării.

Analiza în retrospectivă a gestiunii financiare a agenților economici ne arată că din start aceştia au fost creați pentru a depinde preponderent de creditul bancar, prin care statul îşi exercită controlul financiar. Or, pentru o bună funcționare, după cum au arătat analizele microeconomice, resursele financiare proprii în totalul resurselor utilizate de agenții economici, trebuie să reprezintă 60%, restul urmând a fi asigurat - pe piața creditului şi piața financiară, pentru a asigura rapiditatea luării deciziilor şi datorită existenței riscului specific, pieților concurențiale. În aceste condiții, costul financiar generat prin utilizarea creditului bancar deține o pondere redusă. Armonizarea politicii fiscale şi politicii monetare impune a se avea în vedere acest scop ai finanțării, în sensul deducerii din baza impozabilă. În acelaşi timp, practicarea unei dobânzi reale pozitive în condițiile unei economii în stare de hiperinflație, generată de criza de sistem, este necesară, dar nu oportună, practicarea unor dobânzi reduse în scopul stimulării unor activități neprofitabile fiind anti-economică, aplicarea nediferențială a ratei dobânzii, însă pozitive şi neintegrate procesului privatizării poate duce la blocarea sistemului.

Prin urmare, în afară de utilizarea în acelaşi sens a instrumentelor impozitului şi ale creditului bancar, apare necesitatea corelării cu instrumentele prețului plafon pentru bunurile economice pentru a căror realizare agenții economici beneficiază de credite cu dobândă redusă.

Astfel, se va cunoaşte nu numai structura şi nivelul prețului real, dar se creează condițiile pentru utilizarea politicii monetare în scop anti-inflaționist, se va evita distorsionarea relațiilor de pe piața creditului şi se va crea condițiile asigurării comparabilității structurii prețurilor bunurilor şi serviciilor economice de pe piața internă şi externă.

Un alt aspect îl constituie influența exercitată de finanțarea deficitului bugetar asupra masei monetare, având în vedere că masa monetară depinde în parte şi de volumul creditelor acordate de sistemul bancar. Problema care se pune este armonizarea politicilor de finanțare a deficitului bugetar cu politica monetară, în scopul acționării în direcția diminuării inflației. Finanțarea deficitului bugetar poate fi asigurată prin împrumuturi de la banca centrală, celelalte

bănci comerciale de stat şi private, prin împrumut extern, împrumut de la populaţie şi emisiune monetară. Care dintre aceste posibilităţi de finanţare sunt inflaţioniste sau prin care se poate acţiona în scop anti-inflaţionist, având în vedere că nevoile de resurse financiare pentru finanţarea deficitului sunt independente de mijloacele cu ajutorul cărora acesta poate fi acoperit, dar influenţează indirect asupra nivelului dobânzii acordat sectorului economic şi asupra economiilor destinate investirii?

Armonizarea acestor două politici oferă două posibilităţi: una are în vedere comprimarea cheltuielilor publice prin măsurile preconizate anterior şi alta, are în vedere finanţarea deficitului astfel încât creşterea masei monetare pe această cale să fie mai redusă. Rezultă că finanţarea deficitului prin emisiune monetară va trebui să fie corelată corect cu ansamblul celorlalte instrumente şi fundamentată pe procesele de transformare.

Finanţarea deficitului prin recurgerea la sectorul privat nebancar, asigură finanţarea nemonetară a nevoilor sectorului public şi presupune existenţa şi funcţionarea pieţei financiare. Cumpărarea titlurilor de valoare emise de stat implică în primul moment un transfer de proprietate a depozitelor de economii deţinute de sectorul nebancar către administraţia publică, ca ulterior, pe măsura efectuării cheltuielilor publice, să aibă loc un nou transfer de la administraţii către beneficiarii cheltuielilor publice. Deci, în acest caz, nu există nici o influenţă imediată asupra bazei monetare, asupra lichidităţii sistemului bancar, respectiv asupra masei monetare în sens larg. Această modalitate de finanţare însă influenţează asupra ratei dobânzii practicate pe piaţă, căci se produce o substituţie între diferitele categorii de active şi împrumutătorii care recurg la sistemul bancar pentru a obţine credite. Deci, poate apare o tendinţă de creştere a ratei dobânzii pe piaţa creditului. Efectul final în aceste condiţii asupra masei monetare este influenţat de reacţia autorităţii bancare în materie de stabilire a ratei scontului şi de impactul, prin intermediul rezervelor obligatorii, asupra lichidităţii băncilor pentru obţinerea efectului scontat.

Finanţarea deficitului bugetar prin recurgerea la împrumuturi externe, deci, prin aport de capital străin, nu influenţează masa monetară decât în măsura în care rezultă o creştere de monedă naţională deţinută de sectorul nebancar. Dacă autorităţile monetare nu intervin pe piaţa schimburilor venitul, ca urmare a finanţării deficitului bugetar prin procurarea de valută pe piaţa schimburilor este influenţat de cumpărarea monedei naţionale pe piaţa de schimb, înainte ca aceste venit să fie cheltuit de administraţia publică. Când nevoile de împrumut sunt acoperite prin vânzări de titluri de valoare către persoane străine nu există o creştere a activelor sistemului bancar, şi nici a masei monetare. Dar, finanţarea deficitului bugetar se poate, realiza prin vânzări de titluri de valoare către banca centrală sau prin recurgerea în mod direct la avansuri de la aceasta, pentru a evita plasarea unei sume totale echivalente cu valoarea titlurilor pe piaţă. În această situaţie, în primul moment baza monetară şi masa nemonetară în sens larg cresc cu aceeaşi sumă, respectiv cu rata dobânzii

practicate în momentul respectiv. În cazul în care comportamentul băncilor în materie de alcătuire a portofoliului de valori este influențat de creşterea lichidităților acestora există posibilitatea apariției unei expansiuni a depozitelor prin jocul multiplicatorului creditului. În ceea ce priveşte efectul monetar al unei politici de . finanțare a deficitului de către băncile comerciale, acesta variază, după cum titlurile de valoare emise de stat măresc portofoliul de efecte a băncilor sau se substituie altor active din acest portofoliu.

Dacă averea băncilor în alte active neschimbate scade se produce o creştere simultană a celor două părți a bilanțului băncilor şi masa monetară în sens larg creşte cu suma totală echivalentă. Posibilitatea ca cumpărarea de titluri de valoare pentru finanțarea datoriei publice de către băncile comerciale să lase neschimbată averea lor în alte active nu este posibilă decât dacă acestea acceptă să fie modificată proporția dintre lichidități şi alte active care formează portofoliul bancar. Dacă băncile preferă să mențină neschimbată această proporție sau dacă ele epuizează posibilitățile lor de acordare de împrumuturi şi dacă nu au rezerve lichide libere, atunci posibilitatea de acordare de credite altor sectoare scade proporțional cu suma totală a activelor suplimentare în valori de trezorerie. Problema de a şti dacă titlurile de valoare cumpărate pentru finanțarea deficitului bugetar de către băncile comerciale creşte totalul activelor, deci masa monetară, sau se substituie altor active, fără a produce efecte, asupra masei monetare depinde în primul moment de controlul monetar, efectele ulterioare asupra masei monetare depinzând de reacția băncii centrale. În contextul genera! al armonizării politicii de finanțare a deficitului bugetar cu politica monetară, rezultă că recurgerea ta finanțare pe seama resurselor sectorului nebancar şi a împrumutului extern este de preferat, problema care se pune în primul caz, este existența economiilor şi atragerea acestora, iar în al doilea caz, prezentarea de garanții creditorilor externi. Celelalte două posibilități implică apariția unor efecte asupra masei monetare care se impun a fi controlate prin recurgerea rapidă la unele instrumente monetare corectoare, respectiv rata scontului rezervele obligatorii şi operațiunile de open-market. Problema armonizării politicii de finanțare a deficitului bugetar cu politica monetară trebuie avută în vedere datorită efectelor acestor operațiuni asupra creditului bancar intern, cu efecte nu numai asupra masei monetare, ci şi asupra evoluției activității economice. Dacă prin politica fiscal-bugetară deficitul bugetar nu poate fi comprimat astfel încât să nu afecteze creşterea ofertei, atunci necesitatea finanțării creşterii deficitului influențează creditul bancar şi implicit, oferta de credit către agenții economici. Astfel, dacă finanțarea deficitului nu este urmată de creşterea creditului bancar, rata dobânzii va avea tendința de creştere. Dacă se optează pentru soluția mulării creditului bancar intern pe evoluția ascendentă a deficitului bugetar, masa monetară, prin repercusiune, va avea aceeaşi evoluție. Dar, o creştere permanentă a creditului bancar poate să creeze un dezechilibru între cererea şi oferta de monedă care se impune a fi corectat prin metode specifice sferei monetare. Dezechilibrul dintre

cererea şi oferta de monedă se va tranzita, provocând dezechilibre şi asupra balanţei de plăţi. Datorită integrării comerciale şi financiare în economia mondială se pune problema dacă se poate conta pe aplicarea unei politici monetare complet autonome, în sens restrictiv, pentru îmbunătăţirea circulaţiei monetare, căci există riscul ca o asemenea politică să ducă la apariţia lipsei de rezerve în devize.

Influenţa politicii monetare asupra balanţei de plăţi este determinată de faptul că mişcările de capital sunt determinate de diferenţa dintre rata dobânzii interne fată de cea externă. Creşterea ratei dobânzii faţă de cea externă este de natură a atrage capitalul străin şi să relanseze exportul capitalurilor persoanelor rezidente, ameliorând balanţa capitalurilor şi în măsură egală balanţa de plăţi. O politică monetară restrictivă, care duce ia creşterea ratei dobânzii, permite a se acţiona împotriva deficitului balanţei de plăţi prin intermediul mişcării capitalurilor, în timp ce o politică monetară bazată pe scăderea ratei dobânzii contribuie la diminuarea rezervelor în devize.

6.5. Politica valutară

Promovarea unui sistem de rate de schimb fixe permite realizarea politicii parităţilor monetare pentru reechilibrarea balanţei de plăţi, întrucât schimburile comerciale cu exteriorul sunt influenţate de ratele de schimb. Procedând la devalorizarea monedei naţionale, bunurile economice străine devin mai scumpe, scăzând cantităţile cumpărate şi ameliorând deficitul balanţei comerciale, în timp ce revalorizarea suprimă excedentul balanţei comerciale. Aceste evoluţii se cer armonizate cu instrumentele fiscale prin convergenţa acţiunilor în acelaşi sens. În acelaşi timp, ca urmare a unei politici de devalorizare, oferta externă, componentă a ofertei globale, scade, iar cererea internă creşte, stimulând producţia internă. Se impune deci, armonizarea politicii fiscale şi monetare de stimulare a ofertei interne care să se substituie ofertei externe diminuate, pentru a nu se ajunge la distorsiuni care să afecteze negativ economia. Dacă însă devalorizarea relansează utilizarea forţei de muncă şi a resurselor, aplicarea unei revalorizări, atunci când sunt întrunite condiţiile, suprimă o deviere inflaţionistă.

6.6. Politica preţurilor şi salariile

Instrumentele autorităţilor publice în perioada de tranziţie circumscriu, în mod nemijlocit, politica de preţuri ca o componentă a politicii economice vizând dereglarea selectivă şi treptată a pieţei bunurilor şi serviciilor, prin liberalizarea preţurilor.

O condiţie esenţială pentru promovarea unor politici de preţuri cu efecte benefice proceselor fundamentale ale tranziţiei, în particular pentru stimularea relansării economice, o constituie asigurarea unor reglementări complete, consistente şi coerente cu privire la concurenţa pentru îngrădirea practicilor mono-

poliste (de stat şi mai ales privat), precum şi pentru afirmarea concurenţei nelegale, eliberată de constrângerile administrative generatoare de penurie.

Două condiţii vor trebui realizate pentru a se crea premisele integrării politicilor de preţuri şi salariale în politica economică specifică proceselor de tranziţie:

- ele vor trebui să fie globale şi să vizeze totalitatea preţurilor şi veniturilor;
- ele nu trebuie să fie împotrivă, asigurând totodată concertarea. .

După părerea noastră, o abordare punctuală, pe calea contractuală, a acomodării veniturilor la dinamica preţurilor, impune necesitatea obţinerii unei progresii a veniturilor ajustate variaţiilor de productivitate.

Ieşirea din blocajul inflaţionist preţuri-salarii va trebui abordată într-o manieră globală, debugetând preţurile la consumator, odată cu aplicarea convergentă a unor politici de subvenţionare-falimentare, în condiţiile de calcul economic, a segmentelor productive, "disfuncţionale" în prezent.

În scopul de a "rupe" anticipaţiile inflaţioniste credem că s-ar putea promova un sistem de tranşe convenţiale a salariilor, excluzând recursul la clauzele indexărilor automate.

În fapt, modelarea salariată va trebui însoţită de un proces de "suplimentare" a veniturilor printr-o implicare masivă a salariaţilor în procesul de privatizare.

Politica de preţuri, integrată într-un proces de liberalizare dezangajată, fără fundamente economice, se confruntă în prezent cu existenţa unor ansambluri de preţuri suferind de un segregaţionism, conjunctural evidenţiind falii de evaluare şi distorsiuni corelative, cu o puternică încărcătură "nominalistă" nereflectând adecvat realităţi şi potenţialităţi.

Pot fi, în acest moment, formulate trei căi de promovare a unei politici de preţuri consecvente:

a) taxarea diferenţială a bunurilor şi serviciilor determinate. Considerăm că, dincolo de aparatul de control supradimensionat pe care-l necesită, într-un fel conjunctural, în această perioadă de penurie generalizată, ar putea constitui o cale de ales;
b) "blocajul" general al preţurilor şi serviciilor la nivelele atinse ia un moment dat. Este evident că, într-o stare de penurie generalizată, va duce la "blocajul" sistemului productiv, reclamând derogări în capcană şi generând extinderea economiei paralele;
c) contractualitatea preţurilor, credem că este cea mai adecvată în această perioadă, semnificând decizii unilaterale ale puterii publice, însă după un acord prealabil între autoritatea publică şi sectoarele productive.

O prezenţă activă a statului în politica de preţuri este necesară, numai pentru faptul că trebuie controlate comportamentele speculative şi anticipaţiile inflaţioniste într-o economie cu o piaţă puţin concurenţială şi bântuită de penu-

rie generalizată. Dar, acest activism trebuie să "ocolească" rigiditățile contraproductive şi să nu se concentreze pe domenii cu eficacitate limitată.

Politica de prețuri va trebui să se integreze politicii ratei de schimb şi politicii vamale, de natură tarifară, căci impactul mediului extern asupra spațiului economic național este semnificativ.

În aceste sens, se impune ca politica de prețuri să fie în concordanță cu politica fiscală, căci modificarea nivelului şi structurii taxelor vamale provoacă schimbări în volumul şi valoarea totală a importurilor, acționând asupra balanței de plăți, influențând politica parităților monetare şi în final, evoluția activității economice.

În concluzie, problema care se pune este deci următoarea: cum instrumentele financiar-economice pot fi utilizate în scopul stimulării relansării şi corectării factorilor perturbatori, în condițiile în care în economie sunt prezentate mai multe dezechilibre, fără ca efectele unora să nu intre în contradicție cu efectele altora, anihilând efectele pozitive sau adâncind efectele negative. Aceasta întrucât, de exemplu, în condițiile de sub-utilizare şi deficit al balanței de plăți, devalorizarea apare ca fiind necesară, pe când, în condițiile existenței deficitului bugetar şi a unei stări inflaționiste promovarea unei politici de devalorizare este contraindicată. Or, în situația economiei româneşti, relansarea se doreşte în condițiile existenței hiperinflației, a deficitului bugetar, a deficitului balanței de plăți, şomajul, ceea ce complică problema.

Apare deci problema opțiunii pentru promovarea unei politici mixte, în scop stimulativ, prin utilizarea fiecărui instrument pentru realizarea obiectivelor care pot fi atinse cel mai repede şi eficient prin intermediul său, căutând o completare a acțiunilor întreprinse prin recurgerea la restul instrumentelor disponibile în aceiaşi sens. Succint, această idee se poate exprima astfel: instrumentele trebuie utilizate pentru a atinge obiectivele asupra cărora acestea exercită influența cea mai directă.

Concluzii

Confruntată cu o profundă criză asistemică, generată de procesele transformative care, indiferent de dezideratele strategiei se vor circumscrie cerințelor evoluției, economia românească a străbătut în cei patru ani de tranziție o perioadă a neîmplinirilor şi sărăcirii sociale, a dezintegrărilor structurale şi imponderabilității în capitalizare, raționalitate economică atât de marginalizată înainte de 1989, fiind "regăsite" sub forma unui substituit vicios, rapacitatea financiară.

Privatizarea şi restructurarea economică, componente fundamentale ale procesului transformativ au fost "integrate" într-un cadru normativ birocratic, frenator, antiproductiv, generând pierderi economice şi costuri sociale care vor greva profund evoluția viitoare a tranziției. În aceste condiții, regresiunea economică însoțită de hiperinflație şi şomaj cronic plasează speranțele relansării economice autentice într-un câmp temporal incert. Nevoia de schimbare a obiectivelor conținutului reformei în conformitate cu finalitățile explicite ale tranziției, devine primordială.

Circumscris acestei nevoi de schimbare demersul descriptiv şi interpretativ dezvoltat în capitolele anterioare credem că a evidențiat suficient cerința actuală a tranziției de a le centra pe relansare prin restructurare generată de privatizare.

Acest determinant, putem spune invariant sinergic al perioadei viitoare de tranziție va trebui să coaguleze un ansamblu de instrumente, specific diferitelor domenii ale politicii economice, apt să asigure şi să favorizeze înclinația spre relansare a agenților economici transformați în cadrul unor structuri reconstruite.

Caracteristicile principale ale acestui ansamblu instrumentar, aşa cum au fost relevate în lucrare, sunt:

- endogenizarea privatizării;
- sectorizarea relansării;
- opționalitatea (economică) a restructurării;
- primordialitatea politicii bugetar-fiscale;
- coerența şi selectivitatea instrumentelor bugetar-fiscale;
- activismul definitoriii al agentului economic transformat;
- orientarea deficitului bugetar spre capitalizare;
- productivizarea datoriei publice;
- centrarea pe ofertă a fiscalității;
- integrarea şi adecvarea instrumentelor bugetar-fiscale în politica economică de ansamblu.

Aşezarea tranziției în coordonatele specifice transformării sistemului economic şi evoluției autentice a acestuia spre economia de piață impune, du-

pă părerea noastră, realizarea unei reorientări politice a reformei, printr-o asumare explicită a răspunderii, delimitarea corectă a cauzelor inconfortului social, promovarea autenticelor "mecanisme" transformative, prin asigurarea permisivității, suportabilității şi echității sociale.

Anexa nr. 1

STRUCTURA CHELTUIELILOR BUGETULUI DE STAT ÎN PERIOADA 1991- 1993

	1991			1992			1993[x)]		
	% faţa de program	% faţa de program	% din PIB	% faţa de program	% faţa de program	% din PIB	% faţa de program	% faţa de program	% din PIB
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Cheltuieli buget de stat, din care:	92,48	100,00	25,49	98,99	100,00	29,25	98,4	100,00	21,92
Cheltuieli curente din care:	92,11	85,38	21,76	99,07	90,69	27,07	x	x	x
Cheltuieli de personal	94,18	27,95	7,12	98,31	25,08	7,48	x	x	x
Cheltuieli materiale	106,36	19,35	4,93	101,54	16,34	4,87	x	x	x
Subvenţii şi transferuri	84,96	38,08	9,71	98,66	48,87	14,58	x	x	x
din care: subvenţii	77,45	21,84	5,56	98,87	30,90	9,22	x	x	x
Cheltuieli de capital	94,66	14,62	3,72	98,23	9,31	2,78	x	x	x
Sold buget de stat	x	x	-1,8	x	x	-4,3	x	x	x
Cheltuieli social-culturale	99,68	34,78	8,86	99,59	29,19	8,71	99,5	33,34	6,71
Învăţământ	99,90	14,47	3,68	99,78	12,86	3,83	99,6	15,96	3,21
Sănătate	99,86	11,56	2,94	99,89	9,40	2,80	99,8	9,62	1,94
Cultură şi artă	96,64	0,55	0,14	98,39	0,51	0,15	98,0	0,57	0,12
Asistenţă socială	98,35	0,76	0,19	97,54	0,64	0,18	96,4	0,18	0,04
Alocaţii şi ajutoare copii	99,33	5,85	1,49	99,66	3,54	1,05	99,9	4,24	0,85
Pensii şi ajutoare IOVR	99,27	1,24	0,31	97,77	1,92	0,57	98,2	2,42	0,49
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Alte cheltuieli social-culturale	99,87	0,36	0,09	99,86	0,31	0,09	100,0	0,32	x
Gospodărire comunală şi locuinţe	94,55	0,11	0,02	100,00	0,12	0,03	97,2	0,73	0,15
Apărare naţională	99,92	14,55	3,70	99,91	12,03	3,59	99,7	11,06	2,23
Ordine publică	99,81	3,66	0,93	99,99	3,57	1,06	99,8	5,79	1,17
Autorităţi publice	93,89	2,87	0,73	94,96	3,01	0,89	92,6	4,57	1,96
Acţiuni economice	82,45	35,21	8,97	98,63	40,20	12,00	99,0	39,76	8,01
Alte acţiuni	97,68	1,13	0,28	99,52	1,05	3,14	x	x	x

x) Calculele au la bază datele provizorii pentru anul 1993 - Buletin statistic nr. 12/1993

Anexa nr. 2

DINAMICĂ CHELTUIELILOR BUGETULUI DE STAT ÎN PERIOADA 1991- 1993

(an 1991 = an bază)

	1992		1993	
	Plan '92 / plan '91	Realizări 92 / realizări 91	Plan '93 / plan '91	Realizări 93 / realizări 91
1	2	3	4	5
Cheltuieli buget de stat -total	305,34	302,47	711,55	767,65
Cheltuieli curente	374,94	321,27	878,76	x
Cheltuieli de personal	304,92	271,34	769,47	x
Cheltuieli mater. și servicii	442,74	255,44	800,18	x
Subvenții și transferuri	399,57	388,20	789,97	x
Subvenții	x	424,97	x	x
Cheltuieli de capital	119,05	192,75	275,81	x
Cheltuieli social-culturale	286,56	253,84	594,59	440,56
Învățamânt	298,36	268,94	751,88	778,28
Sănătate	299,09	246,32	552,29	587,86
Cultură și artă	306,78	282,74	825,42	738,38
Asistență socială	1356,58	252,81	859,09	169,01
Alocații și alte ajutoare copii	190,58	182,76	277,51	511,51
Pensii și ajutoare IOVR	464,45	469,41	1153,64	1380,05
Gospodării comunale și locuințe	365,22	332,78	2018,26	4643,33
Apărare națională	418,23	250,11	794,56	5362,17
Ordine publică	505,09	295,52	1746,77	1117,70
Autorități publice	394,33	316,97	1557,82	1123,32
Acțiuni economice	458,45	345,40	830,87	796,28
Alte acțiuni	12,72	281,57	28,16	x

x) Date operative pentru anul 1993 - Buletin statistic nr. 12/1993

INDEX DE AUTORI

BĂLĂŞESCU, Florin, 472 ***(XXXI)***
BELLI, Nicolae, 400 ***(XXXI)***
BOB, Roxana, 4 ***(XXXI)***
CIMPOEAŞU, Mihaela, 4 ***(XXXI)***
CORDUREANU, Carmen, 472 ***(XXXI)***
CRĂCIUN, Lucica, 4 ***(XXXI)***
DĂDUIANU-VASILESCU, Iolanda, 471 ***(XXXI)***
FISTUNG, Daniel, 146 ***(XXXI)***
GHIŢĂ, Alina, 4 ***(XXXI)***
LAZEA, Valentin, 4 ***(XXXI)***
MANOLESCU, Gheorghe, 472 ***(XXXI)***
MIHĂILESCU, Alexandru, 4 ***(XXXI)***
NEGOIŢĂ, Adrian, 472 ***(XXXI)***
NICODINOVICI, Cristina, 472 ***(XXXI)***
OPRIŞAN, Florica, 472 ***(XXXI)***
POPESCU, Stere, 472 ***(XXXI)***
POSTEA, Anca, 400 ***(XXXI)***
ŞERBULESCU, Radu, 4 ***(XXXI)***
STOENESCU, Elena, 472 ***(XXXI)***
TĂTARU, Doina, 4 ***(XXXI)***